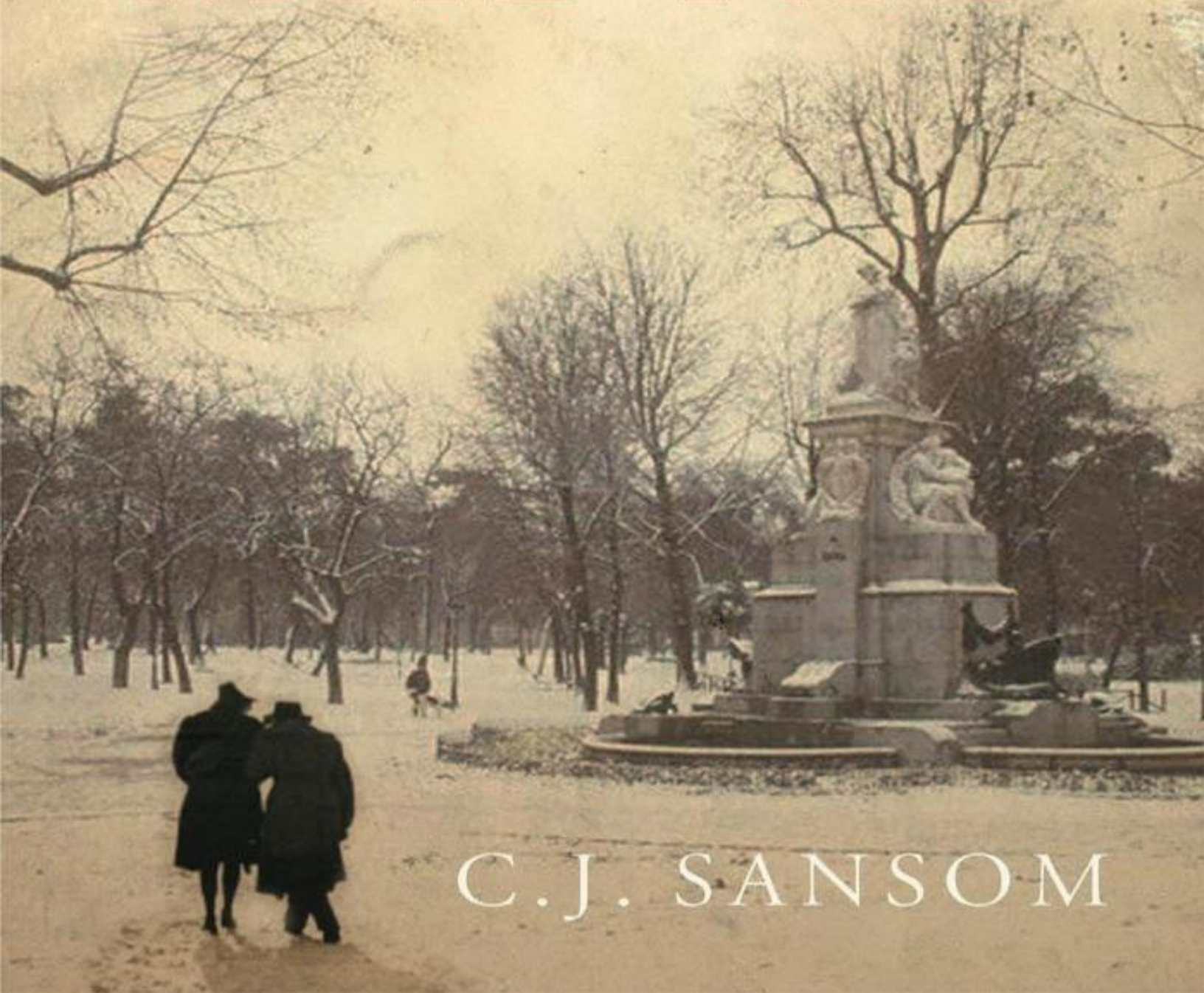

'Een overtuigende en ontroerende historische roman, en tegelijkertijd
een spannende thriller.' *Sunday Times*

WINTER *in* MADRID

C. J. SANSOM

WINTER
IN
MADRID

WINTER
IN
MADRID

C.J. SANSOM

DE FONTEIN

Copyright © 2006 by C.J. Sansom
© 2007 Uitgeverij De Fontein Baarn, voor de Nederlandse vertaling

Oorspronkelijke uitgever: Macmillan Ltd., an imprint of Pan Macmillan Ltd.

Oorspronkelijke titel: Winter in Madrid

Vertaald uit het Engels door: Ineke van Bronswijk

Onder redactie van: Ineke van Bronswijk

Omslag: Wil Immink

Omslagillustratie: © Corbis

Zetwerk: V3-Services, Baarn

ISBN 9789026127687

NUR 305

www.uitgeverijdefontein.nl

The right of C.J. Sansom to be identified as the author of this work has been asserted by him in accordance with sections 77 and 78 of the Copyright, Designs and Patents Act 1988.

All rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in

any form.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch, door geluidsopname- of weergaveapparatuur, of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Ter nagedachtenis aan de duizenden kinderen van republikeinse ouders die in de weeshuizen van Franco's Spanje zijn verdwenen.

PROLOOG

De Jaramavallei, Spanje, februari 1937

BERNIE LAG AL UREN AAN DE VOET VAN HET HEUVELTJE, HALF BEWUSTELOOS.

Het Britse bataljon was twee dagen daarvoor naar het front gebracht, in een stokoude, ratelende locomotief door de kale Castiliaanse vlakte, en de manschappen waren 's nachts naar de frontlinie gemarcheerd. Er zaten een paar oudere mannen in het bataljon, veteranen van de Grote Oorlog, maar de meeste soldaten waren arbeidersjongens die geen enkele opleiding hadden gehad, terwijl Bernie en een handjevol andere jongens die van een kostschool kwamen tenminste een officiersopleiding hadden gehad. Zelfs in hun eigen oorlog had de arbeidersklasse een achterstand.

Het republikeinse leger had een sterke positie gehad, boven op een heuvel die steil afliep naar de Jaramavallei en beplant was met olijfbomen. In de verte was Madrid zichtbaar als een grijze vlek, de stad die sinds de generaalsopstand van de vorige zomer stand had weten te houden tegen de fascistten. Madrid, waar Barbara was.

Franco's leger was de rivier overgestoken. Daar waren al koloniale troepen uit Marokko gelegerd, experts die elke oneffenheid in het terrein als dekking wisten te gebruiken. Het bataljon kreeg opdracht de heuvel te verdedigen. De geweren waren oud, vele ervan vuurden niet goed en er was een tekort aan munitie. De Franse helmen dateerden nog van de Grote Oorlog, en volgens de oudere soldaten waren ze niet kogelvrij.

Ondanks de beschietingen van het bataljon kropen de Moren geleidelijk tegen de heuvel omhoog, honderden stille, dodelijke bundels in grijze poncho's die nu en dan opdoemden tussen de olijfbomen en steeds dichterbij

kwamen. Vanuit de fascistische stellingen begonnen de beschietingen, en rond het bataljon spatte de gele aarde in fonteinen omhoog. Die middag kwam het bevel dat ze de aftocht moesten blazen. Er ontstond chaos. Tijdens hun vlucht zag Bernie dat de grond onder de olijfbomen bezaaid was met boeken die de soldaten uit hun rugzak hadden gehaald om hun last te verlichten – dichtbundels en marxistische pamfletten en pornografie van de straatmarkt in Madrid.

Die nacht zaten de overlevenden van het bataljon dicht bij elkaar in een greppel. Er was geen nieuws over de gevechten langs de rest van de linie. Bernie viel van pure uitputting in slaap.

De volgende ochtend beval de Russische stafofficier dat het uitgedunde bataljon opnieuw moest aanvallen. Bernie zag kapitein Wintringham met hem redetwisten, hun hoofden afgetekend tegen een lucht die langzaam roze kleurde. Het bataljon was uitgeput, de Moren hadden zich inmiddels ingegraven, en er waren machinegeweren gebracht. De Rus hield echter voet bij stuk.

De manschappen moesten zich langs de kant van de weg opstellen. Bij het aanbreken van de dag hadden de fascistische beschietingen hervat, en het kabaal van gewerschoten en ratelende machinegeweren was oorverdovend. Bernie was te moe om te kunnen denken. De woorden ‘we zijn er geweest, we zijn er geweest’ maalden rond in zijn hoofd, als een metronoom. Veel mannen waren zo uitgeput dat ze alleen nog maar wezenloos voor zich uit konden staren, terwijl anderen beefden van angst.

Wintringham leidde de charge persoonlijk, maar hij werd vrijwel direct uitgeschakeld door een kogel in zijn been. Bernie kromp telkens ineen terwijl de kogels hem om de oren vlogen, en de mannen om hem heen werden geraakt en met een kreet of een trieste zucht in elkaar zakten. Honderd meter verder werd het Bernie te machtig; hij liet zich vallen en zocht dekking achter een dikke olijfboom.

Heel lang lag hij tegen de knoestige stam, luisterend naar het fluiten van kogels en kijkend naar de lichamen van zijn kameraden. De lichte aarde kleurde zwart van het geronnen bloed. Door zijn lichaam heen en weer te schuiven probeerde hij zich zo diep mogelijk in te graven.

Aan het eind van de ochtend hielden de beschietingen op, hoewel Bernie kon horen dat er verderop nog wel werd geschoten. Rechts van hem zag hij een hoog, steil heuveltje, begroeid met dor gras. Hij besloot het erop te

wagen, ging staan en rende erheen, zo diep mogelijk gebukt, en hij was er bijna toen hij een schot hoorde en een stekende pijn in zijn rechterdij voelde. Hij sloeg tegen de grond. Hij voelde dat er bloed langs zijn been liep maar durfde niet te kijken. Op zijn ellebogen en zijn goede been kroop hij wanhopig naar de dekking van het heuveltje. De oude wond in zijn arm speelde op, en de pijn straalde uit naar zijn schouder. Naast hem sloeg nog een kogel in, maar hij wist het heuveltje te bereiken. Hij verloor vrijwel direct het bewustzijn.

Toen hij bijkwam was het middag; hij lag in een lange schaduw en de hitte was minder geworden. Hij had vreselijke dorst. Het was stil om hem heen; hij hoorde een vogel zingen in de olijfboom, maar ook het geroezemoes van stemmen in de verte. Ze spraken Spaans, dus moesten het fascistten zijn. Roerloos lag hij tegen het heuveltje aan, zijn hoofd in de stoffige aarde, en hij werd zich ervan bewust dat hij geen gevoel had in zijn rechterbeen.

Hij zweefde op de rand van bewusteloosheid. Nog steeds kon hij stemmen horen, voor hem uit, een eindje naar links. Later kwam hij helemaal bij, kon hij weer helder denken. De dorst was een kwelling. Nu hoorde hij geen stemmen meer.

Bernie had gedacht dat het warm zou zijn in Spanje. Van zijn vorige bezoek, samen met Harry, zes jaar daarvoor, herinnerde hij zich alleen de droge, moordende hitte, maar in februari was het alleen overdag warm en werd het 's avonds koud. Hij wist niet of hij een nacht in de buitenlucht zou overleven. Hij voelde luizen rondkruipen over zijn buik. In het basiskamp wemelde het van de luizen, en Bernie haatte de jeuk. Pijn was een raar ding: zijn been was draaglijk maar de behoefte om op zijn buik te krabben was haast onbedwingbaar. Mogelijk was hij omringd door fascistische soldaten, die zijn bewegingloze lichaam voor een lijk konden houden maar het vuur zouden openen zodra hij zich bewoog.

Hij tilde zijn hoofd een klein eindje op, zijn tanden op elkaar geklemd uit vrees dat hij een kogel zou voelen. Niets. Boven hem was alleen de kale helling. Moeizaam draaide hij zich om. Pijn sneed als een messteek door zijn been, en het kostte hem de grootste moeite om het niet uit te schreeuwen. Hij hees zich op zijn ellebogen en keek omlaag. Zijn halve broekspijp was afgescheurd, en zijn dijbeen was bedekt met donker, opgedroogd bloed. De

wond bloedde nu niet. Kennelijk had de kogel de slagader gemist, maar als hij zich bewoog zou de wond misschien weer opengaan.

Links van hem lagen twee lichamen in brigade-uniformen. De mannen waren allebei op hun gezicht gevallen. Een ervan lag te ver weg om hem te kunnen herkennen, maar de ander was McKie, een Schotse mijnwerker. Voorzichtig, zonder zijn been te bewegen, draaide hij zich opzij om naar boven te kunnen kijken.

Twaalf meter boven zijn hoofd stak een tank boven de top van de heuvel uit. Een van de Duitse tanks die Hitler Franco cadeau had gedaan. Een arm hing slap uit de geschutkoepel. De fascisten moesten tanks hebben gebracht, en deze was tot stilstand gekomen voordat hij langs de helling naar beneden was gereden. De voorkant stak tot bijna halverwege over de top heen, in wankel evenwicht. Het gevaarte kon elk moment omlaag storten. Hij moest weg.

Langzaam begon hij weer te kruipen. Pijnscheuten gingen door zijn been, en na een paar meter moest hij pauzeren, zwetend en hijgend. Hij kon McKie nu goed zien. Zijn ene arm was weggeschoten en lag een paar meter bij hem vandaan. Rommelig bruin haar wapperde in het briesje, alsof hij nog leefde, maar zijn gezicht was al wit geworden. McKies ogen waren dicht en zijn goedlachse gezicht had een vredige uitdrukking. Arme drommel, dacht Bernie, en hij voelde tranen prikken in zijn ogen.

De eerste keer dat hij lijken had gezien, van mannen die bij de gevechten in Madrid waren gesneuveld en in rijen op straat lagen, was Bernie misselijk geworden van afschuw. Gisteren was daar niets meer van over geweest. Als je onder vuur lag, had zijn vader hem verteld, waren al je zintuigen ingesteld op overleven. En zijn vader kon het weten, die had de loopgraven bij de Somme overleefd.

Hij hoorde gekraak en keek om. De tank helde over, en de lange loop wiegde langzaam op en neer tegen de donker wordende lucht. Hij kon dit onmogelijk met zijn bewegingen aan de voet van het heuveltje hebben veroorzaakt, maar de tank bewoog wel degelijk.

Bernie probeerde te gaan staan, maar de pijn in zijn been was te erg. Hij begon weer te kruipen, langs McKies lichaam. Zijn been deed nu meer pijn en hij voelde bloed over zijn huid lopen. Hij was duizelig en als de dood dat de tank langs de helling omlaag zou komen en hem zou verbrijzelen. Hij moest bij bewustzijn blijven.

Vlak voor hem was een plas groezelig water. De dorst was zo hevig dat hij zijn hoofd ondanks het gevaar in de plas hield en gretig dronk. Het water smaakte naar aarde en hij kokhalsde bijna. Verbaasd tilde hij zijn hoofd op toen hij zijn eigen spiegelbeeld zag: zijn gezicht was haast zwart van het vuil boven een onverzorgde baard, en hij had een verwilderde blik in zijn ogen. Opeens hoorde hij in gedachten Barbara's stem, voelde hij haar zachte handen in zijn hals. 'Je bent zo mooi,' had ze een keer gezegd. 'Veel te mooi voor mij.' Wat zou ze nu zeggen?

Weer hoorde hij gekraak, luider dit keer, en toen hij opkeek, zag hij dat de tank naar voren helde. Aarde en steentjes regenden langs de helling omlaag. 'O Jezus,' hijgde hij. 'O Jezus.' Hij schoof een eind naar voren.

Met een piepend geluid zakte de tank naar voren. Ratelend kwam het ding langzaam langs de helling omlaag, op nog geen tien centimeter van Bernies voet. Onder aan de helling boorde de lange loop zich in de aarde, en de tank kwam tot stilstand, schokkend als een geveld beest. De waarnemer werd uit de koepel geworpen en landde languit op de grond, zijn gezicht omlaag. Hij had witblond haar: een Duitser. Bernie sloot zijn ogen en slaakte een zucht van verlichting.

Hij hoorde weer iets en keek omhoog. Boven aan de heuvel stonden vijf mannen op een rij, duidelijk gealarmeerd door het lawaai. Hun gezichten waren even smerig en getekend als dat van Bernie. Het waren fascistten; ze droegen het olijfgroene uniform van Franco's troepen. Ze brachten hun geweren omhoog, gericht op hem. Een van hen haalde een pistool uit zijn holster en daalde de helling af.

Op een meter van Bernie bleef de fascist staan. Hij was lang en mager en had net zo'n snorretje als de *generalísimo*. Hij had een harde, kwade kop.

Bernie steunde op zijn ene hand en tilde de andere in een smekend gebaar omhoog. 'Me entrego,' zei hij. 'Ik geef me over.'

'¡Cabrón comunista!' De man had een zwaar accent. Bernie probeerde nog te bedenken wat hij bedoelde toen de fascist zijn pistool omhoogbracht en op zijn hoofd richtte.

DEEL EEN

Herfst

Londen, september 1940

IN VICTORIA STREET WAS EEN BOM GEVALLEN. ER ZAT EEN GROTE krater in het wegdek en de gevels van verschillende winkels waren weggeblazen. De straat was afgezet; mannen van de Air Raid Precautions en vrijwilligers hadden een keten gevormd en waren bezig puin te verwijderen uit een van de verwoeste gebouwen. Harry beseftte dat er iemand onder moest liggen. De inspanningen van de reddingswerkers, oude mannen en jongens, bedekt met stof dat als een lijkwade om hen heen hing, staken zielig af tegen de enorme bergen bakstenen en pleisterwerk. Hij zette zijn koffer neer.

Uit de trein naar Victoria had hij meer kraters en verwoeste gebouwen gezien. Hij stond er merkwaardig afstandelijk tegenover, al sinds het begin van de luchtaanvallen, tien dagen daarvoor. Thuis in Surrey had zijn oom James haast een hartaanval gekregen bij het zien van de foto's in de *Telegraph*. Harry had nauwelijks gereageerd op zijn tirade tegen de Duitse schoften. Geestelijk had hij er afstand van genomen.

Hij kon echter geen afstand nemen van de krater in Westminster, die plotseling voor hem opdoemde. Meteen was hij terug in Duinkerken: de Duitse bommenwerpers, de ontploffingen langs de kustlijn. Hij balde zijn handen tot vuisten, drukte zijn nagels hard in zijn handpalmen en haalde diep adem. Zijn hart begon te bonzen, maar hij trilde niet; tegenwoordig kon hij zijn reactie beheersen.

Een blokhoofd beende naar hem toe, een vijftiger met een hard gezicht, een grijs snorretje en een kaarsrechte rug. Zijn zwarte uniform zat onder het

stof.

‘U hoort hier niet te zijn,’ blafte hij. ‘De straat is afgezet. Ziet u dan niet dat er een bom is gevallen?’ Hij keek argwanend, afkeurend, vroeg zich ongetwijfeld af waarom een op het oog gezonde man van begin dertig niet in uniform was.

‘Neem me niet kwalijk,’ zei Harry. ‘Ik ben net aangekomen uit de provincie. Ik wist niet dat het zo erg was.’

De meeste cockneys die werden geconfronteerd met Harry’s bekakte kostschoolaccent zouden een onderdanige toon hebben aangeslagen, maar niet deze man. ‘Niemand blijft gespaard,’ raspte hij. ‘Niet dit keer. Niet in de stad, en op het platteland binnenkort ook niet meer, als je het mij vraagt.’ Koud keek de man Harry aan. ‘Bent u met verlof?’

‘Oorlogsinvalide,’ zei Harry kortaf. ‘Ik moet naar Queen Anne’s Gate voor een officiële aangelegenheid.’

Direct veranderde de houding van het blokhoofd. Hij pakte Harry bij een arm en stuurde hem om de afzetting heen. ‘Ga maar door Petty France. Er is alleen hier een bom gevallen.’

‘Bedankt.’

‘Graag gedaan, meneer.’ De man boog zich naar hem toe. ‘Duinkerken?’

‘Ja.’

‘De vorige keer heb ik in de loopgraven gevochten. Ik wist dat het nog een keer zou gebeuren en dat dan iedereen erbij betrokken zou raken, niet alleen de soldaten. Nu is het hele Isle of Dogs platgebombardeerd, overal bloed en puin. U krijgt opnieuw de kans om te vechten, wacht maar af. Bajonet in de buik van de moffen, effe draaien, en dan er weer uit, hè?’ Hij glimlachte op een vreemde manier, deed een stap naar achteren en salueerde, zijn lichte ogen glinsterend.

‘Bedankt.’ Harry salueerde en liep weg naar Gillingham Street. Zijn wenkbrauwen waren gefronst; ’s mans woorden hadden weerzin bij hem gewekt.

Op Victoria was het even druk geweest als op een normale maandag, dus kennelijk was het waar dat Londen doorging alsof er niets aan de hand was. Het was rustig in de brede straten met de Georgian huizen, badend in de herfstzon. Afgezien van de kruisen van tape over de ramen om te voorkomen

dat de ruiten zouden breken als er een bom insloeg, had je je in een vooroorlogse wijk kunnen wanen. Af en toe liep er een zakenman met bolhoed langs, en er waren nog steeds kindermeisjes achter wandelwagens. De uitdrukking op de gezichten was normaal, zelfs opgewekt. Veel mensen hadden hun gasmasker thuisgelaten, hoewel Harry het zijne in een foedraal over zijn schouder droeg. Hij wist dat de geforceerde opgewektheid van de mensen hun angst voor een invasie verborg, en ook hij gaf de voorkeur aan doen alsof alles normaal was boven herinnerd worden aan het feit dat het Britse leger chaotisch verspreid was over Franse stranden, terwijl gek geworden loopgravenveteranen op straat luidkeels het Armageddon voorspelden.

In gedachten ging hij terug naar Rookwood, zoals de laatste tijd vaak gebeurde. De oude binnenplaats op een zomerdag, docenten in toga en baret die onder de oude iepen door liepen, jongens in blauwe blazers of het witte crickettenue. Het was een vlucht naar de andere kant van de spiegel, weg van de gekte. Maar vroeg of laat diende zich altijd weer de pijnlijke vraag aan: Hoe is dát in vredesnaam veranderd in dít?

Het St. Ermin's Hotel was het toonbeeld van vergane glorie: de kroonluchter in de lobby was stoffig, en er hing een geur van kool en boenwas. Boven de eikenhouten lambrisingen hingen waterverfschilderijen van herten en Schotse meren. Een staande klok tikte plechtig.

Er was niemand bij de receptie. Harry belde, en een kale, zwaargebouwde man in een portiersuniform kwam aanlopen. 'Goedemorgen, meneer,' zei hij op de ontspannen, zalvende toon van iemand die een heel leven lang een onderdanige positie heeft bekleed. 'Ik heb u toch niet laten wachten?'

'Ik heb om halfdrie een afspraak met Miss Maxse. Luitenant Brett.' Harry sprak de naam van de vrouw uit als 'Macksie', zoals de beller van Buitenlandse Zaken hem had opgedragen.

De man knikte. 'Wilt u mij maar volgen, meneer.' Hij nam Harry mee naar een salon met gemakkelijke leunstoelen en lage tafels, zijn voetstappen gedempt door het dikke tapijt. Het vertrek was leeg, op een man en een vrouw in de erker na.

'Luitenant Brett, mevrouw.' De portier maakte een buiging en vertrok.

Het tweetal ging staan. De vrouw stak haar hand uit. Ze was in de vijftig,

klein en teergebouwd, chic gekleed in een blauw mantelpak. Ze had krullend grijs haar en een scherp, intelligent gezicht. Met haar grijze ogen keek ze Harry doordringend aan.

‘Hoe maakt u het? Fijn dat u kon komen.’ Haar zelfverzekerde alt deed Harry aan de directrice van een meisjesschool denken. ‘Marjorie Maxse. Ik heb veel over u gehoord.’

‘Geen slechte dingen, hoop ik.’

‘Integendeel. Ik wil u graag voorstellen aan Roger Jebb.’ De man gaf Harry een stevige handdruk. Hij was ongeveer even oud als Miss Maxse, en had een lang, gebruind gezicht en dunner wordend zwart haar.

‘Thee?’ vroeg Miss Maxse.

‘Graag.’

Een zilveren theepot en porseleinen kopjes stonden klaar op een van de tafels. Verder waren er scones, verschillende soorten jam en een schaal met wat zo te zien echte room was. Miss Maxse schonk de thee in. ‘Was het lastig om hier te komen? Ik heb gehoord dat er vannacht een of twee bommen zijn gevallen, hier niet ver vandaan.’

‘Victoria Street is afgesloten.’

‘Vreselijk. En het gaat waarschijnlijk nog heel lang duren.’ Ze zei het alsof ze het over een regenbui had, glimlachte zelfs. ‘Nieuwe mensen nodig ik altijd het liefst hier uit. De manager is een oude vriend van ons, dus we kunnen ongestoord praten. Suiker?’ vervolgde ze op dezelfde luchtige toon. ‘Neem een scone, ze zijn erg lekker.’

‘Graag.’ Harry deed jam en room op zijn scone. Toen hij opkeek, zag hij dat Miss Maxse hem aandachtig gadesloeg.

‘Hoe gaat het nu met u?’ vroeg ze vriendelijk. ‘U bent gewond geraakt, nietwaar, bij Duinkerken?’

‘Ja. Een bom ontplofte zes meter bij me vandaan. Er kwam veel zand omhoog. Ik heb geluk gehad, want het zand heeft me tegen het ergste beschermd.’ Hij zag dat ook Jebb hem bestudeerde, met harde grijze ogen.

‘U had een lichte vorm van shellshock, heb ik begrepen,’ zei hij zakelijk.

‘Inderdaad, een lichte vorm. Ik ben nu weer in orde.’

‘Uw gezicht kreeg daarnet een wezenloze uitdrukking, niet langer dan een seconde,’ stelde Jebb vast.

‘In het begin duurde het veel langer dan een seconde,’ antwoordde hij bedeesd. ‘En mijn handen trilden onophoudelijk. U kunt het maar beter

weten.'

'En uw gehoor is aangetast, naar ik meen?' Miss Maxse zei het heel zacht, maar Harry kon haar wel verstaan.

'Dat is ook weer bijna normaal. Ik ben alleen nog een beetje doof in mijn linkeroor.'

'U mag van geluk spreken,' merkte Jebb op. 'Doofheid ten gevolge van een bomontploffing is vaak blijvend.' Hij haalde een paperclip uit zijn zak en begon er afwezig mee te spelen, terwijl hij Harry bleef aankijken.

'De dokter zei hetzelfde.'

'Een beschadigd gehoor betekent uiteraard het einde van de actieve dienst,' zei Miss Maxse, 'zelfs al is de schade beperkt. Dat zal niet makkelijk voor u zijn. U hebt verleden jaar september direct dienst genomen, is het niet?' Ze boog zich naar voren, het theekopje in haar handen.

'Ja, dat klopt. Neem me niet kwalijk, Miss Maxse, ik begrijp niet helemaal...'

Ze glimlachte. 'Logisch. Wat heeft Buitenlandse Zaken tegen u gezegd toen ze belden?'

'Alleen dat er misschien werk voor me zou zijn.'

'Wij opereren los van BZ. Wij zijn van de Geheime Dienst.' Ze lachte klaterend, alsof ze het zelf enorm grappig vond.

'O,' zei Harry.

Haar toon werd ernstig. 'Ons werk is van vitaal belang. Nu Frankrijk is bezet, heeft het hele continent een verbond gesloten met de nazi's, of men is afhankelijk van ze. Er zijn bijna geen normale diplomatieke betrekkingen meer.'

'Wij vormen nu de frontlinie,' voegde Jebb eraan toe. 'Sigaret?'

'Nee, dank u. Ik rook niet.'

'Kolonel James Brett is uw oom, nietwaar?'

'Ja, meneer, dat klopt.'

'We hebben samen gediend in India. In 1910, geloof het of niet!' Jebb lachte blaffend. 'Hoe gaat het met hem?'

'Hij is inmiddels gepensioneerd.' En u niet, te oordelen naar uw gebruide huid, dacht Harry. De Indiase politie, wellicht.

Miss Maxse zette haar kopje neer en sloeg haar handen in elkaar. 'Hoe zou u het vinden om voor ons te werken?' informeerde ze.

Harry was meteen op zijn hoede, al wekte het ook zijn belangstelling. 'Ik

wil me nog steeds graag voor de oorlog inzetten, dat spreekt vanzelf.'

'Denkt u dat u fit genoeg bent om zwaar werk te kunnen doen?' vroeg Jebb. 'Geef alstublieft eerlijk antwoord. Als u denkt dat u het niet aankunt, zeg het dan. Het is niet iets om je voor te schamen,' voegde hij er bars aan toe. Miss Maxse glimlachte bemoedigend.

'Ik denk het wel,' antwoordde Harry behoedzaam. 'Ik ben bijna weer de oude.'

'We rekruteren een hele hoop mensen, Harry,' zei Miss Maxse. 'Mag ik Harry zeggen? Sommige mensen nemen we aan omdat we denken dat ze geschikt zijn voor het werk dat we doen, anderen omdat ze ons iets specifiek kunnen bieden. Welnu, jij hebt vreemde talen gestudeerd voordat je dienst nam. Met mooie cijfers afgestudeerd aan Cambridge, toen docent aan King's totdat de oorlog uitbrak.'

'Correct.' Wat wisten ze veel van hem.

'Hoe is je Spaans? Vloeiend?'

Het was een verrassende vraag. 'Ik durf te zeggen van wel.'

'Was Franse literatuur niet je hoofdvak?'

Harry fronste zijn wenkbrauwen. 'Ja, maar ik hou mijn Spaans bij. Ik ben lid van de Spaanse Kring in Cambridge.'

Jebb knikte. 'Voornamelijk academici, als ik me niet vergis. Spaanse toneelstukken en dergelijke.'

'Inderdaad.'

'Ook ballingen van de burgeroorlog?'

'Een of twee.' Hij keek Jebb aan. 'Maar het is geen politieke club. We hebben een onuitgesproken afspraak om het niet over politiek te hebben.'

Jebb legde de inmiddels onherkenbaar verbogen paperclip op tafel en opende zijn aktetas. Hij haalde er een map uit met een diagonaal rood kruis op de voorkant. 'Ik wil graag even terug naar 1931,' zei hij. 'Je tweede jaar in Cambridge. Je bent die zomer in Spanje geweest, samen met een oude schoolvriend van Rookwood.'

Opnieuw fronste Harry zijn wenkbrauwen. Hoe wisten ze dit allemaal? 'Ja.'

Jebb opende de map. 'Ene Bernard Piper, later lid van de Communistische Partij. Gevochten in de Spaanse Burgeroorlog. Vermist bij de slag aan de rivier de Jarama in 1937, vermoedelijk gesneuveld.' Hij viste een foto uit het dossier en legde die op tafel. Een rij mannen in sjofele militaire uniformen

stond op een kale heuvel. Bernie was de middelste, groter dan alle anderen. Zijn blonde haar was kortgeknipt en hij glimlachte jongensachtig naar de camera.

Harry keek van de foto naar Jebb. 'Is deze foto in Spanje genomen?'

'Ja.' De harde ogen werden samengeknepen. 'En jij bent erheen gegaan om hem te zoeken.'

'Op verzoek van zijn ouders, omdat ik Spaans sprak.'

'Je hebt hem niet gevonden.'

'Er zijn bij de slag aan de Jarama tienduizend doden gevallen,' zei Harry somber. 'Niet alle doden zijn geïdentificeerd. Bernie ligt waarschijnlijk in een massagraf buiten Madrid. Meneer, mag ik vragen hoe u aan al deze informatie komt? Ik vind dat ik het recht heb...'

'Dat heb je niet, eerlijk gezegd. Ik kan alleen zeggen dat we van alle leden van de Communistische Partij een dossier bijhouden. Maar goed ook, nu Stalin Hitler een handje heeft geholpen om Polen onder de voet te lopen.'

'Niemand zal je met hen associëren,' suste Miss Maxse.

'Ik mag hopen van niet,' zei Harry stijf.

'Heb je een politieke voorkeur?'

Dit soort vragen werd in Engeland doorgaans niet gesteld. Bovendien zat het hem dwars dat ze zo veel over hem wisten, en over Bernie. Hij aarzelde voordat hij antwoord gaf.

'Een liberale Tory, als ik iets moet zeggen.'

'Je was niet geneigd om voor de Spaanse republiek te gaan vechten, zoals Piper?' vroeg Jebb. 'De kruistocht tegen het fascisme?'

'Naar mijn mening was Spanje voor de burgeroorlog een verrotte chaos, en daar hebben de fascisten en de communisten gebruik van gemaakt. Ik heb in 1937 een aantal Russen ontmoet. Het waren zwijnen.'

'Dat moet een heel avontuur zijn geweest,' zei Miss Maxse opgewekt. 'Je was midden in de burgeroorlog in Madrid.'

'Ik ben erheen gegaan om te proberen of ik een vriend kon vinden. Op verzoek van zijn ouders, zoals ik al zei.'

'Jullie waren op school goed bevriend?' vroeg Jebb.

'Hebben jullie inlichtingen ingewonnen bij Rookwood?' Die gedachte maakte hem kwaad.

Jebb knikte bevestigend, duidelijk niet onder de indruk.

Opeens zette Harry grote ogen op. 'Heeft dit met Bernie te maken? Leeft

hij nog?’

‘Het dossier Bernard Piper is gesloten,’ zei Jebb onverwacht vriendelijk. ‘Voor zover wij weten is hij omgekomen.’

Miss Maxse richtte zich op. ‘Je moet goed begrijpen, Harry, dat we alles over je moeten weten als je voor ons gaat werken. Maar volgens mij zijn we tevreden.’ Jebb knikte bevestigend, en ze ging verder. ‘Ik denk dat het tijd is om spijkers met koppen te slaan. Normaal gesproken gaan we niet over één nacht ijs, maar de tijd dringt. We hebben over een bepaalde persoon informatie nodig, en we denken dat jij ons kunt helpen. Het zou bijzonder belangrijk kunnen zijn.’

Jebb boog zich naar voren. ‘Wat we je nu gaan vertellen is strikt vertrouwelijk, is dat duidelijk? Ik moet je waarschuwen: als je ook maar iets doorvertelt van wat er hier wordt besproken, kun je grote problemen verwachten.’

Harry keek hem aan. ‘Duidelijk.’

‘Dit gaat niet over Bernard Piper, maar over een andere schoolvriend van je. Ook hij heeft interessante politieke connecties.’ Opnieuw dook Jebb in zijn aktetas, en nogmaals legde hij een foto op tafel.

Harry had niet verwacht het gezicht ooit nog een keer te zullen zien. Sandy Forsyth moest nu eenendertig zijn, een paar maanden ouder dan Harry, maar hij zag eruit alsof hij van middelbare leeftijd was. Hij had een snor à la Clark Gable, en zijn haar, dat bij de slapen al begon te kalen, was met brillantine naar achteren gekamd. Zijn gezicht was voller geworden en hij had rimpels gekregen, maar de alerte ogen, de Romeinse neus en de brede mond met de dunne lippen waren niet veranderd. Sandy had duidelijk voor de foto geposeerd; hij glimlachte als een filmster, half raadselachtig, half uitnodigend. Hij was niet knap, maar zag er op de foto wel zo uit. Harry keek op.

‘Ik zou hem geen goede vriend willen noemen,’ zei hij rustig.

‘Jullie zijn een tijd bevriend geweest, Harry,’ zei Miss Maxse, ‘in het jaar voordat hij van school werd gestuurd. Na die kwestie met Mr. Taylor. We hebben hem gesproken.’

‘Mr. Taylor.’ Harry aarzelde even. ‘Hoe is het met hem?’

‘Goed,’ antwoordde Jebb. ‘Niet dat Forsyth daaraan heeft bijgedragen. Zeg, toen hij van school werd gestuurd, zijn jullie toen als vrienden uit elkaar gegaan?’ Hij wees met de paperclip in zijn hand priemend naar Harry. ‘Dit is

belangrijk.’

‘Ja. Ik was zijn enige vriend op Rookwood.’

‘Je zou niet zeggen dat jullie veel met elkaar gemeen hebben,’ zei Miss Maxse met een glimlachje.

‘In veel opzichten hadden we dat ook niet.’

‘Wilde niet deugen, hè, die Forsyth? Paste zich niet aan. Maar jij bent altijd een evenwichtige jongen geweest.’

Harry zuchtte. ‘Sandy had ook goede kanten. Ik...’ Hij zweeg, en Miss Maxse knikte bemoedigend. ‘Ik heb me wel eens afgevraagd waarom hij met me bevriend wilde zijn. De meeste mensen met wie hij omging... wilden niet deugen, om uw woorden te gebruiken.’

‘Denk je dat er sprake was van seksuele aantrekkingskracht?’ Haar toon was luchtig, net als toen ze het over de bommen had.

Even staarde Harry haar verbijsterd aan, en toen lachte hij gegeneerd. ‘Beslist niet.’

‘Het spijt me dat ik je in verlegenheid breng, maar dat soort dingen komen voor op kostscholen. Je weet wel wat ik bedoel, verliefdheden.’

‘Daar is nooit sprake van geweest.’

‘Nadat Forsyth weg was,’ vervolgde Jebb, ‘hebben jullie toen contact gehouden?’

‘We hebben een aantal jaren brieven uitgewisseld, maar dat werd na verloop van tijd steeds minder. Er was niet veel te vertellen toen hij eenmaal van school was.’ Hij zuchtte. ‘Ik weet eigenlijk niet waarom hij zo lang is blijven schrijven. Misschien om indruk op me te maken – hij schreef over clubs en meisjes en dat soort dingen.’ Jebb keek hem verwachtingsvol aan. ‘In zijn laatste brief schreef hij dat hij voor een bookmaker in Londen werkte. Hij vertelde over doping en geknoei met weddenschappen alsof het allemaal een grap was.’ Maar nu herinnerde Harry zich Sandy’s andere kant: de wandelingen over de Downs op zoek naar fossielen, de lange gesprekken. Wat wilden deze mensen van hem?

‘Jij gelooft toch nog steeds in traditionele normen en waarden?’ vroeg Miss Maxse.

‘Ik denk het. Hoewel...’

‘Ja?’

‘Ik vraag me af hoe het met dit land zo ver heeft kunnen komen.’ Hij keek haar aan. ‘We waren niet voorbereid op wat er in Frankrijk is gebeurd. De

nederlaag.’

‘Die laffe Fransen hebben ons in de steek gelaten,’ gromde Jebb.

‘Wij moesten ons ook terugtrekken, meneer,’ zei Harry. ‘Ik was erbij.’

‘Je hebt gelijk. We waren niet goed voorbereid.’ Opeens klonk er gevoel door in Miss Maxses stem. ‘We zijn misschien te hoffelijk geweest in München. We konden ons niet voorstellen dat iemand na de Grote Oorlog nog oorlog zou willen. Nu weten we dat Hitler er altijd op uit is geweest. Hij zal niet rusten voordat hij heel Europa onder de voet heeft gelopen. Een nieuwe Donkere Eeuw, zoals Winston het zegt.’

Het bleef even stil. Toen kuchte Jebb. ‘Oké, Harry. Ik wil het over Spanje hebben. Toen Frankrijk in juni werd verslagen en Mussolini ons de oorlog verklaarde, dachten we dat Franco zou volgen. Hitler heeft hem geholpen om zijn burgeroorlog te winnen, en uiteraard wil Franco Gibraltar. Met Duitse hulp zou hij het vanaf het land in kunnen nemen, en dan is de Middellandse Zee afgesloten voor ons.’

‘Spanje ligt in puin,’ stelde Harry. ‘Franco kan niet nog een keer oorlog voeren.’

‘Maar hij kan Hitler binnenlaten. Er staan Wehrmachtdivisies paraat bij de Frans-Spaanse grens. De Spaanse fascistische partij wil aan de oorlog deelnemen.’ Hij boog zijn hoofd. ‘Aan de andere kant wantrouwen de meeste monarchistische generaals de Falange, en ze zijn bang dat het volk in opstand zal komen als Franco de Duitsers binnenlaat. Het zijn geen fascisten, ze wilden alleen de roden verslaan. Het is een onzekere situatie. Franco kan elk moment de oorlog verklaren. De mensen op onze ambassade zijn op van de zenuwen.’

‘Franco is voorzichtig,’ merkte Harry op. ‘Veel mensen denken dat hij de burgeroorlog eerder had kunnen winnen als hij doortastender was geweest.’

Jebb zuchtte. ‘Ik hoop dat je gelijk hebt. Sir Samuel Hoare is erheen gestuurd als ambassadeur, en hopelijk kan hij voorkomen dat Spanje zich in de oorlog stort.’

‘Ik heb het gehoord.’

‘Hun economie ligt in duigen. Die zwakke plek is onze troefkaart, want de Royal Navy kan er nog steeds op toezien wat het land in- en uitgaat.’

‘De blokkade.’

‘Gelukkig liggen de Amerikanen niet dwars. We laten net genoeg olie binnen zodat Spanje kan functioneren, of eigenlijk iets minder. En de oogst is

opnieuw slecht. Ze willen tarwe importeren en proberen leningen te krijgen in het buitenland, want zelf hebben ze er geen geld voor. Volgens onze informatie vallen de mensen in de fabrieken in Barcelona om van de honger.'

'Het klinkt even erg als tijdens de burgeroorlog,' concludeerde Harry met een zucht. 'Wat die mensen allemaal moeten doorstaan.'

'Er komen tegenwoordig veel geruchten uit Spanje. Franco beraamt de raarste plannen om economisch onafhankelijk te worden. Verleden jaar beweerde een Oostenrijkse ingenieur dat hij een manier had ontdekt om synthetische olie te winnen uit plantenextracten, en hij heeft geld losgekregen van Franco om het procédé te ontwikkelen. Eén grote zwendel, uiteraard.' Jebb lachte blaffend. 'Toen beweerden ze dat er bij Badajoz grote goudreserves waren gevonden. Ook al een verzinsel. Maar nu hebben we gehoord dat er écht goud is gevonden, in de *sierras* niet ver van Madrid. Een geoloog met ervaring in Zuid-Afrika werkt voor het regime, ene Alberto Otero. Ze houden het stil, waardoor wij eerder geneigd zijn om te denken dat het dit keer wel iets is. Volgens de experts zou het kunnen.'

'En dat zou Spanje minder afhankelijk maken van ons?'

'Ze hebben geen goudreserve als waarborg voor het monetaire stelsel. Tijdens de burgeroorlog heeft Stalin de republiek overgehaald om de goudreserve naar Moskou te sturen, en hij heeft dat goud uiteraard gehouden. Dat maakt het heel moeilijk voor Spanje om iets te kopen, dus proberen ze bij ons en de Amerikanen exportkredieten los te krijgen.'

'Dus als de geruchten waar zijn, maakt dat Spanje economisch onafhankelijker?'

'Precies. En dus zullen ze eerder geneigd zijn aan de oorlog deel te nemen. Alles kan de doorslag geven.'

'We dansen op het slappe koord daar,' vulde Miss Maxse aan. 'Moeten we dreigen of vleien? Hoeveel tarwe laten we door, hoeveel olie?'

Jebb knikte. 'Waar het om gaat, Brett, is dat Sandy Forsyth deze Otero aan het regime heeft voorgesteld.'

Harry zette grote ogen op. 'Is hij in Spanje?'

'Ja. Misschien heb je een aantal jaren geleden de advertenties in de krant gezien voor een rondreis langs de slagvelden van de burgeroorlog.'

'Dat herinner ik me nog. De nationalistena leidden Engelse mensen rond. Een propagandastunt.'

'Forsyth was er op de een of andere manier bij betrokken. Hij is als gids

naar Spanje gegaan. Franco's mensen betaalden hem goed. Hij is in Spanje gebleven en in zaken gegaan, waaronder een aantal duistere. Hij schijnt een slimme zakenman te zijn, van de opzichtige soort,' voegde hij er op afkeurende toon aan toe, en hij keek Harry doordringend aan. 'Hij heeft tegenwoordig een aantal belangrijke contacten.'

Harry haalde diep adem. 'Mag ik vragen hoe jullie dit allemaal weten?'

Jebb haalde zijn schouders op. 'Geheim agenten die vanuit onze ambassade werken. Het wemelt in Madrid van de spionnen. Maar niemand heeft contact kunnen leggen met Forsyth. We hebben geen infiltranten in de Falange, en Forsyth behoort tot de falangistische partij. Hij schijnt erg gewiekst te zijn, dus hij zal direct onraad ruiken als hij door een vreemde wordt benaderd.'

'Dat denk ik ook,' beaamde Harry. 'Sandy is een slimme jongen.'

'Maar als jij opduikt in Madrid,' zei Miss Maxse, 'bijvoorbeeld als tolk voor de ambassade, en je loopt hem in een café tegen het lijf? Dat soort dingen gebeuren. Je zou een oude vriendschap kunnen hernieuwen.'

'We zouden graag willen dat jij probeert uit te vinden wat hij doet,' zei Jebb onomwonden. 'Misschien lukt het je om hem aan onze kant te krijgen.'

Dus dát was het. Ze wilden dat hij Sandy ging bespioneren, zoals Mr. Taylor jaren geleden op Rookwood van hem had gevraagd. Harry keek uit het raam naar de blauwe lucht, met zwevende versperringsballonnen die net walvissen leken.

'Wat vind je ervan?' vroeg Miss Maxse vriendelijk.

'Sandy Forsyth werkt dus samen met de falangisten?' zei Harry ongelovig. 'Voor het geld hoeft hij het niet te doen, zijn vader is bisschop.'

'Soms gaat het net zo goed om de spanning als om de politiek, Harry. Soms gaan die twee hand in hand.'

'Dat is waar.' Hij herinnerde zich dat Sandy een keer de studiekamer binnen was gekomen nadat hij weer eens naar de paardenrennen was geweest, en zijn hand had geopend om hem een verkreukeld biljet van vijf pond te laten zien. 'Kijk eens wat een stomme knol me heeft opgeleverd!'

'Hij werkt voor de falangisten,' herhaalde Harry peinzend. 'Hij is altijd een beetje het zwarte schaap geweest, maar soms... soms doet iemand iets wat tegen de regels is en krijgt hij daardoor een slechte naam, en dat maakt het dan alleen maar erger.'

'We hebben niets tegen zwarte schapen,' zei Jebb. 'Zwarte schapen zijn

soms de beste agenten.’ Hij lachte veelbetekenend.

Weer kwam bij Harry een herinnering aan Sandy boven. Hij staarde hem kwaad aan van de andere kant van de tafel in de studiekamer, en fluisterde op bittere toon: ‘Kijk eens wat ze met ons doen, hoe ze ons onder de duim houden, wat ze doen als we ons niet aan hun regels houden.’

‘Ik krijg de indruk dat je iemand bent die het leuk vindt om het spel te spelen,’ zei Miss Maxse. ‘Dat hadden we al verwacht, maar we kunnen deze oorlog niet winnen door open kaart te spelen.’ Triest schudde ze haar hoofd, en haar grijze krullen bewogen mee. ‘Niet met deze vijand. We moeten doden, dat weet je al, en liegen en bedriegen, ben ik bang.’

Harry was ten prooi aan tegenstrijdige gevoelens, en hij voelde paniek opkomen. De gedachte om terug te gaan naar Spanje was tegelijkertijd opwindend en afschrikwekkend. Van de Spaanse ballingen in Cambridge had hij gehoord dat de situatie er erg slecht was. Op het nieuws had hij gezien dat Franco uitzinnige mensenmassa’s toesprak, mensen die de fascistische groet brachten, maar achter die façade, zei men, vonden razzia’s en nachtelijke arrestaties plaats. En Sandy Forsyth zat er middenin? Nogmaals keek hij naar de foto. ‘Ik weet het niet,’ zei hij langzaam. ‘Ik weet niet of ik het kan, bedoel ik.’

‘We zullen je een opleiding geven,’ zei Jebb. ‘Een spoedcursus, want de hoge heren willen dat er zo snel mogelijk iets gebeurt.’

Enerzijds wilde Harry het liefst weg, terug naar Surrey, dit hele gedoe vergeten, maar aan de andere kant vocht hij nu al drie maanden tegen het angstige verlangen om zich te verbergen.

‘Wat voor soort opleiding?’ vroeg hij. ‘Ik weet niet of ik wel in staat ben om iemand te bedriegen.’

‘Het is makkelijker dan je denkt,’ verzekerde Miss Maxse hem, ‘als je tenminste gelooft in de zaak waar je voor liegt. En je zou inderdaad moeten liegen en bedriegen, dat geef ik ruiterslijk toe, maar we leren je de zwarte kunst.’

Harry beet op zijn lip. Heel lang bleef het stil in het vertrek.

‘We verwachten heus niet van je dat je er onvoorbereid naartoe gaat,’ drong ze aan.

‘Goed dan,’ zei hij uiteindelijk. ‘Misschien kan ik Sandy ompraten. Ik kan me gewoon niet voorstellen dat hij een fascist is.’

‘Het eerste begin wordt het moeilijkst,’ waarschuwde Jebb. ‘Zijn

vertrouwen proberen te winnen, dat zal niet meevallen. Juist dan komt het er op aan dat je je rol goed speelt.’

‘Ja. Sandy is iemand met ogen in zijn achterhoofd.’

‘Dat hadden we al begrepen.’ Miss Maxse keek naar Jebb, die heel even aarzelde en toen knikte. ‘Mooi,’ besloot ze kordaat.

‘We moeten snel aan de slag,’ zei Jebb. ‘Er moet van alles worden geregeld. En je moet natuurlijk worden gescreend. Blijf je vannacht in Londen?’

‘Ja. Ik logeer bij mijn neef.’

Doordringend keek hij Harry aan. ‘Geen andere banden hier, behalve familie?’

‘Nee.’

Jebb pakte een opschrijfboekje. ‘Telefoonnummer?’ Harry gaf het hem. ‘Morgen word je door iemand gebeld. Zorg alsjeblieft dat je te bereiken bent.’

‘Ja, meneer.’

Ze gingen alle drie staan. Miss Maxse drukte Harry hartelijk de hand. ‘Bedankt, Harry,’ zei ze.

Jebb glimlachte zuinig naar hem. ‘Wees er maar op voorbereid dat de sirenes vannacht weer afgaan. We verwachten nieuwe aanvallen.’ Hij gooide de verbogen paperclip in een prullenbak.

‘Lieve hemel,’ zei Miss Maxse, ‘dat was staatseigendom. Wat ben je toch verkwistend, Roger.’ Ze glimlachte naar Harry, duidelijk ten afscheid. ‘We zijn je dankbaar, Harry, dit zou wel eens heel belangrijk kunnen zijn.’

Buiten de salon bleef Harry even staan. Een zwaar en triest gevoel nam bezit van hem. Zwarte kunst – wat betekende dat in hemelsnaam? De term alleen al deed hem huiveren. Hij besepte dat hij onbewust zijn oren spitste, zoals Sandy vroeger deed voor de docentenkamer, zijn goede oor naar de deur gericht om op te vangen wat Jebb en Miss Maxse bespraken. Hij hoorde niets. Toen hij zich omdraaide, zag hij dat de portier terug was gekomen, zijn voetstappen onhoorbaar op het stoffige tapijt. Harry glimlachte nerveus en liet zich naar buiten begeleiden. Begon hij zich nu al te gedragen als een... wat? Klikspaan, spion, bedrieger?

NORMAAL GESPROKEN DEED HIJ ER EEN UUR OVER OM BIJ WILLS huis in Harrow te komen, maar dit keer was hij er de halve middag zoet mee doordat de metro voortdurend stopte. In de ondergrondse stations zaten mensen in groepjes bij elkaar op de perrons, hun gezichten bleek als was. Harry had gehoord dat mensen in Oost-Londen die hun huis kwijt waren geraakt tegenwoordig in de ondergrondse bivakkeerden.

Het idee dat hij Sandy zou gaan bespioneren riep een misselijkmakend gevoel van ongeloof bij hem op. Zijn blik ging over de bleke, vermoeide gezichten van zijn medereizigers. Elk van hen kon een spion zijn. Wat kon je eigenlijk afleiden uit iemands uiterlijk? In gedachten zag hij telkens weer de foto: Sandy's zelfverzekerde glimlach, het Clark Gable-snorretje. Traag als een slak kroop de trein door de tunnels.

Rookwood had Harry zijn identiteit gegeven. Zijn vader, een advocaat, was bij de Somme aan stukken gereten toen Harry zes jaar oud was, en zijn moeder was overleden tijdens de griepepidemie in het laatste jaar van de Eerste Oorlog, zoals mensen de vorige oorlog inmiddels noemden. Harry had hun trouwfoto nog, en hij keek er vaak naar. Zijn vader, staand voor de kerk in jacquet, leek heel erg op hem: donker en robuust en betrouwbaar. Zijn arm lag rond het middel van Harry's moeder, die even blond was als zijn neef Will, met krullende, schouderlange lokken onder een hoed met een brede rand. Ze glimlachten stralend in de camera. De foto was in de volle zon genomen en een beetje overbelicht, zodat ze waren gehuld in een stralenkrans van licht. Harry kon zich weinig van zijn ouders herinneren; ze waren een verdwenen droom, net als de wereld van toen.

Na de dood van zijn moeder was Harry in huis gekomen bij zijn oom James, de oudere broer van zijn vader, een beroepsofficier die in 1914 gewond was geraakt. Het was een buikwond waar niets van te zien was, maar oom James had voortdurend last van zijn darmen. Dit verergerde zijn toch al prikkelbare karakter, en tante Emily, zijn nerveuze, tobberige echtgenote, deed niet anders dan zich zorgen maken. Toen Harry bij hen kwam wonen in een pittoresk dorp in Surrey waren ze nog maar net veertig, maar ze leken toen al veel ouder, net twee zeurderige bejaarden.

Ze waren aardig voor hem, maar Harry had zich altijd ongewenst gevoeld. Zelf waren ze kinderloos, en ze hadden zich nooit goed raad met hem geweten. Oom James gaf hem vaak een klap op zijn schouder, zo hard dat Harry bijna omviel, en vroeg dan wat voor spelletjes hij die dag had gespeeld, en zijn tante maakte zich er voortdurend druk om of hij wel genoeg at.

Soms ging hij logeren bij zijn tante Jenny, de zus van zijn moeder en Wills moeder. Ze had veel van zijn moeder gehouden en vond het moeilijk om aan haar herinnerd te worden, hoewel ze hem, wellicht uit schuldgevoel, overlaadde met pakjes toen hij naar school ging.

Als kind kreeg Harry les van een huisonderwijzer, een gepensioneerd leraar die zijn oom kende. In zijn vrije tijd zwierf hij rond door de velden en bossen rondom het dorp. Daar ontmoette hij dorpsjongens, zonen van boeren en winkeliers, maar hoewel hij cowboytje en indiaantje met hen speelde en konijnen ving, bleef hij een buitenstaander: Harry de dandy. Ze plaagden hem met zijn bekakte accent.

Op een zomerdag toen Harry terugkwam van de velden riep zijn oom hem naar zijn studeerkamer. Hij was pas twaalf. Er was nog een andere man, staand voor het raam met de zon achter hem, zodat hij eerst alleen een lange schaduw was, omgeven door stofdeeltjes. 'Ik wil je graag voorstellen aan Mr. Taylor,' zei oom James. 'Hij geeft les aan mijn oude school. Mijn *alma mater*. Dat is toch de correcte Latijnse term?' En tot Harry's verbazing lachte hij nerveus, als een kind.

De man kwam naar voren en gaf Harry een stevige hand. Hij was lang en mager en droeg een donker pak. Zijn zwarte haar viel in een punt op zijn voorhoofd, met diepe inhammen aan weerszijden, en helder grijze ogen bestudeerden hem door een pince-nez.

'Aangenaam, Harry.' De stem was scherp. 'Je bent een beetje een deugniet, hoor ik?'

‘Hij houdt van wilde spelletjes,’ zei oom James verontschuldigend.

‘We krijgen je wel in het gareel als je bij ons komt. Zou je het leuk vinden om naar kostschool te gaan, Harry?’

‘Ik weet het niet, meneer.’

‘Je onderwijzer is tevreden over je. Hou je van rugby?’

‘Ik heb het nooit gespeeld, meneer. Ik voetbal met de jongens uit het dorp.’

‘Rugby is zoveel mooier. Een sport voor gentlemen.’

‘Je vader heeft ook op Rookwood gezeten, net als ik,’ zei oom James.

Harry keek op. ‘Mijn vader?’

‘Ja. Je *pater*, zoals ze het op Rookwood noemen.’

‘Weet je wat *pater* betekent, Harry?’ vroeg Mr. Taylor.

‘Het is Latijn voor vader, meneer.’

‘Goed zo.’ Mr. Taylor glimlachte. ‘Ik zie wel wat in die jongen, Brett.’

Hij stelde meer vragen en was vriendelijk genoeg, maar zijn autoritaire houding maakte Harry behoedzaam. Na een tijdje werd hij de kamer uit gestuurd, terwijl Mr. Taylor achterbleef om met zijn oom te praten. Toen oom James hem weer bij zich riep, was Mr. Taylor weg. Zijn oom nodigde hem uit om te gaan zitten, streek over zijn grijzende snor en keek hem ernstig aan.

‘Je tante en ik vinden dat het tijd wordt om je naar school te sturen, Harry. Dat is beter voor je dan hier blijven met twee oude knarren zoals wij. En je moet omgaan met jongens van je eigen klasse, niet met de dorpsjeugd.’

Harry wist niet goed wat hij zich bij een kostschool moest voorstellen. Hij kreeg een beeld voor ogen van een groot gebouw met veel licht, zo helder als op de trouwfoto van zijn ouders, helder en uitnodigend.

‘Wat vind je ervan, Harry, lijkt het je wat?’

‘Ja, oom. Ja, ik wil graag naar school.’

Will woonde in een rustige straat met villa’s in Tudor-stijl. Een nieuwe schuilkelder, een lang, laag betonnen gebouw aan de rand van een grasveld, viel uit de toon.

Zijn neef was al thuis en deed open. Hij droeg een kleurig vest en keek Harry door zijn bril stralend aan. ‘Hallo, Harry! Heb je een goede reis gehad?’

‘Prima, bedankt.’ Harry drukte hem de hand. ‘Hoe is het met je, Will?’

‘Ach, we doen ons best om het vol te houden, net als iedereen. Hoe is het met die oren van je?’

‘Bijna weer normaal. Ik ben alleen links nog een beetje doof.’

Will nam Harry mee naar binnen. Een lange, magere vrouw met dof blond haar en een afkeurend gezicht kwam uit de keuken terwijl ze haar handen afdroogde aan een theedoek.

‘Muriel.’ Harry’s hartelijke glimlach was een beetje geforceerd. ‘Hoe gaat het?’

‘Het valt niet mee. Ik geef je geen hand, want ik ben aan het koken. Het leek me beter om de thee over te slaan en meteen te gaan eten.’

‘Maar we hebben wel een mooi stuk vlees. We hebben een afspraak met de slager. Nou, kom op, je wilt je vast wel even opfrissen.’

Harry had al vaker in de achterkamer geloged. Er stond een groot bed, en op de kaptafel pronkten snuisterijen op kleedjes. ‘Ik laat je alleen,’ zei Will. ‘Kom maar beneden als je klaar bent.’

Harry waste zijn gezicht boven de wastafel en keek in de spiegel erboven terwijl hij zich afdroogde. Hij was stevig gebouwd, en begon nu zelfs dik te worden door het gebrek aan lichaamsbeweging van de laatste paar maanden. Zijn vierkante kaak was ronder geworden. Mensen hadden tegen hem gezegd dat hij een aantrekkelijk gezicht had, hoewel hij zijn regelmatige gelaatstrekken onder het krullende bruine haar zelf een beetje te grof vond. Hij had tegenwoordig kraaienpootjes bij zijn ogen. Hij deed zijn best om zo uitdrukingsloos mogelijk te kijken. Zou Sandy zijn gedachten kunnen lezen achter zo’n uitgestreken masker? Op school werd van je verwacht dat je je gevoelens verborg; als je iets liet blijken, was het met een verbeterd trek om je mond of een opgetrokken wenkbrauw. Je lette op de kleine dingen. Nu moest hij leren om niets prijs te geven, of dingen te zeggen die niet waar waren. Hij ging op het bed liggen, denkend aan school en Sandy Forsyth.

Harry had zich meteen vanaf het begin thuis gevoeld op school. Rookwood was gehuisvest in een achttiende-eeuws herenhuis op het platteland van Sussex, en oorspronkelijk opgericht door een groep Londense zakenlieden die handel dreven overzee en een goede school wilden voor de zonen van hun scheepsofficieren. Tegenwoordig werden er zonen van ambtenaren en lagere

adel opgeleid, en een handjevol jongens met beurzen die uit legaten werden gefinancierd.

De orde en regelmaat deden Harry goed. De discipline kon streng zijn, maar hij voelde niet de behoefte om de regels te overtreden en kreeg zelden strafwerk, laat staan de rotting. Hij was goed in de meeste vakken, vooral in Frans en Latijn; talen kwamen hem aanwaaien. Ook genoot hij van sport, rugby en met name cricket; het laatste jaar was hij aanvoerder van de junioren geweest.

Soms liep hij in zijn eentje rond door de aula, waar foto's hingen van alle eindexamenklassen. Hij bleef dan altijd staan voor de foto uit 1902: twee rijen stijf poserende jongens met baretten, en daartussen het jongensachtige gezicht van zijn vader. Achter het podium hing een gedenkplaat met de namen van de gevallen in de Grote Oorlog in gouden letters. Als hij naar de naam van zijn vader keek, kreeg hij tranen in zijn ogen, die hij altijd snel wegveegde zodat niemand het kon zien.

Het jaar dat Sandy Forsyth op school kwam, in 1925, zat Harry in de vierde klas. Hoewel de jongens nog steeds op grote slaapzalen sliepen, hadden ze sinds een jaar een eigen studiekamer, een klein vertrek met ouderwetse leunstoelen en gebutste tafels voor twee of drie jongens. Harry was voornamelijk bevriend met rustige en serieuze jongens, en hij was blij geweest dat hij een studiekamer deelde met Bernie Piper, een van de jongens met een beurs. Piper kwam binnen toen hij op de eerste dag van het nieuwe schooljaar zijn spullen aan het uitpakken was.

'Hallo, Brett,' zei hij. 'Ik verheug me er nu al op om weer een heel jaar van jouw stinkende sokken mee te genieten.' Bernies vader was een kruidenier in East End, en toen hij op Rookwood kwam, sprak hij plat Cockney. In de loop der jaren had hij zich het bekakte accent van de andere jongens aangemeten, maar als hij terugkwam van vakantie kon je de eerste tijd goed horen waar hij vandaan kwam.

'Leuke zomer gehad?'

'Een beetje saai. Mijn oom was de hele tijd ziek. Ik ben blij dat ik terug ben.'

'Je had mee moeten werken in de winkel van m'n pa. Dan zou je pas weten wat saai is.'

Er verscheen nog een gezicht in de deuropening: een zwaargebouwde jongen met donker haar. Hij had een koffer die er duur uitzag en leunde met

een air van verwaande nonchalance tegen de deurpost. ‘Harry Brett?’ vroeg hij.

‘Ja.’

‘Ik ben Sandy Forsyth. Nieuwe jongen. Ik zit in deze studiekamer.’ Hij zeulde de koffer de kamer in en bleef staan om naar Harry en Bernie te kijken. Hij had levendige bruine ogen, maar zijn gezicht had een harde trek.

‘Waar kom je vandaan?’ vroeg Bernie.

‘Braildon, in Hertfordshire. Wel eens van gehoord?’

‘Ja,’ zei Harry. ‘Het schijnt een goede school te zijn.’

‘Dat zeggen ze, ja.’

‘Het is niet slecht hier.’

‘O nee? Ik heb gehoord dat er hier een ijzeren discipline heerst.’

‘Ze grijpen al naar de rotting als ze je zien,’ beaamde Bernie.

‘Waar kom jij vandaan?’ vroeg Forsyth.

‘Wapping,’ zei Bernie trots. ‘Ik ben een van de arbeidersjongens die de hoge heren toelaten.’ Bernie had voor de vakantie verklaard dat hij een socialist was, waar afkeurend op was gereageerd.

Forsyth trok zijn wenkbrauwen op. ‘Ik durf te wedden dat ze jou makkelijker hebben toegelaten dan mij.’

‘Wat bedoel je?’

‘Ik misdraag me wel eens.’ De nieuwe jongen haalde een pakje Gold Flake uit zijn zak en tikte er een sigaret uit.

Bernie en Harry keken naar de openstaande deur. ‘Je mag niet roken in de studiekamers,’ zei Harry snel.

‘Dan doen we de deur toch dicht. Willen jullie er een?’

Bernie lachte. ‘Je krijgt slaag als je hier rookt. Dat is het niet waard.’

‘Oké.’ Hij grijnsde grote witte tanden bloot. ‘Dus jij bent een rooie?’

‘Ik ben een socialist, als je dat soms bedoelt.’

Forsyth haalde zijn schouders op. ‘We hadden een dispuut op Braildon, en verleden jaar kwam er iemand spreken over het communisme. De gemoederen raakten nogal verhit.’ Hij lachte, en Bernie keek hem afkeurend aan.

‘Ik wilde een debat leiden om voor atheïsme te pleiten,’ vervolgde Forsyth, ‘maar dat vonden ze niet goed omdat mijn vader bisschop is. Waar kun je hier wel roken?’

‘Achter de gymzaal,’ antwoordde Bernie kil.

‘Okido. Tot straks.’ Forsyth stond op en slenterde de kamer uit.

‘Verwaande kwast,’ hoonde Bernie toen hij weg was.

En toen, later die dag, werd Harry voor het eerst gevraagd om Sandy te bespioneren. Hij was alleen in de studiekamer toen een van de leerlingen de boodschap kwam brengen dat Mr. Taylor hem wilde spreken.

Taylor was dat jaar hun klassenleraar. Hij stond als zeer streng bekend, en de jongere leerlingen hadden groot ontzag voor hem. Als hij de lange, magere man over de binnenplaats zag lopen, zijn gezicht altijd even ongenaakbaar, dacht Harry terug aan de eerste keer dat hij hem had ontmoet, in het huis van zijn oom. Sinds die dag hadden ze elkaar nauwelijks meer gesproken.

Mr. Taylor was op zijn werkkamer, een comfortabel ingericht vertrek met aan de muren tapijten en portretten van vroegere rector. Hij droeg zijn toga en stond achter een groot, met proefwerken bezaaid bureau.

‘Hallo, Brett.’ Zijn toon was hartelijk en hij gebaarde met een lange arm dat Harry binnen kon komen. Voor het bureau bleef Harry staan, zijn handen op de voorgescreven manier achter zijn rug. Taylor begon snel kaal te worden; alleen op zijn voorhoofd groeide nog een toef haar.

‘Fijne vakantie gehad? Alles goed met je oom en tante?’

‘Ja, meneer.’

‘Mooi zo. Je zit dit jaar in mijn klas. Ik hoor goede dingen over je en ik verwacht topprestaties van je.’

‘Dank u, meneer.’

‘Ik wilde met je praten over de nieuwe jongen. Ik heb hem in jouw studiekamer ingedeeld, in plaats van Piper. Forsyth heet hij. Heb je hem al ontmoet?’

‘Ja, meneer. Ik geloof niet dat Piper het weet.’

‘Hij krijgt het vandaag nog te horen. Kun je een beetje opschieten met Forsyth?’

‘Gaat wel, meneer,’ zei Harry neutraal.

‘Heb je gehoord dat zijn vader bisschop is?’

‘Forsyth heeft hem genoemd.’

‘Forsyth komt van Braildon. Het leek zijn ouders beter om hem naar Rookwood te sturen, aangezien we bekendstaan om onze eh... tucht.’ Taylor glimlachte vriendelijk en er ontstonden diepe plooiën in zijn magere wangen. ‘Ik vertel je dit in vertrouwen. Je bent een rustige jongen, Brett, en we denken

dat je op een dag mentor kunt worden. Hou een oogje op Forsyth, wil je?’ Hij zweeg even. ‘Zorg dat hij op het rechte pad blijft.’

Harry keek Taylor snel aan. Het was een merkwaardige opmerking; naarmate de jongens ouder werden, gebruikten de docenten steeds meer dubbelzinnigheden. Er werd van je verwacht dat je hen begreep. Officieel werd het afgekeurd dat jongens klikten over elkaar, maar Harry wist dat de docenten bepaalde jongens als informanten gebruikten. Was dat wat Taylor van hem vroeg? Hij wist intuïtief dat hij het niet wilde; het hele idee bezorgde hem een ongemakkelijk gevoel.

‘Ik zal hem wegwijs maken, meneer,’ zei hij behoedzaam.

Taylor keek hem doordringend aan. ‘En laat het me weten als er problemen zijn. Gewoon tussen ons. We willen graag dat het met Forsyth de goede kant op gaat. Het is belangrijk voor zijn vader.’

Het was meer dan duidelijk. Harry zei niets. Mr. Taylor fronste licht zijn wenkbrauwen.

Toen gebeurde er iets uitzonderlijks. Er bewoog iets kleins tussen de papieren op het bureau; Harry zag het vanuit zijn ooghoeken. Taylor slaakte een kreet en deinsde achteruit. Tot Harry’s verbijstering kromp hij ineen, zijn ogen afgewend van een dikke spin die over zijn vloeiblad liep. Het beestje bleef staan op een handboek Latijn.

Taylor keek met een hoogrood hoofd naar Harry. Vluchtig dwaalde zijn blik af naar het bureau, en huiverend wendde hij zich af.

‘Brett, haal dat ding alsjeblieft weg,’ zei hij op smekende toon.

Verwonderd haalde Harry een zakdoek uit zijn zak. Hij stak een hand uit naar de spin en hij pakte het diertje voorzichtig op.

‘Eh... bedankt, Brett.’ Taylor slikte moeizaam. ‘Ik... eh... we kunnen hier geen eh... spinnen gebruiken. Ze brengen ziektes over. Maak hem dood, maak hem nu meteen dood,’ voegde hij er haastig aan toe.

Harry aarzelde even, maar hij kneep de spin toen tussen duim en wijsvinger samen. Hij voelde iets knappen en gruwde ervan.

‘Weg ermee.’ Taylors ogen hadden een verwilderde blik achter de pince-nez met het gouden montuur. ‘En denk erom dat je dit aan niemand vertelt. Begrepen? Je kunt gaan,’ voegde hij er bruusk aan toe.

Het avondeten bij Will bestond uit soep uit blik met waterige groente erin.

Muriel verontschuldigde zich terwijl ze opschepte.

‘Ik had geen tijd om zelf soep te maken, het spijt me. Ik heb tegenwoordig natuurlijk geen hulp meer. Ik moet alles zelf doen: koken, voor de kinderen zorgen, de distributiebonnen bijhouden, álles.’ Ze streek een losgeraakte lok haar naar achteren en wierp Harry een uitdagende blik toe. Hun kinderen, een mager joch van negen en een meisje van zes, namen Harry belangstellend op.

‘Dat moet een hele opgaaaf zijn,’ zei hij. ‘Maar de soep is erg lekker.’

‘De soep is héérlijk!’ riep Ronald luid. Zijn moeder zuchtte. Harry begreep niet waarom Muriel kinderen had gewild; waarschijnlijk omdat het zo hoorde.

‘Hoe gaat het op je werk?’ vroeg hij zijn neef om de stilte te doorbreken. Will werkte op Buitenlandse Zaken, bij de afdeling die zich met het Midden-Oosten bezighield.

‘Perzië zou problemen kunnen geven.’ De ogen achter de dikke brillenglazen stonden zorgelijk. ‘De sjah heult met Hitler. Hoe was je gesprek?’ vroeg hij met overdreven nonchalance. Hij had Harry een paar dagen daarvoor gebeld om te vertellen dat hij een telefoontje kon verwachten van mensen die banden hadden met Buitenlandse Zaken, maar dat hij niet wist waar het over ging. Uit de manier waarop Will de vraag stelde, maakte Harry op dat hij vermoedde wie deze ‘mensen’ waren. Hij vroeg zich af of Will op zijn werk over hem had gepraat, wellicht had verteld dat een neef van hem op Rookwood had gezeten en Spaans sprak, waardoor de informatie op de een of andere manier bij Jebb terecht was gekomen. Of hadden spionnen andere kanalen?

Bijna had hij verteld dat ze hem naar Madrid wilden sturen, maar dat kon hij natuurlijk niet doen. ‘Ze willen dat ik iets voor ze doe. In het buitenland. Een beetje geheimzinnig allemaal.’

‘Het kost levens als je je mond voorbijpraat,’ zei het kleine meisje ernstig.

‘Bemoei je er niet mee, Prue,’ bitste Muriel. ‘Eet je soep.’

‘Het is niet gevaarlijk, hoor,’ zei Harry geruststellend. ‘Niet zoals Frankrijk.’

‘Heb je in Frankrijk veel Duitsers gedood?’ wilde Ronnie weten.

Muriel legde haar lepel met een klap op haar bord. ‘Ik wil niet dat je zulk soort vragen stelt, dat heb ik al zo vaak gezegd.’

‘Nee, Ronnie,’ antwoordde Harry. ‘Maar ze hebben wel veel van onze mannen gedood.’

‘We gaan het ze betaald zetten, hè? Ook de bombardementen?’

Muriel zuchtte hoorbaar.

Will keek naar zijn zoontje. ‘Heb ik je verteld dat ik Von Ribbentrop een keer heb ontmoet, Ronnie?’

‘Echt waar? Jeetje, je had hem moeten vermóórden!’

‘We waren toen nog niet in oorlog, Ronnie. Hij was in die tijd de Duitse ambassadeur. Hij haalde altijd de stomste dingen uit. We noemden hem Von Blunderkop.’

‘Wat vond je van hem?’

‘Het was een ploert. Zijn zoon zat op Eton, en Von Ribbentrop is toen een keer op een open dag geweest. Hij stond op de binnenplaats met zijn arm in de lucht en schreeuwde: “*Heil Hitler!*”’

‘Gossie!’ zei Ronnie. ‘Dat had hij op Rookwood niet moeten wagen. Ik wil volgend jaar graag naar Rookwood, wist je dat al, oom Harry?’

‘Misschien kunnen we het schoolgeld niet betalen, Ronnie.’

‘En als de school dan nog bestaat,’ vulde Muriel aan. ‘Als het gebouw niet is gevorderd of opgeblazen.’ Harry en Will staarden haar aan. Ze veegde met haar servet haar mond af en stond op. ‘Ik ga het vlees halen, anders droogt het uit.’ Ze keek naar haar man. ‘Wat doen we vanavond?’

‘We gaan alleen naar de schuilkelder als de sirene gaat,’ antwoordde hij. Muriel verliet de kamer. Prue was heel stil geworden, en Harry zag dat ze de teddybeer op haar schoot krampachtig vasthield.

Will zuchtte. ‘Toen de luchtaanvallen begonnen zijn we steeds na het eten naar de schuilkelder gegaan. Maar sommige mensen uit de buurt zijn een beetje ordinair, en Muriel heeft een hekel aan ze, dus het is geen prettige situatie. Nu blijven we thuis totdat de sirene gaat.’ Hij staaarde door het raam naar de tuin. Het was al bijna donker en er stond een volle maan aan de heldere hemel. ‘Een avond als deze is ideaal om te bombarderen. Jij kunt gaan, als je wilt.’

‘Dat hoeft niet,’ zei Harry. ‘Ik blijf gewoon bij jullie.’

Het dorp van zijn oom lag op de route van de Duitse bommenwerpers, op de linie van het Kanaal naar Londen, en steeds gingen de sirenes af als er bommenwerpers overkwamen, hoewel niemand er acht op sloeg. Harry verafschuwde het huilen van de sirenes. Het deed hem denken aan het geluid van de duikbommenwerpers, en sinds hij terug was uit Duinkerken klemde hij telkens zijn kaken op elkaar en balde hij zijn handen tot vuisten totdat de

knokkels wit werden als het geloei begon.

‘Als er ’s nachts luchtalarm is, staan we op en gaan we naar de schuilkelder,’ vertelde Will. ‘Het is aan de andere kant van de straat.’

‘Ja, ik heb de bunker gezien.’

‘Het is heel erg geweest. Na tien dagen ben je echt gesloopt, en god weet hoe lang het nog gaat duren. Muriel overweegt om met de kinderen naar het platteland te gaan.’ Will stond op om de dikke verduisteringsgordijnen te sluiten. In de keuken klonk het geluid van brekend glas en een boze uitroep. Hij snelde de kamer uit. ‘Even kijken of Muriel hulp nodig heeft.’

De sirenes begonnen om een uur ’s nachts. Vanuit Westminster rimpelde het klaaglijke galmen uit naar de buitenwijken. Harry ontwaakte uit een droom waarin hij door Madrid rende, winkels en cafés in- en uitging om te vragen of iemand zijn vriend Bernie had gezien. Maar hij sprak Engels, geen Spaans, en niemand kon hem verstaan. Hij kwam uit bed en was binnen enkele seconden aangekleed, zoals hij het in het leger had geleerd. Hij was helder van geest, niet in paniek. Om tien uur die avond was hij gebeld door iemand van Buitenlandse Zaken, met het verzoek of hij zich de volgende dag wilde melden op een adres in Surrey. Hij vroeg zich af waarom hij in zijn droom naar Bernie had gevraagd, niet naar Sandy.

Hij deed de gordijnen op een kier open. In het maanlicht renden duistere figuren naar de schuilkelder aan de overkant van de straat. Lichtbundels van grote zoeklichten doorkliefdde de lucht zo ver het oog reikte.

Beneden in de gang brandde licht, en daar stond Will in zijn pyjama en ochtendjas. ‘Prue is van streek,’ zei hij. ‘Ze wil niet mee.’ Uit de ouderlijke slaapkamer klonk het huilen van een doodsbang kind.

Zelfs nu nog, met de loeiende sirene in zijn oren, vond Harry het moeilijk om de slaapkamer van Will en Muriel binnen te gaan, maar hij dwong zichzelf ertoe. Muriel zat op het bed, met krulspelden in haar haar. Haar snikkende dochter zat bij haar op schoot, en ze maakte sussende geluidjes. Harry had niet gedacht dat ze zo lief kon zijn. Het meisje omklemde met haar ene hand nog steeds haar teddybeer. Will stond onzeker naar hen te kijken; met zijn haar dat alle kanten op piekte en de bril scheef op zijn neus leek hij van iedereen nog het meest kwetsbaar. De sirene bleef huilen, en Harry’s benen begonnen te trillen.

‘We moeten gaan,’ zei hij kortaf.

Muriel keek op. ‘Sinds wanneer deel jij hier de lakens uit?’

‘Prue weigert mee te gaan naar de schuilkelder,’ legde Will uit.

‘Het is donker,’ kermde het kleine meisje. ‘Het is zo donker! Ik wil thuisblijven.’

Harry kwam naar hen toe en hij greep Muriels benige elleboog beet. De korporaal had dat gedaan na het vallen van de bom; hij had hem overeind geholpen en naar de boot gebracht. Muriel keek hem verontwaardigd aan.

‘We moeten weg. De bommenwerpers komen eraan. Kom op, Will, we moeten gaan.’ Zijn neef pakte Muriels arm en samen trokken ze haar overeind. Prue had haar hoofd begraven tegen haar moeders borst. Ze snikte nog steeds en hield de teddybeer tegen zich aan. De glazen ogen leken Harry aan te staren.

‘Hé,’ snauwde Muriel, ‘ik kan best zelf lopen.’ Ze lieten haar los. Ronnie draafde de trap af en de anderen volgden. Het jongetje deed het licht uit en opende de voordeur.

Het was vreemd, Londen in het donker zonder straatverlichting. Er was niemand meer op straat, maar de donkere contouren van de schuilkelder waren zichtbaar aan de overkant. In de verte klonk het afweergeschut en nog een ander geluid, een luid, zwaar geronk uit het zuiden.

‘Verdomme,’ vloekte Will, ‘ze komen deze kant op!’ Opeens keek hij verward. ‘Ze gaan altijd naar de haven!’

‘Misschien zijn ze verdwaald.’ Of ze hebben het op het moreel van de burgerbevolking gemunt, dacht Harry. Zijn benen trilden niet langer. Hij moest de leiding nemen. ‘Kom op, laten we oversteken.’

Ze begonnen te rennen, maar Muriel werd gehinderd door haar dochttertje. Midden op straat draaide Will zich om, van plan haar te helpen, maar hij struikelde en viel met een doffe klap en een kreet op de grond. Ronnie, die vooropliep, bleef staan en keek over zijn schouder.

‘Will, sta op!’ gilte Muriel hysterisch. Will probeerde te gaan staan maar viel terug. Prue, de teddybeer nog steeds in haar armen geklemd, begon te huilen. Harry knielde naast Will neer.

‘Ik heb mijn enkel verstuikt.’ Zijn gezicht was vertrokken van pijn en angst. ‘Laat me maar, en zorg dat de anderen in de schuilkelder komen.’ Achter hem hield Muriel het huilende meisje in haar armen. Muriel vloekte hartgrondig, en Harry was verbaasd dat ze dit soort taal uitsloeg.

‘Die ongelofelijke klootzak van een Hitler, godverdomme!’

De sirene loeide nog steeds. De vliegtuigen waren nu bijna boven hen. Harry hoorde het janken van vallende bommen, gevolgd door een luide explosie. Een lichtflits was zichtbaar, een paar straten verderop, en hete lucht streek langs zijn gezicht. Het was net Duinkerken. Zijn benen trilden en hij had een droge, bijtende smaak in zijn mond, maar hij kon wel helder denken. Hij moest Will overeind zien te krijgen.

Weer gejack en een doffe dreun, nog dichterbij, de grond schudde ervan. Muriel bleef stokstijf staan, haar ogen en mond wijd opengesperd. Gehuld in haar dunne peignoir boog ze zich beschermend over haar snikkende dochttertje heen. Harry pakte haar arm beet en hij keek in haar verwilderde ogen. Hij praatte langzaam en duidelijk tegen haar.

‘Je moet met Prue naar de schuilkelder, Muriel. Nú. Kijk, daar staat Ronnie, hij weet zich geen raad. Neem je kinderen mee naar binnen. Ik zorg voor Will.’

Haar ogen kwamen weer tot leven. Zonder iets te zeggen draafde ze weg, haar hand uitgestoken naar Ronnie. Harry bukte zich en pakte Wills hand beet. ‘Kom op, ouwe jongen, sta op. Laat je goede been je gewicht dragen.’

Hij hees zijn neef overeind op het moment dat er weer een bom insloeg, niet meer dan een straat bij hen vandaan. Een felle gele lichtflits, en ze werden bijna omver geblazen door de luchtstroom, maar Harry had zijn arm om Will heen geslagen en hij wist hen allebei op de been te houden. Harry’s slecht oor suisde en er stond druk op. Will leunde zwaar op hem, hinkte op zijn goede been, maar glimlachte ondanks de pijn.

‘Zorg dat ze je niet opblazen,’ zei hij. ‘De spionnen zouden woedend zijn!’ Will had dus wel degelijk geraden door wie hij was benaderd, dacht Harry. Meer bommen vielen, maar dit keer iets verder weg.

Iemand stond op de uitkijk in de schuilkelder en had de deur op een kier gehouden. Armen werden naar buiten gestoken om Will te ondersteunen, en samen vielen ze de donkere, volle ruimte binnen. Harry werd naar een zitplaats geleid, waar hij naast Muriel terechtkwam. Prue zat bij haar op schoot, nog steeds snikkend, en Ronnie zat aan de andere kant tegen haar aan.

‘Het spijt me, Harry,’ zei Muriel. ‘Ik draaide door. Mijn kinderen... elke dag denk ik aan alles wat ze kan overkomen. De hele tijd.’

‘Het geeft niet,’ zei hij. ‘Ik neem het je niet kwalijk.’

‘Ik had mezelf niet meer in de hand. Dankzij jou zitten we nu hier.’ Ze

tilde een arm op om hem aan te raken, maar liet die weer vallen alsof het een te grote inspanning was.

Harry leunde met zijn bonkende hoofd tegen de betonnen muur. Hij had hen geholpen, de leiding genomen, hij had zijn zelfbeheersing niet verloren. Een paar maanden geleden zou dat wel zijn gebeurd.

Hij herinnerde zich de eerste aanblik van het strand bij Duinkerken, toen hij van een duin liep, terwijl eindeloze colonnes mannen door de zee naar ontelbare boten waadden. Er waren boten in allerlei soorten en maten – een pleziervaartuig lag naast een mijnenveger. Ook waren er rokende wrakken. Duitse duikbommenwerpers ronkten boven hun hoofden, doken omlaag en wierpen hun bommen op de boten en de manschappen. De aftocht was zo chaotisch verlopen, zo verschrikkelijk geweest. Harry had opdracht gekregen om de mannen op het strand op te stellen voor de evacuatie. Nu, zittend in de schuilkelder, voelde hij opnieuw de verpletterende schaamte over die totale nederlaag.

Muriel mompelde iets. Ze zat aan de kant van zijn dove oor, en hij draaide zich naar haar toe. ‘Wat zei je?’

‘Gaat het? Je trilt helemaal.’ Haar stem beefde. Hij opende zijn ogen. Om zich heen zag hij de brandende puntjes van sigaretten oplichten. Het was stil in de schuilkelder; iedereen wilde horen wat er buiten gebeurde.

‘Ja, hoor. Het komt gewoon allemaal weer boven... de evacuatie.’

‘Ik begrijp het,’ zei ze zacht.

‘Volgens mij zijn ze weg,’ zei iemand. De deur ging een eindje open en iemand keek naar buiten. Een vlaag frisse lucht maakte de stank van zweet en urine iets draaglijker.

‘Vreselijk, die stank hier,’ verzuchtte Muriel. ‘Daarom vind ik het zo erg om hier te zitten. Ik kan er niet tegen.’

‘Soms kunnen mensen het niet helpen. Ze laten hun plas lopen als ze bang zijn.’

‘Je zult wel gelijk hebben.’ Haar stem had een zachtere klank gekregen. Harry wilde dat hij haar gezicht kon zien.

‘Hoe voel jij je, Will?’ vroeg hij.

‘Best,’ antwoordde Will van Muriels andere kant. ‘Goed gedaan, Harry. Bedankt, kerel.’

‘Lieten de soldaten... hun plas lopen?’ vroeg Muriel. ‘In Frankrijk? Jullie moeten zo bang zijn geweest.’

‘Ja, soms wel.’ Harry herinnerde zich de stank toen hij naar de mannen op het strand was gelopen. Ze hadden zich al dagen niet gewassen. In gedachten hoorde hij de stem van sergeant Tomlinson.

‘We hebben geluk, het gaat sneller nu er ook kleinere boten zijn. Sommige mannen staan hier al drie dagen, de arme drommels.’ Hij was een grote, blonde man, en zijn gezicht zag grauw van vermoeidheid. Hij gebaarde naar de zee en schudde zijn hoofd. ‘Moet je ze zien, de stommelingen! Straks kapseist die boot nog.’

Harry volgde zijn blik. Soldaten stonden tot aan hun schouders in het koude water van het Kanaal. Aan het eind van de rij klommen mannen in een vissersschuit, die door hun gewicht al opzij helde.

‘We kunnen beter ingrijpen,’ zei Harry. Tomlinson had geknikt, en samen marcheerden ze naar het strand. Harry kon zien dat de vissers probeerden te voorkomen dat er nog meer mannen in hun boot klommen.

‘We mogen van geluk spreken dat de discipline niet helemaal weg is,’ had Harry gezegd. Tomlinson draaide zich naar hem toe, maar zijn antwoord ging verloren in het gieren van een duikbommenwerper, pal boven hun hoofd, waardoor het zachtere janken van de vallende bommen verloren ging. Toen klonk er gebulder dat voelde alsof Harry’s hoofd ervan uit elkaar zou barsten en werd hij in een wolk van bloederig zand omver geblazen.

‘En toen was hij er niet meer,’ zei Harry hardop. ‘Weg. Alleen nog stukjes.’

‘Wat zei je?’ vroeg Muriel niet-begrijpend.

Harry kneep zijn ogen dicht, probeerde de beelden te verdringen. ‘Niets, Muriel. Sorry.’

Hij voelde haar hand rond de zijne, haar kneepje. Haar vingers waren eeltig van het harde werken, hard en droog. Hij knipperde tranen weg.

‘We hebben ons erdoorheen geslagen, hè?’ zei hij.

‘Ja, dankzij jou.’

De sirene gaf het signaal dat het gevaar was geweken, en er ging een collectieve zucht van verlichting door de schuilkelder. De deur ging helemaal open en de leider stond afgetekend tegen de oranje gloed van alle branden in de omgeving.

‘Ze zijn weg, mensen,’ zei hij. ‘We kunnen weer naar huis.’

HET VLIEGTUIG VERTROK BIJ HET KRIEKEN VAN DE DAG VAN CROYDON. Harry was van het trainingscentrum van de Secret Intelligence Service rechtstreeks naar het vliegveld gebracht. Hij had nooit eerder gevlogen. Het was een gewone vlucht, geen militaire, en de andere passagiers waren Engelse en Spaanse zakenlieden. Er werd ongedwongen gepraat, vooral over de problemen voor de handel die de oorlog met zich meebracht, terwijl ze over de Atlantische Oceaan in zuidelijke richting vlogen om het door de Duitsers bezette Frankrijk te mijden. Harry voelde een lichte angst toen ze opstegen, en hij beseftte dat de spoorlijnen die hij in de diepte kon zien, kleiner dan Ronnies speelgoedtrein, echt waren. Eenmaal in de wolken was dat gevoel snel voorbij. Het gestage ronken van de motoren werd monotoon, en Harry leunde achterover. Hij dacht aan zijn opleiding, de drie weken van begeleiding en voorbereiding die hij had gehad.

De ochtend na het bombardement was Harry met een auto naar een landhuis in Surrey gebracht, waar hij de hele periode van drie weken was gebleven. Hij had nooit geweten waar het huis precies was. Het was opgetrokken uit rode baksteen, in victoriaanse stijl, en door de indeling van de kamers, de kale vloeren en een vage, ondefinieerbare geur had hij de indruk gekregen dat het gebouw vroeger ooit een school was geweest.

De mensen die hem opleidden waren over het algemeen jong. Er ging enthousiasme en een aanstekelijk avonturisme van hen uit, zodat zijn aandacht geen moment verslaptte. Ze leerden hem de kneepjes van het vak: het afgeven van brieven, hoe je kon merken dat je werd geschaduwde, hoe je een boodschap kon sturen als je op de vlucht was. Niet dat hem dat zou overkomen, verzekerden ze hem, want hij genoot diplomatieke bescherming, een nuttig bijverschijnsel van zijn dekmantel.

Na de algemene onderwerpen kwam zijn specifieke opdracht aan bod: Hoe moest hij Sandy Forsyth aanpakken? Ze lieten hem rollenspelen doen met een voormalige politieman uit Kenia die Sandy speelde. Een wantrouwende Sandy die zijn verhaal niet geloofde; een dronken en vijandige Sandy die wilde weten waarom iemand die altijd een hekel aan hem had gehad nu opeens met hem aanpakte; een Sandy die zelf spion was, een stiekeme fascist.

‘Je weet niet hoe hij op je zal reageren, dus je moet op alles voorbereid zijn,’ legde de politieman uit. ‘Je moet je aan zijn stemmingen aanpassen, proberen te peilen wat hij denkt en voelt.’

Harry moest consistent vasthouden aan zijn verhaal, vertelden ze hem, het moest waterdicht zijn. Dat was niet zo moeilijk. Hij kon volkomen oprecht zijn over zijn leven tot aan de dag dat Will door Buitenlandse Zaken was gebeld. Dan moest hij vertellen dat hij was gevraagd om een tolk op de ambassade in Madrid te vervangen die onverwacht naar Engeland terug had moeten keren. Dat had Harry snel onder de knie, al bleef er een probleem. Hij hield zijn gezicht wel in de plooi, maar zijn stem klonk onzeker als hij zijn verhaal vertelde, bijna onwillig. Een gewiekste bedrieger zoals Forsyth zou aan kunnen voelen dat hij loog. Harry werkte eraan, en na een tijdje waren ze tevreden. ‘Een vreemde toon,’ zei de politieman, ‘kun je natuurlijk toeschrijven aan je lichte doofheid, want dat kan de stem beïnvloeden. Benadruk dat, en vertel hem ook van je paniekaanvallen na Duinkerken.’

Harry was verbaasd. ‘Maar daar heb ik tegenwoordig geen last meer van.’

‘Je voelt toch nog steeds paniek opkomen? Je kunt dat gevoel onderdrukken, maar het is er nog wel.’ Hij keek naar het dossier op zijn knieën, een zeemleren map met een rood kruis en het woord ‘geheim’ erop. ‘Dik dat aan – een moment van verwarring, zoals vragen of hij iets wil herhalen, kan in je voordeel werken. Het geeft jou de tijd om na te denken en hij krijgt de indruk dat je een kneus bent, niet iemand om bang voor te zijn.’

De informatie over zijn paniekaanvallen, wist Harry, was afkomstig van een vrouw met wie hij op een dag een gesprek had gehad. Ze had niet verteld wie ze was, maar ze was waarschijnlijk psychiater. Met haar blauwe ogen had ze hem zo doordringend aangekeken dat Harry ervan was geschrokken. Ze gaf hem een hand en nodigde hem opgewekt uit om aan een kleine tafel te gaan zitten.

‘Ik moet je een aantal persoonlijke vragen stellen, Harry. Mag ik Harry zeggen?’

‘Ja... eh...’

‘Miss Crane, voor jou ben ik Miss Crane. Ik krijg de indruk dat je een tamelijk ongecompliceerd leven hebt geleid, Harry. Niet zoals de vreemde vogels met wie ik hier vaak te maken krijg, dat kan ik je verzekeren,’ voegde ze er lachend aan toe.

‘Ik leid inderdaad een heel gewoon leven.’

‘Toch kan het niet makkelijk zijn geweest om al op zo jonge leeftijd je beide ouders te verliezen. Overgeleverd aan ooms en tantes en een kostschool.’

Dat ergerde hem. ‘Mijn oom en tante zijn altijd heel goed voor me geweest. En ik was gelukkig op school. Rookwood is geen gewone kostschool, maar een particuliere.’

Vragend keek Miss Crane hem aan. ‘Maakt dat verschil?’

‘Zeker.’ De felheid waarmee hij het zei verbaasde hem zelf. ‘Je wordt niet naar een particuliere kostschool gestuurd omdat je ouders dan geen last meer van je hebben. Op een school als Rookwood maak je deel uit van een hechte gemeenschap. Je wordt erdoor gevormd.’

Ze glimlachte nog steeds maar haar reactie was keihard. ‘Toch is het niet hetzelfde als opgroeien bij ouders die van je houden, of wel soms?’

Harry’s boosheid maakte plaats voor vermoedheid. Hij sloeg zijn ogen neer. ‘Je moet je omstandigheden accepteren, er het beste van maken. Doorzetten.’

‘In je eentje? Je hebt toch geen vriendin?’

Hij fronste zijn wenkbrauwen en vroeg zich af of ze nu ook vragen over zijn seksleven zou gaan stellen, zoals Miss Maxse had gedaan. ‘Nu niet meer. In Cambridge had ik een vriendin, maar het ging niet tussen ons.’

‘Waarom ging het niet?’

‘Laura en ik raakten op elkaar uitgekeken, Miss Crane. Niets dramatisch.’

Ze veranderde van onderwerp. ‘En na Duinkerken? De shellshock, de paniekaanvallen, de angst voor harde geluiden. Heb je toen ook besloten om door te zetten?’

‘Uiteraard. Al kan ik natuurlijk nooit meer in actieve dienst.’

‘Maakt dat je boos?’

Hij keek haar aan. ‘Zou u niet boos zijn?’

Vermanend boog ze haar hoofd. ‘We zijn hier om over jou te praten, Harry.’

Hij zuchtte. ‘Ja, ik ben vastbesloten om door te zetten.’

‘Ben je in de verleiding geweest om het op te geven? Om in je schulp te kruipen en als invalide door het leven te gaan?’

Allemachtig, wat was die vrouw scherp. ‘Ja, in het begin wel. Maar dat heb ik niet gedaan. Ik ben begonnen met wandelingen door de tuin van het ziekenhuis. Daarna kon ik de straat oversteken, toen door de stad lopen. Het werd steeds makkelijker. Ik heb mannen gezien die er veel erger aan toe waren dan ik.’

‘Daar was moed voor nodig, doorzettingsvermogen. Net als toen je je neef en zijn gezin hebt geholpen tijdens het bombardement, vlak voordat je hierheen kwam.’

‘Het is erop of eronder. Dat geldt tegenwoordig voor iedereen,’ viel hij bits uit. ‘Zelfs als je meemaakt dat alles wat je als vanzelfsprekend beschouwde, alles waar je in geloofde, kapot wordt gemaakt.’ Hij slaakte een diepe zucht. ‘Wat ik op dat strand heb gezien, de aftocht, de chaos, heeft me denk ik even diep geraakt als de granaat die me op een haar na heeft gemist.’

‘Je moet je heel eenzaam hebben gevoeld.’ Haar stem klonk opeens vol begrip.

Harry voelde dat hij tranen in zijn ogen kreeg, en onwillekeurig gaf hij zijn gevoelens prijs. ‘Die avond in de schuilkelder was zo vreemd. Muriel, Wills vrouw, pakte mijn hand beet. We hebben het nooit met elkaar kunnen vinden, ik heb altijd het gevoel gehad dat ze een hekel aan me had, en toch pakte ze mijn hand. En...’

‘Ja?’

‘Haar hand was zo droog. Zo koud. Het... het maakte me verdrietig.’

‘Misschien had je liever de hand van iemand anders gevoeld.’

Hij keek haar aan. ‘U hebt gelijk,’ zei hij, zelf verbaasd. ‘Maar ik weet niet wiens hand.’

‘We hebben allemaal iemands hand nodig.’

‘Is dat zo?’ Harry lachte ongemakkelijk. ‘Dit heeft wel erg weinig met mijn missie te maken.’

Ze knikte bevestigend. ‘Ik probeer je gewoon een beetje te leren kennen, Harry.’

Harry ontwaakte uit zijn gemijmer doordat het vliegtuig opzij helde. Hij

greep de armleuningen beet en keek uit het raampje. Het was zonnig buiten, en ze vlogen over land. Spanje. Harry zag het landschap van Castilië, een zee van geel en bruin met een lappendeken van velden, verlaten wegen, huizen met rode pannendaken, ruïnes van de burgeroorlog. De gezagvoerder kondigde aan dat ze binnen enkele ogenblikken zouden landen op luchthaven Barajas, en een paar minuten later raakte het landingsgestel de grond. Het toestel taxiede naar de terminal, en hij was er, in Spanje. Hij voelde een mengeling van opwinding en angst; hij kon nog steeds nauwelijks geloven dat hij terug was in Madrid.

Hij keek uit het raampje en zag voor de terminal een zestal politiemannen van de *Guardia Civil* staan. Harry herkende de donkergroene uniformen van de *civiles*, de gele holster aan hun riem. Nog steeds droegen ze de sinistere zwartleren hoofddeksels, rond met twee vleugeltjes aan de achterkant, glanzend als het pantser van een kever. De eerste keer dat hij in Spanje was geweest, in 1931, werden de *civiles*, de oude aanhangers van rechts, bedreigd door de republiek, en kon je op hun harde gezichten angst en woede aflezen. Toen hij in 1937 weer in Spanje was, tijdens de burgeroorlog, waren ze verdwenen. Nu waren ze terug, en Harry voelde zijn mond droog worden toen hij naar hun koude, uitdrukingsloze koppen keek.

Achter de andere passagiers aan liep hij naar de deur. Droge hitte kwam hem tegemoet tijdens het afdalen van de trap. Ze liepen naar de terminal, een laag betonnen gebouw met afbladderende verf. Een van de *civiles* kwam hen tegemoet. ‘*Por allí, por allí,*’ blafte hij, wijzend op een deur met IMMIGRACIÓN erboven.

Harry had een diplomatiek paspoort en werd snel doorgelaten, zonder dat zijn bagage werd gecontroleerd. Hij keek rond in de verlaten aankomsthal. Het rook er naar een desinfecterend middel, het misselijkmakende spul dat overal in Spanje werd gebruikt.

Een eenzame figuur die geleund tegen een pilaar de krant stond te lezen zwaaide en kwam naar hem toe. ‘Harry Brett? Simon Tolhurst, van de ambassade. Hoe was de vlucht?’

Hij was ongeveer even oud als Harry, lang en blond, en glimlachte hartelijk. Hij had dezelfde stevige lichaamsbouw als Harry, en ook hij begon dik te worden.

‘Prima. Vrijwel de hele tijd bewolkt, maar weinig turbulentie.’ Harry zag dat Tolhurst een Eton-das droeg, de felle kleuren haast te opvallend bij zijn

witlinnen jasje.

‘Ik breng u naar de ambassade, een rit van ongeveer een uur. We gebruiken geen Spaanse chauffeurs, dat zijn allemaal spionnen van de regering.’ Hij liet zijn stem dalen, al was er niemand in de buurt. ‘Ze luisteren zo ingespannen mee dat hun oren ervan lijken te klapperen. Erg opvallend.’

Tolhurst nam hem mee naar buiten en legde zijn koffer in de achterbak van een glimmend gepoetste oude Ford. Het vliegveld lag buiten de stad, in een kaal bruin landschap dat zinderde in de hitte. Aan de andere kant van de weg was een boer aan het werk; met een houten ploeg liep hij achter twee magere ossen aan, precies zoals zijn voorvaderen in de Romeinse tijd hadden gedaan. In de verte waren de ruige toppen van de Sierra de Guadarrama zichtbaar, afgetekend tegen een helderblauwe lucht. Harry voelde het zweet op zijn voorhoofd.

‘Warm voor oktober,’ merkte hij op.

‘Het is een bloedhete zomer geweest. De oogst is slecht, en iedereen maakt zich grote zorgen over de voedselsituatie. Het zou ons in de kaart kunnen spelen, want het maakt het minder waarschijnlijk dat ze aan de oorlog zullen deelnemen. Kom, we gaan. U hebt een afspraak met de ambassadeur.’

In de auto stelde Tolhurst meteen voor om elkaar te tutoyeren en Harry vond het een opluchting dat iemand van de ambassade zo informeel bleek te zijn.

‘Hoe lang ben je al in Spanje?’ vroeg Harry.

‘Vier maanden. Ik ben met sir Sam meegekomen. Hiervoor zat ik in Cuba. Lekker ontspannen was het daar. Veel leuker dan hier,’ verzuchtte hij. ‘Dit is een vreselijk land, ben ik bang. Je bent hier al eens eerder geweest, meen ik?’

‘Voor de burgeroorlog, en toen ook nog korte tijd in 1937. Beide keren in Madrid.’

‘De sfeer is er nu behoorlijk grimmig,’ waarschuwde Tolhurst.

Tijdens de rit praatten ze over de Blitz en Hitler, die zijn invasieplannen voorlopig leek te hebben opgeschort. Tolhurst informeerde op welke school Harry had gezeten.’

‘O, Rookwood. Prima school, heb ik begrepen. Dat waren nog eens tijden,’ voegde hij er melancholiek aan toe.

Harry glimlachte triest. ‘Zeg dat wel.’

Ze reden over een uitgestorven weg, omzoomd door populieren met gele punten aan het blad, als grote toortsen, en Harry verbaasde zich over de

leegte om hen heen. Ze passeerden alleen af en toe een boer op een ezelkar, en één keer een legertruck, met vermoeide, wezenloos voor zich uit starende soldaten achterin. Ook de dorpen waren verlaten. Het was de tijd van de siësta, maar vroeger zag je altijd wel een paar mensen op straat. Nu waren zelfs de scharminkelige honden verdwenen en scharrelden er alleen hier en daar een paar kippen rond. In een van de dorpen hingen enorme affiches van Franco op de gebarsten muren rond het dorpsplein, zijn armen zelfverzekerd over elkaar geslagen. ¡HASTA EL FUTURO! Op naar de toekomst. De affiches waren over oude affiches heen geplakt, en Harry herkende op de gescheurde onderste rand de oude slogan ¡NO PASARAN! Ze komen er niet door. Maar dat was wel gebeurd.

Toen kwamen ze in de rijke noordelijke buitenwijk, met deftige villa's. Hier leek het wel alsof er nooit een burgeroorlog was geweest. 'Woont de ambassadeur hier?' vroeg Harry.

'Nee, sir Sam woont in de Castellana. Behoorlijk gênant,' voegde hij er grinnikend aan toe, 'want hij woont naast de Duitse ambassadeur.'

Met open mond keek Harry hem aan. 'Maar we zijn in oorlog!'

'Spanje houdt zich officieel afzijdig, maar het sterft hier van de moffen. Je komt dat tuig overal tegen. De Duitse ambassade in Madrid is de grootste ter wereld. We praten uiteraard niet met ze.'

'Hoe is de ambassadeur naast de Duitsers terechtgekomen?'

'Het was het enige grote huis dat beschikbaar was. Hij maakt er grappen over, zegt dat hij Von Stohrer over de tuinmuur heen dodelijke blikken toewerpt.'

In het centrum waren de vervelozige huizen nog verder in verval geraakt dan de laatste keer dat Harry er was geweest, al moesten ze ooit statig zijn geweest. Overal hingen affiches van Franco en het symbool van de Falange, een juk met twee pijlen. De meeste mensen waren armoedig gekleed en hadden magere, vermoeide gezichten. Mannen in overalls met tanige gezichten liepen langs, alsmede vrouwen met zwarte omslagdoeken, gerafeld en opgelapt. Zelfs de magere kinderen die op blote voeten in de stoffige goten speelden hadden zorgelijke, waakzame gezichten. Harry had min of meer verwacht overal militaire parades en massabijeenkomsten te zien, zoals hij ze kende van het journaal, maar de stad was niet alleen havelozer dan hij het zich herinnerde, maar ook stiller. Hij zag priesters en nonnen op straat; die waren ook terug, net als de *civiles*. De weinige welvarend ogende mannen

droegen een colbert en hoed, ondanks de hitte.

‘Toen ik hier in 1937 was,’ vertelde Harry, ‘was het verboden om op warme dagen een jasje en hoed te dragen. Dan was je een bourgeois.’

‘Tegenwoordig mag je niet meer zónder jasje over straat, tenminste niet als je een overhemd draagt. Onthoud dat maar.’

De trams reden wel, maar met weinig rijtuigen, en verder waren er eigenlijk alleen ezelkarren en fietsers. Harry draaide zich met een ruk om toen hij een bekend symbool zag: een zwart hakenkruis.

‘Zag je dat? Op dat gebouw wappert die vervloekte swastika naast de Spaanse vlag!’

Tolhurst knikte. ‘Probeer er maar aan te wennen. En de swastika’s zijn nog niet eens het ergst; de politie en de pers zijn geheel in Duitse handen. Franco maakt er geen geheim van dat hij hoopt dat de nazi’s zullen winnen. Kijk daar eens.’

Ze stonden stil voor een kruispunt. Harry zag drie kleurig geklede meisjes, zwaar opgemaakt. Ze zagen hem kijken en glimlachten, lonkten ongegeneerd naar hem.

‘Er zijn overal hoertjes. Pas maar op. De meesten hebben gonorrhoe, en er zijn ook spionnen van de regering bij. Het ambassadepersoneel mag niet bij ze in de buurt komen.’

Een politieman met een witte helm gebaarde dat ze door konden rijden. ‘Denk jij dat Franco zich in de oorlog zal storten?’ vroeg Harry.

Tolhurst woelde met een hand door zijn blonde haar. ‘Joost mag het weten. De sfeer is verschrikkelijk; de kranten en de radiozenders zijn allemaal openlijk pro-Duits. Himmler komt volgende week hierheen voor een staatsbezoek. Toch moeten we zo veel mogelijk doen alsof er niets aan de hand is.’ Hij glimlachte wrang. ‘Maar de meeste mensen hebben wel een ingepakte koffer klaarstaan, voor het geval we overhaast de benen moeten nemen. Hé, kijk daar eens, een gazogène!’

Hij wees op een grote oude Renault die over straat tufte, langzamer dan de ezelkarren. Aan de achterkant was een karretje met een brander bevestigd, met een schoorsteentje waar rook uit kwam. Leidingen liepen van het ding onder de auto door naar de motor. De bestuurder, een bourgeois van middelbare leeftijd, negeerde de blikken van mensen die stil bleven staan om naar zijn gevaarte te kijken. Hij moest een ruk aan het stuur geven toen een tram luid klingelde om te kunnen passeren, en zijn lachwekkende voertuig

viel bijna om.

‘Wat was dát?’ vroeg Harry.

‘Spanjes revolutionaire antwoord op het benzinetekort. Het ding rijdt op kolen of hout in plaats van benzine. Het gaat best, zolang je niet tegen een heuvel op hoeft. De Fransen hebben ze ook, heb ik gehoord. Ik denk niet dat de Duitsers voor díé uitvinding in de rij staan!’

Harry bestudeerde de omstanders. Een paar mensen glimlachten besmuikt om het bizarre vehikel, maar het viel hem op dat niemand hardop lachte of joelde, zoals de *Madrileños* vroeger gedaan zouden hebben. Hij herinnerde zich het altijd aanwezige geroezemoes van stemmen van de vorige keren dat hij hier was geweest, en nu waren de mensen zo stil.

Ze reden door en vingen in de verte een glimp op van het koninklijk paleis, wit en glinsterend te midden van alle verval.

‘Woont Franco daar?’ vroeg Harry.

‘Hij ontvangt er gasten, maar hij heeft zichzelf het Palacio de El Pardo buiten Madrid toegeëigend. Hij is als de dood voor aanslagen. Hij laat zich rondrijden in de kogelvrije Mercedes die hij van Hitler heeft gekregen.’

‘Is er dan nog steeds verzet?’

‘In de steden hebben de *civiles* de wind eronder. Maar je weet het nooit. Madrid is per slot van rekening pas anderhalf jaar geleden veroverd. In feite is het net zo goed een bezette stad als Parijs. In het noorden is nog steeds verzet, naar het schijnt, en republikeinse bendes houden zich schuil op het platteland. De *vagabundos* worden ze genoemd.’

‘Allemachtig,’ verzuchtte Harry, ‘wat heeft dit land niet allemaal doorstaan.’

‘En het is misschien nog niet voorbij,’ zei Tolhurst grimmig.

Ze reden een straat in met grote negentiende-eeuwse huizen, en aan een ervan wapperde de Union Jack. Een aantal *civiles* stond op wacht bij de deur. Harry was in 1937 naar de ambassade gegaan om naar Bernie te informeren. Het personeel was destijds niet bepaald behulpzaam geweest, want men stond afwijzend tegenover de Internationale Brigade.

Tolhurst parkeerde de auto en haalde Harry’s koffer uit de achterbak. Toen Harry uitstapte, voelde hij dat er van achteren aan zijn broek werd getrokken. Hij keek om en zag een jongetje van een jaar of tien, gekleed in een tot op de draad versleten uniformjas. Het kind zat op een soort slee met wieljes, en Harry zag dat hij geen benen had.

‘*Señor, por favor, diez pesetas,*’ smeekte hij met een uitgestoken hand. ‘*Por el amor de Dios.*’

Een van de *civiles* kwam aanlopen en klapte in zijn handen. ‘*¡Vete! ¡Vete!*’ Het jongetje zette zijn handen plat op de stoeptegels en rolde zijn karretje achteruit een zijstraat in.

‘In het vervolg zul je sneller moeten zijn, ouwe jongen. Meestal komen de bedelaars niet zo ver, ze zitten allemaal in het centrum. In het begin is het schokkend, vooral de kinderen. Je zult eraan moeten wennen.’

De *civil* die de jongen had weggejaagd begeleidde hen naar de voordeur. ‘*Gracias por su asistencia,*’ zei Tolhurst formeel. De man knikte, maar Harry zag een uitdrukking van minachting in zijn ogen.

Tolhurst duwde de deur open, en een donkere gang werd zichtbaar. ‘Zo, dan is het nu tijd om je ontvangstcomité te ontmoeten. De hoge heren zitten op je te wachten.’ Hij klonk jaloers, vond Harry.

De ambassadeur zat achter een enorm bureau in een imposant vertrek, gekoeld door zacht gonzende ventilators. Aan de muren hingen achttiende eeuwse prenten en er lagen dikke kleden op de tegelvloer. Een andere man, gekleed in het uniform van een marinekapitein, zat naast het bureau. Een raam keek uit op een binnenplaats met planten in potten, waar een groepje mannen in hemdsmouwen op een bankje met elkaar zat te praten.

Harry herkende sir Samuel Hoare van het journaal. Hij was minister geweest onder Chamberlain, een vredestichter die uit zijn functie werd ontheven toen Churchill het roer overnam. Het was een kleine man, met scherpe, strenge gelaatstreken en dun wit haar, en hij droeg een jacquet met een bloem in het knoopsgat. Hij ging staan en stak zijn hand uit.

‘Welkom, Brett, welkom.’ De handdruk was verbazend krachtig. Kille blauwe ogen keken Harry even aan, en vervolgens wees de ambassadeur op de andere man. ‘Kapitein Alan Hillgarth, onze militair attaché. Hij is verantwoordelijk voor onze geheime dienst.’ Dat laatste werd er met een zekere afkeer aan toegevoegd.

Hillgarth was in de veertig, lang en knap, met donker haar en bruine ogen. De ogen waren hard, maar wel met een ondeugende schittering erin, en er speelde een lachje om zijn sensuele mond. Harry herinnerde zich dat Sandy op Rookwood boeken had gelezen van ene Hillgarth, avonturenverhalen over

spionnen in achtergebleven gebieden in Europa. Sandy was er dol op, maar Harry vond ze nogal vergezocht.

De kapitein drukte hem hartelijk de hand. ‘Hallo, Brett. Je valt rechtstreeks onder mij en je rapporteert via Tolhurst.’

‘Ga zitten, allemaal.’ Hoare wees Harry een stoel.

‘We zijn blij dat je er bent,’ zei Hillgarth. ‘We hebben gehoord dat je instructeurs tevreden over je waren.’

‘Bedankt, meneer.’

‘Ben je er klaar voor?’

‘Helemaal.’

‘We hebben een woning voor je. Tolhurst brengt je er straks naartoe. Je hebt je verhaal paraat?’

‘Ja, meneer. Ik ben hier gedetacheerd als tolk, nadat mijn voorganger wegens familieomstandigheden moest vertrekken.’

‘Arme Greene,’ zei Hillgarth met een onverwachte lach. ‘Hij weet nog steeds niet waarom hij opeens naar huis moest.’

‘Hij was een goede tolk,’ merkte Hoare op. ‘Verstond zijn vak. Brett, je zult heel voorzichtig moeten zijn met wat je zegt. Naast je eh... andere werk moet je tolken voor hooggeplaatste personen, en de situatie hier is gevoelig. Erg gevoelig.’ Hoare keek hem nadrukkelijk aan, en opeens voelde Harry zich geïntimideerd, vooral omdat hij tegenover een man zat die hij op het journaal had gezien.

‘Dat begrijp ik, meneer. Het is me in Engeland uitgelegd. Ik vertaal alles in zo diplomatiek mogelijke bewoordingen, en ik voeg nooit mijn eigen commentaar toe.’

‘Ik heb dinsdag een gesprek met de onderminister van Handel,’ zei Hillgarth tegen Hoare, ‘en dan tolkt hij. Ik hou hem wel in de gaten.’

‘Maestre.’ Hoare kreunde. ‘Die willen we niet tegen ons in het harnas jagen.’

Hillgarth haalde een gouden sigarettenkoker uit zijn zak en hield Harry die voor. ‘Sigaret?’

‘Dank u, ik rook niet.’

Hillgarth stak een sigaret op en blies rook uit. ‘We willen niet dat je Forsyth nu meteen al ontmoet, Brett. Neem een paar dagen de tijd om te acclimatiseren. Je zult er ook aan moeten wennen dat je wordt gevolgd – de regering laat alle ambassadepersoneel schaduwen. De meeste spionnen zijn

hopeloos slecht, je herkent ze van een kilometer afstand, maar de laatste tijd zien we een paar mannen die door de Gestapo zijn opgeleid. Let op of je wordt gevolgd en rapporteer aan Tolhurst.’ Hij glimlachte alsof het allemaal één groot avontuur was.

‘In orde, meneer.’

‘Zo,’ vervolgde Hillgarth, ‘dan nu Forsyth. Je was op school met hem bevriend, maar sindsdien heb je hem nooit meer gezien. Correct?’

‘Ja, meneer.’

‘Maar je denkt wel dat hij positief op je zal reageren?’

‘Ik hoop het, maar ik weet niet wat hij heeft uitgevoerd sinds we zijn opgehouden elkaar te schrijven. Dat was tien jaar geleden.’ Harry keek uit het raam en zag dat een van de mannen op de binnenplaats naar binnen keek.

‘Die ellendige vliegeniers!’ snauwde Hoare. ‘Ik heb schoon genoeg van dat gegluur.’ Hij maakte een gebiedend gebaar, en de mannen stonden op en verdwenen door een zijdeur naar binnen.

‘Het zijn piloten die boven Frankrijk met een parachute uit hun toestel moesten springen,’ legde Hillgarth uit. ‘Een paar zijn helemaal naar Madrid gelopen.’

‘Ja, ja,’ zei Hoare geërgerd. ‘We hebben niet de hele dag de tijd.’

‘Zeker, excellentie,’ zei Hillgarth overdreven formeel, en Harry zag dat hij de ambassadeur onvriendelijk aankeek. ‘Forsyth,’ hervatte hij. ‘We hoorden twee maanden geleden voor het eerst van hem. Ik heb een agent bij het ministerie van Industrie, een klerk, en die liet ons weten dat er grote opwinding heerste over iets wat zich buiten de stad afspeelde, een kilometer of vijfenzeventig van Madrid. Hij heeft geen toegang tot geheime dossiers, maar hij kon wel een aantal gesprekken opvangen. Het gaat om goudreserves. Grote, geologisch geverifieerd. We weten dat ze er mijnbouw materieel heen sturen, en kwik en andere chemicaliën, dure en schaarse spullen.’

‘Sandy heeft altijd belangstelling gehad voor geologie,’ vertelde Harry. ‘Op school verzamelde hij fossielen, en hij maakte lange tochten om naar beenderen van dinosauriërs te zoeken.’

‘Is dat zo?’ zei Hillgarth. ‘Dat wist ik niet. Voor zover wij weten heeft hij geen studie voltooid, maar hij werkt samen met een man die wel is afgestudeerd, ene Alberto Otero.’

‘De man met ervaring in Zuid-Afrika.’

‘Precies,’ beaamde Hillgarth goedkeurend. ‘Mijnbouwkundig ingenieur.’

Ze hebben je thuis van alles over goud en de winning ervan laten lezen, heb ik begrepen.'

'Dat klopt, meneer.' Het was vreemd geweest om 's avonds met dikke studieboeken op zijn kamertje te zitten.

'Tegenover Forsyth hou je je uiteraard van de domme.'

'Dat spreekt vanzelf.' Harry zweeg even. 'Weet u hoe Forsyth en deze Otero elkaar hebben leren kennen?'

'Nee. Er zijn veel hiaten. We weten alleen dat Forsyth toen hij als gids werkte betrokken is geraakt bij de *Auxilio Social*, de falangistische organisatie die verantwoordelijk is voor wat hier voor de steun doorgaat.' Hij trok zijn wenkbrauwen op. 'Zo corrupt als de hel. Ze vullen alleen hun eigen zakken, en dat in zo'n arm land.'

'Heeft Forsyth nog contact met zijn familie?'

Hillgarth schudde zijn hoofd. 'Zijn vader heeft al jaren niets meer van hem gehoord.'

Harry herinnerde zich de enige keer dat hij de bisschop had gezien; hij was naar Rookwood gekomen nadat Sandy van school was gestuurd om een goed woordje voor hem te doen. Vanuit een klaslokaal had Harry hem op de binnenplaats gezien. Hij had hem herkend aan het rode episcopale overhemd onder zijn kostuum. Hij zag eruit als een degelijke patriciër, heel anders dan Sandy.

'Dus Forsyth steunde de nationalisten?' vroeg Harry.

'Volgens mij steunt Forsyth alles wat hem geld oplevert,' antwoordde Hillgarth.

'Jij was toch geen aanhanger van de republikeinen, hè?' Hoare keek Harry argwanend aan.

'Ik steunde geen enkele kant, meneer.'

Hoare snoof. 'Ik dacht dat het voor de oorlog de grote scheidingslijn was, wie de roden in Spanje steunde en wie de nationalisten. Het verbaast me dat iemand die Spaans heeft gestudeerd geen partij trok.'

'Toch is het zo, meneer. Ik vond ze eerlijk gezegd allebei een plaag voor het land.' Wat een opvliegende kleine bullebak is die Hoare, dacht Harry.

'Een rood Spanje zou rampzalig zijn geweest. Ik heb nooit begrepen hoe iemand daar ooit anders over heeft kunnen denken.'

Hillgarth leek zich te ergeren aan de onderbreking. Hij boog zich naar voren. 'Weet jij of Forsyth al Spaans sprak toen hij hierheen ging?'

‘Nee, maar het moet een koud kunstje voor hem zijn geweest om het te leren. Hij is slim. Daarom hadden de docenten op school zo’n hekel aan hem; hij was intelligent maar wilde niet werken.’

‘Volgens onze man heeft hij contacten bij het staatsbedrijf dat over de mijnbouw gaat. Die ritselen de leverantie van bepaalde spullen voor ze.’ Hij zweeg even. ‘Het ministerie van Mijnbouw is bijna helemaal in handen van falangisten. Ze willen niets liever dan dat Spanje zelf de import van voedsel kan financieren, in plaats van bij ons en de Amerikanen om leningen te bedelen. Het probleem is dat we daar geen goede informant hebben. Als jij rechtstreeks via Forsyth aan de weet kunt komen hoe de vork in de steel zit, zou dat van onschatbare waarde zijn. We moeten weten wat er waar is van de verhalen over goud.’

‘Ja, meneer.’

Het bleef even stil, en het zoemen van de plafondventilator klonk opeens heel luid. ‘Forsyth heeft een eigen bedrijfje,’ vervolgde Hillgarth. ‘Nuevas Iniciativas. Het bemiddelt bij de aanschaf van allerlei goederen. Het heeft een beursnotering, en het aandeel is de laatste tijd gestegen. Ambtenaren van het ministerie van Mijnbouw investeren erin. Het bedrijf heeft een kantoortje in de buurt van de Calle Toledo; daar is Forsyth bijna elke dag. We hebben niet kunnen achterhalen waar hij woont, verdomde vervelend. We weten alleen dat hij ergens in de wijk Vigo woont, samen met een of ander snolletje. Hij gaat vrijwel elke dag lunchen in een café in de buurt van zijn kantoor. Daar moet je contact met hem leggen.’

‘Gaat hij alleen?’

‘Hij heeft alleen een secretaresse, geen ander personeel. En hij gaat altijd alleen lunchen.’

Harry knikte. ‘Op school trok hij er ook het liefst in zijn eentje op uit.’

‘We hebben hem laten schaduwen. Zenuwslopend, want ik blijf bang dat Forsyth het in de gaten krijgt.’ Hij gaf Harry een aantal foto’s uit een map op het bureau. ‘Deze heeft ons mannetje genomen.’

Op de eerste foto liep Sandy, goed gekleed en gebruind, over straat met een legerofficier. Hij had zich naar de man opzij gebogen en luisterde aandachtig naar hem. Op de tweede slenterde hij ontspannen langs, jasje openhangend, een sigaret in zijn hand. Er speelde een zelfverzekerde glimlach om zijn mond.

‘Hij ziet er welvarend uit.’

‘O ja, hij zit niet om geld verlegen,’ beaamde Hillgarth. ‘De woning die we voor je hebben gevonden is niet ver van zijn kantoor. De straat grenst aan een arme wijk, maar gezien het huizentekort is het wel geloofwaardig om er een jonge diplomaat te huisvesten.’

‘Ja, meneer.’

‘Ik heb gehoord dat het een heel aardige woning is. Onder de republiek woonde er een communistische functionaris. Die zal inmiddels wel de kogel hebben gehad. Installeer je er, maar ga nog niet naar het café.’

‘Hoe heet het?’

‘Café Rocinante.’

Harry glimlachte. ‘De naam van Don Quijots paard.’

Hillgarth knikte en keek Harry strak aan. ‘Een woord van advies.’ Hij zei het op vriendelijke toon, al stonden zijn ogen hard. ‘Je bent te serieus, alsof je het gewicht van de wereld op je schouders draagt. Kijk wat vrolijker, glimlach. Zie het als een avontuur.’

Harry knipperde. Een avontuur. Als spion contact leggen met een oude vriend die met fascistten samenwerkte.

De ambassadeur lachte spottend. ‘Een avontuur! God beware ons. Er zijn in dit land al veel te veel avonturen, als je het mij vraagt.’ Hij keek naar Harry met een geanimeerde uitdrukking op zijn gezicht. ‘Luister, Brett, ik krijg de indruk dat je een intelligente jongen bent, maar wees verdomde voorzichtig. Ik heb ingestemd met je komst omdat het belangrijk is dat we uitvinden wat er gaande is, maar ik wil niet dat je als een olifant door de porseleinkast gaat.’

‘Dat begrijp ik, meneer.’

‘Het regime is verdeeld in twee kampen. De meeste generaals zijn betrouwbare, verstandige mensen die Engeland bewonderen en niet willen dat Spanje aan de oorlog deelneemt. Het is mijn taak om bruggen te bouwen en hun positie tegenover Franco te versterken. Het mag de *generalísimo* niet ter ore komen dat we informatie proberen te verzamelen over zijn troetelkind.’

‘Ik begrijp het,’ herhaalde Harry. Hoare wil me hier helemaal niet, dacht hij. Ik zit midden in een politiek wespennest.

‘Ik moet naar een parade van helden van de Spaanse marine,’ kondigde Hillgarth aan. ‘Ik kan maar beter even mijn gezicht laten zien, is het niet, excellentie?’

Hoare knikte en Hillgarth ging staan, gevolgd door Harry en Tolhurst. Hillgarth pakte de map en gaf die aan Harry. Er stond een rood kruis op de voorkant.

‘Tolly brengt je naar je woning. Neem Forsyths dossier mee en bekijk het goed, maar breng het morgen weer terug.’

Bij de deur keek Harry om naar Hoare. Hij staaarde uit het raam naar buiten, zijn wenkbrauwen gefronst omdat een aantal vliegeniers toch weer op de binnenplaats was gaan zitten.

BUITEN HET KANTOOR VAN DE AMBASSADEUR GLIMLACHTE TOLhurst verontschuldigd. ‘Let maar niet op Sam,’ zei hij op gedempte toon. ‘Normaal gesproken bemoeit hij zich niet met het briefen van nieuwe agenten, maar dit keer zit hij in de zenuwen. Hij vindt dat je wel informatie mag verzamelen, maar niet door middel van spionage, omdat je dan het regime tegen de haren in strijkt. Een paar weken geleden waren er hier een paar socialisten die steun probeerden te krijgen voor de guerrilla’s die tegen Franco vechten. Hij heeft ze zonder pardon weggestuurd.’

Hoewel Harry de ambassadeur niet sympathiek vond, stuitte het hem tegen de borst dat Tolhurst hem Sam noemde. ‘Omdat hij een goede relatie wil met de monarchisten?’

‘Precies. Die haten de rooien, logisch.’ Tolhurst zweeg toen ze naar buiten gingen. De *civiles* salueerden.

In de auto pikte hij het gesprek weer op. ‘Ze zeggen dat Churchill Sam naar Spanje heeft gestuurd om van hem af te zijn,’ vertelde hij opgewekt. ‘Hij kan hem niet uitstaan, en hij vertrouwt hem ook niet. Vandaar dat de kapitein de leiding heeft gekregen van de inlichtingendienst; het is een oude vriend van Winston.’

‘Horen we niet allemaal aan dezelfde kant te staan?’

‘Er is een hoop politiek gekonkel in eigen gelederen.’

‘Zeg dat wel.’

Tolhurst glimlachte sardonisch. ‘Sam is verbitterd. Hij wilde onderkoning van India worden.’

‘Al dat gedoe maakt niemands werk er makkelijker op.’

‘Het is nou eenmaal zo, ouwe jongen.’

Harry veranderde van onderwerp. ‘Uit mijn schooltijd herinner ik me

avonturenverhalen van Alan Hillgarth. Niet deze Hillgarth, neem ik aan.'

Tolhurst knikte. 'Wel degelijk. Niet slecht, hè? Heb je het verhaal gelezen dat zich in Spaans Marokko afspeelt? Franco komt erin voor. Gefictionaliseerd, uiteraard. De kapitein had bewondering voor hem, dat is duidelijk.'

'Dat verhaal ken ik niet, maar ik weet dat Sandy zijn boeken verslond.'

'Echt waar? Dat zal ik hem vertellen. Vindt hij vast leuk.'

Ze reden door het centrum en kwamen in een wirwar van kleine straatjes met huizenblokken van vier verdiepingen. De huizen waren al in geen jaren meer onderhouden, het pleisterwerk was in grote brokken van de bakstenen gevallen. Er waren ook een paar bomkraters, hopen stenen overwoekerd met onkruid. Hun Ford was de enige auto op straat, en voorbijgangers keken hen nieuwsgierig na.

'Ik vroeg me af,' zei Harry met gespeelde achteloosheid, 'hoe ik ben gerekruteerd. Ik ben gewoon nieuwsgierig. Het geeft niet als je het me niet kunt vertellen.'

'O, dat is geen geheim. Ze hebben vroegere contacten van Forsyth opgeduikeld, en een docent van Rookwood noemde jouw naam.'

'Mr. Taylor?'

'Ik weet niet hoe hij heette. Toen ze ontdekten dat je Spaans sprak, waren ze in de zevende hemel. Daar komt het idee van de tolk vandaan.'

'Aha.'

'Dat was echt mazzel hebben.' Tolhurst ontweek een scheur in het wegdek bij een bomkrater. 'Wist je trouwens dat onze ambassade hier het eerste Britse grondgebied was dat door een Duitse bom werd getroffen?'

'Wat? O, in de burgeroorlog.'

'De bom kwam per ongeluk in de tuin terecht toen de Duitsers Madrid bombardeerden. Sam heeft alles laten opknappen. Hij is een eersteklas organisator, de ambassade loopt gesmeerd. Ja, de roze rat heeft ook zijn goede kanten.'

'De wát?'

Tolhurst grinnikte. 'Zijn bijnaam. Soms raakt hij in paniek, dan denkt hij dat Spanje ons de oorlog gaat verklaren en dat hij elk moment doodgeschoten kan worden. Laatst vloog er 's avonds een vleermuis zijn werkkamer binnen, en hij verschool zich onder het bureau en gilde dat iemand het beest weg moest halen. Je kunt je wel voorstellen hoe Hillgarth over hem denkt. Maar

als hij in vorm is, is Sam een verdomd goede diplomaat. Hij paradeert hier rond als de vertegenwoordiger van de koning-keizer, en dat vinden de monarchisten natuurlijk prachtig. Ha, we zijn er.'

Tolhurst stopte op een stoffig pleintje. In het midden stond een standbeeld van een soldaat in een achttiende-eeuws uniform, waarvan de ene arm ontbrak. Er waren een paar winkels met vrijwel lege etalages, en woonhuizen rondom, de luiken gesloten achter de smeedijzeren balkons. Ooit moest dit plein pittoresk zijn geweest. Harry dacht aan een foto die hij in 1931 had genomen: een vervallen huis zoals dit, en een meisje dat uit een raam hing, lachend naar een zigeuner die haar op straat een serenade bracht. Vergane glorie had iets romantisch, al was het natuurlijk anders als je in zo'n huis moest wonen. Hij had de foto nog steeds.

Tolhurst wees op een smalle straat die naar het noorden liep. 'Daar kun je maar beter niet komen. Dat is La Latina, een gevaarlijke buurt. Gaat aan de andere kant van de rivier over in Carabanchel.'

'Ik weet het,' zei Harry. 'Toen ik hier in 1931 was, zijn we daar een paar keer op bezoek geweest bij een bevriende familie. Ik heb begrepen dat de nationalisten die wijk zwaar hebben bestookt tijdens het beleg.'

'Ja, en na de burgeroorlog is er niets aan gedaan, want ze zien de bewoners als hun vijanden. Er komen daar mensen om van de honger, heb ik gehoord, en er zitten meutes honden in de bouwvallen. Als je gebeten wordt, is de kans groot dat je rabiës krijgt.'

Peinzend staarde Harry naar de lange, lege straat.

'Wat moet je nog meer weten?' vroeg Tolhurst zich hardop af. 'Engelsen zijn hier over het algemeen niet erg populair. Vanwege de propaganda. Maar meestal blijft het bij vuile blikken.'

'Wat doen we als we een Duitser ontmoeten?'

'O, die moet je gewoon negeren. En als je mensen op straat tegenkomt die er Engels uitzien, begroet ze dan niet,' voegde hij eraan toe terwijl hij uitstapte. 'Voor hetzelfde geld is het een mof.'

Stof warrelde op in een briesje. Een magere oude vrouw in het zwart stak het plein over, een enorme bundel kleren op haar hoofd, die ze met een hand in evenwicht hield. Harry vroeg zich af welke partij zij in de burgeroorlog had gesteund. Of was ze misschien een van de duizenden apolitieke mensen geweest die in het conflict verstrikt waren geraakt? Haar gezicht was gerimpeld, haar uitdrukking vermoeid maar stoïcijns; ze hield vol, maar vraag

niet hoe.

‘Je voedselbonnen.’ Tolhurst gaf Harry een bruine kaart. ‘De ambassade krijgt diplomatieke rantsoenen, en die verdelen we. Het is hier beter dan thuis. En wij hebben het veel beter dan de Spanjaarden; die graven wortels uit om niet te verhongeren.’ Met zijn blik volgde hij de oude vrouw. ‘Op de zwarte markt zijn natuurlijk wel dingen te koop, maar schreeuwend duur.’

‘Bedankt.’ Harry stak de kaart in zijn zak.

Tolhurst liep naar de voordeur van een van de huizen, diepte een sleutel op uit zijn zak, en ze kwamen in een donkere vestibule met afbladderende verf. Ergens druppelde water, en het stonk er naar urine. Via een stenen trap bereikten ze de overloop op de eerste verdieping, waar de deuren van drie woningen op uit kwamen. Twee meisjes waren met poppen aan het spelen. ‘*Buenas tardes,*’ zei Harry, maar ze reageerden niet. Tolhurst maakte een van de deuren open.

De woning had drie slaapkamers en was burgerlijk ingericht met een log bankstel, pompeuze kasten en een sierlijk bureautje. Ooit hadden er prenten gehangen, maar daar waren alleen lichtere plekken op de mosterdgele muren van over. Er was duidelijk schoongemaakt, en er hing een geur van boenwas. Stofdeeltjes dansten in een straal zonlicht.

‘Wat is het groot,’ zei Harry.

‘Ja, beter dan de schoenendoos waar ik woon. Een hoge pief van de Communistische Partij woonde hier in zijn eentje. Schandalig, als je ziet dat de meeste mensen hutjemutje wonen. Het heeft een jaar leeggestaan nadat hij is opgepakt.’

‘Zeg,’ zei Harry, ‘hoe zit het met dat bezoek van Himmler?’

‘Staatsbezoek, volgende week. De fascistische kranten staan er bol van,’ antwoordde Tolhurst ernstig. ‘Het blijft een raar idee dat we misschien halsoverkop weg moeten. Er is al zo vaak vals alarm geweest.’

Harry knikte. Hij is niet echt dapper, dacht hij, net zo min als ik. ‘Dus jij rapporteert rechtstreeks aan Hillgarth?’

‘Klopt, maar ik doe geen inlichtingenwerk. Ik ben de administratieve jongen.’ Hij lachte smalend. ‘Simon Tolhurst, duvelstoejager, aangenaam. Woningen zoeken, rapporten uittikken, declaraties controleren.’ Hij zweeg even. ‘Voor ik het vergeet, houd je uitgaven alsjeblieft heel nauwkeurig bij. Londen gaat met de stofkam door elke declaratie.’

Tolhurst keek uit het raam naar de binnenplaats, waar wasgoed in alle

kleuren van de regenboog te drogen hing aan waslijnen die tussen de balkons waren gespannen. ‘Vertel me eens,’ vroeg hij nieuwsgierig, ‘ziet Madrid er nu anders uit dan onder de republiek?’

‘Ja. Het was toen al niet best, maar het is nu nog veel erger. Nog armoediger.’

‘Misschien wordt het beter. Nu is er tenminste een sterke regering.’

‘Misschien.’

‘Weet je wat Dalí heeft gezegd? Spanje is een natie van boeren die met harde hand geregeerd moeten worden. In Cuba was het net zo, ze kunnen gewoon niet met democratie omgaan. Het wordt één groot zootje.’ Hij schudde zijn hoofd alsof het hem allemaal boven de pet ging.

Even maakte het Harry kwaad, zoveel naïviteit, maar toen bedacht hij dat hij de tragedie die dit land doormaakte ook niet kon verklaren. Bernie had altijd overal antwoord op gehad, maar zijn kant had verloren en Bernie was dood.

‘Koffie?’ opperde Harry. ‘Als er tenminste iets in huis is.’

‘O, ja, er is voor alles gezorgd. Je hebt ook telefoon, maar wees voorzichtig met wat je zegt, want je bent van het corps diplomatique, dus wordt je telefoon afgeluisterd. En brieven naar huis worden gecensureerd, dus pas op met de dingen die je je familie schrijft. Of je vriendin, als je die hebt.’

‘Nee. Jij?’

‘Ik ook niet. Ik kom niet vaak buiten de ambassade.’ Hij zweeg even. ‘Hoe kwam je trouwens in Carabanchel terecht, de vorige keer dat je in Madrid was?’

‘Ik was samen met Bernie Piper, mijn communistische schoolvriend.’ Harry glimlachte meewarig. ‘Dat staat vast allemaal in mijn dossier.’

‘Eh... ja.’ Tolhurst bloosde.

‘Hij raakte bevriend met een gezin dat er woonde. Het waren fijne mensen; Joost mag weten wat hun is overkomen.’ Hij zuchtte. ‘Ik maak koffie.’

Tolhurst keek op zijn horloge. ‘Voor mij niet, ik moet ervandoor. Er ligt een hele berg declaraties op me te wachten. Kom morgen maar om negen uur naar de ambassade, dan stellen we je voor aan de andere vertalers.’

‘Weten zij dat ik voor Hillgarth werk?’

‘Om de doolie dood niet. Dat zijn allemaal reguliere diplomaten, ze treden

op in Sams circus.’ Hij lachte en stak een klamme hand naar Harry uit. ‘Maak je niet druk, morgen nemen we alles door.’

Harry deed zijn boord en stropdas af en haalde opgelucht adem. Hij ging in een leren fauteuil zitten en bekeek Sandy’s dossier. Veel zat er niet in: nog een paar foto’s, details over zijn werkzaamheden voor de *Auxilio Social*, zijn contacten bij de Falange. Hij woonde in een groot huis en hij kocht regelmatig op de zwarte markt; kennelijk kon hij zich de prijzen veroorloven.

Het had hem geen goed gevoel gegeven om Sandy te gaan bespioneren, maar nu werd hij steeds bozer. Sandy werkte samen met falangisten, die oorlog wilden met Engeland. ‘Waarom, Sandy?’ vroeg hij zich hardop af. Hij schrok van zijn eigen stem in de stilte. Opeens voelde hij zich heel erg alleen. Hij was in een vijandig land, en hij werkte voor een ambassade die een broeinest van intriges leek te zijn. Tolhurst had niet hartelijker kunnen zijn, maar Harry vermoedde dat hij op dat moment bij Hillgarth zat om hem te vertellen welke indruk Harry op hem maakte. En dat terwijl hij zelf nog steeds twijfelde of hij wel de juiste man was voor dit werk, of hij het wel aankon.

Hij stond op en opende het raam naar de binnenplaats. Er speelden kinderen, en de vertrouwde geur van eten en rotting kwam hem tegemoet. Een vrouw verscheen in een raam en riep haar kinderen. Ze was jong en knap maar droeg de zwarte kleren van een weduwe.

De kamer had iets naargeestigs door al het zware meubilair en de spookachtig lichte vlekken op de muren. Hij vroeg zich af wat er had gehangen. Foto’s van Lenin en Stalin? Toen Franco bezit nam van Madrid was de communist ongetwijfeld uit zijn huis gesleept en standrechtelijk geëxecuteerd.

Om zijn sombere gedachten te verdrijven zette hij de radio aan, die op een tafeltje in een hoek van de kamer stond. Hij draaide aan de knop, op zoek naar de BBC, maar hij kon alleen een Spaanse zender vinden die marsmuziek uitzond.

Doelloos liep hij naar de slaapkamer. Het bed was opgemaakt met schone lakens, en hij ging liggen, opeens heel moe, want het was een lange dag geweest. Hij overwoog zijn koffer uit te pakken, maar in plaats daarvan dacht hij terug aan zijn eerste bezoek aan Madrid, in 1931. Hij en Bernie, allebei

twintig, waren op een dag in juli met de trein aangekomen op het Atocha-station, een rugzak op hun rug. Hij herinnerde zich dat ze uit het naar roet ruikende station naar buiten waren gekomen en plotseling in het felle zonlicht stonden. Aan het ministerie van Landbouw, pal tegenover het station, wapperde de rood-geel-paarse vlag van de republiek.

Nadat Sandy Forsyth van school was gestuurd, kwam Bernie terug op zijn studiekamer en hadden ze hun oude vriendschap hervat: twee rustige, vlijtige jongens die werkten voor het toelatingsexamen voor Cambridge. In die tijd hield Bernie zijn politieke opvattingen nog voor zich. Hij speelde rugby, genoot van het ruwe spel, terwijl Harry de voorkeur gaf aan cricket; het was een van de hoogtepunten in zijn leven toen hij zijn eerste *eleven* scoorde.

Zeven jongens van zijn eindexamenjaar deden het toelatingsexamen voor Cambridge. Harry werd tweede en Bernie eerste, waarmee hij de prijs van vijftig pond won die door een Old Boy beschikbaar was gesteld. Het was meer geld dat hij ooit bij elkaar had gezien, laat staan had bezeten. In het najaar gingen ze allebei naar Cambridge, maar naar verschillende faculteiten. Harry trok op met serieuze, leergierige jongens en Bernie, die zijn studie saai vond, met socialistische clubjes. Af en toe gingen ze nog samen iets drinken, maar met het verstrijken van de tijd steeds minder vaak. Harry had Bernie al meer dan een maand niet gezien toen hij aan het eind van hun tweede jaar op een zomerochtend naar zijn kamer kwam.

‘Wat ga jij in de vakantie doen?’ informeerde Bernie toen Harry thee had gezet.

‘Ik ga naar Frankrijk, rondtrekken en proberen mijn Frans te verbeteren. Eerst zouden mijn neef Will en zijn vrouw meegaan, maar zij is in verwachting.’ Hij zuchtte, want het was een teleurstelling voor hem geweest, en hij zag er tegen op om in zijn eentje te gaan. ‘Ga jij weer in de winkel werken?’

‘Nee, ik ga een maand naar Spanje. Er gebeuren daar geweldige dingen.’

Harry deed Spaans als tweede taal, en hij wist dat de koning in april afstand had gedaan van de troon. De republiek was uitgeroepen, en een regering van liberalen en socialisten zou alles op alles zetten, hadden ze verklaard, om hervormingen door te voeren en een van de meest achterlijke landen van Europa in de vaart der volkeren op te stuwen.

‘Ik wil het zien,’ vertelde Bernie, zijn ogen glinsterend van enthousiasme. ‘De nieuwe grondwet rekt af met de grootgrondbezitters en de Kerk en stelt het volk op de eerste plaats. Maar eigenlijk ga ik ook liever niet in mijn eentje,’ voegde hij eraan toe. ‘Ik vroeg me af of je zin hebt om mee te gaan. De taal spreek je al, dus waarom zou je dan niet naar Spanje gaan? Dat is toch veel leuker dan al die stoffige boeken. Ik zou eerst met je mee kunnen gaan naar Frankrijk, en dan gaan we daarvandaan door naar Spanje.’

‘Is Spanje niet heel erg primitief? Hoe moeten we ons redden?’

Bernie viste een beduimelde lidmaatschapskaart van de Labour Party uit zijn zak. ‘Dit helpt vast. Ik zal je voorstellen aan de internationale socialistische broederschap.’

Harry glimlachte. ‘Hoeveel betaal je als ik voor je tolk?’ Hij besepte dat het vertalen de reden was waarom Bernie wilde dat hij meeging, en dat maakte hem een beetje verdrietig.

In juli namen ze de boot naar Frankrijk. Ze bleven tien dagen in Parijs, en zakte per trein langzaam af naar het zuiden. ’s Nachts sliepen ze in goedkope pensions. Het was een prettige, luie tijd, en tot Harry’s blijdschap werden ze weer net zulke dikke maatjes als op Rookwood. Bernie leerde Spaanse woorden omdat hij met de mensen wilde kunnen praten. Zijn enthousiasme voor wat hij het nieuwe Spanje noemde was aanstekelijk, en toen de trein op die bloedhete zomerochtend het station van Madrid binnenreed, keken ze allebei opgewonden uit het raam.

Madrid was spannend, bijzonder. Wandelend door het centrum zagen ze gebouwen met socialistische en anarchistische vlaggen, en op muren met afbrokkelend pleisterwerk hingen affiches die opriepen voor demonstraties en stakingen. Hier en daar zagen ze uitgebrande kerken, waar Harry van huiverde maar Bernie een soort satanische voldoening uit putte.

‘Niet bepaald een arbeidersparadijs,’ merkte Harry op terwijl hij het zweet van zijn voorhoofd wiste. De hitte was moordend; het soort hitte dat geen van de twee Engelse jongens ooit voor mogelijk had gehouden. Ze stonden op de Puerta del Sol. Ezelkarren met straatventers zaten de trams in de weg, en haveloze schoenpoetsers hurkten in de schaduw tegen de muren. Oude vrouwtjes met zwarte sjaals schuifelden langs als stoffige, maffe vogels.

‘Jezus, Harry, deze mensen zijn eeuwenlang onderdrukt geweest, vooral

door de kerk,' betoogde Bernie. 'Die uitgebrande kerken stonden vol met goud en zilver.'

Ze hadden een kamer op de eerste verdieping van een armoedig *hostal* in een smalle zijstraat van de Puerta del Sol. Op het balkon tegenover het hunne zaten vaak hoertjes uit te rusten. Lachend riepen ze schuine opmerkingen naar de overkant. Harry wendde zich dan blozend af, maar Bernie riep vrolijk terug, zei dat ze geen geld hadden voor dat soort luxe.

Op het heetst van de dag bleven ze in het pension, lagen ze op het bed te lezen of te soezen, blij met elk briesje dat door het raam binnenkwam. Aan het eind van de middag slenterden ze door de stad, en de avonden brachten ze door in cafés.

Op een avond gingen ze naar een kroeg in La Latina, El Toro, waar een flamenco-optreden zou zijn. Bernie had de advertentie gezien in *El Socialista*, de socialistische krant, die hij door Harry liet vertalen. De kroeg heette niet voor niets El Toro; aan de muren hingen stierenkoppen. De klanten waren arbeiders die Harry en Bernie nieuwsgierig aankeken en elkaar geamuseerd aanstootten. De jongens bestelden *cocido*, een vettig stoofgerecht, en gingen op een bankje zitten, onder een affiche met een stakingsoproep. Naast hen zat een grote, dikke man met een hangsnor. Het geroezemoes van stemmen stierf weg toen twee mannen in korte zwarte jasjes naar het midden van de ruimte liepen, elk met een gitaar onder de arm. Ze werden gevolgd door een vrouw in een rood met zwarte jurk met een laag uitgesneden lijfje en een wijde rok. Alle drie hadden ze zulke donkere gezichten dat ze Harry aan Singh deden denken, de enige Indiase jongen op Rookwood. De mannen begonnen te spelen en de vrouw zong, zo gepassioneerd dat hij geboeid luisterde, zelfs al verstond hij de woorden niet. Na drie nummers, telkens gevolgd door luid applaus, ging een van de twee mannen met de pet rond. 'Muy bien,' zei Harry. 'Muchas gracias.' Hij gooide een peseta in de pet.

De grote man naast hen zei iets in het Spaans. 'Wat zei hij?' vroeg Bernie aan Harry.

'Dat ze zongen over uitbuiting door de grootgrondbezitters.'

'Heel goed,' hakkelde Bernie in het Spaans.

De grote man knikte goedkeurend en stak een grote, eeltige hand naar hen uit. 'Pedro Mera García,' zei hij. 'Waar komen jullie vandaan?'

'*Inglaterra.*' Bernie haalde zijn partijkaart uit zijn zak. '*Partido Laborista Inglés.*'

Pedro grijnsde breed. *‘Bienvenidos, compadres.’*

Zo begon Bernies vriendschap met de familie Mera. Hem beschouwden ze als een kameraad, de apolitieke Harry als zijn lichtelijk achterlijke neefje. Er was een avond begin september, vlak voordat ze naar huis zouden gaan, die Harry zich goed herinnerde. Het was nu koeler 's avonds, en Bernie zat op het balkon met Pedro, zijn vrouw Inés en hun oudste zoon Antonio, metselaar en vakbondslid, net als zijn vader. Harry zat in de *salón*. Hij probeerde Carmela van drie een paar Engelse woordjes te leren. Haar tienjarige broertje Francisco, mager en tuberculeus, keek met grote, vermoeide ogen toe terwijl Carmela op de leuning van Harry's stoel zat en ernstig de vreemde woorden herhaalde.

Na een tijdje begon ze zich te vervelen en ging ze met haar poppen spelen. Harry liep naar het balkonnetje en keek uit over het plein, waar een welkom briesje stof deed opwaaien. Een bierventer kwam langs, en duiven vlogen rond tegen de donker wordende hemel.

‘Help me eens, Harry,’ zei Bernie. ‘Ik wil Pedro vragen of hij denkt dat de regering morgen de vertrouwensstemming zal overleven.’

Harry stelde de vraag en Pedro knikte. ‘Ik hoop van wel, maar de president zal elk excuus aangrijpen om Azaña weg te krijgen. Hij is het met de monarchisten eens dat zelfs de miserabele hervormingen die de regering probeert door te voeren een aanslag op hun rechten zijn.’

Antonio lachte bitter. ‘Wat gaan ze doen als we ze echt uitdagen? Er is niet eens geld voor dit voorstel voor agrarische hervormingen omdat Azaña weigert de belasting te verhogen. Met het onderwijs gaat het al net zo. Ze hebben de oude jezuïtische scholen gesloten, maar geld voor nieuwe is er niet omdat de rijken geen belasting hoeven te betalen. De mensen voelen zich in de steek gelaten, ze zijn woedend.’

‘Spanje is nu eindelijk een republiek,’ zei Bernie, ‘en dat moet zo blijven.’

‘Ik vind dat de socialisten uit de regering moeten stappen,’ zei Pedro. ‘Dan komen er nieuwe verkiezingen, en als ze eenmaal een echte meerderheid hebben zien we wel weer verder.’

‘Zou de heersende klasse de socialisten wel laten regeren? Zetten ze dan niet het leger in?’

Pedro gaf Bernie een sigaret; Bernie rookte sinds ze in Spanje waren. ‘Dat

moeten ze niet wagen,' zei hij. 'Als ze dat doen, laten wij onze tanden zien.'

De volgende dag gingen Harry en Bernie naar de Cortes. Drommen mensen probeerden het parlamentsgebouw binnen te komen, maar zij hadden een pasje gekregen van Pedro. Via marmeren trappen werden ze naar de publieke tribune gebracht, boven de zaal, met blauwe bankjes voor de keurig in het pak gestoken afgevaardigden. Beneden hen sprak de links-liberale Azaña het parlement toe, zijn toon heftig en fel terwijl hij breed gesticuleerde. Hij somde de prestaties van zijn regering op, en na elk punt dat hij noemde, reageerden de afgevaardigden met handgeklap en gejuich. Het kwam niet vaak voor, maar Harry liet zich meeslepen door alle opwinding.

'Levendige boel,' zei Harry tegen Bernie, maar toen hij zijn hoofd opzij draaide, zag hij dat Bernie met een minachtende uitdrukking naar de zee van hoofden in de zaal keek.

'Het is stompzinig theater,' zei Bernie boos. 'Moet je ze eens zien! Miljoenen Spanjaarden hunkeren naar een beter leven, en ze krijgen dit: een circus. Socialisme krijg je niet zomaar, daar is meer voor nodig dan deze poppenkast. Kom op, laten we gaan.'

Die avond gingen ze naar een kroeg in het centrum. Bernie was nog steeds in een nijdige, cynische stemming. 'Democratie!' snoof hij. 'Het slokt mensen op in een corrupt, bourgeois systeem. Kijk maar naar Engeland.'

'Maar het gaat jaren duren om van Spanje een modern land te maken,' betoogde Harry. 'En wat is het alternatief? Revolutie en bloedvergieten, net als in Rusland?'

'De arbeiders moeten de dingen in eigen hand nemen.' Hij keek naar Harry en zuchtte. 'Kom, we gaan terug naar het *hostal*. Het is al laat.'

Zwijgend strompelden ze over straat, allebei een beetje dronken. Het was benauwd op hun kamer, en Bernie trok zijn overhemd uit en ging op het balkon staan. Twee hoertjes zaten aan de overkant iets te drinken, gekleed in kleurige peignoirs.

'¡Ay Inglés! ¿Por qué no juega con nosotras?' riepen ze.

'Ik kan niet met jullie komen spelen!' riep Bernie vrolijk terug. 'Ik heb geen geld!'

'We willen geen geld! We zeggen de hele tijd tegen elkaar: Kwam die knappe blonde jongen maar met ons spelen!' De vrouwen lachten. Bernie lachte ook, en hij keek naar Harry. Harry voelde zich opgelaten, een beetje gechoqueerd.

‘Zullen we?’ vroeg Bernie. Ze graptten al weken dat ze een keer naar de hoeren zouden gaan, maar het was bravoure geweest, het was er nooit van gekomen.

‘Nee! Jezus, Bernie, je kunt wel iets oplopen.’

Bernie grijnsde naar hem. ‘Bang?’ Hij woelde met een hand door zijn dikke blonde haar, zijn krachtige biceps rimpelend onder zijn huid.

Harry bloosde. ‘Ik wil het niet met een paar dronken hoeren doen. Bovendien willen ze jou, niet mij.’ Een steek van jaloezie ging door hem heen. Bernie had iets waar het hem aan ontbrak: energie, levenslust, durf. Het was niet alleen zijn knappe uiterlijk.

‘Ze zouden jou ook hebben gevraagd als je op het balkon was gekomen.’

‘Doe het niet,’ zei Harry. ‘Straks zit je met een geslachtsziekte.’

Bernies ogen schitterden. ‘Ik ga. Kom nou mee, laatste kans.’ Hij glimlachte naar Harry. ‘Je moet leren leven, Harry, jongen. Leef en geniet.’

Twee dagen later vertrokken ze uit Madrid. Antonio Mera bracht hen naar het station. Het was tegen drieën, de tijd voor de siësta, en de zonovergoten straten waren verlaten.

Toen ze op de tram stonden te wachten klonk er plotseling een knal, als de terugslag in een uitlaatpijp, maar het geluid herhaalde zich twee keer, dichterbij. Een jongen niet ouder dan Bernie en Harry kwam uit een zijstraat gerend. Hij droeg een flanellen broek en een donker overhemd, dure kleren voor Carabanchel. Hij had een doodsbanige uitdrukking op zijn zwetende gezicht, en zijn ogen stonden verwilderd. In looppas stak hij de straat over, en hij dook weg in een steeg.

‘Wie was dat?’ vroeg Harry.

Antonio haalde diep adem. ‘Dat vraag ik me nou ook af. Het zou een van Redondo’s fascistten kunnen zijn.’

Nog twee jonge mannen kwamen aanrennen, gekleed in hemden en werkmansbroeken. De een hield een klein, donker voorwerp in zijn hand. Harry’s mond viel open toen hij besepte dat het een vuurwapen was.

‘Daarheen!’ riep Antonio, wijzend in de richting van de steeg. ‘Daar is hij heen gerend!’

‘¡Gracias, compadre!’ De jongen hief het wapen bij wijze van groet en stooft weg, samen met zijn kameraad.

Harry wachtte gespannen af, maar er klonken geen nieuwe schoten. ‘Ze probeerden hem te vermoorden,’ fluisterde hij ontzet.

Heel even keek Antonio schuldbewust, toen fronste hij zijn wenkbrauwen. ‘Hij was van de JONS. We moeten voorkomen dat de fascistten voet aan de grond krijgen.’

‘Wie waren die andere twee?’

‘Communisten. Ik wens ze veel geluk.’

‘Precies,’ beaamde Bernie. ‘Fascisten zijn ongedierte, het laagste van het laagste.’

‘Het was gewoon een jongen die over straat rende,’ protesteerde Harry. ‘Hij was niet eens gewapend.’

‘Die lui zijn wel degelijk gewapend,’ protesteerde Antonio. ‘Maar de Spaanse arbeiders laten niet over zich lopen zoals de Italiaanse.’

De tram kwam aanrijden, de alledaagse, tingelende tram, en ze stapten in. Harry bestudeerde Antonio. Hij zag er moe uit, en hij moest straks weer aan het werk. Bernie heeft meer gemeen met hem dan met mij, bedacht hij triest.

Harry lag nog steeds op het bed, met tranen in zijn ogen. Hij herinnerde zich dat Bernie hem op de terugweg in de trein had verteld dat hij niet terug zou gaan naar Cambridge. Hij had er genoeg van om afgesneden van de echte wereld te leven en zou naar Londen gaan, waar de klassenstrijd zich afspeelde. Harry dacht dat hij zich wel zou bedenken, maar dat was niet zo; Bernie keerde dat najaar niet terug naar Cambridge. Ze wisselden nog een tijd lang brieven uit, maar Bernies verslagen van stakingen en antifascistische demonstraties zeiden Harry even weinig als destijds Sandy’s verhalen over de paardenrennen, en na een tijd verwaterde ook die correspondentie.

Harry stond op. Hij was rusteloos, wilde weg uit het huis, want de stilte begon hem op zijn zenuwen te werken. Hij waste zich, trok een schoon overhemd aan en daalde de donkere trap af.

Het plein lag er nog steeds verlaten bij. Hij dacht aan de foto van het meisje en de zigeunerjongen, uit 1931. Destijds had hij gedacht dat het een tafereel was dat al snel tot het verleden zou behoren; net als Bernie had hij gehoopt dat Spanje welvarender zou worden. Wat was hij naïef geweest. De republiek was in chaos uiteengevallen, gevolgd door de burgeroorlog, en nu fascisme. Hij kwam langs een bakker die alleen een paar *barras de pan*

verkocht, niet alle zoetigheden waar de Spanjaarden zo dol op waren. Twee arbeiders liepen hem voorbij, en ze keken hem vijandig aan. Hij was zich bewust van zijn nette pak en stropdas.

Harry liep door, zijn voetstappen weergalmend in de smalle straat, en een welkom briesje bracht verkoeling. Hij wist nu precies waar hij was. Als hij tegen de heuvel op liep, kwam hij op het Plaza Mayor. Het was niet ver naar El Toro, de stamkroeg van veel socialisten waar hij en Bernie Pedro hadden ontmoet.

El Toro bestond nog steeds, het bord met de stierenkop zwaaide aan de gevel heen en weer. Harry aarzelde even, maar ging toen toch naar binnen. Er was in negen jaar tijd niets veranderd; stierenkoppen aan de muren, oude affiches in zwart-wit die stierengevechten in een grijs verleden aankondigden, vergeeld door de sigarettenrook. De socialisten keurden stierengevechten af, maar de wijn van de kroegbaas was goed en hij was een fan, dus lieten ze hem begaan.

Er waren niet meer dan een paar klanten, oude mannen met alpinopetten. Ze keken Harry onvriendelijk aan. De jonge, energieke kroegbaas van toen was weg, en achter de bar stond nu een gezette man van middelbare leeftijd. Vragend hield hij zijn hoofd schuin. ‘¿Señor?’

Harry bestelde een glas rode wijn, viste in zijn zak naar de munten met het fascistische symbool van een juk met pijlen.

De barman zette het glas voor hem neer. ‘¿Alemán?’ vroeg hij. Duits?
‘No. Inglés.’

De barman trok zijn wenkbrauwen op en draaide zich om. Harry ging op een bankje zitten. Op het tafeltje lag de falangistische krant *Arriba*. Op de voorpagina stond een foto van een Spaanse grenswacht die op een weg in de Pyreneeën een Duitse officier een hand gaf. In het artikel werd gesproken over de eeuwige vriendschap tussen Hitler en de Caudillo, die samen de toekomst van het westelijke gebied rond de Middellandse Zee zouden bepalen. Harry nam een slok wijn, wrang als azijn. Hij herinnerde zich dat hij een keer tegen Bernie had gezegd dat hij stond voor de waarden van Rookwood. Bernie had hem uitgelachen, gezegd dat Rookwood een kweekvijver voor de kapitalistische elite was. Misschien had hij gelijk, dacht Harry, maar dat was een betere elite dan die van Hitler. Ondanks alles ging dat nog steeds op. Op het journaal had hij gezien wat voor dingen er in Duitsland gebeurden, bejaarde joden die met een tandenborstel de straat

schrobben, te midden van lachende omstanders.

Hij keek op. De barman stond zachtjes te praten met een aantal oude mannen. Ze keken telkens in zijn richting. Harry zette zich schrap, dronk zijn glas leeg en stond op. Hij riep 'Adiós!' maar kreeg geen antwoord.

Er waren nu meer mensen op straat, goed gekleed kantoorpersoneel onderweg naar huis. Hij liep onder een poort door en stond op het Plaza Mayor, het hart van het oude Madrid. De twee fonteinen stonden droog maar er waren rondom het plein nog wel terrasjes, waar mensen koffie of een glas cognac dronken. Toch waren ook hier bijna alle etalages halfleeg en de gebouwen haveloos. Onder een aantal bogen zaten bedelaars bij elkaar.

Besluiteloos stond Harry te kijken, in dubio of hij een kop koffie zou gaan drinken. De straatlantaarns floepten aan, zwak en wit. Hij wist hoe snel je verdwaalde in de smalle straten, of struikelde in een kuil. Een paar bedelaars waren opgestaan en kwamen naar hem toe.

Toen hij wegliep van het plein zag hij dat een vrouw die voor hem liep plotseling was blijven staan, met haar rug naar hem toe, een vrouw in een elegante witte jurk, een klein hoedje op haar rode haren. Ook hij bleef staan, perplex. Dat was Barbara. Het was haar haar, haar manier van lopen. De vrouw begon weer te lopen, heel snel, en ze sloeg een zijstraat in. Haar gestalte vervaagde als een witte vlek in het donker.

Harry rende achter haar aan, maar op de hoek van de straat bleef hij besluiteloos staan. Het kon Barbara niet zijn, ze kon niet nog steeds in Madrid zijn. En Barbara zou nooit dat soort kleren dragen.

DIE OCHTEND WERD BARBARA ZOALS GEWOONLIJK WAKKER TOEN de kerkklok aan de overkant zeven uur sloeg. Ze voelde de warmte van Sandy's lichaam naast zich, en haar hoofd lag op zijn schouder. Ze bewoog en hij maakte een zacht kreunend geluid, als een kind. Toen herinnerde ze zich alles weer, en schuldgevoelens golfd en door haar heen vanwege alle leugens die ze hem had verteld. Vandaag zou ze Markby's contact ontmoeten.

Hij draaide zich om en glimlachte, zijn oogleden nog zwaar van de slaap. 'Goeiemorgen, liefje.'

'Hallo, Sandy.' Zacht streek ze met haar hand over zijn wang, stekelig van de baardstoppels.

Hij wreef in zijn ogen. 'Ik moet eruit. Ik heb om negen uur een bespreking.'

'Eet toch eerst wat, Sandy. Laat Pilar ontbijt voor je maken.'

'Dat hoeft niet, ik drink onderweg wel ergens een kop koffie.' Hij boog zich over haar heen en glimlachte schalks. 'Jij mag álle cornflakes opeten.' Hij kuste haar, zijn snor kietelend tegen haar bovenlip. Daarna stond hij op en liep naar de garderobekast naast het bed. Terwijl hij voor de kast stond om kleren uit te zoeken, keek Barbara naar de rimpelende spieren in zijn brede borstkas en platte, strakke buik. Sandy deed niet aan sport en hij bekommerde zich ook niet om gezonde voeding, dus was het een raadsel hoe hij zo'n goed figuur hield.

Hij zag dat ze naar hem keek en glimlachte; alleen zijn ene mondhoek ging omhoog, waardoor hij sprekend op Clark Gable leek. 'Wil je dat ik terugkom in bed?'

'Je moet weg. Wat is het vanochtend, het joodse comité?'

'Ja. Er zijn vijf nieuwe gezinnen uit Frankrijk aangekomen. Met niets dan

wat ze konden dragen.’

‘Wees voorzichtig, Sandy. Maak geen vijanden bij het regime.’

‘Franco meent al die anti-joodse propaganda niet. Hij moet op goede voet blijven met Hitler.’

‘Waarom mag ik je toch niet helpen? Ik heb zoveel ervaring met vluchtelingen.’

‘Het is diplomatiek gedoe. Geen baan voor een vrouw; je weet hoe de Spanjaarden daarover denken.’

Ernstig keek ze hem aan, nog steeds schuld bewust. ‘Je doet goed werk, Sandy.’

‘Ik probeer gewoon mijn zonden goed te maken,’ zei hij glimlachend. ‘Ik ben laat terug, want ik heb de hele middag een bespreking op het ministerie van Mijnbouw.’ Hij liep weg naar zijn toilettafel. Van die afstand, zonder haar bril, begon Sandy’s gezicht te vervagen. Hij legde het pak dat hij had gekozen over een stoel en ging naar de badkamer. Ze pakte een sigaret en lag rokend in bed terwijl hij een douche nam. Geschoren en aangekleed kwam hij terug. Hij liep naar het bed en boog zich voorover om haar een kus te geven, dit keer met gladde wangen.

‘Luiwammes,’ zei hij.

‘Jij hebt me geleerd om lui te zijn, Sandy.’ Barbara glimlachte triest.

‘Wat ga je vandaag doen?’

‘Niet veel. Ik ga straks misschien naar het Prado.’ Ze vroeg zich af of Sandy zou kunnen horen dat haar stem een beetje trilde toen ze hem het leugentje vertelde, maar hij streek alleen met zijn hand over haar wang voordat hij naar de deur liep, en weer veranderde hij in een wazige vorm.

Ze had Markby leren kennen tijdens een etentje dat ze drie weken daarvoor hadden gegeven. De meeste gasten waren regeringsfunctionarissen en hun echtgenotes; als de vrouwen opstonden van tafel zouden de mannen zaken bespreken. Maar er was ook een journalist, Terry Markby, een verslaggever van de *Daily Express* die Sandy had leren kennen in een van de cafés waar veel falangisten kwamen. Het was een muizige man van middelbare leeftijd, wiens smokingjasje een maat te groot voor hem was. Hij leek zich slecht op zijn gemak te voelen en Barbara had medelijden met hem. Ze vroeg waar hij aan werkte, en hij boog zich naar haar toe en liet zijn stem dalen. Hij had een

zwaar Bristols accent.

‘Ik probeer informatie te verzamelen over concentratiekampen voor republikeinse gevangenen. Tijdens de burgeroorlog zou Beaverbrook nooit dat soort verhalen hebben geplaatst, maar nu is het anders.’

‘Ik heb er geruchten over gehoord,’ antwoordde ze behoedzaam, ‘maar als er dat soort kampen zouden zijn, zou het Rode Kruis er lucht van hebben gekregen. Ik heb voor ze gewerkt, moet u weten. Tijdens de burgeroorlog.’

‘Werkelijk?’ Markby keek haar verbaasd aan.

Barbara wist dat ze die avond nog tactlozer en onhandiger was geweest dan gewoonlijk, en ze had zelf gehoord dat ze fouten maakte in haar Spaans. Ze was even in de keuken geweest om Pilar te vragen of alles in orde was, en haar bril was beslagen. Toen ze de kamer weer binnenkwam, poetste ze de glazen gedachteloos op aan de zoom van haar jurk, en Sandy had haar afkeurend aangekeken.

‘Ja, werkelijk,’ antwoordde ze scherp. ‘En als er veel vermisten waren, zouden zij het weten.’

‘Aan welke kant van de linies hebt u gewerkt?’

‘Aan beide kanten, in verschillende periodes.’

‘Het was een bloederige toestand.’

‘Het was een burgeroorlog, Spanjaarden tegen Spanjaarden. Als u iets van dit land wilt begrijpen, zult u zich daarin moeten verdiepen.’

De journalist sprak op gedempte toon. Aan de andere kant van hem zat Inés Vilar Cuesta, die luidkeels klaagde over het tekort aan nylonkousen voor de dames.

‘Veel mensen zijn gearresteerd sinds Franco heeft gewonnen. De familieleden nemen aan dat ze zijn doodgeschoten, maar er zijn ook mensen naar kampen overgebracht. En tijdens de oorlog zijn er veel krijgsgevangenen gemaakt, vermisten die vermoedelijk zijn gesneuveld. Franco gebruikt ze als dwangarbeiders.’

Barbara fronste haar wenkbrauwen. Ze had geprobeerd zichzelf wijs te maken dat Franco gesteund moest worden in zijn pogingen om Spanje weer op te bouwen, maar ze vond het steeds moeilijker om haar ogen te sluiten voor de misstanden. Ze wist dat Markby’s bewering een kern van waarheid zou kunnen bevatten.

‘Hebt u daar bewijzen voor?’ vroeg ze. ‘Wie heeft u dit verteld?’

Hij schudde zijn hoofd. ‘Het spijt me, ik kan mijn bronnen niet

bekendmaken.’ Bedachtzaam ging zijn blik over de gasten aan tafel. ‘Vooral niet in dit gezelschap.’

Ze aarzelde, liet haar stem tot fluistertoon dalen. ‘Ik heb iemand gekend die als vermist is opgegeven en naar men aanneemt is gesneuveld. In 1937, bij de slag aan de Jarama. Een Engelsman van de Internationale Brigade.’

‘Republikeinse kant?’ Markby trok zijn bleke wenkbrauwen op.

‘Ik ben het nooit met zijn politieke opvattingen eens geweest. Ik ben niet politiek. Maar hij is dood,’ voegde ze er toonloos aan toe. ‘Alleen is zijn lichaam nooit gevonden. Er zijn duizenden doden gevallen bij de Jarama.’ Zelfs nu nog, na drie jaar, ging er bij de gedachte een steek van verdriet door haar heen.

Markby dacht erover na. ‘Ik weet dat de meeste buitenlandse gevangenen naar huis zijn gestuurd, maar ik heb gehoord dat sommigen pech hebben gehad. Als u me zijn naam en rang kunt geven, kan ik misschien iets achterhalen. De krijgsgevangenen zitten in een apart kamp, in de buurt van Cuenca.’

Barbara keek naar haar gasten. De dames zeurden nog steeds om nylons. Ze vroegen een man van het ministerie van Bevoorrading hen te helpen. Vanavond zag ze het nieuwe Spanje op zijn ergst, inhalig en corrupt. Sandy, die aan het hoofd van de tafel zat, glimlachte naar het gezelschap, sarcastisch en zelfverzekerd, een houding die hij aan de particuliere kostscholen had overgehouden. Hij was pas eenendertig, maar door zijn gesteven overhemd, het met brillantine achterovergekamde haar en zijn snor leek hij tien jaar ouder. Hij cultiveerde dit imago.

Ze draaide zich weer opzij naar Markby en haalde diep adem. ‘Het heeft geen zin. Bernie is dood.’

‘Als hij bij de Jarama heeft gevochten, is het inderdaad niet waarschijnlijk dat hij nog leeft. Maar toch, je weet het nooit. Het kan geen kwaad om het te proberen,’ drong hij aan.

Hij had gelijk, dacht Barbara, zelfs al was de kans nog zo klein. ‘Zijn naam was Bernard Piper,’ zei ze snel. ‘Hij was gewoon soldaat. Maar alstublieft...’

‘Wat?’

‘Geef me geen valse hoop.’

Vorsend keek hij haar aan. ‘Dat beloof ik u, Mrs. Forsyth. De kans is maar heel klein. Maar het is wel de moeite waard.’

Ze knikte. Met de geoefende blik van een journalist bekeek Markby het gezelschap, de haute-couture afgewisseld met militaire uniformen, waarna hij Barbara opnieuw aankeek. ‘U verkeert tegenwoordig in heel andere kringen.’

‘Ik werd voor mijn werk naar de nationalistische zone gestuurd nadat Bernie... nadat hij verdween. Daar heb ik Sandy leren kennen.’

‘De vrienden van uw man,’ zei hij met een hoofdbeweging naar de tafelgasten, ‘zijn er waarschijnlijk niet blij mee als u op zoek gaat naar een krijgsgevangene.’

‘Nee,’ beaamde ze met enige aarzeling.

‘Laat het maar aan mij over,’ zei hij op geruststellende toon. ‘Ik zal zien wat ik kan doen. *Entre nous*.’

Ze bleef hem strak aankijken. ‘Ik betwijfel of u er een verhaal aan overhoudt.’

Hij haalde zijn schouders op. ‘Ik ben blij als ik een landgenote kan helpen.’ Hij glimlachte op een vriendelijke, merkwaardig onschuldige manier, hoewel hij uiteraard totaal niet onschuldig was. Als het hem echt lukt om Bernie te vinden, dacht Barbara, en het verhaal komt uit, dan is dat het einde van mijn leven hier. Het was een schok voor haar om te beseffen dat de rest haar niet kon schelen, zolang Bernie maar in leven was.

Ze stond op en deed het raam open. Het was opnieuw een warme dag. Vreemd om te bedenken dat het over zes weken winter zou zijn, met mist en vorst.

Ze stootte zich aan een stoel, vloekte, en pakte haar bril van de toilettafel. Ze keek in de spiegel. Sandy verfoeide haar bril, en hij drong er steeds op aan dat ze in haar geheugen zou prenten waar de meubels stonden, zodat ze nergens tegenaan zou lopen. ‘Lijkt het je niet fijn, schat,’ had hij gezegd, ‘als je gasten zelfverzekerd kunt begroeten en niemand in de gaten heeft dat je een beetje bijziend bent?’ Zelf had ze ook een hekel aan haar bril, maar ze had hem nu eenmaal nodig. ‘Stompzinnig gezeur,’ mompelde ze terwijl ze de krulspelden uit haar haar trok en een kam door haar dikke, kastanjebruine lokken haalde. Tegenwoordig kon ze zich een goede kapper veroorloven. Met zorg maakte ze zich op, oogschaduw om haar groene ogen te accentueren, poeder op haar jukbeenderen. Dat had Sandy haar allemaal geleerd. ‘Je bepaalt zelf hoe je eruitziet,’ had hij gezegd. ‘Zorg dat mensen je zien zoals je

gezien wilt worden.’ Aanvankelijk had ze hem niet geloofd, maar inmiddels wist ze beter; voor het eerst van haar leven durfde ze heel voorzichtig te denken dat ze geen lelijke vrouw was. Zelfs met Bernie had ze zich altijd afgevraagd wat hij in haar zag, ondanks al zijn liefdevolle complimentjes. Snel knipperde ze de tranen weg. Ze moest vandaag sterk zijn, helder van geest. Haar afspraak met Markby’s contact was pas aan het eind van de middag. Ze zou eerst naar het Prado gaan, want ze moest er niet aan denken om de hele dag thuis te zitten wachten. Ze deed haar mooiste jurk aan, een witte met een patroon van rozen.

Er werd op de deur geklopt en Pilar verscheen. Het meisje had een nors gezicht en zwart haar dat onder haar kapje vandaan krulde.

‘Pilar, maak alsjeblieft mijn ontbijt klaar,’ zei Barbara in het Spaans. ‘Toast, sinaasappelsap en eieren, graag.’

‘Er is geen sap, señora. Ik kon het gisteren niet krijgen.’

‘Vraag maar aan de werkster of ze het later nog een keer wil proberen.’

Pilar vertrok. Barbara wilde dat het meisje af en toe glimlachte. Maar misschien had ze familie verloren in de burgeroorlog, zoals bijna iedereen. Ze had het gevoel dat er verachting klonk in Pilars stem als ze haar ‘señora’ noemde, alsof ze wist dat Sandy en zij niet echt getrouwd waren. Het kon natuurlijk verbeelding van haar zijn. Ze had nooit van haar leven personeel gehad, en toen ze bij Sandy was komen wonen, had ze niet geweten hoe ze met Pilar moest omgaan. ‘Wees strikt en houd afstand,’ had hij tegen haar gezegd. ‘Dat is voor iedereen het beste.’ Ze stak nog een sigaret op en ging naar beneden om te ontbijten: de cornflakes die Sandy in het uitgehongerde Madrid als door toverkracht op de kop wist te tikken.

Toen de Spaanse Burgeroorlog in 1936 uitbrak, werkte Barbara al drie jaar op het hoofdkantoor van het Rode Kruis in Genève, op de afdeling Vermiste Personen. Ze spoorde vermisten op in het door de Grote Oorlog verscheurde Oost-Europa, vergeleek namen en rapporten, schreef brieven aan ministeries van Riga tot Boedapest. Het lukte haar om genoeg mensen in contact te brengen met familieleden om haar inspanningen de moeite waard te maken. Zelfs als al hun familieleden dood bleken te zijn, hadden ze tenminste zekerheid.

In het begin was ze enthousiast geweest over haar werk omdat het zo

anders was dan haar verpleegstersbaantje in Birmingham, maar na vier jaar was ze erop uitgekeken. Ze was zesentwintig, en begon bang te worden dat ze tot een fossiel zou worden tussen de stapels dossiers en de saaie Zwitsers. Vandaar dat ze naar werk in Spanje solliciteerde.

‘De situatie in Spanje is heel slecht,’ zei de Zwitserse functionaris. ‘Duizenden mensen zijn aan de ene kant van de linie terechtgekomen, terwijl hun familieleden aan de andere kant zitten. We sturen medische hulpgoederen en proberen uitwisselingen te organiseren, maar het is een wrede oorlog, en de Russen en de Duitsers bemoeien zich ermee.’ Hij keek haar met vermoeide ogen over zijn halve brilletje aan. De hoop die iedereen in 1919 had gekoesterd, dat de Grote Oorlog echt de laatste oorlog was geweest, ging in rook op. Eerst Mussolini in Abessinië, nu dit.

‘Ik wil graag in het veld werken, meneer,’ zei Barbara beslist.

In september 1936 kwam ze aan in een ondraaglijk heet Madrid. Franco rukte op uit het zuiden; het koloniale leger uit Marokko, door Hitler per luchtbrug overgebracht, was nog maar honderd kilometer van de stad verwijderd. Overall in Madrid zag je vluchtelingen, in lompen gehulde families uit de *pueblos* die enorme bundels door de straten zeulden of dicht opeengepakt op ezelkarren zaten. Nu zag ze voor het eerst met eigen ogen de chaos die de oorlog teweegbracht. Nooit zou ze de man vergeten die ze de eerste dag op straat zag, gebukt onder het enige wat hij bezat: een opgerolde matras over zijn schouder en een kanarie in een houten kooitje. Voor haar symboliseerde hij alle vluchtelingen, de ontheemden, de slachtoffers van deze oorlog.

Vrachtwagens en bussen vervoerden rode militieleden naar het front, gewone Madrilenen, hun enige uniform de blauwe overall die alle arbeiders droegen, met een rode zakdoek om hun nek, bewapend met stokoude geweren, en dan klonk de leus ‘¡No pasarán!’ door de straten. Barbara, die in de eerste plaats in vrede geloofde, kon wel huilen. In het begin ook om zichzelf, want ze was bang, bang voor de chaos, bang voor de verhalen over de vreselijkste wreedheden aan beide kanten, bang voor de fascistische vliegtuigen boven de stad en de bommen die ze afwierpen. Op een dag had ze een hele reeks bommen zien vallen, en daarna de zwarte rook boven het westen van de stad.

Het Rode Kruis had een klein kantoor in het centrum, een oase van gezond

verstand, waar een zestal mannen en vrouwen, voornamelijk Zwitsers, zich inspande om medische hulpgoederen te distribueren en jonge vluchtelingen uit te wisselen. Barbara sprak geen Spaans, maar wel vloeiend Frans, en het was een opluchting dat ze zich verstaanbaar kon maken.

‘We hebben hulp nodig bij het uitwisselingsprogramma,’ vertelde directeur Doumergue haar op haar tweede dag. ‘Honderden kinderen zijn gescheiden van hun ouders. Er is een hele groep uit Burgos – kinderen die op een zomerkamp waren in de bergen – en die willen we uitwisselen tegen Madrileense kinderen die in Sevilla gevangen zijn genomen.’ De directeur was een kalme, serieuze Zwitser, een jonge man met een mollig gezicht en kringen onder zijn ogen.

Barbara wist dat ze in paniek was, en dat was niets voor haar. Babs onze rots, noemde iedereen in Birmingham haar vroeger. Ze moest zich vermennen. Ze streek een losgeraakte lok rood haar van haar voorhoofd. ‘Prima,’ zei ze. ‘Wat moet ik doen?’

Die middag ging ze naar het klooster waar de kinderen waren gehuisvest om hun gegevens op te nemen. Monique, de tolk van het kantoor, ging met haar mee. Ze was een kleine, knappe vrouw, gekleed in een nette rok en keurig gestreken blouse. Ze kwamen langs een plein, waar een vrouw via krakende luidsprekers een toespraak hield. Barbara vroeg wat ze zei.

‘Het is Dolores Ibárruri, *la Pasionaria*. Ze zegt dat als de fascistena komen, huisvrouwen olijfolie moeten verhitten om het van het balkon over hun hoofden te gieten.’

Barbara huiverde. ‘Zagen beide kanten maar in dat alles op deze manier kapotgaat.’

‘Daar is het nu te laat voor,’ antwoordde Monique somber.

Ze gingen het klooster binnen via een grote houten poort in een hoge muur, ooit bedoeld om de nonnen van de buitenwereld af te schermen. Nu stond de poort open, en bij de deur van het hoofdgebouw stond een militieman op wacht, een geweer over zijn schouder. Het gebouw had in brand gestaan; er zat geen glas meer in de ruiten en de muren waren zwartgeblakerd. Er hing een benauwende lucht van rook.

Op de voorhof bleef Barbara staan. ‘Wat is hier gebeurd? Ik dacht dat de kinderen bij de nonnen waren...’

‘De nonnen zijn allemaal gevlucht. Net als de priesters. Als ze tenminste konden ontkomen. De meeste kloosters en kerken zijn in juli door het volk in

brand gestoken.’ Monique keek haar vragend aan. ‘Ben je soms katholiek?’

‘Nee, nee, ik geloof niet. Ik schrik er alleen van.’

‘Aan de achterkant is het minder erg. De nonnen hadden een ziekenhuisje, en de bedden staan er nog.’

De hal was uitgebrand en beklad, de beelden waren kapotgeslagen.

‘Hoe moet het voor de nonnen zijn geweest?’ vroeg Barbara zich hardop af. ‘Altijd afgesloten van de wereld, en dan wordt hun klooster opeens bestormd en in brand gestoken.’

Monique haalde haar schouders op. ‘De Kerk steunt de nationalisten. En de geestelijken hebben eeuwenlang over de ruggen van de mensen geleefd. Vroeger was het in Frankrijk net zo.’

Monique ging Barbara voor door een lange gang en opende een deur. Aan de andere kant was een ziekenzaal met een stuk of twintig bedden. De muren waren kaal, met lichtere plekken waar vroeger crucifixen hadden gehangen. Ongeveer dertig kinderen van een jaar of tien zaten op de bedden, vuil, met angstige gezichten. Een lange vrouw in een verpleegstersuniform snelde hen tegemoet.

‘Ha, Monique, je bent er. Is al bekend wanneer de kinderen naar huis kunnen?’

‘Nog niet, Anna. We nemen nu hun gegevens op, en dan gaan we naar het ministerie. Is de dokter geweest?’

‘Ja,’ zei de zuster met een zucht. ‘Ze zijn allemaal redelijk gezond. Alleen bang. Ze hebben een religieuze achtergrond, dus je kunt begrijpen wat er gebeurde toen ze zagen dat het klooster is uitgebrand.’

Barbara keek naar de verdrietige, groezelige gezichtjes, de meeste met sporen van tranen op de wangen. ‘Als er soms kinderen ziek zijn, ik ben verpleegster...’

‘Anna is er al,’ viel Monique haar in de rede. ‘Zorgen dat we ze naar huis krijgen is het beste wat we voor hen kunnen doen.’

Bijna een uur lang waren ze bezig met het opnemen van hun gegevens. Sommige kinderen waren zo bang dat het een hele hoop overredingskracht van de verpleegster kostte om ze aan de praat te krijgen. Eindelijk waren ze klaar. Barbara hoestte van de rooklucht.

‘Kunnen ze niet ergens anders heen?’ vroeg ze Monique. ‘Die rooklucht is slecht voor ze.’

Monique schudde haar hoofd. ‘Er zijn duizenden vluchtelingen in Madrid,

en er komen elke dag nieuwe bij. We mogen al van geluk spreken dat iemand de moeite heeft genomen om onderdak voor ze te vinden.'

Het was een opluchting om weer buiten te zijn, zelfs in de moordende hitte. Monique bood Barbara een sigaret aan. 'Het is overal zoals hier,' zei ze.

'Ik kan het wel aan. Ik heb als verpleegster gewerkt voordat ik naar Genève ging.' Barbara blies rook uit. 'Alleen... die kinderen, kunnen zij ooit weer zijn wie ze waren, als ze straks terug zijn bij hun familie?'

'Niemand in Spanje zal ooit weer dezelfde zijn,' antwoordde Monique met een mengeling van boosheid en wanhoop.

In november 1936 had Franco de buitenwijken van Madrid bereikt, maar zijn troepen waren gestrand in het Casa de Campo, het vroegere koninklijke park ten westen van de stad. Er waren inmiddels Russische toestellen in de lucht om de stad te beschermen, en er vielen minder bommen. Rond de gebombardeerde huizen waren houten schuttingen geplaatst, met portretten van Lenin en Stalin erop. Spandoeken hingen boven de straten: ¡NO PASARAN! De vastberadenheid om stand te houden was zelfs nog groter dan in de zomer, en daar had Barbara bewondering voor, hoewel ze betwijfelde of het verzet in de naderende winter overeind zou blijven. Er was nog maar één toegangsweg naar de stad open, dus er was al een tekort aan levensmiddelen. Ze had min of meer gehoopt dat Franco Madrid zou veroveren omdat er dan tenminste een eind aan de oorlog zou komen, ook al hoorde ze bloedstollende verhalen over de wreedheid van de nationalisten. De republikeinen waren ook geen lieverdjes geweest, maar Franco's gruweldaden klonken nog erger, koud en systematisch.

Na twee maanden had ze zich aardig aangepast. Ze was er trots op dat ze het Spaans zo snel oppikte. En ze had successen geboekt, geholpen bij de uitwisseling van tientallen gevangenen. Nu probeerde het Rode Kruis gevangenen uit te wisselen tussen de republikeinse en de nationalistische zones. Helaas zaten de kinderen nog steeds in het klooster – hun zaak was om de een of andere reden vastgelopen in de bureaucratische molen. Zuster Anna was al twee weken niet betaald, en toch bleef ze. In elk geval bestond er geen risico dat de kinderen op de vlucht zouden slaan, want ze waren veel te bang voor de rode hordes buiten de kloostermuren.

Op een gegeven moment hadden Barbara en Monique een hele middag op

het ministerie van Binnenlandse Zaken doorgebracht om opnieuw te proberen de kinderen uitgewisseld te krijgen. Elke keer hadden ze een andere beampte gesproken. Die dag hadden ze te maken met een man die nog minder behulpzaam was dan zijn voorgangers. Hij droeg het zwartleren jasje van de communisten. Het stond hem een beetje raar, want hij was gezet en middelbaar en zag eruit als een bankbediende. Hij rookte aan één stuk door sigaretten, zonder hun er een aan te bieden.

‘Er is geen verwarming in het klooster, kameraad,’ zei Barbara. ‘Als het echt koud wordt, worden de kinderen ziek.’

De man bromde, boog zich naar voren en pakte een map van een stapel op zijn bureau, die hij al rokend begon te lezen. ‘Het zijn kinderen uit rijke katholieke gezinnen,’ zei hij tegen de vrouwen. ‘Als ze teruggaan, worden ze uitgehoord over militaire zaken.’

‘Ze zijn het gebouw nauwelijks uit geweest. Ze zijn bang om buiten te komen.’ Barbara was verbaasd dat haar Spaans zo goed was nu ze zich boos maakte.

‘Ja, omdat ze bang zijn voor ons rooien,’ zei hij met een grimmige glimlach. ‘Ik ben er geen voorstander van om ze terug te sturen. De veiligheid gaat boven alles. Boven álles.’

Toen ze het gebouw verlieten, schudde Monique wanhopig haar hoofd. ‘De veiligheid. Altijd het excuus voor de ergste dingen.’

‘We moeten het op een andere manier proberen. Kan Genève niet rechtstreeks contact opnemen met de minister?’

‘Ik betwijfel of het zin heeft.’

Barbara zuchtte. ‘We kunnen het in elk geval proberen. Ik moet aan extra levensmiddelen voor de kinderen zien te komen. Jeetje, wat ben ik moe. Heb je zin om iets te gaan drinken?’

‘Sorry, ik moet de was doen. Ik zie je morgen.’

Barbara keek Monique na, en een golf van eenzaamheid ging door haar heen. Ze was zich ervan bewust dat ze een buitenstaander was in deze stad, niet deelde in het gevoel van verbondenheid en solidariteit van de Madrilenen. Ze besloot naar een café in een zijstraat van de Puerta del Sol te gaan, waar vaak Engelsen kwamen, personeel van het Rode Kruis, journalisten en diplomaten.

Het café was bijna leeg, en er was niemand die ze kende. Ze bestelde een glas rode wijn en ging aan een hoektafeltje zitten. Ze vond het niet prettig om

in haar eentje in een café te zitten, maar misschien kwam er nog iemand die ze kende.

Na een tijdje hoorde ze een mannenstem die met een zwaar Engels accent Spaans sprak. Ze keek om en zag zijn gezicht in de spiegel achter de bar. Het was de knapste man die ze ooit had gezien.

Heimelijk hield ze hem in het oog. Hij stond in zijn eentje achter de bar en praatte met de barman. Hij droeg een goedkoop hemd en een overall, en hij had brede schouders en donkerblond haar. Hij moest in de twintig zijn. Zijn gezicht was ovaal van vorm, met grote ogen en een volle mond. Hij leek zich slecht op zijn gemak te voelen in zijn eentje. Zijn blik kruiste die van Barbara in de spiegel en ze keek snel weg, en schrok toen omdat de ober opeens naast haar stond om te vragen of ze nog een *vinò* wilde. Hij had de fles in zijn hand, en haar elleboog stootte tegen de zijne, zodat hij de fles liet vallen. Met een klap landde de fles op het tafeltje, en wijn gutste over de broek van de ober.

‘O, het spijt me! Dat was mijn schuld, sorry.’

De man keek geërgerd en hij drukte snel een theedoek op de vlek. Misschien was het de enige broek die hij had.

‘Het spijt me heel erg. Ik wil wel betalen om uw broek te laten reinigen...’ Ze struikelde over haar woorden, vergat haar Spaans. Toen hoorde ze de mannenstem achter zich, met het lijkige accent van iemand die op een particuliere school heeft gezeten.

‘Neem me niet kwalijk, bent u Engelse? Kan ik helpen?’

‘Eh... nee, dat hoeft niet.’

De ober was over de eerste schrik heen. Ze bood aan om zowel voor de broek als voor de gemorste wijn te betalen en hij liep weg, tevreden met haar aanbod, om een extra glas te gaan halen.

Barbara glimlachte nerveus naar de Engelsman. ‘Hè, wat stom van me. Ik ben altijd zo onhandig.’

‘Dat soort dingen gebeuren.’ Hij stak een hand uit, Hij had slanke, gebruinde vingers en donzige haartjes op zijn pols, die glansden als goud in het licht. Zijn andere arm zat van de elleboog tot aan de pols in het gips. Zijn grote ogen waren heel donker, als die van een Spanjaard. ‘Bernie Piper,’ zei hij terwijl hij haar nieuwsgierig opnam. ‘U bent heel ver van huis.’

‘Barbara Clare. Ja, inderdaad. Ik werk voor het Rode Kruis.’

‘Mag ik erbij komen zitten? Ik heb al in geen weken meer Engels

gesproken.’

‘Eh... ik... ga uw gang.’

En zo begon het.

Iemand van de *Daily Express* in Madrid had Barbara drie dagen daarvoor gebeld en verteld dat er een man was die haar misschien zou kunnen helpen. Zijn naam was Luis, en hij kon haar maandagmiddag ontmoeten in een café in de oude stad. Ze had gevraagd of ze Markby kon spreken, maar die was er niet. Toen ze neerlegde, vroeg ze zich af of hun telefoon werd afgeluisterd. Sandy zei van niet, maar ze had gehoord dat de telefoons van alle buitenlanders werden afgeluisterd.

Na het ontbijt ging ze naar haar kamer. Er stond een antiek achttiende eeuwse bureau dat zij en Sandy in het voorjaar op de Rastromarkt hadden gekocht. Waarschijnlijk was het aan het begin van de burgeroorlog gestolen uit het huis van een rijke Madrileen. Op zondag zag je mensen op de markt die hun eigen gestolen meubels zochten. Ze werden voor een habbekrats verkocht; tegenwoordig waren eten en brandstof meer waard dan meubels.

Het bureau kon afgesloten worden en Barbara bewaarde er haar persoonlijke spullen in, zoals een foto van Bernie. De foto was genomen vlak voordat hij naar het front werd gestuurd, in een studio met een chaise longue en palmen in potten. Hij droeg zijn uniform, had zijn armen over elkaar geslagen, en glimlachte in de camera.

Wat was hij mooi geweest. Dat zeiden mensen van vrouwen, maar Bernie was écht mooi. Ze had al een hele tijd niet meer naar de foto gekeken, het deed nog steeds pijn, en ze treurde nog even diep om hem als destijds. Schuld bewust, want Sandy had haar gered en haar weer op de been geholpen, maar wat ze met Bernie had gehad was zo anders geweest. Ze zuchtte. Ze mocht niet al te veel hoop koesteren.

Het verbaasde haar nog steeds dat Bernie belangstelling voor haar had gehad, want ze moest er in dat café uit hebben gezien als een vogelverschrikker, met haar pluizige haar en oudste trui. Ze deed haar bril af. Ja, zonder bril was ze heel aantrekkelijk. Maar met? Ze dacht aan de lagere school, Millie Howard en haar kliekje, die in een kring om haar heen stonden en joelden: ‘Brilletje ragebol, brilletje ragebol!’ Eindeloos was ze gepest. Ze

deed haar ogen dicht en dacht aan haar oudere zus, de beeldschone Carol, die het blonde haar en hartvormige gezicht van hun moeder had geërfd. Ze zag haar voor zich zoals ze door de woonkamer van hun ouderlijk huis naar de deur liep, wervelend in een wolk van parfum, op naar een van haar vele afspraakjes. ‘Ziet ze er niet beeldig uit?’ had Barbara’s moeder aan haar vader gevraagd, terwijl Barbara’s hart brandde van jaloezie en verdriet. Kort daarvoor had ze haar moeder eindelijk durven vertellen dat ze werd gepest op school. ‘Het gaat niet alleen om een knap snoetje, schat,’ had haar moeder gezegd. ‘Jij bent veel intelligenter dan Carol.’

Met een bevende hand stak ze een sigaret op. Haar ouders en Carol en haar knappe echtgenoot werden nu belaagd door luchtaanvallen. In een oude *Daily Mail* die ze op het station had gekocht had ze over de eerste bombardementen op Birmingham gelezen. En zij zat in een mooi huis te zeuren over oude wonden, terwijl haar familie haar toevlucht moest zoeken in schuilkelders. Het was zo kleinzielig dat ze zich schaamde. Ze stond op, trok haar jas aan en zette een hoed op. Ze zou naar het Prado gaan om de tijd te doden en dan kijken wat de man te vertellen had. Die gedachte gaf haar een doel in het leven, en dat was meer dan welkom.

Sandy had gemerkt dat ze anders was dan anders, en haar de vorige dag gevraagd of ze zich niet goed voelde. Ze had gezegd dat ze zich verveelde, en dat was waar, want vaak had ze urenlang niets te doen. Hij had gevraagd of ze misschien vrijwilligerswerk wilde doen, hij kon wel iets regelen. Ze had ja gezegd om verdere vragen te voorkomen, en hij was naar zijn werkkamer gegaan, kennelijk tevreden met haar reactie.

Sandy werkte nu al een halfjaar aan wat hij zijn ‘Min van Mijn-project’ noemde. Hij was meestal tot laat op kantoor en werkte vaak thuis ook nog. Soms glom hij van opwinding, glimlachte hij alsof hij een spannend geheim had, maar op andere momenten was hij afwezig, zorgelijk. Het was een geheim project, had hij gezegd, hij mocht er niet over praten. Af en toe maakte hij mysterieuze uitstapjes buiten de stad. Er was ook een geoloog bij betrokken, ene Otero, die een paar keer bij hen thuis was geweest. Barbara mocht hem niet, ze griezelde van hem. Ze was bang dat de mannen zich met duistere zaakjes inlieten; half Spanje opereerde op de *estraperlo*, de zwarte markt. Sandy gaf nauwelijks meer openheid over zijn andere werk, het comité dat joodse vluchtelingen uit Frankrijk hielp. Barbara vroeg zich af of Sandy soms het gevoel had dat zijn vrijwilligerswerk afdeed aan zijn imago

van de harde, succesvolle zakenman, hoewel het zijn betere kant was. Juist omdat hij mensen met problemen altijd graag wilde helpen had zij zich tot hem aangetrokken gevoeld.

In het Prado waren bijna alleen nog maar lege muren, want de meeste schilderijen waren tijdens de burgeroorlog in veiligheid gebracht. Het was er koud en vochtig. Ze gebruikte een slechte lunch in een klein café en zat daarna te roken totdat het tijd was voor haar afspraak.

Om vier uur liep ze naar het centrum. De winkels gingen weer open na de siësta terwijl ze door de stoffige, stinkende straatjes liep. Toen ze een hoek om kwam, zag ze een oude man in een rafelig hemd die een kar met blikken olijfolie op de stoep probeerde te krijgen door zelf de lamoenstokken vast te houden. Achter hem was een pas geschilderd gebouw met het falangistische embleem boven de deur. Twee jonge mannen in blauwe overhemden verschenen in de deuropening en ze vroegen de oude man of ze konden helpen. Dankbaar liet hij het lamoen los, en de jongens trokken de kar over de hoge stoeprand. ‘Mijn ezel is dood,’ vertelde hij hen, ‘en ik heb geen geld om een nieuwe te kopen.’

‘Binnenkort heeft iedereen in Spanje een paard. Geef ons alleen de tijd, señor.’

‘Ik heb hem twintig jaar gehad. We hebben hem opgegeten toen hij dood was. Arme Hector, zijn vlees was taai. Bedankt, *compadres*.’

‘*De nada*.’ De falangisten gaven de man een klap op zijn rug en gingen weer naar binnen.

Barbara ging opzij om ze door te laten. Ze vroeg zich af of alles nu echt beter zou worden. Er zaten ook idealisten in de Falange, mensen die er oprecht naar streefden om het leven van de Spanjaarden te verbeteren, maar ze wist dat het gros alleen maar hoopte te profiteren van de corruptie. Ze keek omhoog naar het juk met de pijlen. Net als de blauwe hemden herinnerde het haar eraan dat de falangisten fascistische waren, bloedbroeders van de nazi’s. Ze zag dat een van de jongens achter het raam naar haar stond te kijken en ze liep haastig verder.

Het café was sjofel en donker. Achter de bar hing het verplichte portret van Franco, en enkele jonge mannen zaten op de krukken. Een grote vrouw in het zwart spoelde glazen. Een van de mannen had zijn halve been verloren, en de

broekspijp was afgeknipt en met grote steken dichtgenaaid. Allemaal keken ze Barbara nieuwsgierig aan. Normaal gesproken kwamen alleen hoertjes hier in hun eentje, geen buitenlandse vrouwen in dure jurken en een hoedje op hun hoofd.

Een jonge man die achterin aan een tafeltje zat hief zijn hand. Ze liep naar hem toe, en hij maakte een buiging voordat hij haar stevig de hand drukte. ‘Señora Forsyth?’

‘Ja. U bent Luis?’ vroeg ze in het Spaans.

‘Gaat u zitten. Ik bestel koffie voor u.’

Ze bestudeerde hem toen hij naar de bar liep, stram als een militair. Hij was lang en mager, begin twintig, en hij had zwart haar en een lang, triest gezicht. Zijn broek was tot op de draad versleten, en er zaten vlekken op zijn jasje. Hij had een stoppelbaard, net als alle andere mannen in het café; er was een tekort aan scheermesjes.

Met twee koppen koffie kwam hij terug. Ze nam een slok en haar gezicht vertrok.

Hij glimlachte wrang. ‘Het is geen lekkere koffie, ben ik bang.’

‘Het geeft niet.’ Ze had besloten af te wachten totdat hij ergens mee zou komen. Hij maakte een nerveuze indruk op haar.

‘Ik heb van Mr. Markby begrepen dat u op zoek bent naar een man die sinds de slag aan de Jarama wordt vermist. Een Engelsman.’ Hij praatte heel zacht.

‘Dat klopt.’

‘Een communist.’

Hij bleef haar voortdurend doordringend aankijken. Opeens vroeg Barbara zich angstig af of hij soms een politieman was, of Markby haar had bedrogen of zelf was bedrogen. Ze dwong zichzelf om kalm te blijven.

‘Mijn belangstelling is persoonlijk, niet politiek. Hij was... hij was mijn... vriend voordat ik mijn man leerde kennen. Ik heb steeds gedacht dat hij dood was.’

Luis schoof heen en weer op zijn stoel, hoestte. ‘U woont in nationalistisch Spanje, en ik heb gehoord dat uw man vrienden heeft in de regering. Toch zoekt u een communist uit de burgeroorlog. Vergeef me, maar dat klinkt vreemd.’

‘Ik heb voor het Rode Kruis gewerkt, een neutrale organisatie.’

‘U hebt geluk gehad,’ zei hij met een bitter glimlachje. ‘De Spanjaarden

kunnen al heel lang niet meer neutraal zijn. U bent dus geen tegenstander van het nieuwe Spanje?’

‘Nee. Generaal Franco heeft gewonnen en dat is dat. Engeland is niet in oorlog met Spanje.’ Nog niet, in elk geval, dacht ze.

‘Neem me niet kwalijk.’ Luis spreidde zijn handen in een verontschuldigend gebaar. ‘Ik moet voorzichtig zijn, mijn eigen positie beschermen. Uw man weet niets van uw... zoektocht?’

‘Nee.’

‘Hou het alstublieft zo, señora. Er zouden problemen kunnen komen als bekend wordt wat u aan het doen bent.’

‘Daar ben ik me van bewust.’ Haar hart begon sneller te kloppen van opwinding. Als hij geen informatie had zou hij dit soort dingen niet zeggen, zou hij niet zo voorzichtig zijn. Maar wat wist hij? Waar had Markby hem opgeduikeld?

‘Als u deze man zou vinden, señora Forsyth,’ zei Luis ernstig, ‘wat wilt u dan doen?’

‘Zorgen dat hij wordt gerepatrieerd. Hij was een krijgsgevangene, dus volgens de derde Geneefse Conventie moet Spanje hem terugsturen naar zijn vaderland.’

Hij haalde zijn schouders op. ‘Daar denkt de *generalísimo* anders over. Iemand die naar ons land is gekomen om tegen Spanjaarden te vechten hoort niet ongestraft naar huis te worden gestuurd. En als het in de openbaarheid zou komen dat er mogelijk nog steeds buitenlandse krijgsgevangenen in Spanje vastzitten, zouden deze gevangenen kunnen verdwijnen. Begrijpt u wat ik zeg?’

Ze keek hem aan, zag zijn diepliggende, uitdrukingsloze ogen. ‘Wat weet u precies?’

Hij boog zich naar voren, en Barbara werd misselijk van zijn slechte adem.

‘Ik kom uit Sevilla,’ vertelde hij. ‘Toen Franco’s rebellen de stad veroverden, moesten mijn broer en ik in militaire dienst. We hebben drie jaar tegen de rooien gevochten. Na de overwinning werd een deel van het leger ontbonden, maar anderen moesten blijven. Mijn broer Augustín en ik werden als bewakers naar een kamp in de buurt van Cuenca gestuurd. Weet u waar dat is?’

‘Markby heeft het genoemd. In de richting van Aragón, meen ik?’

Luis knikte. ‘Precies. Waar de beroemde “hangende huizen” zijn.’

‘De wat?’

‘Het zijn heel oude huizen die aan de rand van het ravijn zijn gebouwd, zodat het net lijkt of ze erboven hangen. Toeristen zijn er weg van.’ Hij zuchtte. ‘Cuenca ligt hoog op de *meseta*; ’s zomers is het er moordend heet, in de winter kom je om van de kou. Nu is het er goed te doen, maar het duurt niet lang meer of het gaat vriezen en sneeuwen. Ik ben er twee winters geweest, en geloof me, dat was meer dan genoeg.’

‘Hoe is het? Het kamp?’

Hij liet zijn stem dalen. ‘Het is een werkkamp voor republikeinse krijgsgevangenen. Een van de kampen die officieel niet bestaan. Ongeveer acht kilometer van Cuenca, hoog in de Tierra Muerta. Het dode land.’

Het dode land?’

‘Zo wordt het genoemd. Het is een gebied met kale heuvels aan de voet van de Valdemecabergen.’

‘Hoeveel gevangenen zitten er?’

Hij maakte een onverschillig gebaar. ‘Een stuk of vijfhonderd.’

‘Buitenlanders?’

‘Een paar. Polen, Duitsers, mensen uit landen die hen niet terug willen.’

Strak keek ze hem aan. ‘Hoe heeft señor Markby u gevonden? Wanneer hebt u hem dit verteld?’

Luis aarzelde, hij krabde even over zijn stoppelige wang. ‘Het spijt me, señora, dat kan ik u niet vertellen. Alleen dat werkloze veteranen zoals ik ontmoetingsplaatsen hebben, en sommige mensen hebben contacten waar de regering niet blij mee zou zijn.’

‘Met buitenlandse journalisten? Jullie verkopen verhalen?’

‘Meer kan ik niet zeggen.’ Het leek hem oprecht te spijten, en opeens zag hij er heel jong uit.

Ze knikte, haalde diep adem, voelde een brok in haar keel. ‘Hoe zijn de omstandigheden in het kamp?’

‘Slecht. Houten barakken met prikkeldraad eromheen. U moet goed begrijpen dat deze mensen nooit meer vrij komen. Ze werken in de steengroeven en herstellen wegen. Er is weinig te eten. Veel gevangenen gaan dood. De regering wil dat ze doodgaan.’

Het kostte haar moeite om kalm te blijven. Ze probeerde dit gesprek zo afstandelijk mogelijk te benaderen, alsof het werk was. Ze pakte haar

sigaretten en bood hem er een aan.

‘Engelse sigaretten?’ Luis stak er een op en zoog genietend de rook naar binnen. ‘Was uw *brigadista* sterk, señora Forsyth?’

‘Ja, hij was een sterke man.’

‘Alleen de sterken overleven het.’

Ze voelde tranen opkomen, knipperde ze weg. Het was misschien een manier om op haar gevoel te werken, maar het verhaal kon natuurlijk best waar zijn. Ze grabbelde in haar tas en schoof Bernies foto over het tafeltje. Luis keek er aandachtig naar, maar schudde toen zijn hoofd.

‘Ik herinner me dat gezicht niet, maar zo zou hij er nu niet meer uitzien. We mochten niet met de gevangenen praten, we gaven alleen bevelen. Ze dachten dat hun ideeën misschien op ons zouden overslaan.’ Lang keek hij haar aan. ‘We bewonderden hen, wij soldaten, omdat ze het op de een of andere manier vol wisten te houden.’

Er viel een stilte. De rook van hun sigaretten kringelde omhoog, bleef hangen rond een oude plafondventilator, kapot en bewegingloos.

‘Herinnert u zich de naam Bernie Piper?’

Hij schudde zijn hoofd, keek nogmaals naar de foto. ‘Ik herinner me een blonde buitenlander, een van de communisten. De meeste Engelse gevangenen zijn teruggestuurd – uw regering heeft zich voor hen ingezet. Maar een paar van de mannen die als vermist werden opgegeven zijn in Cuenca terechtgekomen.’ Hij schoof de foto terug over het tafeltje en keek haar betekenisvol aan. ‘Ik mocht in april weg, maar mijn broer is gebleven. Hij kan informatie geven, als ik het hem vraag. Ik zou dan naar hem toe moeten gaan, want brieven worden gecensureerd.’

‘Hoeveel wilt u hebben?’ vroeg ze op de man af.

Luis glimlachte triest. ‘U windt er geen doekjes om, señora. Ik denk dat Augustín voor driehonderd peseta’s kan zeggen of deze man in het kamp gevangen heeft gezeten of niet.’

Driehonderd peseta’s. Barbara slikte, maar ze hield haar gezicht in de plooi. ‘Hoe lang gaat dat duren? Ik moet het snel weten. Als Spanje in oorlog raakt, moet ik het land uit.’

‘Geef me een week,’ stelde hij zakelijk voor. ‘Ik ga volgend weekend naar Augustín. Maar ik heb een voorschot nodig.’ Ze trok haar wenkbrauwen op en Luis kleurde, duidelijk in verlegenheid gebracht. ‘Ik heb geen geld voor de trein.’

‘O. Ik begrijp het.’

‘Ik heb vijftig peseta’s nodig. Nee, pak niet hier uw portemonnee, geef het me buiten.’

Barbara keek naar de bar. De kreupele man en zijn vriend gingen op in hun gesprek en de dikke vrouw bediende een klant, maar ze voelde dat iedereen zich bewust was van haar aanwezigheid. Ze haalde diep adem.

‘Als Bernie in het kamp zit, wat dan? U kunt hem er niet uit krijgen.’

‘Misschien wel, maar dat wordt heel moeilijk.’ Hij zweeg even. ‘En heel duur.’

Het hoge woord was eruit. Barbara staarde hem aan, besepte dat hij misschien helemaal niets wist, dat hij Markby misschien had verteld wat hij wilde horen en haar, een rijke Engelse, nu hetzelfde verhaal op de mouw spelde om geld van haar los te krijgen.

‘Hoeveel?’

Hij schudde zijn hoofd. ‘Een stap tegelijk, señora. Laten we eerst proberen uit te vinden of hij in het kamp zit.’

Ze knikte. ‘Is het u om het geld te doen? Ik wil graag weten waar we staan.’

‘U bent niet arm,’ merkte Luis op.

‘Ik kan aan geld komen. Wat geld, niet veel.’

‘Ik ben wél arm. Iedereen in Spanje is arm. Weet u hoe oud ik was toen ik werd opgeroepen? Achttien. Ik ben mijn beste jaren kwijt,’ voegde hij er verbitterd aan toe. ‘Ik heb moeten werken sinds ik in het voorjaar werd ontslagen, werk aan de weg waar ik haast niets mee verdien. Mijn moeder in Sevilla is ziek, en ik kan niets voor haar doen. Als ik u help, señora, als ik mijn leven waag om informatie voor u in te winnen, dan...’ Zijn mond kreeg een verbeterd trek en hij keek haar tartend aan.

‘Goed, goed,’ zei ze op sussende toon. ‘Als u uitzoekt wat Augustín weet, geef ik u wat u vraagt. Ik zorg wel dat ik op de een of andere manier aan het geld kom.’ Driehonderd peseta’s was waarschijnlijk geen probleem, maar het was beter dat hij dat niet wist.

Luis knikte. Zijn blik dwaalde door het café, door het raam naar buiten, en hij boog zich naar haar voorover. ‘Ik ga dit weekend naar Cuenca. Over een week zien we elkaar weer, hier in dit café, om vijf uur.’ Hij ging staan en maakte een lichte buiging. Barbara zag dat er in de mouw van zijn jasje een groot gat zat.

Buiten gaf hij haar een hand, en ze overhandigde hem vijftig peseta's. Toen ze wegliep, bleef het gesprek door haar hoofd spoken. Dat Bernie de slag had overleefd terwijl er duizenden waren gesneuveld, en dat Markby dan ook nog eens iemand had gevonden die hem misschien kende, was wel erg toevallig. Aan de andere kant, als Markby onderzoek had gedaan en aan de weet was gekomen dat alle buitenlanders naar Cuenca waren gegaan, en dan op zoek was gegaan naar een bewaker in het kamp... Daar zou alleen geld voor nodig zijn, plus contacten onder de duizenden afgezwaaide soldaten in Madrid. Ze moest Markby nog een keer spreken, hem vragen stellen. En als Luis bevestigde dat Bernie nog leefde, kon ze naar de ambassade gaan en een rel schoppen. Of toch niet? Ze zeiden dat de ambassade alles op alles zette om te voorkomen dat Franco zich in de oorlog zou storten. En ze dacht aan wat Luis had gezegd over gevangenen die verdwenen als er onwelkome vragen werden gesteld.

Ze stak het Plaza Mayor over. Ze liep snel door om thuis te zijn voordat het helemaal donker was. Toen bleef ze stokstijf staan. De burgeroorlog was in april 1939 geëindigd. Als Luis in het afgelopen voorjaar, in 1940, het leger had verlaten, kon hij onmogelijk meer dan één winter in het kamp hebben doorgebracht.

HET HAD VIERENTWINTIG UUR ONAFGEBROKEN GEREGEND, ZO hard dat het water als klaterende beken door de goten stroomde.

Het was ook kouder geworden; Harry had gelukkig in zijn appartement een dik dekbed gevonden, dat hij over het tweepersoonsbed had uitgespreid.

Die ochtend zou hij met Hillgarth naar het ministerie van Handel gaan, zijn eerste uitstapje in zijn rol als tolk. Hij was blij dat hij eindelijk wat te doen had.

Hij was inmiddels een beetje ingeburgerd op de ambassade. Het hoofd van de vertaaldienst, Weaver, had zijn Spaans getest. Het was een uitzonderlijk lange man, broodmager, die Harry neerbuigend behandelde. ‘In orde,’ zei hij traag en mat nadat hij een halfuur met Harry had gepraat. ‘Je kunt ermee door.’

‘Bedankt, meneer,’ zei Harry toonloos. Weavers hooghartigheid ergerde hem.

‘De ambassade vindt het niet prettig dat Hillgarths mensen zich met het gewone werk bemoeien, maar het is niet anders.’ Hij keek naar Harry alsof hij een of ander exotisch dier was.

‘Ja, meneer,’ antwoordde Harry.

‘Ik breng je naar je kamer. Er is een aantal persberichten binnengekomen, en ik wil graag dat je die vertaalt.’

Hij had Harry naar een klein kantoortje gebracht. Een gebutst bureau nam bijna de hele ruimte in beslag, en op het vloeiblad lag een stapeltje persberichten in het Spaans. Dit soort berichten kwam regelmatig binnen, en de drie dagen daarna was Harry druk bezig. Hillgarth had hij na hun eerste ontmoeting niet meer gezien, hoewel Tolhurst af en toe langskwam om te vragen hoe het ging.

Hij vond Tolhurst sympathiek, met zijn zelfspot en ironische opmerkingen, maar de rest van de staf vond hij niet veel soeps. Ze keken neer op de Spanjaarden, en de bittere armoede die Harry zo deprimerend vond leek sommigen alleen maar te amuseren. De meeste levensmiddelenwinkels in Madrid hadden een bord op de deur met: NO HAY... 'We hebben geen... aardappelen, sla, appels...' De vorige dag had Harry zich in de kantine mateloos geërgerd aan twee cultureel medewerkers die een grap hadden gemaakt over alle ezels die doodgingen omdat er *no hay* was, geen hooi. Achter deze hardvochtigheid, voelde Harry, ging de angst schuil dat Franco Engeland de oorlog zou verklaren. De kranten werden elke dag gespeld. Op dat moment ging alle aandacht uit naar Himmlers bezoek: kwam hij om het veiligheidsvraagstuk te bespreken, zoals de kranten beweerden, of was er meer aan de hand?

Hillgarth haalde hem om tien uur thuis op in een grote Amerikaanse slee, een Packard, met een Engelse chauffeur, een dikke cockney. Harry droeg zijn rokkostuum, waarvan de broek de hele nacht zorgvuldig gevouwen in de pers had gezeten, en Hillgarth zijn kapiteinsuniform.

'We gaan naar de onderminister van Handel, generaal Maestre,' vertelde Hillgarth toen ze door de stromende regen reden. 'Ik moet hem laten weten welke olieschepen de marine door wil laten. En ik wil hem vragen naar Carceller, de nieuwe minister.' Hij trommelde met zijn vingers op de leuning. De dag daarvoor waren verschillende wijzigingen in het kabinet aangekondigd, en Harry had de persberichten vertaald. De invloed van de Falange werd groter; Franco's zwager Serrano Suñer was tot minister van Buitenlandse Zaken benoemd.

'Maestre is de kwaadste niet,' vervolgde Hillgarth. 'Iemand van de oude school. Neef van een hertog.'

Harry keek naar buiten. Mensen liepen langs, ineengedoken tegen de regen, arbeiders in overalls en vrouwen die allemaal een zwarte sjaal over hun hoofd hadden getrokken. Ze haastten zich niet, ze waren toch al door en door nat. Paraplu's, had Tolhurst hem verteld, waren zelfs op de zwarte markt niet te krijgen. Ze reden langs een bakkerij, en Harry zag een menigte vrouwen in de regen staan. De meesten hadden hun kinderen bij zich, en tussen de regendruppels op de ruit door zag hij hun opgeblazen buikjes van de ondervoeding. De vrouwen bonsden op de deur, riepen naar iemand die binnen was.

Hillgarth zuchtte. ‘Er doen geruchten de ronde dat er aardappels zijn. Waarschijnlijk heeft hij een partijtje op de kop getikt en bewaart hij ze voor de zwarte markt. De overheid biedt de boeren zo weinig voor hun aardappels dat ze niet willen verkopen. Zo kan de *Junta de Abastos* hun deel opstrijken voordat ze doorverkopen. En dat noemen ze dan de Raad voor de Voedseldistributie.’

‘En Franco ziet het door de vingers?’

‘Hij kan er niets tegen beginnen. De *junta* is een falangistische organisatie. Het is een regelrechte ramp, die lui zijn door en door corrupt. Als ze niet oppassen breekt er hongersnood uit. Maar zo gaat het altijd met revoluties, het uitschot komt bovendrijven.’

Ze reden langs het verlaten parlamentsgebouw, met de luiken voor de ramen, en kwamen bij het ministerie van Handel. Een *civil* bij het hek gebaarde dat ze door konden rijden. ‘Is het een revolutie?’ vroeg Harry. ‘Het lijkt meer op... hoe zal ik het zeggen... verval.’

‘O, het is wel degelijk een revolutie, in elk geval voor de falangisten. Ze willen een staat à la Hitler. Je zou eens moeten zien met wat voor mensen we soms te maken krijgen. De haren rijzen je ervan te berge. Daarbij vergeleken zijn de boekjes die ik vroeger schreef tam.’

In een kantoor met houten lambriseringen, onder een immens portret van Franco, stond een man in een onberispelijk generaalsuniform hen op te wachten. Het was een rijzige vijftiger die er nog bijzonder fit uitzag. Hij had een gebruind gezicht en heldere bruine ogen. Zijn dunne zwarte haar was met zorg over zijn kale kruin gekamd. Een jongere man in rokkostuum stond naast hem, zijn gezicht uitdrukingsloos.

De generaal glimlachte en hij drukte Hillgarth hartelijk de hand. Hij sprak Spaans, en Harry’s jongere collega vertaalde.

‘Mijn beste kapitein, het is me een genoegen.’

‘Insgelijks, generaal. Ik denk dat we u vandaag de certificaten kunnen geven.’ Hillgarth keek naar Harry, die zijn woorden in het Spaans vertaalde.

‘Mooi. Dan is die kwestie afgehandeld.’ Maestre glimlachte hoffelijk naar Harry. ‘U hebt een nieuwe tolk, zie ik. Señor Green is toch niet ziek?’

‘Hij moest terug naar huis vanwege familieomstandigheden.’

‘Het spijt me dat te moeten horen,’ zei de generaal. ‘Ik hoop dat zijn

familie geen slachtoffer is geworden van de bombardementen.’

‘Gelukkig niet. Het gaat om persoonlijke problemen.’

Ze namen rond het bureau plaats. Hillgarth opende zijn aktetas en pakte de certificaten waarmee bepaalde olietankers een escorte van de Royal Navy zouden krijgen. Hillgarth en Maestre namen de papieren door, controleerden data, routes en het tonnage. Harry vertaalde Hillgarths woorden in het Spaans, en de jonge Spanjaard deed hetzelfde voor Maestre. Harry was niet helemaal zeker van twee technische termen, maar Maestre bleef vriendelijk en beleefd. Maestre was heel anders dan Harry zich bij een van Franco’s ministers had voorgesteld.

Uiteindelijk vergaarde Maestre de papieren en hij slaakte een theatrale zucht. ‘Mijn beste kapitein, als u eens wist hoe boos het sommigen van mijn collega’s maakt dat Spanje de Royal Navy om toestemming moet vragen voor de invoer van de eerste levensbehoeften. Het krenkt onze trots.’

‘Engeland is in oorlog, excellentie. We moeten erop toezien dat goederen die door een neutraal land worden geïmporteerd niet aan Duitsland worden doorverkocht.’

De generaal overhandigde de certificaten aan zijn tolk. ‘Fernando, breng deze papieren even naar de minister van Marine.’ De jongeman leek even te aarzelen, maar toen Maestre hem met opgetrokken wenkbrauwen aankeek, maakte hij een buiging en verliet het vertrek. Meteen ontspande de generaal zich. Hij pakte een gouden sigarettenkoker en bood de anderen een sigaret aan.

‘Daar zijn we van af,’ zei hij in vloeiend Engels. Harry zette grote ogen op, en de generaal glimlachte. ‘O ja, Mr. Brett, ik spreek Engels. Ik heb in Cambridge gestudeerd. Die jongeman van daarnet moet erop toezien dat ik geen verkeerde dingen zeg. Een van Serrano Suñers mannen. De kapitein weet wel wat ik bedoel.’

‘Maar al te goed, excellentie. Brett heeft ook in Cambridge gestudeerd.’

‘Is dat zo?’ Belangstellend keek hij hem aan. ‘Tijdens de burgeroorlog, toen we op de *meseta* tegen de roden vochten, in de hitte en belaagd door vliegen, dacht ik vaak terug aan mijn tijd in Cambridge: de koele rivier, de schitterende tuinen, alles zo statig en vreedzaam. In de oorlog heb je dat soort herinneringen nodig, anders word je gek. Aan welke faculteit hebt u gestudeerd?’

‘King’s, meneer.’

‘Ik heb een jaar Peterhouse gedaan. Het was een geweldige tijd, zoals ik al zei.’

‘Iets te melden?’ informeerde Hillgarth. ‘Over de nieuwe minister?’

Ontspannen achteroverleunend blies Maestre rook uit. ‘Maakt u zich over Carceller maar geen zorgen. Hij heeft weliswaar falangistische denkbeelden’ – hij kreeg een minachtende trek om zijn mond – ‘maar in zijn hart is hij een realist.’

‘Daar zal sir Sam blij mee zijn.’

De generaal knikte langzaam, glimlachte toen minzaam naar Harry. ‘En, jongeman, hoe bevalt het in Spanje?’

Harry aarzelde. ‘Ik maak veel onverwachte dingen mee.’

‘We kwamen langs een opstootje voor een bakkerij,’ vertelde Hillgarth. ‘De mensen hadden gehoord dat er aardappelen waren.’

Meewarig schudde Maestre zijn hoofd. ‘De falangisten zouden in de hof van Eden nog een hongersnood kunnen veroorzaken. Hebt u de nieuwste mop al gehoord, kapitein? Hitler ontmoet Franco en vraagt hem hoe hij Engeland door een hongersnood op de knieën kan dwingen, want met de onderzeeërs lukt het niet. Franco antwoordt: “*Mein Führer*, ik stuur u mijn *Junta de Abastos*. Binnen drie weken zijn ze zo wanhopig dat ze alles tekenen.”’ Hillgarth en Maestre lachten, en Harry deed onzeker mee.

De generaal glimlachte naar hem. ‘Vergeef me, señor, wij Spanjaarden houden van zwarte humor, het is onze manier om problemen het hoofd te bieden. Maar ik zou geen grappen moeten maken over de problemen van de Engelsen.’

‘O, we redden ons wel,’ zei Hillgarth.

‘Ik heb gehoord dat men de koningin heeft gevraagd of haar kinderen weggaan uit Londen vanwege de bombardementen, en dat zij toen heeft gezegd... wat was het ook alweer? Ze gaan niet weg zonder mij, en ik ga niet weg zonder de koning, en de koning gaat niet.’

‘Ja, dat heeft ze gezegd.’

‘Een bijzondere vrouw,’ mijmerde hij. ‘Ze heeft stijl. Ze heeft *duende*.’

‘Dat beschouw ik als een compliment, generaal.’

‘En nu worden de Italianen in Griekenland verslagen. Het tij gaat keren. Juan March weet het,’ zei de generaal tegen Hillgarth. ‘Welnu,’ vervolgde hij tegen Harry, ‘over tien dagen geef ik een feest ter gelegenheid van de achttiende verjaardag van mijn dochter. Mijn enige kind. Er zijn

tegenwoordig zo weinig fatsoenlijke jongemannen in Madrid, hebt u misschien zin om te komen? Het is goed voor Milagros om een gentleman uit Engeland te ontmoeten.’ Hij glimlachte vertederd bij het noemen van zijn dochters naam.

‘Bedankt voor de uitnodiging, meneer. Ik weet niet of de ambassade...’

‘Schitterend! Ik weet zeker dat sir Sam u wel een avond kan missen. Ik laat u een uitnodiging sturen. En kapitein, we moeten het ook nog over de *Knights of St. George* hebben.’

Snel keek Hillgarth naar Harry, en hij schudde haast onmerkbaar zijn hoofd. ‘Laten we dat tot een andere keer bewaren.’

De generaal aarzelde, maar knikte toen kort. Hij gaf Harry een hand. ‘Ik moet u verlaten, ben ik bang. Het was me een waar genoegen. Er is een plechtigheid in het paleis: de Italiaanse ambassadeur speldt de *generalísimo* een nieuwe onderscheiding op de borst.’ Hij lachte. ‘Zoveel onderscheidingen! *Il Duce* overstelpt hem ermee.’

Het was opgehouden met regenen. Hillgarths gezicht had een peinzende uitdrukking toen ze naar de auto liepen. ‘De man die Maestre daarnet noemde, Juan March. Ken je hem?’

‘Een Spaanse zakenman, is het niet? Hij heeft Franco tijdens de burgeroorlog financieel gesteund. Een schurk, heb ik gehoord.’

‘Nou, vergeet dat je die naam ooit hebt gehoord, wil je? En de *Knights of St. George* moet je ook vergeten. Het betreft een vertrouwelijk project waar de ambassade aan werkt. Maestre dacht dat je ervan wist omdat je met mij was. Duidelijk?’

‘Ik zal niets loslaten, meneer.’

‘Mooi.’ Hillgarth haalde opgelucht adem. ‘Ga vooral naar dat feestje. Ontspan je een beetje. Een goede gelegenheid om een paar señorita’s te leren kennen. Veel sociaal leven is er in Madrid niet, geloof me. Maestre komt uit een goed nest. Verre familie van de Astors.’

‘Misschien ga ik wel, meneer.’ Harry vroeg zich af wat voor soort feest het zou zijn.

De chauffeur zat op hen te wachten in de auto, met een *Daily Mail* van een week oud. Toen ze instapten, keek Harry naar de voorpagina. De Duitse aanvallen hadden zich uitgebreid en Birmingham – de stad waar Barbara

vandaan kwam – was ernstig getroffen. Harry dacht aan de vrouw die hij een paar dagen geleden had gezien. Het kón Barbara niet zijn geweest. Ze moest nu allang weer terug zijn in Engeland, en hij hoopte dat haar niets was overkomen.

‘Meastres dochter is heel aantrekkelijk,’ vervolgde Hillgarth op de terugweg naar de ambassade. Een echte Spaanse schone... jezus!’ Ze vielen allebei voorover toen de chauffeur boven op de rem stond. Ze waren net de Calle Fernando del Santo in geslagen, waar de ambassade was. De normaal gesproken zo rustige straat stond nu vol met schreeuwende en joelende mensen.

De chauffeur vloekte binnensmonds. ‘Wat krijgen we nou?’

Het waren falangisten, voornamelijk jonge mannen, allemaal in het helblauwe overhemd, een rode baret op het hoofd. Het waren er minstens honderd. Ze stonden voor de ambassade, schreeuwend, hun arm stijf geheven in de fascistische groet. Ze hadden spandoeken met de tekst: ¡GIBRALTAR ESPAÑOL! De gebruikelijke *civiles* voor de ambassade waren nergens te bekennen.

‘¡Abajo Inglaterra!’ scandeerde de meute. ‘¡Viva Hitler, viva Mussolini, viva Franco!’

‘O god,’ verzuchtte Hillgarth, ‘niet alwéér een demonstratie.’

Iemand in de menigte wees op de auto, en de dichtstbijzijnde falangisten draaiden zich om, scholden en krijsten hun leuzen naar hen, hun gezichten verwrongen, met armen die telkens uitschoten, als metronomen. Een steen ketste af tegen de motorkap.

‘Rij door, Potter,’ zei Hillgarth beslist.

‘Weet u het zeker, meneer? Die lui zijn woedend.’

‘Allemaal show. Kom op, man.’

De chauffeur reed in een slakkengang verder. Hij wurmde de auto tussen de meute door naar de ambassade. De helft bestond uit tieners, hun uniform van de falangistische jeugdbeweging een kopie van de Hitlerjugend, met blauwe hemden in plaats van bruine, de meisjes in plooirokken en de jongens in korte broeken. Een jongen had een trommel, en hij begon er dramatisch op te slaan. Het zweepte de massa op. Een van de jongens plantte zijn handen op het dak van de auto en begon deze heen en weer te schudden. Anderen volgden zijn voorbeeld en Harry en Hillgarth werden heen en weer geslingerd terwijl de auto tergend traag doorreed. Harry voelde afschuw; dit waren

kinderen.

‘Toeter eens,’ beval Hillgarth. De claxon klonk, en een oudere man baande zich een weg door de menigte, gebaarde de jongelui dat ze de auto met rust moesten laten.

‘Zie je nou wel,’ zei Hillgarth. ‘Allemaal kouwe drukte.’

Een grote, breedgebouwde jongen van een jaar of zeventien, schuimbekkend van woede, werkte zich naar voren en liep naast de auto mee, tierend in het Engels. ‘Dood aan koning George! Dood aan Churchill, het vette joodse varken!’ Hillgarth lachte, maar Harry voelde zich bedreigd, ook al kraamden ze onzin uit.

‘Waar zijn de *civiles*?’ vroeg hij.

‘Die zijn een blokje om, vermoed ik. Dit zijn mensen van Serrano Suñer. Oké, Potter, stop maar voor de deur. Als we uitstappen, Brett, hoofd hoog. Negeer ze.’

Harry stapte na Hillgarth uit. Het geschreeuw zwol aan, en hij voelde zich kwetsbaar en werd opeens bang. Zijn hart begon te bonzen. De falangisten stonden aan de andere kant van de auto, en de woedende jongen schold nog steeds in het Engels. ‘Breng de Engelse schepen tot zinken! Dood aan de bolsjewistische joden!’ Een tweede steen vloog door de lucht en brak het glas in de deur van de ambassade. Harry kromp ineen.

Hillgarth pakte de deurknop beet. ‘Verdomme, de deur zit op slot.’ Hij ratelde eraan. In de donkere gang zag hij iemand bewegen. Het was Tolhurst die gebukt naar de deur rende. Hij sjoerde aan de grendel.

‘Schiet op, Tolly!’ riep Hillgarth. ‘Ga toch staan, verdomme. Het zijn gewoon een stelletje oproerkraaiers.’

Toen schreeuwde de chauffeur: ‘Pas op!’ en Harry zag in een flits iets door de lucht vliegen. Hij voelde een harde klap in zijn nek en hij wankelde op zijn benen. Hij en Hillgarth brachten hun armen beschermend omhoog terwijl een witte wolk rond hun hoofden dwarrelde, hen half verstikte. Er steeg gejuich op uit de menigte. Heel even zag Harry overal rood zand om zich heen.

De deur ging open, en Hillgarth dook naar binnen. Tolhurst boog zich naar buiten, pakte Harry’s arm beet, en sleurde hem vervolgens met opvallende kracht naar binnen. Hij deed de deur weer op slot en draaide zich met open mond naar hen om. Harry ging met zijn handen over zijn nek en schouders, maar hij was niet gewond, er was niets roods, alleen wit poeder. Geleund

tegen de deur snakte hij naar adem.

Hillgarth rook aan zijn mouw en lachte. 'Bloem! Het is bloem!'

'Brutale apen,' zei Tolhurst.

'Weet Sam hiervan?' Hillgarths gezicht had een opgetogen uitdrukking.

'Hij is met het ministerie van Binnenlandse Zaken aan de telefoon, meneer. Zijn jullie ongedeerd?'

'Ja. Kom op, Brett, we moeten ons fatsoeneren.' Grinnikend liep hij weg.

Buiten stond de meute te lachen om hun streek, hoewel de gestoorde jongen nog steeds stond te razen. Tolhurst keek naar Harry. 'Gaat het een beetje?'

Hij trilde nog steeds. 'Ja... ja, sorry.'

Tolhurst nam hem bij de arm. 'Kom op, ik neem je mee naar mijn kamer. Ik heb een schuier.'

Harry liet zich meevoeren.

Het kantoor van Tolhurst was nog kleiner dan dat van Harry. Hij haalde de schuier uit zijn bureau. 'Ik heb hier een extra pak. Het zal je wel een beetje te groot zijn, maar het is beter dan niets.'

'Bedankt.' Harry borstelde de meeste bloem van zich af. Hij voelde zich veel beter, een stuk rustiger, al was het geschreeuw van buiten nog steeds hoorbaar. Tolhurst keek uit het raam.

'De politie kan elk moment hier zijn. De boodschap van Serrano Suárez is duidelijk. Sir Sam heeft hem de oren gewassen.'

'Is hij niet onder zijn bureau gekropen?'

'Nee, hij is vandaag goed in vorm, geen spoor van de roze rat. Je weet nooit hoe hij zal reageren.'

'Ik had zelf een aanval van de roze rat toen ik die zak bloem in mijn nek kreeg,' bekende Harry. 'Ik wist niet wat het was. Heel even was ik terug in Duinkerken.'

'Zit er maar niet over in. Ik weet alles van shellshock, mijn vader had het na de vorige oorlog.' Hij aarzelde even. 'Ze stonden vorig jaar niet toe dat ambassadepersoneel dienst nam. Ik moet je eerlijk bekennen dat het een hele opluchting was.' Hij stak een sigaret op. 'Ik ben geen held. Ik zit veel liever achter een bureau. Ik zou het nooit aankunnen, wat jij hebt meegemaakt.'

'Je weet pas wat je aankunt als je er middenin zit.'

‘Misschien.’

‘Ik krijg de indruk dat kapitein Hillgarth nergens bang voor is.’

‘Ja. Volgens mij geniet hij van gevaar. Voor dat soort moed kun je alleen maar bewondering hebben, vind je niet?’ Tolhurst keek weer naar buiten. ‘Kom eens kijken. Ze hebben geen brood maar ze kunnen wel met bloem gooien. Ik durf te wedden dat het uit de voorraad van de *Auxilio Social* komt, die zijn verantwoordelijk voor het voeden van de armen.’

Harry kwam naast hem staan, keek naar de woelige zee van blauw. ‘We hebben geluk gehad met *no hay* aardappelen,’ zei hij droog.

‘We hebben een stuk brood dat de mensen hier krijgen naar Londen gestuurd om het te laten analyseren. Volgens de experts was het niet geschikt voor menselijke consumptie, er zat bloederig zaagsel in. Toch kunnen ze het zich veroorloven om goede witte bloem naar ons te gooien.’

‘De partijbonzen van de Falange hoeven vast geen zaagsel te eten.’

‘Daar kun je vergif op innemen.’

‘Ze riepen anti-joodse leuzen. Ik dacht dat de Falange daar niet aan meedeed.’

‘Tegenwoordig wel. Net als Mussolini. Om de nazi’s te paaien.’

‘Smeerlappen,’ zei Harry met plotselinge felheid. ‘Na Duinkerken heb ik me wel eens afgevraagd of het zin had om door te gaan met vechten, maar dan zie ik dit soort dingen. Fascisme. Opgehitste tieners die tegen onschuldige mensen tekeergaan. Dan gaan ze burgers bombarderen, maaien ze soldaten die zich terugtrekken neer met machinegeweren. Jezus, ik haat ze.’

‘Je bent niet de enige. Maar hier moeten we helaas met ze omgaan.’ Hij wees. ‘Kijk eens naar die idioot.’

De jongen die in het Engels had geroepen, had een spandoek met GIBRALTAR ESPAÑOL gepakt en marcheerde er voor de ambassade mee heen en weer, toegejuicht door de menigte. Harry vroeg zich af waar hij Engels had geleerd. Hij was groot en goed doorvoed, waarschijnlijk afkomstig uit de middenklasse.

De deur ging open en de ambassadeur kwam binnen. Zijn gezicht was rood van woede. ‘Mankeer je niets, Brett?’

‘Nee, meneer, dank u. Het was alleen maar bloem.’

‘Ik sta niet toe dat mijn staf wordt aangevallen!’ Zijn dunne stem trilde van kwaadheid.

‘Ik mankeer echt niets, meneer.’

‘Dat weet ik wel, maar het gaat om het principe.’ Hij haalde diep adem. ‘Stokes vroeg naar je, Tolhurst.’ Hij gebaarde naar de deur.

Toen Tolhurst de kamer uit was, keek de ambassadeur naar Harry, een berekenende blik in zijn lichte ogen. ‘Hillgarth heeft me verteld van jullie ontmoeting. Maestre is een flapuit. Hij heeft Juan March genoemd en de *Knights of St. George*. Denk erom dat je het daar met niemand over hebt. We opereren hier op allerlei niveaus. Alleen voor ingewijden, begrepen?’

‘Ja, meneer. Ik heb al tegen de kapitein gezegd dat ik niets zal zeggen.’

‘Mooi. Blij dat je niets mankeert.’ Hoare gaf Harry een klap op zijn schouder, maar keek toen met een vies gezicht naar de bloem op zijn hand. ‘Zeg tegen Tolhurst dat hij die troep opruimt.’

Toen Harry alleen was, ging hij zitten. Hij voelde zich heel erg moe en het gonsde in zijn oren. Het voerde hem terug naar Duinkerken, na de granaatinslag naast hem, toen hij was bedekt met nat en warm zand. Hij had geprobeerd te gaan zitten, maar hij kon niet meer goed nadenken, het lukte hem niet om zijn gedachten op een rijtje krijgen. Iemand raakte zijn schouder aan en hij opende zijn ogen. Een kleine, pezige korporaal had zich over hem heen gebogen. ‘Bent u gewond, meneer?’

Harry kon de man nauwelijks verstaan, er was iets mis met zijn oren. Hij ging zitten. Zijn uniform zat onder het bloederige zand en om hem heen lagen rode hompen verspreid. Tomlinson, besepte hij.

Hij liet zich door de korporaal naar het strand slepen, de zee in. Het water was ijskoud, en hij begon van top tot teen te trillen, kon zich niet meer bewegen. ‘Tomlinson,’ hakte hij. ‘Zulke kleine stukjes.’

De korporaal pakte zijn schouders beet, draaide hem om en keek hem aan. ‘Kom op, meneer, kom mee naar de boot.’

De korporaal voerde hem mee, dieper het water in. Om hen heen spetterden andere mannen. Toen Harry opkeek, zag hij de houten romp van een boot, heel hoog. Twee mannen bogen zich over de rand en ze pakten zijn armen beet. Hij voelde dat hij opnieuw de lucht in werd getild en verloor toen het bewustzijn.

Hij werd zich ervan bewust dat er buiten nog steeds rumoer klonk. Hij stond

op en liep naar het raam. De jongen stond nu in de houding, schreeuwend naar de ambassade. Harry ving zijn woorden op. ‘Dood aan de vijanden van Spanje! Dood aan de Engelsen! Dood aan de joden!’

Midden in een zin viel hij opeens stil. Zijn mond zakte open en zijn gezicht werd rood. Harry zag een donkere vlek verschijnen in het kruis van zijn grijze korte broek. De vlek werd groter, en er liep een glinsterende straal langs zijn dij omlaag. Hij had zich zo opgewonden dat hij in zijn broek had geplast. Stokstijf stond hij tussen de mensen, zijn gezicht vertrokken van schaamte. Iemand riep: ‘*¡Lucas! ¡Lucas, continúa!*’ maar het joch durfde zich niet te bewegen; nu zat hij gevangen in de menigte. ‘Net goed, etterbak,’ zei Harry hardop.

DE FALANGISTEN VERTROKKEN UIT EIGEN BEWEGING. DE JONGEN die in zijn broek had geplast moest zich uiteindelijk omdraaien naar zijn kameraden. Ze staarden naar zijn natte broek en keken snel weg. Ze hadden er toch genoeg van, waren moe, en ze borgen hun trommels en spandoeken weg. Hoofdschuddend keek Harry hen na. Hij ging achter Tolhursts bureau zitten, blij met de rust. Tolhurst had hem goed opgevangen. Hij was verbaasd geweest over de kracht waarmee hij hem naar binnen had getrokken; kennelijk had hij toch spieren onder al dat vet.

Hij keek om zich heen. Een oud bureau, een gebutste archiefkast en een kast. Stof in de hoeken. Een portret van de koning aan de muur, maar geen persoonlijke foto's. Hij had de foto van zijn ouders meegenomen, en die stond nu bij hem thuis. Had Tolhurst ouders die nog leefden, vroeg hij zich af, of waren die ook in de Grote Oorlog omgekomen? Even deed hij zijn ogen dicht en zag hij het strand weer voor zich, maar hij zette het beeld snel van zich af. Hij had het incident van vandaag goed doorstaan; nog niet zo lang geleden zou hij als een roze rat onder een tafel zijn weggekropen.

Hij dacht aan zijn tijd in het ziekenhuis in Dover, de desillusie en de wanhoop. Hij was gedeeltelijk doof, de zusters moesten schreeuwen om zich verstaanbaar te maken. Een dokter deed allerlei onderzoeken en leek tevreden over de uitslag.

‘Je trommelvliezen zijn niet beschadigd, dus je krijgt je gehoor weer helemaal terug,’ had hij gezegd. ‘Je moet in bed blijven en rust houden.’

‘Ik heb geen keus,’ schreeuwde Harry, maar toen bedacht hij dat hij doof was, niet de dokter, en hij liet zijn stem dalen. ‘Ik begin te trillen als ik uit bed kom.’

‘Je hebt een shock. Dat wordt ook wel weer beter.’

En dat was inderdaad gebeurd. Met ijzeren volharding was hij uit bed gekomen, toen van de zaal af, toen naar de tuin. Maar noch zijn herstel, noch de overwinning van de Air Force in de Slag om Engeland kon zijn boze schaamte over de aftocht uit Frankrijk wegnemen. Voor het eerst had Harry getwijfeld aan wat hem op Rookwood was geleerd, dat Engeland voorbestemd was om de wereld te leiden. Nu waren het de fascistten die wonnen, overal. Hij had ze altijd gehaat, zoals hij pestkoppen en klikspanen op school had gehaat. Het gaf hem houvast. Als ze Engeland binnenvielen, zou hij vechten als hij kon, zelfs voor dit gewonde Engeland. Daarom had hij voldaan aan het onwelkome verzoek van de spionnen en was hij naar Spanje gegaan. Hij schrok toen Tolhurst weer binnenkwam, een stapel papieren onder zijn arm. ‘Nog steeds hier, Brett?’

‘Ja. Ik ben blijven kijken totdat ze weggingen. Dat grote joch piste in zijn broek.’

‘Zijn verdiende loon, de smeerlap. Gaat het weer?’

‘Gelukkig wel. Ik had even nodig om bij te komen.’ Harry ging staan, en hij keek naar de bloem die nog steeds van zijn jas wolkte. ‘Ik kan me beter verkleden.’

Tolhurst opende de kast en haalde er een gekreukeld pak en een gleufhoed uit. Harry trok het aan. Het pak was hem veel te groot en het rook naar oud zweet.

‘Ik had het mee naar huis willen nemen om het te persen,’ zei Tolhurst verontschuldigend.

‘Het geeft niet. Bedankt. Ik denk dat ik maar naar huis ga als ze me verder niet nodig hebben.’

Tolhurst knikte. ‘Zeg, voor ik het vergeet, er is volgende week een diner voor het ambassadepersoneel. In The Ritz. Het sterft er tegenwoordig van de nazi’s, dus wij moeten duidelijk maken dat we ons niet laten intimideren. Zin om te komen?’

‘Graag. Bedankt, Tolhurst.’

‘O, noem me toch Tolly. Dat doet iedereen.’

‘Zeg jij dan Harry.’

‘Best. Neem trouwens niet de tram als je naar huis gaat, er is weer een stroomstoring.’

‘Goed dat je het zegt. De wandeling zal me goed doen.’

‘Ik zal zorgen dat je pak wordt gereinigd.’

‘Bedankt, eh... Tolly.’

Buiten was het nog steeds droog, maar er was een harde wind op komen zetten uit de bergen. Hij zette de hoed op, rillend vanwege de vettige Brylcream langs de rand. Op de Puerta del Sol werd hij aangeklampt door een groep bedelaars, smekend om een aalmoes. Er waren altijd bedelaars geweest in Madrid, maar nu waren ze overal. Als je ze aankeek bleven ze je volgen, dus je raakte er bedreven in om ze alleen vanuit je ooghoeken in de gaten te houden. Daar was op gehamerd tijdens Harry’s opleiding: gebruik die truc om uit te vinden of je wordt gevolgd, je zult verstoeld staan wat je allemaal kunt zien zonder je ogen te bewegen, zodat mensen niet weten dat je hen hebt gezien.

In de Calle Toledo had een restaurant de vuilnis buitengezet, waarin mensen aan het graaien waren: een oude vrouw, een jongere vrouw die zo te zien haar dochter was, en twee kinderen met bolle buikjes. De jonge vrouw was misschien ooit mooi geweest, maar haar zwarte haar was vet en onverzorgd, en ze had rode vlekken van de toring op haar bleke wangen. Een meisje vond een stuk sinaasappelschil, stak het in haar mond en begon verwoed te zuigen. De oude vrouw stak een kippenbot in haar zak. Voorbijgangers wendden hun hoofd af. Aan de overkant stonden een paar *civiles* te kijken vanuit de portiek van een winkel. Een priester liep zo snel mogelijk langs, zijn blik afgewend.

De jonge vrouw bukte zich om iets van straat op te rapen toen een plotselinge windvlaag haar jurk optilde en over haar hoofd blies. Ze slaakte een kreet en ging staan, graaiend naar de jurk. Ze droeg geen ondergoed, en haar naakte, magere lichaam was schokkend bleek, met uitstekende ribben en uitgezakte borsten. De oude vrouw rende naar haar toe en probeerde de jurk uit de knoop te krijgen.

De *civiles* kwamen in actie. Ze staken de straat over en grepen de vrouw beet. De een gaf een ruk aan de jurk en er klonk het geluid van scheurende stof, maar het kledingstuk zakte omlaag en bedekte haar weer. Ze kruiste haar armen voor haar borsten, hevig trillend.

‘Hoer!’ schreeuwde een van de mannen in haar gezicht, een dikke man met een grote snor. Zijn gezicht was vertrokken van woede.

‘Het was een ongelukje,’ zei de oude vrouw handenwringend. ‘Het kwam door de wind, u hebt het zelf gezien.’

‘Dat soort ongelukken mogen niet gebeuren!’ krijste hij. ‘Er liep daarnet

een priester langs.’ Ruw pakte hij de arm van de jonge vrouw. ‘Je staat onder arrest wegens onzedelijk gedrag!’

Ze sloeg haar handen voor haar gezicht en begon te huilen, snikken die overgingen in hoesten. De oude vrouw stond voor de *civil*, haar handen smekend gevouwen. ‘Mijn dochter,’ kermde ze. ‘Mijn dochter!’

De jongere *civil* leek zich te schamen, maar de andere man was nog steeds witheet. Hij gaf de oude vrouw een duw. ‘Maak dat je wegkomt! Die vuilnisbakken zijn privé-eigendom! Waarom zoeken jullie geen werk? ;Vete!’

De oude vrouw trok de kinderen naar zich toe en keek bevend toe terwijl haar dochter werd weggevoerd, ineengedoken tussen de *civiles*. Vol afschuw keek Harry hen na, totdat ze tussen de hoge gebouwen van een ogenschijnlijk moderne Europese stad uit het zicht waren verdwenen.

Toen zag hij de man. Een kleine, magere man met zwart haar, gekleed in een donker jasje en een wit hemd zonder boord, weggedoken in een portiek. Harry had gezien dat hij naar hem keek, maar hij draaide zich om en liep weg alsof hij niets in de gaten had.

Bij een kruispunt moest Harry blijven staan. Hij keek naar links en naar rechts. De man was vlakbij, zo’n tien passen achter hem. Hij had een hoekig, bleek gezicht met opvallend fijngevormde trekken. Toen hij zag dat Harry zijn kant op keek, leek hij te schrikken, en hij liep snel langs hem heen, zijn hoofd gebogen.

Harry rende naar de overkant, tussen een ezelkar en een Ford door. Wie de man ook was, hij was niet bepaald goed in zijn werk. Het gaf hem een vervelend gevoel dat hij werd gevolgd, maar hij was ervoor gewaarschuwd; alle personeel van de ambassade kreeg ermee te maken, en misschien dat hij omdat hij jong en onervaren was ook een jonge, onervaren spion had gekregen.

Hij keek niet nog een keer om totdat hij zijn voordeur had bereikt, hoewel het hem moeite kostte. Het maakte hem niet alleen bang, maar nu ook boos. Toen hij zich omdraaide, was zijn achtervolger verdwenen. Hij liep de trap op, opende de deur, en schrok hevig toen hij uit de woonkamer een stem hoorde.

‘Harry, ben jij het?’

Tolhurst zat in de woonkamer op de bank. ‘Sorry dat ik je overval, ouwe jongen. Heb ik je aan het schrikken gemaakt? Ik heb een boodschap van

Hillgarth, en er is haast bij. Ik hoorde het toen je net weg was, dus heb ik meteen de auto genomen.'

'In orde.' Hij liep naar het raam en keek naar buiten. 'Jezus, het is niet te geloven, daar staat hij. Ik word gevolgd, kom eens kijken.'

'Zorg dat de gordijnen niet bewegen, man.' Tolhurst kwam naast hem staan, en samen keken ze naar de jonge man. Hij liep heen en weer door de straat, keek naar de huisnummers, en krabde zich op het hoofd. Tolhurst lachte. 'Die lui zijn soms echt hopeloos.'

'Een spion voor een spion,' zei Harry zacht.

'Zo gaat het.' Tolhurst keek hem ernstig aan. 'Luister, de plannen zijn veranderd. Hillgarth wil dat je morgen naar Café Rocinante gaat om te proberen of je contact kunt leggen met Forsyth. Kom morgenochtend om negen uur naar de ambassade voor je briefing.' Hij zweeg even. 'In orde?'

'In orde.' Harry haalde diep adem en glimlachte wrang. 'Daar ben ik voor gekomen, niet?'

'Afgesproken.' Hij gebaarde met zijn hoofd naar het raam. 'Zorg dat je die kerel afschudt.'

'Waarom zijn de plannen veranderd?'

'Hitler is op bezoek in Frankrijk voor een belangrijke bespreking met Pétain. Er gaan geruchten dat hij daarna naar Spanje komt. Dit is trouwens allemaal topgeheim.'

'Dus het zou kunnen dat Franco mee wil doen aan de oorlog,' concludeerde Harry somber.

Tolhurst knikte. 'Het lijkt in elk geval die kant op te gaan. We moeten zo veel mogelijk aan de weet zien te komen, op alle terreinen.'

'Dat begrijp ik,' zei Harry grimmig.

'Ik moet Hillgarth laten weten dat ik je te pakken heb gekregen.' Hij keek naar de kale muren. 'Je zou dingen op moeten hangen voor die lichte vlekken. We hebben genoeg prenten op de ambassade, als je wilt.' Hij trok zijn wenkbrauwen op. 'Laten we optimistisch zijn en aannemen dat we er niet allemaal uit worden geschopt. Of erger.'

Na Tolhursts vertrek ging Harry terug naar het raam. Het regende weer, druppeltjes tikten tegen de ruit. De man was weg; waarschijnlijk hield hij zich ergens schuil, wachtend tot Harry weer naar buiten zou komen. Hij dacht aan de arme vrouw die was gearresteerd. Waar zou ze nu zijn? Ongetwijfeld in een stinkende cel. Alles wat hij de laatste paar dagen had gezien leek te

culmineren in dit ene afschuwelijke incident. Hij beseftte dat hij niet langer neutraal was, dat hij verafschuwde wat Franco met dit land deed.

Morgen zou hij Sandy ontmoeten. Hij dacht aan de Duitse tanks die over de Pyreneeën naar het zuiden rolden, een oorlog waar Spanje zich mogelijk in ging mengen. Hij vroeg zich af hoe de ambassade aan de informatie was gekomen. Misschien had het iets te maken met wat Hillgarth en Maestre hadden besproken, bijvoorbeeld met Juan March, de sluwe miljonair die Franco tijdens de burgeroorlog financieel had gesteund. Het nam niet weg dat hij pro-Engels zou kunnen zijn, evenals Maestre. En de *Knights of St. George* was waarschijnlijk een of andere code. Hoare had gezegd dat hij zijn mond moest houden, maar waarom waren hij en Hillgarth zo bezorgd dat hij het wist? Hij haalde zijn schouders op. Hij kon zich maar beter mentaal voorbereiden op zijn taak, op de ontmoeting met Sandy. Sandy, die zich verrijkte aan de Spaanse hel.

Het voorval met de spin in Taylors werkkamer was het begin geweest van een moeilijke tijd. Hij had zich ongemakkelijk gevoeld. Bernie was overgeplaatst naar een andere studiekamer, maar hij en Harry bleven bevriend. Bernie en Sandy konden elkaar niet luchten of zien. Niet eens omdat ze ruzie hadden gehad, het was puur intuïtief. Rivaliteit en ruzie tussen de jongens was heel gewoon, maar dit was van een andere orde, want het uitte zich niet in vuistgevechten maar in kille blikken en sarcastische opmerkingen. Toch leken Sandy en Bernie in bepaalde opzichten op elkaar. Allebei verachtten ze Rookwood, de traditionele waarden waar de school voor stond en het systeem. Voor Harry was het pijnlijk.

Bernie hield zijn socialistische ideeën over het algemeen voor zich, niet alleen omdat hij erom werd veroordeeld, maar ook omdat de andere jongens er niets van begrepen. Zijn prestaties bleven goed; hij was intelligent, en dat moest ook wel, anders had hij nooit een beurs gekregen. Hij speelde fanatiek rugby. Af en toe liet hij echter doorschemeren hoe hij over Rookwood dacht en praatte hij erover met Harry, maar altijd op een kille, minachtende toon.

‘Ze leiden ons op om later deel uit te maken van de heersende klasse,’ zei hij op een middag tegen Harry. Het regende, en ze zaten allemaal in Harry’s studiekamer, Harry en Bernie aan tafel, Sandy met een boek voor de haard. ‘Om te heersen over de arbeiders in ons eigen land en de inboorlingen in de

koloniën.’

‘Er moet toch iemand de leiding hebben,’ betoogde Harry. ‘Ik heb overwogen om zelf bij het Koloniaal Bureau te solliciteren als ik van school af ben. Mijn neef zou me kunnen helpen.’

‘O god!’ Bernie lachte ruw.

‘Als districtscommissaris moet je verdomde hard werken. Een vriend van mijn oom heeft jaren in Oeganda gezeten. Hij was de enige blanke man in de wijde omtrek. Hij kwam terug met malaria. Er gaan zelfs mensen dood daar.’

‘En anderen vullen hun zakken,’ snoof Bernie. ‘Je zou jezelf eens moeten horen, Harry. “Mijn neef zou me kunnen helpen. Een vriend van mijn oom.” Geen van de mensen die ik ken hebben neven en ooms die in grote delen van Afrika de dienst uit maken.’

‘En de socialisten doen het zeker beter? Idioten zoals MacDonald en Snowden?’

‘Dat zijn slappelingen. We hebben een strenger socialisme nodig, zoals in Rusland.’

Sandy keek op en hij lachte schamper. ‘Denk jij nou echt dat het in Rusland beter is dan hier? Het is daar waarschijnlijk net als op deze school, alleen nog erger.’

Harry fronste zijn wenkbrauwen. ‘Hoe kan Rookwood nou op Rusland lijken?’

‘Het systeem is op leugens gebaseerd, zowel daar als hier,’ verklaarde Sandy. ‘Ze zeggen dat ze je willen opleiden, maar ze proberen je vol te stampen met allemaal dingen die in hun kraam te pas komen, net als de Russen met al hun propaganda. Ze vertellen ons wanneer we naar bed moeten, wanneer we op moeten staan, wat we moeten denken. Mensen zoals jij vinden het niet erg, Harry, maar Piper en ik zijn anders.’ Hij keek naar Bernie, een spottende fonkeling in zijn ogen.

‘Je lult uit je nek, Forsyth,’ antwoordde Bernie. ‘Jij denkt dat je anders bent omdat je er ’s avonds tussenuit knijpt om te gaan zuipen met Piers Knight en zijn maten. Ik wil vrijheid voor mijn klásse. En onze dag komt nog wel.’

‘En dan ga ik zeker naar de guillotine.’

‘Misschien wel.’

Sandy had vriendschap gesloten met een groep jongens uit de vierde en de vijfde klas. Samen gingen ze vaak naar een stadje in de buurt om te drinken, en ze beweerden dat ze er meisjes ontmoetten. Bernie noemde het een stel nietsnutten en Harry was het met hem eens, hoewel hij na Taylors poging om hem als klikspaan te gebruiken milder over Sandy was gaan denken – het zwarte schaap, de jongen die in de gaten moest worden gehouden. Geen benijdenswaardige positie. Sandy deed zo min mogelijk werk en hij bejegende de docenten met nauwelijks verholen minachting.

Dat semester maakte Harry vaak in zijn eentje lange wandelingen; het gaf hem de rust om na te denken. Op een vochtige dag in november sloeg hij een bocht om, en zag hij tot zijn verbazing dat Sandy op zijn hurken op het laantje zat, een donkere, ronde steen in zijn hand.

Hij keek op. ‘Hallo, Brett.’

‘Wat doe jij nou? Je hele blazer zit onder de kalk.’ ‘Kan me niet schelen. Kijk eens.’ Hij ging staan en gaf Harry de steen. Eerst leek het een doodgewone donkere steen, maar toen zag hij de concentrische cirkels.

‘Wat is het?’

Sandy glimlachte, niet cynisch zoals gewoonlijk, maar breed en stralend. ‘Een ammoniet, en gefossiliseerd zeediertje. Ooit is dit een zee geweest, en er zwommen allemaal van dit soort diertjes in rond. Het is naar de bodem gezonken toen het doodging, en door de eeuwen heen versteende de schelp. Je hebt geen idee hoeveel jaar dat heeft geduurd. Miljoenen.’

‘Ik wist niet dat fossielen er zo uitzagen. Ik dacht altijd dat ze groot waren, dino’s.’

‘O, er zaten hier ook dinosauriërs. De eerste fossielen van dinosauriërs zijn een eeuw geleden hier in de buurt gevonden, door een man die Mantell heette. In bepaalde kringen was hij niet bepaald populair,’ voegde hij er spottend aan toe. ‘Fossielen waren een aantasting van wat de Kerk verkondigde, namelijk dat de aarde nog maar een paar duizend jaar oud was. Mijn vader denkt nog steeds dat God de fossielen zelf heeft rondgestrooid om het geloof van de mens op de proef te stellen. Hij is een erg traditionele anglicaan.’

Harry had Forsyth nooit eerder zo meegemaakt. Zijn gezicht was levendig, geestdriftig, er zaten witte vegen van kalk op zijn uniform, en zijn zwarte haar, normaal gesproken strak naar achteren gekamd, piekte alle kanten op. ‘Ik ben vaak op zoek naar fossielen. Dit is een mooie. Ik vertel het mensen

nooit, ze zouden denken dat ik een doetje was.'

Harry bestudeerde de steen, veegde met zijn vingers wat aarde van de tekening. 'Heel bijzonder.' Hij vond het fossiel prachtig, maar dat soort woorden gebruikte je niet op Rookwood.

'Ga maar een keer mee, als je zin hebt,' zei hij bedeesd. 'Ik leg een verzameling aan. Ik heb een steen met een vlieg erin, driehonderdmiljoen jaar oud. Insecten en spinnen zijn even oud als dinosauriërs, veel ouder dan wij.' Hij zweeg, liep rood aan van verlegenheid.

'Echt waar?'

'O ja.' Hij keek uit over de Downs. 'En zij zijn er nog steeds als wij allang niet meer bestaan.'

'Taylor is bang voor spinnen.'

'Wat?' zei Sandy lachend.

'Dat heb ik laatst ontdekt.' Nu was het Harry's beurt om rood aan te lopen; hij kon zijn tong wel afbijten.

'Ouwe zak. Ik ga op fossielen jagen als ik klaar ben met die rotschool, op expeditie naar Mongolië en dat soort verre oorden.' Hij grijnsde. 'Ik wil avonturen beleven, ver hier vandaan.'

En zo werden ze tot op zekere hoogte vrienden. Ze maakten samen lange wandelingen, en Harry leerde van alles over de prehistorische zee die ooit golfde over de plek waar nu de school stond. Sandy wist veel. Op een dag vond hij in een verlaten steengroeve een tand van een dinosauriër, een iguanodon. 'Deze zijn zeldzaam,' zei hij vergenoegd. 'En ze zijn geld waard. In de vakantie ga ik ermee naar het Natural History Museum.'

Geld was belangrijk voor Sandy. Zijn vader gaf hem een royale toelage, maar hij wilde meer. 'Het betekent dat je kunt doen wat je wilt in dit leven,' zei hij. 'Ik ga later goud geld verdienen.'

'Met jagen op botten van dinosauriërs?' vroeg Harry. Het was een dag aan het begin van de winter, windstil en koud, en ze verkenden de zoom van een bos.

'Eerst maak ik fortuin.'

'Ik denk eigenlijk nooit aan geld.'

'Omdat je meer dan genoeg hebt, zou Piper zeggen. Iedereen hier. Maar het is het geld van onze ouders. Ik wil mijn eigen geld verdienen.'

‘Ik heb geld van mijn vader geërfd. Ik wilde dat ik hem had gekend. Hij is gesneuveld in de oorlog.’

Sandy staarde in de verte. ‘Mijn vader was legerpredikant aan het westelijk front, vertelde al die soldaten dat God bij hen was voordat ze doodgingen. Mijn broer Peter gaat dezelfde kant op. Hij studeert theologie en dan gaat hij in het leger. Hij was altijd de beste van de klas, had de hoogste cijfers bij het eindexamen. Maar hij is stom, hij is net zo stom met zijn religie als Piper met zijn socialisme. Het is allemaal flauwekul.’ Hij draaide zich opzij en keek Harry met een felle blik in zijn ogen aan. ‘Mijn moeder is bij ons weggegaan toen ik tien was. Ze hebben het er nooit over, maar ik denk dat ze de benen heeft genomen omdat ze niet meer tegen al dat stupide gedoe kon. Ze zei altijd dat ze een beetje plezier wilde in het leven. Ik weet nog dat ik medelijden met haar had, want ik wist dat haar leven geen lolletje was.’

Harry voelde zich in verlegenheid gebracht. ‘Waar is ze nu?’

‘Dat weten ze niet. Of ze vertellen het me niet.’ Hij grijnsde zijn tanden bloot. ‘Je moet plezier hebben in het leven, ze had gelijk. Ga toch een keer mee naar de kroeg. We ontmoeten altijd een stel meiden daar.’ Vragend trok hij zijn wenkbrauwen op.

Harry aarzelde. ‘Wat doen jullie met die meisjes?’

‘Alles.’

‘Alles? Echt waar?’

Sandy lachte, sprong van de steen waar ze op zaten en gaf Harry een klap op zijn arm. ‘Nee, niet echt. Maar dat komt nog wel. Ik wil de eerste zijn.’

Harry schopte tegen een steentje. ‘Ik wil geen gelazer krijgen, dat is het niet waard.’

‘Doe niet zo flauw.’ Harry voelde Sandy’s overredingskracht aan hem trekken. ‘Ik maak altijd van tevoren plannen, zodat we weggaan als er niemand in de buurt is, en we gaan nooit ergens heen waar de docenten komen. En als we ze wel zouden tegenkomen, zou dat voor hen erger zijn dan voor ons,’ voegde hij er lachend aan toe.

‘Een of andere louche kroeg? Ik weet niet of ik daar wel zin in heb.’

‘We worden heus niet gesnapt. Op Braildon ben ik wel gesnapt, maar ik ben nu veel voorzichtiger. Het is leuk, weten dat ze je in de gaten houden, en ze dan toch bedotten.’

‘Waarom ben je weggestuurd van Braildon?’

‘Ik was in de stad en een docent betrapte me toen ik uit een pub kwam. Hij

heeft het gemeld, en ik kreeg de gebruikelijke preek: waarom ik niet zo kon zijn als mijn broer, dat hij zoveel beter was dan ik.’ Weer krijg hij die harde, boze blik in zijn ogen. ‘Ik heb hem teruggepakt.’

‘Wat heb je gedaan?’

Sandy ging weer zitten, met zijn armen over elkaar geslagen. ‘Die docent, Dacre, was jong. Hij had een rood autootje, en hij vond zichzelf helemaal geweldig als hij erin rondreed. Ik kan autorijden, en op een avond heb ik die auto uit de garage gehaald. Er was een steile heuvel vlak bij de school. Ik heb de auto helemaal tot aan de rand gereden, en toen ben ik er op het laatste nippertje uit gesprongen,’ vertelde Sandy stralend. ‘Het was geweldig om te zien hoe dat ding holderdebolder omlaagging. De auto raakte een boom en de voorkant schoof als een harmonica in elkaar.’

‘Jezus! Dat was gevaarlijk.’

‘Niet echt. Niet als je weet wat je doet. Maar toen ik eruit sprong, heb ik mijn gezicht opengehaald aan een tak. Dat zagen ze, en toen was het verband snel gelegd. Maar ik had er geen spijt van, want ik werd godzijdank van school getrapt. Ik dacht dat geen enkele school me nog zou nemen, maar het is mijn vader toch gelukt om me hier geplaatst te krijgen. Pech.’

Harry boorde zijn teen in de grond. ‘Ik vind het wel erg ver gaan, iemands auto in de prak rijden.’

Sandy keek hem onaangedaan aan. ‘Ga met anderen om zoals zij met u omgaan.’

‘Zo staat het niet in de Bijbel.’

‘Het is mijn eigen versie.’ Hij haalde zijn schouders op. ‘Kom, laten we teruggaan, anders missen we de samenkomst en krijgen we de wind van voren. Van onze geweldige docenten.’

Ze zeiden weinig tijdens de wandeling terug. De winterzon ging langzaam onder, en de plassen op de paden kleurden roze. Toen de muren van de school in zicht kwamen, vroeg Sandy: ‘Weet je waar het geld vandaan is gekomen waarmee de school is gesticht, en waarvan nu nog de beurzen voor mensen als Piper worden betaald?’

‘Kooplieden, toch, een paar honderd jaar geleden?’

‘Ja. Maar weet je waar ze in handelden?’

‘Zijde en peper en zo?’

‘Slaven. Het waren slavenhandelaars; ze namen negers in Afrika gevangen en verscheepten die naar Amerika. Het stond in een boek in de bibliotheek.’

Hij keek opzij naar Harry. ‘Het is verbijsterend wat je aan de weet kunt komen als je goed zoekt. Dingen die mensen verborgen willen houden komen soms mooi van pas.’ Hij glimlachte geheimzinnig.

De problemen begonnen een paar weken later, in een les van Taylor. Als huiswerk hadden ze een Latijnse tekst moeten vertalen, maar Sandy had er met de pet naar gegooid. Hij kreeg een beurt en kwam met zo veel onzin op de proppen dat de hele klas dubbel lag. Andere jongens zouden zich hebben geschaamd, maar Sandy leek ervan te genieten en kon zijn lachen nauwelijks bedwingen. Taylor was woedend. Met een vuurrood gezicht torende hij boven Sandy uit.

‘Je hebt niet eens geprobeerd die vertaling te maken, Forsyth. Je hebt een even goed stel hersens als de anderen, maar je vertikt het gewoon.’

‘O nee, meneer,’ zei Sandy ernstig. ‘Ik vond het moeilijk.’

Taylor werd nog roder. ‘Jij denkt dat je mij in de maling kunt nemen, hè, door je van de domme te houden? Nou, je vergist je, we hebben je in de smiezen.’

‘Wat slim van u, meneer,’ antwoordde Sandy koeltjes. De klas lachte weer, maar Harry kon zien dat Forsyth te ver was gegaan. Je moest Taylor niet provoceren.

Taylor beende naar zijn lessenaar en pakte zijn rotting. ‘Dat is een regelrechte brutaliteit. Kom hier!’

Sandy perste zijn lippen op elkaar. Je kon zien dat hij dit niet had verwacht. Het kwam zelden voor dat jongens voor de klas slaag kregen. ‘Dat lijkt me niet terecht, meneer.’

‘Ik zal je laten zien wat terecht is.’ Taylor marcheerde naar Sandy toe en trok hem aan zijn kraag omhoog. Sandy was niet groot maar wel stevig gebouwd, en Harry vroeg zich af of hij zich zou verzetten, maar hij liet zich naar het podium voeren. Zijn ogen fonkelden van een heftige woede die Harry nooit eerder had gezien toen hij zich vooroverboog op de lessenaar en Taylor hem begon te slaan, keer op keer, zijn gezicht vertrokken van kwaadheid.

Na de les ging Harry naar zijn studiekamer. Sandy leunde op de tafel. Hij was bleek en haalde zwaar adem.

‘Gaat het een beetje?’ vroeg hij.

‘Het gaat wel weer over.’ Zijn gezicht was een grimas van pijn. ‘Heb je het gezien, Harry? Heb je gezien hoe ze ons onder de duim houden?’

‘Je had hem niet moeten provoceren.’

‘Ik zet het hem betaald,’ mompelde Sandy.

‘Doe niet zo achterlijk. Hoe kun je het hem nou betaald zetten?’

‘Ik verzin wel iets.’

De jongens gebruikten de maaltijden aan lange tafels, met hun klassenleraar aan het hoofd. Op een avond, een week later, zag Harry dat Sandy en Taylor allebei ontbraken. Sandy liet zich de hele avond niet meer zien, en de volgende dag werd Taylors les door iemand anders overgenomen. Deze docent kondigde aan dat Alexander Forsyth niet meer terug zou komen: hij was van school gestuurd wegens een aanval op Mr. Taylor, die voorlopig met ziekteverlof ging. De jongens bestookten hem met vragen, maar de docent zei dat het te onaangenaam was om erover te praten. Die ochtend zag Harry de bisschop over de binnenplaats lopen, zijn gezicht streng en zorgelijk. Bernie, die naast hem voor het raam stond, fluisterde: ‘Ik vraag me af wat Forsyth heeft uitgespookt. Hoe dan ook, daar zijn we van af. Zou ik nu weer bij jou op de kamer mogen?’

De hele dag bleven de jongens opgewonden. Het was nog steeds een raadsel wat er precies was gebeurd. Harry sloeg de lunch over en ging naar de slaapzaal. Daar was Sandy, die zijn verzameling fossielen voorzichtig in een koffer pakte.

‘Hallo, Brett,’ zei hij met een cynisch lachje. ‘Heb je gehoord wat er is gebeurd?’

‘Ik heb gehoord dat je van school bent getrapt. Wat heb je gedaan? Ze willen het niet vertellen.’

Sandy ging op het bed zitten, nog steeds glimlachend. ‘Beste wraak die ik ooit heb gehad. Jij hebt me op het idee gebracht. Spinnen.’

‘Wat?’

‘Weet je nog dat we het over fossielen hadden? Ik vertelde je dat insecten en spinnen net zo oud zijn als dinosauriërs.’

Het bloed trok weg uit Harry’s gezicht.

‘Wel eens op de zolder geweest? Er zijn overal spinnenwebben. En waar spinnenwebben zijn, zijn spinnen,’ vertelde hij voldaan. ‘Ik heb een heel

koekblik vol verzameld, grote. Gisteren ben ik naar Taylors werkkamer gegaan toen hij in de docentenkamer was.’ Hij grinnikte. ‘Ik heb ze overal verstopt, in de laden, in het sigarettendoosje op zijn bureau, zelfs in zijn smerige pantoffels. Toen ben ik naar de kamer ernaast gegaan – je weet dat die leeg staat sinds Henderson met Kerstmis met pensioen is gegaan – om af te wachten. Ik wist dat Taylor om vier uur terug zou komen om huiswerk na te kijken. Ik wilde hem horen gillen.’

Harry balde zijn handen tot vuisten. Sandy had gebruikgemaakt van iets wat hij hem had verteld, dus dit was gedeeltelijk zijn schuld. ‘En?’

Sandy haalde zijn schouders op. ‘Het ging fout. Ik hoorde hem aankomen door de gang en zijn deur ging dicht, maar toen bleef het stil. Ik dacht: Kom op, smeerlap, je moet ze nu toch hebben gevonden. Ik hoorde zijn deur opengaan en voetstappen alsof hij dronken was, en toen een dreun. Het klonk alsof hij zachtjes kermde, net een kat, steeds luider, totdat het een soort krijsen werd, en andere docenten kwamen uit hun kamers. Ik hoorde Jevons zeggen: “Wat is er aan de hand?” En toen zei Taylor: “In mijn kamer. Overal.” Williams ging naar binnen en riep dat er overal spinnen zaten.’

‘Jezus, Sandy! Waarom heb je dat in godsnaam gedaan?’

Strak keek Sandy hem aan. ‘Wraak, wat dacht je. Ik zei toch dat ik het hem betaald zou zetten. Nou, toen hoorde ik Taylor zeggen dat hij moest overgeven. Williams zei dat ze hem naar de lege kamer ernaast moesten brengen, en het volgende moment ging de deur open en staarden ze me allemaal aan.’ Hij lachte schamper. ‘Je had Taylors gezicht moeten zien. Hij had gekotst, en er zat braaksel op zijn toga. Williams greep me beet en ze: “Hebbes, rotzak die je bent.”’

Sandy deed zijn koffer dicht en ging staan. ‘De rector vertelde dat Taylor in de oorlog iets heeft meegemaakt, iets met spinnen op een lijk of zo. Hoe moest ik dat nou weten?’ Hij maakte een hulpeloos gebaar. ‘Nou, dat was het dan, ik ga naar huis. Mijn pa is met ze gaan praten, maar het had geen zin. Maak je niet druk, Harry, je hoeft niet zo kwaad te kijken. Ik heb ze niet verteld hoe ik het wist van die spinnen. Ik heb echt jouw naam niet genoemd.’

‘Dat is het niet. Het was een rotstreek van je. En ik heb het mogelijk gemaakt.’

‘Ik wist toch niet dat hij van zijn stokje zou gaan. Enfin, ze sturen hem naar een of ander sanatorium en ik word eruit geknikkerd. Zo gaat het in het

leven. Ik wist dat er vroeg of laat zoiets als dit zou gebeuren.’ Hij keek Harry op een vreemde manier aan, en hij had tranen in zijn ogen. ‘Het is mijn lot dat ik niet wil deugen. Ik kom er niet onderuit, zelfs al zou ik het proberen.’

Met een ruk kwam Harry overeind. Hij was op de bank in slaap gevallen. Hij had gedroomd dat hij in zijn studiekamer was. Het stormde, en Sandy en Bernie en nog een paar andere jongens bonsden op het raam, riepen dat hij hen binnen moest laten. Hij rilde, want het was koud geworden, en bijna donker. Hij stond op om de gordijnen dicht te doen. Het was zo stil op straat, bijna angstaanjagend. Het plein lag er verlaten bij, met alleen het gehavende standbeeld in het midden. Niets bewoog, zelfs geen kat. Harry besepte dat hij tot nu toe nog niet één kat had gezien; misschien waren ze allemaal opgegeten, net als de duiven. Geen spoor van zijn achtervolger, dus misschien mocht de man ’s avonds wel naar huis.

Opeens vroeg hij zich af of ze op Rookwood wisten wat er met Bernie was gebeurd. Als ze het wisten, waren ze waarschijnlijk niet verbaasd, en het zou hen niet eens raken. En het lot, of wat dan ook, had Sandy hierheen gebracht, om vanaf morgen door hem te worden bespioneerd. Taylor had het ooit van hem gevraagd, en nu ging het echt gebeuren. De ironie van het lot.

DIEZELFDE MIDDAG MAAKTE BARBARA EEN LANGE WANDELING. Sinds haar gesprek met Luis was ze rusteloos, maakte ze zich zorgen. Het was mooi weer, maar wel koel, en voor het eerst sinds het voorjaar droeg ze een jas.

Ze ging naar het Retiropark, dat opgeknapt was na de burgeroorlog en nu opnieuw een ontmoetingsplaats was voor de welgestelde dames in Madrid. Voor de meesten was het vandaag te koud, en alleen de eenzaamsten zaten op de bankjes bij elkaar om te roddelen. Barbara herkende de vrouw van een vriend van Sandy en knikte naar haar, maar ze had er behoefte aan om alleen te zijn, dus liep ze door naar de dierentuin aan de andere kant van het park.

Er was bijna niemand. Ze ging op een bankje zitten bij de zeeleeuwen, stak een sigaret op en keek naar ze. Ze had gehoord dat veel dieren in de burgeroorlog van honger waren omgekomen, maar er was nu een nieuwe olifant, gedoneerd door de *generalísimo* in eigen persoon. Sandy was een liefhebber van stierengevechten, maar Barbara gruwde van het bloedvergieten. Ze was twee keer naar de *corrida* geweest, maar weigerde pertinent om nog een keer mee te gaan. Sandy had lachend gezegd dat ze dat beter niet kon zeggen waar zijn Spaanse vrienden bij waren, want die zouden haar een aanstellerige Engelse vinden.

Ze frunnikte aan het handvat van haar krokodillenleren tas. De laatste tijd kwamen er steeds vaker kritische gedachten over Sandy bij haar boven, en dat was niet netjes van haar. Hij liep gevaar door haar bedrog. Het kon zijn carrière kapotmaken als aan het licht kwam wat zij aan het doen was. Daar voelde ze zich schuldig over, maar aan de andere kant was ze boos over het verstikkende leven dat ze nu leidde, over het feit dat Sandy haar altijd de wet voorschreef.

De dag na haar ontmoeting met Luis was ze naar het kantoor van de

Express gegaan om naar Markby te vragen. Ze kreeg te horen dat hij in het noorden was, om verslag te doen van de Duitse troepen die vanuit Frankrijk de grens overstaken en alles opkochten.

Er zat niets anders op, ze zou zelf de confrontatie met Luis aan moeten gaan. Waarom had hij gezegd dat hij twee winters in Cuenca was geweest? Leidde hij haar, en misschien Markby, om de tuin om er zelf beter van te worden? Gedurende het hele gesprek had hij een nerveuze indruk gemaakt, maar hij was heel stellig geweest over het geld dat hij wilde.

Er kwam een vrouw in een bontjas aanlopen, met een jongetje van een jaar of acht in het uniform van een kleine *flecha*, de jongsten van de falangistische jeugdbeweging. Hij rende naar de zeeleeuwen, richtte zijn houten geweertje op de dieren en riep: 'Beng, beng! Dood aan de rooien!' Barbara huiverde. Volgens Sandy was de jeugdbeweging een soort padvinderij, maar zij had haar twijfels.

Toen het jongetje haar zag, rende hij naar haar toe en bracht hij de fascistische groet. 'Goedemorgen, señora! ¡Viva Franco! Kan ik u ergens mee van dienst zijn?'

'Nee, hoor, dank je wel,' zei Barbara zo vriendelijk mogelijk.

Zijn moeder kwam aanlopen en pakte zijn hand. 'Kom, Manolito, we gaan naar de olifant.' Hoofdschuddend keek ze naar Barbara. 'Kinderen kunnen zo vermoeiend zijn, vindt u niet?'

Barbara glimlachte aarzelend. 'Maar ze zijn een gift van God.'

'Kom dan, mama, de olifant!'

Barbara keek hen na. Sandy wilde geen kinderen, en zij was inmiddels dertig, dus ze zou waarschijnlijk nooit kinderen krijgen. Ooit had ze ernaar verlangd om een kind van Bernie te krijgen. In gedachten ging ze terug naar dat najaar, samen met hem in rood Madrid. Vier jaar geleden nog maar, al voelde het als een eeuwigheid.

Die eerste avond in het café was Bernie in haar ogen een exotisch schepsel geweest. Niet alleen omdat hij zo mooi was, maar ook omdat zijn bekakte accent geheel in strijd was met zijn groezelige soldatenuniform.

'Wat is er met je arm gebeurd?' vroeg ze.

'Geraakt door een sluipschutter in het Casa de Campo. De kogel is langs het bot geschampt, en de wond heelt goed. Ik ben met ziekteverlof en logeer

bij vrienden in Carabanchel.’

‘Is dat niet de wijk die onder vuur ligt van de nationalisten? Ik heb gehoord dat daar wordt gevochten.’

‘Klopt. Maar de mensen die er wonen willen geen duimbreed wijken.’ Hij glimlachte. ‘Het zijn geweldige mensen, zo sterk. Ik heb de familie leren kennen toen ik hier vijf jaar geleden met vakantie was. De oudste zoon zit bij de militie in het Casa de Campo. Zijn moeder brengt hem elke dag warm eten.’

‘Wil je niet liever naar huis?’

Zijn gezicht kreeg een harde trek. ‘Ik blijf tot het bittere eind. Totdat we van Madrid het graf van het fascisme hebben gemaakt.’

‘Er komt steeds meer Russisch materieel.’

‘Ja. We gaan Franco een lesje leren. En jij, wat doe jij hier?’

‘Ik werk voor het Rode Kruis. Ik help bij het opsporen van vermisten, ik regel uitwisselingen. Voornamelijk van kinderen.’

‘In het ziekenhuis waar ik lag was wat medische apparatuur van het Rode Kruis. Hard nodig ook.’ Hij keek haar aan met zijn grote donkere ogen. ‘Maar jullie voorzien de fascistten ook van spullen die ze nodig hebben, toch?’

‘We moeten wel. We zijn neutraal.’

‘Vergeet niet wie de democratisch gekozen regering omver heeft geworpen.’

Ze veranderde van onderwerp. ‘Waar ben je precies geraakt?’

‘Boven de elleboog. Ze zeggen dat het weer helemaal goed komt. Dan ga ik terug naar het front.’

‘Je hebt geluk gehad. Een kogel in de schouder is veel erger.’

‘Ben je soms dokter?’

‘Verpleegster, maar ik werk al jaren niet meer in de verpleging. Ik zit achter een bureau.’ Ze lachte een beetje beschaamd.

‘Daar moet je niet te licht over denken. We kunnen niet zonder mensen die organiseren.’

‘Dat heb ik nog nooit iemand horen zeggen! Hoe nuttig je werk ook is, het woord bureaucratie stinkt altijd.’

‘Hoe lang werk je al voor het Rode Kruis?’

‘Vier jaar. Ik ga nog maar zelden terug naar Engeland.’

‘Heb je er familie?’

‘Ja, maar die heb ik al een paar jaar niet gezien. We hebben elkaar niet zoveel te vertellen. Wat doe jij? Thuis, bedoel ik.’

‘Voordat ik wegging stond ik model voor beeldhouwers.’

Ze proestte in haar wijn. ‘Wát?’

‘Ik stond model voor een aantal beeldhouwers in Londen. Niks geen viezigheid, het was gewoon een baan.’

Ze wist niet goed wat ze moest zeggen. ‘Het lijkt me bar koud.’

‘Klopt. Er staan in heel Londen beelden met kippenvel.’

De deuren vlogen open en een grote groep militieleden in overalls kwam binnen, onder wie meisjes van het vrouwenbataljon. Ze verdrongen zich luidruchtig rond de bar.

‘Nieuwe rekruten,’ zei Bernie. ‘Morgen gaan ze naar het front. Zullen we ergens anders naartoe gaan? We zouden naar Café Gijón kunnen gaan. Misschien zien we Hemingway wel.’

‘Is dat niet in de buurt van de telefooncentrale die de nationalistes steeds proberen te beschieten?’

‘Gijón is er ver genoeg vandaan.’

Een meisje van een jaar of achttien kwam naar hen toe en sloeg een arm om Bernie heen. ‘¡Compadre! ¡Salud!’ Ze greep hem stevig beet en riep iets in het Spaans naar de anderen, die lachten en juichten. Barbara had niet begrepen wat ze zei, maar Bernie werd rood.

‘Mijn vriendin en ik moeten weg,’ zei hij verontschuldigend. Het meisje trok een pruillip.

Met zijn goede hand pakte hij Barbara’s arm beet en hij voerde haar mee door de meute.

Buiten bleef hij haar arm vasthouden. Barbara’s hart was sneller gaan kloppen. De ondergaande zon hulde de portretten van Lenin en Stalin in een rode gloed. Trams ratelden over het plein.

‘Heb je verstaan wat ze zeiden?’ vroeg Bernie.

‘Nee. Mijn Spaans is belabberd.’

‘Maar goed ook. Die lui van de militie flappen alles eruit.’ Hij lachte verlegen. ‘Hoe kun je je werk doen als je de taal niet spreekt?’

‘O, we hebben tolken. En ik spreek wel een beetje Spaans. Ons kantoor is een soort toren van Babel. De meesten spreken Frans of Zwitsers. Ik spreek

Frans.'

Ze gingen de Calle Montero in. Een kreupele bedelaar in een portiek stak zijn hand uit. '*Por solidaridad,*' riep hij. Bernie gaf hem een munt van tien centimo.

'Voor solidariteit,' zei hij grimmig. 'Vroeger was het: "Voor de liefde van God." Als wij de oorlog eenmaal hebben gewonnen zijn er geen bedelaars meer. En geen priesters.'

Toen ze de Gran Vía overstaken klonk er boven hun hoofden luid geronk. Mensen keken geschrokken op, sommigen renden weg. Barbara keek nerveus om zich heen. 'Moeten we niet op zoek naar een schuilkelder?'

'Wees maar niet bang, het is een verkenningsvliegtuig. Kom op.'

Café Gijón, voor de oorlog een ontmoetingsplaats van bohémiens, was nadrukkelijk modern, in art-decostijl ingericht, met spiegels aan de muren. Er waren voornamelijk officieren.

'Geen Hemingway,' stelde ze met een glimlach vast.

'Dan doen we het zonder hem. Wat wil je drinken?'

Ze vroeg om een witte wijn en ging aan een tafeltje zitten terwijl Bernie naar de bar liep. Waar ze ook keek, van alle kanten zag ze zichzelf in de spiegels, en ze keek niet graag naar haar eigen spiegelbeeld. Ze voelde zich opgelaten. Bernie kwam terug, met twee glazen op een dienblad dat hij met zijn goede hand vasthield.

'Is er iets?' vroeg hij toen hij ging zitten.

'Nee, hoor.' Ze frunnikte aan haar bril. 'Ik hou alleen niet van spiegels.'

'Waarom niet?'

Ze keek weg. 'Daarom niet. Ben jij een fan van Hemingway?'

'Niet echt. Lees je veel?'

'Ja, ik heb 's avonds vaak niets te doen. Ik ben ook niet echt dol op Hemingway. Volgens mij houdt hij van oorlog. Ik haat oorlog.' Ze keek op, bang dat ze te fel was geweest, maar hij glimlachte naar haar en bood haar een sigaret aan.

'Ik werk voor het Rode Kruis, en het zijn moeilijke jaren geweest,' vervolgde ze. 'Eerst Abessinië, nu dit.'

'Er komt geen einde aan de oorlog totdat het fascisme is verslagen.'

'In Madrid?'

'En overal elders. We ontkomen niet aan de geschiedenis,' citeerde hij.

'Ben jij een communist?' vroeg Barbara opeens.

Met een ondeugende glinstering in zijn ogen hief hij zijn glas. ‘Afdeling Londen-centrum. Geschrokken?’

Ze lachte. ‘Na twee maanden in Madrid? Ik schrik nergens meer van.’ Twee dagen later maakten ze een wandeling in het Retiropark. Er werd inmiddels feller gevochten; Franco’s troepen hadden de universiteit in het noorden van de stad bereikt, maar werden daar tegengehouden. Meer Russisch wapentuig kwam de stad binnen, en Barbara had zelfs tanks gezien in de Gran Vía, toegejuicht door voorbijgangers. ’s Nachts waren de straten onverlicht om bombardementen tegen te gaan, maar boven het Casa de Campo waren voortdurend lichtflitsen van artillerievuur zichtbaar, en er klonk onafgebroken gerommel, als de donder.

‘Ik heb oorlog altijd iets vreselijks gevonden, als kind al,’ vertelde Barbara aan Bernie. ‘Een oom van me is gesneuveld bij de Somme.’

‘Daar heeft mijn vader ook gevochten. Hij is nooit meer dezelfde geweest.’

‘Ik weet nog dat ik als klein meisje mensen ontmoette die in de oorlog hadden gevochten. Ze gingen gewoon door, maar je kon merken dat ze getekend waren.’

Hij hield zijn hoofd schuin. ‘Dat zijn sombere gedachten voor een klein meisje.’

‘O, ik dacht altijd na,’ zei ze. ‘Ik was vaak alleen.’

‘Ben je enig kind, net als ik?’

‘Nee, ik heb een zus die vier jaar ouder is dan ik. Ze is getrouwd en woont in Birmingham.’

‘Je hebt nog een beetje het accent.’

‘Zeg dat alsjeblieft niet!’

‘Ik vind het juist leuk,’ protesteerde hij. ‘Mijn ouders zijn laaggeschoolde Londenars. Ik vond het moeilijk om enig kind te zijn. Ze hadden hoge verwachtingen van me, vooral toen ik een beurs kreeg voor Rookwood.’

‘Niemand heeft ooit verwachtingen van mij gehad.’

Nieuwsgierig keek hij haar aan, maar toen vertrok zijn gezicht opeens van pijn en ondersteunde hij zijn gewonde arm.

‘Heb je pijn?’

‘Een beetje. Zullen we ergens gaan zitten?’

Ze hielp hem naar een bankje. Door de ruwe stof van zijn overjas heen voelde ze dat zijn lichaam hard en warm was. Het wond haar op.

Ze staken een sigaret op, zittend aan het meer, dat leeg was gepompt omdat het spiegelende wateroppervlak 's nachts een oriëntatiepunt was voor bommenwerpers. Even verderop was een boom geveld, en mannen hakten het hout met bijlen in kleinere stukken; het was koud en er was geen brandstof meer. Naast het standbeeld van Alfonso xii stak de loop van luchtafweergeschut tussen een paar bomen omhoog, een bizar contrast.

‘Als je een hekel hebt aan oorlog,’ zei hij, ‘moet je een antifascist zijn.’

‘Ik haat al die onzin over een superieur ras. Maar het communisme is ook bespottelijk; mensen willen niet alles gemeenschappelijk hebben, dat is tegennatuurlijk. Mijn vader heeft een winkel, maar hij is niet rijk en hij buit geen mensen uit.’

‘Mijn vader staat ook in een winkel, maar de winkel is niet van hem, en dat is een groot verschil. De partij is niet tegen winkeliers en andere kleine bedrijfjes, en we beseffen dat er nog een lange weg te gaan is. We zijn tegen de grote kapitalisten, de mensen die het fascisme steunen, zoals Juan March.’

‘Wie is dat?’

‘Franco’s belangrijkste financier. Een gewetenloze zakenman van Mallorca die miljoenen heeft verdiend met het zweet van andere mensen. Zo corrupt als de hel.’

Barbara trapte haar sigaret uit. ‘In deze oorlog kun je niet zeggen dat al het slechte van een kant komt. Hoe zit het met alle mensen die 's nachts door de *Seguridad* van hun bed worden gelicht en dan spoorloos verdwijnen? En zeg nou niet dat het niet gebeurt. We krijgen aan de lopende band radeloze vrouwen op kantoor die melden dat hun man is verdwenen. Niemand kan hun vertellen waar ze zijn.’

‘Soms worden onschuldige mensen het slachtoffer van een oorlog,’ zei Bernie ontwijkend.

‘Precies. Duizenden en duizenden mensen.’ Barbara wendde haar hoofd af, want ze wilde geen ruzie met hem maken. Ze voelde een warme hand op de hare.

‘Laten we geen ruzie maken,’ zei hij.

Zijn aanraking ging als een elektrische lading door haar heen, maar toch trok ze haar hand weg. Dit had ze niet verwacht, ze dacht dat hij haar een tweede keer mee uit had gevraagd omdat hij eenzaam was en geen andere Engelse mensen kende. Nu begon ze te denken dat hij misschien op zoek was naar een vrouw, een Engelse vrouw, want waarom zou hij anders naar haar

kijken?

‘Barbara?’ Hij boog zich opzij om haar aan te kijken, en plotseling trok hij een gek gezicht. Hij keek scheel en stak zijn tong uit. Lachend duwde ze hem weg.

‘Ik wilde je niet boos maken,’ zei hij. ‘Sorry.’

‘Nee... alleen... heb ik liever dat je me niet aanraakt. Ik wil vrienden zijn, maar niet dat.’

‘Goed. Het spijt me.’

‘We kunnen het misschien beter niet over politiek hebben. Je vindt me stom, hè?’

Hij schudde zijn hoofd. ‘Helemaal niet. Het is voor het eerst in eeuwen dat ik met een meisje een behoorlijk gesprek kan voeren.’

‘Je kunt me toch niet bekeren.’

Hij glimlachte uitdagend. ‘Dat zeg je nu.’

Na een tijdje stonden ze op en liepen ze verder. Hij vertelde haar over de familie bij wie hij logeerde, de Mera’s.

‘Pedro, de vader, is voorman in de bouw. Verdient tien peseta’s per dag. Ze hebben drie kinderen, maar ze wonen op een verdieping met slechts twee slaapkamers. Toch is de hartelijkheid waarmee ze Harry en mij in 1931 hebben ontvangen onvergetelijk, we hadden nog nooit zoiets meegemaakt. Inés, señora Mera, heeft me verzorgd toen ik uit het ziekenhuis kwam; ze wilde er niet van horen dat ik ergens anders heen ging. Ze is een formidabele vrouw, klein van stuk, maar vol vuur.’ Hij keek haar aan met die grote ogen van hem. ‘Ik kan je wel een keer meenemen. Ik weet zeker dat ze het leuk zullen vinden om je te ontmoeten.’

‘Weet je, ik heb nog nooit een doodgewoon Spaans gezin ontmoet,’ verzuchtte ze. ‘Zoals mensen me aankijken op straat, zo afkeurend. Ik weet niet wat het is. Misschien verbeeld ik het me.’

‘Je bent te netjes gekleed.’

Ongelovig keek ze omlaag naar haar oude jas. ‘Ik?’

‘Ja. Je draagt een mooie, dikke jas. Met een broche.’

‘Dit oude ding? Dat is gewoon gekleurd glas.’

‘Toch wordt zoiets als te protserig gezien. De mensen gaan hier door de hel. Solidariteit staat voorop, en dat moet ook.’

Barbara haalde de broche van haar jas. ‘Zo beter?’

Hij glimlachte. ‘Ja. Zo hoor je bij het volk.’

‘Jij krijgt natuurlijk altijd bewondering in je uniform.’

‘Ik ben soldaat,’ zei hij beledigd. ‘Ik draag het uniform om mijn solidariteit te uiten.’

‘Sorry.’ Ze vervloekte zichzelf vanwege haar faux pas. Waarom zocht hij in hemelsnaam haar gezelschap? ‘Vertel me eens over die kostschool.’

Bernie haalde zijn schouders op. ‘Rookwood heeft een communist van me gemaakt. In het begin vond ik het prachtig allemaal. Neusje van de zalm, cricket, een sport voor *gentlemen*, het uniform. Maar ik keek er al snel doorheen.’

‘Was je er ongelukkig?’

‘Ik heb geleerd om te verbergen hoe ik erover dacht. Het was een van de dingen die je er leerde. Toen ik eindexamen had gedaan en terugkwam in Londen voelde het als een... een bevrijding.’

‘Je hebt helemaal geen Londens accent meer.’

‘Nee, het is een van de dingen waar Rookwood me voorgoed van af heeft geholpen. Als ik nu Cockney probeer te praten, klinkt het alleen maar belachelijk.’

‘Je moet toch vrienden hebben gehad op school.’

‘Harry was een vriend van me. Vijf jaar geleden was ik hier samen met hem. Aardige jongen, hij heeft het hart op de juiste plaats. We hebben nu geen contact meer met elkaar,’ voegde hij er triest aan toe. ‘We leven in verschillende werelden.’ Hij bleef staan, leunend tegen een boom. ‘Zoveel goeie mensen laten zich meeslepen door de ideologie van de bourgeoisie.’

‘In jouw ogen ben ik vast en zeker ook een bourgeoisie.’

‘Jij bent anders.’ Hij knipoogde.

November ging over in december, en de wind blies vanaf de Guadarramas striemende regens naar de stad. De fascistten waren in het Casa de Campo tot staan gebracht, en ook een doorbraak vanuit het noorden was mislukt. De beschietingen gingen door maar de ergste crisis was voorbij. Er waren nu Russische gevechtsvliegtuigen in de lucht en die joegen de Duitse bommenwerpers weg. Soms werden er boven de stad luchtgevechten gehouden. Mensen zeiden dat de Russen alles hadden overgenomen en achter de schermen de touwtjes in handen hadden. Ambtenaren waren onvriendelijker dan ooit en soms wekten ze de indruk bang te zijn. De

kinderen in het weeshuis werden van het ene moment op het andere overgebracht naar een staatskamp buiten de stad, zonder dat het Rode Kruis erin was gekend.

Bernie en Barbara zagen elkaar elke dag. 's Avonds zaten ze uren in Café Gijón of een van de bars in het Centro. In het weekend wandelden ze door het veilige oostelijke deel van de stad, en soms gingen ze naar het platteland. Ze deelden een ironisch gevoel voor humor en lachten veel, tijdens hun gesprekken over boeken en politiek en hun jeugd, die voor hen allebei op een verschillende manier eenzaam was geweest.

'De winkel van mijn vader is er een van de vijf zaken die de eigenaar bezit,' vertelde Bernie haar op een dag. Ze zaten op een muurtje vlak buiten de stad en genoten van de zon op een van de zeldzame warme dagen. Het was haast onvoorstelbaar dat de frontlinie niet meer dan een paar kilometer bij hen vandaan was. 'Mr. Willis woont in een groot huis in Richmond, en hij betaalt mijn vader een schijntje. Hij weet dat mijn vader geen ander werk kan krijgen vanwege zijn oorlogstrauma. Mijn moeder doet het meeste werk, samen met een verkoopster.'

'Vergeleken bij jou heb ik het goed gehad. Mijn vader heeft een goedlopende zaak als fietshersteller.' Zoals altijd als ze over haar jeugd vertelde werd ze verdrietig; ze praatte er bijna nooit over en ze was dan ook zelf verbaasd dat ze Bernie erover vertelde. 'Na de geboorte van mijn zus hoopte hij op een jongen die de zaak op een dag zou overnemen, maar hij kreeg mij. Daarna kon mijn moeder geen kinderen meer krijgen.' Ze stak een sigaret op.

'Heb je een goede band met je zus? Ik heb altijd een zus willen hebben.'

'Nee.' Ze wendde haar gezicht af. 'Carol is heel erg mooi. Ze gedroeg zich als een prinses, vooral tegenover mij. Maar ik had de hersens, ik was de slimste, en ik kon naar de middelbare school.' Ze keek naar Bernie, die bemoedigend glimlachte. Toch vond ze het moeilijk om hem te vertellen hoe ze was gepest, vanaf de eerste dag op het lyceum totdat ze op haar veertiende van school ging.

'Op de eerste dag noemden ze me brilletje en ragebol, en ik barstte in tranen uit. Daarmee is het allemaal begonnen, maar dat zie ik nu pas. Dat ik ging huilen maakte het nog leuker om me te pesten. Overal waar ik kwam werd ik belachelijk gemaakt met mijn bril en mijn haar.' Ze zuchtte diep en beverig. 'Meisjes kunnen ontzettend vals zijn.' Zodra ze het had gezegd, had

ze spijt van haar ontboezemingen.

Bernie tilde een hand op alsof hij de hare wilde pakken, maar hij zag er op het laatste moment vanaf. ‘Op Rookwood ging het net zo. Als je net een beetje anders was en je beet niet van je af, werd je gepest. In het begin werd ik gepest vanwege mijn accent, ze noemden me een plebejer. Ik heb er een paar keer op los getimmerd, en toen was het afgelopen. Grappig, ik dacht dat alleen jongens zo waren.’ Hij schudde zijn hoofd. ‘Dus meisjes pesten elkaar ook, hè?’

‘Nou, en of. Ik wilde dat ik die pestkoppen had geslagen, maar ik was te netjes opgevoed.’ Ze gooide haar sigaret weg. ‘Al die ellende, alleen maar omdat ik een bril draag en er een beetje raar uitzie.’ Abrupt stond ze op en ze liep een eind bij hem vandaan, haar blik op de stad gericht. Helemaal aan de andere kant kon ze de flitsen zien waar de fascistische beschietingen uitvoerden.

Bernie stond op en kwam naast haar staan. Hij gaf haar een sigaret. ‘Helemaal niet.’

‘Wat niet?’

‘Je ziet er niet raar uit. Doe niet zo mal. En ik vind je bril juist leuk.’

Ze maakte zich kwaad, zoals altijd als mensen haar een complimentje gaven, want ze had het gevoel dat ze het alleen uit medelijden deden. ‘Ik heb het niet lang uitgehouden,’ vertelde ze. ‘Ze vonden dat ik door moest leren, naar de universiteit moest gaan, maar ik hield het niet uit in die hel en ik ben op mijn veertiende van school gegaan. Ik heb als typiste gewerkt totdat ik oud genoeg was voor de verpleegstersopleiding.’

Bernie reageerde niet meteen, en Barbara werd er zenuwachtig van dat hij haar de hele tijd bleef aankijken. ‘Hoe ben je bij het Rode Kruis terechtgekomen?’

‘Op school kwam er op woensdag altijd iemand een praatje houden. Op een dag was er een vrouw die vertelde over het werk van het Rode Kruis, dat ze probeerden vluchtelingen te helpen. Miss Forbes.’ Ze glimlachte. ‘Het was een dikke vrouw van middelbare leeftijd en ze droeg een bespottelijke bloemetjeshoed, maar ze was zo aardig en ze deed zo haar best om duidelijk te maken hoe belangrijk hun werk was. Ik ben als vrijwilligster begonnen. Tegen die tijd had ik geen enkel vertrouwen meer in de mensen, en dat hebben zij me teruggegeven.’ Terwijl ze het vertelde kreeg ze tranen in haar ogen.

‘En je bent in Genève terechtgekomen?’

‘Ja. Ook omdat ik het huis uit wilde.’ Ze blies rook uit en keek hem aan. ‘Wat vonden jouw ouders ervan dat je dienst nam bij de Internationale Brigade?’

‘Het was de zoveelste teleurstelling, want ik was ook al opgehouden met mijn studie. Soms voel ik me schuldig dat ik bij ze weg ben gegaan,’ voegde hij er met een zucht aan toe.

Om voor de partij te gaan werken. En om model te staan voor beeldhouwers. Ze probeerde zich hem zonder kleren voor te stellen, en sloeg haar ogen neer.

‘Ze wilden uiteraard niet dat ik naar Spanje zou gaan,’ vervolgde hij. ‘Ze begrepen er niets van.’ Weer keek hij haar recht in de ogen. ‘Maar ik moest het doen, na alles wat ik op het journaal had gezien, ook over de vluchtelingen. We moeten het fascisme verslaan.’

Hij nam haar mee naar de familie Mera, maar het bezoek was geen succes. Ze spraken met een accent dat Barbara niet kon verstaan, en ook al waren ze nog zo hartelijk, ze voelde zich opgelaten in hun overvolle woning. Bernie werd als een held behandeld, en ze begreep dat hij in het Casa de Campo uitzonderlijke moed had getoond. Hij woonde bij hen in huis, deelde een kamer met een van hun zoons, een jongen van vijftien met het bleke, magere gezicht van een teringlijder. Toen Bernie haar naar huis bracht, zei ze dat het gevaarlijk voor hem kon zijn om een kamer met de jongen te delen. Hij vloog op.

‘Ik vertik het om Francisco als een leproos te behandelen! Met goed eten en de juiste medicijnen is tuberculose te genezen.’

‘Sorry, ik weet het,’ zei ze beschaamd.

‘De Spaanse arbeidersklasse is de beste van de wereld. Ze weten wat het is om tegen onderdrukking te vechten en zijn niet bang. Ze zijn enorm solidair met elkaar, internationaal ingesteld, en ze geloven in het socialisme. Het zijn geen hebzuchtige materialisten zoals de meeste Engelse vakbondsleden. Beter mensen vind je in Spanje niet.’

‘Het spijt me. Ik... ik kon gewoon niet verstaan wat ze zeiden... en ik... ik ben een echte bourgeoisie, hè?’ Nerveus keek ze hem aan, maar zijn boosheid was weggeëbd.

‘Je begint het in elk geval te zien. De meeste mensen kunnen dat niet.’

Barbara had het kunnen begrijpen als Bernie alleen een vriendschappelijke relatie met haar had gewild, maar hij nam steeds weer haar hand in de zijne en hij had al twee keer geprobeerd haar te kussen. Waarom, vroeg ze zich af, waarom wil hij mij als hij elke vrouw kan krijgen? Ze kon alleen bedenken dat het was omdat ze Engels was, dat hij ondanks zijn internationale instelling een Engelse vrouw als vriendin wilde hebben. Hij had gezegd dat er niets mis was met haar uiterlijk, en ze was bang dat het een truc was geweest om haar in bed te krijgen. Dat was haar een keer eerder overkomen, en het was een vreselijke herinnering; als ze eraan terugdacht, voelde ze nog de schaamte. Ze werd verteerd door verlangen en verwarring.

Het ging beter met Bernies arm, het gips was eraf, al droeg hij nog wel een mitella. Elke week moest hij zich melden op het militaire hoofdkwartier. Als hij weer helemaal fit was, had hij haar verteld, zou hij naar een nieuw trainingskamp voor Engelse vrijwilligers in het zuiden gaan. Ze zag als een berg tegen die dag op.

‘Ik heb aangeboden om te helpen met het opleiden van nieuwe jongens uit Engeland,’ vertelde hij haar, ‘maar ze zeggen dat het niet nodig is. Waarschijnlijk zijn ze bang dat mijn bekakte accent in de weg zit omdat het allemaal jongens uit de arbeidersklasse zijn.’

‘Arme Bernie,’ zei ze. ‘Gevangen tussen twee klassen.’

‘Ik ben nooit gevangen geweest,’ zei hij verbitterd. ‘Ik heb altijd geweten aan welke klasse ik loyaal ben.’

Begin december gingen ze op een zaterdag wandelen in de noordelijke buitenwijken, waar de rijken hun villa’s hadden. Het had de avond ervoor gesneeuwd, en het was bitter koud. Veel inwoners van de wijk waren naar de nationalistische zone gevlucht of gevangengenomen, en sommige huizen waren afgesloten. Andere huizen waren in bezit genomen door krakers, de tuinen verwaarloosd of omgetoverd in moestuinen, en hier en daar liepen zelfs kippen en varkens rond. De rommel druiste in tegen Barbara’s gevoel voor netheid, maar ze begon dingen nu door Bernies ogen te zien: deze mensen hadden huizen en eten nodig.

Ze bleven staan voor het hek van een groot huis waar wasgoed voor de ramen hing. Een meisje van een jaar of vijftien was bezig een koe te melken die aan een boom was vastgebonden in een met koeienvlaaien bezaaide tuin.

Toen ze Bernies militaire overjas zag, begroette ze hem met een geheven vuist.

‘Hun eigen huis is waarschijnlijk door Franco’s artillerie kapotgeschoten of gebombardeerd,’ merkte Bernie op.

‘Ik vraag me af waar de oorspronkelijke bewoners nu zijn.’

‘Ze zijn weg, daar gaat het om.’

Er klonk een geluid en ze keken omhoog naar de lucht. Een grote Duitse bommenwerper naderde, vergezeld door een aantal kleinere gevechtsvliegtuigen, en drie Russische toestellen cirkelden eromheen. Witte condensstrepen waaierden uit tegen de blauwe lucht. Barbara keek er gefascineerd naar. Het geheel leek mooi totdat je beseftte wat er daarboven gebeurde.

Aan het eind van de straat stond een kerk, een pompeus gotisch gebouw. De deuren waren open en erboven hing een spandoek: *establo de la revolución*. Stal van de revolutie.

‘Kom,’ zei Bernie, ‘laten we gaan kijken.’

Het interieur was vernield, de meeste banken waren weggehaald en de glas-in-loodramen waren gebroken. Beelden waren uit nissen gesleept en op de grond gesmeten en in een hoek waren balen stro opgestapeld. Het achterste deel van de kerk was afgezet en daar liepen schapen rond, dicht opeen, blatend en duwend om ruimte.

Barbara liep naar de berg gebroken beelden. Een hoofd van de Heilige Maagd met geschilderde tranen bij de ogen keek verwijtend omhoog. Het deed haar denken aan het klooster waar de kinderen ingekwartierd waren geweest. Ze voelde dat Bernie naast haar kwam staan.

‘Tranen van de Heilige Maagd,’ zei ze zacht.

‘De Kerk heeft de onderdrukkers altijd gesteund. Ze noemen Franco’s opstand een kruistocht, gezegend zijn de fascistische soldaten. Je kunt het de mensen niet kwalijk nemen dat ze boos zijn.’

‘Ik heb religie nooit begrepen, al die dogma’s. Maar het blijft triest.’

Ze voelde zijn goede arm om haar middel, en hij draaide haar naar zich toe. Ze was zo verbaasd dat ze geen tijd had om te reageren toen hij zich naar voren boog en haar kustte. Ze maakte zich los, wankelde achteruit.

‘Wat doe jij nou?’

Vanonder een lok blond haar die over zijn voorhoofd was gevallen, keek hij haar beschaamd aan. ‘Je wilde het,’ zei hij. ‘Dat weet ik. Barbara, ik moet

over een paar weken naar het trainingskamp. Misschien zie ik je nooit meer terug.'

'O, dus je wil snel nog even seks? Nou, niet met mij!' Ze zei het zo luid dat haar stem weergalmde door de kerk. De schapen schrokken ervan en begonnen luider te blaten.

Hij deed een stap naar haar toe en schreeuwde nu ook. 'Je weet dat het daar niet om gaat! Je weet wat ik voor je voel, of ben je soms blind?'

'Blind omdat ik die stomme bril draag, zeker!'

'Kun je dan niet zien dat ik van je hou?' tierde hij.

'Leugenaar!'

Ze rende de kerk uit. Buiten op het pad gleed ze uit over de natte sneeuw en ze zakte snikkend in elkaar tegen de stenen muur. Ze hoorde dat Bernie achter haar aan kwam. Hij legde een hand op haar schouder.

'Waarom zou ik een leugenaar zijn? Waarom? Ik hou echt van je. Jij voelt hetzelfde, ik heb het gezien. Waarom wil je me niet geloven?'

Ze draaide zich naar hem om. 'Omdat ik lelijk ben en onhandig en... Nee!' Ze begroef haar gezicht in haar handen, hevig snikkend. Een klein jongetje liep langs, blootsvoets, met een biggetje onder zijn arm. Verbaasd bleef hij staan kijken.

'Waarom heb je zo'n hekel aan jezelf?' vroeg hij zacht.

Ze wilde gillen. Ze veegde de tranen van haar wangen, duwde hem weg, en begon naar de straat te lopen. 'Kijk! Kijk!' riep het jongetje. Barbara keek om en zag dat hij met zijn vrije hand opgetogen omhoogwees. Hoog in de lucht was een van de Duitse gevechtsvliegtuigen geraakt en het stortte neer. In de verte klonk een luide dreun, en het jongetje juichte. Na een snelle blik omhoog rende Bernie achter haar aan.

'Barbara, wacht.' Hij kwam voor haar staan. 'Luister alsjeblieft naar me. Het gaat niet om seks, dat kan me niet schelen, maar ik hou van je, ik hou echt van je.'

Ze schudde haar hoofd.

'Zeg me dat je niet van mij houdt, dan ga ik nu weg.'

In gedachten zag Barbara een groepje meisjes op het schoolplein, jowend en wijzend. 'Rooie, kop met vlooien!'

'Sorry, het heeft geen zin, ik kan niet... nee...'

'Je begrijpt het niet, je wilt me niet...'

Barbara keek hem aan, zag de pijn en het verdriet op zijn gezicht, en er

ging een steek door haar heen. Toen schrok ze hevig van een gillend geluid boven hen. Ze keek omhoog. Het tweede Duitse toestel was geraakt en stortte brandend neer; het kwam recht op hen af. Het was nu al angstaanjagend dichtbij. Barbara zag de nog draaiende propellers, de uitslaande vlammen aan de zijkant. Bernie staarde ook omhoog. Barbara duwde hem weg, en terwijl hij wankel een stap naar achteren deed, klonk er een machtig gebulder en zag ze de hoge muur van het huis aan de overkant van de straat op hen af komen. Iets raakte haar hoofd en er ging een afschuwelijke pijn door haar heen.

Ze verloor maar heel even het bewustzijn. Toen ze bijkwam was ze zich bewust van de pijn in haar hoofd, de brokstukken en het stof om haar heen, en ze probeerde zich in paniek te herinneren wat er was gebeurd, waar ze was. Ze opende haar ogen en zag dat Bernie zich over haar heen had gebogen, maar in een waas, want haar bril was weg. Zijn gezicht was zo dichtbij dat ze kon zien dat hij huilde; ze had nog nooit een man zien huilen. ‘Barbara, Barbara, o hemel, ik dacht dat je dood was. Ik hou van je, ik hou van je!’

Hij tilde haar op. Ze begroef haar gezicht tegen zijn borst en begon te huilen. Dicht tegen elkaar aan zaten ze op straat, allebei huilend. Ze hoorde voetstappen van mensen die aan kwamen rennen.

‘Zijn jullie ongedeerd?’ riep iemand. ‘Mijn god, kijk!’

‘Het gaat wel,’ zei Barbara. ‘Mijn bril, waar is mijn bril?’

‘Hier,’ zei Bernie zacht, en hij gaf haar de bril aan. Ze zette hem op en zag dat de muur rond de tuin van het huis was ingestort, vlak naast hen. Stenen waren in het rond gevlogen, en een ervan moest haar hebben geraakt. Vlammen en zwarte rook sloegen uit alle ramen van de villa, en de staart van het toestel stak uit het ingestorte dak omhoog. De zwarte swastika was overgeschilderd met gele verf maar nog goed zichtbaar. Ze voelde aan haar hoofd en tot haar schrik zag ze dat haar hand onder het bloed zat.

Een oude vrouw met een zwarte sjaal legde een arm om haar heen. ‘Het is maar een oppervlakkige wond, señorita. Allemachtig, dat was een wonder.’

Barbara stak een hand uit naar Bernie. Zijn gezicht was heel bleek, en hij hield zijn gewonde arm vast. Hun jassen waren wit van het stof.

‘Mankeer je niets?’ vroeg ze hem.

‘Ik werd omver geblazen en ik heb mijn arm pijn gedaan. Maar, o god, ik dacht dat je dood was. Ik hou van je, geloof me alsjeblieft, je moet me geloven!’ Hij begon opnieuw te huilen.

‘Ja,’ zei ze, ‘ik geloof je. Het spijt me, het spijt me zo.’

Ze omhelsden elkaar. De omstanders, vluchtelingen die drie maanden geleden misschien nooit hun dorp uit waren geweest, staarden naar het wrak van het vliegtuig dat uit de brandende villa stak.

Zittend op het bankje bij de zeeleeuwen herinnerde Barbara zich de onstuimigheid van Bernies omhelzing. Wat moest hij een pijn hebben gehad in zijn gewonde arm. Ze keek op haar horloge, het kleine Dior-klokje dat Sandy haar had gegeven. Haar overpeinzingen hadden niets opgelost, ze was alleen maar sentimenteel geweest over het verleden. Het was tijd om naar huis te gaan, Sandy wachtte waarschijnlijk op haar.

Hij was al thuis toen ze terugkwam, zijn auto stond op de oprit. Ze deed haar jas uit. Pilar kwam haastig aangelopen vanuit het souterrain en bleef in de hal staan, haar handen voor zich in elkaar geslagen, zoals ze altijd deed.

‘Ik heb niets nodig, Pilar, dank je.’

‘*Muy bien, señora.*’ Het meisje maakte een knicksje, waarna ze terugging naar de keuken.

Barbara schopte haar schoenen uit, want haar voeten deden pijn na de lange wandeling. Ze ging naar boven, naar Sandy’s werkkamer. Hij zat er vaak uren te werken, verdiept in documenten, of hij was aan de telefoon. De kamer was aan de achterkant van het huis en had een klein raam waar maar weinig licht door naar binnen viel. Er stonden allerlei siervoorwerpen en er hingen kunstwerken aan de muren. Een expressionistisch schilderij van een verwrongen figuur met een ezel in een surrealistisch woestijnlandschap vormde het pronkstuk, verlicht door een muurlamp.

Hij zat achter zijn bureau, omringd door papieren, en liep met een potlood in zijn hand een kolom getallen na. Hij had haar niet binnen horen komen, en zijn gezicht had een uitdrukking die ze vaker zag als hij zich onbespied waande: gespannen, berekenend, haast roofdierachtig. In zijn vrije hand hield hij een sigaret, met een lange askegel die eraf dreigde te vallen. Zijn haar was met Brylcream naar achteren gekamd, met strepen van de kam erin. Het gladde haar was net als het rechte snorretje mode in falangistische kringen.

Hij zag haar en glimlachte. ‘Hallo, schat. Hoe was je dag?’

‘O, goed. Ik ben vanmiddag naar het Retiropark geweest. Het begint koud te worden.’

‘Je draagt je bril.’

‘Ik kan niet zonder mijn bril de straat op, Sandy, ik zou overreden worden. Het zou stom zijn om geen bril te dragen.’

Hij bleef haar even aankijken. ‘Jammer. Je wangen hebben kleur van de kou. Rozig.’

‘En jij? Hard aan het werk?’

‘Berekeningen voor het Min van Mijn-project.’ Hij schoof de papieren weg, buiten haar gezichtsveld, en pakte haar hand. ‘Ik heb goed nieuws. We hebben het over vrijwilligerswerk gehad, weet je nog? Nou, ik heb vandaag iemand van het joods comité gesproken, en zijn zus heeft een hoge functie bij de *Auxilio Social*. Ze zijn op zoek naar verpleegsters. Hoe zou je het vinden om met kinderen te werken?’

‘Ik weet het niet. Ja, misschien wel, dan heb ik... iets te doen.’ Afleiding, zodat ze niet aan Bernie hoefde te denken, aan het kamp in Cuenca, Luis.

‘Die vrouw is een *marquesa*,’ vertelde hij met opgetrokken wenkbrauwen. Hij deed alsof hij snobistische verheerlijking van de aristocratie verachtte, maar ze wist dat het hem een goed gevoel gaf om met adel om te gaan. ‘Alicia, markiezin van Segovia. Ze komt zaterdag naar dat concert in het operahuis. Ik heb kaarten voor ons.’ Glimlachend viste hij kaarten met gouden opdruk uit zijn zak.

‘Wat lief van je, Sandy.’

‘Ik weet niet wat we van het nieuwe gitaarconcert kunnen verwachten, maar ze spelen ook Beethoven.’

‘Dank je wel.’ Het gaf haar een schuldgevoel dat hij altijd aan haar dacht en zo royaal was. Ze voelde tranen opkomen en ging haastig staan. ‘Ik moet Pilar laten weten dat ze aan het eten kan beginnen.’

‘Doe dat maar, liefje. Ik heb nog een uurtje nodig.’

Ze ging naar de keuken in het souterrain en schoot in de hal snel haar schoenen weer aan. Hij zou een verkeerde indruk op Pilar maken als ze haar blootsvoets zag.

Het meisje zat aan de keukentafel naast het enorme, ouderwetse fornuis. Ze keek naar een foto. Haastig schoof ze de foto onder haar jurk toen ze ging staan, en Barbara ving een glimp op van een jonge man in een republikeins uniform. Het was gevaarlijk om zo’n foto bij je te dragen; als ze op straat haar papieren moest laten zien en een *civil* vond die foto, zou ze verantwoording af moeten leggen. Barbara deed alsof ze niets had gezien.

‘Pilar, kun je alsjeblieft aan het eten beginnen. *Pollo al ajillo*, hadden we dat niet afgesproken?’

‘Ja, señora.’

‘Heb je alles wat je nodig hebt?’

‘Ja, señora.’ Het meisje had een kille blik in haar ogen.

Barbara wilde het uitleggen, vertellen dat ze wist wat het was, dat ook zij een beminde had verloren, maar dat kon ze onmogelijk doen. Ze knikte en ging naar boven om zich te verkleden voor het diner.

CAFÉ ROCINANTE WAS IN EEN SMALLE ZIJSTRAAT VAN DE CALLE Toledo. Toen Harry de ambassade verliet, zag hij dat hij alweer werd gevolgd door de Spanjaard met het bleke gezicht. Hij vloekte, had zich het liefst omgedraaid en hem een dreun gegeven. Door een paar keer onverwachts een zijstraat in te slaan wist hij de man af te schudden, maar zodra het café in zicht kwam maakte zijn voldoening daarover plaats voor nervositeit. Zijn hart begon te bonzen en hij haalde een paar keer diep adem voordat hij de deur opendeed. Hij dacht aan wat hem tijdens zijn opleiding in Surrey was voorgehouden: reken erop dat hij argwanend zal zijn, wees vriendelijk, naïef, een nieuwkomer in Madrid, stel je open, luister goed.

Het interieur was schemerdonker. Door de groezelige ruit viel maar weinig licht binnen en de lampen aan de muren hadden peertjes van niet meer dan vijftien watt. Er zaten voornamelijk mannen van middelbare leeftijd rond de tafeltjes, winkeliers zo te zien, en kleine zakenmannen, die koffie of chocolademelk dronken. Een jongetje van een jaar of tien verkocht sigaretten van een blad dat aan een band rond zijn nek hing. Aan een van de tafeltjes zaten een paar gezette vrouwen te praten over de schandalige prijzen op de zwarte markt. Afgezien daarvan was er maar één andere vrouw, die in haar eentje aan een tafeltje zat te roken. Ze was een jaar of dertig, broodmager, en droeg een verschoten jurk. Voortdurend hield ze de andere gasten in de gaten, haar blik ging van het ene tafeltje naar het andere. Harry vroeg zich af of ze soms een informante was, maar dan deed ze haar werk wel erg opvallend, net als zijn ‘spion’. Hij kon alleen maar hopen dat hij zelf niet direct door de mand viel.

Hij zag Sandy meteen; hij zat in zijn eentje aan een tafeltje met een krant. Voor hem stond een kop koffie, en een dikke sigaar lag rokend in de asbak.

Als hij geen foto's van hem had gezien, zou hij hem niet hebben herkend. In zijn kostuum met fijne snit, met zijn snorretje en glad naar achteren gekamde haar, had hij bijna niets meer van de schooljongen die Harry zich herinnerde. Hij was zwaarder geworden, niet dikker maar gespierder, en zijn gezicht had nu al plooiën. Hij was maar een paar maanden ouder dan Harry, maar hij zag eruit als veertig. Hoe kwam het dat hij er zo oud uitzag?

Aarzelend liep hij naar het tafeltje. Sandy keek niet op en Harry bleef opgelaten staan. Hij kuchte, waarop Sandy de liet krant zakken en hem vragend aankeek.

'Sandy Forsyth?' vroeg Harry quasi-verbaasd. 'Je bent toch Sandy? Ik ben het. Harry Brett.'

Het duurde even voordat Sandy hem herkende, maar toen lichtte zijn hele gezicht op en grijnsde hij breed, precies zoals Harry het zich van vroeger herinnerde, zijn tanden nog steeds groot en wit.

'Harry Brett! Je bent het écht. Niet te geloven, na al die jaren! Man, wat doe jij hier?' Hij stond op en gaf Harry een stevige hand.

Harry haalde diep adem. 'Ik werk als tolk voor de ambassade.'

'Allemachtig! Ja, natuurlijk, je hebt Spaans gedaan in Cambridge. Wat een toeval.' Hartelijk gaf hij hem een klap op de schouder. 'Jezus, je bent nauwelijks veranderd. Ga zitten. Wil je een kop koffie? Hoe ben je in Rocinante terechtgekomen?'

'Ik woon hier vlak om de hoek, in een woning die de ambassade voor me heeft geregeld. Ik wilde dit café een keer uitproberen.' Liegen kostte hem niet al te veel moeite, en aan de blije, verbaasde uitdrukking op Sandy's gezicht wist hij dat het tot nu toe goed ging. Hij voelde zich een beetje schuldig, maar vooral opgelucht dat Sandy zo enthousiast reageerde, hoewel het de dingen niet makkelijker zou maken.

Sandy knipte met zijn vingers en een bejaarde ober in een morsig wit jasje kwam naar hun tafeltje. Harry bestelde chocolademelk. Een wolk sigarenrook kwam uit Sandy's mond terwijl hij Harry bestudeerde. 'Wel heb je ooit.' Hij schudde zijn hoofd. 'Het moet... wat... vijftien jaar geleden zijn. Ik ben verbaasd dat je me herkent.'

'Je bent heel erg veranderd, dat is waar. Eerst twijfelde ik.'

'Ik dacht dat je me allang vergeten zou zijn.'

'Die tijd zal ik nooit vergeten.'

'Rookwood...' mijmerde Sandy. 'Je bent dikker geworden.'

‘Een beetje. Jij ziet er gezond uit.’

‘Ik werk hard, dat houdt me fit. Weet je nog dat we vroeger op fossielen gingen jagen?’ Hij glimlachte en zag er opeens jonger uit. ‘Dat waren voor mij de fijnste momenten op Rookwood. Daar heb ik de beste herinneringen aan.’

Zuchtend leunde hij achterover en hij leek zich af te sluiten, bedachtzaam te worden, hoewel hij nog steeds glimlachte. ‘Dus je bent nu in dienst van Zijne Majesteit. Hoe dat zo?’

‘Gewond geraakt in Duinkerken.’

‘O, ja, de oorlog,’ zei hij, alsof het iets was wat niets met hem te maken had. ‘Niet ernstig, hoop ik.’

‘Het gaat nu wel weer. Ik ben alleen nog een beetje doof. Enfin, daarna had ik geen zin om terug te gaan naar Cambridge. Ik gaf les aan de universiteit. Buitenlandse Zaken was op zoek naar vertalers, en ik ben aangenomen.’

‘Dus je bent in Cambridge blijven hangen en niet naar de koloniën gegaan.’ Hij lachte en zijn uitdrukking was weer open en vrolijk. ‘Jongensdromen! Weet je nog dat jij gouverneur zou worden in de rimboe en ik dinosaurusjager?’

‘Ik weet het nog. Het kan raar lopen in het leven. En wat doe jij hier?’ vroeg Harry zo achteloos mogelijk. ‘Ik wist niet wat me overkwam toen ik je zag. Ik dacht: Ik ken die man, maar wie is het? Toen wist ik het weer.’ Met verrassend gemak diste hij zijn leugens op.

Sandy nam een trekje van zijn sigaar en blies een grote rookwolk uit. ‘Ik ben hier drie jaar geleden verzeild geraakt. Legio mogelijkheden als je zaken wilt doen. Ik help een handje mee om Spanje weer op de been te krijgen, al denk ik niet dat ik hier eeuwig blijf hangen.’

De ober zette een kop chocolademelk voor Harry neer. Sandy gebaarde naar het jongetje met de sigaretten. ‘Wil je een sigaar? Roberto heeft een paar havana’s. Een beetje droog, maar niet slecht.’

‘Bedankt, ik rook niet.’ Harry keek naar de eenzame vrouw, die een pakje Lucky Strikes kocht van het jongetje. Ze nam niet eens de moeite om haar belangstelling voor de andere gasten te verbergen.

‘Dus je rookt nog steeds niet? Ik weet nog dat je er nooit bij was als we stiekem rookten achter de gymzaal.’

Harry lachte. ‘Ik heb het nooit lekker gevonden. Ik heb het wel een paar

keer geprobeerd, maar ik word er misselijk van.’ Hij stak een hand uit naar zijn chocolademelk, een vaste hand die niet trilde.

‘O, kom nou toch, Brett, je keurde het gewoon af,’ zei Sandy met iets meesmuilends in zijn stem. ‘Je bent altijd in hart en nieren een Rookwood-jongen geweest. Je hield je keurig aan de regels.’

‘Misschien. Luister, ik heb liever dat je me Harry noemt.’

Sandy glimlachte oprecht hartelijk naar hem. ‘Net als vroeger.’

‘Nu even over jou. Het laatste wat ik van je weet is dat je in Londen zat.’

‘Ik moest weg. Het is een harde wereld, de paardenrennen. Ik deed goede zaken, té goed, en er waren een paar mensen die me dat niet in dank afnamen. De grond werd me te heet onder de voeten.’ Hij keek Harry aan. ‘In die tijd zijn we het contact verloren, niet? Ik vond het jammer, het was altijd leuk om brieven van je te krijgen. Hoe dan ook, ik hoorde dat Franco’s mensen op zoek waren naar gidsen die bezoekers rond konden leiden langs de slagvelden. Lui met de juiste achtergrond, om in Engeland steun te werven voor de nationalisten. Dat heb ik een jaar gedaan, gepensioneerde kolonels mee op excursie genomen naar de slagvelden in het noorden. Op die manier ben ik in zaken gerold.’ Hij spreidde zijn armen. ‘Ik ben gebleven, en verleden jaar naar Madrid gekomen, in Franco’s voetsporen.’

‘Juist.’ Harry vond het nu te vroeg om er dieper op in te gaan, hij moest voorzichtig zijn. ‘Heb je nog contact met je vader?’

Sandy’s gezicht kreeg een kille uitdrukking. ‘Nee, al jaren niet meer. Het was voor ons allebei beter, we konden elkaar niet recht in de ogen kijken.’ Hij zweeg even. ‘En jij, hoe lang ben jij al in Madrid?’

‘Een paar dagen nog maar.’

‘Maar je bent hier toch al eens eerder geweest? Met Piper, als ik me niet vergis.’

Verbluft staarde Harry hem aan. Hoe wist hij dat? ‘Ja, dat klopt, in de tijd van de republiek. Maar hoe weet jij...’

‘En je bent nog een keer terug geweest, ja toch?’ Sandy keek hem met twinkelende ogen aan en Harry voelde opluchting, want het betekende dat zijn oude vriend niet wist waarom hij werkelijk hier was. ‘Je hebt geprobeerd hem te vinden na de slag aan de Jarama, en toen heb je zijn vriendin ontmoet, Barbara.’ Hij lachte hartelijk. ‘Kijk niet zo verbaasd! Ik heb Barbara in Burgos leren kennen, toen ik de rondleidingen deed. Zij was erheen gestuurd voor het Rode Kruis, nadat Piper vermist was geraakt. Ze heeft me het hele

verhaal verteld.’

Dus dat was het. Harry haalde diep adem. ‘Ik heb haar geschreven via het kantoor van het Rode Kruis in Madrid, maar ik heb nooit iets teruggehoord. Kennelijk zijn mijn brieven niet doorgestuurd.’

‘Waarschijnlijk niet. Het was een chaos in die tijd.’

‘Hoe hebben jullie elkaar in hemelsnaam leren kennen?’

‘Er waren in 1937 maar weinig Engelsen in Burgos. We werkten toevallig allebei in de nationalistische zone, en we hebben elkaar ontmoet op een feestje van Texas Oil,’ vertelde hij met een brede grijns. ‘We wonen tegenwoordig zelfs samen, we hebben een huis in Vigo. Je zult haar niet meer herkennen.’

‘Ik dacht laatst dat ik haar zag op het Plaza Mayor.’

‘Echt waar? Wat deed ze daar? Ze zal wel op zoek zijn geweest naar een of andere winkel.’

Het was een complicerende factor, wist Harry meteen. Hoe was het mogelijk dat Barbara een relatie had met Sandy?

‘Werkt ze nog steeds voor het Rode Kruis?’

‘Nee, ze is tegenwoordig huisvrouw. Ze was behoorlijk aangeslagen toen Piper verdween, maar het gaat gelukkig weer goed met haar. Ik probeer haar over te halen om vrijwilligerswerk te gaan doen.’

‘Ze was compleet kapot van Bernies dood. We hebben nooit kunnen achterhalen wat er met zijn lichaam is gebeurd.’

Sandy haalde zijn schouders op. ‘Het kon de roden niet schelen wat er met hun mannen gebeurde. Al die mislukte offensieven op bevel van de Russen. Joost mag weten hoeveel doden er in de *sierras* begraven zijn. Ik weet zeker dat Barbara het leuk zal vinden om je weer te zien. We geven dinsdag een etentje. Heb je zin om te komen?’

Het was de opening waar Harry op had gehoopt, aangeboden op een presenteerblaadje.

‘Is dat wel goed voor... Barbara? Ik wil geen nare herinneringen oprakelen.’

‘Doe niet zo mal.’ Hij liet zijn stem dalen. ‘We vertellen mensen dat we getrouwd zijn, al zijn we dat niet. Het maakt het makkelijker, de regering is behoorlijk puriteins.’

‘Ik begrijp het,’ zei Harry met een knikje.

‘Tijdens de burgeroorlog was alles natuurlijk veel losbandiger, want je

wist nooit hoe lang je nog te leven had.' Hij glimlachte. 'Ik weet dat Barbara je heel dankbaar is dat je haar toen hebt geholpen.'

'Is dat zo? Ik wilde dat ik meer had kunnen doen. Bedankt voor de uitnodiging, ik kom graag.'

Sandy boog zich naar voren en gaf hem nog een keer een klap op zijn schouder. 'Zeg, hoe is het met die oom en tante van je?'

'O, net als anders. Ze veranderen niet.'

'Ben je getrouwd?'

'Nee. Er was iemand, maar het ging niet tussen ons.'

'Meer dan genoeg señorita's in Madrid.'

'Nu je het zegt, ik ben volgende week uitgenodigd voor een bal bij een onderminister. Zijn dochter wordt achttien.'

'Welke?' vroeg Sandy nieuwsgierig,

'Generaal Maestre.'

Sandy kneep zijn ogen tot spleetjes. 'Maestre? Je verkeert in hoge kringen.'

'Ken je hem?'

'Ik heb hem een keer vluchtig ontmoet. Hij schijnt meedogenloos te zijn geweest in de burgeroorlog,' merkte hij op. 'Door jouw soort werk leer je natuurlijk een hoop regeringsmensen kennen.'

'Ik denk het.'

'Ik heb Maestres nieuwe baas ontmoet, Carcellar. Ik doe zaken met een aantal mensen in de regering. Ik heb de *generalísimo* zelfs persoonlijk ontmoet,' voegde hij er trots aan toe.

'O ja? Wat is het voor man?'

'Anders dan je zou denken als je hem op het journaal ziet. Hij lijkt meer op een bankdirecteur dan op een generaal. Gewiekst, een echte Galicier, en niet kapot te krijgen. Er wordt gezegd dat hij bikkelhard is. Tekent doodvonnissen bij een kop koffie na het eten.'

'Stel nou dat wij de oorlog winnen? Dan ligt hij eruit, zelfs als hij een verbond sluit met Hitler.' Ze hadden hem gewaarschuwd om niet meteen over politiek te beginnen, maar Sandy had het onderwerp ter sprake gebracht en het was een mooie kans om te peilen hoe hij over het regime dacht.

'Dat doet hij niet,' zei Sandy beslist. 'Hij is te bang voor de blokkade. Zo sterk is het regime niet. Als de Duitsers Spanje binnenmarcheren, komen alle roden uit hun holen. En als we winnen... Franco kan ook nuttig zijn, weet je.'

Niemand is een fellere anticommunist dan hij. Maak je geen zorgen,' liet hij er met een spottend lachje op volgen. 'Ik help heus geen vijanden van Engeland.'

'Je klinkt heel overtuigd.'

'Dat ben ik ook.'

'Ik vind de sfeer in Madrid behoorlijk grimmig. Al die armoede.'

'Spanje is altijd arm geweest. Dit land heeft gewoon een harde hand nodig.'

Harry hield zijn hoofd schuin. 'Ik had niet gedacht dat jij ooit een voorstander van de dictatuur zou worden, Sandy.'

Hij lachte. 'Dit is geen echte dictatuur, daar is het regime veel te chaotisch voor. Bovendien ben ik niet van plan hier altijd te blijven.'

'Ik mag het hopen,' zei Harry. 'Volgens mij dreigt er een hongersnood.'

'De laatste twee oogsten zijn totaal mislukt door de droogte,' zei Sandy ernstig. 'En de halve infrastructuur is tijdens de burgeroorlog vernield. Engeland helpt niet, eerlijk gezegd. Er wordt nauwelijks genoeg olie doorgelaten om het vervoer gaande te houden. Heb je die vehikels op houtgas gezien?'

'Ja.'

'De bureaucratie is natuurlijk een nachtmerrie, maar uiteindelijk gaat de vrije markt het winnen. Mensen zoals ik nemen het voortouw. Ik probeer de mensen hier echt te helpen.'

Harry zag dat de eenzame vrouw alweer naar hen keek en hij boog zich voorover. 'Heb je die vrouw gezien? Ze zit al naar ons te kijken sinds ik binnen ben. Zou het soms een informante zijn?'

Het duurde even voordat Sandy doorhad wat Harry bedoelde, en toen gooide hij zijn hoofd naar achteren en lachte schaterend. 'O, Harry, je bent onbetaalbaar!'

'Wat? Wat bedoel je?'

'Het is een hoertje, Harry. Ze is op zoek naar klanten.'

'Wat?'

'Als je de hele tijd naar haar blijft kijken, weet dat arme mens niet meer waar ze aan toe is.' Sandy grijnsde naar haar, en ze bloosde vanwege zijn spottende blik.

'Hoe moet ik dat nou weten? Ze ziet er niet uit als een prostituee.'

'Tegenwoordig doen veel vrouwen het erbij om de eindjes aan elkaar te

knopen. Waarschijnlijk is het de weduwe van een republikein.'

De vrouw stond op, legde een paar muntstukken op tafel en liep haastig naar de deur, nagekeken door Sandy. 'Maar je moet wel oppassen,' vervolgde hij. 'Ik dacht laatst dat ik werd gevolgd.'

'Echt waar?'

'Ik weet het niet zeker. In elk geval zijn ze nu weg.' Hij keek op zijn horloge. 'Ik moet terug naar kantoor. Ik betaal.'

'Bedankt.'

'Geweldig om je weer te zien,' zei hij met oprechte genegenheid. 'Ik verheug me er nu al op om het aan Barbara te vertellen. Kan ik je op de ambassade bereiken over dinsdag?'

'Ja. Vraag maar naar de vertaalafdeling.'

Op straat drukte Sandy Harry de hand. 'Engeland heeft de oorlog verloren, neem dat maar van me aan. Ik had gelijk: al die Rookwood-idealen, noblesse oblige, Engeland als wereldmacht, het is allemaal onzin. Eén zetje en de hele boel dondert in elkaar. Mensen die zelf het heft in handen nemen hebben de toekomst.'

'Het is nog niet afgelopen.'

'Nog niet helemaal, maar wel bijna.' Sandy glimlachte toegeeflijk. Hij draaide zich om en liep weg.

DE DEUREN VAN HET OPERAHUIS STONDEN OPEN, EN DE RODE LOPER lag uit in afwachting van de *generalísimo*. Barbara knipperde tegen het flonkerende licht van de kroonluchters toen ze aan Sandy's arm naar binnen liep.

De dag daarvoor was ze nog verdergegaan in haar bedrog. Ze had haar bank in Engeland een brief geschreven waarin ze verzocht haar spaargeld naar Spanje te sturen. Ook had ze nogmaals de *Express* gebeld en gezegd dat ze Markby dringend moest spreken, maar niemand wist waar hij was.

's Avonds had ze in de salon op Sandy's thuiskomst gewacht. Een vuur brandde in de haard en het was warm en gezellig in de kamer. Naast zijn stoel stond een fles whisky met een glas voor hem klaar. Zij zat te lezen, te wachten, zoals de meeste avonden.

Om zeven uur kwam hij thuis. Ze zette haar bril af toen ze zijn voetstappen op de trap hoorde, maar ze kon wel zien dat hij opgetogen was. Hij kuste haar hartelijk.

'Mmm, die jurk staat je goed, je ziet er mooi uit. Je raadt nooit wie ik vandaag in Rocinante heb gezien. In geen miljoen jaar. Is dat Glenfiddich? Lekker. Je raadt het nóóit.' In zijn enthousiasme leek hij net een schooljongen.

'Vertel het dan.'

'Harry Brett.'

Ze was zo verbaasd dat ze moest gaan zitten.

'Ik kon het zelf ook niet geloven. Opeens stond hij voor me. Hij werkt als tolk voor de ambassade. Hij is gewond geraakt bij Duinkerken en toen hierheen gestuurd.'

'Hemel. Is het ernstig?'

'Nee, hij is weer in orde. Zijn handen trilden een beetje, maar hij is

dezelfde oude Harry. Formeel, heel erg ernstig.’ Glimlachend schudde hij zijn hoofd.

Harry. Bernies vriend. Ze glimlachte geforceerd. ‘Jullie waren op school goed bevriend, hè?’

‘Ja. Het is een fijne vent.’

‘Hij is de enige persoon in Engeland over wie je met genegenheid praat.’

Sandy haalde zijn schouders op. ‘Ik heb hem uitgenodigd voor dinsdag. Sebastian neemt die vervelende vrouw van hem mee, ben ik bang. Voel je je niet goed?’

Haar gezicht was heel rood geworden. Ze slikte moeizaam. ‘Ja, hoor, ik ben alleen verbaasd.’

‘Ik kan hem wel afbellen, als je wilt. Als het nare herinneringen oproept.’

‘Nee, nee, ik wil hem graag zien.’

‘Ik ga me verkleeden, ik ben zo terug.’ Hij verliet de kamer.

Barbara deed haar ogen dicht. Ze moest weer denken aan die afschuwelijke dagen nadat ze had gehoord dat Bernie werd vermist. Harry had haar geholpen, maar Sandy was haar redding geweest. Opnieuw voelde ze zich schuldig.

Geroezemoes gonsde door de volle foyer. Iedereen had zich opgedoft. Zelfs de weduwen droegen jurken van zwarte zijde, en sommigen hadden een kanten mantilla over hun hoofd gedrapeerd. De mannen waren in smoking of uniform, en hier en daar waren de zwarte of rode soutanes van geestelijken zichtbaar. Barbara droeg een witte avondjurk met een groene broche in de kleur van haar ogen en een witte bontstola. Sandy was in zijn element. Hij glimlachte naar bekenden en knikte naar een kolonel die langsliep met zijn vrouw.

Het operahuis was helemaal opgeknapt voor deze eerste voorstelling na de burgeroorlog; de muren waren geschilderd, de stoelen bekleed met nieuw rood pluche. De avond zou openen met een nieuw concert van de blinde componist Rodrigo, terug uit ballingschap.

De zaal begon vol te stromen, terwijl het orkest oefende. Mensen keken omhoog naar de lege koninklijke loge. Er ontstond opwinding toen twee soldaten een echtpaar naar de loge ernaast begeleidden. Ze waren allebei heel lang. De statige vrouw had lang blond haar en de man had een kaal hoofd en

een adelaarneau. Rond de mouw van zijn smokingjasje droeg hij een band met de swastika. Von Stohrer, de Duitse ambassadeur.

Sandy stootte haar aan. ‘Niet staren, liefje.’

‘Ik gruw ervan om dat... embleem te zien.’

‘Spanje is neutraal, schatje. Negeer ze maar gewoon. Kijk, daar is de markiezin. Kom, dan stellen we ons aan haar voor.’ Hij nam haar bij de arm en stuurde haar over het middenpad mee naar een grote vrouw van middelbare leeftijd, helemaal in het zwart, die niet ver bij hen vandaan zat. ‘Zeg alsjeblieft niets over haar man,’ fluisterde hij. ‘De boeren op een van zijn landgoederen hebben hem in ’36 aan de varkens gevoerd. Erg onfris.’ Barbara huiverde. Sandy praatte vaak heel luchtig over de verschrikkingen die de mensen elkaar in de burgeroorlog hadden aangedaan.

Sandy boog voor de markiezin, en Barbara maakte een reverence. Ze was een jaar of vijftig, met een vriendelijk gezicht dat ooit mooi moest zijn geweest maar nu diepe lijnen had van verdriet.

‘Markiezin,’ begroette Sandy haar, ‘staat u mij toe dat ik me voorstel. Alexander Forsyth. Mijn vrouw, señora Barbara. Vergeef me dat ik u stoort, maar ik heb van señor Cana gehoord dat u vrijwilligers zoekt voor uw weeshuis.’

‘Hij heeft me over u verteld. Ik heb begrepen dat u verpleegster bent, señora?’

‘Ja, alleen werk ik al jaren niet meer in de verpleging.’

‘Dat zijn vaardigheden die men nooit vergeet. Veel kinderen in ons weeshuis zijn ziek, of in de oorlog gewond geraakt. Er zijn zo veel weesjes in Madrid,’ verzuchtte ze triest. ‘Geen ouders, geen huis, geen school. Ze moeten bedelen om in leven te blijven.’

‘Waar is uw weeshuis precies, markiezin?’

‘Niet ver van Atocha, in een gebouw dat de Kerk ons ter beschikking heeft gesteld. De nonnen zorgen voor het onderwijs, maar er is een groot gebrek aan verpleegkundigen, zoals u zult begrijpen. Denkt u dat u ons kunt helpen?’

Barbara dacht aan de kleine, verwilderde bedelaars die op blote voeten door de straten van Madrid zwierven. ‘Ik wil het graag proberen.’

De markiezin legde een vinger tegen haar kin. ‘Vergeef me dat ik het vraag, señora, maar u bent Engels. Bent u katholiek?’

‘Nee, ik vrees van niet. Ik ben anglicaans gedoopt.’ Barbara voelde zich opgelaten. Haar ouders gingen nooit naar de kerk. En wat zou de markiezin

ervan vinden als ze wist dat Sandy en zij niet eens getrouwd waren?’

‘Ik moet het met de bisschop overleggen, maar er is een schrijnend tekort aan verpleegsters, señora Forsyth. Kan ik u misschien bellen?’

Sandy spreidde zijn handen. ‘Vanzelfsprekend. We begrijpen het.’

‘Ik zal zien wat ik kan doen.’ Ze boog haar hoofd om aan te geven dat het onderhoud was afgelopen.

Barbara maakte opnieuw een reverentie en volgde Sandy door het middenpad.

‘Dat ging goed,’ zei Sandy. ‘Ze heeft veel invloed.’

‘Ik begrijp niet waarom mijn geloof een probleem zou zijn. De anglicaanse kerk is niet iets waar je je voor hoeft te schamen.’

Hij draaide zich naar haar opzij, opeens boos. ‘Jij bent niet in het hart van die Kerk opgegroeid,’ snauwde hij. ‘Jij hoefde niet dag in, dag uit tussen al die hypocrieten te leven. Met de katholieken weet je tenminste waar je aan toe bent.’

Ze was vergeten hoe gevoelig hij was op dit punt. Ook als ze iets over zijn familie zei, kon Sandy plotseling opvliegen. ‘Rustig. Het spijt me.’

Sandy had zich omgedraaid en keek naar een lange, kalende man in een generaalsuniform die niet ver bij hen vandaan stond. De man keek afkeurend terug en met opgetrokken wenkbrauwen liep hij weg. Boos keek Sandy haar aan.

‘Kijk nou wat je hebt gedaan,’ mompelde hij. ‘Je hebt me belachelijk gemaakt waar Maestre bij was. Hij heeft het gehoord.’

‘Wat bedoel je? Wie is Maestre?’

‘Een tegenstander van het Min van Mijn-project. Laat maar. Sorry, schatje, je weet dat je niet over de Kerk moet beginnen. Kom, we moeten gaan zitten.’

Sandy liep naar hun plaatsen, in het midden, naast een man in een falangistisch uniform. Barbara herkende hem: Otero, een zakenrelatie van Sandy, een of andere ingenieur. Hij had een rond, gemoedelijk gezicht, maar zijn bruine ogen waren alert en hard. Ze mocht hem niet.

‘Alberto.’ Sandy legde een hand op ’s mans schouder.

‘*Hola, amigo. Señora.*’

Gemompel golfde door de zaal. De deuren naar de foyer gingen open en lakeien in achttiende-eeuwse kostuums maakten een diepe buiging toen een echtpaar van middelbare leeftijd de zaal in kwam. Barbara had gehoord dat

Franco niet groot was, maar ze was toch verbaasd toen ze de kleine, haast broze figuur zag. Hij droeg een generaalsuniform met een brede rode sjerp rond zijn mollige middel, en hij bewoog zijn armen stijf heen en weer onder het lopen, alsof hij een parade leidde. Zijn kalende hoofd glom in het licht van de kroonluchters. *Doña* Carmen, die achter hem liep, was iets groter dan haar man. Ze droeg een diadeem in haar zwarte haar en haar gezicht had een hooghartige uitdrukking. De houding van de *generalísimo* leek ingestudeerd, met die harde trek rond zijn mond in het uitdrukingsloze gezicht. Strak staarde hij voor zich uit toen hij langs het podium marcheerde.

De falangisten sprongen overeind en brachten de fascistische groet, en de rest van het publiek en de orkestleden volgden hun voorbeeld. ‘*¡Jefe!*’ riepen ze in koor. Sandy gaf Barbara een por. Ze staarde hem aan, want ze had niet verwacht dat ze dit zou moeten doen, maar hij knikte heftig. Met tegenzin ging ze staan en strekte ze haar arm, maar ze kon zichzelf er niet toe brengen om met de anderen mee te roepen. Ze schaamde zich diep.

‘*¡Je-fe! ¡Je-fe! ¡Fran-co! ¡Fran-co!*’ Franco reageerde niet op de groet. Als een robot marcheerde hij naar de deur die voor hem werd opengehouden. Het geroep ging door, en de mensen richtten hun hoofden en geheven armen naar de koninklijke loge toen Franco en *doña* Carmen verschenen. Staand keek het paar naar beneden. *Doña* Carmen glimlachte nu, maar Franco’s uitdrukking bleef koud en leeg. Kort hief hij een hand, en prompt verstomde het rumoer. Het publiek ging zitten, en de dirigent maakte een buiging naar de loge.

De muziek verraste Barbara. Ze had nog nooit een concert zoals dit gehoord, maar ze vond het erg mooi. Het allegro, met een gitaar begeleid door snaarinstrumenten, was opgewekt van toon, gevolgd door een trager adagio, waarbij de gitaar werd afgewisseld met blaasinstrumenten. De klanken waren zo melancholiek dat steeds meer mensen tranen wegpinkten. De meeste mensen in het publiek hadden wel iemand verloren in de burgeroorlog.

Ze keek omhoog naar de loge. Carmen Franco luisterde aandachtig, maar de *generalísimo* bleef schijnbaar onaangedaan. Even zag ze zijn mond vertrekken en dacht ze dat ook hij moest huilen, maar even later verstilde zijn uitdrukking weer, en ze beseftte dat hij slechts een gaap had onderdrukt. Met een gevoel van weerzin keerde ze zich af.

De hoorn riep bij Barbara beelden op van een kale, lege vlakte, en haar

gedachten dwaalden af. Ze beseftte dat Luis hoogstwaarschijnlijk een leugenaar was, al bestond er een kans dat Bernie inderdaad nog leefde, gevangenzat in een kamp terwijl zij naar de muziek zat te luisteren. Haar hand verkrampste rond haar stola, haar vingers diep in het zachte bont gedrukt.

Het slot van het concert, de gitaar met aanzwellende violen, was hartverscheurend, en er knapte iets bij Barbara. Ze kon zich niet langer inhouden en de tranen stroomden over haar wangen. Sandy keek haar vragend aan. Toen pakte hij haar hand en kneep erin.

Toen de muziek was afgelopen, bleef het heel lang stil voordat er een donderend applaus losbarstte. De componist werd het podium op geleid en hij drukte de dirigent en de solisten de hand, terwijl er nog steeds werd geklapt.

‘Gaat het?’ vroeg Sandy aan Barbara.

‘Ja. Sorry.’

‘Het spijt me dat ik daarnet zo kribbig was, maar je weet dat ik op dat punt overgevoelig ben.’ Hoewel hij zich verontschuldigde, klonk er een ondertoon van ergernis in zijn stem.

‘Dat is het niet. Het is zo verdrietig... iedereen heeft zoveel verloren. Iedereen.’

‘Ik weet het. Kom op, droog je tranen, het is pauze. Wil je liever hier blijven? Ik kan wel een glas cognac voor je halen.’

‘Nee, het is al over. Ik ga met je mee.’ Ze keek opzij en zag dat Otero nieuwsgierig naar haar keek. Hij glimlachte naar haar, snel en gemaakt.

‘Goed zo,’ zei Sandy. ‘Kom, dan gaan we.’

In de bar haalde hij een gin-tonic voor haar. De mix was sterk en ze kikkerde ervan op. Na een paar slokken voelde ze haar gezicht warm worden. Otero kwam bij hen staan met zijn vrouw, die verbazend jong en knap was.

‘Was het geen verdrietige muziek?’ vroeg ze Barbara.

‘Ja, maar wel erg mooi.’

‘Een groot componist,’ stelde Otero. ‘Wat zal hij trots zijn dat zijn concert in bijzijn van de *generalísimo* in première is gegaan.’

‘Heb je hem gezien?’ zei Otero’s vrouw geestdriftig. ‘Ik heb hem altijd een keer in het echt willen zien. Wat een indrukwekkende verschijning.’

Barbara glimlachte stijfjes. ‘Zeker.’ Ze spitste haar oren om te horen wat Otero en Sandy tegen elkaar zeiden.

‘Is er bericht over de nieuwe joden?’

‘Ze hebben er alles voor over om niet terug te hoeven naar Vichy.’

‘Mooi. Dat soort mensen kan ik goed gebruiken.’ Otero merkte dat Barbara meeluisterde en hij keek haar opnieuw scherp aan.

‘Señora Forsyth,’ zei hij, ‘denkt u dat de *generalísimo* don Rodrigo persoonlijk zal bedanken?’

‘Hij heeft vast en zeker genoten van de muziek,’ antwoordde ze neutraal.

Een man baande zich door de menigte een weg naar hen toe. Het was generaal Maestre. Otero’s mond verstrakte, maar Sandy maakte een buiging en glimlachte vriendelijk.

‘Generaal Maestre.’

Kil keek de generaal hem aan. ‘Señor Forsyth. En mijn oude vriend kapitein Otero – uw rang bij de falangisten, als ik me niet vergis.’

‘Ja, meneer.’

‘Ik heb gehoord dat u vooruitgang boekt met uw project,’ vervolgde Maestre. ‘Bouwmaterialen hier, chemicaliën daar.’

‘We vragen alleen wat we nodig hebben, meneer.’ Otero’s toon was verontwaardigd. ‘Franco heeft het project zelf...’

‘Goedgekeurd, ja. Ik weet het. Een project dat Spanje welvaart moet brengen. En dat u winst oplevert, uiteraard.’

‘Ik ben zakenman, meneer,’ zei Sandy met een glimlach.

‘Ja. U helpt ons, en daarbij wordt u zelf rijk.’

‘Ik hoop het.’

Maestre knikte. Hij keek Barbara een ogenblik doordringend aan, maakte een buiging en liep weg. Barbara hoorde hem het woord *sinvergüenza* mompelen, schaamteloos, zonder moraal.

Otero keek naar Sandy en Barbara kon zien dat hij bang was. ‘Maak je niet druk,’ stelde Sandy hem gerust. ‘Alles is onder controle. We praten er morgen wel over.’

Otero aarzelde even. ‘*Algo va mal,*’ zei hij zacht. ‘Kom,’ beval hij zijn vrouw, en samen liepen ze naar de zaal.

Sandy leunde met een peinzende uitdrukking tegen de bar, draaide zijn lege glas rond in zijn hand.

‘Wat was dat allemaal?’ vroeg Barbara. ‘Wat bedoelde hij met “het gaat niet goed”?’

Sandy streek over zijn snor. ‘Die man is net een oude vrouw, ondanks het militaire uniform.’

‘Wat heb je gedaan dat die Maestre je vijandig is gezind? Het is niet verstandig om een generaal tegen de haren in te strijken.’

‘Maestres departement moet de materialen leveren voor ons project. Hij is een monarchist.’ Hij haalde zijn schouders op. ‘Politiek. Ze proberen allemaal hun eigen positie veilig te stellen.’

‘Maestre is niet blij met jullie project omdat de falangisten het steunen?’

‘Precies. Maar uiteindelijk telt Maestre niet, want we hebben Franco’s zegen.’

‘Wat zei Otero over joden?’

‘Ook dat is vertrouwelijk.’ Sandy richtte zich op en streek zijn smokingjasje glad. ‘Het werk van ons comité moet geheim blijven, Barbara. Als de Duitsers er lucht van krijgen ontstaan er geheime problemen.’

‘Ik vind het vreselijk om te zien dat de Duitsers worden gefêteerd.’

‘Ze genieten van dat pluimstrijken. Diplomatieke spelletjes,’ concludeerde hij op ongeduldige toon. Hij legde een hand tegen haar rug. ‘Kom, nu krijgen we Beethoven. Probeer de oorlog te vergeten.’

DE DAG DAT HET DUITSE TOESTEL NEERSTORTTE OP HET HUIS IN Vigo gingen Bernie en Barbara met de tram terug naar haar kleine woning in een zijstraat van de Calle Major. Met hun armen om elkaar heen zaten ze in de tram, allebei wit van het stof. Hand in hand liepen ze naar haar huis.

‘Voel je je wel goed?’ vroeg Bernie toen ze er eenmaal waren. ‘Je bent zo wit als een doek.’

‘De wond valt wel mee. Door het stof lijkt het erger dan het is. Ik zou een bad moeten nemen.’

‘Doe dat maar, dan maak ik iets te eten.’ Hij gaf haar een kneepje in de hand.

Tegen de tijd dat zij zich had opgefrist had hij het eten klaar. Ze aten chorizo met kikkererwten aan de kleine keukentafel, allebei zwijgend, allebei nog steeds niet van de schrik bekomen. Op een gegeven moment nam hij haar hand in de zijne.

‘Ik hou van je,’ zei hij. ‘Ik hou écht van je. En ik meen het.’

‘Ik hou ook van jou.’ Ze haalde diep adem. ‘Ik... ik kon je niet geloven. Vroeger ben ik... het is moeilijk uit te leggen...’

‘Het pesten?’

‘Het klinkt mal, maar als het jaren doorgaat, die eindeloze schimpscheuten... Waarom doen kinderen dat, waarom hebben ze een pispaal nodig? Soms spuugden ze zelfs naar me, zomaar, gewoon omdat ik het was.’

Hij pakte haar hand steviger beet. ‘Waarom geloof je nog steeds wat die wichten vroeger tegen je zeiden? Waarom wil je mij niet geloven?’

Ze barstte in tranen uit. Hij liep om de tafel heen en ging voor haar op zijn knieën zitten. Er ging een gevoel van bevrijding door haar heen toen hij zijn

armen om haar heen sloeg.

‘Ik ben maar één keer met een man geweest,’ zei ze zacht.

‘Het hoeft niet. Ik zou nooit iets doen wat jij niet wilt.’

Ze keek hem diep in de ogen. Het verleden leek zich terug te trekken. Ze wist dat het terug zou komen, maar nu was het ver weg. Ze haalde diep adem.

‘Ik wil het. Ik wil het al sinds de dag dat ik je leerde kennen. Blijf bij me, ga vanavond niet terug naar Carabanchel.’

‘Weet je zeker dat je niet liever wilt slapen?’

‘Ja.’ Ze zette haar bril af. Glimlachend pakte hij hem van haar aan.

‘Die bril staat je goed,’ zei hij zacht. ‘Je ziet er heel intelligent uit.’

Ze glimlachte. ‘Dus je hebt me niet alleen uitgekozen om me tot het communisme te bekeren?’

Hij schudde zijn hoofd, breed grijnzend.

Midden in de nacht werd ze wakker toen zijn vingers haar nek streelden. Het was donker, zodat ze alleen de contouren van zijn hoofd kon zien, maar ze voelde zijn lichaam tegen zich aan.

‘Ik kan gewoon niet geloven dat dit echt gebeurt,’ fluisterde ze. ‘Niet met jou.’

‘Ik heb van je gehouden sinds de dag dat ik je leerde kennen,’ zei Bernie. ‘Ik heb nooit iemand zoals jij gekend.’

Ze lachte nerveus. ‘Zoals ik? Wat bedoel je daarmee?’

‘Je bent levendig, je denkt aan andere mensen, en je bent sensueel, al doe je alsof het niet zo is.’

Tranen welden op in haar ogen. ‘Ik dacht dat je te mooi voor me was. Je bent de mooiste man die ik ooit heb gezien. Ik dacht dat ik me zou schamen,’ voegde ze er heel zacht aan toe, ‘als je me zonder kleren zou zien.’

‘Malle meid.’ Hij trok haar heel dicht tegen zich aan.

Het voelde verkeerd om zo gelukkig te zijn in een belegerde stad. De gevechten in het noorden gingen door, al hadden Franco’s troepen nog steeds geen doorbraak geforceerd. De regering was naar Valencia gevlucht, en Madrid werd bestuurd door comités die door de communisten werden geleid. Luidsprekers in het centrum riepen mensen op alert te zijn op verraders in hun midden.

Barbara zette zich nog steeds in voor de uitwisseling van vluchtelingen en het opsporen van vermiste personen, maar hoe zwaar het werk ook was te midden van het geweld en de chaos, ze voelde toch een innerlijke warmte, een lichtheid. ‘Ik hou van hem,’ zei ze vaak hardop tegen zichzelf, en dan, verwonderd: ‘En hij houdt van mij.’

Elke dag wachtte hij haar aan het eind van de dag op bij het kantoor, en dan gingen ze naar haar huis, de bioscoop of een café. De dokter constateerde dat Bernies arm voorspoedig genas. Over ongeveer een maand zou hij voldoende zijn hersteld om naar het front te gaan.

‘Hoefde je maar niet terug,’ zei ze op een avond tegen hem. Het was een paar dagen voor Kerstmis, en ze waren naar de film geweest en dronken iets in een café. Ze hadden een Sovjetdocumentaire over de modernisering van Centraal-Azië gezien en daarna een gangsterfilm met Jimmy Cagney. Soms vuurden de nationalistenvanuit het Casa de Campo met artillerie door de Gran Vía als de bioscopen uitgingen, maar niet die avond.

‘Ik ben soldaat in het republikeinse leger,’ zei Bernie. ‘Ik moet terug, anders kunnen ze me fusilleren.’

‘Ik wilde dat we naar huis konden gaan. Ver hier vandaan. We zijn er bij het Rode Kruis jarenlang bang voor geweest, een oorlog met een even groot aantal slachtoffers onder de burgers als onder de soldaten. Een stad vol mensen in het nauw.’ Ze zuchtte. ‘Ik zag vandaag een oude man op straat, een nette man in een dure jas, maar de jas was oud en groezelig en hij keek in vuilnisbakken op zoek naar iets te eten, heel heimelijk. Hij zag dat ik naar hem keek en werd vuurrood van schaamte.’

‘Hij heeft het vast niet slechter dan de armen. Hij krijgt dezelfde voedselbonnen. Waarom zou het erger zijn voor hem, alleen maar omdat hij het vroeger goed heeft gehad? Deze oorlog is echt noodzakelijk.’

Ze pakte zijn hand op het tafeltje en keek hem aan. ‘Als je nu met mij naar huis zou kunnen gaan, zou je het dan doen?’

Hij sloeg zijn ogen neer. ‘Ik moet blijven. Het is mijn plicht.’

‘Aan de partij?’

‘Aan de mensheid.’

‘Soms wilde ik dat ik jouw overtuiging had. Dan zou ik me misschien niet zo rot voelen.’

‘Verdiep je toch in het marxisme, dat legt de werkelijkheid bloot. O, Barbara, ik wilde dat je tot het juiste inzicht kwam.’

‘Daar ben ik nooit goed in geweest,’ zei ze met een vermoeid lachje. ‘Ga alsjeblieft niet terug, Bernie. Ik verdraag het niet. Niet nu. Laten we alsjeblieft naar Engeland gaan, ik smeeek het je.’ Ze kneep heftig in zijn hand. ‘Je hebt een Brits paspoort, dus je kunt gewoon weg. Ga naar de ambassade.’

Hij gaf geen antwoord. Barbara hoorde dat iemand zijn naam riep, een man met een zwaar Schots accent. Ze draaide zich om en zag dat een jonge man die met een aantal mensen in uniform aan de bar stond naar hem zwaaide.

‘Piper!’ De Schot hief zijn glas. ‘Hoe is het met je arm?’

‘Goed, McNeil, elke dag een beetje beter! Ik kom snel terug.’

‘¡No pasarán!’ De soldaat en Bernie brachten de groet met een gebalde vuist.

‘Het kan niet, Barbara,’ zei Bernie op gedempte toon. ‘Ik hou van je, maar het kan gewoon niet. En ik heb geen paspoort, want dat moest ik afgeven aan het leger. En...’ Hij zuchtte.

‘Wat?’

‘Ik zou me de rest van mijn leven kapot schamen,’ zei hij met een gebaar naar de soldaten aan de bar. ‘Ik kan ze niet in de steek laten. Ik besef dat het voor jou moeilijk is om het te begrijpen, maar ik kan het niet. Ik móét terug, ook al zou ik het liever niet doen.’

‘Is dat zo?’

‘Ja. Maar ik ben soldaat. Het maakt niet uit wat ik wil.’

De gevechten in het Casa de Campo waren in een impasse geraakt, vergelijkbaar met de loopgraven in de Grote Oorlog. Er werd gezegd dat Franco in het voorjaar een nieuw offensief zou beginnen, ten zuiden van de stad. Toch vielen er nog steeds veel gewonden; elke dag zag Barbara karren of vrachtwagens met bleke mannen die terugkwamen van het front. De stemming onder de bevolking sloeg om, en de strijdlust van het najaar maakte plaats voor neerslachtigheid. Er waren voedseltekorten en veel mensen hadden zweren of winterhanden. Barbara voelde zich bezwaard omdat zij en Bernie via het Rode Kruis beter te eten hadden. Haar geluk streed met de angst om hem kwijt te raken, en ze voelde ook boosheid, omdat hij in haar leven was gekomen en er meteen weer uit verdween.

Twee dagen later liepen ze van Barbara’s huis naar haar kantoor. Het was

helder en koud, de zon kwam net op, en er glinsterde ijs op de straten. De rijen voor de dagelijkse rantsoenen begonnen om zeven uur, en er stond al een lange rij vrouwen in het zwart voor het distributiekantoor in de Calle Mayor.

Opeens hielden de vrouwen op met praten. Barbara zag een aantal paardenkarren aankomen. Toen ze langsreden, zag ze dat er kleine witte doodskisten op stonden, voor kinderen wier ziel nog niet was bedorven, een oud katholiek gebruik. Een van de vrouwen sloeg een kruis en begon te huilen.

‘De mensen zijn echt ten einde raad,’ zei Barbara. ‘Ze kunnen het niet meer aan. Al die doden!’ Ze barstte in tranen uit, maar toen Bernie een arm om haar heen sloeg duwde ze hem weg. ‘Ik zie jóú in een doodskist! Jou!’

Hij hield haar een eindje bij zich vandaan en keek haar aan. ‘Als Franco Madrid inneemt, komt er een bloedbad. Ik laat ze niet in de steek, nooit!’

Op eerste kerstdag aten ze bij Barbara thuis gestoofd schapenvlees, en daarna gingen ze naar boven. Ze lagen in elkaars armen te praten.

‘Dit is niet zoals ik Kerstmis had verwacht,’ zei Barbara. ‘Ik dacht dat ik in Birmingham zou zijn en met mijn ouders op bezoek zou gaan bij mijn zus en haar gezin. Maar na een paar dagen word ik altijd rusteloos thuis, dan wil ik weg.’

‘Hoe komt het toch dat ze je zo onzeker hebben gemaakt?’

‘Ik weet het niet. Het is gewoon gebeurd.’

‘Je zou boos moeten zijn.’

‘Ze hebben nooit kunnen begrijpen waarom ik voor het Rode Kruis ben gaan werken.’ Ze streek met een vinger over zijn borst. ‘Ze hadden liever gezien dat ik was getrouwd en kinderen had gekregen, net als Carol.’

‘Wil je kinderen?’

‘Alleen als er geen oorlog meer is.’

Bernie stak voor hen allebei een sigaret op, tastend in het donker. Zijn gezicht stond ernstig in de rode gloed. ‘Ik ben een teleurstelling voor mijn ouders. Ze vinden dat ik alles wat Rookwood te bieden had heb weggegooid. Had ik maar nooit die ellendige beurs gekregen.’

‘Heeft die school dan helemaal niets voor je betekend?’

Hij lachte bitter. ‘Zoals Caliban zei: Ze hebben me taal geleerd, zodat ik

kan vloeken.'

Ze vond zijn hart en legde haar hand erop, voelde het regelmatige kloppen.

'Misschien dat we ons daarom tot elkaar aangetrokken voelen. Twee teleurstellingen.' Ze zweeg even. 'Geloof je in het lot, Bernie?'

'Nee. We zijn niet afhankelijk van een hogere macht, we kunnen invloed uitoefenen op de dingen die ons overkomen.'

'Ik wilde dat het mijn lot was om met jou samen te zijn.'

Ze voelde zijn borstkas omhoogkomen toen hij diep ademhaalde. 'Barbara.'

'Ja?'

'Je weet dat ik weer bijna fit ben. Over een paar weken sturen ze me naar het nieuwe trainingskamp bij Albacete. Ik heb het vandaag gehoord.'

'O god.' Een gevoel van wanhoop ging door haar heen.

'Ik wachtte op het juiste moment om het je te vertellen, maar dat is er niet, hè?'

'Nee.'

'Ik geloof dat het me een tijd geleden niet echt kon schelen of ik bleef leven, maar nu wel. Nu ik terugga.'

De eerste twee weken na zijn vertrek was er geen nieuws. Ze deed haar werk zo goed en zo kwaad als het ging, maar als ze thuis was leek de stilte een roep uit het verleden, alsof hij al dood was.

Begin februari kwam het nieuws dat de fascistten ten zuiden van Madrid een offensief hadden ingezet om de stad te omsingelen, maar ze stuitten op verzet bij de rivier de Jarama. Op de radio en in de kranten werd gesproken van een heldhaftige verdediging, waarbij de Internationale Brigade een belangrijke rol speelde. Er werden grote aantallen slachtoffers gemeld.

Elke ochtend ging Barbara voor haar werk naar het hoofdkwartier van het leger in de Puerta del Sol. In het begin was het personeel wantrouwig, maar ze kregen medelijden met haar toen ze elke dag bleef komen. Ze was vermagerd en had donkere kringen onder haar ogen, en iedereen kon zien hoe moeilijk ze het had.

De situatie op het hoofdkwartier was chaotisch, personeel rende rond met papieren in hun hand, overal rinkelden telefoons. Barbara vroeg zich af of er contact was met het front, of een van die telefoonlijnen in verbinding stond

met de plaats waar Bernie nu was. Dat deed ze steeds, in gedachten verbanden zoeken: dezelfde zon schijnt op ons allebei, dezelfde maan, ik heb een boek in mijn handen dat hij heeft vastgehouden, ik steek een vork in mijn mond waar hij mee heeft gegeten...

In de tweede en derde week van februari werden zware gevechten gemeld, maar ze had nog steeds geen nieuws. Ze had ook geen brieven ontvangen, hoewel dat gezien de situatie normaal scheen te zijn. Tegen het eind van de maand luwden de gevechten en ontstond er opnieuw een patstelling. Barbara hoopte dat er nu eindelijk een eind zou komen aan de onzekerheid.

Ze hoorde het op de laatste dag van februari, een koude dag in de vroege lente. Zoals gewoonlijk ging ze voor haar werk naar het hoofdkwartier, en dit keer verzocht een klerk in uniform haar te wachten in een zijkamertje. Ze wist meteen dat er slecht nieuws was. Ze zat in het sjofele kantoortje met een bureau en een schrijfmachine en een portret van Stalin aan de muur, en ze vroeg zich verstrooid af hoe hij die grote snor zo netjes hield.

De deur ging open en een man in het uniform van een kapitein kwam binnen. Hij hield een vel papier in zijn hand en zijn gezicht stond somber. Barbara voelde dat ze koud werd vanbinnen, alsof ze door het ijs was gezakt.

‘Goedemorgen, Miss Clare. Ik heb gehoord dat u hier al heel vaak bent geweest.’

‘Ja, elke dag.’ Ze slikte. ‘Hij is dood, hè?’

‘Dat weten we niet zeker,’ zei de officier snel, ‘maar hij staat op de lijst met vermisten die vermoedelijk zijn gedood. Het Britse bataljon heeft op de dertiende zwaar onder vuur gelegen.’

‘Vermist en vermoedelijk gedood,’ herhaalde ze toonloos. ‘Ik weet wat dat betekent. Zijn lichaam is niet gevonden.’

De man gaf geen antwoord, boog alleen zijn hoofd.

‘Ze hebben heldhaftig gevochten en de fascistische opmars op eigen kracht twee dagen opgehouden.’ Hij zweeg even. ‘Veel lichamen konden niet worden geïdentificeerd.’

Barbara voelde dat ze van de stoel viel. Ze raakte de vloer en begon onbedaarlijk te huilen. Ze drukte zich tegen de planken aan omdat daaronder de aarde was, de aarde waarin Bernie was begraven.

DE EETZAAL VAN THE RITZ WERD DOOR FLONKERENDE KROONluchters verlicht. Harry nam plaats aan de lange tafel die voor het ambassadepersoneel was gereserveerd. Tolhurst zat naast hem, en aan zijn andere hand zat Goach, de oude heer die hem het protocol had bijgebracht. Hij was kaal, had een witte hangsnor en een zachte stem, en hij droeg een monocle aan een lang zwart koord. Er zat roos op de schouders van zijn smoking.

Harry's stijve boord schuurde langs zijn hals toen hij om zich heen keek naar de meer dan twintig mensen rond de tafel, hier bij elkaar om de Britse aanwezigheid te benadrukken. Hoare zat aan het hoofd van de tafel met zijn echtgenote, lady Maud, een grote, lelijke vrouw. Hillgarth zat aan de andere kant, keurig in zijn marine-uniform met glinsterende onderscheidingen.

Na zijn ontmoeting met Sandy had Harry Hillgarth verslag uitgebracht. Tolhurst was er ook bij geweest. Hillgarth was verheugd dat het zo goed was gegaan en dat Harry zelfs was uitgenodigd voor een etentje.

‘Probeer hem aan de praat te krijgen over zijn zaken,’ zei Hillgarth. ‘Weet je wie de andere gasten zijn?’

‘Nee. Ik heb er niet naar gevraagd, dat leek me te opdringerig.’

Hillgarth knikte. ‘Je hebt gelijk. Zeg, zou die vriendin van hem op de hoogte zijn van zijn plannen?’

‘Ik weet het niet.’ Harry fronste zijn wenkbrauwen.

‘Jullie waren echt alleen vrienden?’ vroeg Hillgarth scherp.

‘Ja, meneer. Ik wil haar alleen nergens bij betrekken, tenzij het niet anders kan. Het is zo vreemd dat die twee een relatie hebben,’ voegde hij eraan toe. ‘Sandy en Bernie hadden een hekel aan elkaar.’

‘Zou hij haar soms aan de haak hebben geslagen omdat ze de vriendin van zijn vijand is geweest?’ vroeg Tolhurst zich hardop af.

‘Geen idee,’ zei Harry. ‘Ik heb Sandy gekend toen hij nog een jongen was. Hij is veranderd. Alles aan hem is gekunsteld, opzichtig. Behalve dat hij blij was me te zien, dat was oprecht.’

‘Maak er gebruik van,’ drong Hillgarth aan. ‘Wat je doet is belangrijk. Die kwestie met het goud kan doorslaggevend zijn voor onze houding tegenover het regime.’

Harry keek Hillgarth aan. ‘Ik weet het, meneer.’

Een ober legde de kaart voor hem neer, groot en wit. De gerechten hadden van voor de oorlog kunnen zijn, en Harry vroeg zich af of het eten nog steeds even goed was als in The Ritz in Londen. Die ochtend was er een brief geweest van Will. Hij werd overgeplaatst naar een nieuwe post op het platteland, in de Midlands; Muriel was dolblij dat ze verlost zouden zijn van de bommen, maar bang dat hun huis leeggestolen zou worden. Het nieuws van thuis riep bij Harry een haast ondraaglijk gevoel van heimwee op. Met een zucht keek hij op van de kaart, en hij zette grote ogen op toen vier officieren in grijze uniformen plaatsnamen aan een tafeltje niet ver bij hen vandaan, tussen de goed geklede Madrilenen. Hun harde, blaffende stemmen waren direct herkenbaar.

‘Moffen,’ zei Tolhurst zacht. ‘Militaire adviseurs. De kerels van de Gestapo zijn in burger. The Ritz is tegenwoordig een ontmoetingsplaats voor Duitsers en Italianen,’ vervolgde hij. ‘Daarom vindt sir Sam het belangrijk dat we ons gezicht laten zien.’

Een van de Duitsers zag dat Harry hem aanstaarde, en hij trok een wenkbrauw op en wendde zijn gezicht af.

‘Ben je klaar voor morgen?’ vroeg Tolhurst op gedempte toon. ‘Het etentje met onze vriend?’

‘Ja.’

‘Zou dat meisje van hem iets weten?’

‘Ik weet het echt niet, Tolly.’ Harry keek naar de ambassademensen. Het diner van deze avond had ook een verborgen agenda: ze hadden allemaal de opdracht gekregen om opgewekt en ontspannen te zijn, om te laten merken dat ze zich geen zorgen maakten over de veranderingen in het kabinet. Er werd veel gedronken en gelachen. Het leek wel een uitje van een rugbyclub.

Obers in gesteven witte jasjes serveerden het eten en de wijn. Het eten was

voortreffelijk, het beste dat Harry had gehad sinds hij in Madrid was. ‘De oude maatstaven keren terug,’ zei Goach naast hem. Harry vroeg zich af hoe oud hij was; er werd gezegd dat hij al sinds de Spaans-Amerikaanse oorlog van veertig jaar geleden op de ambassade werkte. Niemand scheen meer te weten over het Spaanse protocol dan hij.

‘In elk geval in The Ritz, naar het eten te oordelen,’ zei Harry.

‘Niet alleen hier. De theaters gaan weer open, ook het operahuis. Daar heb ik de koning ooit een keer gesproken. Buitengewoon charmante man. Stelde je op je gemak,’ vertelde hij. ‘Ik denk dat de *generalísimo* hem graag zou uitnodigen om terug te komen, maar de falangisten willen er niet van horen. Stelletje lamzakken. Ze hebben met bloem naar je gegooid, heb ik gehoord?’

‘Klopt.’

‘Tuig is het. Hij had die typisch Habsburgse kaak, weet je. Vooruitstekend.’

‘Pardon?’

‘Koning Alfonso. De kenmerken van zijn koninklijke bloed. Wist je dat de hertog van Windsor in juni in Madrid is geweest? Na zijn ontsnapping uit Frankrijk. Ze hebben hem naar de ambassade gehaald en direct naar Lissabon overgebracht. Geen formele receptie, niets. En hij is wél ooit koning geweest.’

Harry keek nogmaals om zich heen. Hij vroeg zich af wat Bernie hiervan zou hebben gedacht.

‘Vanwaar die peinzende blik?’ vroeg Tolhurst.

‘Ze hebben geen idee hoe het leven daar buiten is,’ zei Harry, gebarend naar de ramen. ‘Heb jij het er nooit moeilijk mee, Simon, de doffe ellende in deze stad?’

Tolhurst gaf niet meteen antwoord, en boven het geroezemoes uit ving Harry de stem van de ambassadeur op. ‘Krankzinnig is het, al die flauwekul over Speciale Operaties. Ik heb gehoord dat ze gevluchte Spaanse republikeinen gebruiken om Britse soldaten op te leiden in politieke oorlogvoering. Ellendige communisten.’

‘Ze zetten Europa in lichterlaaie,’ beaamde Hillgarth.

‘Winston zou het zelf gezegd kunnen hebben. Al die bloemrijke taal,’ viel Hoare met stemverheffing uit. ‘Ik wéét hoe de roden zijn. Ik was in Rusland toen de tsaar viel.’

Hillgarth liet zijn stem dalen, maar Harry kon hem toch verstaan. ‘Wind je

niet zo op, Sam, ik ben het met je eens. Dit is niet het juiste moment.'

Tolhurst ontwaakte uit zijn gemijmer. 'Ik ben eraan gewend geraakt, denk ik. Aan de armoede. Op Cuba is het net zo.'

'Ik kan er niet aan wennen,' zei Harry.

'Ooit naar een stierengevecht geweest?' vroeg Tolhurst onverwacht.

'Eén keer, in '31. Ik vond het vreselijk. Hoezo?'

'De eerste keer dat ik een stierengevecht zag werd ik er misselijk van, al dat bloed, en de doodsbanne uitdrukking in de ogen van dat beest toen ze zijn kop na afloop naar het restaurant brachten. Maar ik moest erheen, het hoort bij het diplomatieke leven. De tweede keer was het minder erg. Het is maar een beest, zei ik tegen mezelf. En de derde keer begon ik bewondering te krijgen voor de behendigheid en de moed van de matador. Als diplomaat moet je je ogen sluiten voor de slechte kanten van een land, als je snapt wat ik bedoel.'

En als spion, dacht Harry. 'Begint het zo niet altijd? We stompen af om onszelf te beschermen, we worden blind voor de wreedheden en het lijden.'

'Als we over de gruwelijke dingen gaan nadenken, worden we bang dat het ons zal overkomen. Ik lig er soms wakker van,' bekende hij met enige gêne.

Harry keek naar de anderen, zag hoe geforceerd de glimlachjes waren, hoorde hoe schel het gelach klonk. 'Volgens mij ben je niet de enige.'

De man aan Tolhursts andere kant stootte hem aan en vertelde fluisterend dat twee klerken samen waren betrapt in een bezemkast. Opgelucht ging hij erop in.

'Is Julian van de verkeerde kant? Dat méén je niet.'

Harry draaide zich weer opzij naar Goach. 'Lekkere zalm.'

'De chef-kok is een ware meester.'

'Neem me niet kwalijk?' Harry had het antwoord van de oude heer niet verstaan. In gezelschap was zijn doofheid nog steeds een probleem. Even voelde hij zich gedesoriënteerd.

'De kok,' zei Goach. 'De kok is erg goed.'

Harry boog zich opzij. 'U bent al heel lang in diplomatieke dienst, meneer. Ik hoorde iemand laatst iets zeggen over de *Knights of St. George*. Hebt u enig idee wat dat kan betekenen? Ik vroeg me af of het soms jargon is dat op de ambassade wordt gebruikt.'

Goach fronste boven zijn monocle. 'Niet dat ik weet, Brett, ik ken die

uitdrukking niet. Waar heb je het gehoord?’

‘O, ergens op de ambassade. Het was waarschijnlijk niet belangrijk.’

‘Sorry, ik heb echt geen idee.’ Goach schudde zijn hoofd en zweeg even. ‘Hij is goed, de ambassadeur, ondanks zijn tekortkomingen. Hij zorgt er wel voor dat Spanje buiten de oorlog blijft.’

‘Ik hoop het,’ zei Harry. ‘Als Spanje inderdaad neutraal blijft, en wij winnen de oorlog, wat gaat er dan met dit land gebeuren?’

‘Laten we nou maar eerst de oorlog winnen,’ zei Goach met een lachje. ‘Maar als Franco zich afzijdig houdt en het fascistische element in de regering onder controle weet te houden, hebben wij reden om hem dankbaar te zijn, vind je niet?’

‘Denkt u dat hij in zijn hart een monarchist is?’

‘O, dat weet ik heel zeker. Als je goed naar zijn toespraken luistert, merk je duidelijk hoe belangrijk de Spaanse traditie voor hem is, de oude normen en waarden.’

‘Maar geeft hij ook om het volk?’

Goach haalde zijn schouders op. ‘Dit volk heeft een harde hand nodig.’

‘Nou, die krijgen ze.’

Aan de andere kant van de tafel werd luid gelachen, gevolgd door een bulderende lach van de Duitsers, alsof ze de Britten wilden overstemmen.

DINSDAG HAD BARBARA OPNIEUW EEN AFSPRAAK MET LUIS. HET was een mooie, windstille dag, en dorre bladeren dwarrelden omlaag uit de bomen. Ze moest lopen omdat de Castellana afgesloten was voor het verkeer; *Reichsführer* Himmler zou later een rijtoer maken naar het koninklijk paleis, waar hij een ontmoeting had met de *generalísimo*.

Ze moest de Castellana oversteken. Aan elk gebouw wapperden vlaggen met een swastika, het felle rood in scherp contrast met de grijze stenen. *Civiles* stonden op regelmatige afstand van elkaar opgesteld langs de straat, sommigen met geweren. Een groep kinderen van de falangistische jeugdbeweging wapperde met kleine swastikavlaggetjes. Barbara stak snel over en verdween in het warnet van straatjes dat naar het centrum leidde.

Met bonzend hart naderde ze het café. Door het raam zag ze Luis al zitten, aan hetzelfde tafeltje met een kop koffie voor zich, een sombere uitdrukking op zijn gezicht. Hij droeg hetzelfde versleten jasje en goedkope *alpargatas* met touwzolen aan zijn voeten. Ze haalde diep adem en ging naar binnen. De vrouw achter de bar knikte naar haar vanonder Franco's portret. Hij was alomtegenwoordig, zelfs op de postzegels. Zijn kille blik bezorgde haar de rillingen.

Met een opgeluchte glimlach ging Luis staan. '*Señora. Buenas días*. Ik was bang dat u niet meer zou komen.'

'Het spijt me,' zei ze kortaf. 'Ik moest lopen en ik heb er langer over gedaan dan ik dacht. Vanwege Himmlers bezoek.'

'Het is niet erg. Koffie?'

Ze knikte, hoewel ze wist hoe smerig de koffie hier was, en ze stak een sigaret op zonder hem er een aan te bieden. '*Señor Luis*,' begon ze ernstig, 'ik wil u iets vragen voordat we dit verder bespreken.'

‘Ga uw gang.’

‘De vorige keer vertelde u me dat u in de lente weg bent gegaan bij het leger.’

‘Dat klopt,’ bevestigde hij verward.

‘Maar u hebt me ook verteld dat u daar twee winters bent geweest. Hoe kan dat? Cuenca was tot de overgave van verleden jaar in rode handen.’

Luis slikte moeizaam. ‘Señora, ik heb verteld dat ik twee winters op de *meseta* ben geweest, niet in Cuenca. Vorige winter was ik in een ander deel, in Teruel. Kent u die naam?’

‘Ja, natuurlijk.’ Daar was een van de bloederigste gevechten van de burgeroorlog geleverd. Barbara probeerde zich te herinneren welke woorden hij precies had gebruikt.

‘Teruel is meer dan honderd kilometer bij Cuenca vandaan maar nog steeds op de *meseta*. Hoog en koud. Tijdens de gevechten moesten mannen met wintervoeten uit de loopgraven worden gehaald om hun voet te laten amputeren.’ Nu klonk hij bijna boos.

Ze haalde diep adem. ‘Juist.’

‘U was bang dat ik tegen u had gelogen,’ zei hij ronduit.

‘Ik moet zekerheid hebben, señor Luis. Ik zet veel op het spel.’

‘Ik begrijp het. Het is verstandig om voorzichtig te zijn,’ beaamde hij. ‘U kunt me vragen wat u wilt, altijd.’

‘Dank u.’

‘Ik ben verleden weekend naar Cuenca geweest, zoals ik had beloofd.’

Barbara keek hem aan, maar zijn blik was ondoorgrondelijk.

‘Ik ben in de stad gebleven, en daar heb ik Augustín gezien. Hij heeft bevestigd dat er een gevangene in het kamp zit die Bernard Piper heet. Hij zit er al vanaf het begin.’

Ze boog haar hoofd, zodat Luis niet zou kunnen zien hoe diep het haar raakte om Bernies naam te horen. Ze moest rustig blijven. Door haar werk wist ze dat wanhopige mensen zich aan elk sprankje hoop vastklampen.

‘U begrijpt dat ik bewijs nodig heb, señor,’ zei ze beslist. ‘Uw broer moet u meer over hem vertellen. Dingen die ik u of Markby niet heb verteld, dingen die u niet kunt weten. Niet dat hij blond is bijvoorbeeld, want dat hebt u op de foto al gezien.’

Luis leunde achterover en tuitte zijn lippen.

‘Dat is niet onredelijk,’ betoogde Barbara. ‘Duizenden internationale

brigadisten zijn in de oorlog gesneuveld, en u weet hoe klein de kans is dat iemand het heeft overleefd. Ik heb bewijs nodig voordat we verder iets doen.'

'Ik ben arm en ik zou het verhaal uit mijn duim kunnen zuigen. In wat voor wereld leven we toch.' Hij knikte langzaam en dacht even na. 'Nee, señora, het is niet onredelijk. Ik vraag Augustín om me alles over deze man te vertellen en ik geef de details door aan u. Bent u dan tevreden?'

'Ja.'

'Hebt u señor Markby nog gesproken?'

'Nee.' Ze had het geprobeerd, maar hij was nog steeds weg.

'Ik ga nog een keer naar Cuenca, maar ik kan mijn broer niet te vaak opzoeken want dan worden mensen wantrouwig. Ik zou kunnen zeggen dat de toestand van mijn moeder is verslechterd. Haar gezondheid is niet goed.' Hij klonk nerveus nu, veegde met een hand zijn voorhoofd af. 'Maar de tijd dringt, señora Clare, als u wilt dat wij iets doen. U kent de geruchten. Als Spanje in oorlog raakt, moet u vertrekken. En als uw brigadist een communist was, zou hij uitgeleverd kunnen worden aan de Duitsers. Dat is in Frankrijk gebeurd.'

Dat was misschien waar, maar ze vroeg zich toch af of hij haar onder druk probeerde te zetten, haar bang wilde maken.

'Als u iets gaat doen,' herhaalde ze. 'Bedoelt u... hem laten ontsnappen?' Haar hart begon te bonzen.

Luis knikte. 'Augustín denkt dat het mogelijk is. Maar het is wel gevaarlijk.'

'Hoe?' vroeg ze. 'Hoe zou u dat doen?'

Hij boog zich naar voren en liet zijn stem dalen. 'Ik zal uitleggen hoe de omstandigheden zijn. Om het kamp heen staat een hek met prikkeldraad. Er zijn uiteraard wachttorens met machinegeweren.' Hij zweeg even om zijn woorden goed te laten doordringen. 'Het spijt me, señora, maar zo is het nu eenmaal.'

Ze huiverde onwillekeurig. 'Ik begrijp het. Ga door.'

'Iemand die in het kamp zit komt er nooit uit. Maar er gaan elke dag werkploegen het kamp uit; om wegen te repareren, buizen aan te leggen, en om in een steengroeve in de heuvels te werken. Piper zit in zo'n ploeg. Als Augustín ervoor kan zorgen dat hij als bewaker met die ploeg meegaat, kan hij uw vriend misschien helpen ontsnappen. Hij kan misschien een excuus verzinnen om Piper ergens mee naartoe te nemen, en dan zou Piper Augustín

zogenaamd aan kunnen vallen en een kans hebben om weg te komen,' legde hij uit. 'Zo ver zijn we tot nu toe gekomen.'

Barbara knikte. Het klonk in elk geval niet onmogelijk.

'Een andere manier kunnen we niet bedenken. Maar als de ontsnapping wordt ontdekt, zullen ze Augustín ondervragen, en hij krijgt de kogel wanneer de waarheid aan het licht komt. Hij doet het alleen voor het geld,' voegde Luis eraan toe. 'Ik kan het maar beter eerlijk zeggen.'

Ze wachtte af, en probeerde Luis niet te laten merken hoe opgewonden ze was.

'Augustíns termijn bij het leger loopt in de lente af en hij is niet van plan om verlenging aan te vragen. Sommige mannen vinden het niet erg om in het kamp te werken, maar Augustín wel. Hij doet het alleen om onze moeder in Sevilla te helpen.'

'Hoeveel?'

'Tweeduizend peseta's.'

'Dat is veel geld,' zei ze, hoewel het minder was dan ze had gevreesd.

'Augustín zet zijn leven op het spel.'

'Als ik akkoord ga, moet ik geld laten overmaken uit Engeland. Dat kan lastig worden met alle deviezenbeperkingen,' waarschuwde ze. 'Maar als u me ervan kunt overtuigen dat Bernie in het kamp zit, praten we verder.'

'U moet me het geld toezeggen, señora.'

'Nee. Eerst bewijs.' Ze stak een sigaret op en bood Luis er dit keer wel een aan. 'Nog een bezoek aan Cuenca zou geen probleem moeten zijn. Ik geef u geld voor de reis.' Ze vroeg zich af of ze hem hierna ooit nog terug zou zien.

Hij aarzelde even, maar knikte toen. Barbara was blij dat ze jarenlang met corrupte ambtenaren had onderhandeld. Vermoeid leunde Luis achterover. Dit is voor hem net zo nieuw als voor mij, dacht ze.

'Heeft Augustín iets over hem verteld... over Bernie?' vroeg ze, struikelend over zijn naam. 'Hoe het met hem gaat?'

'Het gaat redelijk met hem, maar de winters zijn erg zwaar voor de gevangenen.' Ernstig keek hij haar aan. 'Als we dit doen, zult u waarschijnlijk naar Cuenca moeten komen om hem naar Madrid te brengen, naar de Engelse ambassade. Hebt u een auto?'

'Ja. Ja, dat kan ik wel regelen.'

'Uw man weet van niets?'

‘Nee,’ antwoordde ze beslist. ‘Ik wil Bernie helpen en hem naar de Engelse ambassade brengen, zodat zij hem naar huis kunnen sturen.’

‘Ik begrijp het.’ Hij nam een trekje van de sigaret en keek haar door de rook heen aan.

‘Zullen we hier weer afspreken?’ opperde ze. ‘Volgende week?’

‘Dezelfde tijd,’ bevestigde hij. ‘Ik heb het geld voor de reis nodig.’

Opnieuw gingen ze naar buiten, waar ze hem een envelop overhandigde. Hij pakte het geld met een bitter lachje aan.

‘Ooit waren de Spanjaarden zo trots. Nu moeten we onszelf verlagen.’ Hij draaide zich om en liep snel weg. Ze keek zijn magere, sjofele gestalte na.

Op de terugweg naar huis waren er meer wegafzettingen en ze moest door de Calle Fernando el Santo lopen, langs de Britse ambassade. Ze keek naar het gebouw. Waarschijnlijk was Harry Brett daar nu aan het werk. Vanavond zou ze hem zien, Harry, Bernies vriend.

Aan het eind van de straat werd ze tegengehouden door *civiles*. ‘Het spijt me, señora,’ zei een van hen. ‘Het komende uur mag niemand de Castellana oversteken. Veiligheidsmaatregelen.’

Noodgedwongen bleef ze staan. Er had zich een kleine menigte verzameld. Een eind verderop begonnen kinderstemmen te juichen, en even later reed een zwarte Mercedes, geflankeerd door soldaten op motoren, langzaam voorbij. Op de motorkap wapperde een vlaggetje met een swastika. Door het achterste raampje zag Barbara een bleek, pafferig gezicht, dat tussen het zwarte uniform en dito pet haast los leek te staan van het lichaam. Een bril glinsterde even in het zonlicht, en Barbara had het gevoel dat Heinrich Himmler zich opzij draaide en haar aankeek. Toen reed de auto in een werveling van herfstbladeren verder. Ze huiverde en draaide zich om.

HARRY LIEP OVER DE CASTELLANA, DE NAZIVLAGGEN AAN DE GEBOUWEN spookachtig in de mist die over de stad was neergedaald, op weg naar de tram die hem naar de wijk Vigo zou brengen voor het etentje bij Sandy en Barbara. Hij droeg zijn hoed en overjas; het was eind oktober en de avonden waren kil.

Die middag hadden hij en Tolhurst het nogmaals over Barbara gehad.

‘Dat was een verrassing,’ had Tolhurst opgemerkt. ‘We hebben nooit kunnen ontdekken waar hij woonde, weet je. Volgens een van onze bronnen woonde hij samen met een meisje, maar we dachten dat het een of andere Spaanse slet was.’

‘Ik wilde dat ik wist hoe ze bij hem terecht is gekomen,’ zei Harry. ‘Al moet ik zeggen dat ze er erg slecht aan toe was toen ik haar in ’37 leerde kennen. Ik heb haar daarna nog een paar keer geschreven, maar ze heeft nooit teruggeschreven, of ik heb haar brieven niet ontvangen.’

‘Ze was toch niet politiek actief, hè? Aangestoken door de ideeën van het rode vriendje?’

‘Nee. Ze werkte voor het Rode Kruis, en ze was nuchter en pragmatisch. Ik heb geen idee hoe ze over dit regime denkt.’

Daar zou hij vanavond achter komen. Hij zag tegen zijn taak op, maar hij had a gezegd en moest nu ook b zeggen.

Hij werd zich bewust van voetstappen achter hem, een zacht geluid in de mist. Verdomme, zijn achtervolger. Hij had de man in het weekend niet gezien, maar zo te horen was hij terug. Snel sloeg hij linksaf en vervolgens naar rechts. De voordeur van een appartementenblok stond open, kennelijk omdat de conciërge even weg was. Harry dook naar binnen, ging achter de deur staan en gluurde naar buiten. Hij hoorde voetstappen, het kraken van dorre bladeren, en even later liep zijn achtervolger langs. In het midden van

de lege straat bleef hij staan, en hij keek met een frons op zijn bleke gezicht om zich heen. Snel trok Harry zijn hoofd terug. Hij hoorde de voetstappen wegsterven, wachtte nog even en ging weer naar buiten. De straat was verlaten, afgezien van een vrouw in een bontjas die haar hond uitliet. Ze keek hem achterdochtig aan. Hoofdschuddend liep hij door. Zijn achtervolger was echt hopeloos slecht.

De spion deed hem niet zo veel, maar toen hij een halfuur later naar de voordeur van Sandy's huis liep, overviel hem een gevoel van angst. Het was een grote villa, met een tuin eromheen. Op de stoep bleef hij even staan voordat hij aanbelde.

Een jong dienstmeisje deed open, knap, maar ze keek nogal nors. Ze nam hem mee door de hal, met Chinees porselein op kleine tafeltjes, naar een grote salon waar een vuur brandde. Alles was luxueus, behaaglijk.

Sandy kwam naar hem toe en drukte hem hartelijk de hand. 'Harry, wat fijn dat je kon komen. Ik hoef je niet aan Barbara voor te stellen.'

Ze stond te roken bij de haard, een glas wijn in haar hand. Ze zag er totaal anders uit; de oude truien en het rommelige haar hadden plaatsgemaakt voor een dure zijden jurk waar haar figuur goed in uitkwam en een gesoigneerd kapsel. Haar gezicht was zorgvuldig opgemaakt, de hoge jukbeenderen en heldergroene ogen geaccentueerd. Alleen de bril was nog hetzelfde. Ondanks de veranderingen zag ze er moe en gespannen uit, maar haar glimlach was warm toen ze hem een hand gaf.

'Harry, hoe gaat het met je?'

'Goed, dank je. Wat ben je veranderd.'

'Ik zal nooit vergeten hoe je me drie jaar geleden hebt geholpen.'

'Ik heb gedaan wat ik kon. Het was een moeilijke tijd.'

'Sandy vertelde dat je me hebt geschreven. Het spijt me, ik heb je brieven nooit ontvangen. Het Rode Kruis had me overgeplaatst naar Burgos. Ik moest weg uit Madrid, nadat...' Ze maakte een hulpeloos gebaar.

'Ik heb mijn brieven naar Madrid gestuurd. Ik neem aan dat ze niet naar de andere kant van de linies werden doorgestuurd.'

'Mijn schuld,' zei ze. 'Ik had iets van me moeten laten horen.'

'Ik heb me vaak afgevraagd hoe het met je zou zijn. Ik hoor dat je niet meer voor het Rode Kruis werkt?'

'Nee, daar ben ik mee gestopt nadat ik Sandy heb leren kennen. Het moest wel, ik kon het werk niet aan. Misschien dat ik binnenkort vrijwilligerswerk

ga doen met oorlogsweesjes.'

'En nu ben je samen met Sandy,' zei Harry glimlachend. 'Ongelofelijk.'

'Hij heeft me er bovenop geholpen.'

Sandy kwam naast haar staan en sloeg beschermend een arm om haar schouders. Harry kreeg de indruk dat Barbara ineenkromp.

'En jij, Harry,' vroeg ze. 'Gaat het goed met je? Sandy vertelde dat je in Duinkerken gewond bent geraakt.'

'Gelukkig ben ik hersteld. Alleen nog een beetje doof.' Ze hadden tegen hem gezegd dat hij zijn paniekaanvallen moest noemen, dat hij daar gebruik van kon maken, maar zijn trots weerhield hem.

'Hoe is de situatie in Engeland? Ik krijg wel brieven van mijn familie maar ze vertellen niet veel over de dingen die ze meemaken. Volgens de Spaanse kranten is de toestand behoorlijk slecht.'

'De mensen houden dapper vol. De Slag om Engeland was een opsteker.'

'Blij het te horen. Ik zit zo ver weg, en ik maakte me eigenlijk niet al te veel zorgen, totdat de bombardementen begonnen. Op de ambassade hoor je natuurlijk alles. De kranten zijn hier allemaal gecensureerd.'

'Zelfs de modereportages in de *Daily Mail* worden gecensureerd,' vulde Sandy lachend aan. 'Als ze vinden dat een jurk te diep is uitgesneden, plakken ze er een zwarte balk overheen.'

'De toestand is slecht, maar het is niet zo erg als de Spaanse kranten beweren. Het moreel is hoog, iedereen staat achter Churchill.'

'Laat me je een glas wijn inschenken,' bood Sandy aan. 'We gaan straks iets eten, als de anderen er ook zijn. Waarom spreken jullie niet een keer af om uitgebreider over de situatie thuis te praten? Het zou Barbara goed doen.'

'Dat kunnen we doen,' zei Barbara, maar Harry hoorde geen enthousiasme in haar stem.

'En jij?' vroeg Harry aan Sandy. 'Waar ben je precies mee bezig?'

Hij grijnsde breed. 'O, ik heb hier en daar een vinger in de pap.'

'Sandy is tegenwoordig een echte zakenman,' zei Harry tegen Barbara.

'Zeker,' antwoordde ze verveeld. Harry was opgelucht. Als ze niets wist, kon ze hem ook niets vertellen.

'Ik werk op dit moment voornamelijk aan een door de regering gesteund project,' vertelde Sandy. 'Mijnbouw. We zitten nog in een verkennend stadium, dus het is een beetje saai allemaal. Maar er moet natuurlijk wel het nodige worden georganiseerd.'

‘Mijnbouw?’ herhaalde Harry. Dat moest het goud zijn. Het bleef hem meezitten, maar hij onderdrukte zijn gevoel van opwinding. ‘Op school wilde je paleontoloog worden. De geheimen van de aarde ontdekken, zei je altijd.’

Sandy lachte. ‘Dit heeft niets met dinosauriërs te maken.’ De bel ging. ‘Neem me niet kwalijk, ik moet Sebastian en Jenny begroeten.’

Toen hij weg was, glimlachte Barbara onzeker. ‘Het is goed je weer te zien.’

‘Insgelijks. Jullie hebben een mooi huis.’

‘Ja. Ik ben op mijn pootjes terechtgekomen.’ Ze zweeg even, en vroeg toen snel: ‘Denk jij dat Franco oorlog gaat voeren?’

‘Dat weet niemand. Alle mogelijke geruchten doen de ronde. Als het gebeurt, is het waarschijnlijk heel onverwacht.’

Sandy kwam terug met een goed gekleed stel. De man was in de dertig, klein en slank, knap op een typisch Spaanse manier. Hij droeg het falangistische uniform. De vrouw was jonger, eveneens aantrekkelijk, met blond haar en een rond gezicht. Haar uitdrukking was hooghartig.

‘Harry, dit is Sebastian de Salas, een collega van me,’ zei Sandy in het Spaans. ‘Sebastian, Harry Brett.’

De Spanjaard gaf Harry een hand. ‘Aangenaam, señor. Er zijn maar zo weinig Engelsen in Madrid.’ Hij gebaarde naar zijn vrouw. ‘Jenny ontmoet zelden landgenoten.’

‘Hallo, allemaal!’ De vrouw had een schelle stem en harde ogen. Ze glimlachte kil en formeel naar Barbara. ‘Hallo, Babs, wat een beeldige jurk.’

‘Willen jullie een glas wijn?’ Barbara’s toon was even koel.

‘Ik heb liever een gin-tonic. Ik ben de hele middag op de golfclub geweest.’

‘Kom,’ zei Sandy opgewekt, ‘laten we gaan zitten.’

Ze namen plaats op het comfortabele bankstel. ‘Wat doet u hier in Madrid, Mr. Brett?’ vroeg Jenny zonder omhaal.

‘Ik werk als vertaler voor de ambassade.’

‘Ontmoet u veel interessante mensen?’

‘Tot nu toe alleen een onderminister.’

‘Jenny is van adel, Harry,’ vertelde Sandy. ‘Net als Sebastian.’

De Spanjaard glimlachte ongemakkelijk. ‘Lage adel. We hebben een klein kasteel in Extremadura, maar het is erg vervallen.’

‘Niet zo bescheiden, Sebastian,’ berispte Jenny hem. ‘Ik ben een nicht van

lord Redesdale. Kent u hem?’

‘Nee.’ Het kostte Harry moeite om niet te lachen; die vrouw gedroeg zich bespottelijk.

Jenny pakte het glas dat Barbara haar aangaf. ‘Mmm, lekker, bedankt.’ Ze schoof dicht tegen De Salas aan.

‘Hoe lang bent u al in Madrid, señor Brett?’ informeerde De Salas.

‘Nog maar iets meer dan een week.’

‘En wat vindt u van Spanje?’

‘De burgeroorlog heeft het leven hier ernstig eh... verstoord.’

‘Ja, de oorlog heeft veel schade aangericht,’ beaamde De Salas triest, ‘en nu ook de mislukte oogsten. De mensen hebben het zwaar. Maar we zijn bezig de dingen te verbeteren. We hebben nog een lange weg te gaan, maar de eerste stappen zijn gezet.’

‘Sebastian zit in de Falange, zoals je kunt zien.’ Sandy legde een hand op Barbara’s arm. ‘Babs, ga eens kijken of Pilar al klaar is, wil je?’

Ze stond op en verliet de kamer. De gehoorzame huisvrouw, dacht Harry. Op de een of andere manier vond hij het een pijnlijk idee.

‘Señor Brett,’ zei De Salas toen ze weg was, ‘mag ik u iets vragen? Ik moet erbij zeggen dat veel Engelsen de Falange niet begrijpen.’

‘Het valt vaak niet mee om de politiek in een vreemd land te doorgronden,’ zei Harry neutraal. Hij dacht aan de krijsende horde rond hun auto, de jongen die in zijn broek had geplast.

‘In Engeland hebt u democratie, nietwaar? Daar vecht u voor, voor uw systeem.’

‘Klopt.’ Gelukkig, dacht Harry, hij komt meteen ter zake.

‘In Engeland en Amerika heeft de democratie altijd goed gewerkt, maar het werkt niet overal. Onder de republiek veroorzaakte de democratie chaos en bloedvergieten in Spanje,’ zei hij meewarig. ‘Niet alle landen kunnen met vrijheid omgaan. Soms is de autoritaire manier de enige oplossing.’

Harry wist dat hij beter niet over politiek kon praten. ‘Dat is misschien waar. Alleen kan men zich afvragen bij wie de leiders verantwoording afleggen.’

De Salas trok zijn wenkbrauwen op en spreidde zijn handen. ‘O, señor, de hele natie roept hen ter verantwoording! De hele natie, verenigd in één partij. Dat is het mooie van ons systeem. Luister, weet u waarom de falangisten blauwe hemden dragen?’

‘Nou ga je me niet vertellen dat ze blauw hebben gekozen omdat er geen andere kleuren meer over waren,’ merkte Sandy lachend op.

‘Omdat blauw de kleur is van de arbeidersoverall. We vertegenwoordigen alle Spanjaarden,’ betoogde hij vurig. ‘De Falange is een middenweg tussen het socialisme en het kapitalisme. We nemen een voorbeeld aan Italië. Op dit moment is het leven in Spanje zwaar, maar we willen iedereen eerlijk behandelen. Geef ons alleen de tijd.’

‘Ik hoop dat u gelijk heeft,’ zei Harry. Hij bestudeerde De Salas. Zijn uitdrukking was open, eerlijk. Hij meent het, dacht Harry.

Barbara kwam terug. ‘Het eten is klaar.’

Sandy kwam tussen Harry en De Salas in staan, een hand op elk van hun schouders. ‘We praten er een andere keer wel verder over, maar laten we nu met het oog op de dames van onderwerp veranderen.’ Hij glimlachte vaderlijk van de een naar de ander, en Harry verbaasde zich er opnieuw over dat hij zo veel ouder leek dan hij in werkelijkheid was. Eerder had hij medelijden met hem gehad, maar nu vond hij hem alleen maar een dikdoener.

Een koud buffet stond klaar in de eetkamer. Ze bedienden zich en namen plaats aan de eikenhouten tafel. Sandy opende een nieuwe fles wijn. Jenny had de fles gin meegenomen.

‘Sandy,’ zei De Salas, ‘je had een señorita moeten uitnodigen voor señor Brett.’

‘Ja, Sandy, we zijn met een oneven aantal,’ beaamde Jenny. ‘Niet erg attent van je.’

‘Ik had niet genoeg tijd.’

‘Het geeft niet,’ zei Harry. ‘Ik denk dat ik donderdag genoeg señorita’s ontmoet. Ik ga naar mijn eerste Spaanse feest.’

‘En bij wie, als ik vragen mag?’ vroeg De Salas.

‘Generaal Maestre. Zijn dochter wordt achttien.’

De Salas keek met nieuwe belangstelling naar Harry. ‘Zo, zo, Maestre.’

‘Ja. Ik heb getolkt tijdens een ontmoeting tussen hem en een van onze diplomaten.’

‘Néé, Sebastian,’ viel Sandy opeens scherp uit. ‘We praten vanavond niet over zaken.’

Hij knikte en wendde zich tot Barbara. ‘Hoe gaat het met uw plannen,

señora, om met weeskinderen te werken? Was de markiezin behulpzaam?’

‘Ja, bedankt. Ze hoopt dat ze iets voor me kan regelen.’

‘Dat doet me genoeg. Dus u pikt uw oude beroep weer op.’

‘Ik wil graag helpen. Ik voel me schuldig dat ik niets doe.’

‘Jenny is ook verpleegster, net als Barbara,’ legde De Salas aan Harry uit. ‘Ik heb haar leren kennen toen ze hier kwam helpen in de oorlog.’

‘Wat?’ Jenny tilde haar hoofd op. Haar wangen gloeiden, en Harry beseftte dat ze dronken was. ‘Ik verstond je niet. Waarom ben ik net als Barbara?’

‘Ik vertelde dat je verpleegster bent.’

‘O, ja, maar ik ben geen echte verpleegster, hoor, ik heb geen opleiding gedaan,’ zei ze lachend. ‘Toen ik hier kwam, hebben ze me meteen bij operaties ingezet. Dat was na de slag aan de Jarama. Maar goed dat ik niet teergevoelig ben.’

Barbara boog haar hoofd en Sandy keek haar bezorgd aan.

‘Harry,’ zei hij, ‘je moet deze wijn proeven. Ik heb er een vermogen voor betaald. Schandalig.’

‘Ik neem aan dat de ambassade eigen voorraden heeft,’ zei De Salas tegen Harry.

‘We krijgen rantsoenen. We mogen niet mopperen.’

‘Is het waar dat voedsel in Engeland op de bon is?’

‘Ja, maar iedereen heeft genoeg te eten.’

‘Is dat zo? Ik lees andere dingen in de kranten.’ Hij boog zich naar voren, oprecht belangstellend. ‘Maar vertel me eens, en het is niet beledigend bedoeld, waarom gaat Engeland door met de oorlog? U bent in Frankrijk verslagen, waarom geeft u zich niet over?’

‘Zo denken alle Spanjaarden erover,’ merkte Barbara op.

‘Hitler heeft u vrede aangeboden. Ik heb hier zo veel doden gezien. Ik wil niets liever dan dat er in Europa een einde komt aan alle geweld.’

‘Ik ben het met hem eens,’ zei Sandy. ‘Engeland zou zich over moeten geven nu er goede voorwaarden op tafel liggen. Ik ben niet onvaderlandslievend, Harry, ik wil alleen het beste voor mijn land. Ik ben nu vier jaar weg, en soms zie je de dingen scherper van een afstand. Engeland kan niet winnen.’

‘De mensen zijn vastberaden.’

‘Om de democratie te verdedigen?’ De Salas schudde zijn hoofd.

‘Ja.’

‘Misschien dat Hitler ons de democratie laat houden als we ons uit de oorlog terugtrekken,’ opperde Sandy. ‘Als een soort tegenprestatie.’

‘Hij heeft op dat gebied nou niet bepaald een goede reputatie.’ Opeens was Harry boos. Hij had tegen de Duitsers gevochten, terwijl Sandy hier geld zat te verdienen.

‘Zo veel democratie is er in Engeland niet meer, heb ik gehoord,’ zei Jenny veel te luid. ‘Oswald Mosley is opgesloten omdat hij de verkeerde partij leidde.’

Barbara wierp haar een giftige blik toe.

De Salas kuchte. ‘De gemoederen raken wellicht een tikje verhit.’

Kort na het eten kondigde De Salas aan dat ze weg moesten. Jenny kon nauwelijks meer op haar benen staan.

‘Nodig haar alsjeblieft niet nog een keer uit, Sandy,’ zei Barbara toen ze weg waren.

‘Jenny heeft hier de hele burgeroorlog als verpleegster gewerkt,’ vertelde Sandy aan Harry. ‘Ze schijnt vroeger nogal wild te zijn geweest, weggelopen van Roedean. Kennelijk verveelt ze zich nu het vrede is. Ze is de hele tijd dronken. Sebastian overweegt haar de bons te geven.’

‘Het is een kreng,’ zei Barbara. Ze draaide zich opzij naar Harry. ‘Sorry, ik was vanavond niet erg gezellig.’

‘Don Sebastian leek me een fatsoenlijke kerel,’ zei Harry. ‘Op zijn eigen manier.’

‘Het Spaanse fascisme is niet zoals het nazisme, Harry, vergeet dat niet,’ zei Sandy. ‘Ik doe bijvoorbeeld liefdadigheidswerk om joodse vluchtelingen te helpen. We houden het stil om de Duitsers niet tegen de haren in te strijken, maar de Spaanse autoriteiten laten het oogluikend toe.’

‘Ze zijn hier niet antisemitisch,’ beaamde Barbara, ‘maar het blijft een beestachtig regime.’

Verbaasd keek Sandy haar aan. ‘Ik dacht dat je het ermee eens was dat Franco tenminste orde schept.’

‘Misschien,’ zei ze schouderophalend. ‘Ik zeg tegen Pilar dat ze af kan ruimen, Sandy, en dan ga ik naar boven. Sorry, Harry, ik voel me niet goed. Ik heb hoofdpijn.’ Ze glimlachte vermoeid naar hem. ‘Ik bel je om iets af te spreken.’

‘Doe dat. Ik ben meestal op de ambassade te bereiken. Later deze week, misschien?’

‘Misschien.’ Weer hoorde hij de terughoudendheid in haar stem.

Toen ze alleen waren, schonk Sandy hen allebei een glas whisky in en stak hij een sigaar op. Harry had met opzet weinig gedronken.

‘Gaat het wel goed met haar?’ vroeg hij.

Sandy maakte een geringschattend armgebaar. ‘O, jawel. Ze is gewoon moe en ze maakt zich zorgen over haar familie. De bombardementen en alles. En ze is te vaak alleen. Als ze je belt, ga dan gezellig ergens lunchen.’

‘Doe ik.’

‘Het is een raar land, Spanje, maar er zijn geweldige kansen om zaken te doen. Trouwens, als je naar dat bal voor Maestres dochter gaat, kun je maar beter niet zeggen dat je mij kent,’ waarschuwde hij met een lachje. ‘De regering is een broedplaats van intriges, en de factie waar ik mee samenwerk en die van Maestre staan niet op goede voet met elkaar.’

‘O, nee?’ vroeg Harry onschuldig. ‘Maestre is een monarchist, is het niet?’

Door een rookwolk heen keek Sandy hem met halfdichte ogen berekenend aan. ‘Ja. Een bekrompen type. Zeg,’ vervolgde hij, ‘herinner je je wat ik in het café tegen je zei, dat ik misschien weg wil uit Spanje?’

‘Ja.’

‘Vertel het alsjeblieft niet aan Barbara, wil je? Ik blijf in elk geval voorlopig nog hier. Ik vertel het haar wel als de tijd er rijp voor is.’

‘Natuurlijk. Ik begrijp het.’

‘Ik moet hier eerst nog zaken afhandelen. Geld verdienen.’ Hij glimlachte. ‘Jouw kapitaal is veilig belegd, neem ik aan?’

Harry aarzelde, maar dit was een mooie kans om Sandy uit zijn tent te lokken. ‘Ja. Mijn ouders hebben me wat geld nagelaten, en dat heeft mijn oom in aandelen belegd. Ik heb het zo gelaten, al denk ik soms dat hij wel erg voorzichtig is geweest.’

‘Geld kan altijd groeien, als je weet wat je ermee moet doen.’

‘O, vast en zeker.’

Tot Harry’s teleurstelling ging Sandy staan. ‘Kom, dan gaan we naar boven. Ik wil je iets laten zien.’

Hij nam Harry mee naar een kleine, gezellige werkkamer vol met kunstvoorwerpen. ‘Mijn heiligdom. Hier kan ik rustig werken.’ Er lagen mappen en papieren op het bureau, maar Harry kon niet zien wat het waren.

‘Kijk.’ Sandy deed de lamp aan boven een schilderij van een woestijnlandschap, met een man die over de rug van een kreupel paard hing. ‘Volgens mij is het een Dalí. Is het niet prachtig?’

‘Maar ook schokkend,’ zei Harry. Hij zag meer vreemde voorwerpen om zich heen: een zilveren vrouwenhand met een kanten handschoen, een Japanse vaas met de afbeelding van een bloederige veldslag in schitterende kleuren.

‘Je vindt de prachtigste dingen op de Rastro,’ vertelde Sandy. ‘Dingen die de roden in de burgeroorlog uit de huizen van de rijken hebben gestolen. Hier, dit wilde ik je laten zien.’ Hij trok een la in het bureau open en haalde er een plateau met fossielen uit. ‘Mijn verzameling. De mooiste, in elk geval.’ Hij wees op een donkere steen. ‘Herinner je je deze?’

‘Hemel, ja. De ammoniet.’

‘Ik genoot er altijd van om samen op fossielen te jagen. Zoals ik laatst al zei, het is mijn enige goede herinnering aan Rookwood.’ Hij glimlachte verlegen.

Harry voelde zich merkwaardig geroerd, en daardoor extra bezwaard over wat hij aan het doen was.

‘En kijk hier eens naar.’ Sandy knielde en tilde het deksel van een platte doos die naast zijn bureau stond. Er lag een grote, witte steen in. ‘Deze heb ik een paar maanden geleden bij Extremadura gevonden.’

In de steen stond de afdruk van een lange poot met drie tenen die eindigden in gekromde klauwen. De ene klauw was veel groter dan de andere twee, wel zo lang als een hand.

‘Is het niet indrukwekkend? Meer dan honderd miljoen jaar oud.’ Zijn gezicht straalde, en even leek hij weer een schooljongen.

‘Welke soort is dit?’

‘Dat is nou juist zo bijzonder. Ik denk dat het misschien een onbekende soort is. Ik ga ermee naar het Natural History Museum als ik terugkom. Als het er dan nog is.’

Peinzend keek Sandy naar de steen. ‘Er is trouwens nog iets wat ik over Barbara wil zeggen. Ik heb haar verteld dat ik niet bevriend was met Piper, maar niet dat we elkaar niet uit konden staan. Dat leek me beter.’

‘Ik begrijp het.’

Sandy glimlachte naar hem. ‘Ik had zo’n bloedhekel aan die school.’

‘Ik weet het. Toch heb je het aardig ver geschopt,’ zei Harry. ‘Weet je nog

wat je tegen me zei toen je wegging, dat het je lot was om altijd het enfant terrible te zijn?’

‘Dat had die ellendige school me wijsgemaakt,’ meesmuilde Sandy. ‘Ik heb een betere opleiding gehad op de renbaan. Daar heb ik geleerd dat je je eigen toekomst kunt bepalen, en dat je kunt zijn wat je wilt zijn.’

‘Soms twijfel ik zelf ook wel eens.’

‘Waarover?’

‘O, of Rookwood ons geen vertekend beeld van de wereld heeft gegeven. Een gevoel van zelfgenoegzaamheid.’

Sandy keek Harry doordringend aan. ‘Zoals ik in het café al zei, de mensen die zelf het initiatief nemen hebben de toekomst. Het verleden mag geen belemmering zijn. En ik geloof niet in het lot.’

Harry staarde naar de dinosauruspoot. Het viel hem op dat de klauwen gekromd waren, alsof het beest op het punt had gestaan om aan te vallen toen het doodging.

DE VOLGENDE OCHTEND BRACHT HARRY VERSLAG UIT. HILLGARTH reageerde enthousiast. Hij drong erop aan dat Harry zo snel mogelijk weer met Sandy zou afspreken, en dat hij Barbara aan de tand zou voelen als hij met haar ging lunchen

Het was bijna lunchtijd toen hij terugkwam op zijn kantoor. Hij was bezig geweest aan de vertaling van een toespraak van de gouverneur van Barcelona, maar die lag nu niet meer op zijn vloeiblad. Hij ging naar Weaver.

‘Ik moest hem aan Carne geven,’ zei Weaver lusteloos. ‘Ik wist niet hoe lang je bezig zou zijn, en er was haast bij.’ Hij zuchtte. ‘Neem de rest van de dag maar vrij.’

Harry verliet de ambassade en liep naar huis. Hij wist dat het de andere twee vertalers ergerde dat hij zo vaak weg was, en de sfeer tussen hen was ijszig. Jammer dan, dacht Harry. Het waren geaffecteerde, hooghartige types met wie hij niets gemeen had. Het maakte hem echter wel eenzaam, want afgezien van Tolhurst had hij geen vrienden op de ambassade.

Thuis gebruikte hij een koude lunch, en omdat hij geen zin had om de hele middag binnen te zitten trok hij gemakkelijke kleren aan en ging hij naar buiten om een wandeling te maken. Het was nog steeds koud en vochtig, een beetje mistig. Op het plein keek hij besluiteloos om zich heen, en toen liep hij de straat in naar La Latina, de buurt waar Tolhurst hem die eerste middag voor had gewaarschuwd, met Carabanchel aan de andere kant van de rivier. Hij vroeg zich af of Bernies vrienden, de Mera’s, er nog woonden.

Terwijl hij door La Latina liep, dacht hij aan Barbara. Hij zag er tegenop om haar uit te horen over Sandy’s werk. Ze was haast onherkenbaar veranderd, maar hij kon zien dat ze niet gelukkig was. Dat had hij ook aan Hillgarth verteld, wat hem het gevoel had gegeven dat hij uit de school had

geklapt.

Hij stak de brug over naar Carabanchel, een wijk van hoge huurhuizen. Op deze koude middag was de *barrio* zo goed als verlaten. Sommige huizen leken op instorten te staan en werden gestut door houten palen. Er zaten kuilen in het wegdek en er waren bomkraters, half ingestorte muren die als gebroken tanden uit bergen puin omhoogstaken. Harry rilde toen een grote rat wegrende door de goot.

Opeens werd hij zich bewust van voetstappen achter zich. Hij vloekte zacht. Zijn achtervolger. Hij was zo in gedachten verzonken geweest dat hij niet had opgelet. Nu dook hij de portiek van het eerste het beste huis in. Hij duwde de deur open en kwam in een gang waar een sterke geur van urine hing. Door een kier gluurde hij naar buiten.

Hij zag de bleke jongeman langslopen, diep weggedoken in zijn jas. Harry wachtte nog een paar minuten, ging weer naar buiten en sloeg een zijstraat in. Een paar mannen stonden op de straathoek te praten, en ze keken hem kil aan toen hij langsliep. Met een gevoel van weemoed dacht hij aan de hartelijkheid van de mensen toen hij hier negen jaar geleden met Bernie was geweest.

Hij kwam uit op een plein. Ontzet keek hij om zich heen. Nog nooit had hij vernietiging op deze schaal gezien. Aan twee kanten waren alle huizen kapotgeschoten, een chaos van ingestorte muren in een zee van bakstenen, puin en oude matrassen. Onkruid schoot op tussen de stenen. Vierkante gaten in de grond met groezelig groen water gaven aan waar ooit kelders waren geweest. Het plein was verlaten, en de huizen die nog wel overeind stonden zagen er vervallen uit. Alle ramen waren gebroken.

Toen zag hij een bordje op de hoek, Plaza General Blanco, en zijn adem stakte. Dit was het plein waar de familie Mera had gewoond. Nogmaals keek hij om zich heen, en hij beseftte dat het huizenblok waar het gezin had gewoond er niet meer was.

Opeens bewoog er iets, en Harry schrok toen een hond op de resten van een muur sprong. Het was een klein mormel met een krullende staart; ooit was het iemands huisdier geweest, maar nu was het beest uitgehongerd en staken zijn ribben door zijn schurftige vacht heen.

Het beest blafte twee keer, kort en scherp, en vanachter muren en onkruid doken nog een stuk of zes honden op, in alle soorten en maten, allemaal broodmager en schurftig. Er waren een stuk of drie grote honden bij, waaronder een Duitse herder. Ze stonden op een kluitje bij elkaar naar hem te

kijken. Tolhurst had hem de eerste dag verteld dat deze beesten rabiës hadden. Koortsachtig keek hij om zich heen, maar afgezien van de honden was er geen enkel teken van leven op het mistige plein. Zijn hart bonsde en er was een sissend geluid in zijn slechte oor.

De honden klauterden over het puin naar hem toe, en angstaanjagend stil waaierden ze uit. De herder, duidelijk de leider, kwam naar voren en ontblootte zijn tanden, veranderde in een vervaarlijk roofdier.

Geen angst laten blijken, zeiden ze altijd. ‘*Vete!*’ riep hij. ‘Ga weg!’ Tot zijn opluchting bleven ze staan, maar de herder bleef grommen.

Harry deinsde achteruit, zonder de meute uit het oog te verliezen. Hij struikelde bijna over een baksteen en hield zichzelf maaiend met zijn armen in evenwicht. Starend naar de herder raapte hij de steen op, en met een luide kreet smet hij de steen naar de hond. De steen raakte hem tegen zijn magere flank en jankend droop hij af. ‘*Vete!*’ schreeuwde hij nog een keer. De andere honden bleven nog even aarzelen, draaiden zich toen om en draafden achter hun leider aan.

Net buiten zijn bereik bleef de meute naar hem staan kijken. Harry trilde op zijn benen. Hij raapte nog een steen op en begon langzaam achteruit te lopen. Aan de andere kant van het plein drukte hij zijn rug tegen een muur, en zo schuifelde hij verder, alert op elke beweging. De honden waren verdwenen tussen het puin, maar hij voelde dat ze nog naar hem keken. Hij bereikte de straat die naar het plein voerde en bleef staan om op adem te komen.

Toen hoorde hij een gil, een kreet van pure angst. En nog een, luider. Harry aarzelde even maar rende toen terug.

Zijn achtervolger stond aan de rand van de bomkrater. De honden hadden hem omsingeld, sprongen tegen hem op. Een van de honden beet in zijn been, rukte eraan, probeerde hem omver te trekken, en de man schreeuwde het uit. Zijn broekspijp en de snuit van de hond zagen rood van het bloed. Een klein mormel beet zich vast in zijn arm, en de man verloor zijn evenwicht en ging met een luide kreet tegen de grond. Meteen stortte de herder zich boven op hem. De man verdween bijna helemaal onder de kluwen van grommende honden.

Harry raapte een steen op en smet die naar de honden. Er ontstond verwarring, en met hun tanden ontbloot keken ze zijn kant op. Ineengedoken rende hij over het plein, raapte met beide handen stenen op en gooide die uit alle macht naar de meute, luid schreeuwend. Ook nu mikte hij voornamelijk

op de herder. Het beest aarzelde. Even dacht Harry dat ze nu allemaal op hem af zouden komen, maar de herder deinsde achteruit en hinkte weg, duidelijk gewond. De rest volgde. Een voor een verdwenen de beesten tussen het onkruid.

De man lag languit op de kapotte keien, een arm over zijn hals. Met open mond staarde hij Harry aan, snakkend naar adem. Zijn broekspijp was gescheurd en rood van het bloed.

‘Kun je opstaan?’ vroeg Harry. De man staarde hem aan, zijn ogen groot van angst. ‘We moeten hier weg. Ze hebben bloed geproefd en komen misschien terug. Kom op, ik help je wel.’

Hij legde zijn handen onder de oksels van de man en hielp hem overeind. Hij woog niets, was vel over been. Hij steunde op zijn goede been, probeerde het andere, en kromp ineem van pijn. De herder dook weer op, hield hen vanaf een muurtje in de gaten. Harry schreeuwde naar hem en hij verdween weer. Met zijn arm om de man heen liep hij weg van het plein, maar hij bleef om de paar seconden omkijken. Toen ze een paar straten bij het plein vandaan waren, liet hij hem zakken op de stoep van een huis.

‘Dank u,’ zei de spion ademloos. ‘Dank u, señor.’ Zijn been bloedde nog steeds, en er zat ook bloed op Harry’s broek. Als de honden ziek waren, rabiës hadden, zou de man doodgaan.

‘Ik dacht dat ik je had afgeschud,’ zei Harry.

‘Dus u weet het?’ Met doodsbanige ogen keek hij hem aan. Hij was nog jonger dan Harry had gedacht, een jongen nog maar. Zijn bleke gezicht zag lijkwit.

‘Al een tijdje.’

‘Ik raak u de hele tijd kwijt,’ verzuchtte hij. ‘Vanmiddag ook weer, vlak voor het plein.’ Hij grijnsde vermoeid. ‘U bent er beter in dan ik.’

‘Hoe heet je?’

‘Enrique. Enrique Roque Casas. U spreekt goed Spaans, señor.’

‘Ik ben vertaler. Maar ik neem aan dat je dat weet.’

‘U hebt mijn leven gered,’ zei hij beschaamd. ‘Geloof me, señor, ik wilde het niet doen, maar we hebben het geld nodig.’ Hij raakte zijn been aan en zijn hand zat onder het bloed. Zijn tanden begonnen te klapperen.

‘Kom, ik breng je thuis. Waar woon je?’ De jongen mompelde iets wat Harry niet kon verstaan, en hij moest het nog een keer vragen.

‘Hier vlakbij, niet ver van de rivier. *Madre de Dios*, ik wist het van die

honden, maar ik wilde u niet weer kwijtraken. Ze zijn toch al niet blij met me.’ Enrique rilde nu, duidelijk in shock.

Harry trok zijn jas uit en sloeg die rond de magere schouders. Met zijn arm om Enrique heen liep hij volgens diens aanwijzingen door de smalle straten. Dit is bespottelijk, dacht hij, maar hij kon de arme jongen niet aan zijn lot overlaten.

‘Voor wie werk je?’ vroeg hij bars.

‘Buitenlandse Zaken, señor. Ons blokhoofd heeft me voor dit baantje gevraagd. Ik moest een Britse diplomaat volgen en alles melden wat hij deed.’

‘En verder?’

‘Alle diplomaten worden gevolgd, behalve de Duitsers. Zelfs de Italianen. Ze zeiden dat u vertaler was, señor, en dat u waarschijnlijk alleen naar de ambassade en dure restaurants zou gaan, maar ik moest het allemaal melden.’

‘Dus als ik bijvoorbeeld naar een bordeel zou gaan, zouden ze dat kunnen gebruiken om me te chanteren.’

‘U kent het vak.’

Maar al te goed, dacht Harry.

Voor een vervallen gebouw bleven ze staan. ‘Hier is het,’ zei Enrique, terwijl hij de deur openduwde. ‘Ik woon op de eerste verdieping.’

Harry hielp hem de trap op. Enrique haalde een sleutel uit zijn zak en stak die met een trillende hand in het slot. Ze kwamen in een bedompt halletje. Enrique hinkte naar een kleine *salón*. Harry nam zijn hoed af en liep achter hem aan. Onder een tafel brandde een *brasero*, maar het was er nog steeds koud. Een jongetje van een jaar of acht zat aan tafel en tekende met een kleurpotlood letters na in de *Arriba*. Hij sprong overeind toen hij Harry zag en rende naar een doorgezakt bed in een hoek van de kamer. Er waren gordijnen opgehangen rond het bed, maar die waren open. Tegen een stapel kussens lag een oude vrouw met dun grijs haar rond een gerimpeld gezicht, dat half verlamd was, het ene oog bijna dicht. De jongen kroop dicht tegen haar aan. Harry schrok van de angst en boosheid in zijn blik.

De oude vrouw richtte zich half op. ‘Enrique, wat is er gebeurd, wie is dat?’ Ze praatte langzaam en onduidelijk, en Harry beseftte dat ze een beroerte had gehad.

Enrique liep naar het bed, gaf de vrouw een kus en aaide het jongetje over zijn hoofd. ‘Geen zorgen, mama. Ik ben gebeten door een hond, en deze man

heeft me thuisgebracht. Ga zitten, señor.’ Hij schoof een gammele stoel naar achteren, en Harry ging zitten. De stoel kraakte onder zijn gewicht. ‘Waar is Sofia, mama?’ vroeg Enrique.

‘Boodschappen doen.’ Met haar goede arm trok ze de jongen tegen zich aan, de andere lag slap langs haar zij.

‘¡Sangre!’ riep het kind schrill. ‘Bloed!’

‘Het is niet erg, Paquito,’ suste Enrique. ‘No es nada.’

De vrouw keek naar Harry. ‘Buitenlander?’ fluisterde ze naar haar zoon. ‘Is het een Duitser?’

‘Ik ben Engels, señora.’

Nerveus keek ze hem aan, en Harry vermoedde dat ze wist wat haar zoon deed voor de kost.

Harry gebaarde naar Enriques been. ‘Je moet de wond schoonmaken.’

De oude vrouw knikte. ‘Ga water halen, Enrique.’

‘Sí, mama.’ Enrique hinkte naar de deur, en gebaarde heftig toen Harry op wilde staan. ‘Nee, nee, blijf zitten, señor, alstublieft. U hebt genoeg gedaan.’ Hij pakte een emmer en verliet het vertrek.

Hulpeloos keek Harry om zich heen. Hij zou weg kunnen gaan, maar hij wilde niet onbeleefd zijn. Het tweetal op het bed staarde hem aan. De uitdrukking op het gezicht van de vrouw was moeilijk te lezen, maar de jongen keek kwaad en bang. Harry glimlachte ongemakkelijk.

De kamer was schoon. De muffe lucht was waarschijnlijk onvermijdelijk als de oude vrouw altijd hier in bed lag. Er stonden gedroogde bloemen in vaasjes en er hingen goedkope schilderijtjes van landschappen aan de muren, maar op de muur onder het raam zaten donkere schimmelplekken van water dat van een kapotte vensterbank op een oude deken lekte. Ook waren er een paar foto’s met spelden op de muur geprikt.

‘Mijn bruiloft,’ kraakte de oude vrouw.

Toen Harry opstond om ernaar te kijken, kroop de jongen nog dichter tegen de vrouw aan. Op de foto stond een echtpaar in de deuropening van een kerk, naast een glimlachende priester. Aan de kleding te zien was de foto ongeveer in dezelfde tijd genomen als het huwelijk van zijn ouders.

‘Días más felices,’ fluisterde ze. ‘Gelukkiger tijden.’

‘Sí, más felices, señora.’

‘Gaat u toch zitten, señor.’

Harry ging weer zitten. De vrouw streelde het haar van het jochie.

De deur ging open en een meisje in een winterjas kwam binnen, met een boodschappentas in haar hand. Ze was voor in de twintig, klein, en ze had donker haar, een hartvormig gezicht en grote bruine ogen. Stokstijf bleef ze staan toen ze Harry zag. Hij ging staan.

‘Wat is er gebeurd?’ vroeg ze scherp. ‘Wie bent u?’

‘Rustig,’ zei de oude vrouw. ‘Enrique is gebeten door een hond, en deze man heeft hem thuisgebracht. Hij is water gaan halen.’

Met gefronste wenkbrauwen zette het meisje de tas neer. ‘Waar komt u vandaan?’

‘Ik ben een Engelsman. Mijn naam is Harry Brett. Ik werk op de ambassade.’

Ze sperde haar ogen open. ‘Dan bent u... de man die hij...’

‘Eh... ja.’ Dus het meisje wist er ook van.

‘Wat heeft hij nu weer gedaan?’ Ze keek Harry lang aan, draaide zich om en verliet de kamer.

‘Mijn dochter,’ legde de vrouw glimlachend uit. ‘*Mi Sofía, corazón de mi vida.*’ Hart van mijn leven.

Er klonken stemmen in het trappenhuis, die van het meisje boos, die van Enrique verontschuldigend. Hij hinkte de kamer in, gevolgd door het meisje, dat de emmer droeg. Enrique ging op een stoel zitten en het meisje haalde een schaar uit een la.

‘Paquito,’ zei ze tegen het jongetje, ‘ga alsjeblieft naar de keuken en steek het fornuis aan.’

Gehoorzaam stond hij op en liep weg.

‘Zijn been is het ergst,’ zei Harry, ‘maar hij is ook in zijn arm gebeten. Kan ik iets doen?’

Ze schudde haar hoofd en knipte de broekspijp onder de knie af. Enriques gezicht was vertrokken van pijn. Het been zag er vreselijk uit, vol afdrücken van tanden en langere scheuren in de huid waar de honden aan hem hadden getrokken. Sofia deed zijn jasje uit en knipte de mouw van het overhemd om ook die wonden schoon te kunnen maken. Ze haalde een flesje jodium uit een la. ‘Dit prikt heel erg, Enrique, maar anders raken de wonden ontstoken.’

‘Kun je zien of ik rabiës heb?’ vroeg hij angstig.

‘Nee,’ antwoordde ze. ‘Gedroegen die honden zich vreemd, wankelden ze op hun poten, knipperden ze met hun ogen?’

‘De herder liep niet goed,’ vertelde hij. ‘Ja toch, señor?’

‘Ik had hem met een steen geraakt toen hij mij wilde aanvallen. Daarom hinkte hij. Maar die honden zagen er niet ziek uit.’

‘Dat is hoopvol,’ zei Sofia.

‘Ze zijn gevaarlijk,’ zei Harry. ‘Ze zouden afgemaakt moeten worden.’

‘Denk maar niet dat de regering iets voor ons doet.’ Sofia maakte de wonden schoon, en Harry was verbaasd over haar handigheid.

‘Sofia zou dokter worden,’ kraakte de oude vrouw vanaf het bed.

‘Echt waar?’ vroeg Harry.

‘De oorlog heeft een eind gemaakt aan mijn studie,’ zei ze zonder op te kijken. Ze knipte een oud laken aan repen.

‘Moet je broer niet naar een dokter?’

‘Dat kunnen we niet betalen,’ antwoordde ze kortaf. ‘Ik zorg ervoor dat de wonden schoon blijven.’

Harry aarzelde. ‘Ik wil best betalen. Ik heb hem gered, dus dan wil ik het ook helemaal afronden.’

Ze keek hem aan. ‘U kunt iets anders voor ons doen, señor, en dat kost geen geld.’

‘Ik wil doen wat ik kan.’

‘Zeg niets. Mijn broer vertelde me op de trap dat u al de hele tijd weet dat u werd gevolgd.’

Harry keek naar Enrique met zijn verbonden arm en been; hij zag eruit als een bang klein jongetje.

‘Het blokhoofd van deze buurt wist dat we niet rond konden komen, en hij zei dat hij werk voor Enrique kon vinden. We waren niet blij toen we hoorden wat hij moest doen, maar we hadden het geld nodig.’

‘Ik weet het,’ zei Harry. ‘Je broer heeft het me verteld.’

Doordringend keek ze hem aan. ‘Dus u hebt hem gevraagd wat hij deed.’

‘Dat zou jij toch ook hebben gedaan?’

‘Misschien.’ Ze bleef hem aankijken, ernstig, maar niet smekend; hij voelde dat ze niet iemand was om te smeken.

‘Godzijdank was Ramón niet beneden,’ verzuchtte Enrique.

‘Ja, dat geeft ons een kans. We kunnen zeggen dat Enrique door honden is aangevallen, maar niet dat u erbij was. Misschien betalen ze hem zelfs door totdat hij weer beter is.’

‘En als ik weer beter ben, señor, weet u dat u zich over mij geen zorgen hoeft te maken,’ verzekerde Enrique hem. ‘Ik zeg gewoon dat u lange

wandelingen maakt. Andere dingen heb ik u trouwens sowieso niet zien doen.'

Harry lachte en schudde zijn hoofd. Enrique lachte ook, een beetje nerveus. Sofia fronste haar wenkbrauwen.

'Het spijt me,' zei Harry. 'De situatie is zo bizar.'

'We leven in een bizarre wereld,' zei ze scherp.

'Maar wees gerust, ik zal niets zeggen.'

'Dank u.' Sofia slaakte een zucht van verlichting. Ze haalde een pakje goedkope sigaretten uit een la. Ze gaf een sigaret aan Enrique en bood er Harry ook een aan.

'Nee, bedankt, ik rook niet.'

Enrique zoog de rook diep in zijn longen. Vanaf het bed klonk gesnurk; hun moeder was in slaap gevallen.

'Ze slaapt de hele tijd,' vertelde Sofia op vertederde toon. 'Mijn vader vocht voor de militie en mijn moeder heeft een beroerte gehad toen hij werd gedood.'

'En Paquito is jullie kleine broertje?'

'Nee, hij woonde hier tegenover met zijn ouders,' zei ze toonloos. 'Het waren vakbondsactivisten. Op een dag kwam ik thuis en zag ik dat de deur van hun huis openstond. De muren zaten onder het bloed. Ze hadden zijn ouders weggehaald en hem achtergelaten. Wij hebben hem in huis genomen om te voorkomen dat hij bij de nonnen terecht zou komen.'

'Sindsdien is hij niet goed bij zijn verstand,' voegde Enrique eraan toe.

'Wat naar.'

'Sofia werkt in een melkerij,' vervolgde hij, 'maar daar kunnen we niet met zijn vieren van leven. Vandaar dat ik dat baantje moest nemen.'

'Ik begrijp het,' zei Harry.

'Eén ding, señor,' zei Enrique met een lachje, 'neem me alstublieft niet nog een keer mee naar dat plein!'

Harry glimlachte. 'Beloofd.' Hij voelde een merkwaardige verbondenheid met Enrique, net als hij spion tegen wil en dank.

'Het is een vreemde plek om te gaan wandelen voor een diplomaat,' merkte Sofia op.

'Ik heb een gezin gekend dat daar woonde, jaren geleden, voor de burgeroorlog. Ik weet niet wat er van hen is geworden.' Hij zuchtte. 'Hun huis is weg, gebombardeerd.'

‘Tegenwoordig woont er niemand meer op dat plein.’ Nieuwsgierig keek ze hem aan. ‘Dus u hebt Spanje gekend... voor dit?’

‘Ja.’

Ze knikte maar zei niets meer.

Harry ging staan. ‘Laat me alsjeblieft de dokter betalen.’

Sofia drukte haar sigaret uit. ‘Nee, dank u. U hebt genoeg gedaan.’

‘Ik sta erop. Stuur de rekening maar naar mij.’ Hij pakte een opschrijfboekje en gaf haar zijn adres. Toen pas besepte hij dat Enrique natuurlijk wist waar hij woonde.

‘Dank u, señor... Brett,’ zei ze met een rollende r. ‘Spreek ik het goed uit?’

‘Ja.’

‘Brett. Ik ben Sofia.’ Ze ging staan en stak haar kleine, fijng gevormde hand naar hem uit. ‘We zijn u enorm dankbaar. Tot ziens.’

Het was een teken dat hij kon gaan. Tot zijn verbazing besepte Harry dat hij niet weg wilde, dat hij wilde blijven en meer over deze mensen wilde weten.

‘Adiós.’

Hij verliet de woning en daalde de donkere trap af naar de straat. Terwijl hij naar de Puerta de Toledo liep merkte hij dat zijn benen een beetje trilden en het gonzen in zijn slechte oor was terug. Hij dacht aan het verwoeste plein, de honden. Was de hele familie Mera dood, vroeg hij zich af, net als Bernie?

VIA BERNIES OUDERS HAD HARRY BARBARA LEREN KENNEN, IN ZIJN eerste jaar als docent aan de universiteit. Hij was met Pasen naar zijn oom en tante gegaan. Sinds hij vier jaar daarvoor naar Cambridge was gegaan zag hij ze nog maar zelden, en als hij bij ze was waren ze altijd even hartelijk.

Eind april ging de telefoon in de hal van het grote oude huis. Zijn oom James kwam met een zorgelijke uitdrukking op zijn gezicht de zitkamer in, waar Harry de krant zat te lezen.

‘Dat was de moeder van je vriend Bernie Piper,’ vertelde hij. ‘De jongen met wie je naar Spanje bent geweest.’

Harry had in geen vijf jaar iets van Bernie gehoord. ‘Is er iets gebeurd?’

‘Ik kon haar nauwelijks volgen, ze was erg verward. Het schijnt dat hij naar Spanje is gegaan om te vechten. Voor de roden,’ voegde hij er afkeurend aan toe. ‘Ze hebben een brief ontvangen dat hij wordt vermist. Ze wil weten of jij kunt helpen. Ik heb gezegd dat je er niet was. Dat zaakje stinkt.’

Harry werd koud vanbinnen. Hij herinnerde zich Bernies moeder, een nerveuze vrouw die hem aan een vogeltje deed denken. Bernie had hem meegenomen naar zijn ouders, vlak voordat ze in 1931 naar Spanje gingen, zodat Harry hen gerust kon stellen over hun reis.

‘Ik bel haar meteen terug.’

‘Ze hebben geen telefoon. Ze vroeg of je naar haar toe kon komen. Nogal brutaal, vind ik.’ Hij zweeg even. ‘Nou ja, de arme vrouw is waarschijnlijk wanhopig.’

De volgende dag nam Harry de trein naar Londen. Hij wist nog waar het kruidenierswinkeltje was, in een armoedige arbeiderswijk. Bernies vader zat achter de toonbank. Hij was lang en sterk gebouwd, net als Bernie, en ooit moest hij even knap zijn geweest, maar nu was hij vermagerd en gebogen, en

hij had trieste, doodse ogen.

‘Jij bent het,’ zei hij. ‘Hallo. Mijn vrouw is achter.’ Hij gebaarde naar de glazen deur van de achterkamer maar liep niet met Harry mee.

Edna Piper zat aan een tafel in de kleine achterkamer. Haar smalle gezicht lichtte op toen ze Harry zag. ‘Harry, Harry, hoe gaat het met je?’

‘Heel goed, dank u, Mrs. Piper.’

‘Wist je dat hij naar Spanje is gegaan om te vechten?’

‘Nee, ik heb al geen jaren meer iets van Bernie gehoord.’

Ze zuchtte. ‘Doodzonde. Het is alsof hij nooit naar die school is geweest, afgezien van zijn accent. Sorry, ga toch zitten. Wil je een kopje thee?’

‘Nee, dank u. Wat... wat is er precies gebeurd?’

‘Een maand geleden kregen we een brief van de ambassade. Er stond in dat er in februari gevechten waren geweest, en sindsdien wordt Bernie vermist. Het waren maar een paar regels,’ vertelde ze met een snik. ‘Volgens zijn vader betekent het dat hij dood is, dat ze alleen zijn lichaam niet hebben gevonden.’

Harry kwam tegenover haar zitten. Op de tafel lag een envelop met een Spaanse postzegel. Ze pakte de brief op en hield hem in haar handen.

‘Verleden jaar oktober kwam Bernie langs en hij vertelde dat hij tegen de fascistenging vechten, zomaar, plompverloren. Hij keek me uitdagend aan omdat hij wist dat ik zou protesteren. Toch was het voor zijn vader veel erger. Bernie dacht er niet bij na, maar ik zag dat hij in elkaar zakte alsof alle lucht uit hem werd gezogen toen hij het ons vertelde. Dit wordt zijn dood,’ voorspelde ze somber. ‘Sommige kinderen kruisigen hun ouders, Harry.’

‘Ik vind het heel erg voor u.’

‘Jij hebt je beide ouders verloren, hè?’

‘Ja.’

‘Pete wil er niet over praten, hij is ervan overtuigd dat Bernie dood is.’ Ze stak hem de brief toe. ‘Wil jij hier even naar kijken? Het is een brief van een Engels meisje met wie Bernie in Madrid omging.’

Harry haalde de brief uit de envelop, drie weken daarvoor gedateerd.

Beste Mr. en Mrs. Piper,

U kent mij niet, maar Bernie en ik hadden een heel hechte band. Ik weet dat de ambassade u hebt geschreven met de mededeling dat Bernie

wordt vermist en vermoedelijk is overleden. Ik werk voor het Rode Kruis in Madrid, en ik wilde u laten weten dat ik alles in het werk stel om meer informatie te krijgen, en te achterhalen of hij mogelijk nog in leven is. De situatie is chaotisch maar ik blijf het proberen.

Bernie was een heel bijzonder mens.

Vriendelijke groet,

Barbara Clare

‘Ik weet niet wat het betekent,’ zei Mrs. Piper. ‘Ze zegt dat hij misschien nog leeft, en dan dat hij heel bijzonder was, alsof hij dood is.’

‘Het klinkt alsof ze tegen beter weten in hoop houdt.’ Er ging een steek door Harry heen omdat het nu pas tot hem doordrong dat Bernie er niet meer was.

‘Hij heeft haar over ons geschreven, weet je, met Kerstmis. Hij vertelde dat hij een Engels meisje had ontmoet. Ze moet er vreselijk aan toe zijn, daar helemaal in haar eentje.’

‘Hebt u haar teruggeschreven?’

‘Meteen, maar we hebben niets meer gehoord. Ik denk dat brieven niet altijd worden doorgestuurd.’ Ze haalde diep adem. ‘Harry, jij spreekt Spaans, is het niet, en je kent het land. Ik vroeg me af...’

‘Ik ben al sinds 1931 niet meer in Spanje geweest,’ zei hij aarzelend.

‘Welke kant steun jij?’ vroeg ze onverwachts.

Hij schudde zijn hoofd. ‘Geen enkele. Die hele burgeroorlog is een tragedie.’

‘De internationale beweging is hier geweest, maar ik wil geen geld, ik wil Bernie terug.’ Ze keek hem doordringend aan. ‘Zou jij erheen willen gaan om dat meisje te zoeken, te vragen wat er is gebeurd?’ Ze boog zich naar voren en pakte zijn hand beet. ‘Ik weet dat ik veel van je vraag, maar jullie waren zulke goede vrienden. Misschien kun jij zekerheid krijgen, uitvinden of er misschien nog een béétje hoop is.’

Twee dagen later nam Harry de trein naar Madrid. Hij had een hotel geboekt, en de reisagent had verteld dat er waarschijnlijk alleen journalisten zouden logeren; het waren de enige mensen die nog naar Spanje gingen.

Op een warme lentedag kwam hij aan in Madrid. Hij was verbijsterd over

de verandering sinds zijn eerste bezoek: enorme aanplakbiljetten, overal soldaten en militie, mensen met grimmige, bezorgde gezichten, ondanks de propaganda die overal uit luidsprekers galmde. De kranten stonden bol van een coupoging in Barcelona door ‘trotskistisch-fascistische verraders’.

Het hotel was in de buurt van de Castellana. Hij had Barbara’s adres, maar wilde eerst de omgeving verkennen. Die middag liep hij door La Latina in de richting van Carabanchel, denkend aan de familie Mera, aan die warme zomer en hoe zorgeloos ze destijds waren geweest. Sombor vroeg hij zich af of ze er nog steeds woonden. Veel straten waren opgebroken en in modderpoelen veranderd; de straatstenen waren gebruikt om barricades op te werpen, met alleen een kleine doorgang voor voetgangers. Er waren niet veel mensen op straat, en soldaten keken hem argwanend aan. Het dreunen van artillerievuur werd hoorbaar in de verte, en Harry ging terug.

Die avond ontmoette hij in zijn hotel een journalist, een cynische man die Phillips heette. Hij vroeg hem wat er in Barcelona was gebeurd.

‘De Russen hebben de macht overgenomen,’ snoof hij. ‘Trotskisten? Laat me niet lachen!’

‘Dus het is waar dat de Russen de dienst uitmaken?’

‘Nou, en of. Ze hebben zelfs hun eigen martelkamers. Ze hebben de republiek volledig in hun macht, want als de regering hun beperkingen oplegt, stuurt Stalin geen wapens meer. Hij heeft ze zelfs zo ver gekregen dat ze de goudreserve van de Spaanse Bank naar Moskou hebben overgebracht. Die zien ze voorlopig niet meer terug.’

‘Ik ben blij dat wij ons steeds aan non-interventie hebben gehouden,’ merkte Harry hoofdschuddend op.

‘Kom nou toch!’ meesmulde Phillips. ‘Als Baldwin de Fransen een jaar geleden wapens had laten leveren aan de republiek zouden ze nooit toenadering hebben gezocht tot de Russen. Dit is onze schuld. De Duitsers en de Italianen sturen op grote schaal troepen en wapens, dus de republiek gaat uiteindelijk verliezen.’

‘En wat dan?’

Phillips bracht spottend de nazigroet. ‘*Sieg heil*, kerel. Nog een fascistische natie. Nou, ik ga maar eens naar bed. Ik moet morgen verslag uitbrengen vanuit het Casa de Campo. Had ik mijn helm maar meegenomen.’

De volgende dag ging Harry naar het Rode Kruis, en hij vroeg naar Miss Clare. Hij werd naar een kantoortje gebracht waar een vermoeid uitziende Zwitserse man achter een schragentafel met stapels papieren zat. Ze spraken Frans met elkaar.

‘Kent u Miss Clare persoonlijk?’ informeerde de man.

‘Nee, ik heb haar vriend gekend. Zijn ouders hebben me gevraagd contact met haar op te nemen.’

‘Ze is er niet best aan toe. We hebben haar met ziekteverlof gestuurd, maar misschien is het beter dat ze teruggaat naar Engeland.’

‘Juist.’

‘Het zou erg jammer zijn, want ze was hier op kantoor altijd een rots in de branding. Ze weigert terug te gaan, ze wil eerst zekerheid hebben over haar vriend. Ik vrees dat ze het nooit zeker zal weten.’ Hij zweeg even. ‘Helaas hebben we een klacht gehad van de autoriteiten. Ze vinden haar lastig. Voor ons is het erg belangrijk om een goede relatie met hen te houden, dus als u kans ziet om haar een beetje te kalmeren...’

‘Ik zal doen wat ik kan,’ zei hij met een diepe zucht. ‘Kalmte lijkt hier ver te zoeken.’

‘Heel ver,’ beaamde de man.

Ze woonde in een huizenblok. Hij klopte op de deur en hoorde schuifelende voetstappen naderbij komen. Hij vroeg zich af of hij zich in de woning had vergist, want ze klonken als die van een oud besje, maar een lange, jonge vrouw deed open. Ze had onverzorgd haar, een gespannen, opgezet gezicht, en donkere kringen onder opvallend groene ogen.

‘¿Sí?’ zei ze zonder enige belangstelling.

‘Miss Clare? U kent me niet. Ik ben Harry Brett,’ legde hij uit. ‘Een vriend van Bernie.’

Bij het horen van zijn naam kwam ze tot leven. ‘Is er nieuws?’ vroeg ze gretig.

‘Ik vrees van niet. Bernies ouders hebben uw brief ontvangen, en ze hebben mij gevraagd of ik naar Spanje wilde gaan om te zien wat er gedaan kan worden.’

‘O.’ Ze was meteen weer terneergeslagen, maar bleef de deur openhouden. ‘Kom binnen.’

Het was een bende in de woning en het zag er blauw van de sigarettenrook. Verward keek ze hem aan. 'Ik ken uw naam ergens van.'

'Rookwood. Bernie en ik hebben bij elkaar op school gezeten.'

Opeens glimlachte ze. 'Natuurlijk. Harry. Bernie heeft me over u verteld.'

'Werkelijk?'

'Hij zei dat u op school zijn beste vriend was.' Ze zweeg even. 'Maar wat had hij een hekel aan die school.'

'Nog steeds?'

'Het had allemaal met zijn politieke opvattingen te maken. Het lijkt erop dat hij het met de dood heeft moeten bekopen, die verdomde politiek van hem. Sorry, mijn manieren zijn schandalig.' Ze veegde een stapel kleren van een stoel. 'Ga zitten. Koffie?'

'Graag.'

Ze maakte een kop koffie voor hem en kwam tegenover hem zitten, lusteloos onderuitgezakt. 'Ben je bij het Rode Kruis geweest?'

'Ja. Ze hebben me verteld dat je met ziekteverlof bent.'

'Al twee maanden, ja,' bevestigde ze. 'Ze willen dat ik terugga naar Engeland. Volgens hen kan het niet anders dan dat Bernie dood is. In het begin dacht ik dat ook, maar nu twijfel ik. Ik heb pas zekerheid als iemand me vertelt waar zijn lichaam is.'

'Heb je informatie kunnen krijgen?'

'Nee. Ze hebben genoeg van me, ze kunnen me niet meer zien. Ze hebben zelfs geklaagd bij de oude Doumergue.' Barbara stak een sigaret op. 'Op het hoofdkwartier van het leger werkte een communist die Bernie kende van de gevechten in het Casa de Campo, kapitein Duro. Hij was aardig, en hij heeft geprobeerd te achterhalen wat hij kon, maar verleden week was hij opeens weg, overgeplaatst of zo. Ik heb gevraagd of ik erheen kon gaan, naar de linies, maar uiteraard zeiden ze nee.'

'Misschien is het beter om naar huis te gaan.'

'Daar heb ik niets te zoeken.' Ze staarde dof voor zich uit, in zichzelf gekeerd, en ze leek te vergeten dat hij er was.

Harry had diep medelijden met haar. 'Kom mee, dan lunchen we in mijn hotel,' stelde hij voor.

Ze glimlachte vluchtig en triest, en knikte.

De dagen daarna bracht Harry grotendeels samen met haar door. Ze wilde alles horen wat hij haar over Bernie kon vertellen. Het leek haar een beetje op te monteren, hoewel ze steeds terugviel in zwaarmoedigheid. Ze droeg oude rokken en ongestreken blouses en ze gebruikte geen make-up. Het leek haar niet te kunnen schelen hoe ze eruitzag.

De tweede dag ging hij naar de Britse ambassade, waar hij ongeveer hetzelfde te horen kreeg: dat ‘vermist en vermoedelijk overleden’ bete kende dat er geen lichaam was gevonden. Met lood in zijn schoenen liep hij terug naar Barbara’s woning. Hij had haar beloofd dat hij de volgende dag naar het militaire hoofdkwartier zou gaan, in de hoop dat ze een man serieuzer zouden nemen dan een vrouw, maar hij had geen idee wat hij verder nog kon doen. Zelf was hij ervan overtuigd dat Bernie dood was.

Hij klopte op de deur en hoorde ook nu de schuifelende voetstappen. Ze deed open en leunend tegen de deurpost staarde ze hem aan. Ze was dronken. ‘Kom binnen.’

Er stond een halflege fles wijn op tafel en de hals van een lege wijnfles stak uit de prullenbak omhoog. Met een plof liet ze zich op een stoel aan de tafel valen.

‘Neem een glas wijn,’ zei ze. ‘Laat me niet alleen drinken, Harry.’

‘Heb je niet genoeg gehad?’ vroeg hij vriendelijk.

‘Nee. Kom op, neem een glas.’

Hij liet zich door haar een glas wijn inschenken. Ze hief het hare. ‘Op die ellendige revolutie.’

‘Op die ellendige revolutie.’

Hij vertelde haar wat de ambassade had gezegd, en meteen werd ze weer somber. ‘Hij was altijd zo levendig. Zo geestig. Zo mooi.’ Ze keek hem aan. ‘Hij heeft me verteld dat sommige jongens op school verliefd op hem waren. Dat vond hij vreselijk.’

‘Ik weet het.’

‘Was jij verliefd op hem?’

‘Nee.’ Harry glimlachte triest, denkend aan de avond dat Bernie naar de hoertjes aan de overkant van hun hotel was gegaan. ‘Ik was wel eens jaloers op zijn knappe uiterlijk.’

‘Heb je een vriendin in Engeland?’

‘Ja.’ Hij aarzelde. ‘Een leuk meisje.’ Hij had al een paar maanden verkering met Laura, en was zelf verbaasd toen hij besepte dat hij sinds zijn

komst naar Madrid nauwelijks aan haar had gedacht.

‘Ze zeggen dat er voor iedereen iemand is, en dat is misschien waar, maar ze zeggen er niet bij dat je beminde je zomaar weer kan worden afgepakt.’ Ze drukte een gebalde vuist tegen haar voorhoofd en begon hartverscheurend te huilen, met lange uithalen. ‘Ik heb mezelf voor de mal gehouden, hè? Hij is weg. Foetsie. Verdwenen.’

‘Ik vrees dat het daar naar uitziet,’ beaamde Harry.

‘Wil je morgen alsjeblieft toch naar het hoofdkwartier gaan? Misschien dat jij meer aan de weet kunt komen. Maar als er verder geen nieuws meer is, dan... dan geef ik het op. Dan moet ik me erbij neerleggen.’

‘Ik beloof je dat ik erheen ga.’

‘Ik laat me nooit op deze manier gaan,’ bekende ze. ‘Je bent zeker van me geschrokken, hè?’

Hij boog zich over de tafel en nam haar hand in de zijne. ‘Ik vind het zo erg voor je,’ zei hij zacht. ‘Zo erg.’

Ze omklemde zijn hand, liet haar hoofd erop rusten en huilde en huilde.

De soldaat bij de ingang van het militaire hoofdkwartier wilde Harry eigenlijk niet binnenlaten, maar Harry legde in het Spaans uit waar hij voor kwam, en dat hielp. Eenmaal binnen vertelde Harry een sergeant dat hij navraag kwam doen naar een soldaat die sinds de slag aan de Jarama werd vermist. Hij noemde Bernies naam en ook die van de communist die had geprobeerd Barbara te helpen. De sergeant nam hem mee naar een klein, raamloos kantoor en droeg hem op te blijven wachten terwijl hij met een officier ging overleggen. Harry ging aan de tafel zitten en staarde naar het portret van Stalin aan de muur, naar de sluwe ogen, de walrusnor en de glimlach die meer op een grimas leek. Er hing ook een kaart van Spanje, waar met een rood potlood de steeds kleiner wordende republikeinse gebieden op stonden aangegeven.

Een Spanjaard in kapiteinsuniform kwam binnen, met een map in zijn hand. Hij was klein en donker, en had een vermoeid, met stoppels overdekt gezicht. Hij had een andere kapitein bij zich, een lange, bleke man. Ze kwamen tegenover hem zitten. De Spanjaard knikte kort.

‘Ik begrijp dat u navraag doet naar een zekere kapitein Duro.’

‘Nee. Nee, ik ben op zoek naar een Engelse vrijwilliger, Bernie Piper. Zijn

vriendin is hier geweest, en ze vertelde me dat kapitein Duro haar heeft geholpen.'

'Mag ik uw paspoort even zien?'

Harry gaf het aan hem. De Spanjaard sloeg het open en hield het omhoog tegen het licht. Hij bromde iets en stopte het in de map.

'Mag ik mijn paspoort terug, alstublieft?' zei Harry. 'Ik heb het nodig.'

De man vouwde zijn armen over de map en keek naar zijn collega. Deze knikte. 'U spreekt goed Spaans, señor.' Hij had een buitenlands accent.

'Ik doceer Spaans in Cambridge.'

'Wie heeft u hierheen gestuurd?'

Harry fronste zijn wenkbrauwen. 'De ouders van soldaat Piper.'

'Maar zijn vriendin is hier al. Volgens mijn gegevens is hij vermist en vermoedelijk overleden. Met andere woorden, hij is dood maar er is geen lichaam gevonden. Toch komt die vrouw van het Rode Kruis hier elke dag, en nu bent u er ook. En u hebt het beiden de hele tijd over kapitein Duro.'

'Hoor eens, we willen alleen informatie, dat is alles,' zei Harry geïrriteerd. 'Soldaat Piper is naar Spanje gekomen om voor de republiek te vechten, dus ik vind dat u het ons verplicht bent om ons te helpen.'

'Steunt u de nationalisten, señor?'

'Nee, ik steun niemand. Ik kom uit Engeland, mijn land is neutraal.' Harry begon zich ongemakkelijk te voelen; hij was zich ervan bewust dat de beide officieren een revolver droegen. De buitenlander griste de map naar zich toe.

'Miss Barbara Clare is niet alleen vaak hier geweest, ze heeft ook toestemming gevraagd om naar de linies te gaan. Dat is verboden terrein voor burgers, en als medewerkster van het Rode Kruis hoort ze dat te weten. Zij nemen geen verantwoordelijkheid voor haar verzoek.'

'Ze heeft het niet uit hun naam gevraagd. Bernie Piper was haar... haar geliefde.'

'En wat was uw relatie met hem?'

'We hebben samen op school gezeten.'

De kapitein lachte, een rauw geluid diep in zijn keel. 'En dat noemt u een relatie?'

'Nou moet u eens goed naar me luisteren,' zei hij. 'Ik ben in goed vertrouwen hierheen gekomen om een vermiste soldaat te zoeken. Als u me niet wilt helpen, kan ik misschien maar beter weer gaan.' Hij maakte aanstalten om op te staan.

‘Ga zitten.’ De buitenlandse officier stond op en gaf hem een krachtige duw tegen zijn borst. Harry verloor zijn evenwicht en viel op de grond, pijnlijk hard. Kil staarde de man hem aan terwijl hij overeind krabbelde. ‘Ga op die stoel zitten.’

Harry’s hart klopte in zijn keel. Hij herinnerde zich wat de journalist had gezegd over martelkamers. De Spanjaard leek nerveus te worden en fluisterde iets in het oor van zijn collega. De andere man schudde ongeduldig zijn hoofd, haalde een pakje sigaretten uit zijn zak en stak er een op. Harry keek naar het pakje en zag het cyrillische schrift.

De officier glimlachte. ‘Ja, ik ben Russisch. We helpen onze Spaanse kameraden met veiligheidskwesties. Dat is nodig, want er zijn overal fascistten en trotskisten. Die stellen vragen. Vertellen leugens.’

Harry deed zijn best om zo beheerst mogelijk te praten. ‘Ik ben hier om inlichtingen in te winnen over een vriend...’

‘Soldaat Piper is niet via de officiële kanalen van de Internationale Brigade naar Spanje gestuurd. Verleden jaar november is hij op eigen houtje naar Madrid gekomen. Dat is niet de normale gang van zaken.’

‘Daar weet ik niets van. Ik heb Bernie al jaren niet meer gezien.’

‘En toch komt u hierheen om hem te zoeken?’

‘Op verzoek van zijn ouders.’

De Rus boog zich naar voren. ‘En wie heeft gezegd dat u naar kapitein Duro moest vragen?’

Harry haalde diep adem. Hij was in een ondergrondse kamer in een vreemde stad die in staat van beleg verkeerde. Hij kon hier alleen weg als zij hem lieten gaan.

‘Miss Clare. Ze heeft hem hier ontmoet toen ze navraag kwam doen. Hij kende Bernie van het Casa de Campo. Hij heeft zijn best gedaan om haar te helpen. Kortgeleden kreeg ze te horen dat hij was overgeplaatst. Niemand anders wil iets voor haar doen.’

‘Nu komen we ergens. Kapitein Duro is niet overgeplaatst, hij is gearresteerd omdat hij een saboteur bleek te zijn. Iemand heeft hem horen zeggen dat we met de rebellen in Barcelona hadden moeten onderhandelen.’ Hij leunde naar achteren en sloeg zijn armen over elkaar. ‘We hadden moeten onderhandelen met fascistische trotskisten, met saboteurs!’

‘Daar weet ik niets van af. Ik ben pas drie dagen in het land.’

‘Volgens zijn dossier is deze soldaat Piper in het Casa de Campo gewond

geraakt. Daarna heeft hij aangeboden om vrijwilligers uit Engeland te trainen, maar men vond hem te bourgeois, te sentimenteel, iemand die de harde maatregelen die hier nodig zijn waarschijnlijk zou afkeuren. Men vond het beter om hem naar het front te sturen toen hij eenmaal was hersteld. Hij was geschikt als infanterist, maar niet een van de mannen van staal die we nu nodig hebben.'

Harry staaarde de Rus aan.

'Dat soort mensen laat zich makkelijk door fascistten en trotskisten intimideren.'

De Spanjaard boog zich opzij naar de Rus om hem iets in het oor te fluisteren, en Harry ving de woorden 'Rode Kruis' op. De Rus fronste zijn wenkbrauwen, en richtte zich tot Harry. 'We moeten dit bespreken. U blijft hier, señor Brett.' De twee officieren verlieten het vertrek.

Harry voelde een rilling langs zijn rug gaan. Hij kreeg het koud in het benauwde kamertje. Koortsachtig vroeg hij zich af wat er zou gebeuren als ze hem ergens naartoe brachten. Barbara verwachtte hem die avond bij haar thuis. Ze was iets gekalmeerd na haar uitbarsting van de vorige dag, maar hij kon alleen hopen dat ze het niet weer op een zuipen had gezet. Ze zou naar hem op zoek gaan als hij niet kwam opdagen, hield hij zichzelf voor. Zijn handpalmen waren klam van het zweet.

Hij hoorde stemmen op de gang. 'Wie heeft hier de leiding?' schreeuwde de Rus. Voetstappen stierven weg, en daarna bleef het stil. Het was een geladen stilte die hij haast kon voelen, en er kwamen de vreselijkste beelden van martelingen bij hem op: de pijnbank, duimschroeven, elektrische schokken.

De deur ging open en de Spaanse officier kwam binnen, dit keer alleen. Hij gaf Harry zijn paspoort terug. 'U mag van geluk spreken dat u connecties heeft bij het Rode Kruis,' zei hij kil. 'We hebben hun medicijnen nodig. U kunt gaan. Doe het snel, voordat hij zich bedenkt.' Strak keek hij Harry aan. 'U hebt vierentwintig uur de tijd om Spanje te verlaten.'

Later vertelde Harry Barbara wat er was gebeurd. Hij moest Spanje onmiddellijk verlaten en zij kon ook beter weggaan. Ze moest in elk geval nooit meer op het militaire hoofdkwartier komen. Hij had verwacht dat ze niet zou geloven wat er was voorgevallen.

‘We weten wat er gebeurt,’ zei ze zacht. ‘Bij het Rode Kruis, bedoel ik. De arrestaties en de mensen die verdwijnen. Ik wil er gewoon niet aan denken. Ik ben alleen maar op Bernie gericht geweest, heel egoïstisch van me. Het spijt me dat je dit hebt moeten meemaken.’

‘Ik had het zelf aangeboden. Misschien zijn we allebei naïef geweest.’

‘Voor mij telt dat minder, ik ben hier nu al negen maanden.’

‘Barbara, ga met me mee terug naar Engeland.’

‘Nee.’ Ze ging staan, haar houding opeens doortastend. ‘Ik ga weer aan het werk. Ik vertel Doumergue wat er is gebeurd en ik vraag om overplaatsing.’

‘Weet je zeker dat je het aankunt?’

Ze glimlachte vermoeid. ‘Het is beter om te werken, dan heb ik tenminste afleiding.’

Harry ging naar zijn hotel om zijn koffer te pakken. Daarna keerde hij terug naar Barbara’s huis om daar een hapje te eten. Ze hadden geen van beiden zin om de stad in te gaan.

‘Ik had hóóp nodig,’ zei Barbara. ‘Ik kon niet accepteren dat Bernie dood was.’

‘Wat ga je nu doen?’

‘Ik heb Doumergue gesproken en om overplaatsing gevraagd,’ vertelde ze dapper. ‘Ik ga naar Burgos om te helpen met de medische bevoorrading.’

‘In de nationalistische zone?’

‘Ja,’ zei ze met een schamper lachje, ‘dan kan ik de andere kant van het verhaal zien. Er wordt niet gevochten in Burgos, het ligt ver achter de linies.’

‘Kun je dat wel, samenwerken met de mensen tegen wie Bernie heeft gevochten?’

‘Ach, de nationalisten zijn geen haar beter dan de communisten, en omgekeerd. Ik wil gewoon mijn werk doen, mensen helpen die het slachtoffer zijn van deze verschrikkelijke burgeroorlog. Het stomme politieke gedoe kan me niks meer schelen.’

Harry keek naar haar, vroeg zich af of ze het vol zou houden.

‘Voel je Bernies aanwezigheid?’ vroeg ze plotseling. ‘Hier, in mijn huis?’

‘Nee,’ zei hij gegeneerd. ‘Dat soort dingen voel ik niet.’

‘Soms krijg ik een gevoel van warmte vanbinnen, alsof hij hier is. Maar misschien bewijst het alleen dat hij dood is.’

‘Wat er ook gebeurt, je hebt goede herinneringen. Dat is een troost.’

‘Ik denk het. En jij?’

Hij glimlachte. ‘Terug naar huis en de dagelijkse sleur.’

‘Volgens mij heb je een goed leven. Ben je gelukkig?’

‘Tevreden, in elk geval. Dat is misschien het beste waar we op kunnen hopen.’

‘Ik heb altijd meer gewild,’ zei ze met een afwezige blik in haar ogen. ‘Hemel, ik zal mezelf echt aan moeten pakken om mijn werk te kunnen doen.’ Ze glimlachte naar hem. ‘Schrijf je me?’

‘Ja, natuurlijk.’

‘Vertel me alles over Cambridge als ik straks tot aan mijn oren in de formulieren zit.’ Opnieuw glimlachte ze, vluchtig en triest.

HET HUIS VAN GENERAAL MAESTRE WAS EEN ACHTTIENDE-EEUWS herenhuis in de noordelijke buitenwijk. Hij stuurde een auto om Harry en Tolhurst op te halen, een grote Amerikaanse Lincoln, en ze reden over de donkere, verlaten Castellana, zonder de nazivlaggen dit keer. Himmler was weer weg, maar de dag ervoor waren de kranten met nog sensationeler nieuws gekomen: Hitler en Franco hadden in het stadje Hendaye aan de Franse grens zes uur lang met elkaar gepraat. De kranten voorspelden dat Spanje binnenkort aan de oorlog zou deelnemen.

‘Volgens Sam is de ontmoeting niet goed verlopen,’ had Hillgarth Harry en Tolhurst die middag tijdens een bespreking in Tolhursts kantoor verteld. Voor de verandering droeg hij een gewoon pak, en hij zag er vermoeid uit. Zijn benen waren over elkaar geslagen en zijn vrije voet wipte voortdurend op en neer. ‘Hij heeft een contact in Franco’s entourage. Volgens hem heeft Franco tegen Hitler gezegd dat hij alleen oorlog wil voeren als Hitler enorme leveranties toezegt. Franco weet dat we de blokkade echt niet opheffen. Laten we hopen dat hij gelijk heeft.’ Hij pakte de *ABC* van Tolhursts bureau, met op de voorpagina een foto van de *generalísimo* die breed grijnzend uit een raam van de koninklijke trein hangt om Hitler te begroeten.

‘Franco dweept met Hitler, wil deel uitmaken van de Nieuwe Orde.’ Hillgarth keek hen allebei onderzoekend aan. ‘Jullie gaan vanavond toch allebei naar dat bal? Probeer aan de weet te komen wat Maestre van de nieuwe minister van Handel vindt. Carcellar heeft laatst een profascistische toespraak gehouden, dus mogelijk zijn Maestres dagen als onderminister geteld. Als hij weg moet, zijn wij een bondgenoot kwijt.’

‘Hebt u het verslag van onze man in Gerona gezien, meneer?’ vroeg Tolhurst. ‘Voedseltreinen zijn onderweg naar de Franse grens, en op de

zijkant staat: VOOR ONZE DUITSE BONDGENOTEN.’

Hillgarth knikte en zijn voet kwam even tot rust. ‘Tijd om door te zetten met Forsyth, Brett. Zie dat je hem aan de praat krijgt over dat verdomde goud. Hoe zit het trouwens met die vriendin van hem?’

‘Ik denk niet dat Barbara iets weet.’

‘Hoor haar uit,’ beval Hillgarth gespannen. ‘Je kent haar.’

‘Niet zo goed. Maar we hebben maandag een lunchafspraak.’ Hij had de dag ervoor opgebeld om haar uit te nodigen en ze had aarzelend ja gezegd. Harry voelde zich er ongemakkelijk over, maar hij was tegelijkertijd nieuwsgierig naar haar relatie met Sandy. ‘Sandy had het over de kansen om zaken te doen, dus daar kan ik verder op ingaan,’ vervolgde hij. ‘Misschien dat ik dan een idee krijg van wat hij doet.’

‘Wanneer zie je hem weer?’

‘Ik wilde iets afspreken als ik Barbara zie.’

Hillgarths voet wipte weer op en neer. ‘Dit kan niet wachten. Je had iets moeten regelen toen je haar opbelde.’

‘We kunnen niet al te gretig zijn,’ merkte Tolhurst op.

‘We hebben de informatie nodig,’ zei Hillgarth ongeduldig. Abrupt stond hij op. ‘Ik moet ervandoor. Zorg dat je het klaarspeelt.’

‘Hij maakt zich zorgen,’ zei Tolhurst nadat de deur achter hem was dichtgefallen. ‘Je kunt beter meteen een nieuwe afspraak met Forsyth maken.’

‘Ik doe mijn best. Maar Sandy is scherp.’

‘Dan zullen wij nog scherper moeten zijn.’

Het bal had een Moors thema. Twee Marokkaanse wachters flankeerden de deur, gekleed in lange gele gewaden, een tulband op het hoofd en een lans in de hand. Harry moest denken aan de wrede reputatie van de Moren tijdens de burgeroorlog.

De hal en de *salón* vormden samen een grote zaal, die was gedecoreerd met Moorse tapijten. Ontelbare gasten drentelden rond, de heren in smoking, veel van de dames in wijde Andalusische rokken. Een bediende, Spaans maar wel met een fez en kaftan, controleerde hun namen en gebaarde een ober om hun drankjes te serveren.

‘Ken je hier iemand?’ vroeg Harry.

‘Een paar mensen. Kijk, daar staat Goach.’ De bejaarde diplomaat stond in een hoek te praten met een geestelijke in een rode soutane. ‘Hij is katholiek, moet je weten, heeft het grootste ontzag voor een monseigneur.’

‘Moet je die opgedirkte obers zien. Wat zullen ze het warm hebben.’

Tolhurst boog zich naar hem toe. ‘Kijk daar eens.’

Harry volgde zijn blik. In het midden van de ruimte stond Maestre te praten met twee andere mannen, net als hij in uniform. De een was een luitenant, de ander een generaal, net als Maestre zelf. Het was een opvallende figuur, op leeftijd, mager en met wit haar. Hij stond geanimeerd te praten, een glas in zijn ene hand, terwijl de andere mouw leeg en slap omlaag hing. Zijn uitgemergelde gezicht werd ontsierd door littekens, en hij had maar één oog, het andere was bedekt met een zwart ooglapje. Hij lachte een tandeloze mond bloot.

‘Millán Astray,’ vertelde Tolhurst, ‘oprichter van het Spaanse Vreemdelingenlegioen. Hij is profascistisch en zo gek als een deur, maar zijn vroegere troepen dragen hem op handen. Franco heeft onder hem gediend, net als Maestre. Aanvoerder van de bruidegoms des doods.’

‘De wát?’

‘Zo werd het legioen genoemd. Daarbij vergeleken zijn de Franse legionairs de braafste jongetjes van de klas.’ Hij liet zijn stem dalen. ‘De kapitein heeft me een verhaal over Maestre verteld. Tijdens de stammenopstand kwam een groep nonnen als verpleegsters naar Marokko. Maestre en een paar van zijn mannen wachtten de nonnen op in de haven van Melilla, en ze boden hun een enorme mand met rozen aan – met de hoofden van twee Marokkaanse rebellenleiders in het midden.’

‘Dat lijkt me een erg sterk verhaal,’ zei Harry. Hij keek nog steeds naar Maestre en de andere generaal, die nu zo heftig gesticuleerde dat zijn drankje bijna over de rand van het glas klotste.

‘Maestre heeft het Hillgarth zelf verteld. Het schijnt dat de nonnen geen spier vertrokken. De legionairs hadden schijnbaar iets met hoofden; ze paradeerden rond met hoofden op hun bajonetten gespietst.’ Tolhurst huiverde. ‘De halve regering bestaat nu uit ex-legionairs. Het is een van de dingen die de monarchisten en de falangistische facties bij elkaar houdt. Een gezamenlijk verleden.’

Millán Astray had zijn glas neergezet en kneep in de schouder van Maestres andere gesprekspartner. Zelfs aan die hand, zag Harry, ontbraken

een paar vingers. Maestre zag Harry kijken, zei iets tegen de bejaarde generaal, en kwam samen met de luitenant naar hem en Tolhurst toe. Onderweg fluisterde hij iets in het oor van een kleine, mollige vrouw in een Andalusische jurk, en ze volgde de twee mannen.

Met een brede glimlach stak Maestre zijn hand naar Harry uit. ‘Señor Brett, ik ben blij dat u kon komen. En u moet señor Tolhurst zijn.’

‘Ja, meneer. Bedankt voor de uitnodiging.’

‘Het is altijd een genoegen om vrienden van de ambassade op bezoek te hebben. Ik zou gasten moeten begroeten, maar ik heb herinneringen opgehaald aan mijn tijd in Marokko. Dit is mijn vrouw, Elena.’

Harry en Tolhurst maakten een buiging.

‘En mijn rechterhand uit die tijd, luitenant Alfonso Gomez.’

De andere man drukte hen de hand en maakte een stijve buiging. Hij was klein en gezet, met een streng, mahoniebruin gezicht en felle ogen. ‘U bent beiden Engels?’

‘Ja, we zijn van de ambassade.’

Señora Maestre glimlachte. ‘Ik heb gehoord dat u op Eton heeft gezeten, señor Tolhurst?’

‘Waar Engelse gentlemen worden opgeleid,’ vulde Maestre aan.

‘Ik hoop het, meneer.’

‘En u, señor Brett?’ informeerde señora Maestre.

‘Ik heb op een andere kostschool gezeten, Rookwood.’ Hij zag dat Gomez hem nauwlettend opnam.

‘Wat doet uw vader?’ vroeg de señora.

Harry wist zich niet goed raad met haar directheid. ‘In mijn familie heeft het leger altijd een belangrijke rol gespeeld.’

Ze knikte enthousiast. ‘Net als bij ons, mooi. En u doceert aan de universiteit van Cambridge?’

‘In vredestijd wel, ja. Maar ik ben geen professor.’

‘Cambridge,’ mijmerde Maestre hardop. ‘Wat heb ik genoten van mijn tijd daar. Mijn liefde voor Engeland stamt uit die tijd.’

‘Ik wil u graag voorstellen aan mijn dochter,’ zei señora Maestre. ‘Ze heeft nog nooit een Engelsman ontmoet. Er zijn hier alleen Italianen, en dat zijn zulke losbandige types.’ Ze tok haar wenkbrauwen op en huiverde.

‘Een uitstekend idee, Elena,’ beaamde Maestre. Toen Harry langs hem liep, legde hij een hand op zijn arm en zei hij zacht: ‘U bent vanavond onder

vrienden. Er zijn hier geen Duitsers of blauwhemden, afgezien van Millán Astray, en hij is een uitzondering. Hij heeft tegenwoordig nog maar weinig te doen, en we hebben hem uit mededogen uitgenodigd.'

Harry en Tolhurst volgden señora Maestre, die zich met ritselende rokken een weg door de menigte baande. Aan de andere kant van de zaal stonden drie meisjes bij elkaar te giechelen, elk met een wijnglas in de hand. Twee van hen droegen flamencojurken, en het derde meisje, klein en mollig als haar moeder, met een olijfkleurige huid en een rond, tamelijk grof gezicht, droeg een japon van witte zijde.

Señora Maestre klapte in haar handen, en het drietal keek op. 'Milagros,' zei ze, 'je hoort voor je gasten te zorgen. Dit zijn de heren Brett en Tolhurst. Mijn dochter Milagros en haar vriendinnen, Dolores en Catalina.' Een man liep langs en verrast klampte ze hem aan. 'Marqués! Dus je bent toch gekomen.' Ze gaf hem een arm, en samen liepen ze weg.

'Komt u uit Londen?' vroeg Milagros met een verlegen glimlachje aan Harry.

'Ik kom uit Surrey, niet ver van Londen. Maar Simon komt wel uit Londen, ja toch?'

'Wat? O... ja.' Tolhurst was rood geworden en transpireerde hevig. Toen hij een lok haar van zijn voorhoofd veegde, sloeg hij bijna het glas uit zijn eigen hand. Milagros' vriendinnen wisselden blikken uit en proestten het uit.

'Ik heb foto's van uw koning en koningin gezien,' vertelde Milagros. 'En van de prinses. Hoe oud is ze nu?'

'Prinses Elizabeth is veertien.'

'Ze is heel mooi, vindt u niet?'

'Zeker.'

Een ober kwam langs en vulde hun glazen bij. Harry glimlachte naar Milagros en probeerde koortsachtig te bedenken wat hij kon zeggen. 'Dus u bent vandaag achttien geworden.'

'Ja, vanavond maak ik mijn debuut.' Ze sprak met een ondertoon van spijt, over haar voorbije jeugd wellicht. 'Mijn vader heeft me verteld dat u vertaler bent. Doet u dat werk al lang?'

'Nee. Tot voor kort gaf ik les aan de universiteit.'

Milagros leek zich een beetje te ontspannen. 'Ik ben nooit goed geweest op school, maar die tijd is voorbij.'

'Ja,' beaamde een van haar vriendinnen opgewekt. 'Nu is het tijd om een

man te vinden.’ De meisjes giechelden en Milagros bloosde. Harry had medelijden met haar.

‘Uw naam, Milagros,’ merkte Tolhurst op, ‘en de uwe, Dolores, klinken heel vreemd in het Engels, letterlijk Wonderen en Verdriet. Wij hebben geen religieuze namen voor meisjes.’ Hij lachte en de meisjes keken hem kil aan.

‘Hebt u het soms warm, señor Simon?’ vroeg Dolores kwaadaardig.

Tolhurst werd nog roder. ‘Nee, hoor, ik...’

‘Kijk, Dolores, daar is Jorge,’ zei Catalina opgewonden. ‘Kom op.’ Kwetterend als vogels liepen de twee meisjes naar een knappe jongeman in uniform.

‘Het spijt me,’ zei Milagros gegeneerd. ‘Mijn vriendinnen zijn niet erg beleefd.’

‘Het geeft niet,’ hakkelde Tolhurst. ‘Ik eh... ik ga een hapje te eten halen.’ Met gebogen hoofd liep hij weg.

Medelijdend keek Harry hem na. ‘Volgens mij is hij al heel lang niet meer naar zo’n groot feest als dit geweest.’

Het meisje klapte haar waaier open en bewoog die voor haar gezicht heen en weer. ‘Ik ook niet. Er zijn helemaal geen feesten meer geweest sinds we verleden jaar terug zijn gekomen naar Madrid. De situatie wordt nu pas weer een beetje normaal.’

‘Het is voor mij ook het eerste feest in... in lange tijd.’ Het eerste sinds Duinkerken. Hij had last van zijn slechte oor, had moeite mensen te verstaan in de kakofonie van rumoer, en moest zijn hoofd zo draaien dat zijn goede oor naar Milagros was gericht.

‘Ik hoop zo dat Spanje buiten de oorlog kan blijven,’ verzuchtte ze. ‘Wat denkt u, señor?’

‘Ik hoop het ook.’

‘Vergeef me dat ik het vraag, maar bent u soldaat? In mijn familie zijn de mannen al generaties lang in het leger, en het viel me op dat uw vriend een slechte houding heeft. U hebt de houding van een soldaat.’

‘Dat hebt u goed gezien. Ik zat tot een paar maanden geleden in het leger.’

‘Mijn vader was in Marokko toen ik jong was. Het was er vreselijk. Ik was zo blij toen hij weer thuiskwam. Maar toen brak de burgeroorlog uit,’ voegde ze er triest aan toe. ‘En u, señor, hebt u lang in het leger gezeten?’

‘Nee. Ik heb dienst genomen toen de oorlog uitbrak.’

‘Ze zeggen dat de bombardementen op Londen heel erg zijn. En Londen is

zo mooi, heb ik gehoord. Veel musea en galleries.’

‘Zeker. Maar voor de oorlog hebben ze alle schilderijen weggehaald.’

‘Hier ook, maar ze zijn nu bezig de schilderijen terug te brengen naar het Prado. Ik zou ze graag een keer willen zien.’ Ze glimlachte verwachtingsvol naar Harry, en hij beseftte dat ze door hem uitgenodigd wilde worden. Hij voelde zich geveleid, maar ze was nog zo jong, nauwelijks meer dan een kind.

‘Ik ook, alleen heb ik het momenteel erg druk.’

‘Dat lijkt me erg leuk. U kunt mijn moeder opbellen om iets af te spreken.’

Catalina en Dolores kwamen terug met een groep cadetten.

‘Milagros, dit is Carlos. Hij heeft nu al een onderscheiding, want hij heeft tegen de rode bandieten in het noorden gevochten.’

‘Neem me niet kwalijk,’ zei Harry, ‘ik ga eens kijken waar Simon uithangt.’ Opgelucht maakte hij zich uit de voeten. Het was een leuk kind, maar niet meer dan een kind. Hij dacht aan Sofia, voor de zoveelste keer sinds de vorige dag. Ze was zo levenslustig, zo vol energie. Hij had woord gehouden en Hillgarth niet van zijn achtervolger verteld.

Tolhurst stond in het midden van de zaal met Goach te praten. Arme Tolly, dacht Harry opeens. Met zijn forse postuur zou Tolhurst een indrukwekkende verschijning kunnen zijn, maar door zijn afgezakte schouders leek hij meer op een zoutzak.

Goach begroette Harry hartelijk. ‘Pas maar op, Brett, de generaal en zijn vrouw zijn op zoek naar een goede partij voor hun dochter. Dat vertelde zijn broer me net, monseigneur Maestre.’ Hij gebaarde naar de geestelijke, en Harry kon de gelijkenis zien in het magere gezicht, de autoritaire houding.

‘Kent u hem, meneer?’

‘Ja, hij is zeer erudiet. Een expert op het gebied van de katholieke liturgie ten tijde van de *reconquista*.’ Goach glimlachte en maakte een buiging toen de monseigneur, die zijn naam had horen noemen, naar hen toe kwam.

‘George, ik heb goed nieuws,’ zei de monseigneur in het Spaans. ‘Ik heb opnieuw mensen gevonden die ons willen steunen.’ Snel bekeek hij Harry en Tolhurst, zijn blik even scherp als die van zijn broer.

‘Prachtig.’ Goach stelde iedereen aan elkaar voor. ‘De monseigneur werkt hard aan de wederopbouw van de uitgebrande kerken in Madrid. Het Vaticaan doet veel, maar het is een enorme opgave en er is veel geld voor nodig.’

‘Heel veel,’ beaamde de monseigneur, ‘maar het gaat ons lukken. Helaas

kan niemand onze martelaren vervangen, onze vermoorde priesters en nonnen.'

'Het moet een zware tijd zijn geweest,' zei Harry.

'U hebt geen idee, señor, van de wreedheden die ons zijn aangedaan,' zei hij hoofdschuddend. 'We willen de kerken in La Latina en Carabanchel weer opbouwen. De mensen in die wijken hebben een baken nodig.'

'Er staat vlak bij mijn woning een uitgebrande kerk, boven aan La Latina,' vertelde Harry.

Zijn uitdrukking werd hard. 'Ik weet het, en we moeten de mensen die het hebben gedaan laten zien dat we sterker terugkomen dan ooit.'

Goach knikte instemmend. 'Precies.'

Er klonk een harde lach, en monseigneur Maestre fronste zijn wenkbrauwen. 'Het is jammer dat mijn broer Millán Astray heeft uitgenodigd. Hij is zo *inculto*. En een falangist, totaal niet religieus. Tijdens de oorlog hadden we ze nodig, maar nu... De Here zij dank is de *generalísimo* een ware christen.'

'Sommige falangisten zien hem als hun god,' zei Goach zacht.

'Helaas wel.'

Harry keek van de een naar de ander. Ze waren allebei erg openhartig. Maar alle aanwezigen waren monarchisten, afgezien van Millán Astray. De verminkte generaal stond nu te praten met een groepje cadetten, die aan zijn lippen leken te hangen.

De monseigneur nam Goach bij de arm. 'George, kom mee, ik wil je aan de secretaris van de bisschop voorstellen.' Met een knikje naar Harry en Tolhurst voerde hij Goach weg, zijn rode soutane golvend rond zijn voeten.

Tolhurst nam een slok wijn. 'Ik dacht dat hij nooit zou ophouden. Hoe ging het met de señorita?'

'Ze wil dat ik haar meeneem naar het Prado.' Harry keek naar de andere kant van de zaal, waar Milagros stond te praten met haar vriendinnen. Ze ving zijn blik en glimlachte naar hem. Hij wist dat het niet netjes van hem was dat hij plompverloren bij haar was weggelopen.

'Kattenkoppen. Maar het was natuurlijk stom van me om hun namen belachelijk te maken.' Tolhurst zwaaide op zijn benen, meer dan een beetje aangeschoten. 'Op de een of andere manier zeg ik tegen meisjes altijd de verkeerde dingen. Ik denk dat ik te lang in Cuba ben geweest, daar raak je gewend aan hoertjes. Er is niets mis met hoertjes, maar je vergeet hoe je met

fatsoenlijke meisjes moet omgaan.’ Hij keek naar Harry. ‘Dus señorita Maestre is niet jouw type?’

‘Nee. Ze is nog zo jong. Het arme ding, ze is bang voor de toekomst.’

‘Zijn we dat niet allemaal? Zeg, een kerel bij Voorlichting kent een klein bordeel in de buurt van de opera...’

Harry stootte hem aan, want Maestre kwam breed grijnzend op hen af.

‘Señor Brett, mijn dochter heeft u hopelijk niet in de kou laten staan.’

‘Nee, nee. U kunt trots op haar zijn, generaal.’

Maestre keek naar de meisjes en de cadetten. ‘Ik vrees dat ze jonge officieren nu eenmaal onweerstaanbaar vinden. U moet het ze maar vergeven.’ Kennelijk denkt hij dat Milagros mij aan mijn lot heeft overgelaten, dacht Harry.

‘Heren,’ zei Maestre nadat hij een slok had genomen, ‘u kent kapitein Hillgarth, nietwaar? Hij en ik zijn goede vrienden.’

‘Ja, meneer.’ Tolhurst was meteen een en al aandacht.

‘Hopelijk is hij zich ervan bewust dat er bij de regering grote ergernis is ontstaan over Negrín. Het is niet verstandig dat Engeland asiel verleent aan de republikeinse premier.’ Hij schudde zijn hoofd. ‘De Engelsen koesteren een adder aan hun borst.’

‘Het is een lastig probleem, meneer,’ zei Tolhurst ernstig. ‘Ik weet niet hoe het Lagerhuis er lucht van heeft gekregen dat sir Samuel erop heeft aangedrongen dat Negrín weg zou gaan, maar het is de Labourleden in het verkeerde keelgat geschoten.’

‘U kunt uw parlement toch wel in het gareel houden?’

‘Niet echt. We zijn een democratie,’ zei hij haast verontschuldigend.

Maestre spreidde zijn handen. ‘Maar Engeland is geen decadente republiek zoals de Franse vroeger was, u hebt het koningshuis en de aristocratie, u begrijpt het belang van een sterke overheid.’

‘Ik zal het kapitein Hillgarth laten weten,’ beloofde Tolhurst. ‘Voor ik het vergeet, meneer,’ voegde hij er zacht aan toe, ‘de kapitein is benieuwd hoe het met de nieuwe minister gaat.’

‘Zeg maar tegen hem dat hij zich geen zorgen hoeft te maken,’ antwoordde Maestre, eveneens op gedempte toon.

Señora Maestre kwam naar hen toe en ze tikte haar man met haar waaier op de arm. ‘Jullie praten toch niet weer over politiek, Santiago? Dit is het bal van onze dochter.’

Maestre glimlachte. ‘Je hebt gelijk, schat.’

Ze keek naar Harry en Tolhurst. ‘Ik heb gehoord dat Juan March in Madrid is. Ik hoop dat hij blijft, want de ontvangsten bij hem thuis waren memorabel.’

Alweer de naam Juan March, dacht Harry. Hillgarth had gezegd dat hij die naam moest vergeten, evenals de *Knights of St. George*.

‘Hij is de meest succesvolle zakenman van Spanje,’ vervolgde ze. ‘Onder de republiek moest hij uiteraard het land uit, maar ik zal blij zijn als hij hier weer komt wonen. U hebt geen idee hoe saai het leven in de nationalistische zone was tijdens de oorlog. Het kon natuurlijk niet anders, dat begrijp ik best. En toen we terugkwamen...’ Er gleed een schaduw over haar gezicht.

‘Ons huis was geplunderd,’ vertelde Maestre. ‘Alles was kapot of beschadigd. De republikeinse gezinnen die hier woonden konden niet eens een toilet gebruiken, maar het ergste was dat ze onze persoonlijke bezittingen hebben verkwanseld, zoals foto’s die op de Rastro zijn verkocht omdat ze in een zilveren lijst zaten. U kunt neem ik aan begrijpen dat het de mensen kwaad maakt dat Negrín onderdak krijgt in Londen.’ Maestre keek naar zijn dochter en zijn gezicht kreeg een vertederde uitdrukking. ‘Milagros is een gevoelig meisje. Ze is niet gelukkig. Ik vrees dat ze een te tere plant is om in het huidige Spanje te kunnen gedijen. Soms denk ik dat ze beter naar het buitenland kan gaan.’ Hij sloeg een arm om de schouders van zijn vrouw. ‘Tijd om te dansen, schat. Ik ga het kamerorkest halen.’ Hij glimlachte naar Harry. ‘Alleen het beste voor Milagros. Ik zal tegen haar zeggen dat ze een dans voor u vrij moet houden. Neem me niet kwalijk.’ Hij voerde zijn vrouw weg.

‘O nee,’ kreunde Tolhurst. ‘Ik ben een ramp op de dansvloer.’

‘Die Juan March,’ zei Harry zo neutraal mogelijk. ‘Zo te horen is die man belangrijk.’

‘Zeg dat wel. Multimiljonair. Een echte oplichter, begonnen als smokkelaar. Hij woont nu in Zwitserland, heeft voor de oorlog al zijn geld naar het buitenland gesluisd. Voorstander van de monarchie. Waarschijnlijk is hij hier om zijn zaakjes te regelen.’ Tolhurst sprak op luchtige toon, maar Harry kon merken dat hij op zijn hoede was. Hij veranderde van onderwerp. ‘Vreselijk, dat de Maestres zo veel zijn kwijtgeraakt. De bovenlaag heeft het zwaar te verduren gehad. Eén ding moet je dit regime nageven, ze beschermen hun mensen... Je weet wel wat ik bedoel, mensen van onze

klasse.'

'Ik begrijp wat je bedoelt. Onze klasse. Weet je wat zo raar is? Laatst bedacht ik dat het voor Sandy meer betekent dan voor mij dat we allebei op Rookwood hebben gezeten, zelfs al haat hij die school nog steeds.'

'En jij?'

'Ik weet het niet meer, Tolly.'

Vier mannen in smoking met muziekinstrumenten betraden een klein podium. De gasten klaptten en juichten. Harry zag dat Milagros naar hem zwaaide met haar waaier, en hij hief zijn glas naar haar.

Tolhurst slaakte een diepe zucht. 'Daar gaan we dan.'

BARBARA HAD EIGENLIJK NIET MET HARRY WILLEN AFSPREKEN. HIJ had haar drie jaar geleden geholpen en het was leuk om contact te hebben met een landgenoot, maar ze had het gevoel dat ze het lot tartte door met Bernies beste vriend om te gaan. En hij was veranderd, vond ze. Hij maakte op haar een boze en ongelukkige indruk. Ze had overwogen hem te vertellen waar ze mee bezig was, maar hij en Sandy leken het goed met elkaar te kunnen vinden, dus moest ze haar mond houden. Een tweede persoon die ze een rad voor de ogen moest draaien, dit keer Bernies beste vriend.

Zaterdag had ze op de BBC gehoord dat de Duitsers een grote luchtaanval op Birmingham hadden uitgevoerd. Bijna tweehonderd mensen waren gedood. Ontzet had ze naast de radio gezeten. Ze had het niet aan Sandy verteld; hij zou haar hebben getroost, en ze vond dat ze dat niet verdiende. Twee dagen lang was ze gek geworden van de zorgen, maar die ochtend had ze een telegram ontvangen van haar vader die haar liet weten dat er niemand gewond was geraakt. Ze had gehuild van opluchting.

Over twee dagen zou ze Luis weer ontmoeten. In het begin had ze aan zijn verhaal getwijfeld, maar inmiddels was ze geneigd hem te geloven. Nu hoopte ze dat hij met bewijs zou komen. En dan? Hoe moest ze Bernie helpen uit het kamp te ontsnappen en hem naar de ambassade brengen? En stel nou dat Sandy erachter kwam? Wat zou hij doen? Haar gevoelens voor Sandy waren complex, en nog niet zo lang geleden was het tot haar doorgedrongen dat er een element van angst bij zat, angst voor zijn meedogenloze kant.

De avond daarvoor had ze iets gedaan wat nog maar een paar weken geleden ondenkbaar zou zijn geweest, ingegeven door de vrees dat het geld van de bank in Engeland niet op tijd zou komen. Sandy was gaan stappen met een paar vrienden, en zij was naar zijn werkkamer gegaan om te zien of ze

kon ontdekken hoeveel geld hij had. Ze zou nooit van hem stelen, maar misschien kon ze met een leugentje geld van hem loskrijgen. Als hij tenminste genoeg had. Zoals de meeste mannen vond hij het niet nodig om met vrouwen over geldzaken te praten.

Met bonzend hart was ze op zoek gegaan naar de sleutel van Sandy's bureau. Ze had een paar keer gezien dat hij de sleutel opborg in zijn la met sokken, en daar vond ze hem, achterin, in een paar opgerolde sokken. Ze keek ernaar, aarzelde even, maar liep toen vastberaden naar zijn studeerkamer.

Sommige laden zaten op slot, andere niet. In een ervan vond ze twee bankboekjes. Het ene was van een rekening bij een Spaanse bank, waar duizend peseta's op stond; er waren regelmatige stortingen en opnames, vermoedelijk voor hun huishoudelijke uitgaven. Tot haar verbazing liep de tweede rekening bij een bank in Argentinië. Er waren meerdere overmakingen maar geen opnames, en het saldo bedroeg bijna een half miljoen Argentijnse peso's, al had ze geen idee hoeveel dat was. Uiteraard kon ze zelf geen geld opnemen, aangezien de rekeningen op Sandy's naam stonden. Op de een of andere manier was dat een opluchting.

Ze verliet de studeerkamer en bleef in de deuropening even staan om zeker te weten dat Pilar niet in de buurt was. Toen ze de sleutel teruglegde, merkte ze dat een ijzeren wilskracht bezit van haar nam, een gevoel dat nieuw voor haar was.

Ze had met Harry afgesproken in een restaurant in de buurt van het koninklijk paleis, een rustig tentje waar goed eten van de zwarte markt werd geserveerd. Ze was te laat. Het dienstmeisje was onderweg naar haar werk aangehouden door *civiles*, en omdat ze haar papieren was vergeten, moest Barbara een brief schrijven om te bevestigen dat ze voor haar werkte. Harry zat aan een tafeltje de krant te lezen. Aan andere tafeltjes zaten zakenlieden en welgestelde echtparen. Harry stond op om haar te begroeten. Hij zag er bleek en moe uit.

'Barbara, hoe is het met je?'

'O, het gaat wel.'

'Het is koud.'

'Ja, het is bijna winter.'

De ober nam haar jas aan en legde de kaart op tafel.

‘Hoe is het met jou?’ vroeg ze quasi-opgewekt. ‘Hoe gaat het op de ambassade?’

‘Een beetje saai. Ik tolk voornamelijk bij besprekingen met ambtenaren.’ Hij maakte een nerveuze indruk, leek zich slecht op zijn gemak te voelen.

‘Hoe is het met je familie?’

‘Het gaat goed met mijn oom en tante. In Surrey merk je nauwelijks dat Engeland in oorlog is. Mijn neef en zijn gezin in Londen hebben het wel zwaar gehad.’ Bezorgd keek hij haar aan. ‘Ik heb gehoord dat Birmingham is gebombardeerd.’

‘Ja. Ze hebben me een telegram gestuurd, en alles is in orde.’

‘Ik heb aan je gedacht toen ik het hoorde. Wat zul je bang zijn geweest.’

‘Heel erg, en ik verwacht dat er meer bombardementen zullen komen.’ Ze zuchtte. ‘Maar in Londen is het veel erger geweest, heb ik begrepen.’

‘Ik heb een bombardement meegemaakt toen ik verleden maand bij mijn neef was, maar tegenwoordig woont hij op het platteland. Hij doet iets voor de Geheime Dienst.’

‘Dat moet een opluchting voor je zijn.’ Ze stak een sigaret op. ‘Mijn ouders proberen gewoon door te gaan, net als ieder ander. Er zit niets anders op. Ze vertellen niet veel in hun brieven.’

‘Hoe is het met Sandy’s vader, de bisschop?’

‘Ik heb geen idee. Ze hebben geen contact meer met elkaar sinds Sandy naar Spanje is gekomen. Hij heeft het nooit over zijn vader, of over zijn broer. Heel triest.’ Ze bestudeerde Harry. Hij zag er anders uit, enorm gespannen. Ze had hem knap gevonden toen ze hem drie jaar daarvoor had leren kennen, hoewel hij niet haar type was. Nu zag hij er ouder uit, vleziger, met nieuwe lijnen bij zijn ogen. ‘Je ziet er een beetje moe uit,’ zei ze na enige aarzeling.

‘Ach, het gaat heus wel goed met me. Ik heb shellshock gehad, weet je,’ voegde hij er in een opwelling aan toe. ‘Ik had last van paniekaanvallen.’

‘Wat naar voor je.’

‘Het gaat nu veel beter. Ik heb al een tijd geen aanval meer gehad.’

‘In elk geval maak je je nuttig op de ambassade.’

‘Je ziet er heel anders uit dan de vorige keer dat we elkaar zagen.’

Barbara bloosde. ‘Al die oude truien. In die tijd kon het me niet schelen hoe ik eruitzag. Ik was er niet best aan toe.’ Ze glimlachte naar hem. ‘Ik zal nooit vergeten dat je me hebt geholpen.’

Hij zuchtte en keek haar met zijn ernstige blauwe ogen aan. Even was ze bang dat hij iets vermoedde. Toen zei hij: 'Hoe is het om hier te wonen? Al die armoede en ellende, alle bedelaars. Het is nog erger dan tijdens de burgeroorlog.'

'De burgeroorlog heeft Spanje verwoest, vooral Madrid,' zei ze met een zucht. 'De oogst is alweer mislukt, en nu is er ook de Engelse blokkade, zodat er nog maar mondjesmaat goederen het land binnenkomen. Dat zeggen de kranten tenminste. Ik weet gewoon niet meer wat ik moet geloven.'

'Mij vliegt de stilte naar de keel. Weet je nog hoe rumoerig Madrid altijd was? Het lijkt wel alsof alle energie en hoop uit de mensen is weggezogen.'

'Dat komt door de oorlog.'

'Weet je wat mij bang maakt?' zei hij ernstig. 'Dit jaar hebben we kunnen voorkomen dat Hitler Engeland binnenviel, maar we kunnen verliezen als hij het nog een keer probeert. We zullen natuurlijk uit alle macht vechten, op de stranden en in de straten, zoals Churchill zegt, maar we kunnen verliezen. Stel je voor dat Engeland eindigt zoals Spanje, een verwoest en geruïneerd land, geregeerd door corrupte fascistten.'

'Ik weet dat de discipline erg hard is, maar er zijn mensen die echt hun best doen om het land weer op te bouwen, zoals Sebastian de Salas. O god...' ze sloeg een hand voor haar mond '...ik verdedig ze. Iedereen die ik ken staat aan hun kant, weet je.' Ze had kunnen weten dat haar verwarring en angst aan de oppervlakte zouden komen door met Harry te praten, maar misschien was het juist wel goed om bepaalde dingen onder ogen te zien. Zolang het maar niet over Bernie ging.

'Hoe denkt Sandy erover?'

'Hij denkt dat Spanje nu beter af is dan als de roden hadden gewonnen.'

'Ben jij het daarmee eens?'

'Wie kan daar nou nog iets zinnigs over zeggen?' viel ze opeens heftig uit.

'Sorry, laten we het over iets anders hebben.'

'Zullen we de kaart bekijken?'

Ze bestelden, en de ober bracht een fles wijn. Harry proefde en knikte goedkeurend. 'Erg goed.'

'Tegenwoordig krijg je overal bocht, maar hier hebben ze een uitstekende wijnkelder.'

'Alleen als je er het geld voor hebt,' snoof hij.

Ze schrok een beetje van zijn bittere toon en begon over iets anders.

‘Binnenkort ga ik aan het werk in een weeshuis.’

‘Als verpleegster?’

‘Ja. Ik wilde iets positiefs doen. Sandy heeft het voorgesteld.’

Harry knikte, aarzelde even. ‘Hij ziet er goed uit. Heel welvarend.’

‘Hij is een succesvolle zakenman.’

De ober bracht hun soep, en Harry wachtte even voordat hij verderging. ‘Sandy vindt altijd zijn eigen weg. Dat was op school ook al zo. Dus hij werkt voor het ministerie van Mijnbouw, als ik het goed heb begrepen?’

‘Ja,’ beaamde ze schouderophalend, ‘maar ik weet er weinig van. Hij zegt dat het betrouwbaar is. Ik ben tegenwoordig echt het huisvrouwje, ik bemoei me nergens mee.’

De deur van het restaurant ging open en drie jonge mannen in het uniform van de falangisten kwamen binnen. De gerant, een mollige man in een versleten jacquet, kwam de nieuwe gasten nerveus begroeten.

‘*Buenas tardes, señor,*’ zei een van hen vrolijk. Hij was ongeveer even oud als Harry, lang en slank met het obligate dunne snorretje. ‘Een tafel voor drie personen, graag.’ De gerant maakte een buiging en bracht hen naar een leeg tafeltje.

‘Ik hoop dat ze zich een beetje gedragen,’ fluisterde Barbara.

De falangist keek om zich heen en kwam toen breed grijnzend, met uitgestoken hand, naar hun tafeltje toe. ‘Buitenlandse bezoekers, zie ik. *Alemanes?*’

‘Nee. *Inglés,*’ hakkelde Barbara.

De man liet zijn hand zakken, hoewel hij bleef glimlachen. ‘*Inglés,* wel, wel. Helaas zult u het land binnenkort moeten verlaten. De *generalísimo* wil de *Führer* steunen in zijn kruistocht tegen Engeland.’

Zenuwachtig keek Barbara naar Harry, die rood was van ingehouden boosheid. De leider maakte een theatrale buiging, lachte spottend naar Harry en liep terug naar zijn vrienden.

‘Hou je mond,’ siste ze. ‘Maak ze niet kwaad.’

‘Ik weet het,’ mompelde hij. ‘De schoften.’

Haastig kwam de ober hun hoofdgerecht brengen, waarbij hij schichtige blikken op de falangisten wierp.

‘Laten we snel eten en dan weggaan,’ stelde Barbara voor. ‘Voordat ze dronken zijn.’

Tijdens het eten vertelde Harry haar over het bal bij Maestre, om daarna

opnieuw over Sandy te beginnen. ‘Hij heeft me de afdruk van de dinosaurusklauw laten zien.’

‘Hij is altijd erg enthousiast over zijn fossielen,’ zei ze glimlachend. ‘Dan is hij net een klein jongetje, heel aandoenlijk.’

‘Op school zei hij altijd dat fossielen de sleutel naar het geheim van de aarde waren.’

‘Typisch Sandy.’ Ze waren klaar met hun maal, en de falangisten begonnen onder invloed van de wijn steeds luidruchtiger te worden. ‘We kunnen beter gaan.’

‘Goed idee.’ Harry wenkte dat hij wilde betalen. De ober verscheen onmiddellijk met de rekening, duidelijk opgelucht dat ze weggingen met het oog op de falangisten. Ze kregen hun jassen, en eenmaal buiten zei Harry een beetje schutterig: ‘Ik vroeg me af of je zin hebt om even naar het paleis te lopen. Het is vlakbij, en ik heb het nooit eerder van dichtbij gezien.’

‘Ja, laten we dat doen. Ik heb de hele middag de tijd.’

Ze staken de straat over. Ondanks het waterige zonnetje was het een koude dag. Barbara knoopte haar jas hoog dicht. De hekken van het paleis waren gesloten en geflankeerd door *civiles*. Harry staarde naar de witte muren met de rijke versiering.

‘Hier heeft niemand *Arriba España* op de muur gekalkt,’ merkte hij op.

‘De Falange raakt het paleis met geen vinger aan. Het is het symbool van de monarchie. Ze hopen dat Franco koning Alfonso op een dag terug laat komen.’

Harry liep naar het eind van de straat. Aan de andere kant van het hek liep het terrein steil af naar de paleistuin. Daar achter was het Casa de Campo zichtbaar, als een bruingroen landschap. Barbara, die naast hem was komen staan, stak een sigaret op.

‘Het slagveld,’ zei Harry zacht.

‘Ja. Het schijnt er nog steeds een troep te zijn, met overal niet-ontplofte granaten. Maar er zijn veilige paden afgezet, en tegenwoordig gaan mensen er weer wandelen.’

‘Ik wil het graag zien,’ zei Harry. ‘Ga je mee?’

Ze aarzelde; ze wilde niet aan de oorlog herinnerd worden, aan het beleg.

‘Liever niet?’ vroeg hij zacht.

Barbara haalde diep adem. ‘Nee, laten we maar gaan. Misschien is het goed voor me om het te zien.’

Het was een paar haltes met de tram. Ze stapten uit en hoefden nog maar een klein eindje te lopen. Andere bezoekers liepen in dezelfde richting, een soldaat met zijn vriendinnetje en twee wat oudere vrouwen in het zwart. Nadat ze om een heuveltje heen waren gelopen, stonden ze plotseling tegenover een woestenij met hier en daar uitgebrande tanks en roestende stukken afweergeschut. Een bakstenen muur met kogelgaten was het enige wat er van een gebouw over was. Het grootste deel van het terrein was weer begroeid met gras en onkruid, maar er waren ook bomkraters gevuld met water, en loopgraven sneden als open wonden door de grond. Paden voerden door het verwoeste park, met houten bordjes om mensen te waarschuwen voor niet-ontplofte granaten. In de verte tekende het paleis zich af, wit en majestueus, als een luchtspiegeling.

Barbara had gedacht dat ze van streek zou raken, maar ze voelde alleen verdriet. Het leek Harry erger aan te grijpen, hij zag bleek. Zacht raakte ze zijn arm aan.

‘Gaat het?’

Hij haalde diep adem. ‘Ja. Het doet me aan Duinkerken denken. Daar zag je ook overal achtergelaten geschut.’

‘Zullen we teruggaan? Misschien hadden we niet moeten komen.’

‘Nee, laten we doorlopen. Daar is een pad.’

Ze liepen een tijdje zwijgend naast elkaar. ‘Ze zeggen dat het in het noorden veel erger is,’ zei Barbara. ‘De slagvelden langs de Ebro. Overal kapotte tanks.’

Links van hen volgden de twee vrouwen een ander pad, stevig gearmd. ‘Zo veel weduwen,’ verzuchtte Barbara triest. ‘Ik zat in hetzelfde schuitje als die twee, totdat ik Sandy leerde kennen.’

‘Hoe is dat precies gegaan?’ vroeg Harry.

Ze bleef staan om nog een sigaret op te steken. ‘Het Rode Kruis stuurde me naar Burgos, dat weet je. Het was zo anders dan Madrid. Een heel eind achter de linies, om te beginnen. Burgos is een sombere stad met al die middeleeuwse gebouwen. Bij het plaatselijke Rode Kruis werkten veel gepensioneerde generaals en deugdzame matrones. Ze waren aardig, en niet zo paranoïde als de republikeinen. Dat konden ze zich permitteren, want ze wisten toen al dat ze zouden gaan winnen.’

‘Het moet vreemd voor je zijn geweest om samen te werken met Bernies vijanden.’

Het was de eerste keer dat Harry zijn naam noemde. Ze keek hem aan, maar wendde toen haar hoofd weer af.

‘Ik deelde zijn politieke ideeën niet, zoals je weet. Ik was neutraal. Bij het Rode Kruis heeft dat woord geen negatieve betekenis, het is niet slap, het is juist positief, want alleen op die manier kunnen ze proberen het lijden van alle slachtoffers te verlichten. Dat begrijpen mensen niet. Bernie begreep het niet.’ Ze draaide zich opzij en keek hem aan. ‘Vind jij het slecht van me?’ vroeg ze plotseling. ‘Dat ik samen ben met een man die het regime steunt? Ik weet dat Sandy en Bernie geen vrienden waren op school.’

Harry glimlachte. ‘Nee, hoor. Ik ben zelf van nature neutraal.’

Er ging een golf van opluchting door haar heen. Ze zou het vreselijk hebben gevonden als hij haar gedrag afkeurde. Het liefst zou ze het uit willen roepen: *Hij leeft misschien nog, hij leeft misschien nog!* Ze beet op haar lip.

‘Je weet hoe erg ik er aan toe was, Harry. Het was een gevecht om mijn werk te blijven doen. Het voelde of ik in een grijze mist leefde. Ik kon natuurlijk niets over Bernie zeggen. De mensen aan de nationalistische kant zouden het me niet in dank hebben afgenomen dat ik verkering had met iemand tegen wie zij vochten.’

‘Dat begrijp ik.’

Ze liepen over een paar planken naar de andere kant van een loopgraaf. Op de bodem lagen half vergane laarzen en een stapel roestige sardineblikjes met een opschrift in het Russisch. Aan de overkant stond een bord met pijlen die naar links en naar rechts wezen: NOSOTROS en ELLOS. Wij en zij. Een eindje verderop liepen de twee vrouwen, nog steeds stevig gearmd.

‘En toen leerde je Sandy kennen?’ vroeg Harry.

‘Ja. Hij heeft me gered, weet je.’

‘Hij heeft me verteld dat hij rondleidingen gaf op de slagvelden.’

‘Klopt. Ik was heel erg eenzaam in Burgos. Ik leerde hem kennen op een feestje, en hij... hij heeft me onder zijn hoede genomen. Hij heeft me door dik en dun gesteund.’

‘Wat een toeval dat je weer iemand van Rookwood ontmoette.’

‘Zeg dat wel. Hoewel alle Engelsen in nationalistisch Spanje elkaar op een gegeven moment leerden kennen. Er waren maar weinig buitenlanders.’ Ze glimlachte. ‘Sandy zei dat het lot ons bij elkaar had gebracht.’

‘Vroeger geloofde hij in het lot. Nu niet meer, vertelde hij me laatst.’

‘Volgens mij gelooft hij er nog steeds in, al geeft hij het niet toe. Sandy is een gecompliceerde man.’

‘Dat is waar.’ Ze kwamen bij een volgende loopgraaf, met ook hier een bordje met twee pijlen, en hij nam haar arm om haar over de gammele planken te helpen.

‘Hij is heel erg lief voor me geweest,’ benadrukte ze. ‘Sandy.’

‘Sorry, ik verstond je niet,’ zei Harry, een verwarde uitdrukking op zijn gezicht. ‘Aan deze kant ben ik nog steeds een beetje doof.’

‘Ik zei dat Sandy heel erg lief voor me is geweest. Hij heeft me aan dit nieuwe vrijwilligerswerk geholpen omdat hij weet dat ik afleiding nodig heb.’ Komt het door mijn schuldgevoel dat ik hem verdedig, vroeg ze zich verbitterd af.

‘Daar ben ik blij om.’ Harry zei het toonloos, en met een gevoel van verbazing beseftte Barbara dat hij Sandy niet mocht. Waarom had hij dan opnieuw vriendschap gesloten?

‘Hij probeert joodse mensen te helpen die uit Frankrijk zijn gevlucht.’

‘Dat heeft hij me verteld.’

‘Na de Duitse invasie zijn veel mensen naar het zuiden gevlucht, vaak met niet meer dan de spullen die ze konden dragen. Ze proberen naar Portugal te komen en daar een boot te nemen naar Amerika. Ze zijn doodsbang voor de nazi’s. Er is een comité dat hulp biedt, en daar zit Sandy in.’

‘Er was laatst een falangistische demonstratie bij de ambassade en de demonstranten schreeuwden antisemitische leuzen.’

‘Officieel moet het regime het beleid van de nazi’s steunen, maar ze laten Sandy’s comité hun werk doen zolang ze discreet zijn.’

In de verte waren de twee vrouwen blijven staan. Een van de twee hilde, en de andere had haar armen om haar heen geslagen.

‘Sandy en ik zijn niet echt getrouwd,’ bekende Barbara. ‘Heeft hij je dat verteld?’

Hij aarzelde. ‘Ja.’

Ze kreeg een kleur. ‘Misschien veroordeel je ons. Maar we... we waren nog niet aan die stap toe.’

‘Dat begrijp ik,’ zei hij kortaf. ‘Dit zijn geen gewone tijden.’

‘Ben jij nog steeds samen met dat meisje? Hoe heette ze ook alweer?’

‘Laura. Nee, allang niet meer. Ik ben vrijgezel.’ Hij keek naar het paleis in

de verte. ‘Denk je dat je in Spanje blijft?’

‘Ik weet het niet. Ik weet niet hoe de toekomst eruitziet.’

Hij draaide zich naar haar toe. ‘Ik vind het vreselijk,’ viel hij met plotselinge heftigheid uit. ‘Ik vind het vreselijk wat Franco heeft gedaan. Ik hield van Spanje, met de romantiek van smalle kronkelstraatjes en vervallen gebouwen. Ik weet niet waarom, misschien omdat er een geest van hoop leefde toen ik hier in 1931 was, zelfs bij mensen die niets hadden, zoals de familie Mera. Heb jij ze gekend?’

‘Ja. Maar, Harry, die droom, het socialisme, het is allemaal voorbij...’

‘Ik ben verleden week naar het plein gegaan waar ze woonden. Het was gebombardeerd of beschoten, en hun huis was er niet meer. Er was een man...’ hij zweeg even, zijn ogen fonkelend van boosheid ‘...een man die werd aangevallen door verwilderde honden. Ik heb hem geholpen en hem thuisgebracht. Hij woont in een kleine, vochtige woning met zijn moeder, zijn zus en een buurjongetje. De moeder heeft een beroerte gehad en krijg geen medische verzorging, en het jongetje is half krankzinnig geworden nadat zijn ouders zijn weggehaald. Zijn zus is een intelligent meisje dat medicijnen studeerde, maar nu werkt ze in een melkerij.’ Hij haalde diep adem. ‘Dat is het nieuwe Spanje.’

Ze zuchtte. ‘Ik weet het. Je hebt gelijk. Ik voel me schuldig over de manier waarop wij leven, te midden van zo veel armoede. Dat zeg ik niet tegen Sandy, maar het is wel zo.’

Hij knikte. Hij was een beetje bedaard, zijn boosheid was weggezaakt. Barbara bestudeerde zijn gezicht. Ze had het gevoel dat hij niet alleen boos en gedesillusionneerd was door de ontmoeting met dit arme gezin, dat er meer was, alleen wist ze niet wat.

Opeens glimlachte hij. ‘Sorry dat ik me zo laat gaan. Let maar niet op mij, ik ben gewoon moe.’

‘Het is juist goed dat je me eraan herinnert,’ verzekerde ze hem. ‘Maar zo te horen ben je niet meer neutraal.’

‘Nee, misschien niet,’ beaamde hij met een bitter lachje. ‘De dingen veranderen.’

Ze hadden de Manzanares bereikt, een riviertje dat door het westelijke deel van de stad stroomde. De brug was nog intact, en aan de overkant voerde een trap omhoog naar de paleistuin.

‘We kunnen hier vandaan teruglopen naar het paleis,’ opperde Barbara.

‘Goed. Ik moet eens terug naar de ambassade.’

‘Gaat het echt wel goed met je, Harry?’ vroeg ze bezorgd. ‘Je bent zo... zo afwezig.’

‘Het gaat heus goed met me. Alleen, je weet wel, de ontmoeting tussen Franco en Hitler en al die dingen. Iedereen op de ambassade is nerveus. Laten we nog een keer met zijn allen eten,’ vervolgde hij. ‘Misschien bij mij thuis. Ik bel Sandy binnenkort om iets af te spreken.’

SANDY WAS THUIS TOEN BARBARA TERUGKWAM. HIJ ZAT IN DE *salón* de krant te lezen en rookte een van zijn dikke sigaren, zodat de hele kamer blauw stond van de rook.

‘Nu pas terug?’ vroeg hij.

‘We zijn na de lunch gaan wandelen in het Casa de Campo.’

‘Hemel, waarom? Het ligt er vol met niet-geëxplodeerde bommen.’

‘Er zijn veilige paden afgezet. Harry wilde er graag naartoe.’

‘Hoe is het met hem?’

‘Hij lijkt me een beetje depressief. Volgens mij heeft Duinkerken hem erger aangegrepen dan hij laat blijken.’

Sandy glimlachte terwijl hij rook uitblies. ‘Hij heeft een leuk meisje nodig.’

‘Misschien.’

‘Wat wil je donderdag doen? Uit eten?’

‘Donderdag?’ Niet-begrijpend keek ze hem aan.

‘Dan is het drie jaar geleden dat we elkaar hebben leren kennen. Dat ben je toch niet vergeten?’ vroeg hij op gekwetste toon.

‘Nee... nee, natuurlijk niet. Laten we uit eten gaan, dat lijkt me gezellig.’ Ze glimlachte naar hem. ‘Sandy, ik ben een beetje moe, ik ga even liggen voor het eten.’

‘Doe maar.’ Hij was duidelijk geërgerd dat hij haar aan de dag van hun ontmoeting had moeten herinneren. Ze was het straal vergeten.

In de gang kwam Pilar haar tegemoet. Ze keek haar met haar donkere, uitdrukingsloze ogen aan. ‘Zal ik de haard aanmaken, señora? Het is een beetje kil in huis.’

‘Vraag maar wat Mr. Forsyth wil, Pilar. Hij zit in de salon.’

‘Zoals u wilt, señora,’ zei het meisje afkeurend, want ze vond dat de dame des huizes over huishoudelijke zaken hoorde te beslissen.

Het kon Barbara niet schelen. Onderweg naar huis had een zware vermoeidheid bezit van haar genomen, en ze moest gewoon gaan liggen. Ze strekte zich uit op het bed en sloot haar ogen, maar er bleven beelden bovenkomen: Harry’s bezoek en Madrid na Bernies verdwijning, het einde aan de hoop dat Bernie nog leefde, toen Burgos, Burgos waar ze Sandy had leren kennen.

In mei 1937 was ze in de nationalistische hoofdstad aangekomen, waar de historische gebouwen baadden in het zonlicht. Het was onmogelijk om door de linies te reizen, dus was ze van Madrid helemaal naar Frankrijk gereisd, om van daaruit weer de grens over te steken. Onderweg had ze een toespraak gelezen van dokter Marti, de bekende staatsman van het Spaanse Rode Kruis. Kies geen partij, had hij de Spaanse afgevaardigden voorgehouden, bekijk alleen vanuit een klinisch oogpunt hoe de bevolking het beste geholpen kan worden. Dat moest ze blijven doen, hield ze zichzelf voor. Het was geen verraad aan Bernie dat ze naar Franco’s Spanje ging; ze ging erheen om haar werk te doen, precies zoals ze het in de republikeinse zone had gedaan.

Ze kreeg als taak om te helpen bij het doorgeven van boodschappen tussen familieleden die door de oorlog van elkaar gescheiden waren geraakt. Het was voornamelijk administratief werk, licht vergeleken bij de uitwisseling van gevangenen en kinderen. Haar collega’s waren kennelijk op de hoogte van Bernie, want ze behandelden haar met een toegeeflijkheid die haar mateloos ergerde. Voorheen was zij altijd de organisator geweest, degene die de leiding had.

Ze praatte nooit over Bernie, al helemaal niet met de Spanjaarden die voor het Rode Kruis werkten. Iedereen was altijd beleefd en formeel, zodat ze wel eens heimwee had naar de gemoedelijkheid van de republikeinse zone, maar tijdens bijeenkomsten en ontvangsten lieten ze soms verachting blijken voor het werk dat zij had gedaan. ‘Ik ben het niet eens met de uitwisseling van krijgsgevangenen,’ zei een oud-soldaat op een dag tegen haar. ‘Kinderen, ja, boodschappen tussen familieleden die van elkaar gescheiden zijn geraakt, best, maar om een Spaanse heer uit te wisselen tegen een rode hond – nooit!’ Hij zei het zo heftig dat hij spetters speeksel in haar gezicht sproeide. Ze

draaide zich om, ging naar het toilet en gaf over.

In de loop van de zomer raakte ze steeds depressiever, sloot ze zich steeds meer af voor de mensen om haar heen. De zomer ging over in de herfst, en er kwam een koude wind opzetten die door de smalle, sombere straatjes gierde. Mensen zaten ineengedoken bij elkaar in cafés, en vrachtwagens met grimmig kijkende soldaten reden af en aan. Ze stortte zich helemaal op haar werk, blij dat ze iets te doen had, dat ze een positieve bijdrage kon leveren, en 's avonds ging ze telkens uitgeput terug naar haar kleine woning.

In oktober deelde ze de woning een paar weken met Cordelia, een Engelse verpleegster die verlof had genomen om als vrijwilligster naar Burgos te komen. Het was een aristocratisch meisje dat als novice in een klooster was gegaan, maar tot de ontdekking was gekomen dat het niet haar roeping was om non te worden.

‘Vandaar dat ik naar Spanje ben gekomen om iets goeds te doen,’ vertelde ze, een ernstige uitdrukking op haar vriendelijke, lelijke gezicht.

‘Datzelfde geldt voor mij,’ antwoordde Barbara.

‘Ik wil me inzetten voor mensen die vanwege hun religieuze overtuiging worden vervolgd.’

Barbara dacht aan de kerk waar ze met Bernie was geweest op de dag dat er een bom was ingeslagen, aan de bange schapen in een hoek. ‘De mensen worden vervolgd vanwege hun religieuze én hun politieke overtuiging. In beide zones.’

‘Jij hebt in de rode zone gewerkt, hè? Hoe was dat?’

‘In veel opzichten hetzelfde als hier, vreemd genoeg,’ vertelde ze haar. ‘Ik had daar een vriend, een Engelse soldaat bij de Internationale Brigade. Hij is omgekomen aan de Jarama.’

Cordelia reageerde niet geschokt, zoals Barbara had verwacht. Ze knikte alleen triest. ‘Ik zal voor hem bidden en een kaarsje voor hem branden.’

‘Dat zou Bernie vreselijk hebben gevonden.’ Ze zweeg even. ‘Ik heb zijn naam al in geen maanden meer hardop uitgesproken. Bid maar voor hem, dat kan geen kwaad, maar ik wil niet dat je een kaarsje voor hem brandt.’

‘Je hield van hem.’

Barbara gaf geen antwoord.

‘Je zou wat vaker uit moeten gaan,’ zei Cordelia. ‘Je zit veel te vaak thuis.’

‘Ik ben er te moe voor.’

‘Er is een liefdadigheidsdiner in de kerk waar ik kom...’

Barbara schudde haar hoofd. ‘Ik heb geen behoefte aan religie, Cordelia.’

‘Dat bedoelde ik niet. Het is niet goed om in het verleden te blijven hangen.’

‘Dat doe ik niet. Ik probeer niet aan hem te denken, maar de gevoelens zijn er altijd, ook al stop ik ze nog zo diep weg. De... de bóósheid, verdomme!’ viel ze opeens uit. ‘Dat hij weg is gegaan en mij achter heeft gelaten, dat hij zich heeft laten dóódschieten, de schóft!’ Ze begon te snikken, haar hele lichaam schokkend. ‘Nu ben je wel geschokt,’ zei ze door haar tranen heen, en ze begon hysterisch te lachen. Ze voelde een aarzelende hand op haar schouder.

‘Laat je maar gaan,’ hoorde ze Cordelia zeggen. ‘Krop het niet op, dat is niet goed. Ik weet waar ik het over heb. Ik heb een broer die op het slechte pad is geraakt. Ik hield heel veel van hem, en ik was boos op hem, woedend. Begraaf jezelf er niet in, dat is slecht voor je.’

Barbara liet zich af en toe door Cordelia mee uit nemen, hoewel ze bleef weigeren naar kerkelijke bijeenkomsten te gaan. Soms voelde ze zich slecht op haar gemak en kon ze het niet opbrengen om met mensen te praten, maar af en toe ontmoette ze iemand die vriendelijk of boeiend was, en dan trok de grijze mist een beetje op. De laatste dag van oktober gingen ze naar een receptie die werd gegeven door iemand van Texas Oil, het bedrijf dat Franco van benzine voorzag. Het was in het duurste hotel van Burgos. Ze vermaakte zich niet tussen alle luidruchtige Amerikanen, die genoten van de bewondering van de Spaanse gasten. Ze vroeg zich af wat Bernie ervan zou hebben gezegd. Hij had het vast een internationale kapitalistische samenzwering gevonden, pronken met veren, of iets dergelijks.

Cordelia was in gesprek met een Spaanse priester. Barbara stond in haar eentje aan de kant, een sigaret in haar ene hand, een glas slechte wijn in de andere, en keek naar haar. Ze zou binnenkort teruggaan, dan zat haar verlof erop. Barbara was op haar gesteld geraakt, ondanks het feit dat ze niets met elkaar gemeen hadden, afgezien van het gevoel dat ze niet in de wieg waren gelegd om doodgewone huisvrouwen en moeders te worden. Ze zou haar missen. Opeens voelde ze zich slonzig tussen alle duur geklede vrouwen, en ze besloot weg te gaan. Toen ze zich omdraaide, zag ze dat er een man naast

haar stond. Ze had hem niet aan zien komen. Hij glimlachte naar haar en ontblootte grote witte tanden.

‘Hoorde ik je daarnet Engels praten met je vriendin?’

Barbara glimlachte onzeker. ‘Ja.’ Ze stelde zich voor. De man had iets poenigs, hoewel hij leuk lachte. Hij vertelde haar dat hij Sandy Forsyth heette en Engelse toeristen rondleidde over de slagvelden. Zijn bekakte accent deed haar aan Bernie denken.

‘Het is erg propagandistisch allemaal,’ zei hij. ‘Ik laat ze de slagvelden zien, en intussen beschrijf ik de wreedheden van de roden. Meestal zijn het ouwe sokken met een militaire achtergrond. Ze zijn verbijsterend naïef. Laatst vroeg iemand of het waar was dat alle Basken zes vingers hadden.’

Barbara lachte, en vervolgens vertelde hij haar van een bus vol bejaarde Engelse toeristen die pech had gekregen. Ze hadden het te gênant gevonden om hun barstensvolle blaas langs de kant van de weg in de bosjes te legen en waren krimpnd van de pijn naast de bus blijven staan. Ze lachte opnieuw; het was maanden geleden dat iemand haar aan het lachen had gemaakt.

‘Ik wist dat ik het je kon vertellen zonder dat je gechoqueerd zou zijn, al is zo’n verhaal eigenlijk niet geschikt voor gemengd gezelschap.’

‘Ik ben verpleegster. Ik werk al een jaar in Spanje, aan beide kanten van de linies. Dan ben je niet meer zo snel gechoqueerd.’

Sandy bood haar een sigaret aan. ‘Wat vind je van het nieuwe Spanje en hun vrienden?’

‘Na Madrid is het hier allemaal erg ordelijk, maar ook hard. De militairen zijn hard voor de mensen.’ Ze keek naar Cordelia, die nog steeds opging in haar gesprek met de priester. ‘Misschien dat de Kerk een verzachtende invloed kan zijn.’

‘Denk dat maar niet,’ meesmulde hij. ‘De Kerk weet precies van wie ze het moeten hebben, dus die laten het regime hun gang gaan. Ze gaan winnen, weet je, ze hebben de troepen en het geld. En ze weten het, je ziet het aan hun gezichten. Het is alleen een kwestie van tijd.’

‘Denk je?’

‘Ik weet het zeker.’

‘Ben jij katholiek?’

‘Hemel, nee!’ zei hij lachend.

‘Mijn vriendin wel. En ik denk dat je gelijk hebt, ze gaan winnen.’ Ze zuchtte.

‘Beter dan het alternatief.’

‘Misschien.’

‘Ik overweeg in Spanje te blijven als de oorlog is afgelopen. Ik heb genoeg van Engeland.’

‘Geen familiebanden?’

‘Nee. Jij?’

‘Ik heb weinig contact met mijn familie.’

‘Heb je zin om een keer iets te gaan drinken? Ik vind het hier maar een eenzame bedoening.’

Verbaasd keek ze hem aan, ze had geen uitnodiging verwacht.

‘Gewoon voor de gezelligheid,’ voegde hij eraan toe. ‘Neem je vriendin mee, als je wilt.’

‘Goed,’ zei ze, ‘waarom ook niet?’ Hoewel ze intuïtief wist dat Cordelia Sandy zou afkeuren.

Op de avond van hun afspraak kon Cordelia niet mee, en Barbara was moe en somber gestemd na een dag hard werken. Ze had geen zin om te gaan, ging alleen omdat ze het had beloofd.

Sandy zat al op haar te wachten in een kleine, rustige bar in de buurt van de kathedraal. Hij vroeg hoe het die dag op haar werk was geweest, op een toon alsof het een gewoon kantoorbaantje was, en dat irriteerde haar een beetje.

‘Zwaar, om je eerlijk de waarheid te zeggen. Ik heb een nieuwe taak, moet proberen om kinderen te evacueren van achter de linies. Het zijn voornamelijk weeskinderen, heel triest.’ Onverwacht voelde ze tranen prikken in haar ogen. ‘Sorry,’ zei ze. ‘Het was een lange dag, en dit nieuwe werk roept herinneringen op... nare herinneringen.’

‘Wil je erover praten?’ vroeg hij, dit keer vriendelijk en belangstellend.

Ze besloot haar hart te luchten; Cordelia had gelijk, het was niet goed om het allemaal op te kroppen. ‘Er was een man in mijn leven toen ik in Madrid werkte, een Engelsman bij de Internationale Brigade. We zijn de afgelopen winter samen geweest, en toen werd hij naar de Jarama gestuurd. Hij wordt vermist en is vermoedelijk overleden.’

‘Wat naar voor je.’

‘Het is nu negen maanden geleden, en ik heb het nog steeds niet

verwerkt,' bekende ze met een zucht.

Hij bood haar een sigaret aan en gaf haar vuur. 'Een van de vrijwilligers?'

'Ja. Bernie was een communist. Hij kwam uit een arbeidersgezin, maar hij had wel met een beurs op een particuliere kostschool gezeten. Hij praatte net als jij. Later heb ik gehoord dat de partij hem ideologisch verdacht vond, vanwege zijn achtergrond. Geen man van staal.'

Met gefronste wenkbrauwen keek hij haar aan. 'Welke kostschool was dat?'

'Rookwood, in Surrey.'

'Zijn achternaam was niet toevallig Piper?'

'Ja,' beaamde ze verbluft. 'Hoe weet jij...'

'Ik heb zelf een tijdje op Rookwood gezeten. Ik kende Piper. Niet heel goed, maar ik kende hem wel. Heeft hij mijn naam nooit genoemd?' Sandy lachte, een geforceerd blaffend geluid. 'Het zwarte schaap.'

'Nee. Hij praatte zelden over die school. Ik weet alleen dat hij er niet gelukkig was.'

'Dat hadden we met elkaar gemeen.'

'Waren jullie bevriend?' vroeg Barbara hoopvol, dolblij dat ze over Bernie kon praten met iemand die hem had gekend.

Sandy aarzelde. 'Niet echt. Zoals ik al zei, ik kende hem niet goed.' Hij schudde zijn hoofd. 'Wat een toeval.'

'Het lot,' zei ze glimlachend, 'geen toeval.'

Het feit dat Sandy Bernie had gekend gaf Barbara het gevoel dat ze een band met hem had. In het vervolg spraken ze elke donderdag af in hetzelfde café, en ze verheugde zich op die ontmoetingen. Het waren Barbara's enige uitjes, want Cordelia was terug naar het front. Op een ochtend was ze vertrokken. Barbara had haar bedankt voor haar steun, maar Cordelia had gezegd dat ze het voor iedereen gedaan zou hebben, dat haar geloof en haar liefde voor God naastenliefde van haar eisten. Het onpersoonlijke antwoord had Barbara gekwetst, en ze voelde zich opnieuw heel erg alleen.

Ze ontdekte dat Sandy Harry ook had gekend, en met hem wel bevriend was geweest. Hij bleef een raadselachtige figuur voor haar, want hij vertelde bijna niets over zichzelf. Op dat moment gaf hij geen rondleidingen, maar hij bleef in Burgos, vertelde hij haar, om zaken te doen, al legde hij niet uit waar

hij precies mee bezig was. Hij was altijd onberispelijk gekleed. Barbara vroeg zich af of hij soms ergens een vriendinnetje had, hoewel hij het nooit over iemand had. Hij was ook eenzaam, net als zij, dat merkte ze aan hem.

Op een donderdag in december haastte Barbara zich door de stromende regen naar het café. Sandy zat aan hun vaste tafeltje met een man in het uniform van de Falange, hun hoofden dicht bij elkaar. Ze kon niet verstaan wat er werd gezegd, maar het was duidelijk dat ze ruzie hadden. Aarzelend bleef ze staan in haar drijfnatte jas. Sandy zag haar, en hij wenkte haar bij hen te komen zitten.

‘Sorry, Barbara, we bespreken zaken.’

De falangist, een wat oudere man met een hard gezicht, ging staan en keek neer op Sandy. ‘Zaken die u niet aangaan, señor,’ zei hij. ‘Spaanse zaken, Spaanse winsten.’ Hij maakte een korte buiging naar Barbara en marcheerde weg, zijn laarzen klikkend op de houten vloer.

Sandy keek hem met een boze uitdrukking op zijn gezicht na, en Barbara ging opgelaten zitten.

‘Sorry,’ zei hij nogmaals. ‘Ik had een mooi plan, maar daar komt niets van terecht. Ze zijn niet erg ondernemend hier,’ voegde hij er met een zucht aan toe. ‘Jammer. Dan maar weer de rondleidingen.’

Hij haalde iets te drinken voor haar en kwam terug naar hun tafeltje.

‘Misschien moet je overwegen om terug te gaan naar huis,’ opperde ze. ‘Ik weet nog niet wat ik ga doen als de oorlog voorbij is, maar ik heb geen zin om terug te gaan naar Genève.’

‘Ik ga niet terug,’ zei hij beslist. ‘Ik stik in Engeland, en ik heb er niemand.’

‘Ik weet wat je bedoelt.’ Ze hief haar glas. ‘Op het zwerversbestaan.’

‘Op het zwerversbestaan.’ Hij glimlachte. ‘Weet je, de eerste avond dat we elkaar ontmoetten, dacht ik bij mezelf: Dat meisje is anders, ze houdt zich afzijdig, ze observeert, net als ik.’

‘Is dat zo?’ vroeg ze. ‘Ik vind mezelf niet veel bijzonders. Daarom hou ik me afzijdig.’

‘Omdat je boos bent op Bernie?’

‘Op Bernie? Nee, dat is het niet. Door hem kreeg ik juist een beetje zelfvertrouwen.’

‘Het is niet goed om voor je zelfvertrouwen alleen van anderen afhankelijk te zijn,’ zei hij ernstig. ‘Ik kan het weten, ik was zelf net zo.’

‘Jij?’ Ze was verbaasd. Hij kwam altijd zo zelfverzekerd over.

‘Alleen voordat ik oud genoeg was om voor mezelf te denken.’

Ze haalde diep adem. ‘Ik heb het moeilijk gehad op school. Ik werd heel erg gepest. Soms hoor ik hun stemmen in mijn hoofd. Nee, ik hoor ze niet echt,’ verduidelijkte ze haastig, ‘ik ben niet gek, of zo, maar ik herinner het me. Vooral als ik me ben en fouten maak met mijn werk. Ze noemden me lelijk, ze maakten me belachelijk met mijn bril. Het is erger nu Bernie er niet meer is.’ Ze boog haar hoofd. ‘Ik praat er nooit over. Bernie was de enige die het wist.’

‘Dan voel ik me bevoorrecht dat je het me hebt verteld.’

Ze keek niet op. ‘Ik heb het gevoel dat ik je dingen kan vertellen. Ik weet niet waarom.’

‘Kijk me aan,’ zei hij zacht. ‘Je hoeft niet bang te zijn.’

Ze tilde haar hoofd op, glimlachte dapper en knipperde haar tranen weg.

‘Zeg dat ze op moeten hoepelen,’ zei hij. ‘Als je hun stemmen hoort, zeg dan dat ze niet goed snik zijn, dat je ze een lesje zult leren. Niet hardop natuurlijk, maar in je hoofd. Dat heb ik gedaan. Met mijn ouders, met mijn leraren. Ze riepen altijd dat ik nergens voor deugde.’

‘Werkte het? Kennelijk wel, want je gelooft in jezelf. Ja toch?’

‘Je móét in jezelf geloven. Je bepaalt zelf wat je bent, en dat probeer je waar te maken. Luister niet naar hoe andere mensen over je denken. Iedereen is altijd op zoek naar iemand die hij kan kleineren. Dat geeft een veilig gevoel.’

‘Ik niet. Zo ben ik niet.’

‘Toegegeven, maar de meeste mensen zijn wel zo. Mag ik iets zeggen?’

‘Ga je gang.’

‘Beloof je dat je niet beledigd zult zijn?’

‘Oké.’

‘Je doet geen moeite om het beste van jezelf te maken. Het is alsof je niet gerespecteerd wilt worden. Besteed wat meer aandacht aan je kleren, aan je haar, dan kun je een heel aantrekkelijke vrouw zijn.’

Opnieuw boog ze haar hoofd.

‘Dat was mijn andere gedachte, die eerste avond.’

Ze voelde hem zacht haar hand aanraken en er kwam een levendige herinnering boven aan de in een stal veranderde kerk, aan Bernie die haar kustte. Ze trok haar hand weg en keek op.

‘Ik... ik ben hier nog niet aan toe. Ik denk niet dat ik na Bernie ooit nog...’

‘O, kom op, Barbara,’ zei hij zacht. ‘Je gelooft toch niet in al die romantische onzin dat er voor iedereen maar één enkele ware is.’

‘Eigenlijk wel.’ Ze werd overstelpt door gevoelens, wilde het liefst naar huis.

‘Goed, goed.’ Hij hief een hand. ‘Vergeet het.’

‘Ik wil gewoon vrienden zijn, Sandy.’

‘Je hebt iemand nodig die voor je zorgt, Barbara.’ Hij glimlachte naar haar. ‘Ik heb altijd voor iemand willen zorgen.’

‘Nee, Sandy, nee. Alleen vrienden.’

Hij knikte. ‘Zoals je wilt. Maar laat me in elk geval een beetje voor je zorgen.’

Ze sloeg haar hand voor haar gezicht. Zwijgend zaten ze tegenover elkaar, terwijl de ijzige regen buiten op het plaveisel kletterde.

De winter brak aan. Er waren geruchten over een nieuw nationalistisch offensief dat een einde aan de oorlog zou maken. Een tijdlang wemelde het in Burgos van de Italiaanse soldaten, die vervolgens weer verdwenen.

Sandy hield woord. Hij maakte verder geen avances meer. Ze voelde niet hetzelfde voor hem als voor Bernie, dat was onmogelijk. Toch was ze diep vanbinnen dolblij dat een andere man haar aantrekkelijk vond. Ze besepte dat een deel van haar verdriet was voortgekomen uit zelfmedelijden, omdat ze haar enige kans op liefde had verloren. Nu hij gevoelens voor haar had getoond, begon ze hem als een man te zien, een grote, sterke man.

Half december kwam het nieuws dat de republikeinen Franco’s offensief met een tegenoffensief hadden beantwoord, bij Teruel, in het oosten. Het was koud, er lag sneeuw op de grond in Burgos, en op kantoor kwamen berichten binnen over soldaten met wintervoeten die op het slagveld waren geamputeerd. Het Rode Kruis had opnieuw veel werk.

‘Hou toch op met dat werk,’ zei Sandy op een gegeven moment tegen haar. ‘Het vergt te veel van je.’ Hij keek haar bezorgd aan, maar ook met iets van ongeduld, wat ze de laatste tijd wel vaker bij hem opmerkte. De week ervoor had hij voor het eerst geprobeerd haar hand vast te houden toen ze weggingen uit de bar. Ze hadden meer wijn gedronken dan anders, hij had

telkens nieuwe glazen besteld. Ze had haar hand losgemaakt.

‘Ik hou van mijn werk. Ik heb mijn kerstverlof opgegeven om te kunnen helpen.’

‘Ik dacht dat je naar huis zou gaan. Naar Birmingham.’

‘Dat was ik ook van plan, maar ik wilde het niet echt. Ik ben blij met dit excuus. En jij?’ vroeg ze. ‘Je hebt het nooit over je familie, Sandy, ik weet alleen dat je een vader en een broer hebt.’

‘En ik heb ook ergens een moeder, als ze nog leeft. Ik heb met mijn familie gebroken, dat heb ik je verteld. Ze behoren tot het verleden.’ Hij keek haar aan. ‘Ik ga wel een tijdje weg.’

‘O?’ Ze voelde teleurstelling, want ze had verwacht dat ze met Kerstmis samen zouden zijn.

‘Zaken. Auto’s importeren uit Engeland. Ze willen geen bemoeienis van buitenlanders, maar voor dit werk hebben ze iemand nodig die Engels spreekt. Ik ga naar San Sebastián om te zien of ik daar iets kan regelen.’

‘Het klinkt als een mooie kans. Maar het is een slechte tijd van het jaar om te reizen, vrachtwagens vol soldaten op de wegen, en dan de gevechten...’

‘Niet op de wegen naar het noorden. Ik probeer voor de kerst terug te zijn.’

‘Mooi, dan kunnen we samen Kerstmis vieren.’

‘Ik doe mijn best.’

Hij was niet op tijd terug. Ze had op een telefoontje gehoopt, maar dat bleef uit. Haar teleurstelling was groter dan ze had verwacht. Op eerste kerstdag maakte ze in haar eentje een wandeling door de besneeuwde straten, terwijl ze afgunstig naar de tuinen met kerststalletjes keek, de gezinnen die in de ontelbare kerken in Burgos naar de mis gingen. Opeens was ze boos op zichzelf. Waarom hield ze Sandy op afstand? Waar wachtte ze op? Haar oude dag? Ze dacht aan Bernie en er ging een steek van verdriet door haar heen. Bernie was er niet meer.

Twee dagen na Kerstmis belde hij haar op kantoor. ‘Sorry dat het zo lang heeft geduurd.’

Ze glimlachte bij het horen van zijn stem. ‘Hoe is het gegaan?’

‘Heel goed. Je praat met een man die een importvergunning op zak heeft,

getekend door de minister van Handel in eigen persoon. Zullen we vanavond afspreken? Ik weet dat het geen donderdag is.'

Ze lachte. 'Ja, dat lijkt me gezellig. De gewone tijd?'

'Ik zie je om acht uur. We gaan champagne drinken om het te vieren.'

Ze droeg haar nieuwe jas, de groene die Sandy voor haar had uitgezocht omdat de kleur zo goed stond bij haar haar. Hij was er zoals gewoonlijk eerder dan zij, en voor hem op tafel lag een pakje in felgekleurd papier.

'Een laat kerstcadeau,' zei hij glimlachend. 'Om goed te maken dat ik zo lang ben weggeweest.'

Ze maakte het open. Er zat een bloemvormige broche in, goud met kleine groene steentjes.

'O, Sandy,' zei ze, 'wat prachtig. Zijn dit...'

'Smaragden, al zijn het kleintjes.'

'Dat had je niet moeten doen, je hebt er vast een vermogen voor betaald.'

'Dat valt wel mee.'

'Dank je wel.' Haar lip trilde. 'Ik ben het niet waard.'

'Ik vind van wel.' Hij stak zijn arm uit en hij nam haar hand in de zijne. Dit keer trok ze haar hand niet weg.

Hij keek haar diep in de ogen. 'Doe je bril af. Ik wil je gezicht zien zonder die bril.'

DE WOENSDAG NA HAAR LUNCH MET HARRY HAD BARBARA VOOR de derde keer een ontmoeting met Luis. Het was een warme, zonnige herfst dag, en dorre bladeren knisperden onder haar voeten toen ze over de Castellana liep. Ze liep de laatste tijd zo vaak mogelijk; het hielp haar nadenken en ze had er behoefte aan om weg te zijn uit hun huis.

Het geld uit Engeland was er nog steeds niet, en ze begon zich zorgen te maken. Als Luis kon bewijzen dat Bernie inderdaad in het kamp zat, moest ze er snel achterheen.

Luis was al in het café. Dit keer rookte hij dure sigaretten, en ze vroeg zich af of een deel van het geld dat ze hem voor de reis naar Cuenca had gegeven soms in zijn eigen zak was verdwenen. Ze wist niet hoeveel de trein kostte, en ze had natuurlijk alleen zijn woord dat hij de reis überhaupt had gemaakt. Hij stond op, gaf haar formeel een hand, en ging toen een kop koffie voor haar halen. Het was rustig in het café; de veteraan met het geamputeerde been zat in zijn eentje aan de bar.

Ze stak een sigaret op. ‘Ben je in Cuenca geweest?’

‘Ja señora, en ik heb Augustín gesproken.’ Hij boog zich naar voren. ‘Hij heeft het dossier van Bernard Piper kunnen inzien, hoewel dat niet makkelijk was.’

‘En?’

‘Hij is geboren in een plaats die het Island of Dogs heet, in Londen. Hij is in 1936 naar Spanje gekomen om voor de republiek te vechten, en bij de gevechten in het Casa de Campo is hij gewond geraakt aan zijn arm.’

Barbara’s hart begon sneller te kloppen. Dat laatste had Luis, of Markby, nooit kunnen weten zonder het officiële dossier.

‘Toen hij was hersteld, is hij naar de Jarama gestuurd. Daar is hij gewond

geraakt en gevangengenomen.’

‘Gewond?’ vroeg ze scherp. ‘Hoe ernstig?’

‘Een vleeswond in zijn dij.’ Luis glimlachte. ‘Hij had een goede beschermengel.’

‘Niet zo goed, Luis, als hij in het kamp terecht is gekomen.’

‘Augustín heeft hem beschreven,’ vervolgde Luis. ‘Hij is groot, met brede schouders en blond haar. Waarschijnlijk een zeer knappe man, zei mijn broer, al heeft hij nu natuurlijk een baard en luizen. Ze vinden hem lastig, want zijn geest is ongebroken. Augustín heeft tegen hem gezegd dat hij voorzichtig moet zijn, dat er misschien betere tijden komen, maar niet meer dan dat. Hij zegt dat uw man *duende* heeft, durf, klasse,’ voegde hij eraan toe. ‘Hij denkt dat hij de wil heeft om te ontsnappen. Veel mannen in het kamp hebben hun wil verloren, of hun energie.’

Barbara’s hart bonsde wild. Eindelijk had ze zekerheid.

Luis hield zijn hoofd schuin. ‘Bent u tevreden, señora?’

‘Ja, ja, ik weet genoeg. Bedankt, Luis.’ Ze haalde diep adem. ‘Het geld uit Engeland is er nog niet.’

‘Het is belangrijk om dit zo snel mogelijk te doen,’ benadrukte hij ernstig. ‘De winters zijn heel streng daar. Het begint er nu al koud te worden.’

‘En de diplomatieke situatie kan veranderen. Ik weet het. Ik zal mijn bank vandaag nog schrijven. Zullen we over een week weer afspreken? Dan zorg ik dat ik het geld heb. Als ik het eerder heb, is er dan een manier om contact met je op te nemen?’

‘Ik heb geen telefoon. Kan ik u bellen?’

Ze aarzelde. ‘Beter van niet. Ik wil niet dat mijn man het weet.’

‘Goed, we zien elkaar over een week. Maar dan moeten we echt afspraken maken. Het is al bijna november.’

‘Ik weet het.’ Het is te laat om nu nog te schrijven, dacht ze. Stel nou dat ik Harry om een lening vraag? Ze wist dat hij geld had, maar hij was een diplomaat, het kon gevaarlijk voor hem zijn... ‘Is het plan nog hetzelfde?’ vroeg ze. ‘Augustín helpt hem ontsnappen en ik haal hem op in Cuenca?’

‘Ja. Augustín zorgt voor gewone burgerkleren, dan valt hij niet zo op. Daarna is het aan u, señora, om hem naar de ambassade te brengen.’

‘Dat wordt misschien lastig. Ik ben erlangs gelopen, en er staan *civiles* op wacht.’

‘Daar zult u een oplossing voor moeten vinden.’ Het leek Luis niet te

interesseren; het zou niet langer zijn probleem zijn als zij Bernie eenmaal had opgehaald.

‘Ik betaal een deel vooruit als het plan rond is, en de rest achteraf,’ zei Barbara. ‘Het is in het belang van ons allemaal dat het lukt.’ Opnieuw dacht ze aan Harry. Zou ze een schuilplaats voor Bernie kunnen vinden als ze hem eenmaal naar Madrid had gebracht?

Ze werd zich ervan bewust dat Luis nieuwsgierig naar haar keek. ‘Wat is er?’

‘Vergeef me dat ik het vraag, señora, maar kan dit geen consequenties hebben voor u en uw man? Als señor Piper de ambassade weet te bereiken, krijgt de regering daarvan bericht. En uw man werkt voor de regering, is het niet? Dat vertelde u tijdens onze eerste ontmoeting.’

‘Ja, Luis,’ zei ze zacht, ‘het zou consequenties kunnen hebben. Die moet ik aanvaarden.’

Ernstig keek hij haar aan. ‘U bent een moedige vrouw, dat u uw toekomst in de waagschaal stelt.’

Ze bestudeerde hem. Hij zag er moe en gespannen uit. Hij was nauwelijks meer dan een jongen, maar hij had nu al zo veel meegemaakt, net als de meeste mannen in Europa.

‘Wat gaan jij en Augustín doen, Luis, als dit achter de rug is en hij uit het leger komt?’

‘Ik droom ervan om mijn moeder mee te nemen uit Sevilla en ergens in de buurt van Madrid op het platteland te gaan wonen. We zouden misschien groente kunnen verbouwen. Een grote stad heeft altijd groente nodig. En dan zijn we weer allemaal samen, als familie.’ Hij glimlachte triest. ‘Familie is belangrijk voor Spanjaarden. Zoveel gezinnen zijn door de oorlog van elkaar gescheiden geraakt. U komt uit Engeland, u weet niet hoeveel pijn het ons doet. Ik wil er alles aan doen om onze familie te herenigen. Kunt u dat begrijpen, señora?’

‘Ja. Ik hoop dat het je lukt.’

‘Ik ook.’ Hij zweeg even. ‘Tot volgende week.’

‘Ik zorg dat ik het geld heb, hoe dan ook.’

Die avond vertelde Sandy haar tijdens het eten dat hij voor de volgende dag een tafel in The Ritz had besproken.

‘O,’ zei ze verbaasd.

‘Wat is daar mis mee?’ vroeg hij. Hij had haar nog steeds niet vergeven dat ze deze gedenkwaardige dag was vergeten. ‘Het is het duurste hotel van Madrid.’

‘Dat weet ik, Sandy. Er zijn alleen altijd zo veel Duitsers en Italianen. Je weet dat ik het vreselijk vind om die lui te zien.’

‘Ik laat me niet weggagen door een stel Duitsers.’

Ze vroeg zich af of hij The Ritz opzettelijk had gekozen om haar te pesten. Ze dacht aan zijn tederheid toen ze elkaar nog maar net kenden. Waar was die gebleven? Haar ontevredenheid ergerde hem, besepte ze, haar ontevredenheid met het leven dat hij voor haar had gekozen, een gevoel dat sinds het etentje met Markby steeds sterker was geworden.

‘Herinner je je onze eerste Kerstmis, toen we elkaar nog maar net kenden?’ vroeg hij met een spottende uitdrukking in zijn ogen.

‘Natuurlijk. Jij moest weg voor zaken en je kon niet voor Kerstmis terug zijn.’

‘Precies,’ beaamde hij. ‘Alleen had ik wel op tijd terug kunnen zijn. Het contract was voor de kerst rond en ik had terug kunnen gaan. Maar door weg te blijven, zou jij beseffen hoe hard je me nodig had. En ik had gelijk.’

Ze staaarde hem aan, geschokt en woedend. ‘Dus je hebt me gemanipuleerd,’ zei ze langzaam. ‘Je hebt mijn gevoelens gemanipuleerd.’

‘Ik weet wat mensen willen, Barbara, ik voel het,’ legde hij in volle ernst uit. ‘Het is een gave die goed van pas komt als je zakendoet. Soms is het makkelijk, zoals bijvoorbeeld met de joden. Ze zijn wanhopig en willen overleven. De mensen met wie ik samenwerk willen meestal geld, maar af en toe iets anders. Wat het ook is, ik probeer ervoor te zorgen dat ze krijgen wat ze willen. Jij wilde mij en je wilde geborgenheid, alleen kon je dat voor jezelf niet toegeven. Ik heb je over de streep getrokken.’

‘En jij, Sandy, wat wil jij?’

Hij glimlachte. ‘Succes, geld. Ik heb mijn zaakjes goed voor elkaar, en ik zorg ervoor dat mensen me geven wat ik wil.’

‘Soms kan ik je niet uitstaan, Sandy,’ zei ze. ‘Weet je dat?’

Zoiets had ze nooit eerder tegen hem gezegd, en even leek hij uit het veld geslagen. Maar niet lang.

‘Je verwaarloost jezelf de laatste tijd, Barbara. Je ziet eruit als een slons. Ik hoop dat het werk in dat weeshuis je goed zal doen.’

De woorden waren een klap in haar gezicht, ook al wist ze dat hij haar opzettelijk pijn deed. Ze verkilde tot op het bot. Laat je niet kennen, hield ze zichzelf voor, houd de schijn op. Ze ging staan, legde haar servet zorgvuldig naast haar bord en verliet de kamer. Haar benen trilden.

DEEL TWEE

Het begin van de winter

DE PSYCHIATER WAS EEN MAGERE, BEBRILDE MAN MET ZILVERGRIJS haar. Hij droeg een grijs krijtstreeppak. Bernie had al drieënhalf jaar niemand in een pak gezien, alleen de overalls van de gevangenen en de olijfgroene uniformen van de bewakers.

De arts zat achter een gebutste tafel in een kamertje onder de barak van de *comandante*. Bernie vermoedde dat niemand hem had verteld waar het kamertje normaal gesproken voor werd gebruikt. Het was typerend voor Aranda's macabere gevoel voor humor om hem juist daar neer te zetten.

Augustín, een van de bewakers, had Bernie opgewacht toen zijn ploeg terugkwam uit de steengroeve, met het bevel hem naar de *comandante* te brengen. 'Wees maar niet bang, het is niets bijzonders,' fluisterde hij toen ze het plein overstaken. Augustín was een van de vriendelijkste bewakers, een stille, teruggetrokken jongeman. De zon stond laag aan de hemel en er blies een koude wind omlaag uit de bergen. Bernie hield de dagen bij en hij wist dat het 1 november was. De winter stond voor de deur, en de schaapherders brachten hun kuddes omlaag van de hoger gelegen bergweiden. Het was zwaar om in de steengroeve te werken, maar je bleef in elk geval in contact met de buitenwereld. Hij rilde van de kou. Afgunstig keek hij naar de dikke poncho die Augustín over zijn uniform droeg.

Kampcommandant Aranda zat achter zijn bureau, een man met een knap gezicht, een weelderige zwarte snor, en harde, lichtbruine ogen. 'Piper,' zei hij, 'er is bezoek voor je.'

'¿Señor?' Bernie stond stram in de houding, zoals Aranda van de gevangenen eiste. Een steek van pijn ging door zijn arm; hij had last van de oude wond na een hele dag slepen met stenen.

'Weet je nog dat je in San Pedro de Cardena door een psychiater bent

beoordeeld?’

‘*Sí, señor.*’ Het was een bizarre grap geweest. San Pedro was een verlaten middeleeuws klooster buiten Burgos, waar na de slag aan de Jarama duizenden republikeinse gevangenen naartoe waren gebracht. Op een dag hadden ze te horen gekregen dat er onderzoek werd gedaan naar de psychologie van marxistisch fanatisme, en hadden ze lijvige vragenlijsten moeten invullen.

De *comandante* stak een sigaret op en hij bestudeerde hem door de rook heen. Aranda was nu bijna een jaar commandant van het kamp in de Tierra Muerta. Hij was een kolonel, een veteraan van de burgeroorlog. Daarvoor had hij bij het Vreemdelingenlegioen gediend. Zoals altijd was hij onberispelijk gekleed, met messcherpe vouwen in zijn uniform. Het was iemand die genoot van wreedheid, en als hij zijn wenkbrauwen fronste of een kinderlijke pruillip trok, wisten de gevangenen dat er iemand afgeranseld zou worden. Niemand durfde hem tegen de haren in te strijken, zelfs Bernie niet.

Die avond keek hij echter geamuseerd. Hij blies de rook van zijn sigaret naar Bernie, die de geur gretig opsnoof.

‘Ze zijn nu met een vervolgstudie bezig. Dokter Lorenzo zit beneden op je te wachten. En Piper, ik verwacht van je dat je meewerkt, ¿*vale?*’

Bernies hart bonsde toen hij naar de kelder werd gebracht en Augustín de zware houten deur opendeed. Hij was nooit in deze kamer geweest, maar had er afschrikwekkende verhalen over gehoord.

Nadat de psychiater de bewaker had weggestuurd, wees hij op een metalen stoel voor de tafel. ‘Ga zitten.’

Met een plof liet Bernie zich op de stoel vallen, want hij was doodmoe. In de hoek brandde een oliekachel, en het was warm in het vertrek. De psychiater tikte met een zilveren pen op de vragenlijst die voor hem lag. Bernie herkende zijn eigen handschrift. De luizen in zijn baard kwamen in beweging, gewekt door de warmte.

‘U bent Piper, Bernard, Engelsman en eenendertig jaar oud?’

‘Ja.’

‘Ik ben dokter Lorenzo. Drie jaar geleden hebt u in San Pedro een vragenlijst ingevuld. Weet u dat nog?’

‘Ik weet het nog.’

‘Destijds bestudeerden we de psychologische factoren die mensen ertoe drijven om het marxisme te omarmen,’ dreunde hij toonloos op. ‘De meeste

marxisten zijn onwetende arbeiders met een lage intelligentie die geen opleiding hebben gehad. De uitzonderingen op die regel worden door ons nu nader bekeken. Zoals u, bijvoorbeeld.'

'Waarom mensen zich tot het marxisme aangetrokken voelen? Dat is heel eenvoudig,' zei Bernie. 'Armoede en onderdrukking.'

'Het geijkte antwoord,' zei de man met een zuinig knikje. 'Toch gaat dat voor u niet op. U hebt op een particuliere kostschool gezeten.'

'Mijn ouders waren arm. Ik kon naar Rookwood omdat ik een beurs kreeg.' Bernies blik dwaalde af naar een groot voorwerp in een hoek van de kamer, afgedekt met zeildoek.

Scherp tikte Lorenzo met zijn pen op het bureau. 'Let op, alstublieft. Vertel me eens wat meer over uw ouders. Wat deden ze voor de kost?'

'Ze werkten in een winkel die van iemand anders was.'

'En u had medelijden met hen? Had u een goede band met uw ouders?'

In gedachten zag Bernie zijn moeder voor zich, handenwringend in de huiskamer. 'Bernie, Bernie, waarom moet je gaat vechten in die vreselijke oorlog?'

Hij haalde zijn schouders op. 'Ze kunnen net zo goed dood zijn. Ik mag ze niet schrijven.'

'Zou u ze schrijven als het wel mocht?'

'Ja.'

Lorenzo maakte een aantekening. 'Door deze school, Rookwood, kwam u in contact met jongens van een hogere klasse. Ik zou graag willen weten waarom u hun normen en waarden heeft verworpen.'

Bernie lachte bitter. 'Normen en waarden? M'n zolen! En hun klasse was de vijand van de mijne.'

'Juist, de marxistische metafysica,' zei hij met een peinzend knikje. 'Volgens onze studies hebben intelligente, bevoorrechte mensen die zich tot het marxisme voelen aangetrokken een karakterstoornis. Ze zijn niet in staat om hogere waarden zoals spiritualiteit en patriottisme te begrijpen. Ze zijn van nature asociaal en agressief. De commandant heeft me verteld, Piper, dat u het rehabilitatieprogramma van dit kamp afwijst.'

'Het verplichte religieuze onderricht, bedoelt u?' meesmulde Bernie.

Lorenzo bestudeerde hem alsof hij een rat in een laboratorium was. 'Dus u verafschuwt het christendom, een religie van liefde en verzoening.'

'We krijgen ook andere lessen.'

‘Wat bedoelt u?’

‘Dit is de martelkamer.’

‘Fantasieën,’ zei de psychiater hoofdschuddend.

‘Kijk dan maar eens onder het zeildoek achter u,’ zei Bernie. Hij beseftte dat zijn uitdagende toon tot een klacht bij de kampcommandant zou kunnen leiden, en hij beet op zijn lip.

Met een geërgerde kreun stond de psychiater op, en hij keek onder het zeildoek. Zijn gezicht kreeg een verbeterde uitdrukking bij het zien van de hoge houten paal met een stalen band voor de nek, de stoel en de armleningen met boeien voor de polsen.

‘De *garrote vil, doctor*. Er zijn zes executies geweest sinds ik hier zit. Ze laten ons op de binnenplaats staan, en dan moeten we toekijken. Je hoort het breken van iemands nek, een luide krak, als een schot.’

De man ging weer zitten, uiterlijk nog steeds kalm. ‘U bent een asociaal, een psychopaat. De *garrote* is noodzakelijk om mensen zoals u in het gareel te houden. Wacht!’ riep hij. ‘Ik ben klaar met deze man.’

Augustín voerde Bernie weg. De zon was inmiddels onder, en de grote zoeklichten van de wachttorens boven het prikkeldraad konden elk moment aan gaan. Tegen de barak met de eetzaal stond een groot kruis, bijna twee meter hoog, met touwen die van de dwarsbalken hingen. Het zag eruit als een religieus symbool, maar dat was het niet; mannen werden er als straf aan opgehangen. Bernie had er spijt van dat hij dit niet aan de psychiater had verteld.

Het was tijd voor het avondappel, en driehonderd gevangenen schuifelden naar het houten platform op de binnenplaats. Augustín bleef even staan, hees het zware geweer over zijn schouder.

‘Ik moet er vanavond nog vijf naar de gekkendokter brengen,’ zei hij. ‘Hij was niet blij met je.’

Verbaasd keek Bernie hem aan, want het was de bewakers ten strengste verboden om met de gevangenen te praten.

‘Pas op,’ voegde Augustín er op gedempte toon aan toe. ‘Er komen misschien betere tijden, Piper. Meer kan ik nu niet zeggen. Maar wees voorzichtig. Zorg dat je niet wordt gestraft. Of gedood.’

Bernie stond naast zijn vriend Vicente. Het gezicht van de broodmagere

advocaat, met zijn grijze haar en onverzorgde baard, zag er vermoeid en uitgemergeld uit. Hij glimlachte naar Bernie en begon rochelend te hoes-ten. Vicente had al sinds de zomer last van een ontsteking in zijn borst. Sommige bewakers lieten hem licht werk doen, in ruil voor zijn hulp bij het invullen van formulieren, maar die dag hadden ze Ramirez als opzichter gehad, een wrede man die Vicente de hele dag stenen had laten sjouwen. Hij zag eruit alsof hij nauwelijks op zijn benen kon staan.

‘Waar ben jij geweest?’

‘Er is een psychiater hier die met een aantal mensen uit San Pedro wil praten. Hij noemde me een asociale psychopaat.’

‘Dat bewijst wat ik altijd heb gezegd,’ snoof Vicente, ‘dat jij een goed mens bent, ook al ben je een bolsjewiek. Als dat soort lui tegen je zeggen dat je normaal bent, wordt het tijd om je zorgen te maken. Je hebt het eten gemist.’

‘Het geeft niet,’ zei Bernie. De rijst die ze te eten kregen was smerig, gruis uit een of ander pakhuis vermengd met steentjes, maar je moest eten zoveel je kon om te kunnen werken.

Hij dacht aan wat Agustín had gezegd. Betere tijden? Ging er politiek iets veranderen? Aranda had hun verteld dat Franco een ontmoeting had gehad met Hitler en dat Spanje binnenkort de oorlog zou verklaren, maar ze wisten niets van wat er werkelijk in de buitenwereld gebeurde.

De *comandante* kwam uit zijn barak naar buiten, een rijzweep in de hand, waarmee hij tegen zijn been tikte. Die avond glimlachte hij, en de gevangenen ontspanden zich een beetje. Hij sprong op de verhoging en begon namen af te roepen.

Het appel duurde een halfuur, en al die tijd stonden de mannen stram in de houding. Tegen het eind zakte iemand in een van de achterste rijen door zijn benen, en zijn buurman bukte zich om hem overeind te helpen.

‘Laat hem liggen!’ blafte Aranda. ‘In de houding!’

Tot slot strekte de *comandante* zijn arm in de fascistische groet. ‘¡Arriba España!’ In het begin van Bernies gevangenschap, toen ze nog in San Pedro zaten, hadden veel mannen geweigerd de groet te brengen, maar nadat een aantal van hen waren doodgeschoten staken ze allemaal gedwee een arm omhoog.

De gevangenen konden inrukken. De man die was gevallen werd overeind geholpen en naar de barak gedragen. Het was een van de Polen. Aan de

andere kant van het prikkeldraad stond een figuur in een lang zwart gewaad vanuit de schaduw toe te kijken.

‘Pater Eduardo aast op zijn prooi,’ mompelde Vicente.

De jonge geestelijke kwam door het hek naar binnen en liep naar de barak van de Pool, zijn lange soutane slepend door het stof. Zijn bril glinsterde in het laatste licht.

‘Smeerlap,’ bromde Vicente. ‘Hij gaat weer een brave atheïst met hel en verdoemenis dreigen in de hoop dat hij hem de laatste sacramenten kan opdringen.’

Vicente was een oude linkse republikein, lid van Azaña’s partij. Hij was advocaat geweest in Madrid, waar hij voor weinig geld de armen had geholpen, totdat hij zich in 1936 bij de militie had aangesloten. ‘Eigenlijk was ik er te oud voor,’ had hij Bernie verteld, ‘maar zelfs rationele Spanjaarden zoals ik zijn diep in hun hart romantici.’ Net als alle linkse republikeinen haatte Vicente de Kerk, en hij verachtte de communisten, die volgens hem de republiek naar de ondergang hadden geholpen. Establo, de leider van de communisten in Bernies barak, keurde de vriendschap tussen Vicente en Bernie af, maar daar trok Bernie zich niets van aan.

‘Alleen je overtuiging houdt je in een kamp als dit op de been,’ had Eduardo Bernie ooit een keer gewaarschuwd. ‘Zonder je overtuiging hou je geen kracht meer over, dan geef je het op en ga je dood.’ Zelf was hij daarvan het wandelende bewijs. Hij was een jaar of veertig maar hij zag eruit als zestig, zijn huid was geel en hij had littekens van de schurft. Zijn ogen waren echter vol vuur.

Bernie had zijn schouders opgehaald. Hij had geen respect voor Establo, en had niet op hem gestemd toen de twintig communisten in zijn barak een leider hadden gekozen. Discipline was een obsessie voor hem en hij dulde geen enkele tegenspraak. In de oorlog waren mensen zoals hij onmisbaar geweest, vooral tegen het einde, toen de verschillende stromingen allemaal met elkaar overhoop lagen, maar in het kamp was het anders, daar konden de gevangenen alleen door saamhorigheid overleven. Toch probeerde hij angstvallig de afzonderlijke identiteit van de communisten overeind te houden en veroordeelde hij iedereen die niet zuiver in de leer was.

Een paar dagen daarvoor had Pablo, een van de andere communisten, in

Bernies oor gefluisterd: 'Laat je niet in met die advocaat, *compadre*. Zo krijg je problemen met Establo.'

'Hij kan de kolere krijgen. Wat heeft hij over mij te zeggen?'

'Maak het jezelf niet onnodig moeilijk, Bernardo. De advocaat gaat binnenkort dood, dat kan iedereen zien.'

Dertig gevangenen schuifelden de houten barak binnen en lieten zich vallen op de stromatrasen op hun britsen, elk met een dunne bruine legerdeken. Bernie had de brits naast die van Vicente genomen toen de man die er eerst sliiep dood was gegaan. Het was gedeeltelijk een daad van verzet tegen Establo, die de brits in de rij ertegenover had.

Vicente hoestte opnieuw en hij snakte naar adem. 'Ik ga me morgen ziek melden.'

'Dat kan niet met Ramirez. Die laat je gewoon aftuigen.'

'Ik ben te ziek om te werken.'

'Kom op, hou het nou gewoon vol totdat Molina terug is, die laat je licht werk doen.'

'Ik zal het proberen.'

Ze zwegen even, en Bernie richtte zich op een elleboog op en boog zich opzij. 'Moet je horen, Augustín zei daarnet iets vreemds tegen me.'

'Die stille man uit Sevilla?'

'Ja.' Bernie herhaalde zijn woorden. 'Wat zou hij bedoelen? Stel nou dat de monarchisten de Falange omver hebben geworpen? Dat zouden wij niet eens te horen krijgen.'

'We zouden onder de monarchisten echt niet beter af zijn.' Vicente dacht even na. 'Er komen misschien betere tijden? Voor wie? Misschien bedoelde hij alleen voor jou, niet voor het hele kamp.'

'Waarom zou hij voor mij een uitzondering maken?'

'Ik weet het niet.' Vicente slaakte een zucht die overging in een hoestbui.

'Luister,' zei Bernie om hem af te leiden. 'Die ellendige zielenknijper noemde me een *dégénééré* omdat ik me niet tot het katholicisme wil laten bekeren. Weet je nog, de vorige kerst, met die pop?'

Vicente maakte een geluid tussen een lach en een kreun in. 'Wie kan dat nou vergeten?'

Het was een koude dag geweest, met sneeuw op de grond. De gevangenen

werden naar de binnenplaats gebracht, waar pater Jaime, de oudste van de twee priesters die in het kamp werkten, in vol ornaat klaarstond. In zijn geel met groene mantel leek hij wel een buitenaards wezen. Naast hem stond pater Eduardo in zijn zwarte soutane, zijn gezicht rood van de kou. Pater Jaime hield een pop in zijn armen, een houten babypop in een sjaal. Rond het voorhoofd was een zilverkleurige cirkel geschilderd die een stralenkrans moest voorstellen. Het hooghartige gezicht van de priester had zoals gewoonlijk een kwade, minachtende uitdrukking.

Aranda gaf de gevangenen opdracht in het gelid te gaan staan. ‘Het is vandaag Driekoningen,’ kondigde hij met zijn schelle stem aan, en zijn adem vormde grijze wolkjes in de koude lucht. ‘Vandaag aanbidden we het kindeke Jezus, die op aarde is gekomen om ons te verlossen. Betuig Hem eerbied, en wellicht zal de Heer mededogen met jullie hebben. Elk van jullie kust de beeltenis van Christus die pater Jaime in zijn armen houdt.’

Pater Jaime hield de pop omhoog, als een wapen, terwijl pater Eduardo naar zijn voeten staarde.

Een voor een schuifelden de mannen langs de priester en kusten ze de pop. Als iemand zijn lippen niet daadwerkelijk tegen het hout drukte, riep de priester hem terug. ‘Nog een keer! Een echte kus!’

Een van de anarchisten weigerde. Het was Tomás, een scheepsbouwer uit Barcelona. Hij bleef voor de priester staan en keek hem recht in de ogen. Het was een grote kerel, en pater Jaime deinsde iets achteruit.

‘Ik weiger uw symbool van bijgeloof te kussen,’ zei hij. ‘Ik spuug erop!’ En dat deed hij, een dikke witte klodder die op het houten voorhoofd van de pop landde.

Pater Jaime slaakte een kreet alsof de baby echt was. Een van de bewakers gaf Tomás een klap tegen zijn hoofd, en de scheepsbouwer viel op de grond. Pater Eduardo wilde naar voren komen, maar een vernietigende blik van zijn oudere collega weerhield hem. Met een witte zakdoek veegde de priester het hoofd van de pop af.

Aranda sprong van de verhoging en beende naar de gevallen man toe. ‘Je beledigt Onze-Lieve-Heer!’ krijste hij. ‘De Heilige Maagd weent als je op haar baby spuugt!’ Hij bracht zijn rijzweep omhoog en hij begon de anarchist systematisch te slaan, te beginnen bij zijn benen en eindigend bij zijn hoofd. De priester hield de pop tegen zijn borst gedrukt alsof hij hem wilde beschermen. Toen Aranda klaar was, riep hij een bewaker om de bloedende

man weg te dragen.

Aranda maakte een buiging voor de priester. 'Mijn excuses voor deze belediging, *padre*. Laten we verdergaan. We zullen deze mannen tot het geloof brengen, al wordt het onze dood.' Hij knikte naar de voorste man in de rij.

Het schonk Bernie voldoening dat pater Jaime een beetje angstig keek toen de gevangene naar voren kwam en zijn hoofd over de pop boog. Niemand anders weigerde.

'Ik weet nog hoe die pop rook,' zei Bernie tegen Vicente. 'Naar verf en speeksel.'

'Die zwartrokken zijn allemaal hetzelfde. Pater Jaime is een onmens, maar Eduardo is gewiekster. Die zit nu te wachten of hij op de valreep het zieltje van die Pool kan winnen.'

'Eduardo is de kwaadste niet,' betoogde Bernie. 'Weet je nog dat hij heeft geprobeerd een dokter voor het kamp te krijgen? En de kruisen voor de begraafplaats?' De doden werden begraven op een helling buiten het kamp, in graven zonder zelfs maar een houten kruis. Toen pater Eduardo in de zomer naar Cuenca was gekomen, had hij om kruisen gevraagd om de graven te markeren. Aranda had het verboden; de mannen in het kamp waren door militaire rechtbanken tot tientallen jaren gevangenschap veroordeeld, en in de praktijk waren ze al dood. Op een dag zou het kamp sluiten, de barakken en het prikkeldraad zouden worden verwijderd, en op de kale, winderige heuvel zou niets er nog op wijzen dat er ooit een kamp was geweest.

'Wat maken die kruisen nou uit?' antwoordde Vicente. 'Symbolen van hun bijgeloof. Pater Eduardo's vriendelijkheid is gespeeld, een middel om zijn doel te bereiken, ter meerdere eer en glorie van hemzelf.'

Het was inmiddels donker buiten. Sommige mannen speelden kaart of repareerden gaten in hun overalls bij het flakkerende schijnsel van een paar kaarsen. Bernie deed zijn ogen dicht en probeerde te slapen. Hij dacht aan Tomás, die een paar dagen na de afranseling was overleden. Zelf had hij die middag met vuur gespeeld bij de psychiater. Hij had geluk gehad dat de man hem als een voorwerp van studie beschouwde. Diep in zijn hart wilde Bernie verzet plegen, net als de anarchist, maar voor hem was het belangrijker om te blijven leven. Als ze hem doodden, zou dat voor hen de ultieme overwinning zijn, en die gunde hij ze niet.

Uiteindelijk viel hij in slaap. Hij had een merkwaardige droom. Hij kwam de barak binnen met een hele groep schooljongens van Rookwood, onder leiding van Mr. Taylor. De jongens bekeken de houten britsen, de kratten in het midden van de barak die als tafel dienstdeden, en beklaagden zich luidkeels over hun nieuwe slaapzaal. ‘Niet zo negatief,’ berispte Mr. Taylor hen. ‘Een jongen van Rookwood slaat zich overal doorheen.’

Met een schok werd Bernie wakker. Het was aardedonker in de barak, hij kon geen hand voor ogen zien. Het was koud, en hij trok de dunne deken over zijn voeten. Het was de eerste echt koude nacht. September en oktober waren de beste maanden, als de moordende hitte geleidelijk afnam. Maar nu stond de winter voor de deur.

Hij lag wakker in het donker, luisterde naar het hoesten en snurken om hem heen, mannen die rusteloos lagen te woelen omdat ook zij het waarschijnlijk koud hadden. Nog even en het zou elke nacht vriezen, en tegen eind december zouden de eerste doden vallen.

Er klonk rochelend gefluister van de brits naast hem. ‘Bernardo, ben je wakker?’

‘Ja.’

‘Luister,’ zei Vicente, ‘ik denk niet dat ik de kou overleef.’

‘Natuurlijk wel.’

‘Ik wil dat je me iets belooft voor als ik doodga. De zwartjurken zullen proberen me absolutie te geven. Hou ze tegen. Op het laatst geef ik misschien toe, weet je, dan ben je zwak en kwetsbaar. Het zou verraad zijn aan alles waar ik voor heb geleefd. Beloof me dat je ze tegenhoudt.’

‘Ik beloof het,’ fluisterde Bernie met een brok in zijn keel.

‘Bedankt.’ Vicente tastte in het donker opzij, vond Bernies arm en pakte hem met zijn magere hand stevig beet. ‘Je bent een goede vriend. Het wordt mijn laatste daad van verzet, en ik weet dat je me erbij zult helpen.’

IN MADRID WAS DE EERSTE DAG IN NOVEMBER EEN KOUDE, VOCHTIGE dag. Het was somber in Harry's huis, ondanks de aquarellen van Engelse landschappen die hij van de ambassade had geleend.

Soms moest hij denken aan de verdwenen communist. Hij vroeg zich af wat voor volkscommissaris Bernie zou zijn geweest als hij was blijven leven en zijn kant had gewonnen. Waarschijnlijk zou hij zijn werk uitstekend hebben gedaan, hard maar sociaal, al kon hij zich niet voorstellen dat Bernie ontevreden soldaten tot de kogel zou hebben veroordeeld, wat volgens de verhalen tijdens de burgeroorlog vaak was voorgekomen. Het was zijn opdracht geweest om Barbara aan de praat te krijgen over Sandy, en Bernie was nauwelijks ter sprake gekomen. Daar voelde hij zich schuldig over, alsof ze hem uit hun verleden hadden weggewist.

Hij liep met een kop thee – Liptons van de ambassade – naar het raam. Hij had de *brasero* aangestoken, en het kachelkje verspreidde een welkome warmte. Regen druppelde van de balkons aan de overkant. Hij had Barbara vragen over Sandy gesteld, hengelend naar informatie, en was opgelucht geweest dat ze niets leek te weten. Dat maakte hem een spion van likmevestje, wist hij zelf.

Die ochtend had hij getolkt bij een bespreking op het ministerie van Binnenlandse Zaken, en voor de lunch had hij met Sandy afgesproken in café Rocinante. Hij had Sandy de dag na zijn afspraak met Barbara gebeld, en Sandy was enthousiast op zijn uitnodiging ingegaan.

Toen hij de deur uitging keek hij gewoontegetrouw om zich heen, maar zo te zien was Enrique niet vervangen door een andere, meer gehaaide spion.

Sandy was al in het café toen Harry binnenkwam. Hij zat aan een tafeltje met

zijn ene voet op een houten kratje, terwijl een haveloos jongetje van een jaar of tien zijn schoen poetste. Hij zwaaide naar Harry.

‘Hier ben ik! Sorry, ik kan niet opstaan.’

Harry ging zitten. Het was die middag rustig in het café; misschien dat mensen binnenbleven vanwege de regen en de mist.

‘Wat een rotweer, hè?’ zei Sandy opgewekt. ‘Het lijkt Engeland wel.’

‘Sorry dat ik laat ben.’

‘Geeft niet, ik ben er zelf ook nog maar net.’ Het jongetje ging op zijn hurken zitten, en Sandy inspecteerde zijn schoenen. ‘In orde, *niño*.’ Hij gaf hem een muntstuk.

Het joch keek Harry met trieste bruine ogen aan. ‘¿*Limpiabotas, señor?*’

‘No, *gracias*.’

‘O, kom op, Harry, het is maar tien centimo.’

Harry gaf zich gewonnen, en het kind zette het kratje onder zijn voet en begon de zwarte schoenen te poetsen die Harry zelf nog geen uur geleden had opgewreven. Toen hij klaar was, drukte Harry hem een muntstuk in handen. Sandy had intussen koffie besteld.

‘Arm joch,’ verzuchtte Harry.

‘Verleden week probeerde hij me vieze plaatjes te verkopen, ansichtkaarten van middelbare hoeren in hun ondergoed. Vreselijk.’

De koffie werd gebracht, en Sandy keek Harry peinzend aan. ‘Vertel me eens,’ zei hij, ‘hoe kwam Barbara op je over?’

‘Prima. We hebben een wandeling gemaakt door het Casa de Campo.’ Hij had helemaal niet de indruk gekregen dat het prima met haar ging. Ze was gesloten en gereserveerd, zoals hij haar nog nooit had meegemaakt, maar hij was niet van plan om Sandy dat te vertellen. In dat opzicht kon hij zijn integriteit gelukkig behouden.

‘Vond je haar niet afwezig, zorgelijk?’

‘Nee, niet echt.’

‘Hmm.’ Sandy stak een sigaar op. ‘Er is iets met haar, ik merk het al een paar weken. Ze ontkent dat er iets aan de hand is, maar ik ben niet overtuigd. Ach,’ voegde hij er glimlachend aan toe, ‘misschien dat het vrijwilligerswerk haar goed zal doen. Heeft ze je erover verteld?’

‘Ja. Het klonk goed.’

‘En jullie hebben in het restaurant een aanvaring gehad met een stel falangisten, hoorde ik.’

‘Het viel wel mee. Ze waren gewoon onaangenaam.’

‘Hitler heeft eens gezegd dat fascisme een worm in een draak kan veranderen. Dat is hier met een heel stel wormen gebeurd. Je moet ze gewoon hun vuur laten spuwen, maar het is wel vermoeiend.’ Hij glimlachte met oprechte genegenheid naar Harry. ‘Het is een opluchting om af en toe met een nuchtere Engelsman te praten.’

‘Het moet vreemd zijn om met die lui samen te werken. Je werkt toch voornamelijk voor het ministerie van Mijnbouw? Dat zei je laatst.’

‘Klopt.’ Sandy streek met een hand over zijn snor. ‘Het jagen op dinosauriërs komt uiteindelijk aardig van pas. Dat was heel wat nuttiger dan het Latijn wat ze in ons hoofd probeerden te stampen. Ik weet iets van geologie, en ik heb een tijdje geleden een mijnbouwingenieur leren kennen. Nu zitten we samen in zaken.’

‘Werkelijk?’ Dat moet Otero zijn, dacht Harry. Hij probeerde zijn belangstelling niet te laten blijken.

‘Franco wil Spanje economisch zo onafhankelijk mogelijk maken,’ legde Sandy uit, ‘in plaats van aan de genade van andere landen overgeleverd te zijn. Klassieke fascistische politiek. Vandaar dat de mijnbouw geweldige kansen biedt. Ze zijn zelfs bereid de ontginning te financieren als jij de expertise levert.’ Hij keek Harry zo doordringend aan dat het zweet hem uitbrak.

‘Weet je nog dat ik laatst tegen je hebt gezegd dat ik je wel een paar tips kan geven?’

‘Ja.’

‘Je kunt hier veel geld verdienen als je weet waar je het moet investeren.’

Harry knikte enthousiast. ‘Ik heb behoorlijk wat spaargeld. Het staat vast op de bank, maar soms denk ik dat ik er beter iets mee kan doen.’

Sandy boog zich naar voren en gaf hem een klap op zijn arm. ‘Dan ben ik je man. Ik wil je graag helpen. Dan ben je tenminste niet voor niets al die keren mee geweest op fossielenjacht.’

‘Dat vond ik alleen maar leuk.’

‘Fossielen boeien me nog steeds, de verborgen schatten van de aarde,’ mijmerde hij. ‘Nou, ik zal zien wat ik kan doen, alleen moet ik wel voorzichtig zijn. De falangisten op het ministerie maken voor mij een uitzondering, maar ze hebben een hekel aan de Britten. Enfin, ik verzin er wel iets op. Ik wil je graag laten zien dat ik succesvol ben.’ Hij zweeg even. ‘Je

vindt me maar een louche zakenman, hè?’

‘Eh...’

‘Ik merk het aan je, Harry. Je keurt het af dat ik me met die lui inlaat. Barbara denkt er net zo over. Maar je kunt in zaken niet kieskeurig zijn.’

‘De situatie hier is eh... nogal gecompliceerd.’

‘Zeg dat wel,’ beaamde Sandy met een ironisch lachje. ‘Zeg, ben je nog naar dat bal bij generaal Maestre geweest?’

‘Ja. Zijn dochter wil dat ik haar meeneem naar het Prado.’ Hij nam zich voor haar die avond eindelijk te bellen en het niet langer voor zich uit te schuiven.

‘Leuk meisje?’

‘Heel jong. Er waren alleen maar monarchisten op dat feest. Ze moeten niets hebben van de Falange.’

‘Ze streven naar een autoritaire monarchie, de macht aan de aristocraten, net als vijftig jaar geleden. Het zou een puinhoop worden.’

‘Ze zijn wel voor de geallieerden.’

‘Vergis je niet, Harry, ze zijn bikkelhard. Ze hebben in de oorlog allemaal voor Franco gevochten. Juan March, de grote vriend van de monarchisten, heeft de oorspronkelijke legeropstand gefinancierd.’

‘Ik hoor die naam de laatste tijd vaak.’

‘De Falange neemt aan dat hij samenzweert met de monarchisten en banden heeft met de geallieerden. Ze zeggen dat hij de generaals omkoopt om zich van hun steun te verzekeren en Spanje buiten de oorlog te houden.’

Opeens ging er bij Harry een lampje branden. Omkoping. Dáár hadden Hillgarth en Maestre het destijds over gehad. De *Knights of St. George* was een code voor gouden pondstukken, met aan de ene kant de afbeelding van George – Joris – die de draak versloeg. Ze zouden hun in soevereinen betalen. Hij haalde diep adem.

‘Is er iets?’ vroeg Sandy.

‘Nee, hoor. Ik... ik herinnerde me net iets.’ Hij nam een slok koffie en probeerde koortsachtig te bedenken hoe hij het gesprek op een ander onderwerp kon brengen. ‘Zeg, hoor je nog wel eens iets van je broer?’

‘Ik heb al negen jaar niets meer van Peter gehoord. Toen ik van Rookwood was gestuurd, wilde mijn vader niet dat ik nog contact met hem zou hebben. Hij vond me verderfelijk. Hij zei dat hij niet kon begrijpen dat ik zoiets verwerpelijks had gedaan.’ Hij lachte hol. ‘Spinnen in de kamer van

een docent. God, hij moest eens weten wat er hier allemaal is gebeurd. Hoe dan ook, toen ik eenmaal het huis uit was, heb ik nooit meer iets van mijn vader gehoord, en ook niet van Peter, de ideale zoon,' schamperde hij op bittere toon. 'Peter verricht nu ongetwijfeld heldendaden als aalmoezenier aan het front.'

'Het spijt me, het was niet mijn bedoeling om...'

'Het geeft niet. Wat de zaken betreft, ik zal met een paar mensen gaan praten, zien wat ik kan doen.'

'Bedankt.' Hij aarzelde. 'Kun je er iets meer over vertellen?'

'Nog niet. Het is vertrouwelijk allemaal.' Hij keek op zijn horloge. 'Ik moet er eens vandoor. Ik heb een bespreking met mijn joodse comité.'

'Barbara vertelde me dat je vluchtelingen helpt.'

'Ze komen bij bosjes over de Pyreneeën naar Spanje. Dan willen ze door naar Portugal, uit angst dat Franco oorlog gaat voeren en ze terugstuurt naar Hitler. Veel mensen zijn er slecht aan toe als ze hier aankomen. We geven ze kleding en voedsel en helpen ze met de noodzakelijke papieren.' Hij glimlachte alsof hij zich geneerde voor het goede werk dat hij deed. 'Ik wil ze graag helpen, ik heb me zelf altijd een beetje een wandelende jood gevoeld.' Hij stond op. 'Nou, ik ga. Laten we elkaar snel weer zien. Ik ben op dit uur bijna altijd hier.'

Harry begon aan de wandeling naar huis, nog steeds denkend aan het gesprek tussen Hillgarth en Maestre. Kon het waar zijn dat de ambassade ministers omkocht? En stel nou dat het plan faalde, dat de falangisten Franco over wisten te halen om aan de oorlog deel te nemen? Dan zouden mensen zoals Maestre in gevaar zijn. Het hele idee van een samenzwering leek hem vergezocht, en als Franco erachter kwam zou het ook nog eens riskant zijn.

Aan de andere kant herinnerde hij zich dat Miss Maxse had gezegd dat je de oorlog niet kon winnen door open kaart te spelen. Wat had ze nog meer gezegd... over mensen die bij een extremistische politiek betrokken raakten? 'Soms gaat het net zo goed om de spanning als om de politiek.' Sandy had er altijd lol in gehad om risico's te nemen – was hij daarom hier terechtgekomen? Opnieuw verbaasde hij zich over de joodse vluchtelingen. Sandy had een goede kant, hij hielp mensen in nood, zoals hij ook Barbara onder zijn hoede had genomen.

Eigenlijk zou hij terug moeten gaan naar de ambassade om verslag uit te brengen. Ze zouden verrukt zijn dat Sandy had aangeboden hem bij een van zijn zaakjes te betrekken. Het kon natuurlijk iets heel anders zijn, iets wat niets met het goud te maken had.

Hij besepte dat hij bijna helemaal naar de Puerta de Toledo was gelopen, en bleef staan, kijkend naar de paardenkarren, de stokoude auto's en een reutelende gazogène. Hij had niets van Sofia gehoord over een dokter voor Enrique, en het was nu bijna een week geleden. Stel nou dat Enrique rabiës kreeg? De Chinezen, had hij gehoord, geloofden dat je voor altijd met iemand verbonden bleef als je zijn leven redde, maar hij wist dat het door Sofia kwam dat hij aan hen bleef denken. Hij aarzelde, stak toen de straat over en liep in de richting van Carabanchel.

Sofia's straat lag er vrijwel verlaten bij in de vallende schemering, net als alle andere in de *barrio*. Het enige teken van leven waren twee kinderen die een oud karrenwiel als een hoepel heen en weer rolden, hun blote voeten rood van de kou. Harry was zich bewust van zijn dikke jas en hoed.

Hij liep naar de donkere portiek en bleef even staan voordat hij de trap op liep en op hun deur klopte. De deur van de woning ernaast ging open en een oudere vrouw kwam naar buiten. Ze had een rond, gerimpeld gezicht en kille ogen. Harry nam zijn hoed af. '*Buenas tardes.*'

'*Buenas tardes,*' antwoordde ze argwanend, net toen Sofia opendeed.

Verbaasd keek ze hem aan, haar bruine ogen wijd opengesperd. 'O. Señor Brett.'

Harry nam opnieuw zijn hoed af. '*Buenas tardes.* Neem me niet kwalijk dat ik stoer. Ik vroeg me af hoe het nu met Enrique gaat.'

Sofia keek naar de buurvrouw, die nieuwsgierig was blijven staan. '*Buenas tardes, señora Avila,*' zei ze op harde toon, en na een gemompelde groet deed de oude vrouw haar deur dicht en liep ze de trap af. Sofia wachtte totdat ze beneden was voordat ze zich omdraaide naar Harry.

'Kom binnen, señor,' zei ze ernstig, zonder te glimlachen.

Harry liep achter haar aan naar de koude, vochtige *salón*. De oude vrouw op het bed gebruikte haar goede hand om te dammen met het jongetje. Zodra hij Harry zag kromp hij ineen.

'*Buenas tardes,*' begroette Harry haar. 'Hoe gaat het met u?'

'Redelijk, señor, dank u.'

Enrique zat aan tafel, zijn in verband gewikkelde been op een kussen. Zijn

magere gezicht zag er koortsig uit. Hij begon te stralen toen hij Harry zag en hij boog zich naar voren om hem een hand te geven. ‘Ik ben blij u weer te zien, señor.’

‘Hoe gaat het met je been?’

‘Niet goed. Sofia houdt de wond schoon, maar het gaat niet beter.’

‘Het kost tijd,’ hakkelde Sofia, duidelijk in verlegenheid gebracht.

Er lagen een paar kindertekeningen op de tafel. Harry keek ernaar en zette grote ogen op. Twee *civiles* in groene uniformen schoten op een vrouw, en er spoten rode stralen bloed uit haar lichaam. Ernaast lag een tekening van een *civil* die was opgehangen aan een lantaarnpaal, opgehesen door een jongetje dat het touw vasthield. De tekening was met een dik zwart potlood doorgestreept.

‘Ze zijn van Paco,’ legde Sofia uit. ‘Eerst maakt hij een tekening, dan krast hij alles door en raakt hij van streek. Mijn moeder is de enige die hem kan kalmeren. Het was hartverscheurend zoals hij vanochtend kermde. Ik was bang dat señora Avila naar ons toe zou komen.’

Harry keek naar het jongetje maar kon niet bedenken wat hij moest zeggen.

‘Señor Brett,’ zei Sofia aarzelend, ‘kunnen we even met elkaar praten in de keuken?’

‘Maar natuurlijk.’

Harry liep met haar mee naar een keukentje met een betonnen vloer en goedkope kastjes. Sofia deed het licht aan, en een zwak peertje wierp een gelig schijnsel over het vertrek. Op het aanrecht stond een grote afwas. Sofia zag hem kijken.

‘Ik moet nu in mijn eentje voor iedereen koken en afwassen.’

‘Ik wilde niet...’

‘Alstublieft, ga toch zitten.’ Ze gebaarde naar een stoel aan de keukentafel en kwam tegenover hem zitten, haar kleine handen gevouwen. Peinzend keek ze hem aan. ‘Ik had niet verwacht dat u terug zou komen.’

Hij glimlachte. ‘Ik heb nooit een doktersrekening gekregen.’

‘Ik hoopte dat het vanzelf beter zou gaan,’ zei ze met een zucht, ‘maar de ontsteking wordt niet minder. Ik vrees dat hij inderdaad een dokter nodig heeft.’

‘Mijn aanbod staat nog steeds.’

Ze fronste haar wenkbrauwen. ‘Vergeef me dat ik het vraag, maar waarom

zou u ons helpen? Terwijl Enrique u bespioneerde?’

‘Ik voel me gedeeltelijk verantwoordelijk. Alsjeblieft, het is maar een doktersrekening. Ik wil graag helpen, en ik kan het me permitteren.’

‘Als dat oude mens van hiernaast hoort dat ik geld krijg van een buitenlandse diplomaat weet ik wel wat ze zal denken.’

Harry bloosde. Dacht Sofia hetzelfde? ‘Het spijt me, ik wilde je niet compromitteren.’ Hij stond al half op. ‘Ik wil alleen maar helpen.’

‘Ik geloof u. Blijf, alstublieft,’ zei ze haastig. ‘Ik ben gewoon verbaasd dat u wilt helpen na wat Enrique heeft gedaan.’ Ze beet op haar lip. ‘Ik vrees dat hij penicilline nodig heeft, dat nieuwe middel.’

‘Laat me helpen. Ik kan zien dat je situatie... moeilijk is.’

Ze glimlachte, en haar hele gezicht lichtte op. ‘Goed. Dank u.’

‘Laat een dokter komen, zorg dat je broer medicijnen krijgt, en stuur mij de rekening.’

‘Ik schaam me een beetje, señor Brett,’ zei ze verontschuldigend. ‘U hebt het leven van mijn broer gered, en ik heb u niet eens behoorlijk bedankt.’

‘Het geeft niet.’

‘Tegenwoordig wantrouwt iedereen elkaar.’ Ze stond op. ‘Wilt u misschien koffie? Ik moet u alleen waarschuwen dat het niet zulke goede koffie zal zijn als u gewend bent.’

‘Graag.’

Ze vulde een ketel met water en zette die op het fornuis. ‘De oude heks die u net op de overloop zag, wil dat we Paquito naar een weeshuis van de Kerk sturen nu Enrique ziek is. Maar dat doen we niet. Ze behandelen de kinderen slecht.’

‘Is dat zo?’ Hij wilde gaan zeggen dat hij iemand kende die als vrijwilligster voor zo’n weeshuis zou gaan werken, maar hij zag ervan af. Hij bleef naar Sofia kijken terwijl ze koffie zette. Hoe kwam ze aan die zelfbeheersing, die energie? In het schijnsel van de lamp had haar ravenzwarte haar een bruine gloed.

‘Werkt u al lang voor de ambassade?’ vroeg ze terwijl ze een kop koffie voor hem neerzette.

‘Nog maar een paar weken. Ik moest weg uit het leger nadat ik gewond was geraakt.’

‘Dus u hebt gevochten?’ vroeg ze met een nieuw ontzag in haar toon.

‘Ja. In Frankrijk.’

‘Wat is er gebeurd?’

‘Mijn gehoor is licht beschadigd doordat er vlak naast me een bom ontplofte. Het gaat steeds beter.’ Hoewel hij nog steeds een zekere druk voelde in zijn hoofd, dat ging niet weg.

‘U hebt geluk gehad.’

‘Zeker,’ beaamde hij. ‘In het begin had ik ook last van shellshock, maar nu niet meer.’

‘Dus u hebt tegen de fascistten gevochten,’ zei ze met enige aarzeling.

‘Inderdaad. En ik zou het weer doen.’

‘Toch zijn er veel mensen die de *generalísimo* bewonderen. Ik heb een Engelse jongen gekend in de burgeroorlog, een vrijwilliger. Hij vertelde dat veel Engelsen Franco als een echte Spaanse heer beschouwen.’

‘Ik niet, señorita.’

‘Hij kwam uit Leeds, die jongen. Kent u Leeds?’

‘Nee, dat is in het noorden.’

‘Mijn vader heeft samen met hem gevochten in het Casa de Campo. Ze zijn beiden gesneuveld.’

‘Wat triest.’ Hij vroeg zich af of de jongen haar minnaar was geweest.

‘Nu moeten we er het beste van zien te maken.’ Ze stak een sigaret op.

‘Kun je niet terug naar de universiteit?’

Ze schudde haar hoofd. ‘Ik moet voor mijn moeder en Paquito zorgen. En nu ook voor Enrique.’

‘Met de juiste behandeling kan hij misschien weer aan het werk.’

‘Ja, en dan moet hij iets anders gaan doen. Ik heb tegen hem gezegd dat hij dat werk niet moet aannemen.’ Boos tikte ze de as van haar sigaret. ‘Hoe komt het trouwens dat u zo goed Spaans spreekt?’

‘Ik ben docent Spaans in Engeland, dat was ik althans voor de oorlog. Onze oorlog,’ voegde hij eraan toe. ‘Ik heb je verteld dat ik in 1931 in Spanje ben geweest. Daarmee is mijn belangstelling begonnen.’

Ze glimlachte triest. ‘Dat was een tijd van hoop.’

‘Die vriend met wie ik in 1931 hier ben geweest is teruggegaan om in de burgeroorlog te vechten. Hij is gedood bij de Jarama.’

‘Steunde u de republiek?’

‘Bernie wel. Hij was een idealist. Ik geloofde in neutraliteit.’

‘En nu?’

Harry gaf geen antwoord.

‘U doet me in zekere zin aan die jongen uit Leeds denken, hij vond Spanje ook verwarrend.’ Ze stond op. ‘Ik moet voor een dokter zorgen.’ Ze liep naar de *salón*, gevolgd door Harry.

‘Enrique,’ zei ze, ‘ik heb met señor Brett gepraat, en ik ga een dokter halen.’

Enrique slaakte een zucht van verlichting. ‘Godzijdank. Hartelijk bedankt, señor. Mijn zus is erg koppig.’

‘U bent goed voor ons,’ zei de oude vrouw vanaf het bed.

‘*De nada*,’ stamelde Harry. Hij keek om zich heen, naar het bange kind, het armoedige meubilair, de vochtplekken onder het raam, en hij schaamde zich voor zijn eigen welvaart en beschermde positie.

‘Señora Avila stond weer eens te gluren toen señor Brett hier kwam,’ vertelde Sofia haar moeder.

‘Die *beata*,’ snoof haar moeder. ‘Ze denkt dat God een heilige van haar zal maken met al dat geklik bij de priester.’

‘Vindt u het erg om als eerste weg te gaan, señor?’ vroeg Sofia opgelaten. ‘Als de buurvrouw ons samen weg ziet gaan begint ze weer te roddelen.’

‘Geen probleem,’ verzekerde Harry haar.

Enrique hees zich overeind van zijn stoel. ‘Nogmaals bedankt, señor.’

Nadat Harry afscheid had genomen, liep hij langzaam naar de tramhalte op de Puerta de Toledo. Hij lette goed op kuilen in het wegdek en de gaten waar putdeksels ontbraken. Als je niet uitkeek, kon je je been breken. Het stemde hem verdrietig dat hij nu alleen nog een doktersrekening zou krijgen, en dat het contact met de familie dan op zou houden. Dat zou hij niet laten gebeuren, besloot hij. Hoe dan ook, hij wilde Sofia blijven zien.

DE MAANDAG ERNA WAS EEN DRUKKE DAG OP DE AMBASSADE. HARRY had om vier uur met Milagros Maestre afgesproken in de cafetaria van het Prado, maar een perscommuniqué over de Britse overwinningen in Noord-Afrika moest in het Spaans worden vertaald, zodat hij een kwartier te laat was.

Hij had haar in het weekend opgebeld, niet omdat hij er zin in had, maar omdat hij niet onbeleefd wilde zijn; Tolhurst had gezegd dat Maestre beledigd zou kunnen zijn, en dat konden ze niet gebruiken. Milagros had enthousiast gereageerd en ze was gretig op zijn uitnodiging ingegaan.

Hij was al eens eerder in het Prado geweest, in 1931, samen met Bernie. Destijds was het er een drukte van belang geweest, maar nu waren er minder bezoekers dan suppoosten. De verlichting was slecht, en op deze sombere, winterse namiddag deed het gebouw haast troosteloos aan.

Nadat hij een kaartje had gekocht haastte hij zich naar de cafetaria. Milagros zat aan het enige tafeltje dat bezet was, tot Harry's verbazing met een man tegenover haar. De man draaide zich om en Harry herkende luitenant Gomez, de man die Maestre op het bal aan hem had voorgesteld. Zijn harde, vierkante gezicht had een afkeurende uitdrukking. Milagros glimlachte opgelucht toen ze hem zag.

‘Señor Brett,’ zei Gomez verwijtend. ‘We dachten al dat u niet meer zou komen.’

‘Het spijt me, ik werd opgehouden op de ambassade.’ Hij keek naar Milagros. ‘Vergeef me.’

‘Het geeft niet,’ zei ze. ‘Maak je niet zo druk, Alfonso.’ Ze droeg een dure bontjas en haar haar was recentelijk gewatergolfd. Ze was gekleed als een volwassen vrouw, maar het viel Harry opnieuw op hoe kinderlijk haar mollige gezicht was.

Gomez drukte zijn sigaret uit en stond op. 'Ik laat jullie alleen. Milagros, ik zie je om halfzes bij de uitgang. Goedemiddag, señor Brett.' Zijn blik was koud toen hij hem een hand gaf. Harry dacht aan de mand met rozen die Maestre volgens Tolhurst aan de nonnen had gegeven, met de Marokkaanse hoofden in het midden. Hij vroeg zich af of Gomez erbij was geweest.

Hij ging tegenover Milagros zitten. 'Ik vrees dat ik hem heb beledigd.'

Ze schudde haar hoofd. 'Don Alfonso is te beschermend. Hij brengt me overal naartoe, hij is mijn chaperon. Hebben meisjes in Engeland nog chaperonnes?'

'Nee, niet echt.'

Ze haalde een pakje sigaretten uit haar handtas, Lucky Strikes, niet de goedkope dingen die Sofia rookte. Hij was het hele weekend aan haar blijven denken.

'Een sigaret, señor Brett?'

'Bedankt, ik rook niet,' zei hij met een glimlach. 'En noem me alsjeblieft Harry.'

Milagros inhaleerde diep. 'Ha, dat is beter. Eigenlijk mag ik niet roken, ze vinden me te jong. En ze zeggen dat het onfatsoenlijk is,' voegde ze er blozend aan toe.

'Alle vrouwen die ik ken roken.'

'Koffie?'

'Misschien straks. Laten we eerst het museum bekijken.'

'Goed, dan maak ik deze uit.' Ze blies een laatste rookwolk uit, bij zijn gezicht vandaan.

Harry vond het niet vervelend om musea te bezoeken, maar hij was geen groot kunstliefhebber.

Hun voetstappen weergalmden in de holle zalen, met grotendeels lege muren omdat de schilderijen tijdens de burgeroorlog waren weggehaald of gestolen. Suppoosten in zwarte uniformen zaten verveeld op hun stoel in een hoekje van de zalen.

Milagros wist nog minder van kunst dan Harry. Voor elk schilderij bleven ze even staan, en dan maakte de een of de ander een nietszeggende opmerking. In de Goya-zaal voelde ze zich duidelijk ongemakkelijk. 'Hij schildert wrede dingen,' luidde haar commentaar.

'Hij heeft veel meegemaakt in de oorlog,' merkte Harry op. 'Zullen we nu koffie gaan drinken?'

Ze glimlachte dankbaar. ‘Graag.’

In het museum was het koud geweest, maar in de cafetaria was het juist veel te warm. Hij kwam met twee koppen koffie naar hun tafeltje. Ze had haar jas uitgedaan, zodat hij haar zware parfum kon ruiken. Ze had veel te veel gebruikt, en opeens had hij medelijden met haar.

‘Ik zou de musea in Londen graag een keer willen zien,’ zei Milagros. ‘Ik wil heel graag een keer naar Londen. Mijn moeder zegt dat het een prachtige stad is.’

‘Is ze er geweest?’

‘Nee, maar ze heeft er veel over gehoord. Mijn ouders houden van Engeland.’

Spanjaarden zagen niet graag dat hun dochter verkering had met buitenlanders, wist Harry, maar in deze tijden zou een land als Engeland voor iemand als Maestre een aantrekkelijke bestemming zijn. Hij bestudeerde haar bolle, ernstige gezicht.

‘Elk land lijkt van een afstand aantrekkelijker.’

‘Misschien,’ gaf ze toe. ‘Maar Engeland moet in elk geval beter zijn dan Spanje. Ons land is zo arm, zo smerig, zo *inculto*.’

Harry dacht aan Sofia, haar zieke familieleden, de treurige woning. ‘Je vader heeft een prachtig huis.’

‘Maar alles is zo onzeker. In de oorlog moesten we vluchten uit Madrid. Nu hangt ons een nieuwe oorlog boven het hoofd, en hoe moet het als we opnieuw alles verliezen?’ Ze zuchtte triest, maar toen klaarde haar gezicht weer op. ‘Vertel eens wat meer over Engeland. Ik heb gehoord dat het platteland heel mooi is.’

‘Ja, heel groen.’

‘Zelfs in de zomer?’

‘Júíst in de zomer. Overal gras en grote bomen.’

‘Vroeger waren er veel bomen in Madrid. Toen we terugkwamen, hadden de roden alle bomen omgehakt en opgestookt. Ik was gelukkiger in Burgos.’

‘De situatie in Engeland is op dit moment ook heel onzeker. Voor de oorlog was het heel anders,’ verzuchtte hij. ‘Op school was er niets leuker dan een spel cricket op een zomermiddag.’ In gedachten zag hij het groene veld, de jongens in het wit, hoorde hij de bal tegen het slaghout. Het was net een droom, even ver weg als de wereld waarin de trouwfoto van zijn ouders was genomen.

‘Ik heb over cricket gehoord, maar ik weet niets van de spelregels.’ Ze sloeg haar ogen neer. ‘Het spijt me... ik heb ook al geen verstand van schilderijen.’

‘Ik eigenlijk ook niet,’ bekende hij.

‘Zouden we een keer ergens naartoe kunnen gaan?’ stelde ze nerveus voor. ‘Ik zou je de Guadarramabergen kunnen laten zien. Alfonso zou ons kunnen brengen in de auto.’

‘Ja, misschien.’ Hij zag dat ze bloosde. Wat een vervloekt lastige situatie, dacht hij in stilte. ‘Tijd om te gaan,’ zei hij met een blik op de klok aan de muur. ‘Alfonso wacht op je. Laten we maar zorgen dat hij zich niet weer aan me ergert.’

Haar mond trilde een beetje. ‘Goed.’

De oud-soldaat stond op de trap voor het Prado een sigaret te roken. Het begon al donker te worden. Hij draaide zich om, en dit keer glimlachte hij naar Harry.

‘Precies op tijd. *Bueno*. Heb je het leuk gehad, Milagros?’

‘Heel leuk, Alfonso.’

‘Je moet je moeder maar vertellen over de schilderijen die je hebt gezien. De auto staat om de hoek.’ Hij gaf Harry een hand. ‘Misschien tot ziens, señor Brett.’

‘Tot ziens, luitenant Gomez.’ Harry gaf Milagros een hand. Ze keek hem vol verwachting aan, maar hij zei niets over een volgende afspraak. Haar gezicht betrok en hij voelde zich schuldig, maar hij was niet van plan om haar aan het lijntje te houden. Hij keek het tweetal na toen ze wegliepen. Waarom moet ze nou zo nodig mij leuk vinden, vroeg hij zich vertwijfeld af, en hij vloekte binnensmonds.

Harry had met Tolhurst afgesproken in Café Gijón. Hij kwam langs het gesloten parlamentsgebouw en het ministerie waar hij Maestre had leren kennen, bewaakt door *civiles* met mitrailleurs. Het was opnieuw koud, en hij zette zijn kraag op.

De Gran Vía was hernoemd naar de overleden stichter van de Falange en heette nu Avenida José Antonio, maar het was nog steeds een winkelstraat, zoals Harry zich uit 1937 herinnerde. De winkels waren weer open na de siësta, al waren ook hier de etalages vrijwel leeg. Hij had van het café

gehoord, maar hij was er nooit geweest. Café Gijón had spiegelmuuren en her en der verspreid zaten mensen aan tafeltjes, artistieke types met baarden en enorme snorren, hoewel het ongetwijfeld aanhangers waren van het regime, evenals Dalí. ‘Fascisme is de waargemaakte droom,’ hoorde hij een jonge man enthousiast verkondigen, ‘het surrealistische dat werkelijkheid is geworden.’ Zeg dat wel, dacht Harry.

Tolhurst zat aan een tafeltje bij de muur, zijn forse torso tussen de stoel en het tafeltje geklemd. Harry zwaaide naar hem, liep naar de bar om een glas cognac te bestellen en kwam bij hem zitten.

‘Hoe was je afspraakje?’ informeerde Tolhurst.

Harry nam een slok cognac. ‘Ha, dat doet me goed. Moeizaam, om je eerlijk de waarheid te zeggen. Ze is heel aardig maar... tja... een kind. Ze had een chaperon, Maestres voormalige oppasser, of wat hij dan ook was.’

‘Ze houden er hier ouderwetse ideeën over vrouwen op na,’ merkte Tolhurst op. ‘Probeer het contact warm te houden, als je kunt, met het oog op Maestre.’

‘Ze wil een rijtoer maken naar de Guadarrama.’

‘Mmm.’ Tolhurst trok zijn wenkbrauwen op. ‘Dan heeft ze jou voor zich alleen.’

‘Met Gomez als chauffeur.’

‘Ach ja,’ zei Tolhurst met een zucht. ‘Hemel, soms wilde ik dat ik thuis was. Ik heb heimwee.’

‘Mis je je familie?’

Tolhurst stak een sigaret op en staarde naar de rook die omhoogkringelde naar het plafond. ‘Niet echt. Mijn vader zit in het leger, ik heb hem al in geen eeuwen gezien. Ik heb altijd in Londen willen wonen, weet je, uitgaan, plezier maken, maar het is er nooit van gekomen – eerst school, toen de diplomatieke dienst.’ Triest schudde hij zijn hoofd. ‘Nu is het waarschijnlijk te laat. Met de bombardementen en de verduistering is het waarschijnlijk afgelopen met het uitgaansleven. Zeg,’ vervolgde hij, ‘heb je de kranten gezien? Ze hebben het er nog steeds over dat Franco het zo goed kon vinden met Hitler, daar in Hendaye. En Sam probeert zoete broodjes te bakken; hij heeft tegen Franco gezegd dat Engeland blij zal zijn als Spanje Marokko en Algerije op de Fransen verovert.’

‘Wat? Als Spaanse koloniën?’

‘Precies. Franco droomt van een groot rijk, en daar speelt Sam op in. Ik

kan zijn redenering wel een beetje volgen. Frankrijk heeft afgedaan als grootmacht.'

Tolhurst praatte over wat Sam deed alsof hij de vertrouweling van de ambassadeur was, zoals hij wel vaker deed, hoewel Harry wist dat hij waarschijnlijk alleen de roddels op de ambassade herhaalde.

'We hebben de blokkade,' zei Harry. 'We kunnen de kraan dichtdraaien, zodat ze helemaal geen voedsel en olie meer krijgen. Misschien wordt het tijd om dat te doen. Als waarschuwing om hem bij Hitler vandaan te houden.'

'Zo simpel is het niet. Als wij ervoor zorgen dat ze niets te verliezen hebben, zouden ze een verbond kunnen sluiten met de Duitsers en Gibraltar onder de voet kunnen lopen.'

'Herinner je je die avond in The Ritz?' Harry nam nog een slok cognac. 'Ik heb Hoare horen zeggen dat de Britten hier geen speciale operaties zouden moeten uitvoeren. Vlak voordat ik naar Spanje kwam, hield Churchill een toespraak, en hij zei dat het de bezette landen in Europa hoop geeft dat Engeland stand weet te houden tegen de Duitsers. We zouden de mensen hier kunnen helpen, in plaats van de leiders stroop om de mond te smeren.'

'Hé, kalm aan een beetje,' protesteerde Tolhurst nerveus. 'De cognac stijgt je naar het hoofd. De roden zouden terugkomen als Franco valt, en die zijn nog veel erger.'

'Hoe denkt kapitein Hillgarth erover? Die avond in The Ritz zei hij dat hij het met Hoare eens was.'

Tolhurst schoof ongemakkelijk heen en weer. 'Ik denk niet dat hij blij zal zijn als hij weet dat je hem hebt afgeluisterd.'

'Ik heb hem niet afgeluisterd. We zaten aan tafel.'

'Hoe dan ook, ik weet niets,' voegde hij er vermoeid aan toe. 'Ik ben de duvelstoejager, ik regel alleen maar dingen.'

'Vertel me eens,' zei Harry, 'heb jij de uitdrukking *Knights of St. George* wel eens gehoord?'

'Hoe kom je daar opeens bij?' vroeg Tolhurst zacht, zijn ogen tot spleetjes geknepen.

'Maestre zei er iets over tegen kapitein Hillgarth, de eerste dag dat ik met Hillgarth mee ging om te tolken. Het betekent soevereins, Tolly, ja toch?' Tolhurst gaf geen antwoord, en Harry ging onverstoorbaar door, protocol of geen protocol. 'Hillgarth had het ook over Juan March. Zijn wij betrokken bij het omkopen van monarchisten? Wedden we op dat paard om Spanje buiten

de oorlog te houden? Wil Hoare daarom niets met de oppositie te maken hebben?’

‘Weet je, Harry, het is ongezond om al te nieuwsgierig te zijn.’ Tolhurst praatte nog steeds heel zacht. ‘Het is niet aan ons om een mening te hebben over... over politiek. En praat verdomme niet zo hard.’

‘Maar ik heb wel gelijk, hè? Ik zie het aan je gezicht,’ fluisterde Harry heftig. ‘Stel nou dat Franco er lucht van krijgt? Dan zitten we lelijk in de nesten, net als Maestre en zijn kompanen.’

‘De kapitein weet wat hij doet.’

‘En stel nou dat het wél lukt? Dan zitten we voorgoed aan die smeerlappen vast, en zitten ze hier nog steviger in het zadel.’

Tolhursts gezicht was rood aangelopen van kwaadheid. ‘Jezus, Harry, hoe lang zit je hier al op te broeden?’

‘Ik heb pas onlangs geraden wat de *Knights of St. George* betekent.’ Hij leunde naar achteren. ‘Wees maar niet bang, Tolly, ik zeg heus niets.’

‘Dat zal je geraden zijn als je niet van hoogverraad beschuldigd wilt worden. Dat komt er nou van als je academici aantrekt, jullie zijn veel te nieuwsgierig.’ Hij lachte, probeerde er een grapje van te maken. ‘Enfin, ik kan je niets vertellen, ik hoop dat je dat begrijpt. Maar de kapitein en Sam weten wat ze doen. Ik moet Hillgarth wel vertellen dat je dingen doorziet. Je hebt er toch echt met niemand over gepraat?’

‘Ik zweer het je, Tolly.’

‘Neem er dan nog een, en vergeet het.’

‘Best.’ Harry zou het niet vergeten, maar hij kon zich beter geen problemen op de hals halen. Hij had er nu al spijt van dat hij het aan Tolhurst had gevraagd.

Tolhurst hees zich overeind en er verscheen een grimas op zijn gezicht toen een punt van de tafel in zijn buik prikte. Harry staarde in zijn glas, in totale verwarring over zijn beeld van deze wereld en zijn plaats erin. Het voelde alsof hij op drijfzand liep.

HET GELD WAS ER OP 5 NOVEMBER, DE DAG VOORDAT BARBARA LUIS weer zou spreken. Ze was steeds wanhopiger geworden, bang dat het geld nooit zou komen, en ze had zich erop voorbereid om bij Luis om uitstel te smeken. De zorgen vraten aan haar, en ze wist dat ze nerveus en gesloten was. Sandy begon zich duidelijk af te vragen wat er met haar aan de hand was. Die ochtend had ze gedaan alsof ze sliep toen hij zich aankleedde, hoewel ze met open ogen naar haar kussen staarde. Het was *Guy Fawkes Day*, maar er zou dit jaar geen vuurwerk zijn in Engeland; er waren elke nacht al genoeg echte ontploffingen. Volgens de BBC waren er geen nieuwe luchtaanvallen in de Midlands geweest, maar Londen werd vrijwel elke nacht gebombardeerd. De Madrileense kranten beweerden dat er niets meer van de stad over was, maar dat moest propaganda zijn.

Zodra Sandy weg was, ging ze naar beneden om de post te halen. Er lag een getypte envelop op de mat, niet met de beeltenis van Franco op de postzegel, maar die van de koning. In kille, formele bewoordingen deelde de bank haar mee dat haar spaargeld was overgemaakt naar de rekening die ze in Madrid had geopend: vijfduizend peseta's. Uit de toon van de brief bleek hun afkeuring van het feit dat ze in oorlogstijd geld overmaakte naar het buitenland.

Ze ging terug naar de slaapkamer en legde de brief in een la van haar bureau. Daar bewaarde ze ook een reisgids van Cuenca, die ze zorgvuldig had bestudeerd. Ze deed de la op slot.

Snel kleepte ze zich aan, want ze werd om negen uur in het weeshuis verwacht. Het was haar tweede dag. De vorige dag had ze haar gewone kleren gedragen, maar zuster Inmaculada had gezegd dat ze geen goede jurk vuil moest maken. Barbara vond het een opluchting dat ze eindelijk weer

eens een oude rok en een wijde trui aan kon.

Barbara had afgesproken dat ze twee dagen per week naar het weeshuis zou komen, maar ze twijfelde nu al of ze het vol zou houden. Ze had al eerder als verpleegster gewerkt, alleen nooit onder dit soort omstandigheden.

Terwijl ze naar het weeshuis liep, dacht ze met heimwee terug aan de brandschone zalen in het gemeenteziekenhuis van Birmingham terwijl ze naar het weeshuis liep. Een gazogène kwam langs, en de smerige rook uit het schoorsteentje maakte haar aan het hoesten. Ze klopte op de deur, en een non liet haar binnen.

Het grijze, negentiende-eeuwse gebouw was ooit een klooster geweest, met kruisgangen rond een binnenplaats. Nu hingen er anticomunistische affiches aan de muren: een grommend monster met een rode ster op zijn pet dat een jonge moeder en haar kinderen bedreigde, een hamer en sikkel met een doodshoofd en de tekst: DIT IS COMMUNISME. De vorige dag had ze zuster Inmaculada gevraagd of de affiches de kinderen niet bang maakten. De non had beslist haar hoofd geschud.

‘Bijna alle kinderen komen uit een rood gezin. Ze moeten eraan worden herinnerd dat ze in de schaduw van de duivel leven, anders kunnen hun zieltjes nooit worden gered.’

Zuster Inmaculada was net klaar met het appel op de binnenplaats toen Barbara binnenkwam, een rotting onder de riem van haar habijt. Vijftig jongens en meisjes van tussen de zes en twaalf jaar oud stonden in rijen opgesteld.

De non liet haar klembord zakken. ‘Ingerukt!’ riep ze, en ze bracht de fascistische groet. ‘¡Viva Franco!’ De kinderen antwoordden in koor, halfslachtig, en ze bewogen hun arm slap op en neer. Barbara moest denken aan het concert, Franco die een gaap onderdrukte. Ze liep door naar de ziekenzaal.

Haar eerste taak van de dag bestond uit het onderzoeken van nieuwe kinderen, om vast te stellen of ze een dokter nodig hadden. Haar assistente, señora Blanco, wachtte al op haar in de ijskoude ziekenzaal met de ijzeren bedden en roestvrijstalen instrumenten aan de muren. Het was een gepensioneerde kokkin, een *beata*, een religieuze vrouw wier leven helemaal om de Kerk draaide. Ze had grijze krulletjes, en haar gerimpelde gezicht deed

op het oog vriendelijk aan.

‘*Buenos días*, señora Forsyth. Er staat warm water klaar.’

‘Dank u, señora. Hoeveel kinderen hebben we vandaag?’

‘Twee maar, gebracht door de *civiles*. Een jongen die werd betrappt toen hij inbrak in een huis, en een verwilderd meisje.’ Vroom schudde ze haar hoofd.

Barbara waste haar handen. De meeste kinderen die naar het weeshuis kwamen leefden op straat, ze bedelden of stalen. Als ze door de politie werden opgepakt, werden ze aan de nonnen overgedragen.

Señora Blanco rinkelde met een bel, en een non bracht een jongetje van een jaar of acht binnen. Hij had rood haar en droeg een morsige bruine jas die hem veel te groot was. Zuster Teresa was jong en had een vierkant, boers gezicht. ‘Betrappt op diefstal, het schoelje,’ zei ze misprijzend.

‘Een slecht kind,’ beaamde señora Blanco. ‘Doe je kleren uit, jongen, dan kan de zuster naar je kijken.’

Stuurs deed hij wat hem was opgedragen. Naakt stond hij voor hen, met uitstekende ribben en armen als luciferhoutjes. Hij liet zijn hoofd hangen terwijl Barbara hem onderzocht. Hij stonk naar zweet en urine, en zijn huid was zo koud als die van een geplukte kip.

‘Hij is erg mager, en hij heeft uiteraard luizen,’ zei Barbara zacht. Een gemene rode striem liep over zijn pols. ‘Hoe kom je daaraan, *niño*?’ vroeg ze vriendelijk.

‘Een kat,’ mompelde hij, en hij keek haar met grote, bange ogen aan. ‘Hij kwam in mijn kelder. Ik wilde hem optillen, en toen heeft hij me gekrabd.’

‘Wat een stoute kat,’ zei Barbara glimlachend. ‘Ik doe er zelf op. En dan krijg je iets te eten. Heb je trek?’ vroeg ze, en hij knikte. ‘Hoe heet je?’

‘Ivan, señora.’

Señora Blanco perste haar lippen op elkaar. ‘Wie heeft je zo genoemd?’

‘Mijn ouders.’

‘Waar zijn je ouders nu?’

‘Weggehaald door de *civiles*.’

‘Ivan is een slechte naam, een Russische naam, weet je dat dan niet?’ snerpte de *beata* tegen het doodsbanige kind. ‘De nonnen bedenken wel een betere naam voor je.’

‘Dat was het,’ zei Barbara. Ze maakte aantekeningen op een kaart en gaf die aan señora Blanco, die het kind wegvoerde, hardop mopperend dat het joch zo stonk.

Intussen was zuster Teresa het volgende kind gaan halen, en er ontstond commotie op de gang. Barbara hoorde een luide gil, en de deur vloog open. Zuster Teresa sleurde een meisje van een jaar of elf naar binnen. Het kind vocht als een wilde kat, en het kapje van de non stond scheef op haar hoofd, zodat ze eruitzag alsof ze dronken was.

‘*Madre de Dios*, dat wicht is erger dan een varken.’ Ze gaf een ruk aan de armen van het kind. ‘Sta stil, anders krijg je slaag! Ze is van de duivel bezeten. Ze woonde in een leegstaand huis in Carabanchel; de *civiles* moesten jacht op haar maken.’

Barbara ging voor het meisje op haar hurken zitten. Het kind hijgde, haar ogen waren groot van angst, en haar tanden waren ontbloot. Ze droeg een smerige blauwe jurk, en ze hield een kleine pluchen ezelt tegen haar borst geklemd, zo smerig en versleten dat je bijna niet meer kon zien wat het was.

‘Hoe heet je?’ vroeg Barbara vriendelijk.

Het meisje slikte. ‘Bent u een non?’

‘Nee, ik ben verpleegster. Ik wil je alleen even onderzoeken.’

‘Laat me alstublieft gaan,’ smeekte het meisje. ‘Ik wil niet in de soep.’

‘In de soep?’

‘De nonnen maken soep van kinderen om de soldaten van Franco te voeren. Alstublieft, laat me gaan.’

Zuster Teresa lachte schel. ‘Je kunt wel horen wie dit kind heeft opgevoed.’

‘Smerige leugens van de roden,’ snoof señora Blanco. ‘Kleed je uit. En geef dat vieze ding aan mij!’ Ze stak haar hand uit naar het ezeltje, maar het meisje hield de knuffel strak tegen haar borst. ‘Geef hier, vuile rooie!’ tierde ze woedend. Ze greep het ezeltje beet en gaf er zo’n harde ruk aan dat de knuffel scheurde.

Het meisje rende weg, de kop van het ezeltje krampachtig tegen zich aan geklemd, en ze kroop weg onder een van de bedden. Señora Blanco smeed de rest op de grond. ‘Klein loeder...’

‘Bedaar!’ snauwde Barbara, en de *beata* keek haar beledigd aan.

‘Het spijt me,’ zei Barbara tegen het meisje. ‘Misschien kan ik je *burro* repareren.’

‘Fernandito,’ kermde het kind, de kop van het ezeltje tegen haar wang gedrukt. ‘Ze heeft hem vermoord.’

‘Geef hem maar aan mij, dan repareer ik hem,’ beloofde ze het kind. ‘Hoe

heet je?’

Argwanend keek het meisje haar aan, niet gewend aan de vriendelijke toon. ‘Carmela,’ fluisterde ze. ‘Carmela Mera Varela.’

Er ging een steek door Barbara heen. Mera. De naam van Bernies vrienden. En ze woonden vroeger in Carabanchel. Ze herinnerde zich haar bezoek van drie jaar geleden – de grote, gemoedelijke vader, de overwerkte moeder, het jongetje met tuberculose. Er was ook een klein meisje geweest, destijds een jaar of acht.

‘Waar... waar zijn je ouders?’

‘Er viel een grote bom,’ vertelde ze met een trillende onderlip. ‘Toen heb ik een lege kelder gevonden voor mij en Fernandito.’ Ze begon te huilen, zacht maar hartverscheurend.

Barbara stak een hand uit, maar het meisje kroop bij haar vandaan, nog steeds hevig snikkend. Barbara ging staan. ‘Lieve Heer, ze moet jarenlang op straat hebben gewoond.’ Ze wist dat het dom zou zijn om te zeggen dat ze haar kende, dat ze haar ouders had gekend. Rooien.

‘We hebben niet de hele dag de tijd,’ zei señora Blanco kil.

Barbara ging weer op haar knieën zitten. ‘Carmela, ik beloof je dat de nonnen je geen pijn zullen doen. Ze geven je warme kleren en eten, maar je moet wel doen wat ze zeggen. Kom alsjeblieft onder het bed vandaan, anders worden ze boos op je. Ik zal je ezeltje repareren, maar je moet wel onder het bed vandaan komen.’

Eindelijk liet het kind zich vermurwen. ‘Goed zo, Carmela. Trek nu alsjeblieft je jurk uit, dan kan ik je onderzoeken.’

Haar armen en benen zaten onder het eczeem. Het was een wonder dat ze nog leefde. ‘Ze is zwaar ondervoed,’ meldde Barbara. ‘Hoe ben je aan eten gekomen, Carmelcita?’

‘Ik bedel,’ zei ze, dit keer op uitdagende toon. ‘Ik pik wel eens dingen.’

‘Schiet eens een beetje op,’ blafte zuster Teresa, ‘en kleed je aan. En geen spelletjes meer. Je mag eten als je doet wat ik zeg, anders krijg je slaag.’

Het meisje trok haar jurk aan, en zuster Teresa legde een hand op haar schouder en duwde haar naar de deur. Carmela keek over haar schouder smekend naar Barbara. ‘Over een paar dagen kom ik Fernandito brengen,’ riep Barbara haar na.

‘Aanstellerij,’ briede señora Blanco. Ze bukte zich om de resten van het ezeltje en de vulling op te rapen en gooide alles in de prullenbak.

Barbara beende erheen en haalde de gescheurde ezel er weer uit. ‘Ik had beloofd dat ik hem zou repareren.’

‘Smerig ding,’ snoof de *beata*. ‘Ze mag hem toch niet houden.’ Ze liep naar Barbara toe, een kwaadaardige blik in haar ogen. ‘Señora Forsyth, met permissie, ik weet niet of u wel geschikt bent voor dit werk. Op dit moment kunnen we in Spanje geen sentimenteel gedoe gebruiken. U moet het misschien met zuster Inmaculada bespreken.’ Ze gooide haar hoofd in haar nek en beende de ziekenzaal uit.

Die middag thuis deed Barbara haar best om het ezeltje zo goed en zo kwaad als het ging weer aan elkaar te naaien. Ze gebruikte haar sterkste garen, maar de knuffel was zo oud en versleten dat ze het ergste vreesde. Intussen dacht ze de hele tijd aan Carmela. Was ze echt het kind van Bernies vrienden? Waren de anderen allemaal dood?

Pilar kwam binnen om de haard aan te maken. Ze keek Barbara vreemd aan, wat waarschijnlijk niet verwonderlijk was, want de vrouw des huizes zat in oude kleren in de *salón* een gescheurde knuffel te repareren.

Toen ze klaar was zette ze het ezeltje op de schoorsteenmantel, tevreden over het resultaat. Ze schonk zichzelf een gin-tonic in, stak een sigaret op en keek naar het ezeltje. Het had de gelaten uitdrukking van een echte *burro*.

Om zeven uur kwam Sandy thuis, en glimlachend warmde hij zijn handen aan het vuur. ‘Het is koud buiten,’ zei hij, en toen keek hij verbaasd naar het ezeltje. ‘Wat is dat in vredesnaam?’

‘Dat is Fernandito, de knuffel van een kind in het weeshuis. Hij was gescheurd, en ik heb hem gerepareerd.’

Sandy kreunde. ‘Ga nou alsjeblieft niet sentimenteel doen over die kinderen.’

‘Ik dacht dat mijn werk nuttig voor je was, in verband met de *marquesa*.’ Ze pakte de fles en schonk zichzelf nog een glas gin in.

‘Hoeveel heb je er al op?’ vroeg Sandy.

‘Eentje maar. Wil jij er ook een?’

‘Overmorgen heb ik weer met Harry afgesproken,’ zei hij toen hij met een gin-tonic in de hand tegenover haar kwam zitten. ‘Ik ben van plan hem bij een van mijn ondernemingen te betrekken.’

‘Betrek hem alsjeblieft niet bij duistere zaken,’ verzuchtte Barbara, ‘dat is

niets voor hem. Bovendien werkt hij op de ambassade.'

Hij fronste zijn wenkbrauwen. 'Ik bied hem gewoon een mooie kans.'

'Als jij het zegt.' Normaal gesproken zei ze dit soort dingen niet tegen hem, maar ze was depressief en doodmoe.

'Je hebt opvallend weinig belangstelling voor Harry,' merkte Sandy op. 'Ik dacht dat hij zo geweldig voor je was geweest toen Piper zoek was.'

Zonder antwoord te geven staaarde ze hem aan. Hij had een gemene blik in zijn ogen, kwaad en wreed. Zelfvoldaan onderuitgezakt voor de haard zag hij eruit als een verlopen man van middelbare leeftijd.

'Als jij naar mijn kantoor komt, kunnen we na afloop van onze bespreking met zijn drieën ergens koffie gaan drinken.'

'Best.'

'Rare vogel, die Harry,' vervolgde hij op peinzende toon. 'Soms weet je niet wat hij denkt, dan valt hij stil en frons hij zijn wenkbrauwen alsof hij ergens over piekert.'

'Ik vind hem juist heel rechtdoorzee.'

Met zijn donkere ogen keek hij haar doordringend aan. 'Wat mankeer jij toch, de laatste tijd? Ik dacht dat het werk je goed zou doen, maar je bent somberder dan ooit.'

Ze keek hem aan. Zo te zien was hij niet achterdochtig, alleen geïrriteerd. 'Als jij mee zou maken wat ik daar zie, zou je ook somber worden.' Ze zuchtte. 'Of misschien ook niet.'

'Zet jezelf er alsjeblieft overheen. Ik heb erg veel aan mijn hoofd.'

'Ik ben gewoon moe, Sandy.'

'Je laat jezelf gaan. Kijk eens naar die vieze oude trui.'

'Die draag ik voor het weeshuis.'

'Nou, je bent nu niet in het weeshuis,' viel hij uit. 'Zo zag je eruit toen ik je leerde kennen. Je moet je haar ook weer eens laten watergolven. Nu begrijp ik waarom je op school ragebol werd genoemd. En je blijft die bril dragen.'

De heftigheid van haar pijn en verdriet verbaasde Barbara. Af en toe haalde Sandy op deze manier naar haar uit als hij zich aan haar ergerde. Hij wist precies hoe hij haar moest kwetsen. 'Ik ga me verkleden,' kondigde ze aan. Het kostte haar de grootste moeite om haar stem niet te laten trillen.

Sandy glimlachte breed. 'Zo mag ik het horen. Ik moet nog documenten lezen. Zeg maar tegen Pilar dat we om acht uur kunnen eten.'

Ze verliet de *salón*. Als het me lukt om Bernie vrij te krijgen, dacht ze, ga ik terug naar Engeland, weg uit deze vreselijke stad, weg bij hem.

Luis zat niet in het café toen ze de volgende dag kwam binnenlopen. Ze ging naar de bar om koffie te bestellen, en de dikke oude vrouw knipoogde naar haar. ‘Een nieuwe klus, señora?’ Barbara bloosde en zei niets.

‘Uw *amigo* is een knappe man, *sí*? Uw koffie.’

Een ouder echtpaar zat aan een van de tafeltjes, met lege kopjes voor zich. Barbara herkende hen van de vorige keer. Waren het spionnen? Nee, waarschijnlijk zaten ze in het café omdat het er warm was. Ze ging zitten en nam een slok koffie; het bocht smaakte naar afwaswater. Ze was op van de zenuwen tegen de tijd dat Luis binnenkwam, ademloos en verontschuldigend. Hij haalde een kop koffie en kwam bij haar zitten.

‘Het spijt me, *señora*, *desculpeme*. Ik ben naar een nieuwe kamer verhuisd.’

‘Het geeft niet. Heb je nieuws?’

Hij knikte. ‘Ja, we zijn een stuk verder gekomen. Augustín heeft gezorgd dat hij op het rooster staat om als bewaker mee te gaan met de werkploeg. Op een gegeven moment zegt uw vriend dan dat hij naar het toilet moet, dat hij...’ hij kuchte verlegen ‘...diarree heeft. Dan geeft hij Augustín een klap op zijn hoofd, steelt hij de sleutel van zijn boeien en gaat hij ervandoor.’

‘Dragen ze boeien?’ vroeg ze geschrokken.

‘Als ze naar het toilet gaan wel.’

Barbara dacht even na. ‘Goed,’ zei ze. Ze stak een sigaret op en schoof het pakje naar hem toe. ‘Wanneer? Hoe langer we wachten, des te riskanter het wordt. Niet alleen vanwege de politieke situatie. Ik houd dit niet veel langer vol. Mijn man... merkt dat ik mezelf niet ben.’

‘Dat wordt een probleem, vrees ik,’ zei Luis. ‘Augustín heeft volgende week drie weken verlof, en hij gaat pas begin december weer terug. Het zal tot die tijd moeten wachten.’

‘Maar dat duurt nog een maand! Kan hij zijn verlof niet verzetten?’

‘Niet zo luid, señora. Bedenk hoe verdacht het zou zijn als Augustín zijn verlof verzet terwijl hij het maanden geleden heeft aangevraagd, en dat er dan iemand ontsnapt als hij dienst heeft.’

‘Maar stel nou dat Spanje bij de oorlog betrokken raakt? Dan moet ik

weg.'

'Daar wordt al sinds juni over gepraat, en er is niets gebeurd, zelfs niet na de ontmoeting tussen de *Caudillo* en Hitler. Het gaat heus gebeuren, señora, dat beloof ik u, zo snel mogelijk nadat Augustín terug is. En als de dagen korter zijn, kan uw vriend makkelijker weg komen in het donker.'

'Hij heet Bernie... Bernie. Waarom gebruik je niet gewoon zijn naam?'

'Natuurlijk, Bernie, ja.'

'Hoe komt hij van het kamp naar Cuenca?' vroeg ze. 'Hij draagt gevangenskleren.'

'Het terrein is bebost, er is voldoende dekking. En Augustín zorgt voor een plaats in Cuenca waar u hem kunt ontmoeten.'

'Hoe ver is het kamp van Cuenca?'

'Ongeveer acht kilometer. Uw Bernie is sterk, señora. Hij is het gewend om hard te werken en ver te lopen. Hij haalt het heus wel.'

'Wat weet Bernie precies? Weet hij... dat ik hem probeer te helpen?'

'Nee, het is beter van niet. Augustín heeft alleen gezegd dat er misschien betere tijden komen. Hij houdt hem in de gaten.'

'Hij kan hem niet in de gaten houden als hij in Sevilla is.'

'Dat is onvermijdelijk, het spijt me.'

'Goed dan.' Ze zuchtte en streek met een hand over haar gezicht. Hoe moest ze de komende weken door komen?

'Nu is alles geregeld, señora.' Luis keek haar veelbetekenend aan. 'We hebben afgesproken dat ik dan de helft van het geld zou krijgen.'

Barbara schudde haar hoofd. 'Nee, Luis. Ik heb gezegd dat ik de helft zou betalen als er een plan ligt. Dus als ik weet hoe het gaat gebeuren, en wannéér.'

Ze zag een boze glinstering in zijn ogen. 'Mijn broer moet een harde klap op zijn hoofd krijgen, anders is het niet geloofwaardig. Daarna moet hij urenlang in de kou blijven liggen om uw vriend de kans te geven te ontsnappen. Er ligt nu al sneeuw op de toppen van de *sierras*.'

Strak keek ze hem aan. 'Als ik een datum weet, Luis. Een datum.'

'Maar...' Hij brak zijn zin af toen twee *civiles* het café binnenkwamen. '¡Mierda!' vloekte hij binnensmonds, en hij maakte aanstalten om op te staan.

'Ga zitten,' siste Barbara. 'Wat moeten ze denken als wij weggaan zodra zij verschijnen?'

De twee geüniformeerde en gewapende mannen haalden koffie bij de bar en gingen aan een tafeltje zitten. Een van de twee keek nieuwsgierig naar Barbara en mompelde iets tegen zijn collega. Ze lachten.

‘Kom, señora, nu kunnen we gaan,’ drong Luis nerveus aan.

‘Goed. Maar langzaam.’ Ze stonden op en ze liepen naar buiten. Beiden slaakten een zucht van verlichting toen de deur achter hen dichtviel.

‘Ik ben teleurgesteld over het geld,’ klaagde Luis. ‘Er zijn dingen waar ik niets aan kan doen.’

Is hij verhuisd omdat hij rekende op mijn geld, vroeg ze zich af. Dan had hij pech. ‘Zodra ik een datum weet, krijg jij het geld.’

Kwaad haalde Luis zijn schouders op. ‘Ik ga dit weekend terug naar Cuenca om met Augustín te praten voordat hij naar Sevilla gaat. Wij kunnen elkaar over een week weer zien.’

Tot haar verbazing gaf hij haar een hand, stijf en formeel zoals altijd, en hij verdween in de grijze middag. Nog weken, dacht Barbara, ik moet dit nog weken volhouden. Ze balde haar handen tot vuisten. Door de ruit van het café zag ze het oudere echtpaar nerveus naar de *civiles* kijken. Zij waren ook bang voor hen, het waren geen spionnen.

OP DE TOPPEN VAN DE SIERRA VALDEMECA LAG AL SNEEUW. DIE ochtend was de binnenplaats van het kamp voor het eerst wit geweest van de nachtvorst, en er lag een laagje ijs op de plassen. De sneeuw op de bergen in de verte kleurde roze in het eerste zonlicht, en Bernie genoot van de schoonheid, ondanks het feit dat hij bibberde in zijn dunne overall terwijl hij samen met de anderen op de binnenplaats stond, wachtend op het appel.

Naast hem snoot Vicente zijn neus in zijn mouw. Hij werd steeds zieker, had zware hoofdpijn, en er liep voortdurend geel snot uit zijn neus.

Aranda kwam naar buiten in een dikke overjas. Hij beende naar de verhoging en begon met zijn schelle stem de namen af te roepen. Het haar van de gevangenen wapperde in een ijzige wind. Er waren een stuk of zes nieuwe gevangenen, republikeinen die na Franco's overwinning naar Frankrijk waren gevlucht en die de nazi's hadden teruggestuurd.

Aan het ontbijt ging Bernie naast een van de communisten zitten, Pablo. De ex-mijnwerker schoof opzij om plaats voor hem te maken. '*Buenos días, compañero. ¿Hoy hace frío, no?*'

'Heel erg koud. De winter begint vroeg dit jaar.'

Bernie lepelde de dunne kikkererwtensap naar binnen. Establo, die aan zijn kant van de tafel zat, keek hem met zijn harde grijze ogen aan. Hij had vurige rode vlekken in zijn gezicht van het krabben, en een harde rode korst van de schurft op zijn pols, ongetwijfeld met eitjes en maden eronder.

'*Compadre* Piper, je zit vandaag weer eens bij ons.'

'Dan eens hier, dan eens daar, *compadre*, zo hoor je tenminste alle nieuwtjes.'

'En wat heb je gehoord?'

'Een van de bewakers heeft Guillermo verteld dat de steen uit de groeve

bestemd is voor een monument voor Franco in de Guadarrama. Het schijnt zijn graftombe te worden, en de bouw gaat twintig jaar duren.'

'Propaganda,' snoof Establo. 'De bewakers verspreiden dit soort verhalen om ons te laten denken dat Franco eeuwig aan de macht blijft. Je moet analyseren wat je hoort, *compadre*.'

'Dat doe ik altijd,' verzekerde Bernie hem. Met zijn kale hoofd en slappe onderkinnen deed Establo hem denken aan de hagedissen die ze 's zomers over de rotsen zagen lopen.

Establo glimlachte kil. 'Vooral de dingen die de bourgeois Vicente je vertelt.'

'Zeker. En hij analyseert wat ik hem vertel.'

'Werk je nog steeds in de steengroeve?' vroeg Pablo.

'Jammer genoeg wel. Ik zou liever bij jou in de keuken staan.'

De bewaker blies op zijn fluitje. 'Dooreten! Het is tijd om aan het werk te gaan.'

Bernie nam zijn laatste hap en stond op. Establo krabde aan de korst op zijn pols en zijn gezicht vertrok van pijn.

De gevangenen verzamelden zich in lange rijen op de binnenplaats. De zon kwam nu boven de bruine heuvels uit, en het ijs op de plassen begon te smelten. Het hek stond open, en Bernies ploeg stelde zich twee aan twee op, met om de paar meter gewapende bewakers. Sergeant Ramirez liep langzaam langs de rij. Het was een dikke man van in de vijftig met een grijze snor, een rood gezicht en de aardappelneus van een alcoholist. Hij zag er afgetobd uit, maar hij was gevaarlijk, een borrelende vulkaan van haat. Vroeger was hij beroepsmilitair geweest, en dat waren de wreedsten; de dienstplichtigen deden het liever rustig aan. Onder zijn winterjas was de zweep zichtbaar die hij altijd in zijn riem droeg. Hij liep naar het begin van de rij, blies op zijn fluitje, en de gevangenen kwamen in beweging.

Het was bijna vijf kilometer lopen naar de steengroeve in de Tierra Muerta – een toepasselijke naam voor de kale, dorre heuvels. Halverwege blies Ramirez op zijn fluitje, en mochten ze vijf minuten rust houden. Vicente liet zich op een rotsblok zakken. Hij zag er bleek uit. Hijgend en rochelend haalde hij adem. Bernie keek naar de dichtstbijzijnde bewaker en zag tot zijn verbazing dat het Agustín was, de man die een week geleden zo'n

merkwaardige opmerking had gemaakt.

‘Ik voel me niet goed, Bernardo,’ zei Vicente. ‘Mijn hoofd voelt alsof het elk moment uit elkaar kan barsten.’

‘We werken samen, en ik zorg dat je rust kunt nemen,’ beloofde Bernie.

‘Je bent erg aardig voor een oude bourgeois,’ zei Vicente met een dapper glimlachje. Hij zweette, er parelden druppels op zijn gerimpelde voorhoofd. ‘Weet je, ik vraag me af wat het nog voor zin heeft. Uiteindelijk vermoorden de fascistten ons toch. Ze beulen ons af tot we erbij neervallen.’

‘Ze worden heus op een gegeven moment verslagen. We moeten volhouden.’

‘Ze hebben overal gewonnen, hier, in Polen en in Frankrijk. Nu is Engeland aan de beurt. En Stalin heeft een niet-aanvalsverdrag met Hitler gesloten omdat hij bang is.’

‘Kameraad Stalin probeert alleen tijd te rekken.’ Dat had Establo gezegd toen een bewaker hen van het pact tussen de nazi’s en de Sovjets vertelde. Bernie had er moeite mee dat de oorlog tegen het fascisme nu een oorlog tussen imperialistische grootmachten genoemd moest worden. Het was voor het eerst dat hij vraagtekens plaatste bij het beleid van de partij.

‘Kameraad Stalin,’ schamperde Vicente, met een holle lach die overging in gehoest.

In de verte, langs de hellingen van de Tierra Muerta, zag Bernie iets bijzonders. Boven een laag witte mist rees een klif op met huizen erin, de ramen glinsterend in het zonlicht, zodat ze leken te zweven boven een wolk, als een luchtspiegeling. Bernie stootte Vicente aan. ‘Kijk daar eens, *amigo*, is dat niet iets om voor te blijven leven?’

Vicente pinkte tegen het licht. ‘Ik zie niets, ik heb mijn bril niet op.’

‘Je kunt de hangende huizen zien. Het lijkt wel of ze drijven op de mist in de kloof,’ vertelde Bernie. ‘Het is net alsof je een andere wereld ziet.’

Ramirez blies op zijn fluitje, en Augustín riep dat het tijd was om verder te gaan. Bernie hielp Vicente overeind, en Augustín kwam naast hen lopen. Bernie zag de man naar hem kijken, hoewel hij het heimelijk deed, en hij vroeg zich af of de bewaker soms een oogje op hem had. Dat soort dingen gebeurden in het kamp.

De steengroeve was een grote ronde krater in de zijkant van een heuvel. Ze werkten er nu al weken elke dag, hakten grote brokken zandsteen los en braken die in kleinere stukken, die door vrachtwagens werden afgevoerd.

Bernie vroeg zich af of het verhaal over Franco's monument waar was. Soms dacht hij, net als Vicente, dat het werk in de steengroeve een voorwendsel was, in de hoop dat de gevangenen zich letterlijk dood zouden werken.

Augustín en een andere bewaker legden een vuur aan voor de hut die aan de rand van de groeve was neergezet, en Ramirez stond met zijn handen op zijn rug toe te kijken terwijl een van de andere bewakers een mitrailleur neerzette. Pikhouwelen en scheppen werden uit de hut gehaald om over de gevangenen te verdelen, maar die konden ze nooit als wapen gebruiken, want ze zouden binnen een paar tellen door de mitrailleur worden neergemaaid.

Bernie en Vicente gingen aan het werk: Bernie hakte met zijn pikhouweel grote brokken kalksteen aan stukken, en die droeg Vicente in een slakkengang weg. Ze zouden de hele dag moeten werken, met slechts een korte pauze voor eten en water, totdat het donker werd. De dagen waren nu in elk geval korter; in de zomer maakten ze dagen van dertien uur. Het kabaal van metalen werktuigen op steen was oorverdovend.

Een uur later struikelde Vicente en hij viel met een plof op de grond. Opnieuw snoot hij zijn neus, en hij kreunde van pijn. 'Ik kan niet meer,' hijgde hij. 'Roep de bewaker.'

'Rust nou eerst een beetje uit.'

'Het is te gevaarlijk, Bernardo. Je hoort een bewaker te roepen als er iemand ziek is.'

'Hou je mond, bourgeois.'

Vicente bleef zitten, terwijl Bernie doorwerkte, zijn oren gespitst op voetstappen van een bewaker. Zijn voeten deden pijn in zijn kapotte laarzen, en hij begon dorst te krijgen. Voortdurend ging hij met zijn tong over zijn gebarsten lippen.

De soldaat kwam zonder waarschuwing de hoek om lopen, zo onverwachts dat Bernie niet de kans had Vicente te roepen. Het was Rodolfo, een oudere veteraan die in Marokko had gevochten.

'Wat is hier aan de hand?' schreeuwde hij. 'Vooruit, sta op!'

Beverig hees Vicente zichzelf overeind.

'Waarom laat jij deze man op zijn luie reet zitten?' tierde de man tegen Bernie. 'Dat is sabotage!'

'Hij is ziek, *señor cabo*. Ik wilde u net roepen.'

Rodolfo pakte zijn fluitje en blies erop. Vicentes schouders zakten van wanhoop omlaag.

Zware voetstappen kwamen naderbij en Ramirez verscheen, op een drafje gevolgd door Augustín. ‘Wat is hier aan de hand?’ vroeg hij aan Vicente en Bernie.

Rodolfo’s arm schoot omhoog in de fascistische groet. ‘Ik betrapte de *abogado* toen hij zat te luieren. De *inglés* deed er niets aan.’

‘Alstublieft, *señor sargento*,’ smeekte Vicente. ‘Ik voel me niet goed. Piper wilde net een bewaker roepen.’

‘Je voelde je niet *góed*?’ Ramirez’ ogen puilden uit van kwaadheid en hij sloeg Vicente met een gehandschoende hand hard in zijn gezicht. Het geluid weergalmde door de groeve als een schot, en de advocaat zakte in elkaar.

‘Dus jij laat hem slabakken! Communistische Engelse klootzak!’ Hij deed een stap naar Bernie toe. Jij blijft je verzetten, hè? Volgens mij heb jij een dagje aan het kruis nodig.’ Hij draaide zich om naar Rodolfo, die grimmig knikte.

Bernie perste zijn lippen op elkaar, denkend aan wat die marteling zou betekenen voor zijn oude schouderwond. Hij had al genoeg pijn na een dag hard werken. Hij keek Ramirez aan, kennelijk op een manier die de kapitein niet beviel, want bliksemsnel pakte hij zijn zweep en sloeg hij Bernie in zijn hals. Bernie slaakte een kreet en wankelde op zijn benen. Bloed sijpelde tussen zijn vingers door.

Nerveus raakte Augustín Ramirez’ arm aan. ‘*Señor sargento*.’

‘Wat is er?’ blafte de kapitein.

De psychiater bestudeert deze man,’ hakkelde Augustín. ‘Ik denk niet dat de *comandante* blij zal zijn als hij gewond raakt.’

Ramirez fronste zijn wenkbrauwen. ‘Weet je het zeker? Deze man?’

‘*Por cierto, sargento*.’

‘Goed.’ Ramirez tuitte zijn lippen als een kind dat geen snoepje krijgt. ‘Beschouw het maar als een waarschuwing. En jij,’ vervolgde hij, gebarend naar Vicente, ‘aan het werk.’

Hij marcheerde weg, met Rodolfo op zijn hielen. Augustín haastte zich zonder om te kijken achter hen aan.

Die avond, toen de mannen op hun brits lagen te wachten tot het licht uit zou gaan, draaide Vicente zich naar Bernie toe. Hij had bijna de hele avond geslapen.

‘Voel je je beter?’ vroeg Bernie.

‘Een beetje,’ zei hij met een vermoeide zucht. ‘Jij?’

Bernie raakte zijn pijnlijke hals aan. Hij had de wond schoongemaakt, en hoopte dat die niet ontstoken zou raken. ‘Het gaat wel weer over.’

‘Wat gebeurde er nou vanochtend?’ fluisterde Vicente. ‘Waarom hebben ze je laten gaan?’

‘Geen idee. Ik probeer het al de hele dag te begrijpen.’ Ramirez’ clementie was het gesprek van de dag in het kamp, en tijdens het eten had Establo hem argwanend uitgehoord. ‘Augustín zei dat ik bij de psychiater liep, maar het kan die man geen lor schelen in wat voor staat ik verkeer.’

‘Misschien wil Augustín je in zijn bed.’

‘Dat heb ik me ook afgevraagd, maar ik denk het niet. Hij kijkt niet op die manier naar me.’

‘Er keek wel iemand naar mij toen we terugkwamen,’ zei Vicente zacht. ‘Ik heb hem gezien.’

‘Pater Eduardo. Ja, ik zag hem ook.’

Bernie had Vicente het laatste deel van de terugtocht moeten ondersteunen, en toen ze de binnenplaats overstaken kwam de jonge priester net uit een van de barakken naar buiten. Hij was blijven staan om naar hen te kijken terwijl ze naar hun barak strompelden.

‘Hij aast nu op mij,’ zei Vicente. ‘Ik zou echt een trofee voor hem zijn.’

SANDY'S KANTOOR WAS OP EEN ARMOEDIG PLEIN MET WINKELS EN opslagruimtes. Het regende, zacht maar koud. Een oude man keek Harry somber na vanuit zijn krantenkiosk, en aan de andere kant van het plein nam een sjouwer die kratten van een kar tilde hem nieuwsgierig op. Voor zover Harry wist werd hij nu niet meer gevolgd, maar hij voelde zich nog steeds ongemakkelijk.

Aan de zijkant van een ongeschilderde houten deur zag hij een hele rij elektrische bellen, met naast de bovenste een koperen bordje: NUEVAS INICIATIVAS.

Sandy had hem op de ambassade gebeld. 'Sorry dat het zo lang heeft geduurd. Zeg, wat die investering betreft... kunnen we op mijn kantoor afspreken in plaats van in het café? Ik wil je een paar dingen laten zien. Als we klaar zijn drinken we koffie met Barbara.'

Harry had die ochtend de strategie doorgenomen met Hillgarth en Tolhurst. Hillgarth was in een goed humeur, zijn zwaarmoedige gezicht had een ontspannen, voldane uitdrukking.

'Zou dit het goud zijn?' vroeg hij met een twinkeling in zijn ogen.

'Daar doet hij erg geheimzinnig over,' waarschuwde Harry.

'We hebben gehoord dat Franco voedsel probeert te importeren vanuit Argentinië,' meldde Hillgarth. 'Ik neem aan dat ze ervoor betaald willen worden, nietwaar, Tolly?'

'Zeker, meneer.'

'Wat hij ook aanbiedt, ga erop in,' vervolgde Hillgarth. 'Zo, Tolly, nu over het geld.'

Tolhurst opende een map en hij keek Harry ernstig aan. 'Je hebt toestemming om tot tweeduizend pond te investeren, althans indien Forsyth met een aannemelijk voorstel komt. Als hij meer wil, kun je met ons

overleggen. Wij geven je het geld, maar het zou beter zijn als je Forsyth je eigen bankboekje kunt laten zien om te bewijzen dat je er warmpjes bij zit.’

‘Ik heb het bij me.’ Harry gaf het boekje aan Hillgarth, die het aandachtig bestudeerde.

‘Dat is veel geld.’

‘Ik heb op mijn eenentwintigste het kapitaal van mijn ouders geërfd. Ik geef niet veel uit.’

‘Je zou een beetje van het leven moeten genieten. Toen ik zo oud was als jij had ik een tinmijn in Bolivia – wat ik destijds niet gegeven zou hebben voor vijfduizend pond.’

‘Het komt goed uit dat Harry het heeft meegenomen,’ zei Tolhurst. ‘Londen houdt niet van vervalste bankboekjes.’

Hillgarths grote bruine ogen waren nog steeds strak op Harry gericht. Hij voelde zich opgelaten, wetend dat hij ze nooit van Enrique had verteld. Dat was stom van hem, want wat kon dat nou voor kwaad? Toch had hij het niet gedaan.

‘Maestre vertelde me dat zijn dochter ontroostbaar is omdat je na het Prado geen contact meer hebt opgenomen,’ merkte Hillgarth op.

Harry aarzelde. ‘Eerlijk gezegd spreek ik liever niet nog een keer met haar af.’

Hillgarth stak een Gold Flake op. ‘Een leuke señorita. Ik begrijp jou niet.’

‘Ze is nog een kind.’

‘Jammer. Het contact zou diplomatiek erg nuttig kunnen zijn.’

Harry gaf geen antwoord. Hij loog tegen Sandy en Barbara, was dat niet al genoeg bedrog zonder Milagros eraan toe te voegen?

‘In veel opzichten ben je de ideale agent, Brett,’ peinsde Hillgarth hardop. ‘Onomkoopbaar. Je zit niet achter de vrouwen aan, je geeft niet om geld. Volgens mij drink je zelfs niet al te veel.’

‘We hebben gisteren een paar glazen gedronken,’ zei Tolhurst opgewekt.

‘Alleen zijn de meeste agenten wél omkoopbaar. Ze willen iets, zelfs als het ze alleen om de spanning te doen is. Maar dat doet je ook al niets, hè?’

‘Ik doe dit voor mijn land.’ Harry wist dat hij stijf en pretentieus klonk, maar het kon hem niet schelen. ‘Ik wil op mijn eigen manier aan de oorlogsinspanning bijdragen. Het is een andere vorm van vechten aan het front.’

‘Mooi. Loyaliteit.’ Hillgarth dacht even na. ‘Hoeveel zou je voor die

loyaliteit over hebben?’

Harry ergerde zich aan Hillgarths neerbuigende houding, en dat maakte hem openhartig. ‘Dat weet ik niet, meneer. Het hangt ervan af wat er van me zou worden gevraagd.’

Hillgarth knikte. ‘Maar er zijn wellicht grenzen?’

‘Dat hangt ervan af,’ herhaalde hij.

‘Ik betwijfel of Forsyth scrupules heeft. Wat denk jij?’

‘Sandy laat nooit het achterste van zijn tong zien. Ik weet niet echt waartoe hij in staat is.’ Hij zweeg even. ‘Waarschijnlijk tot zo ongeveer alles.’ Net als u, dacht hij in stilte.

‘Nou ja, we zien wel,’ besloot Hillgarth. ‘Vandaag bekijk je wat hij te bieden heeft, je zegt dat je meedoet en dan breng je verslag uit.’

‘Maar ga er niet te gretig op in, Harry,’ waarschuwde Tolhurst. ‘Laat blijken dat je twijfelt, dat je je zorgen maakt om je geld. Zeg dat je het naadje van de kous wilt weten voordat je je vastlegt.’

‘Precies,’ beaamde Hillgarth. ‘Op die manier kom je meer aan de weet.’

Een mollige vrouw van een jaar of vijftig deed open nadat Harry had aangebeld. ‘Ja?’ vroeg ze.

‘Ik heb een afspraak met señor Forsyth. Mijn naam is Brett.’

Ze ging hem voor een smalle trap op, waarna ze op een deur klopte. Sandy deed open, breed grijnzend. Hij droeg een driedelig krijtstreeppak, met een rood pochet in het borstzakje.

‘Welkom bij Nuevas Iniciativas, Harry!’ Hij glimlachte naar zijn secretaresse, die onverwachts bloosde. ‘Dit is Maria. Ze zet de lekkerste thee in heel Madrid. Twee thee en twee koffie, Maria. Kom binnen,’ zei hij tegen Harry.

Het kantoor was verbazend ruim. Tegen een muur stond een grote tafel met kaarten en papieren. Tot zijn verbazing zag Harry ook glimmende stalen trommels, net thermosflessen. Boven de tafel hing een reproductie van een negentiende-eeuws schilderij van een woeste tropische zee met reusachtige reptielen, waar pterosauriërs boven vlogen. Aan de andere kant van de ruimte zaten twee mannen in het pak te roken voor een groot eikenhouten bureau.

‘Sebastian de Salas ken je natuurlijk al,’ zei Sandy.

‘*Buenas tardes.*’ De Salas stond op, maakte een buiging en gaf Harry een

hand.

De andere man was klein en bleek, en gekleed in een slecht zittend pak. Naast de goed verzorgde De Salas zag hij eruit als een morsige klerk.

‘Alberto Otero, het brein achter onze onderneming.’ Otero stond op om Harry vervolgens een klamme hand te geven. Hij deed het zonder te glimlachen.

Toen Sandy naast Otero ging zitten, viel het Harry op dat alle drie de mannen hetzelfde dunne snorretje hadden, het handelsmerk van de Falange.

Sandy vouwde zijn handen voor zijn buik. ‘Welnu, Harry, jij wilt geld investeren en wij hebben een project dat wel wat extra kapitaal kan gebruiken. Otero wil graag wat meer weten over de beschikbare fondsen.’ Hij knipoogde. ‘Altijd even voorzichtig, die Spanjaarden. En terecht, natuurlijk.’

‘Ik heb een aardig bedrag op mijn bankrekening,’ zei Harry. ‘Maar dat wil ik niet allemaal in één project steken.’

De Salas knikte, maar Otero’s gezicht bleef uitdrukingsloos. ‘Mag ik weten waar dat geld vandaan komt?’ vroeg hij. ‘Ik wil niet onbeleefd zijn, maar het is belangrijk om dat te weten.’

‘Vanzelfsprekend. Het kapitaal is afkomstig van mijn ouders. Ze zijn overleden toen ik nog heel jong was.’

‘Harry is het zuinige type,’ vulde Sandy aan. ‘Hij geeft niet veel uit.’

‘Waar is het geld nu?’

‘Het staat op mijn bankrekening in Engeland.’ Harry haalde het bankboekje uit zijn zak. ‘Bekijkt u het maar, dat vind ik niet erg.’

Otero bestudeerde het boekje. ‘Mag u het geld wel weghalen uit Engeland?’

‘De beperkingen gaan voor hem niet op,’ zei Sandy. ‘Hij werkt voor de ambassade. Zo is het toch, Harry?’

‘Ik mag investeren in een neutraal land.’

‘Is het voor u geen probleem om uw geld in Spanje te investeren?’ informeerde De Salas. ‘Met het oog op de politieke situatie, bedoel ik. Tijdens onze vorige ontmoeting waren we het op dat punt niet bepaald eens.’

‘Ik steun mijn land tegen Duitsland, maar ik heb niets tegen Spanje. Dit land moet zijn eigen toekomst bepalen, zoals u de vorige keer zelf al zei.’

‘Als er maar geld verdiend kan worden, nietwaar?’ De Salas glimlachte, samenzweerderig en tegelijkertijd neerbuigend.

‘Stel nou dat Spanje bij de oorlog betrokken raakt?’ zei Otero. ‘Afgezien

van alle andere consequenties, zullen op dat moment ook de Britse investeringen in dit land worden bevroren.'

'Op de ambassade gaat men ervan uit dat Franco zich afzijdig zal houden,' antwoordde Harry. 'Ik durf het risico aan.'

'Hoe goed is uw informatie?' drong Otero aan. 'Is dit de mening van de ambassadeur?'

Dat ga ik jou niet aan je neus hangen, dacht Harry. 'Ik hoor alleen wat de andere vertalers zeggen. Ik kan uiteraard niet over geheime informatie beschikken,' vertelde hij uit de hoogte. 'En als ik dat wel zou kunnen, zou ik niet uit de school klappen. Ik weet eigenlijk alleen wat iedereen weet.'

Sebastian hief verontschuldigend een hand. 'Ik begrijp het, señor Brett. Vergeef me mijn nieuwsgierigheid.'

'Harry is loyaal aan de koning,' zei Sandy vergoelijkend.

'Als we u over onze onderneming vertellen,' meldde Otero, 'dient die informatie strikt vertrouwelijk te blijven.'

'Dat spreekt vanzelf.'

'We willen niet dat u rondbazuint wat u van ons weet. Vooral niet op de ambassade.' Otero keek hem doordringend aan. 'Daar zijn ze wellicht geïnteresseerd?'

'Ik zou niet weten waarom, het is een privéaangelegenheid,' hakkelde Harry naïef, maar toen fronste hij quasi-bezorgd zijn wenkbrauwen. 'Het is toch niets illegaals?'

'Verre van dat,' verzekerde Otero hem, 'maar het is een zaak die... hoe zal ik het zeggen... veel stof zal doen opwaaien.'

'Ik zwijg als het graf,' beloofde Harry.

'Zelfs tegen Barbara,' voegde Sandy eraan toe. 'Erewoord?'

'Erewoord.'

'Het erewoord is heilig voor de Engelsen?' vroeg De Salas voor de zekerheid.

'Absoluut,' verzekerde Harry hem.

Otero bleef nog even naar Harry kijken maar draaide zich toen opzij naar Sandy. 'Goed dan. Maar het is jouw verantwoordelijkheid, Forsyth.'

'Ik sta voor Harry in,' zei Sandy beslist. 'Oude schoolvrienden verbreken de erecode niet.'

'Hoeveel zou u willen investeren?' vroeg Otero.

'Dat hangt ervan af.'

Er werd op de deur geklopt, en Maria kwam binnen met een dienblad. Ze schonk thee en koffie voor hen in. In de stilte sloeg bij Harry opeens de angst toe. Hij voelde dat hij zweette. Het viel niet mee om zijn rol te blijven spelen met drie mannen die hem nauwlettend in de gaten hielden. De secretaresse vertrok en ze deed de deur achter zich dicht.

Sandy opende een la van zijn bureau, haalde er een fiool met geel stof uit en schudde dat voorzichtig op een vel papier. ‘Kijk eens aan. Wat denk je dat het is? Ga je gang, voel er maar aan.’

Harry liet het stof door zijn vingers gaan. Hij wist wat het was, maar veinsde onwetendheid. ‘Het voelt olieachtig.’

Otero lachte blaffend.

‘Het is goud, Harry, Spaans goud,’ vertelde Sandy grijnzend. ‘Het komt van een veld hier niet ver vandaan. ‘Alberto doet daar al jaren onderzoek, en in de lente van dit jaar was het bingo. Spanje heeft een aantal kleine goudvoorraden, maar dit is een grote. Een heel erg grote.’

Harry liet de korrels terugvallen op het papier. ‘Ziet goud er zo uit als het uit de grond komt?’

Otero stond op, liep naar de tafel, pakte een van de trommels en kwam terug naar het bureau. Hij schroefde de dop eraf en liet oranjegele aarde zien. ‘Dit is het erts. Je voegt er kwik en zuur aan toe om het goud van de rest te scheiden. Twee van deze bussen leveren op wat er in die fiool zit; het goudgehalte is zeer hoog. Kunt u zich voorstellen hoeveel een heel veld waard is? Twintig velden?’

Harry stak een vinger in de korrelige aarde. Het is me gelukt, dacht hij in stilte, ik heb het hem geflikt!

‘Deze trommels gaan naar het ministerie van Mijnbouw voor onderzoek,’ legde Sandy uit. ‘Daar werkt Sebastian, hij is ons contact daar.’

‘Spanje wil graag economisch onafhankelijk zijn, en de ontginning van bodemstoffen is een prioriteit,’ verduidelijkte De Salas. ‘Het ministerie van Mijnbouw verleent particuliere ondernemingen vergunningen om onderzoek te doen. Wanneer ontginbare voorraden worden gevonden en het laboratorium van de regering tevreden is over het resultaat, kan het bedrijf gaan ontginnen.’

‘En gaan de aandelen omhoog,’ vulde Sandy aan.

‘En Nuevas Iniciativas is zo’n bedrijf?’

‘Precies. We hebben drie aandeelhouders. Sebastian werkt voor het

ministerie en zou dus eigenlijk niet betrokken mogen zijn, maar op dat soort dingen let niemand hier. En collega's van hem hebben geld geïnvesteerd.'

'Is het laboratorium tevreden over jullie erts?'

'Helaas vormt de politiek een struikelblok,' antwoordde De Salas. 'Hebt u gehoord van het Badajoz-fiasco?'

'Vaag, ja.'

'Verleden jaar werden er enorme goudvondsten gemeld,' vertelde Sandy, 'maar dat bleken leugens te zijn. De aap kwam pas uit de mouw nadat de *generalísimo* in zijn kersttoespraak had gemeld dat Spanje binnenkort genoeg goud zou hebben om onafhankelijk te zijn van het buitenland. Buitengewoon gênant. En het is niet de eerste keer. Franco heeft geld gestoken in het project van een Oostenrijkse wetenschapper die beweerde dat hij benzine kon produceren uit gras. Franco was zo wanhopig dat hij een beetje, laten we zeggen, al te goedgegelovig was. Nu zien we het andere uiterste en is hij overdreven voorzichtig. Er is een commissie die alle meldingen van bodemschatten beoordeelt, en deze mensen zijn het ministerie van Mijnbouw helaas niet sympathiek gezind. Ze zien ons als een falangistisch nest.'

'Maar als er werkelijk sprake is van bodemschatten is het toch in ieders belang om die te ontginnen?'

'Dat zou je denken, Harry,' beaamde Sandy. 'Dat zou je denken.'

Otero haalde zijn schouders op. 'Bepaalde personen proberen de procedure te rekken, ze eisen nader onderzoek, hoewel elke normale klant allang tevreden zou zijn geweest. Er zijn bodemmonsters genomen in bijzijn van regeringsfunctionarissen.'

'We kunnen je de rapporten wellicht laten zien,' bood Sandy aan. 'Op strikt vertrouwelijke basis uiteraard.'

'Intussen hebben we onderzoek gedaan in de nabije omtrek, en die resultaten zijn zo mogelijk nog veelbelovender. Als de bureaucratische hindernissen eenmaal zijn genomen en de informatie openbaar is gemaakt, worden alle mensen die bij dit bedrijf betrokken zijn zeer rijk. Maar het kost allemaal geld, señor, de monsters, het onderzoek. En dan is er nog het aangrenzende land dat we graag willen kopen. Momenteel kunnen we ons dat niet veroorloven.'

'Het is niet alleen de politiek,' vulde Sandy aan. 'De generaals van het comité eisen het ene onderzoek na het andere in de hoop dat wij failliet zullen gaan, zodat een ander bedrijf de ontginning kan gaan doen. Een bedrijf dat

door hén wordt geleid.’

Sandy trok zijn wenkbrauwen op. ‘Een bedrag van, zeg, duizend pond zou ons nu érg goed van pas komen. We zouden meer proeven kunnen doen en een optie kunnen nemen op het nieuwe land. Als ze zien dat we de financiële middelen hebben, denk ik dat de bezwaren wegvallen. En dan zitten we op rozen.’

‘Duizend pond,’ sputterde Harry, ‘dat is veel geld, vooral omdat het om gissingen gaat.’

‘Het gaat niet om gissingen,’ zei Otero ijzig. ‘We hebben rapporten die de kwaliteit van de erts bevestigen.’

Harry deed alsof hij nadacht, tuitte zijn lippen. Zijn hart bonsde, maar hij was niet langer bang, rook het succes. ‘Zijn de rapporten in begrijpelijke taal geschreven?’

‘Uiteraard.’ De Salas lachte. ‘Ze waren onder andere bestemd voor het comité.’

‘Eventueel kun je ze inzien,’ bood Sandy aan, ‘maar alleen op kantoor.’

‘U mag van geluk spreken, señor Brett,’ zei Otero ernstig. ‘Er zijn maar heel weinig mensen die hiervan weten.’

Harry haalde diep adem. Hij had a gezegd en moest nu ook b zeggen. ‘Ik zou de vindplaats willen zien.’

Langzaam schudde Otero zijn hoofd. ‘Dat is strikt vertrouwelijke informatie, señor. Zo ver wil ik niet gaan.’

‘De regering moet toch weten waar het is?’

‘Ja, Harry.’ Opeens klonk Sandy ongeduldig. ‘Maar wel op basis van geheimhouding.’

‘Als ik geld investeer, wil ik gewoon niet blindelings...’ Harry spreidde zijn handen.

‘Daar zullen we het over moeten hebben.’ Sandy streek over zijn snor, kijkend naar De Salas en Otero, die geen blije indruk maakten.

‘Goed,’ zei Harry, wetend dat het geen zin had om verder aan te dringen. Hij was tevreden met wat hij had bereikt. Als ze weigerden hem de vindplaats te laten zien zou hij toch meedoen, maar wat zou het een overwinning zijn als ze hem wél meenamen.

Er werd op de deur geklopt, en Sandy keek geërgerd op. ‘Wat is er?’

Maria stak haar hoofd om de hoek van de deur. ‘Señora Forsyth is er.’

Sandy woelde met een hand door zijn haar. ‘Ze is vroeg. Luister, Harry, ik

moet dit bespreken. Waarom gaan jij en Barbara niet samen koffiedrinken? We bellen je morgen.'

'Zoals je wilt.'

'Ik loop even met je mee om dag te zeggen.' Sandy ging staan, net als de anderen.

'Tot de volgende keer.'

De Salas gaf Harry een hand, gevolgd door Otero, die hem opnieuw doordringend aankeek.

Sandy liet Harry uit. Barbara zat naast Maria's bureau, met een natte sjaal om haar hoofd. Ze zag er bleek en zorgelijk uit.

'Hallo, Harry.'

'Wat ben je vroeg. En waarom draag je in hemelsnaam zo'n sjaal?' vroeg Sandy. 'Je hebt genoeg hoeden.'

Harry staarde hem aan, verbaasd over zijn toon. Sandy zag het, glimlachte en legde een hand op Barbara's arm. 'De plannen zijn veranderd, schat. Ik moet hier blijven om iets te bespreken met een paar vrienden. Gaan jij en Harry maar samen koffie drinken.'

'Best.' Ze glimlachte vluchtig naar Harry.

'Hij brengt je wel thuis, ja toch, Harry? Mooi. Ik bel je morgen.' Hij knipoogde. 'Ik zal zien wat ik met Otero kan doen.'

Buiten regende het gestaag, en Barbara trok de sjaal naar voren over haar hoofd. 'Hij heeft er een hekel aan als ik een sjaal draag,' vertelde ze. 'Dat vindt hij vulgair.' Ze zei het kil en schamper, een toon die Harry haar nooit eerder had horen gebruiken. 'Wat deed jij hier? Probeert hij je soms bij zijn zaakjes te betrekken?'

'Ik kan misschien geld investeren,' antwoordde Harry vaag.

'Vind je het erg als we geen koffie gaan drinken? Ik ga liever naar huis. Volgens mij word ik verkouden.'

'Geen probleem.' Ze liepen langzaam in de richting van haar huis. Hij keek naar haar bleke, afgetobde gezicht. 'Gaat het wel goed met je, Barbara?'

'Nee, niet echt.' Ze slaakte een diepe zucht. 'Ik ben na de lunch naar de film geweest om de tijd te doden, en ik heb het journaal gezien, allemaal pro-Duitse propaganda. Ze lieten beelden zien van het centrum van Birmingham. Ze kondigden het aan als "Engeland op de knieën".'

'Wat pijnlijk voor je. Was het erg?'

'Vreselijk. Hele delen van de stad stonden in brand. Zoveel doden, en dat

brengeu ze als een triomf.' Abrupt bleef ze staan. 'O hemel, het spijt me, ik ben duizelig.'

Harry keek om zich heen, maar hij zag nergens een café, alleen een kerk. Hij gaf haar een arm. 'Kom, daar kunnen we even gaan zitten.' Hij hielp haar de trap op.

Het was koud en donker in de kerk, met alleen een paar kaarsen op het altaar. Op de banken zaten ineengedoken figuren, sommigen zacht mompelend. Nadat ze haar bril had afgezet, haalde ze een zakdoek uit haar zak.

'Het spijt me,' fluisterde ze.

'Ik begrijp het. Ik maak me zorgen om mijn neef Will.'

'Is hij de neef met die bazige vrouw?'

'Ja, al heb ik een andere kant van haar gezien voordat ik naar Spanje kwam. Ik was bij ze toen het luchtalarm afging, en we moesten naar een schuilkelder. Ze was dodelijk bezorgd om haar kinderen. Ik dacht dat ze niet van hen hield, maar dat was een misvatting.'

'Ik heb hier natuurlijk luchtaanvallen meegemaakt tijdens de burgeroorlog, maar om dat in Engeland te zien...' Ze zweeg even. 'Ik heb het gevoel dat ik daar hoor te zijn. Ik verlangde naar zekerheid, weet je, toen Bernie... toen Bernie weg was. Die gaf Sandy me, of dat dacht ik tenminste. Maar nu is er nergens meer zekerheid,' besloot ze. 'Ik weet niet eens of ik het nog wel wil.'

'Ik wel,' bekende Harry. 'Ik ben geen held. Ik zou het liefst naar huis gaan en een lekker rustig leven leiden.'

'Dat doe je toch niet?' Ze glimlachte naar hem. 'Dat zou tegen je eergevoel indruisen.'

'Grappig, dat kwam net ter sprake met Sandy, het eergevoel van de Engelsen. Niet dat het voor Sandy iets betekent.'

Ze zwegen even. Harry keek om zich heen, en nu zijn ogen waren gewend aan het donker zag hij dat de meeste biddende mensen vrouwen in het zwart waren. Barbara's blik bleef gericht op een Christusbeeld aan het kruis in een kapel aan de zijkant, met geschilderd bloed dat uit zijn wonden liep.

'Wat een geloof,' zei ze bitter, 'bloed en martelingen. Geen wonder dat de Spanjaarden elkaar afslachten. Religie is een vloek, wat dat betreft heeft Sandy gelijk.'

Vroeger dacht ik dat het de excessen van mensen in toom hield.'

‘Hier doet het geloof juist het tegenovergestelde,’ zei Barbara honend. Ze zette haar bril weer op. ‘Herinner je je het gezin met wie Bernie vroeger bevriend was? De Mera’s?’

‘Ja, we waren samen toen we Pedro Mera leerden kennen. Ik ben laatst naar Carabanchel geweest om te zien of ze er nog woonden.’ Hij aarzelde, omdat hij haar niet wilde vertellen wat hij had aangetroffen.

‘En?’

‘Ze woonden er niet meer. Hoezo... heb jij ze gezien?’

Barbara beet op haar lip. ‘Je weet toch dat ik werk doe voor een weeshuis van de Kerk?’

‘Ja, dat heb je me verteld.’

‘Het is een hel. Ze behandelen de kinderen als beesten. Het dochttertje van Pedro en Inés, Carmela, werd twee dagen geleden binnengebracht. Ze woonde op straat. Volgens mij zijn alle anderen dood.’

‘O god.’ Harry herinnerde zich het kleine meisje, hoe ernstig ze naar hem had gekeken als hij haar Engelse woordjes probeerde te leren. Haar broer Antonio, die samen met hem en Bernie had staan kijken toen een communist een fascistische jongen achternazat; Pedro, de grote, joviale vader, en Inés, de onvermoeibare moeder. ‘Allemaal?’

‘Ik denk het wel.’ Barbara stak een hand in haar tas en haalde er de opgelapte ezel uit. ‘Het oude secreet dat met me samenwerkt heeft Carmela haar knuffel uit handen gerukt en verscheurd. Ik heb haar beloofd dat ik hem zou repareren, maar toen ik vanochtend terugkwam was het meisje weg. Ze vertelden dat ze had geprobeerd te ontsnappen, en ze hebben haar naar een tehuis voor recalcitrante kinderen gestuurd. De nonnen wilden me niet vertellen waar het is, ze zeiden dat het me niet aanging,’ voegde ze er op schampere toon aan toe.

‘Kun je er niet achter komen?’

‘Hoe?’ Ze slaakte een zucht. ‘Ik denk dat ik Fernandito hier achterlaat, als een offer aan Christus. Misschien dat hij zich dan over Carmela ontfermt. Misschien.’

Ze liep naar de kapel, waar ze het ezeltje met een boos gebaar op de bloemen legde die onder het kruis lagen.

‘Ik ga niet terug naar dat weeshuis,’ zei ze toen ze weer naast Harry kwam zitten. ‘Sandy zal er niet blij mee zijn, maar dat kan me niet schelen.’

‘Gaat het... gaat het wel goed tussen jou en Sandy?’

‘Laten we het daar maar niet over hebben.’ Ze rilde. ‘Kom, ik wil weg uit dit mausoleum.’

‘Barbara,’ begon hij ernstig, ‘als je ooit hulp nodig hebt mag je altijd naar me toe komen.’

Ze raakte zijn hand aan. Een oude vrouw die langsliep klakte afkeurend met haar tong, en Harry zag dat ze naar de priester ging en op hen wees.

‘Bedankt, Harry, maar ik red me wel. Het was gewoon een zware dag. Kom op,’ drong ze aan, ‘straks worden we nog gearresteerd wegens onzedelijk gedrag.’

Naderhand verweet Barbara zichzelf haar flauwte; ze moest sterk zijn. Ze dronk nog ergens een kop koffie met Harry, waarna ze naar huis ging.

Thuis zette ze thee en zat ze in haar eentje in de keuken, tobkend en rokend. Pilar had die middag vrij, waar Barbara alleen maar blij om was. De radio stond aan, en ze luisterde naar het weerbericht. De weerman voorspelde meer slecht weer in Madrid en sneeuw in de Guadarramabergen. Dan sneeuwt het dus ook in Cuenca, dacht ze. En ze kon niets doen behalve afwachten totdat de broer van Luis terug was van zijn verlof. Ze dacht aan Harry. Ze wilde dat ze hem van Bernie kon vertellen, want ze vond het vreselijk dat hij nog steeds dacht dat zijn oude vriend dood was. Maar hij was ook Sandy’s vriend, en wat ze wilde doen was strafbaar. Zo kon het aan niemand vertellen, het was te gevaarlijk.

Na een tijdje ging ze naar de *salón* en schreef ze zuster Inmaculada een brief, waarin ze haar in kille, beleefde bewoordingen meedeelde dat ze door haar huishoudelijke verplichtingen niet in staat was haar werk in het weeshuis voort te zetten. Ze was net klaar toen Sandy thuiskwam. Hij zag er moe uit. Het koffertje in zijn hand maakte een rinkelend geluid toen hij het neerzette, alsof er metaal in zat. Hij kwam naar haar toe en legde een hand op haar schouder.

‘Hoe is het met je, schat? Sorry dat ik op kantoor zo kortaf tegen je was. Ik heb een zware dag gehad.’ Hij boog zich voorover en kuste haar in haar hals. Voorheen smolt ze altijd als hij dat deed, maar nu was ze zich alleen bewust van de prikkende snorharen en deinsde ze achteruit.

Hij fronste zijn wenkbrauwen. ‘Wat is er? Ik heb toch sorry gezegd.’

‘Ik heb ook een zware dag gehad.’

‘Aan wie schrijf je?’

‘Zuster Inmaculada. Ik heb haar laten weten dat ik niet langer in het weeshuis wil werken. Ik kan er niet tegen hoe de kinderen worden behandeld.’

‘Dat heb je toch niet in je brief gezegd, hè?’

‘Nee, Sandy, ik heb gezegd dat ik huishoudelijke verplichtingen heb. Wees maar niet bang, je krijgt heus geen problemen met de *marquesa*.’

‘Je hoeft niet zo uit te vallen.’

Ze haalde diep adem. ‘Het spijt me.’

‘Wat ga je nu met je tijd doen? Je moet bezig blijven.’

Ik heb nog een maand nodig totdat ik Bernie kan bevrijden, dacht ze, en dan ben ik hier weg. ‘Ik weet het niet. Kan ik niet helpen met de joodse vluchtelingen?’

Sandy nam eerst een slok whisky en schudde toen zijn hoofd. ‘Ik heb net een ontmoeting met ze gehad. Ze hebben zeer traditionele opvattingen over vrouwen.’ Hij veranderde van onderwerp. ‘Hoe was het met Harry?’

‘We hebben het over de oorlog gehad. Hij denkt niet dat Franco oorlog zal gaan voeren.’

‘Dat heeft hij ook tegen mij gezegd. Hij is uitgekookt als het op zaken aan komt. Dat had ik niet verwacht.’ Hij keek haar aan. ‘Luister, schat, ik denk dat het niet verstandig van je is om op te houden met het weeshuis. Je moet je gewoon aanpassen. Je bent nu eenmaal niet in Engeland, dat heb ik vaak genoeg gezegd.’

‘Toch ga ik niet terug, Sandy, ik weiger mee te werken aan de manier waarop de kinderen worden behandeld.’ Waarom streek hij haar de laatste tijd steeds tegen de haren in, terwijl zij juist haar best probeerde te doen om de lieve vrede te bewaren? Barbara wist dat ze zichzelf niet was, en dat hij het had gemerkt. Tegenwoordig wilde ze zelfs niet meer met hem vrijen, en als hij aandrong en ze gaf toe, kon ze niet doen alsof ze ervan genoot.

‘Die kinderen zijn half verwilderd,’ zei Sandy, ‘dat heb je me zelf verteld. Ze hebben tucht nodig, geen speelgoedbeesten.’

‘Hemel, Sandy, ik denk wel eens dat jij een steen hebt in plaats van een hart,’ flapte ze eruit.

Hij kreeg een kleur van boosheid. Met zijn handen tot vuisten gebald, deed hij een stap naar haar toe. Barbara deinsde met bonzend hart achteruit. Ze had altijd geweten dat hij wreed kon zijn als de dingen niet gingen zoals hij wilde,

maar tot nu toe was ze nooit bang voor hem geweest. Ze hield haar adem in. Sandy beheerste zich met moeite.

‘Ik heb je gemáákt,’ zei hij op kille toon, ‘vergeet dat niet. Je was nergens toen ik je leerde kennen, je was een emotioneel wrak. Jóúw hart, Barbara, is een sentimentele slappe hap.’ Met fonkelende ogen keek hij haar aan, en voor het eerst zag ze heel duidelijk wat hij van haar wilde, altijd had gewild, waar hun relatie voor hem van het begin af aan om had gedraaid: macht.

Ze stond op, en ze liep de kamer uit.

TOEN HARRY THUISKWAM NADAT HIJ AFSCHIED HAD GENOMEN VAN Barbara lagen er twee brieven op hem te wachten. De ene was een handgeschreven kattedelletje van Sandy, waarin hij hem liet weten dat hij Otero en De Salas zo ver had gekregen dat Harry de mijn mocht bezoeken. Hij zou hem op zondagochtend, over drie dagen, vroeg ophalen. Het was maar een paar uur rijden.

Het adres op de andere envelop was geschreven in een klein, keurig handschrift dat hij niet herkende. Het was een brief van Sofia, met de rekening van een dokter voor behandeling en medicijnen.

Beste señor Brett,

Hierbij stuur ik u de doktersrekening. Ik weet dat zijn tarieven redelijk zijn. Enrique voelt zich nu al beter. Binnenkort kan hij weer aan het werk en krijgen we het allemaal wat makkelijker. Hij laat u bedanken, evenals mijn moeder. U hebt Enriques leven gered, en we zullen altijd met dankbaarheid aan u blijven denken.

Harry was teleurgesteld over de formele toon en het feit dat ze kennelijk een punt zette achter hun contact. Hij ging zitten om een antwoord te schrijven.

Ik ben blij dat het beter gaat met Enrique, en ik zal de rekening morgenochtend betalen. Ik wil je graag de kwitantie geven en samen een kopje koffie drinken. Het was gezellig om met je te praten, en ik ontmoet maar weinig Spanjaarden. Ik hoop dat je kunt komen.

Hij stelde voor om over twee dagen af te spreken in een café bij de Puerta del Sol en hij verzegelde de envelop. Hij zou de brief posten als hij de deur uit ging. De kwitantie was natuurlijk een excuus, dat zou zij ook beseffen. Meer kon hij niet doen.

Hij liep naar het tafeltje met de telefoon, belde de ambassade en liet de receptionist weten dat hij wilde komen om het perscommuniqué over de fruitimport met Mr. Tolhurst te bespreken. Het was de code die ze hadden afgesproken als er nieuws was over Sandy. In het begin had hij zo'n code overdreven melodramatisch gevonden, maar inmiddels besepte hij de noodzaak ervan, aangezien alle telefoons werden afgeluisterd.

De receptionist kwam terug en vertelde hem dat hij direct kon komen, als hij dat wilde. Het verbaasde hem niet; Tolly leek de meeste avonden op de ambassade door te brengen. Harry pakte zijn jas en ging de deur uit.

Tolhurst was in de wolken over Harry's nieuws. Hillgarth zat in een bespreking, maar dit was belangrijk genoeg om hem te storen. Een paar minuten later was hij terug in zijn piepkleine kantoortje, breed grijnzend.

'De kapitein is zeer verheugd,' meldde hij handenwrijvend. 'Als het echt om veel goud gaat, wil hij Churchill adviseren om nog minder goederen het land binnen te laten; dan kunnen ze immers gaan betalen voor wat ze importeren.'

'Wat zal sir Sam daarvan zeggen?'

'Churchill hecht meer waarde aan het oordeel van de kapitein.'

'Ze zullen vragen waarom de blokkade verscherpt moet worden.'

'Waarschijnlijk vertellen we ze de reden. Ze moeten niet denken dat we hier duimen zitten te draaien. En het is een klap voor de falangistische factie. Je zei laatst dat we harder zouden moeten optreden, en dat gaat nu misschien gebeuren.'

Harry knikte peinzend. 'Dan zit Sandy met de gebakken peren. Het zou hem flink in de problemen kunnen brengen.' Hij besepte hoe zeer hij op zijn missie gericht was geweest, waardoor hij uit het oog was verloren wat het voor Sandy zou kunnen betekenen. Het gaf hem een schuldgevoel.

'Niet noodzakelijkerwijs.' Tolhurst knipoogde. 'De kapitein heeft plannen.'

'Wat?' Harry dacht even na. 'Jullie gaan hem toch niet rekruteren?'

'Daar kan ik nog niets over zeggen.' Tolhurst glimlachte gewichtig, en dat ergerde Harry. 'Zeg, nog even over die andere kwestie, de *Knights of St.*

George, daar heb je hoop ik met niemand over gepraat?’

‘Natuurlijk niet.’

‘Houden zo.’

‘Beloofd.’

De volgende ochtend vergezelde Harry een secretaris van de ambassade om te tolken bij een bespreking met Maestre. De Spaanse generaal bejegende Harry onmiskenbaar koel, en Harry beseftte dat Hillgarth gelijk had gehad; het feit dat hij geen nieuwe afspraak had gemaakt met Milagros werd als een belediging opgevat. Toch was hij niet van plan om een spelletje met haar te spelen, alleen maar om de spionnen een plezier te doen. Toen hij thuiskwam lag er een antwoord van Sofia op de mat om hem te laten weten dat ze de volgende avond naar het café zou komen. Tot zijn verbazing zwol zijn hart van blijdschap.

Het café was klein en modern. Het had overal in Europa kunnen zijn als er geen foto van Franco achter de bar had gehangen. Hij was iets te vroeg, maar Sofia zat al aan een tafeltje achterin, met een leeg kopje voor zich. Ze droeg dezelfde lange zwarte jas als op de dag dat hij Enrique thuis had gebracht. Hij was een beetje versleten, zag hij nu in het licht. Haar elfjesachtige gezicht, zonder make-up, was bleek. Ze zag er jong en kwetsbaar uit. Ze glimlachte naar hem toen hij naar het tafeltje liep, open en vriendelijk.

‘Ik hoop dat ik je niet heb laten wachten,’ zei hij.

‘Ik was te vroeg. Jij bent op tijd.’

‘Ik haal een verse kop koffie voor je.’

‘Het gaat veel beter met Enrique,’ vertelde ze toen hij tegenover haar kwam zitten. ‘Volgende week gaat hij op zoek naar werk.’

‘Ander werk, hoop ik.’

‘O ja. Hij probeert iets te krijgen als arbeider.’

‘Heeft het ministerie hem betaald toen hij ziek was?’

‘Natuurlijk niet,’ zei ze spottend.

‘Hier is de kwitantie.’ Harry was naar de praktijk gegaan om de doktersrekening te betalen, zoals hij had beloofd.

‘Bedankt.’ Ze vouwde de kwitantie zorgvuldig op en stopte die in haar tas.

‘Mochten er nieuwe problemen zijn, dan wil ik graag helpen.’

‘Je hebt al genoeg gedaan.’

‘Dat valt wel mee.’ Hij glimlachte, maar wist opeens niet meer wat hij moest zeggen.

‘Is hij...’ – Sofia trok haar wenkbrauwen op – ‘...vervangen?’

‘Gelukkig niet. Ze laten me met rust. Zo belangrijk ben ik niet, weet je. Ik ben maar een vertaler.’

Ze stak een sigaret op, leunde naar achteren en bestudeerde hem, gewoon nieuwsgierig, niet vijandig of wantrouwend. Ze was heel wat meer ontspannen dan thuis.

‘Ga je met Kerstmis terug naar Engeland?’ vroeg ze.

‘Kerstmis!’ herhaalde hij lachend. ‘Ik heb er nog niet eens over nagedacht.’

‘Het is al over zes weken. Ik heb gehoord dat Kerstmis in Engeland uitgebreid wordt gevierd.’

‘Dat is waar, maar ik denk niet dat ik naar huis ga. Ze hebben iedereen op de ambassade hard nodig met het oog op de diplomatieke situatie.’ Zou de jongen uit Leeds haar van het Engelse kerstfeest hebben verteld? Opnieuw vroeg hij zich af of hij haar minnaar was geweest. Hoe oud zou ze zijn? Vijfentwintig? Zesentwintig?

‘Dus je kunt het niet samen met je ouders vieren.’

‘Mijn ouders zijn overleden.’

‘Wat verdrietig.’

‘Mijn vader is in de Grote Oorlog gesneuveld. Mijn moeder is overleden tijdens de griepepidemie vlak erna.’

Ze knikte. ‘Die epidemie heeft in Spanje ook veel slachtoffers gemaakt. Het is triest om je beide ouders te verliezen.’

‘Ik heb tantes en een oom, en een neef. Hij houdt me op de hoogte van de situatie thuis.’

‘De luchtaanvallen?’

‘Bijvoorbeeld. Ze zijn erg, maar niet zo erg als de propaganda hier beweert.’ Hij zag dat ze snel om zich heen keek en hij vervloekte zichzelf omdat hij even vergeten was dat hij in een land vol spionnen was, waar je voorzichtig moest zijn met de dingen die je zei. ‘Sorry,’ zei hij.

Ze glimlachte sardonisch. ‘Ik ben expres aan een tafeltje achterin gaan zitten.’

‘Verstandig.’

‘Heb je verder nog iemand thuis? Een vrouw, misschien?’

Hij was verbluft over haar directheid. ‘Nee, niemand. Helemaal niemand.’

‘Vergeef me dat ik het vraag. Je zult me wel brutaal vinden. De meeste Spaanse vrouwen zouden zo’n soort vraag niet stellen.’

‘Ik heb geen bezwaar tegen openhartigheid,’ stelde hij haar gerust. ‘Het is weer eens wat anders dan de ambassade. Ik was een paar weken geleden op een bal bij een minister, voor de achttiende verjaardag van zijn dochter. Alles was verstikkend formeel. Het arme kind,’ voegde hij eraan toe.

Sofia blies rook uit. ‘Ik heb een andere achtergrond.’

‘Hoezo?’

‘De republikeinse traditie. Mijn vader was een republikein, net als zijn ouders. Buitenlanders denken bij Spanje aan kerken en stierengevechten en vrouwen met kanten mantilla’s, maar er is hier ook een heel andere traditie. In mijn familie beschouwen we vrouwen als gelijken. Ik ben grootgebracht met de overtuiging dat ik net zo goed ben als elke man. In elk geval door mijn moeder, mijn vader was wat ouderwets. Maar ik moet hem nageven dat hij zich er soms voor schaamde.’

‘Wat deed hij?’

‘Hij werkte in een pakhuis. Hij maakte lange dagen voor weinig geld. Net als ik.’

‘Het gezin dat ik hier in 1931 heb leren kennen maakte volgens mij ook onderdeel uit van die traditie, al besepte ik dat toen niet.’ Hij dacht aan Barbara’s verhaal, Carmela en haar ezeltje.

‘Je was op ze gesteld,’ merkte Sofia op.

‘Ja, het waren goede mensen,’ bevestigde hij weemoedig. ‘Waren jouw ouders ook socialisten?’

Ze schudde haar hoofd. ‘We hadden wel socialistische vrienden, en we kenden anarchisten en linkse republikeinen. Maar niemand was lid van de partij. Er werd eindeloos gepraat over de communistische of de anarchistische heilstaat, maar het enige wat de meeste mensen willen is vrede, brood op tafel en zelfrespect. Zo is het toch?’

‘Dat denk ik ook.’

Terwijl ze zich naar voren boog, keek ze hem doordringend aan. ‘Je hebt geen idee wat het voor mensen zoals wij betekende toen we hier een republiek kregen. Opeens telden we mee. Ik kon medicijnen gaan studeren, al moest ik naast mijn studie in een bar werken om geld te verdienen. Iedereen was zo hoopvol en optimistisch. Eindelijk kwam er verandering, eindelijk

kregen we de mogelijkheid om een fatsoenlijk leven op te bouwen.’ Ze glimlachte onverwacht. ‘Het spijt me, ik praat je de oren van het hoofd. Ik krijg niet vaak de kans om over die tijd te praten.’

‘Je hoeft je niet te verontschuldigen. Het helpt me dingen te begrijpen.’

‘Wat voor dingen?’

‘Spanje.’ Hij aarzelde. ‘Jou.’

Ze sloeg haar ogen neer, pakte haar sigaretten en stak er nog een op. Toen ze hem weer aankeek, las hij onzekerheid in haar bruine ogen.

‘Misschien moet je eerder weg uit Spanje dan je van plan bent. Als Franco zich in de oorlog stort.’

‘We hopen dat hij neutraal wil blijven.’

‘Iedereen zegt dat Engeland bereid is Franco alles te geven wat hij maar wil om Spanje buiten de oorlog te houden. En wat gebeurt er dan met ons?’

Harry zuchtte. ‘Mijn regering zou waarschijnlijk zeggen dat we er alles aan moeten doen om Franco in het gareel te houden, maar... je hebt gelijk, het is niet iets om trots op te zijn.’

‘Kijk niet zo triest!’ zei Sofia glimlachend. ‘Je hebt zo veel gedaan om ons te helpen, en nu maak ik je verwijten. Het spijt me.’

‘Je hebt gewoon gelijk,’ verzekerde hij haar. ‘Wil je nog een kop koffie?’

‘Nee, ik ben bang dat ik terug moet. Ze wachten thuis op me. En ik moet nog boodschappen doen, proberen of ik ergens olijfolie kan krijgen.’

Harry weifelde, denkend aan de advertentie die hij in de krant had gezien, maar hij wist niet goed hoe hij haar mee uit moest vragen. ‘Hou je van theater?’ vroeg hij, zo plotseling dat ze hem niet-begrijpend aankeek. ‘Sorry,’ voegde hij er haastig aan toe. ‘Morgen is er een uitvoering van *Macbeth* in het Zara-theater, en ik vroeg me af of je zin hebt om mee te gaan. Ik zou het stuk graag een keer in het Spaans willen zien.’

Ze keek hem met haar grote bruine ogen aan. ‘Bedankt, maar het lijkt me beter van niet.’

‘Ik... ik wil gewoon vrienden zijn,’ hakkelde hij. ‘Ik heb helemaal geen Spaanse vrienden.’

Ze glimlachte maar schudde haar hoofd. ‘Het was leuk om met je te praten, maar we leven in heel verschillende werelden.’

‘Is dat zo? Vind je me te bourgeois?’

‘Mensen zien er altijd zo mooi uit als ze naar het theater gaan. Dat soort kleren heb ik niet.’ Ze zuchtte wrang. ‘Vroeger zou ik me daar niets van

hebben aangetrokken.’

Hij glimlachte naar haar. ‘Nou dan.’

‘Ik heb één jurk die er misschien mee door kan.’

‘Ga alsjeblieft mee.’

‘Goed dan.’ Ze glimlachte blozend terug. ‘Maar alleen als vrienden, oké?’

HET HAD DE WEEK DAARVOOR VEEL GEREGEND, EEN KOUDE REGEN die soms overging in natte sneeuw. Het pad naar de steengroeve was in rode modder veranderd, en elke dag zakte de sneeuwgrens op de bergen een eindje omlaag.

Die ochtend stond de werkploeg in rijen opgesteld voor de steengroeve, stampend met hun voeten om warm te blijven, terwijl twee experts van het leger zorgvuldig staven dynamiet plaatsten in een zeven meter lange scheur in de rotswand. Sergeant Molina, terug van verlof, stond te praten met de chauffeur van de legertruck die de explosieven uit Cuenca had gebracht.

Bernie dacht aan Augustín. Een paar dagen daarvoor was hij met verlof gegaan. Tijdens het ochtendappel had Bernie hem weg zien gaan, een plunjezak over zijn schouder.

‘Dat is een krachtige lading,’ mompelde Pedro, een van de andere communisten uit Bernies barak, die nu bij zijn ploeg was ingedeeld. Pedro was een ex-mijnwerker en had verstand van explosieven. ‘We zouden niet zo dichtbij moeten staan. Straks raakt er nog iemand gewond door de brokstukken.’

‘Ze zouden jou de explosieven moeten laten plaatsen, *amigo*.’

‘Ze zijn veel te bang dat ik ze onder hun truck zou leggen, zoals we in 1936 in Oviedo hebben gedaan.’

‘Konden we ze maar in handen krijgen, hè, Vicente?’

De advocaat zat als een zoutzak op een rotsblok, zijn hoofd in zijn handen. Die ochtend had hij Molina geholpen met administratief werk – de sergeant kon nauwelijks lezen en schrijven, en de advocaat hielp hem uit de brand – en toch moest hij samen met de anderen in de kou staan wachten. Zijn toestand verslechterde met de dag; hij snotterde niet langer, maar zijn bijholtes zaten

volledig verstopt en slikken deed pijn.

‘Naar achteren!’ brulde Molina. De gevangenen schuifelden achteruit, terwijl Molina samen met de explosievenexperts en de chauffeur dekking zocht achter de truck.

Er klonk een doffe explosie en Bernie kromp ineen, maar er vlogen geen stenen in het rond. In plaats daarvan zakte de hele rotswand als een zandkasteel in elkaar, met alleen een enorme stofwolk. Niet ver bij de rots vandaan sloeg een kudde herten op de vlucht.

Toen het stof ging liggen, zagen ze achter de verdwenen rotswand een grot van ongeveer anderhalve meter hoog, die duidelijk tot ver in de rots doorliep. De explosievenexperts liepen erheen, met sterke lampen in hun handen. Ze bukten zich en verdwenen naar binnen. Het bleef even stil, en toen klonk er een luide kreet en renden de twee mannen met doodsbanige gezichten weer naar buiten, tot grote verbazing van de gevangenen en de bewakers. Ze liepen naar Molina en begonnen heftig te fluisteren.

De dikke sergeant lachte. ‘¿*Qué dices? ¡No es posible! ¡Estáis loco!*’

‘Het is echt waar! Gaat u zelf maar kijken!’

Molina fronste zijn wenkbrauwen en na enige aarzeling liep hij naar de groep gevangenen. ‘Ay, *abogado,*’ blafte hij tegen Vicente, ‘jij hebt gestudeerd, *no?* Misschien begrijp jij wat deze idioot te vertellen heeft.’ Hij gebaarde naar een van de experts, een jongeman met acne. ‘Vertel hem wat je hebt gezien.’

‘Er zijn schilderijen op de muren in die grot!’ stamelde de jongen. ‘Mensen die op dieren jagen, herten en zelfs olifanten. Ik zweer het!’

Vicente leefde opeens op. ‘Een paar jaar geleden zijn er in Frankrijk ook van dit soort muurschilderingen gevonden. Uit de prehistorie.’

De jonge soldaat sloeg een kruis. ‘Het leek wel een muur uit de hel.’

Molina’s ogen begonnen te glinsteren. ‘Zouden ze waardevol zijn?’

‘Alleen voor wetenschappers, denk ik, *sargento.*’

‘Mag ik ze zien?’ vroeg Bernie. ‘Ik ben afgestudeerd aan de universiteit van Cambridge,’ voegde hij er niet geheel naar waarheid aan toe.

Molina dacht er even over na, knikte toen, en gebaarde naar de jonge soldaat. ‘Laat het ze zien.’ De jongen slikte. Hij gaf zijn zaklamp aan Bernie en samen met hem liep hij terug naar de grot, gevolgd door Bernie en Vicente.

De grot was smal en stoffig, en Vicente begon te hoesten. Na een meter of

drie kwamen ze in een ruime, ronde holte, en in het licht van de lampen zagen ze figuren op de muren: stakerige mannetjes die op enorme dieren jaagden, olifanten met een dikke vacht, neushoorns en herten, geschilderd in fel rood en zwart. Ze leken te dansen in de lichtbundels.

‘Allemachtig,’ zei Bernie bewonderend.

‘Net als in Frankrijk,’ zei Vicente zacht. ‘Ik heb er foto’s van gezien in een tijdschrift. Jullie hebben een belangrijke ontdekking gedaan.’

‘Wie heeft dit geschilderd?’ vroeg de soldaat nerveus, terwijl hij de lichtbundel over stalactieten en rotswanden liet schijnen. ‘Waarom zou je schilderijen maken in het donker? Er is niet eens een ingang.’

Bernie gebaarde naar een stapel stenen in een hoek. ‘Misschien is er ooit een ingang geweest en is de rotswand ingestort.’

‘Deze schilderijen zijn ouder dan de katholieke kerk,’ fluisterde Vicente. ‘Ouder dan Christus.’

‘Ze zijn prachtig,’ zei Bernie. ‘Het is net alsof ze gisteren zijn gemaakt. Kijk eens naar die mammoets.’

‘Laten we gaan,’ zei de soldaat, en abrupt draaide hij zich om.

Buiten gingen de soldaat en Vicente naar Molina om te overleggen. Een bewaker gebaarde met zijn geweer dat Bernie terug moest naar de andere gevangenen, die stonden te rillen in de koude, vochtige lucht.

‘¿*Que pasó?*’ vroeg Pablo aan Bernie.

‘Rotsschilderingen uit de prehistorie.’

‘¿*De verdad?* Uit de tijd van het primitieve communisme,’ concludeerde Pablo. ‘Voordat er sociale klassen ontstonden. Ze zouden bestudeerd moeten worden.’

Vicente voegde zich weer bij hen, zijn ademhaling raspand als schuurpapier.

‘Wat zei Molina?’ vroeg Bernie.

‘Hij gaat het melden bij de commandant. Ze willen nu een ander deel van de rots opblazen, zodat we daar aan het werk kunnen.’ Hij hoestte en er parelde zweet op zijn voorhoofd. ‘Ik heb het gevoel dat ik in brand sta.’

Een soldaat klom naar de ingang van de grot en hij sloeg een kruis voordat hij wijdbeens in de houding ging staan om de grot te bewaken.

Die avond tijdens het eten was Vicente er nog erger aan toe. In het licht van

de olielampen zag Bernie dat hij hevig zweette, en hij hoorde hem klappertanden. Zijn gezicht vertrok met elke hap van de dunne soep die hij nam.

‘Gaat het?’

Vicente gaf geen antwoord. Hij legde zijn lepel neer en begroef zijn gezicht in zijn handen.

De deur van de barak ging open, en Aranda verscheen, op de voet gevolgd door Molina en pater Jaime. Gewichtig richtte de kampcommandant zich tot de etende mannen. ‘Er is vandaag in de steengroeve een belangrijke ontdekking gedaan,’ kondigde hij aan. ‘Pater Jaime wil er iets over zeggen.’

De priester kwam naar voren, lang en streng in zijn soutane, het grijze haar naar achteren gekamd, weg van zijn hoge voorhoofd. ‘Deze rotstekeningen van holbewoners zijn heidens, gemaakt voordat Christus Zijn licht over deze wereld liet schijnen. Ze zetten aan tot ketterij. Morgen worden er nieuwe springladingen geplaatst en zullen de schilderijen worden vernietigd. Iedereen die er ook maar met een woord over rept zal worden gestraft. Dat is alles.’ Hij draaide zich om, knikte naar Aranda en liep in zijn wapperende zwarte gewaad de barak uit.

‘De smeerlap,’ protesteerde Pablo binnensmonds. ‘Het is een deel van het Spaanse erfgoed.’

‘Vandalen zijn het, vind je niet, Vicente?’ Bernie stootte de advocaat aan.

Vicente kreunde en zakte naar voren, met zijn hoofd op tafel. Zijn bord viel kletterend op de vloer, en een bewaker kwam aangesneld. Het was Arias, een gevoelloze jonge dienstplichtige.

‘*¿Qué pasa aquí?*’ Hij schudde Vicente ruw heen en weer, en de advocaat kreunde.

‘Hij is flauwgevallen,’ legde Bernie uit. ‘Hij is ziek, hij heeft verzorging nodig.’

‘Breng hem naar zijn barak,’ blafte Arias.

Bernie tilde Vicente op. Hij woog niets, was vel over been. De advocaat probeerde te gaan staan, maar zijn benen trilden te erg. Bernie ondersteunde hem, en de bewaker kwam achter hen aan, mopperend omdat hij in de kou naar buiten moest. IJs glinsterde op de plassen op de binnenplaats in de zoeklichten van de wachttorens.

In de barak legde Bernie Vicente op zijn brits. De advocaat was half bewusteloos en haalde zwaar hijgend adem. Zijn gezicht was nat van het

zweet.

Arias stond naar hem te kijken. 'Tijd om een priester te halen.'

'Zo erg is het niet,' zei Bernie. 'Hij is wel vaker ziek.'

'Ik moet een priester waarschuwen als een gevangene op sterven ligt.'

'Hij wordt wel weer beter. Haal pater Jaime erbij, als je wilt, maar je hebt zelf gezien in wat voor stemming hij is.'

Arias aarzelde. 'Goed. Kom mee naar de kantine.'

Toen Bernie na het eten terugkwam in de barak was Vicente weer wakker, maar hij zag er slechter uit dan ooit.

'Wat is er gebeurd?' vroeg hij. 'Ben ik flauwgevallen?'

'Ja. Je moet uitrusten.'

'Mijn hoofd staat in brand.'

Op de brits aan de overkant lag Establo naar hen te kijken, zijn schurftige gele hoofd monsterlijk in het kaarslicht. 'Hé, *compañero!* Jij bent in die grot geweest. Wat waren het voor schilderijen?'

'Mensen die op harige olifanten jagen.'

'Harige olifanten?' snoof Establo. 'Maak dat de kat wijs, Piper.'

De volgende dag was een zondag. Er was een verplichte dienst in de barak die als kerk dienstdeed, met een wit kleed over een schragentafel als altaar. De gevangenen zaten zoals gewoonlijk een beetje te dommelen. Pater Jaime gaf de bewakers altijd opdracht om iedereen wakker te porren, maar dit keer droeg pater Eduardo de mis op, en hij liet hen slapen. Jaimes preken stonden altijd bol van hel en verdoemenis, maar Eduardo had het over het licht van Christus en de vreugde die berouw kon brengen, haast met iets smekends in zijn stem. Bernie bestudeerde hem aandachtig.

Na de dienst konden gevangenen die dat wilden met de priester praten. Bernie bleef achter toen de anderen de barak verlieten en hij liep naar de bewaker. De man keek hem verbaasd aan en hij bracht hem naar een klein kamertje achter in de barak.

Met een beschaamd gevoel ging Bernie naar binnen. De priester had zijn misgewaad uitgedaan en droeg nu weer zijn zwarte soutane. Zijn mollige gezicht zag er heel jong uit, als van een pas gewassen kind. Hij glimlachte nerveus naar Bernie en wees op een stoel voor het bureau.

'*Buenos días.* Ga zitten. Hoe heet je?'

‘Bernie Piper. Barak acht.’

De priester raadpleegde een lijst. ‘Aha, de Engelsman. Wat kan ik voor je doen, mijn zoon?’

‘Een vriend in mijn barak is ernstig ziek. Vicente Medina.’

‘Ja, ik ken de man.’

‘Hij heeft een dokter nodig.’

Triest schudde de priester zijn hoofd. ‘De commandant laat geen dokters toe. Ik heb het geprobeerd. Het spijt me.’

Bernie knikte. Hij had dit antwoord verwacht, en tijdens de dienst had hij al bedacht wat hij zou gaan zeggen. ‘Gelooft u dat een gedwongen bekering verkeerd is?’

‘Ja,’ antwoordde Eduardo na enige aarzeling. ‘Een bekering tot het christendom heeft geen waarde als het slechts holle woorden zijn.’

‘Vicente is een linkse republikein. Dat zijn atheïsten, zoals u weet.’

‘En of ik dat weet,’ beaamde hij grimmig. ‘Mijn kerk is in 1931 in brand gestoken. De politie had opdracht om niet in te grijpen. Premier Azaña vond dat de verdediging van de kerken in Spanje niet één republikeins leven mocht kosten.’

‘Vicente kan u nu geen kwaad meer doen,’ betoogde Bernie. ‘Ik zou u willen vragen om hem in vrede te laten sterven als het zo ver is. Probeer hem niet de laatste sacramenten te geven. Met zijn overtuiging zou dat een schertsvertoning zijn.’

Pater Eduardo zuchtte. ‘Jij denkt dat we stervenden tot een bekering dwingen?’

‘Is het soms niet zo?’

‘Je hebt wel een heel erg lage dunk van ons,’ concludeerde hij. ‘Je bent niet katholiek grootgebracht, Piper?’

‘Nee.’

‘Ik zie dat je een communist bent.’

‘Klopt,’ beaamde hij. ‘Christenen geloven in vergiffenis, nietwaar?’

‘Dat is een essentieel element van ons geloof.’

‘Waarom kunt u Vicente dan niet vergeven wat zijn partij heeft gedaan en hem met rust laten?’

‘Je begrijpt het niet.’ Eduardo’s stem kreeg opnieuw een smekende klank. ‘Als een man die de Kerk verloochent sterft, gaat hij naar de hel. Maar als hij boete doet en vergiffenis vraagt, zelfs na een leven in zonde, zal God hem

vergeven. Wanneer iemand op sterven ligt, is dat onze laatste kans om zijn ziel te redden.'

'Dan is iemand op zijn zwakst, doodsbang. En daar maakt u misbruik van. Stel nou dat iemand alleen uit angst het sacrament aanvaardt?'

'Alleen de Heer weet of hij werkelijk berouw heeft.'

'U hebt overal een antwoord op, nietwaar?' zei Bernie moedeloos, wetend dat hij had verloren. 'U verdraait de feiten.'

'Ik zou over uw geloof hetzelfde kunnen zeggen. De theorie van Karl Marx.'

'Mijn overtuiging berust op wetenschappelijke feiten.'

'Werkelijk? Ik heb gehoord over de grot in de heuvels, met de prehistorische muurschildering.'

'Een schildering die waarschijnlijk van onschatbare waarde is. En die gaat u vernietigen.'

'Dat was niet mijn beslissing,' zei de priester. 'Maar daar gaat het nu niet om. U gelooft dat deze prehistorische mensen als communisten leefden, het eerste stadium van de historische dialectiek. Maar dat is een gelóóf, u kunt niet wéten hoe die mensen leefden. Het marxisme is een vals geloof.'

'Ik heb geen zin in een intellectueel spelletje,' viel Bernie boos uit. 'We zijn hier in een kamp waar zieke mensen een dokter wordt onthouden, waar gevangenen zich letterlijk doodwerken. En dat in opdracht van een regering die door uw Kerk wordt gesteund.'

'Jij bent geen Spanjaard, Piper. Hoe kun je dan ooit de burgeroorlog begrijpen?' zei Eduardo met een zucht. 'Ik had vrienden, priesters, in de republikeinse zone. Ze zijn doodgeschoten, van de rotsen gegooid, gemarteld.'

'En dus neemt u wraak op ons,' schamperde Bernie verbitterd. 'Ik dacht dat christenen zich daar boven verheven voelden.'

'Hoe denk je dat het voor pater Jaime en mij is,' vroeg pater Eduardo zacht, 'om te werken tussen mensen die onze vrienden hebben vermoord?' 'Waarom denk je dat we het doen? We doen het uit de goedheid van ons hart, om de mensen te redden die ons haten.'

'Als pater Jaime aan het sterfbed van Vicente staat, zal hij genieten. Het is zijn wraak.' Hij ging staan. 'Ik ga.'

'Ik zal voor je vriend bidden,' beloofde de priester. 'Voor zijn herstel.'

Die avond riep Establo hun cel bij elkaar. De tien communisten verzamelden zich rond Pablo's bed, het achterste van de rij.

‘De muurschildering heeft me aan het denken gezet,’ begon hij ernstig. ‘We moeten ons marxistische geloof versterken. Het lijkt me een goed idee om les te gaan geven in de marxistische visie op de geschiedenis, de ontwikkeling van de klassenstrijd door de eeuwen heen. Het zal onze onderlinge verbondenheid versterken.’

Miguel, een ex-tramconducteur uit Valencia, nam het woord. ‘Het is veel te koud om in het donker te zitten praten.’

‘En stel nou dat de bewakers erachter komen?’ protesteerde Pablo.

‘Wie gaat die lessen geven?’ wilde Bernie weten. ‘Jij?’

Establo draaide zijn schurftige hoofd naar Bernie toe, zijn ogen glinsterend van boosheid. ‘Ja, ik. Ik ben de leider van deze cel.’

‘Kameraad Establo heeft gelijk,’ zei Pepino, een broodmagere jonge landarbeider. ‘We mogen niet vergeten wie we zijn.’

‘Ik heb echt geen zin om naar lesjes in historisch materialisme van kameraad Establo te luisteren.’

‘Ik heb de beslissing al genomen, kameraad,’ zei Establo dreigend. ‘Ik ben tot leider gekozen, dus ik neem de beslissingen. Dat is democratisch centralisme.’

‘Onzin,’ brieste Bernie. ‘Als de groep het niet met je eens is, accepteer ik alleen een besluit van het centraal comité van de Communistische Partij.’

‘Er is geen centraal comité meer,’ zei Pablo triest.

‘Precies.’

‘Jij moet een beetje op je woorden letten, *inglés*,’ waarschuwde Establo. ‘Ik ken je voorgeschiedenis. Je bent een arbeiderszoon die op een school voor aristocraten heeft gezeten, een *arriviste*.’

‘En jij bent een machtsgeile *petit bourgeois*,’ liet Bernie hem weten. ‘Je denkt dat je nog steeds voorman bent in de fabriek. Ik ben loyaal aan de partij, maar jij bent de partij niet.’

‘Ik kan je royeren.’

Bernie lachte schamper. ‘Je moet doen wat je niet laten kunt.’ Hij wist meteen dat hij het beter niet had kunnen zeggen, want zo joeg hij de hele groep tegen zich in het harnas, maar zijn hoofd tolde van uitputting en boosheid. Hij stond, liep terug naar zijn brits en ging liggen, luisterend naar de gedempte stemmen aan de andere kant van de barak. Iemand riep dat ze

stil moesten zijn, dat er mensen waren die wilden slapen. Kort daarna hoorde hij het kraken van een stromatras toen Establo tegenover hem kwam liggen. Hij hoorde hem krabben, voelde zijn ogen op zich gericht.

‘Het laatste woord is hier nog niet over gezegd, makker,’ zei Establo zacht.

Bernie gaf geen antwoord. Terwijl hij luisterde naar Vicentes raspende ademhaling, kon hij wel janken van verdriet en woede. Hij herinnerde zich Augustíns onbegrijpelijke woorden. Betere tijden. Nee, dacht hij. Wat je ook bedoelde, je had ongelijk.

Hij kon die nacht niet slapen. In de kou lag hij op zijn brits, niet woelend en draaiend, maar starend in het donker. Hij herinnerde zich dat de theorieën over de klassenstrijd van de Communistische Partij ooit een openbaring voor hem waren geweest. Nadat hij weg was gegaan uit Cambridge had hij eerst zijn ouders geholpen in de winkel, maar zijn vaders depressiviteit en het voortdurende geklaag van zijn moeder omdat hij zijn studie had opgegeven werkten op zijn zenuwen, en hij was niet ver van zijn ouderlijk huis vandaan op kamers gaan wonen.

Het contrast tussen de welvaart in Cambridge en de schrijnende armoede in East End, waar werklozen rondhingen op de straathoeken en een eigen vorm van fascisme de kop opstak, had zijn woede alleen maar aangewakkerd. Miljoenen mensen zaten zonder werk, en de Labour Party deed niets. Hij hield contact met de Mera’s, en hoorde dat de republiek een teleurstelling was, dat de regering weigerde de belasting te verhogen om hervormingen te kunnen doorvoeren, uit angst dat de middenklasse dan in opstand zou komen. Een vriend nam hem mee naar een communistische bijeenkomst, en hij wist direct dat dit de waarheid was, dat dit blootlegde hoe de wereld werkelijk in elkaar zat.

Hij bestudeerde Marx en Lenin, verdiepte zich in hun analyse van de klassenstrijd. De partij leerde hem dat alleen het communisme opgewassen was tegen het fascisme, de laatste poging van het kapitalisme om de eigen ondergang te voorkomen. Bernie sloofde zich uit voor de partij. Hij verkocht in de stromende regen de *Daily Worker* bij fabriekspoorten, en hij trad op als ordebewaker bij bijeenkomsten in halflege zaaltjes. Veel partijleden waren bohémien, intellectuelen en artiesten. Voor hen was het communisme een

bevlieging, een daad van verzet, maar bij hen voelde hij zich meer thuis dan bij de arbeiders. Met zijn kostschoolaccent zagen ze hem als een gelijke; een van hen, een beeldbouwer, gaf hem werk als model. Toch bleef hij zich diep vanbinnen eenzaam voelen, verscheurd, geen proletariër en geen bourgeois.

In 1936 kwam het Spaanse leger in opstand tegen de linkse regering, en begon de burgeroorlog. In de herfst deden de communisten een oproep om vrijwilligers te werven, en Bernie ging naar King Street en gaf zich op.

Hij moest wachten. Het kostte tijd om de Internationale Brigades goed te organiseren. Hij werd ongeduldig. Na het zoveelste vruchteloze bezoek aan het hoofdkwartier van de partij hield hij zich voor de eerste en enige keer niet aan hun regels. Hij pakte zijn koffer, en zonder tegen iemand een woord te zeggen ging hij naar Victoria en stapte hij op de boottrein.

In november kwam hij aan in Madrid. Franco had inmiddels het Casa de Campo bereikt, maar was daar op zware tegenstand gestuit. Ondanks de kou waren de burgers van Madrid tot leven gekomen; overal heerste een revolutionaire sfeer en het enthousiasme van de bevolking was overweldigend. Trams en vrachtwagens vol arbeiders in overalls, een rode zakdoek om hun hals, reden door de straten op weg naar het front.

Hij had zich bij het hoofdkwartier van de Spaanse partij moeten melden, maar het was al laat toen zijn trein aankwam, en hij ging rechtstreeks naar Carabanchel. Hij had Pedro geschreven dat hij zou komen, maar niet wanneer.

Inés deed de deur voor hem open. Ze zag er moe uit, maar haar hele gezicht begon te stralen toen ze hem zag. ‘Pedro! Antonio!’ riep ze. ‘Hij is er!’

Op de eetkamertafel lagen de onderdelen van een geweer uitgespreid, een antiek geval met een enorme loop. Pedro en Antonio, ongeschoren en in stoffige overalls, stonden er hulpeloos naar te kijken. Francisco, de tuberculeuze zoon, keek toe vanaf een stoel, mager en bleek. De kleine Carmela, nu acht, zat op zijn knie.

Nadat Pedro zijn handen aan een oude krant had afgeveegd, omhelsde hij hem hartelijk. ‘Bernardo! Wat een dag om aan te komen.’ Hij haalde diep adem. ‘Antonio gaat morgen naar het front.’

‘Ze hebben me dit oude geweer gegeven, en dat probeer ik nu schoon te

maken,' vertelde Antonio trots.

'En nu weet hij niet meer hoe hij het in elkaar moeten zetten!' riep Inés uit.

'Misschien kan ik helpen.' Hij had op Rookwood een officiersopleiding gehad, en hij wist nog goed dat de andere leerlingen geschokt waren geweest toen hij had gezegd dat militaire kennis van pas zou komen als de revolutie kwam. Hij hielp ze het geweer weer in elkaar te zetten, en Inés zette een *cocido* op tafel.

'Ben je gekomen om de fascistten te vermoorden?' vroeg Carmela nieuwsgierig.

'Nou, en of.' Bernie legde een hand op haar hoofd en keek toen naar Pedro. 'Ik moet me morgen melden bij het hoofdkwartier van de partij.'

'De communisten?' Pedro schudde zijn hoofd. 'Daar zitten we nu aan vast. Hadden de Engelsen en de Fransen ons maar wapens gestuurd.'

'Stalin is een expert in revolutionaire oorlogvoering.'

'Mijn vader en ik hebben vandaag de hele dag loopgraven gegraven,' vertelde Antonio. 'Ik heb dit geweer gekregen, en morgen word ik ingezet bij de gevechten.'

Bernie haalde diep adem. 'Zouden ze voor mij ook een geweer hebben?'

'Vast wel,' zei Antonio. 'Ze kunnen iedereen gebruiken.'

'Hoe laat moet je je melden?'

's Ochtends vroeg.'

'Ik ga met je mee,' zei Bernie in een opwelling, en er ging een mengeling van opwinding en angst door hem heen. Hij pakte Antonio's hand beet en begon te lachen; samen lachten ze, met hysterische uithalen.

Toch was hij bang toen hij de volgende dag tegelijk met Pedro en Antonio opstond. Toen ze naar buiten gingen, hoorde hij artillerievuur in de verte. Hij droeg het jasje en de broek waarin hij was gekomen, met de rode zakdoek die Antonio hem had gegeven om zijn hals. Hij rilde in de grijze, koude ochtendschemering.

Op de Puerta del Sol stond een hele rij trams klaar, en de mannen, de meesten met geweren, werden door de ordedienst ingedeeld. Iedereen was gespannen tijdens de rit. Hoe verder ze bij het stadscentrum vandaan kwamen, des te meer militiemannen en vrachtwagens er op straat waren. Bij

de hekken van het Casa de Campo kwam de tram tot stilstand en een sergeant brulde dat de mannen moesten uitstappen. Bernie hoorde schoten, en zijn hart klopte in zijn keel.

Toen zag hij de lijken, zes mannen die in een rij op straat lagen, de rode zakdoek nog om hun hals. Het was niet de eerste keer dat hij een dode zag – zijn grootmoeder was opgebaard geweest in de kamer achter de winkel – maar deze mannen waren jong. Een jonge man had een zwart gaatje midden op zijn voorhoofd, met een kleine druppel bloed eronder, als een traan. Het koude zweet brak hem uit toen hij te midden van een rommelige meute militieleden achter Pedro en Antonio aan liep.

Pedro werd ingedeeld bij de mannen die loopgraven groeven, en Bernie en Antonio en een stuk of twintig anderen, sommigen met geweren en anderen zonder, moesten met een sergeant mee naar een half voltooide loopgraaf, met een wal van zandzakken aan de kant van het Casa de Campo, waar vandaan sporadisch geweervuur hoorbaar was. De situatie was chaotisch: mannen renden af en aan, vrachtwagens slipten in de modder. Onzeker kropen de mannen weg achter de zandzakken.

‘Jezus,’ zei Bernie tegen Antonio, ‘dit is geen leger.’

‘Meer hebben we niet,’ zei Antonio. ‘Hier, hou mijn geweer even vast, dan ga ik kijken.’ Er stond een ladder naast hem, en voor Bernie hem kon tegenhouden klom Antonio tegen de ladder omhoog.

‘Kom terug, idioot, straks word je nog geraakt!’ Bernie herinnerde zich wat zijn vader hem had verteld: aan het westelijk front waren duizenden nieuwe rekruten gedood toen ze even een kijkje namen over de rand.

Antonio leunde met zijn armen op de zandzakken. ‘Maak je niet druk, ze kunnen me niet zien. Allemachtig, er staat daar een hele batterij veldkanonnen. Er beweegt niets...’

Bernie vloekte, zette het geweer neer en klom omhoog. Hij greep Antonio bij zijn middel. ‘Kom naar beneden!’

‘Wind je niet zo op.’

Bernie klom nog een sport hoger en legde een hand op Antonio’s schouder, en op dat moment vuurde de scherpschutter. De kogel miste Antonio’s hoofd maar raakte Bernies arm. Hij slaakte een kreet, en met zijn tweeën vielen ze omlaag in de loopgraaf. Bernie zag zijn jas rood worden van het bloed en verloor het bewustzijn.

Een Spaanse volkscommissaris kwam hem opzoeken in het veldhospitaal.

‘Je bent niet goed bij je hoofd,’ zei hij tegen hem. ‘Je had je moeten melden bij het hoofdkwartier, dan zou je een opleiding hebben gekregen.’

‘Mijn vrienden zeiden dat ze iedereen konden gebruiken. Het spijt me.’

‘Nu ben je wekenlang uitgeschakeld,’ bromde de man. ‘En we moeten je ergens inkwartieren als je hier weg mag.’

‘Ik kan bij mijn vrienden in Carabanchel logeren.’

‘Zijn ze van de partij?’ wilde hij weten.

‘Socialisten.’

De man kreunde.

‘Hoe gaat het met de gevechten?’ vroeg Bernie.

‘We hebben een communistische brigade gevormd. We houden stand.’

Bernie had het koud. Hij trok zijn benen op. Naast hem maakte Vicente een akelig rochelend geluid in zijn slaap. Hij dacht terug aan de weken van zijn herstel in Carabanchel. Zijn pogingen om de Mera's tot het communisme te bekeren hadden geen succes gehad. Ze zeiden dat de Russen de republiek kapotmaakten. Bernie betoogde dat de Russische wreedheden werden overdreven, maar het viel niet mee om een veteraan van dertig jaar klassenstrijd te overtuigen. Soms begon hij zelf te twijfelen of het wel leugens waren wat er allemaal over de Russen werd gezegd, maar die gedachten zette hij van zich af.

De twijfels keerden echter terug toen hij wakker lag op zijn brits. Er waren harde mannen nodig geweest, maar als ze hadden gewonnen, zouden mannen zoals Establo dan nu de leiding hebben? De priester had gezegd dat het marxisme een vals geloof was. Maar het communisme was geen geloof, het was niet zoals het katholicisme; het was gebaseerd op een diepgeworteld begrip van de werkelijkheid, van de materiële wereld.

Starend in het donker probeerde hij niet aan Barbara te denken. Het deed te veel pijn, en toch bleef hij in gedachten haar gezicht zien. Herinneringen aan Barbara brachten altijd gevoelens van spijt met zich mee. Hij had haar in de steek gelaten. Nu was ze ongetwijfeld in Engeland, of misschien in Zwitserland, omsingeld door fascistische naties. Hij had vroeger altijd gezegd dat zij de dingen niet begreep, maar nu begon hij zich af te vragen hoeveel hij zelf begreep. Hij probeerde de geruststellende beelden op te roepen van een

filmpje dat hij ooit in Londen had gezien, van trekkers die door de uitgestrekte Russische velden reden, gevolgd door zingende landarbeiders met schoven koren in hun armen.

SANDY HAALDE HARRY 'S OCHTENDS VROEG THUIS OP. HET WAS koud, en de zon stond laag aan een helderblauwe hemel. Sandy stapte uit zijn Packard en gaf Harry een hand. Hij droeg een dikke camel jas en een zijden sjaal, en zijn geoliede haar glom in het zonlicht. Hij zag er blij uit, opgetogen dat hij al zo vroeg op pad was.

‘Wat een prachtige ochtend!’ zei hij, gebarend naar de lucht. ‘In de winter hebben we niet vaak van dit soort ochtenden.’

Ze reden Madrid in noordwestelijke richting uit, en de weg ging omhoog naar de Guadarramabergen. ‘Heb je zin om snel weer een keer te komen eten?’ vroeg Sandy. ‘Gewoon wij tweeën en Barbara. Ze is een beetje uit haar doen. Ik hoop dat het haar een beetje opvrolijkt.’

‘Graag.’ Harry haalde diep adem. ‘Ik wil je bedanken voor de kans om mee te doen aan dit project.’

‘Geen dank,’ zei hij minzaam.

De weg bleef klimmen, en de bergtoppen om hen heen waren al bedekt met sneeuw. Aan de andere kant van de berg daalden ze af naar een kaal bruin landschap. Ze reden door Segovia en sloegen af naar het westen, in de richting van Santa Maria la Real. Er was weinig verkeer, en het landschap lag er stil en verlaten bij. Het deed Harry denken aan de dag dat hij in Spanje was aangekomen, aan de rit naar Madrid met Tolhurst.

Na een uur sloeg Sandy af naar een stoffig karrenpad dat tussen lage heuvels door kronkelde. ‘Dit wordt hotsen en schudden, ben ik bang. Het is nog een halfuur naar de mijn.’

Op het pad waren hoefafdrukken van ezels zichtbaar, maar ook diepe sporen van zware voertuigen. Handig vermeed Sandy de diepste kuilen.

‘Sinds wij elkaar weer hebben ontmoet denk ik vaak aan Rookwood,’

mijmerde Sandy hardop. ‘Piper is teruggegaan naar onze studiekamer, hè, nadat ik van school was gestuurd? Dat schreef je in een van je brieven.’

‘Ja.’

‘Wat zal dat een triomf voor hem zijn geweest.’

‘Dat geloof ik niet. Hij heeft je naam zelfs bijna niet meer genoemd, als ik het me goed herinner.’

‘Het verbaast me niet dat hij communist is geworden. Hij had altijd al iets fanatieks. Hij keek naar me alsof hij niets liever zou willen dan me tegen een muur zetten en de trekker overhalen.’ Hij schudde zijn hoofd. ‘De communisten zijn nog steeds het ware gevaar voor de wereld, weet je. Engeland zou tegen de Sovjet-Unie moeten vechten, niet tegen Duitsland.’

‘Fascisme en communisme zijn allebei even slecht.’

‘O, toe nou toch. In een rechtse dictatuur worden mensen zoals wij tenminste beschermd, zolang we de partijlijn steunen. En je betaalt hier bijna geen inkomstenbelasting. Ik moet wel toegeven dat de bureaucratie een ramp is. Aan de andere kant moet de regering de mensen natuurlijk leren wie er de leiding heeft. Met al die procedures proberen ze orde te scheppen en gehoorzaamheid af te dwingen.’

‘Maar de bureaucratie is zo corrupt als de hel.’

‘Dit is Spanje, Harry,’ zei hij op ironische toon. ‘Diep in je hart ben je nog steeds een Rookwood-jongen, hè? Geloof je nog steeds in al die erecodes?’

‘Vroeger wel. Nu weet ik het eigenlijk niet meer.’

‘In die tijd bewonderde ik je erom. Maar het is iets voor schooljongens, Harry, het is niet het echte leven. Ik neem aan dat het academische leven ook behoorlijk beschermd is.’

‘Dat is zo, je hebt gelijk. Hier zijn me in bepaalde opzichten de ogen geopend.’

‘Het echte leven.’

‘Zeg dat wel.’

‘We hebben nu allemaal zekerheid nodig voor de toekomst, ouwe jongen. Daar kan ik je bij helpen, als je wilt.’ Er klonk een hunkering naar goedkeuring in Sandy’s toon. ‘En niets biedt meer zekerheid dan goud, zeker nu. Kijk, we zijn er.’

Nu al liep er een hoog hek van prikkeldraad rond een glooiend stuk land. Grote gaten waren uitgegraven in de gele aarde, waarvan sommige gevuld waren met water, met een aantal graafmachines ernaast. Het pad eindigde bij

een hek met een houten keet erachter. Een eindje verderop stonden nog twee keten. Een ervan was groot en de ander was slechts een lage stenen bunker. Op het hek hing een bord met de tekst: NUEVAS INICIATIVAS. GOEDGEKEURD DOOR HET MINISTERIE VAN MIJNBOUW. VERBODEN VOOR ONBEVOEGDEN.

Sandy toeterde, en een langere man kwam uit de keet rennen om het hek open te doen. Hij salueerde toen Sandy naar binnen reed. Ze stapten uit. Er stond een koude wind, en Harry drukte zijn hoed steviger op zijn hoofd.

‘Alles goed, Antonio?’ vroeg Sandy aan de portier.

‘Sí, señor Forsyth. Señor Otero wacht op u in het kantoor.’ De man gedroeg zich eerbiedig tegenover Sandy, merkte Harry op, als een ondergeschikte tegenover zijn baas. Het was vreemd om te bedenken dat Sandy personeel in dienst had.

Sandy wees in de verte, waar een grote boerderij zichtbaar was, omringd door populieren. Zwarte runderen graasden in de omliggende velden.

‘Dat land willen we kopen. Alberto is er in het geniep geweest om bodemmonsters te nemen. Hij is nu trouwens blij met je bezoek. Ik heb hem omgepraat. Hij vond het geen goed idee om iemand van de ambassade in vertrouwen te nemen, maar ik heb gezegd dat ik volledig voor je kan instaan, dat je echt niets zult loslaten.’

‘Bedankt.’ Harry voelde zich een verrader.

‘De goudader loopt recht onder die boerderij door en wordt daar zelfs rijker. De eigenaar fokt stieren voor de *corrida*. Hij is niet al te slim, en hij heeft niet in de gaten wat we hier aan het doen zijn. Ik denk dat we hem wel zo ver kunnen krijgen dat hij zijn land verkoopt.’ Uitkijkend over de velden begon hij plotseling te lachen. ‘Is het niet geweldig? Het ligt daar gewoon allemaal. Soms kan ik het zelf niet geloven. En we krijgen dat land heus wel, maak je geen zorgen. Ik heb tegen de boer gezegd dat ik hem contant zal betalen, en dan kan hij met zijn dochter in Segovia gaan wonen.’ Hij keek Harry aan. ‘Meestal lukt het me om dingen van mensen gedaan te krijgen door ze lekker te maken met iets wat ze graag willen.’

Harry bukte zich en schepte wat van de gele aarde op. De structuur was dezelfde als die in de trommel in Sandy’s kantoor.

Sandy legde een hand op zijn arm. ‘Kom, dan drinken we een kop koffie in het kantoor, om warm te worden.’ Hij voerde Harry mee naar de dichtstbijzijnde keet. ‘Er is vandaag niemand aan het werk, alleen de bewakers zijn er.’

Het kantoor was spartaans ingericht met een bureau en een paar klapstoelen. Aan een van de muren hing een affiche met een flamencodanseres, en boven het bureau waar Otero zat te lezen hing een foto van Franco. Toen Harry en Sandy binnenkwamen stond Otero op om Harry een hand te geven. Hij glimlachte, en was dit keer een stuk vriendelijker dan een paar dagen daarvoor.

‘Welkom, señor Brett, fijn dat u helemaal hierheen wilde komen. Koffie?’

‘Graag, Alberto,’ antwoordde Sandy. ‘Onze *cojones* zijn zowat afgevroren. Ga zitten, Harry.’

De geoloog zette een ketel water op een gasbrander in de hoek. Sandy ging op een punt van het bureau zitten, waarna hij een sigaret opstak. Hij keek naar de papieren waar Otero in had zitten lezen.

‘Is dit het verslag van de laatste monsters?’

‘Ja. Het resultaat is goed. Vooral de grond bij de stroom is veelbelovend. Ik ben bang dat we alleen poedermelk hebben, señor Brett.’

‘Geen probleem,’ zei Harry. ‘Het is een groot terrein.’

‘Het is uitgebreid onderzocht,’ legde Otero uit. ‘De laatste monsters zijn afkomstig van het land hiernaast.’

Otero gaf Harry en Sandy elk een beker koffie en ging weer zitten. ‘Het is enorm frustrerend. We kunnen niet intensief aan de slag zolang we geen toestemming hebben van het ministerie. Volgens de Spaanse wet behoren bodemschatten de staat toe, maar we vangen wel provisie als we de rechten tot ontginning krijgen. Het ministerie blijft om nieuwe monsters vragen, en dat kost geld. Bovendien hebben we kapitaal nodig om de boerderij te kopen. In principe hebben we de steun van de *generalísimo*, maar het ministerie blijft waarschuwen dat hij voorzichtig moet zijn, en na het Badajoz-fiasco gaat hij op hun advies af.’

‘Als Madrid toestemming verleent en het lukt jullie om de boerderij te kopen, hoeveel gaan jullie dan verdienen, zeg per jaar?’

‘Dat is niet precies te voorspellen, maar ik schat de opbrengst op twintig miljoen peseta’s,’ antwoordde Otero. ‘Als we de ader op het land van de boerderij kunnen gaan ontginnen, wie weet... misschien dertig of veertig miljoen per jaar?’

‘Dat is meer dan een miljoen pond in het eerste jaar,’ vulde Sandy aan. ‘Als je een aandeel van drie procent zou kopen, levert je dat voor een investering van vijfhonderd pond vijftienduizend pond sterling op.’

Dertigduizend als je duizend investeert.'

Harry nam een slok koffie. Er dreven klontjes poedermelk op. Sandy en Otero keken hem afwachtend aan, allebei rokend.

'Dat is veel geld,' zei Harry uiteindelijk.

'Altijd even voorzichtig,' zei Sandy terwijl hij opstond. 'Kom, dan laten we je de opgravingen zien.'

Ze leidden hem rond over het terrein, wezen hem op de verschillende kleuren van de bodem, waaraan het goudgehalte viel af te leiden. Otero legde uit dat de vele kleine ronde gaten in de grond de plaatsen waren waar bodemmonsters waren genomen.

'Laten we een kijkje nemen in het lab,' stelde Sandy voor. 'Hoe gaat het trouwens met je gehoor? Beter?'

'Ja, dat is bijna weer normaal.'

'Harry is bij Duinkerken gewond geraakt, Alberto. De Slag om Frankrijk.'

'Wat vervelend,' zei de geoloog vol sympathie.

Ze kwamen bij de bouwkeet met het laboratorium en gingen naar binnen. Lange werkbanken lagen vol glazen filters, grote metalen schalen en bakken met een heldere vloeistof en de gele aarde. Er hing een sterke geur van chemicaliën.

'Zwavelzuur,' vertelde Sandy. 'Herinner je je de scheikundelessen op school?' Ze gaven hem een rondleiding, en Otero legde uit hoe het goud werd gewonnen uit de erts. Het zei Harry weinig. Bij het verlaten van de keet keek Harry opnieuw naar de stenen bunker, en nu zag hij de tralies voor de kleine ramen.

'Wat is dat?'

'Daar slaan we het erts op dat nog een tweede behandeling moet ondergaan. Dat spul is te waardevol om het zomaar rond te laten slingeren. De sleutel ligt in het kantoor, maar je kunt door het raam naar binnen kijken, als je wil.'

Het was donker binnen, maar Harry kon meer laboratoriumapparatuur onderscheiden.

Er stonden ook verscheidene grote vaten, de meeste tot aan de rand gevuld met gele aarde.

Ze gingen terug naar het kantoor, en Otero zette verse koffie.

'Ik heb als jongeman ervaring opgedaan op de Zuid-Afrikaanse goudvelden. Ik heb er een beetje Engels geleerd, maar dat ben ik allemaal

weer vergeten,' legde hij met een verontschuldigend glimlachje uit.

'Is deze vindplaats daarmee te vergelijken?'

Otero ging zitten. 'Dit veld is uiteraard veel kleiner. De goudvondst in Witwatersrand is de grootste ter wereld, maar de kwaliteit van het erts is slecht, en de goudaders zitten diep in de grond. Hier is de kwaliteit hoog en de ader loopt bijna helemaal aan de oppervlakte.'

'Is er genoeg goud om Spanje een behoorlijke reserve op te leveren?'

'Genoeg om voor Spanje een groot verschil te maken.'

Sandy keek Harry over de rand van zijn beker aan. 'Nou, wat vind je ervan?'

'Ik ben geïnteresseerd, maar ik wil wel eerst mijn bankdirecteur in Engeland schrijven. In algemene termen, natuurlijk. Ik kan zeggen dat ik overweeg te investeren in een goudmijn, zonder te zeggen waar, en iets vertellen over de eerste resultaten.'

'Ik zou die brief eerst moeten zien,' zei Sandy. 'Dit is een vertrouwelijk project, vergeet dat niet.'

'Niemand van de ambassade mag dit weten,' waarschuwde Otero, nu niet langer gemoedelijk. 'Een brief naar Engeland zou door de censor geopend kunnen worden.'

'Niet als ik de brief per diplomatieke post verstuur,' zei Harry. 'Maar ik vind het niet erg als jullie hem eerst lezen.'

'Een bankdirecteur zegt ongetwijfeld dat het een riskante onderneming is,' voegde Sandy eraan toe.

'Ik hoef zijn advies niet op te volgen.' Harry schudde zijn hoofd. 'Drie procent van een miljoen.'

'In het eerste jaar,' benadrukte Sandy.

Harry dacht in stilte aan al het geld dat hij had kunnen verdienen als hij geen spion was geweest, en hij moest bijna hardop lachen.

Sandy sloeg met zijn handen op zijn knieën. Hij stond op en zei: 'Nou, ik moet eens terug. Ik dineer vanavond met Sebastian.'

Otero drukte Harry hartelijk de hand. 'Ik hoop dat we op u kunnen rekenen, señor. Het is een gunstig moment om te investeren. De vooruitzichten zijn zeer veelbelovend.'

Toen Harry en Sandy naar de auto liepen, ging de deur van de keet bij de poort open. Een andere man kwam naar buiten, klein en mager. Tot zijn verbijstering herkende Harry Maestres ex-verzorger, de chaperon van

Milagros.

‘Luitenant Gomez,’ zei hij zonder erbij na te denken. ‘*Buenos días.*’

‘*Buen día,*’ mompelde Gomez. Zijn gezicht stond uitdrukingsloos, maar Harry schrok van de smekende blik in zijn ogen. Het drong tot hem door dat hij een fout had gemaakt, een grote.

‘Kennen jullie elkaar?’ vroeg Sandy scherp.

‘Ja, we hebben elkaar eh... een keer op een feestje gezien.’

‘*Sí, señor,* een feestje.’ Gomez draaide zich om. Hij maakte het hek open, maar hield zijn hoofd afgewend terwijl de auto langsreed. In het spiegeltje keek Sandy hem na toen hij terugliep naar de keet.

‘Hij is onze nieuwe bewaker,’ vertelde hij losjes. ‘Hoe hebben jullie elkaar ontmoet?’

‘O, gewoon, op een feest.’

‘Je hebt een bewaker leren kennen op een feest?’

‘Als bediende, bedoel ik. De trouwe huisknecht, of zoiets. Misschien is hij betrapt toen hij het zilver wilde stelen.’

Sandy fronste zijn wenkbrauwen. ‘Het bal bij generaal Maestre waarover je me hebt verteld? Voor zijn dochter?’

Verdomme, dacht Harry, wat is Sandy snel. Het bal bij Maestre was het enige wat hij had genoemd, en dat herinnerde Sandy zich uiteraard, aangezien Maestre een vijand van hem was.

‘Precies. Daarna ben ik met zijn dochter naar het Prado geweest, en hij kwam haar ophalen. Zoals ik al zei, kennelijk is hij ontslagen.’

‘Misschien.’ Sandy zweeg even. ‘Hij had goede referenties, vertelde dat hij een werkloze oorlogsveteraan is.’

‘Misschien is hij niet ontslagen maar zelf weggegaan.’

‘Heb je die dochter daarna nog gezien?’ vroeg Sandy, nu weer op achteloze toon.

‘Nee. Ik heb je verteld dat ze niet mijn type is. Ik heb een ander meisje leren kennen,’ vervolgde hij om Sandy’s aandacht af te leiden, maar Sandy ging er niet eens op in. Harry dacht koortsachtig na. Maestre heeft Gomez als spion hierheen gestuurd, besefte hij, en ik heb hem daarnet verraden. Verdomme!

Ze reden door een dorp, en Sandy stopte voor een café. ‘Vind je het vervelend om even op me te wachten?’ vroeg hij. ‘Ik moet snel even een telefoontje plegen.’

Harry wachtte in de auto. Zou het echt zo zijn dat Maestre Gomez als infiltrant had ingezet? Wat zouden ze met hem gaan doen? Er stond veel op het spel. Hij slikte moeizaam. Een stel haveloze kinderen stond naar de grote Amerikaanse auto te kijken. Hij zwaaide naar hen, en ze renden weg, hun blote voeten glibberend in de modder.

Sandy kwam weer naar buiten. Zijn gezicht had een kille, verbeterde uitdrukking die Harry deed denken aan de dag dat hij slaag had gehad voor de klas, de dag dat hij was gaan zinnen op een manier om wraak te nemen op Taylor. Hij deed het portier open, stapte in, en glimlachte naar Harry, zijn gezicht nu weer ontspannen. ‘Vertel eens wat meer over dat meisje,’ zei hij terwijl hij de motor startte.

Harry vertelde hem dat hij een onbekende man had gered toen die door honden was aangevallen, en dat hij diens zus had ontmoet. Sandy glimlachte en knikte, maar Harry bleef denken aan de harde uitdrukking op zijn gezicht toen hij uit het café naar buiten was gekomen. Hij moest Otero hebben gebeld, dat kon niet anders. Harry beseftte dat hij zich in Sandy had vergist, dat hij geen onschuldige flierefluiter was maar de vreselijkste dingen kon doen. Het was net als op school, het kon hem geen zier schelen.

HARRY HAD AFGESPROKEN DAT HIJ NA HET BEZOEK AAN DE MIJN meteen naar de ambassade zou komen om verslag uit te brengen. Sandy zette hem thuis af, maar zodra zijn auto om de hoek van de straat was verdwenen, liep Harry naar de tramhalte.

Tolhurst zat in zijn kantoor een vier dagen oude *Times* te lezen. De stroom was uitgevallen, en hij droeg een dikke trui met een kleurig patroon tegen de kou. Door de trui zag hij er jonger uit, net een dikke schooljongen. Hij begroette Harry enthousiast.

‘Hoe is het gegaan?’ vroeg hij gretig.

‘Er is inderdaad een mijn,’ vertelde Harry toen hij ging zitten. ‘Maar er is iets helemaal misgegaan.’

‘Wat dan?’ vroeg Tolhurst geschrokken. ‘Hij heeft toch niet door wat je doet, hè?’

‘Nee. Hij heeft me rondgeleid. De mijn is voorbij Segovia. Het is een groot terrein, maar de ontginning is volgens mij nog in het beginstadium. Otero was er ook, allervriendelijkst dit keer.’

‘En?’

‘Toen we weggingen kwam de bewaker naar buiten om het hek open te doen, en ik herkende hem. Het was Gomez, een man die voor Maestre werkt. Je herinnert je misschien dat we hem op het bal hebben ontmoet.’

‘Ja, zijn vroegere oppasser, of zoiets.’

‘Ik heb hem zonder erbij na te denken begroet. Hij groette terug, maar ik kon zien dat hij doodsbang was.’

‘Jezus! Hoe reageerde Forsyth?’

‘Als door een adder gebeten. Hij vroeg waar ik Gomez van kende.’

‘En dat heb je hem verteld?’

‘Ja. Het spijt me, Simon, ik kon niet zo snel een leugentje bedenken. Ik heb gezegd dat hij vroeger voor Maestre werkte en dat hij misschien is ontslagen. Iets anders kon ik niet verzinnen.’

‘Verdomme.’ Tolhurst pakte een potlood, waar hij nerveus mee begon te spelen.

Harry was woedend op zichzelf, durfde niet te denken aan de consequenties die dit voor Gomez zou kunnen hebben. ‘Sandy was van slag. Hij stopte in een dorp om iemand te bellen, en hij keek grimmig toen hij weer naar buiten kwam. Ik vermoed dat hij Otero heeft gebeld. Simon, welke rol speelt Maestre in dit alles?’

Tolhurst beet op zijn lip. ‘Dat weet ik niet precies, maar hij is een belangrijke figuur in de strijd tussen de Falange en de monarchisten. Hij zat in de commissie die advies moest uitbrengen over de goudmijn, maar Hillgarth heeft niets uit hem los kunnen krijgen.’

Dus zelfs met de *Knights of St. George* kom je niet ver, dacht Harry.

‘Het was stom van je om die man te begroeten, terwijl je wist dat hij voor Maestre werkte,’ viel Tolhurst scherp uit. ‘Je had kunnen bedenken dat Maestre hem als spion gebruikte.’

‘Het ging te snel. Het spijt me. Ik was helemaal gericht op mijn rol als bonafide investeerder.’

Tolhurst legde het potlood neer. ‘Je kunt er vergif op innemen dat Forsyth onraad ruikt. Maestre ontslaat niet zomaar zijn ex-oppasser, een man aan wie hij zijn dochter toevertrouwt. Jezus, Harry, je hebt alles verpest.’ Hij plantte zijn beide handen op het bureau en hees zichzelf overeind. ‘Ik moet dit melden aan de kapitein. Hij is hier met sir Sam – de diplomatieke post gaat vanavond de deur uit. Ik ben zo terug.’

Harry bleef alleen achter en hij staaarde diep ellendig uit het raam. Een straathandelaar reed langs op een ezeltje, en zijn voeten sleepten bijna over de grond. Achter hem waren dikke bundels hout op het lastdier gebonden. Het was een wonder dat het ezeltje niet bezweek onder de zware last.

Snelle voetstappen naderden op de gang. Harry stond op toen Tolhurst de deur openhield voor Hillgarth, die op de voet werd gevolgd door de ambassadeur. De kapitein had een gezicht als een donderwolk, en Hoare was rood aangelopen van woede. De ambassadeur liet zich met een plof op Tolhursts stoel vallen.

‘Stommeling!’ tierde Hillgarth tegen Harry. ‘Wat bezielt jou?’

‘Het spijt me, meneer, ik wist niet dat Maestre...’

Hoare onderbrak hem. Hij richtte zich op bijtende toon tot Hillgarth. ‘Alan, ik heb je gewaarschuwd dat dit een riskante operatie zou zijn. Geen geheime operaties, heb ik altijd gezegd; we kunnen informatie verzamelen, maar verder niet. We zijn verdomme de Geheime Dienst niet. Maar nee hoor, jij en Winston moeten zo nodig avonturen aangaan! Nu staat onze relatie met de hele monarchistische factie op het spel, allemaal dankzij deze idioot!’ Hij gebaarde naar Harry alsof hij een lastig insect wegjoeg.

‘Kom op, Sam, Maestre had ons moeten vertellen dat hij zijn eigen spelletje speelde.’

‘Waarom zou hij? Het is verdomme zijn land! Waarom zou hij niet mogen infiltreren in een project van de Falange?’ briepte Hoare bevend van boosheid. ‘Maestre is een van onze beste bronnen. Ik heb me de afgelopen vijf maanden het vuur uit de sloffen gelopen om de monarchisten ervan te overtuigen dat we een gemeenschappelijk belang hebben, dat Engeland geen bedreiging voor hen vormt. Ik heb Winston geprobeerd over te halen om toeschietelijk te zijn wat Gibraltar betreft, en Negríns oproerkraaiers het land uit te zetten. Jij weet als geen ander wat ik nog meer heb gedaan. En nu komen ze erachter dat we een geheime operatie hebben geleid, eentje die botst met de hunne, ondanks al mijn beloften om ze te steunen.’

‘Als Gomez iets overkomt,’ zei Hillgarth, ‘is er geen verband met ons.’

‘Doe niet zo stom! Als Maestre inderdaad een infiltrant heeft gestuurd, is die in hun papieren gaan neuzen. En stel nou dat er ergens een aantekening is over een potentiële investeerder, ene H. Brett, tolk bij Zijne Majesteits diplomatieke dienst?’ Hoares magere gezicht verslapte, en opeens zag hij er uitgeput uit. ‘Ik kan Maestre beter opbellen om hem te waarschuwen. Ik moet proberen de schade te beperken.’

‘Het spijt me, meneer,’ stamelde Harry. ‘Als ik had geweten...’

Hoare keek Harry vernietigend aan, zijn bovenlip opgetrokken. ‘Als je wát had geweten? Jij hoort niet te weten, jij hoort gewoon te doen wat je wordt opgedragen.’ Hij richtte zich weer tot Hillgarth. ‘Zet dat hele project onmiddellijk stop. Stuur die idioot naar huis, dan kan hij in Noord-Afrika tegen de Italianen gaan vechten. Ik heb steeds gezegd dat we Forsyth beter rechtstreeks hadden kunnen benaderen, zonder al dat geheimzinnige gedoe.’

Hillgarth praatte zacht, maar met een ondertoon van onderdrukte woede. ‘Sam, we waren het erover eens dat dat te riskant was zolang we niet wisten

wat het project hem waard was. Dat weten we nu, we weten hoe belangrijk het is. En Brett is niet ontmaskerd; het zou zijn geloofwaardigheid zelfs kunnen versterken dat hij Forsyth heeft verteld dat hij Maestres mannetje kende.'

'Ik moet Maestre bellen, en ik wil dat jij erbij bent.' Hoare stond op, en Tolhurst haastte zich om de deur voor hem open te houden. 'Je had beter moeten weten, Tolhurst.'

Langzaam deed Tolhurst de deur achter hen dicht. 'Ga maar naar huis, Harry. Hier wordt tot diep in de nacht over gediscussieerd.'

'Ik heb afgesproken om vanavond naar het theater te gaan. Is dat goed?'

'Ga je gang.'

'Tolly, wat bedoelde Hoare, dat je beter had moeten weten?'

Tolhurst glimlachte wrang. 'Ik ben je oppasser, Harry. Ik hou in de gaten wat je doet en ik breng verslag uit aan kapitein Hillgarth. Elke onervaren spion heeft een oppasser, en ik ben de jouwe.'

'O.' Harry had dit wel vermoed, maar de bevestiging was toch een teleurstelling voor hem.

'Ik heb steeds gezegd dat je het goed deed. Hillgarth was een beetje ongeduldig, maar ik heb hem duidelijk gemaakt dat Forsyth voorzichtig moet worden aangepakt. Tot nu toe deed je het heel aardig, maar je kunt je geen fouten permitteren, niet in dit vak.'

Harry wist niet wat hij moest zeggen.

'Ik had niet verwacht dat je zo'n kapitale blunder zou begaan. Dat is het probleem: als je iemand aardig vindt, kleurt dat je oordeel.' Hij keek Harry verwijtend aan. 'Ga maar naar huis. Zorg dat je Hillgarth niet meer onder ogen komt. Ik bel je als we je nodig hebben.'

Harry kwam te laat in het theater. Hij had urenlang lopen ijsberen, denkend aan zijn vergissing, de woede van Hoare en Hillgarth, Tolhursts bekentenis dat hij hem in zekere zin had bespioneerde. Ik ben niet geschikt voor dit werk, dacht Harry, en ik zou er nooit zelf voor hebben gekozen. Als ze hem naar huis stuurden zou hij dat niet betreuren, zelfs niet als ze hem oneervol ontsloegen. Het zou een opluchting zijn om Sandy nooit meer te zien. Intussen kon hij de gedachte aan Gomez niet van zich af zetten, de plotselinge doodsangst in zijn ogen.

Toen hij op zijn horloge keek, beseftte hij met een schok hoe laat het was. Nadat Sofia al die tijd voortdurend in zijn gedachten was geweest, had hij die dag bijna helemaal niet aan haar gedacht. Hij kleeedde zich haastig om, pakte zijn jas en hoed en snelde de deur uit.

Sofia wachtte al op hem, een kleine figuur met een baret en haar oude zwarte jas die in de schaduw naast de deuren stond terwijl goed geklede stellen de trap naar het theater op liepen. Ze had geen handtas bij zich; misschien kon ze zich geen tas veroorloven. Zodra hij haar zag, klein en kwetsbaar, sprong zijn hart op van vreugde. Hij rende naar haar toe, en zag dat een bedelaar, een oude man in een zelfgemaakte rolstoel, haar had aangeklampt.

‘Ik heb alles gegeven wat ik kan missen,’ zei ze.

‘Geef me wat meer, zodat ik morgen eten kan kopen.’

‘Sofia,’ zei hij ademloos, ‘sorry dat ik je heb laten wachten.’ Hij gaf de bedelaar vijftig centimo, en de man duwde zichzelf weg.

‘Er was een eh... crisis op de ambassade. Sta je hier al lang?’

‘Nee. Maar die man dacht dat ik geld had omdat ik naar het theater kan gaan.’

‘Gelukkig is hij nu weg.’ Hij glimlachte naar haar. ‘Ik ben blij je te zien.’

‘Ik ook.’

‘Hoe gaat het met Enrique?’

‘Hij is bijna weer de oude.’

‘Mooi. Zullen we naar binnen gaan?’ Hij bood haar zijn arm aan, en ze haakte in. Haar lichaam voelde heerlijk warm tegen het zijne.

Sofia had heel erg haar best gedaan: haar lange haar was modieus gekruld aan de punten, en ze had zich opgemaakt met poeder en lippenstift. Ze zag er prachtig uit. De rest van het publiek in de vestibule waren welgestelde bourgeois, de vrouwen met parelkettingen en oorbellen. Sofia bekeek hen met geamuseerde minachting in haar blik.

De zaal was uitverkocht. Iemand op de ambassade had Harry verteld dat het culturele leven weer een beetje op gang kwam, en degenen die het zich konden veroorloven hunkerden kennelijk naar een avondje uit.

Sofia deed haar jas uit. Eronder droeg ze een lange, goed passende witte jurk die haar donkere huid accentueerde. Het décolleté was dieper dan de huidige mode voorschreef. Snel wendde Harry zijn blik af.

In de pauze gingen ze iets drinken in de foyer. Sofia leek zich slecht op

haar gemak te voelen in de drukte, en ze verslikte zich in haar eerste slok wijn.

‘Gaat het?’

Ze lachte nerveus. ‘Sorry. Ik ben zo veel mensen niet gewend. Als ik niet aan het werk ben, ben ik thuis. Ik ben meer gewend aan koeien dan aan mensen,’ voegde ze er spottend aan toe. Een vrouw staarde haar met opgetrokken wenkbrauwen aan.

‘Hoe is het om in een melkerij te werken?’ Harry wist dat er in de achterafstraatjes van Madrid veel van dat soort kleine bedrijfjes waren, benauwd en onhygiënisch.

‘Je moet er hard werken, maar ik krijg tenminste gratis melk.’

Je kunt niet alleen van melk leven.’

‘Voor ons is het een belangrijke aanvulling. En wij krijgen geen verdunde melk. Er komt elke dag iemand van de overheid langs om honderd liter op te halen. Voor de rantsoenen doen ze er zo veel water bij dat ze tweehonderd liter kunnen verdelen.’

‘Schandalig.’ Harry schudde zijn hoofd.

‘Je bent een rare man,’ zei ze.

‘Hoezo?’

‘Je belangstelling voor mijn leven. Een stinkende melkerij is volgens mij iets heel anders dan wat jij gewend bent.’ Ze glimlachte sarcastisch en liet haar stem dalen. ‘De mensen om ons heen praten over de dingen die ze op de zwarte markt hebben gekocht en hun problemen met dienstmeisjes – zijn dat niet de gesprekken die jouw soort mensen normaal gesproken voert?’

‘Ja. Maar ik heb er genoeg van.’

De bel ging, en ze gingen terug naar de zaal.

Tijdens de tweede helft draaide Harry zich een paar keer naar haar toe, maar ze ging helemaal op in het stuk, keek hem niet zo af en toe glimlachend aan, zoals hij had gehoopt. Ze bereikten het punt dat lady Macbeth slaapwandelt, gekweld door schuldgevoelens over de moord die ze haar man heeft laten plegen. ‘Zal ik dan nooit meer schone handen hebben?’ Er ging een plotselinge golf van paniek door Harry heen bij de gedachte dat hij misschien de dood van Gomez op zijn geweten had, dat er misschien bloed aan zijn handen kleefde. Snakkend naar adem greep hij de armleuningen beet. Bezorgd keek Sofia hem aan. Na afloop van het stuk klonk het volkslied uit de luidsprekers. Harry en Sofia gingen staan, maar ze brachten niet de

fascistische groet zoals veel anderen in het publiek.

Buiten in de kou voelde Harry zich nog steeds niet goed. Zijn oren gonsden, zijn hart hamerde, en zijn benen trilden. Waarschijnlijk was het een vertraagde reactie op alles wat er die dag was gebeurd. Onderweg naar de tramhalte probeerde hij met Sofia te praten, maar zijn stem klonk onvast. Hij gaf haar geen arm, want hij wilde niet dat ze kon voelen hoe erg hij trilde.

‘Wat vond je van het stuk?’

‘Erg mooi,’ zei ze. ‘Ik wist niet dat Shakespeare zo hartstochtelijk kon schrijven. Alle moordenaars krijgen hun verdiende loon.’

‘Ja.’

‘Zo gaat het in de echte wereld helemaal niet.’

Hij had haar niet goed verstaan, en ze moest het herhalen. ‘Nee, je hebt gelijk,’ beaamde hij.

Tegen de tijd dat ze bij de tramhalte waren, beefde Harry van top tot teen, en hij verlangde er hevig naar om weg te zijn uit de kou. Er stond niemand anders bij de halte, wat waarschijnlijk betekende dat ze net een tram hadden gemist. Hij moest gaan zitten. In stilte vervloekte hij de paniekaanval; waarom moest het juist nu gebeuren?

‘Voel je je niet goed?’ hoorde hij Sofia vragen.

Het had geen zin om te liegen, want hij voelde dat zijn gezicht nat was van het koude zweet. ‘Nee, ik voel me niet goed, sorry. Ik krijg soms van dit soort aanvallen sinds ik in Frankrijk heb gevochten. Het spijt me, het gaat wel weer over.’

‘Je hoeft je niet te verontschuldigen,’ protesteerde ze. ‘Na de burgeroorlog heb ik ook mannen gezien die er last van hadden. Laten we een taxi nemen, dan breng ik je thuis. Het is niet goed dat je hier in de kou zit.’

‘Het gaat echt wel weer over.’ Hij vond het vreselijk om zo’n slappeling te zijn.

‘Nee, we nemen een taxi.’ Opeens nam ze de leiding, zoals ze bij haar thuis ook had gedaan. ‘Ik loop naar het kruispunt, daar zag ik net een paar taxi’s staan.’

‘Ja, maar...’

‘Ik ben zo terug.’ Ze raakte zijn arm aan, glimlachte en liep weg.

Harry leunde achterover tegen het koude glas en haalde diep adem, in door zijn neus en uit door zijn mond, zoals hij het in het ziekenhuis had geleerd. Even later stopte er een taxi.

Zodra hij op de warme achterbank zat voelde hij zich beter. Hij glimlachte spijtig naar Sofia. ‘Wat een einde van de avond... Zet me maar af, dan betaal ik de taxi om je naar huis te brengen.’

‘Nee, ik wil zeker weten dat je veilig thuis komt. Je bent heel erg bleek,’ stelde ze op zakelijke toon vast.

De taxi zette hen af. Harry was bang dat hij haar hulp nodig zou hebben om de trap op te lopen, maar het lukte hem op eigen kracht. Hij ging haar voor naar de *salón*.

‘Ga zitten,’ droeg ze hem op. ‘Heb je sterkedrank in huis?’

‘Er staat een fles whisky in de kast.’

Ze haalde een glas uit de keuken en ze schonk hem in. Hij kikkerde er meteen van op. Ze glimlachte naar hem. ‘Gelukkig, je krijgt weer een beetje kleur.’ Ze stak de *brasero* aan en kwam naast hem zitten op de bank.

‘Neem zelf ook een glas,’ zei hij.

‘Nee, dank je. Ik hou niet van whisky.’ Ze keek naar de foto van zijn ouders.

‘Dat zijn mijn vader en moeder,’ vertelde hij haar. ‘Je moeder heeft me haar trouwfoto laten zien, die keer dat ik Enrique thuisbracht.’

‘Mijn ouders met mijn oom Ernesto.’

‘Je oom was priester, is het niet?’

‘Ja, in Cuenca. We hebben sinds het begin van de burgeroorlog niets meer van hem gehoord. Hij zou dood kunnen zijn; Cuenca lag in de republikeinse zone. Vind je het vervelend als ik rook, Harry?’

‘Ga je gang.’ Hij pakte een asbak van de salontafel en gaf haar die aan. Zijn hand trilde een beetje, zag hij.

‘Was het erg?’ vroeg ze. ‘De oorlog in Frankrijk?’

‘Er ontplofte een granaat vlak naast me. De man met wie ik was werd erdoor gedood. Ik ben een tijdlang doof geweest en ik had last van die ellendige paniekaanvallen. Het gaat de laatste tijd een stuk beter. Ik dacht dat ik ervan af was, maar vanavond kwam het terug.’

‘Zorg je wel goed voor jezelf?’

‘Wees maar niet bang. Ik krijg goede voedselrantsoenen en ik woon in dit grote huis.’

‘Het is een mooie woning.’ Ze keek om zich heen. ‘Toch hangt er op de een of andere manier een sombere sfeer.’

‘Eigenlijk is dit huis veel te groot voor mij alleen. Vroeger woonde er een

communistiche volkscommissaris.'

'Die mensen zorgden goed voor zichzelf,' zei ze met een zucht.

'Soms heb ik het gevoel dat ik zijn aanwezigheid kan voelen,' bekende Harry een beetje beschaamd.

'Madrid zit tegenwoordig vol met geesten.'

Van het ene moment op het andere werd het donker in de kamer, op de gloed van de *brasero* na, en ze slaakten een kreet. 'Alweer een stroomstoring,' mopperde Sofia.

'Uitgerekend op dit moment.'

Ze lachten allebei.

'Ik heb kaarsen in de keuken,' zei Harry. 'Als je me bijlicht met een lucifer ga ik ze halen. Tenzij je liever nu naar huis gaat?'

'Nee,' zei ze. 'Ik vind het gezellig om te praten.'

Harry stak kaarsen aan en zette ze op schoteltjes. De vlammetjes hulden de kamer in een flakkerende gele gloed. Opnieuw viel het Harry op dat Sofia's haar niet helemaal zwart was maar ook warme bruintinten had. Haar gezicht had een trieste uitdrukking.

'Er zijn de hele tijd stroomstoringen,' zei ze. 'Je raakt eraan gewend.'

'Weet je,' zei Harry na een stilte, 'ik heb hier meer ontberingen gezien dan ik ooit voor mogelijk had gehouden.'

'Ja, het valt niet mee,' beaamde Sofia. 'Herinner je je onze *beata*, señora Avila? Ze was gisteren bij ons. Volgens haar is de priester bezorgd dat we niet goed voor Paco kunnen zorgen, en wil hij hem naar een weeshuis sturen. Hij wil niet zelf komen omdat we niet naar de kerk gaan. Dat is natuurlijk de ware reden dat ze Paco bij ons weg willen halen. Maar ze krijgen hem niet.' Haar mond kreeg een verbeterd trek. 'Enrique kan nu weer aan het werk. Misschien is er plaats voor hem in de melkerij.'

'Een vriendin van me, een Engelse vrouw, heeft een tijdje in een van de weeshuizen gewerkt. Ze vertelde dat de kinderen slecht worden behandeld. Ze hield het er niet uit.'

'Ik heb gehoord dat er zelfs kinderen zijn die zelfmoord plegen. Daar ben ik bang voor met Paco. Hij is zo angstig. Hij praat bijna nooit, en alleen met ons.'

'Is er niemand die... hoe zal ik het zeggen... die hem kan helpen?'

'Wie?' zei ze met een bitter lachje. 'Hij heeft alleen ons.'

'Ik vind het heel erg naar.'

Haar grote ogen glinsterden in het kaarslicht. ‘Jij kunt het niet helpen. Je hebt ons geholpen. Je hebt hart voor de mensen. De buitenlanders en de Spanjaarden met geld sluiten hun ogen voor de manier waarop de mensen hier leven. Het gewone volk is vertrappt en apathisch geworden. Het voelt goed om iemand te ontmoeten die zich het lot van de bevolking wel aantrekt.’ Ze glimlachte naar hem. ‘Zelfs al maakt het je verdrietig. Je bent een goed mens.’

Harry dacht aan Gomez, de doodsangst in zijn ogen, en hij schudde zijn hoofd. ‘Nee. Ik zou graag een goed mens willen zijn, maar ik ben het niet.’ Hij slaakte een diepe zucht. Hij keek haar aan en zag dat ze nog steeds glimlachte. Langzaam stak hij zijn arm uit en nam hij haar hand in de zijne. ‘Jij bent een goed mens.’

Ze trok haar hand niet weg, en haar ogen kregen een zachtere uitdrukking. Aarzelend boog hij zich naar voren en legde hij zijn lippen tegen de hare. Haar jurk ritselde toen ze tegen hem aan leunde en hem terugkuste, een lange diepe kus met de scherpe smaak van rook. Hij maakte zich los.

‘Het spijt me,’ zei hij. ‘Je bent in mijn huis, en ik wilde geen misbruik...’

Ze schudde haar hoofd. ‘Ik ben blij dat ik met je mee naar boven ben gegaan. Je voelde je niet goed, dat zag ik aan je. En ik ben aan je blijven denken sinds de eerste keer dat je bij ons was,’ bekende ze. ‘Ik wilde geen gevoelens voor je hebben, ons leven is zo al gecompliceerd genoeg. Daarom ben ik niet meteen naar een dokter gegaan.’ Ze zweeg even. ‘Arme Enrique. Zie je nou wel, ik ben een egoïst.’

Hij kneep in haar hand. ‘Je bent de minst egoïstische persoon die ik ooit heb ontmoet.’ Nog steeds aarzelde hij; hij kon niet geloven dat dit werkelijk gebeurde.

‘Harry,’ zei ze.

‘Niemand spreekt mijn naam uit zoals jij,’ zei hij met een lach.

‘Jouw naam is makkelijker uit te spreken dan de manier waarop de Engelsen David zeggen.’

‘De jongen uit Leeds?’

‘Ja. We hebben een tijd verkering gehad. In een oorlog moet je elke kans die je krijgt aangrijpen. Nu ben je misschien wel geschokt. De katholieken zouden me een verdorven vrouw noemen.’

‘Ik niet,’ verzekerde hij haar, en hij boog zijn hoofd om haar nogmaals te kussen.

BARBARA HAD WEL EENS GEHOORD DAT LIEFDE KON OMSLAAN IN haat. Ze had het niet willen geloven, maar het was waar. Sandy had gezegd dat haar hart een sentimentele slappe hap was, maar hij had ongelijk; het barstte van verachting. Ze probeerde haar gevoelens zo goed en zo kwaad als het ging te verbergen.

Het was woensdag, en ze had Luis opnieuw gesproken. Augustín zou over drie weken terugkomen van verlof, op 4 december. Tegen die tijd zou Luis teruggaan naar Cuenca en definitieve afspraken maken. De datum voor de ontsnapping zou afhangen van het rooster van de bewakers, maar het moest voor de kerst nog lukken. Tot die tijd moest ze ervoor zorgen dat Sandy niets vermoedde.

Het huis met de grote kamers en de dure, brandschone meubels benauwde haar meer en meer. Soms wilde ze het liefst de vergulde spiegels van de muren halen en kapotsmijten op de geboende vloeren. Terwijl ze rusteloos door het huis drentelde begon ze zich af te vragen of ze soms echt gek werd.

Na hun woordenwisseling over het weeshuis had Barbara zichzelf opnieuw gedwongen om zich zo onderdanig en beminnelijk mogelijk op te stellen. De zondag na hun ruzie was Sandy 's ochtends weggegaan in de auto. Voor zaken, zei hij. Barbara maakte een wandeling en kocht Andalusische rozen in een exclusieve bloemenzaak; ze waren erg duur maar het waren Sandy's favoriete bloemen. Ze zette het boeket in een vaas op de eettafel, en hij boog zich voorover om eraan te ruiken toen ze 's avonds aan tafel gingen.

‘Erg mooi,’ zei hij op kille toon, duidelijk nog steeds kwaad. ‘Dus je hebt de bokkenpruik afgezet?’

‘Het heeft geen zin om ruzie te maken,’ zei ze zacht.

‘Je brief aan zuster Inmaculada is slecht gevallen. Een paar mensen

hebben me gevraagd of ik soms een revolutionair in huis heb.'

'Sandy, het is echt niet mijn bedoeling om problemen te veroorzaken met je zakenvrienden. Kan ik geen ander vrijwilligerswerk doen, in een van de veteranenziekenhuizen misschien?'

'Die worden bijna allemaal door de Falange geleid. Ik wil niet dat je straks ook nog met hen ruzie gaat maken.'

'Zolang ik maar niet hoef aan te zien dat kinderen worden mishandeld.'

Hij keek haar aan, zijn ogen hard en koud. 'De meeste kinderen op deze wereld worden mishandeld. Tenzij je geluk hebt, zoals mijn broer. Jij bent mishandeld, ik ben mishandeld.'

'Niet op die manier.'

'Het is allemaal mishandeling.' Hij haalde zijn schouders op. 'Ik zal met Sebastian gaan praten over de veteranen.'

'Bedankt.' Ze probeerde dankbaar te klinken. Sandy boog zich zwijgend over zijn bord.

Sinds hun ruzie had hij geen seksuele toenadering meer gezocht. De middag erna was Barbara naar de keuken gegaan om iets met Pilar te bespreken, en op de trap had ze haar horen lachen. Sandy was ook in de keuken. Nonchalant leunend tegen de tafel rookte hij een sigaret, een wellustige grijns op zijn gezicht. Pilar was bezig met de afwas, eveneens lachend, en ze bloosde hevig toen ze Barbara binnen zag komen.

'Hier is het boodschappenlijstje, Pilar,' zei Barbara ijsig. 'Ik leg het op tafel.'

Zij was er niet op teruggekomen, maar hij wel. Ze zaten in de *salón*, Sandy met een glas whisky in zijn hand. 'Leuk meisje, Pilar,' zei hij glimlachend. 'Ze kan soms heel ondeugend zijn.'

Barbara keek niet op van haar borduurwerkje. Hij gaat me straffen, dacht ze, alsof het me nu nog iets kan schelen. 'Het blijft me verbazen dat mannen altijd met dienstmeisjes flirten,' zei ze luchtig. 'Het zal wel een schooljongensfantasie zijn.'

'Het is maar goed dat jij mijn fantasieën niet kent,' zei hij. 'Je zou er niet blij mee zijn.' Hij zei het op een toon die haar de rillingen bezorgde.

'Ik moet het patroon halen dat mijn moeder me heeft gestuurd.' Ze liep de kamer uit. Op de gang bleef ze even staan om een paar keer diep adem te halen. Soms moest ze gewoon even bij hem weg, zichzelf moed inspreken: Ik ga een uurtje bij hem zitten en dan een paar minuten de kamer uit, en dan ben

ik weer een uur dichter bij de dag dat ik voorgoed bij hem weg kan.

Ze ging naar hun slaapkamer. Ze had het patroon niet nodig, had het alleen als voorwendsel gebruikt. Eenmaal boven opende ze de la van haar bureau en voelde ze aan haar bankboekje. De sleutel van het bureau zat altijd in haar zak.

Nu moest ze weer naar beneden, proberen de dingen te sussen. Ze zou hem vragen hoe het met Harry ging, of hij mee ging doen aan het project, wat het ook was. Als hij het nodig vond om Pilar te gebruiken om haar belachelijk te maken, dan moest hij dat maar doen. Ze zou doen alsof ze gekwetst was, dan zou ze een extra excuus hebben om niet met hem te vrijen als hij weer avances maakte.

Tot haar opluchting begon Sandy die avond niet nog een keer over Pilar. Toen ze naar Harry vroeg, vertelde hij haar dat hij hem voor donderdag te eten had gevraagd, Hij stond op, zei dat hij aan het werk moest, en ze slaakte een zucht van verlichting toen de deur achter hem dichtviel.

Kort daarna ging de telefoon. Het rinkelen stopte vrijwel meteen, dus Sandy had kennelijk opgenomen in zijn werkkamer. Even later schrok ze opnieuw op, dit keer van de deurbel. Wie kan dat nou zijn, vroeg ze zich af, zo laat op de avond?

Ze hoorde Pilars voetstappen in de gang, en even later klopte ze op de deur van de huiskamer. ‘Wie is het?’ vroeg Barbara geërgerd.

Pilar keek haar niet aan. ‘Neem me niet kwalijk, señora, er is iemand voor señor Forsyth aan de deur. Hij ziet er...’ ze aarzelde ‘...buitenlands uit. Ik weet dat señor Forsyth niet graag wordt gestoord als hij aan het werk is.’

‘Ik praat zelf wel met hem.’ Ze liep langs Pilar heen, de koude lucht van de openstaande buitendeur tegemoet. Op de stoep stond een oudere man in een gevlekte jas, die beleefd zijn vilthoed afnam. Hij droeg een bril die in het midden met plakband bij elkaar werd gehouden.

‘¿Perdón, señora, está el señor Forsyth en casa?’ Hij sprak gebroken Spaans met een Frans accent.

‘Hij is thuis,’ antwoordde ze in het Frans. ‘Wat kan ik voor u doen?’

‘U spreekt Frans!’ zei de man opgelucht. ‘Het spijt me dat ik u stoort. Mijn naam is Henri Blanc, en ik heb iets voor señor Forsyth.’ Hij haalde een klein canvas tasje uit zijn zak.

Barbara keek niet-begrijpend van het tasje naar de man.

‘Laat me het uitleggen,’ zei hij. ‘Ik ben een van de vluchtelingen die señor Forsyth heeft geholpen.’

‘O, ik begrijp het.’ Dat verklaarde de sjofele kleren en het Franse accent. De man was een joodse vluchteling. Ze hield de deur open. ‘Komt u binnen.’

‘Nee, ik wil u niet storen. Ik ben zo laat gekomen omdat ik vandaag pas heb gehoord dat ik door kan naar Portugal,’ zei hij met een blij glimlach. ‘Ik vertrek morgenochtend vroeg met mijn gezin, maar ik kon niet weggaan zonder af te geven wat ik heb beloofd.’ Opnieuw stak hij haar het tasje toe. ‘Alstublieft. Het is de beste kwaliteit. Ze zijn al heel lang in de familie, maar het is het waard om naar Portugal te komen.’

‘Dank u wel.’ Barbara pakte het tasje aan. ‘U hebt een heel eind moeten lopen – wilt u echt niet even binnenkomen?’ Ze keek naar zijn versleten schoenen en concludeerde dat hij waarschijnlijk helemaal uit Frankrijk was komen lopen.

‘Nee, dank u, ik moet terug. Ik wilde alleen mijn belofte houden. Bedank señor Forsyth uit mijn naam. We zijn zo bang geweest; we hebben gehoord dat de Duitsers republikeinse vluchtelingen terugsturen uit Frankrijk en we vreesden dat ze ons wilden uitruilen. Nu zijn we gelukkig veilig, dankzij uw man.’ Hij gaf haar een hand, zette zijn hoed weer op en liep weg, licht hinkend.

Barbara deed de deur dicht. Ze zag een schaduw boven aan de trap naar het souterrain en beseftte dat Pilar het gesprek had afgeluisterd. Zou het van nu af aan op deze manier gaan?

‘Pilar,’ zei ze scherp, ‘maak alsjeblieft een kop chocolademelk voor me.’

De schaduw bewoog en het meisje riep: ‘*Sí, señora.*’ Haar snelle voetstappen kletterden omlaag.

Barbara stond nog steeds in de hal met het tasje in haar handen. Het waren geen munten, daarvoor woog het te weinig. Ze ging terug naar de woonkamer. Daar trok ze het koord los en vervolgens schudde ze de inhoud in haar handpalm.

Het waren ringen en kettingen, een paar broches en een aantal vreemd gevormde voorwerpen die wellicht een religieuze betekenis hadden. Alle sieraden waren van goud. Verwonderd fronste ze haar wenkbrauwen.

Ze kon het tasje beter aan Sandy geven. Langzaam liep ze de trap op naar boven. Onder de deur van de werkkamer was een streep licht zichtbaar. Ze

kon hem horen praten, dus hij was kennelijk nog steeds aan de telefoon. Ze hief haar hand om te kloppen, maar wat ze hem hoorde zeggen weerhield haar.

‘Hij zou nu toch moeten praten. Je bent de hele dag met hem bezig geweest. Wat heb je met hem gedaan?’ Er was een stilte, toen weer Sandy’s stem. ‘Die Marokkaanse veteranen zijn taai. Hij zegt nog steeds dat Gomez zijn echte naam is? Dat kan natuurlijk best, anders hadden ze voor vervalste papieren moeten zorgen, en dat is het terrein van de Gestapo.’ Weer werd het even stil. Sandy bromde een paar keer instemmend, maar toen hij weer sprak had zijn stem een harde, boze klank. ‘Ik laat het aan je over. Er zijn genoeg plaatsen rond Santa Maria. Ik moet ophangen. Ik heb Bretts papieren hier. Nee, hij vertrouwt me. Ja. *Adiós.*’ Er klonk geratel toen hij de hoorn neerlegde.

Pilar had de chocolademelk in de salon neergezet. Barbara liet zich zwaar op haar stoel vallen, het tasje in haar schoot. Waar was Sandy in hemelsnaam bij betrokken? Ze dacht aan de honende opmerking over zijn fantasieën. Hij is tot alles in staat, realiseerde ze zich, ik ken hem eigenlijk helemaal niet. Met een zucht legde ze het tasje op het tafeltje naast haar stoel. Ze staarde ernaar, haar hele lichaam gespannen, haar oren gespitst op voetstappen in de gang.

SOFIA EN HARRY LIEPEN LANGZAAM DOOR DE MENIGTE OP DE RASTRO. Het was zondag, bewolkt en koud, en het was druk op de grootste markt van Madrid. Op de houten stallen lagen alle mogelijke soorten rommel uitgesteld: goedkope prullaria, onderdelen van machines, kanaries in houten kooien. Harry zou het liefst Sofia's hand vasthouden, maar dat was tegenwoordig verboden omdat het als onzedelijk werd beschouwd, behalve als het stel getrouwd was. Hier en daar stonden *guardias* opgesteld, die het publiek met kille, harde ogen in de gaten hielden.

Het was precies een week geleden dat ze bij Harry thuis de liefde hadden bedreven. Sindsdien hadden ze elkaar bijna elke dag gezien. Harry had geen instructies om zijn spionagewerk voort te zetten, dus had hij niet veel te doen. Sofia kwam 's avonds bij hem langs, maar ze bleef nooit lang omdat ze 's ochtends zo vroeg op moest.

Harry was intens gelukkig nu hij voor het eerst van zijn leven echt verliefd was, blij dat zijn ordelijke leventje op zijn kop stond. Will had hem geschreven, verteld hoe lastig het was om huishoudelijke hulp te vinden op het platteland en dat de kinderen problemen hadden op school, en hij had zich heel ver verwijderd gevoeld van de wereld waarin zijn neef leefde, hoewel hij tegelijkertijd een golf van liefde door zich heen voelde gaan.

Wel waren er geheimen. Harry wilde niets liever dan Sofia vertellen over zijn werk als spion en hoe vreselijk hij het vond dat zijn enige vriend op de ambassade zijn oppasser bleek te zijn, maar dat kon en mocht hij niet doen. Op haar beurt had Sofia thuis niet van hun relatie verteld. Ze vond het niet het goede moment. Als ze Enrique vroeg om 's avonds voor hun moeder en Paco te zorgen, vertelde ze hem dat ze uitging met de meisjes van de melkerij.

Die zondag was het Sofia's wekelijkse vrije dag. Enrique was op haar verzoek thuisgebleven om voor hun moeder en Paco te zorgen.

Ze hadden eerst bij Harry thuis de liefde bedreven en waren daarna op voorstel van Sofia naar de rommelmarkt gegaan. Terwijl ze zich door de menigte wurmden fluisterde Harry in haar oor: 'Je ruikt nooit naar melk. Hoe komt dat?'

Ze lachte. 'Waar ruik ik dan wel naar?'

'Naar jezelf. Heerlijk schoon.'

'Toen ik daar ging werken heb ik me voorgenomen om nooit te ruiken zoals de anderen. Er is daar een douche, ijskoud water, een betonnen vloer en een afvoer zonder rooster waar je je nek over kunt breken, maar ik neem elke dag een douche.'

'Jij laat je door niemand klein krijgen, hè?'

'Nee.' Ze glimlachte naar hem. 'Ik hoop van niet.'

Ze liepen verder, lachend om de bizarre dingen die te koop werden aangeboden, en ze kwamen op het deel van de markt waar etenswaren werden verkocht. Het aanbod was schaars, met alleen hier en daar verlepte groente. Een slagersstal verkocht slachtafval dat Harry al van meters afstand kon ruiken, maar er stond wel een lange rij. Sofia zag dat hij een vies gezicht trok.

'De mensen kopen tegenwoordig alles,' zei ze. 'Een hond kan nog niet leven van de rantsoenen.'

'Ik weet het.'

'Iedereen is ten einde raad. Daarom heeft Enrique dat baantje genomen, weet je. In zijn hart is hij een goed mens, hij wilde geen spion zijn.'

'Ben je een beter mens als je slecht bent in spioneren?'

'Misschien wel. Mensen die er goed in zijn om anderen te bedriegen kunnen niet deugen, of wel soms? Hij is gelukkiger als straatveger.'

'Hoe gaat het met zijn been?'

'Steeds beter. Hij is 's avonds nog steeds moe, maar dat gaat wel weer over. Señora Avila is teleurgesteld. Nu er meer geld binnenkomt kan ze niet meer tegen de priester zeggen dat we niet voor Paco kunnen zorgen.'

'Wat was je oom eigenlijk voor iemand, de priester?' vroeg hij.

'Mijn ouders zijn toen ik klein was van Tarancón naar Madrid verhuisd om werk te zoeken, en mijn oom kreeg een parochie in Cuenca. Mijn ouders waren republikeinen, maar ze hielden wel contact. Familie is alles in Spanje.'

Vroeger gingen we elke zomer een paar dagen bij mijn oom Ernesto logeren. Ik weet nog hoe verbaasd ik was over zijn *sotana*,' vertelde ze lachend. 'Mijn oom droeg een jurk! Het was een schat. Ik mocht de kandelaars in de kerk poetsen. Ik maakte er een potje van, maar hij zei dat het niet erg was. Hij liet ze later vast door iemand anders nog een keer poetsen.' Ze keek Harry aan. 'Na de oorlog vond mijn moeder dat een van ons naar Cuenca moest gaan om te zien of hij nog leefde. We hadden er het geld niet voor, en volgens mij was dat maar goed ook. Ik heb gruwelverhalen gehoord over wat er daar met de priesters en de nonnen is gebeurd.'

'Het moet vreselijk zijn geweest.'

Ze kneep even in zijn hand, verborgen tussen de mensen om hen heen. 'Ik had in elk geval ouders die voor me zorgden. Ik ben niet naar een kostschool gestuurd, zoals jij.'

Een eindje verderop werd de straat breder, en Harry zag een groot aantal goed geklede mensen die zich voor de kramen verdrongen. Twee *civiles* keken toe vanuit een portiek.

'Wat is daar gaande?' vroeg Harry.

'Daar worden de spullen verkocht die in 1936 uit de huizen van de rijken zijn weggehaald,' legde Sofia uit. 'De mensen hebben geld nodig om eten te kopen, dus doen ze die spullen van de hand. Rijke *Madriileños* komen hier om hun gestolen familiestukken te zoeken.'

Ze liepen langs de stallen, met duur uitziende vazen, serviesgoed, porseleinen beeldjes en zelfs een oude platenspeler met een zilveren hoorn. Een oudere vrouw graaide in een bak met broches en parelmoeren halssnoeren. 'Je vindt het echt niet terug, Dolores,' mompelde haar man vermoeid. 'Vergeet het nou maar.'

Harry pakte een porseleinen beeldje van een vrouw in een achttiende eeuwse japon. Haar neus was gebroken. 'Sommige van deze dingen hebben waarschijnlijk een hoop voor iemand betekend.'

'Ze zijn gekocht met geld dat van het volk is gestolen,' antwoordde Sofia met een bijtende klank in haar stem.

Ze kwamen langs een stal met een enorme stapel foto's. Mensen verdrongen zich rond de kraam, lieten de foto's met trieste gezichten door hun handen gaan.

'Waar komen al die foto's vandaan?' vroeg Harry.

'Ze zijn uit de lijsten gehaald toen die werden verkocht. Deze mensen zijn

op zoek naar foto's van hun familie.'

Sommige foto's waren recent, andere minstens een halve eeuw oud. Trouwfoto's en familieportretten, in zwart-wit en sepia. Een jongeman in militair uniform, glimlachend naar de camera, een jong stel dat hand in hand voor een *taberna* zat. Harry besepte dat veel van de geportretteerden nu overleden moesten zijn. Geen wonder dat deze mensen zo wanhopig waren; ze hoopten de enige beeltenis van een verloren zoon of broer terug te vinden.

'Zo veel doden,' mompelde hij. 'Zo veel verdriet.'

Sofia boog zich naar hem toe. 'Harry, ken je die man daar? Hij kijkt de hele tijd naar ons.'

Harry keek om en zijn adem stakte. Generaal Maestre stond bij de kraam met porseleinen figuurtjes, samen met zijn vrouw en Milagros. Hij droeg burgerkleden, een dikke jas en een gleufhoed. Zonder het uniform zag zijn verweerde gezicht er harder en ouder uit. Señora Maestre bekeek een zilveren kandelaar, maar de generaal staarde met gefronste wenkbrauwen in Harry's richting. Milagros keek ook naar hem, haar ogen triest in haar mollige gezicht. Zijn blik kruiste de hare, en ze bloosde en boog haar hoofd. Harry knikte naar de generaal, die kort terugknikte, zijn wenkbrauwen opgetrokken.

'Het is een minister, generaal Maestre,' fluisterde Harry.

'Hoe ken je hem?' vroeg ze argwanend, haar ogen groot van verbazing.

'Ik moest voor hem tolken. Wat gênant om hem tegen te komen. Ik heb zijn dochter een keer mee uit genomen, onder druk. Kom, laten we gaan.'

Er stonden zo veel mensen rond de kraam met foto's dat er geen doorkomen aan was, en ze moesten de andere kant op, richting Maestre. De generaal deed een stap naar Harry toe en begroette hem zonder te glimlachen.

'Goedemorgen, señor Brett. Milagros was bang dat u van de aardbodem verdwenen was.'

'Het spijt me, generaal, ik heb het erg druk gehad en...'

Maestre keek naar Sofia. 'Milagros had gehoopt dat u haar een keer zou bellen, maar die hoop heeft ze inmiddels opgegeven.' Hij gebaarde naar zijn gezin. 'Mijn vrouw komt hier vaak om naar onze gestolen familieschatten te zoeken. Ik zeg altijd tegen haar dat ze nog een keer iets oploopt tussen al die hoeren uit de sloppenwijken.' Hij keek naar Sofia en liet zijn blik over haar versleten zwarte jas gaan. Daarna draaide hij zich om en liep hij terug naar zijn vrouw en dochter, die deed alsof ze grote belangstelling had voor een porseleinen herderinnetje. Sofia keek hem na, haar handen tot vuisten gebald.

Harry raakte haar schouder aan. ‘Sofia, het spijt me...’

Ze duwde zijn hand weg, om zich vervolgens in de menigte te storten. Door de drukte kwam ze nauwelijks vooruit, en Harry haalde haar al snel in.

‘Sofia, Sofia, het spijt me.’ Zacht legde hij een hand op haar schouder om haar om te draaien. ‘Het is een smeerlap dat hij je zo diep beledigt.’

Tot zijn verbazing lachte ze, schel en bitter. ‘Denk je nou echt dat mensen zoals ik het niet gewend zijn om door dat soort types voor vuil te worden uitgemaakt? Denk je dat het me iets kan schelen wat dat varken zegt?’

‘Wat is er dan wel?’

‘Je begrijpt het niet,’ verzuchtte ze. ‘We praten over dit soort dingen, maar je begrijpt het gewoon niet.’

Hij zocht haar handen, nam ze in de zijne. Mensen staarden hen aan, maar daar trok hij zich niets van aan. ‘Ik wíl het begrijpen.’

‘We kunnen beter doorlopen,’ zei ze terwijl ze haar handen lostrok. ‘We schenden de openbare orde.’

‘Goed.’ Harry kwam naast haar lopen.

‘Ik heb van die man gehoord, generaal Maestre,’ zei ze. ‘Hij was een van de gevreesde namen tijdens de belegering van de stad. Ze zeggen dat hij in een van de dorpen opdracht heeft gegeven om de vrouwen van de socialistische raadsleden naar het plein te laten brengen, dat hij ze heeft laten vastbinden door de Moren en hun borsten eraf heeft laten snijden waar hun mannen bij waren. Ik weet wel dat er veel propaganda was, maar ik heb een man uit dat dorp verpleegd en hij bevestigde dat het waar was. En toen Madrid verleden jaar werd bezet, speelde Maestre een belangrijke rol bij de razzia’s om subversieve elementen op te pakken. Niet alleen communisten, ook mensen die alleen maar een rustig leven wilden en niet bij de politiek betrokken waren.’ Haar stem brak, en Harry zag dat ze huilde. ‘De zuivering, noemden ze het. Elke nacht kon je schoten horen op de begraafplaats in het oosten. Soms worden daar nog steeds mensen gefusilleerd. Ze hebben de stad ingenomen als een bezettingsleger en ze onderdrukken de bevolking. De falangisten zijn heer en meester in ónze stad!’

Ze hadden een rustiger gedeelte bereikt. Sofia bleef plotseling staan en veegde met een zakdoek haar gezicht af. ‘Ik weet dat je het probeert te begrijpen,’ zei ze, ‘maar dan zie ik je praten met dat monster. Je komt uit een andere wereld, Harry. Je blijft een tijdje in deze... deze hel en dan ga je weer terug.’ Verslagen boog ze haar hoofd. ‘Laten we naar je huis gaan, Harry,

laten we met elkaar vrijen. Ik wil nu niet meer praten.'

Zwijgend liepen ze terug naar het Plaza de Cascorro, waar de markt begon. Kan ik haar niet weg krijgen uit dit land, vroeg Harry zich onder het lopen af, haar meenemen naar Engeland? Maar hoe? Ze zou haar moeder, broer en Paco nooit achterlaten, en hij kon onmogelijk het hele gezin meenemen. Ze liep een eindje voor hem uit, sterk en onverzettelijk, en tegelijkertijd zo klein, zo kwetsbaar in deze stad waar de generaals die Hoare en Hillgarth paaiden met de *Knights of St. George* de dienst uitmaakten.

HET WEER IN DE TIERRA MUERTA WERD STEEDS SLECHTER. OP EEN ochtend lag het hele kamp onder een dikke laag sneeuw, zelfs de steile daken van de wachttorens. De gevangenen sjokten door de sneeuw naar de steengroeve en kregen natte voeten in hun kapotte schoenen. Bernie moest aan zijn moeder denken. Toen hij klein was waarschuwde ze hem altijd dat hij in de winter geen natte voeten moest krijgen omdat hij dan kou zou vatten. Ze moest eens weten. Hij lachte, kort en cynisch, en Pablo draaide zich om en keek hem merkwaardig aan.

Op de gebruikelijke plek mochten de mannen uitrusten. Bij helder weer was daarvandaan de stad Cuenca zichtbaar, maar die dag kon je alleen een glimp opvangen van de bruine rotswand aan de rand van de kloof.

‘Kom op, luie kloothommels!’ schreeuwde de bewaker. De mannen stampten met hun voeten om de bloedsomloop weer op gang te brengen en ze hervatten de tocht over het bergpad.

Vicente lag op sterven. De kampleiding had genoeg sterfgevallen meegemaakt om te weten wanneer iemand zijn einde naderde en er werd niet langer geprobeerd om hem aan het werk te houden. De laatste paar dagen lag hij op zijn brits in de barak en verloor hij regelmatig het bewustzijn. Telkens als hij wakker werd klaagde hij dat zijn hoofd en keel in brand stonden en smeekte hij om water.

Die nacht kwam er harde wind opzetten vanuit het westen, die gepaard ging met zware regenval. De volgende ochtend regende het nog steeds, en de wind joeg het hemelwater in verticale vlagen over de binnenplaats. De mannen kregen te horen dat ze die dag niet hoefden te werken, ongetwijfeld, dacht Bernie, omdat de bewakers geen zin hadden om in dit hondenweer buiten te zijn. Het slechte weer hield aan, en de mannen bleven in de

barakken om te kaarten of kleding te verstellen. Sommigen lazen katholieke traktaten of oude exemplaren van de *Arriba*, de enige lectuur die was toegestaan.

Bernie wist dat de communistische groep een paar dagen daarvoor bijeen was geweest om over hem te praten. Sindsdien hadden ze hem gemeden, zelfs Pablo, maar niemand wilde zeggen wat er was besloten. Bernie vermoedde dat ze wachtten totdat Vicente dood was, zodat hij een paar dagen respijt had.

De advocaat sliep het grootste deel van de ochtend maar werd tegen het middaguur wakker. Hij maakte een kreunend geluid. Bernie stond op van zijn brits en boog zich over hem heen. Vicente was sterk vermagerd, en zijn ogen waren diep weggezakt in de oogkassen. ‘Water,’ kraakte hij.

‘Ik ga water halen, ik ben zo terug.’ Toen Bernie zijn oude legerjas had aangetrokken, liep hij naar buiten, rillend in de ijzige regen die in zijn gezicht sloeg. Er was geen stromend water in de barakken, en de vorige avond had hij zijn pisemmer zorgvuldig schoongemaakt en buiten gezet om regenwater op te vangen. De emmer was bijna vol. Hij droeg de emmer naar binnen en hij schepte wat water in een emailen beker. Voorzichtig tilde hij Vicentes hoofd op om hem te laten drinken.

Establo lachte schor op zijn brits aan de andere kant. ‘Ay, *inglés*, laat je die arme kerel jouw pis drinken?’

Vicente ging weer liggen; zelfs drinken putte hem uit. ‘Dank je wel.’

‘Hoe voel je je?’

‘Ik heb zo’n pijn. Ik wilde dat het voorbij was. Geen werk meer, geen mis op zondag. Ik ben zo moe. Klaar voor de eindeloze stilte.’ Hij glimlachte flauw. ‘Ik droomde daarnet van de dag dat we hier aankwamen. Weet je nog, die oude vrachtwagen? Het hotsen?’

‘Ja, ik weet het nog.’

Nadat Bernie gevangen was genomen had hij maandenlang in de San Pedro de Cardena-gevangenis gezeten. Tegen die tijd waren de meeste Engelse gevangen via diplomatieke kanalen naar hun vaderland teruggekeerd, maar hij niet. Hij vroeg zich af of zijn partijlidmaatschap misschien de reden was dat de ambassade geen verzoek tot zijn vrijlating indiende; zijn moeder zou zeker haar best hebben gedaan om hem vrij te krijgen als ze wist dat hij gevangenzat. Eind 1937 was hij overgeplaatst naar het Tierra Muerta-kamp, samen met een aantal Spaanse en buitenlandse gevangenen die als politiek

gevaarlijk werden beschouwd.

Ze werden erheen gebracht in oude legertrucks, en Vicente zat naast hem vastgeketend op de bank. Hij vroeg Bernie waar hij vandaan kwam, en binnen de kortste keren voerden ze een felle discussie over het communisme. Bernie was gecharmeerd van Vicentes ironische humor, en hij had altijd een zwak gehad voor bourgeois intellectuelen.

Een paar dagen na hun komst in het kamp kwam Vicente naar Bernie toe. De advocaat was aangewezen om de administratie te helpen met de bergen formulieren die ingevuld moesten worden om de nieuwe gevangenen in te schrijven. Bernie zat op een bankje op de binnenplaats en Vicente kwam naast hem zitten.

‘Je hebt me verteld dat de andere Engelse gevangenen naar huis zijn gestuurd, en dat de ambassade misschien niet om jouw vrijlating heeft gevraagd omdat je lid was van de communistische partij. Weet je nog?’

‘Ja.’

‘Dat is niet de reden. Ik heb vandaag je dossier bekeken. De Engelsen denken dat je dood bent.’

‘Wat?’ vroeg Bernie verbijsterd.

‘Je bent bij de Jarama gevangengenomen. Hoe is dat precies gegaan?’ Bernie fronste zijn wenkbrauwen. ‘Ik ben een tijd bewusteloos geweest. Toen ben ik ingerekend door een fascistische patrouille.’

‘En hebben ze je de gebruikelijke vragen gesteld? Naam, nationaliteit, politieke achtergrond?’

‘Ja, de sergeant die me gevangennam maakte aantekeningen. Het was een klootzak. Hij wilde me doodschieten maar zijn korporaal hield hem tegen. Hij zei dat het problemen zou kunnen geven omdat ik een buitenlander was.’

Vicente knikte langzaam. ‘Ik denk dat het een grotere klootzak was dan jij beseft. Als er in een oorlog buitenlanders gevangen worden genomen, moet hun ambassade daarvan op de hoogte worden gesteld. Maar volgens je dossier was je een Spanjaard. Je bent door een militaire rechtbank onder een Spaanse naam tot vijftientig jaar veroordeeld. De autoriteiten hebben de fout pas later ontdekt en ze besloten de dingen te laten zoals ze waren.’

‘Dus mijn ouders denken dat ik dood ben?’ concludeerde Bernie na een lange stilte.

‘Je bent door je eigen kant waarschijnlijk opgegeven als vermist en vermoedelijk overleden. Ik denk dat de bewuste sergeant opzettelijk

verkeerde informatie heeft doorgegeven om te voorkomen dat je ambassade zou worden ingelicht. Uit pure kwaadaardigheid.'

'Waarom is het nooit rechtgezet?'

Vicente spreidde zijn handen. 'Waarschijnlijk vonden ze het te ingewikkeld. Hoe langer het duurde voordat de ambassade werd ingelicht, des te groter de rel. Het was te lastig, vermoed ik, dus hebben ze je hier weggestopt.'

'En als ik er nu iets van zeg?'

'Dat lijkt me niet verstandig,' antwoordde Vicente ernstig. 'Ze zouden je kunnen fusilleren om van je af te zijn. We hebben hier geen rechten, we bestaan niet eens.'

Vicente sliep de rest van de dag, werd alleen af en toe wakker als hij dorst had. Die avond kwam pater Eduardo. Bernie zag hem door de regen de binnenplaats oversteken, een dikke zwarte cape dicht om zich heen geslagen. Hij kwam de barak binnen, en water droop van zijn kleren op de kale planken vloer.

Pater Jaime zou direct naar het bed van de zieke zijn gelopen, zonder acht te slaan op de anderen, maar pater Eduardo probeerde altijd contact te maken met de gevangenen. 'Wat een weer,' zei hij met een nerveus glimlachje. Sommige mannen staarden hem kil aan, anderen bogen zich weer over hun lectuur of naaiwerk. Toen de priester naar Vicentes brits wilde lopen, versperde Bernie hem de weg.

'Hij wil u niet spreken, *padre*,' zei hij zacht.

'Ik moet met hem praten. Het is mijn plicht. Luister, Piper,' vervolgde hij op gedempte toon, 'pater Jaime wilde komen, maar ik heb gezegd dat ik me verantwoordelijk voel voor deze man. Heb je liever dat ik hem erbij haal? Ik wil het niet, maar als jij verhindert dat ik mijn plicht doe, moet ik het melden.'

Zwijgend deed Bernie een stap opzij. Hij vroeg zich af of het beter zou zijn als pater Jaime kwam, omdat het voor Vicente makkelijker zou zijn om de hardvochtige priester te weerstaan.

De advocaat werd wakker van de stemmen, en hij staarde omhoog toen de priester zich over hem heen boog. Waterdruppels vielen van Eduardo's cape op de stromatras.

‘Is dat gewijd water, pater?’

‘Hoe gaat het met u?’

‘Ik ben nog niet dood. Bernardo, *amigo*, heb je een beetje water voor me?’

Bernie schepte water uit de emmer en hij gaf de beker aan Vicente. Hij dronk gretig.

De priester keek met een vies gezicht naar de pisemmer. ‘U bent ernstig ziek, señor,’ zei hij. ‘U zou moeten biechten.’

Het was muisstil in de barak. Alle gevangenen luisterden en keken toe, hun gezichten vage witte cirkels in het zwakke kaarslicht. Iedereen wist dat Vicente een hekel had aan de priesters.

‘Nee.’ Het lukte Vicente om zich een eindje op te richten. Het licht scheen over de grijze stoppels op zijn ingevallen wangen, en zijn ogen glinsterden van boosheid. ‘Nee.’

‘Als u sterft zonder te biechten, gaat uw ziel naar de hel.’ Ongemakkelijk frunnikte pater Eduardo aan een knoop van zijn soutane.

Vicente ging met zijn tong over zijn droge lippen. ‘Geen hel,’ hijgde hij. ‘Alleen... stilte.’ Hij hoestte rochelend, waarna hij uitgeput weer ging liggen.

Pater Eduardo zuchtte, en hij draaide zich om naar Bernie. ‘Hij heeft nog maar een dag of twee te leven. Ik kom morgen terug,’ fluisterde hij. ‘Zeg, heb je alleen die pisemmer om hem te drinken te geven?’

‘Ik heb hem goed schoongemaakt.’

‘Maar toch. En hoe kom je aan water?’

‘Het is regenwater.’

‘Het blijft niet eeuwig regenen. Ik heb een kraan in mijn barak, en een emmer. Kom morgen maar langs, dan geef ik je water.’

‘Denk maar niet dat u zoete broodjes kunt bakken.’

‘Ik wil gewoon niet dat hij erger lijdt dan nodig is!’ viel hij met plotselinge boosheid uit. ‘Je hoeft niet te komen, maar er is water als je wilt.’ Hij draaide zich om en marcheerde de barak uit.

‘Hij is weg,’ zei Bernie tegen Vicente.

De advocaat glimlachte bitter. ‘Ik ben sterk geweest, Bernardo, ja toch?’

‘Heel sterk. Het spijt me dat ik hem niet tegen kon houden.’

‘Je hebt je best gedaan.’ Vicente snakte naar adem. ‘Ik heb geprobeerd om genoeg speeksel te verzamelen om op hem te spugen. Als hij nog een keer komt, doe ik het.’

Die nacht draaide de wind naar het oosten en begon het weer te sneeuwen. De volgende ochtend was het bitter koud. De wind was gaan liggen, maar er lag een dik pak sneeuw en de geluiden in het kamp klonken gedempt. Rillend verzamelden de mannen zich voor het appel. Aranda had een hekel aan de kou, en hij droeg een bivakmuts die vreemd afstak bij zijn onberispelijke uniform.

Het was zondag, dus werd er niet gewerkt. Een aantal gevangenen moest de binnenplaats sneeuwvrij maken, en de sneeuw werd in hoge wallen tegen de barakken geveegd. Vicente verging van de dorst toen hij wakker werd.

Bernie had de emmer de vorige avond buitengezet, maar het zou eeuwen duren voordat de sneeuw was gesmolten in de ijskoude barak. De oude wonden in zijn schouder en dijen deden pijn toen hij bibberend van de kou naar de barak keek die als kerk dienstdeed. Na even gearzeld te hebben, liep hij er toch heen.

Aranda stond in de deuropening van zijn hut naar het sneeuwruimen te kijken, en hij volgde Bernie met zijn blik. Bernie liep door de kerk naar de achterkant en hij klopte op de deur van het kantoor. Er brandde een grote kachel en de warmte was als een balsem. Pater Jaime stond ernaast, zijn handen uitgestrekt naar de warmte, en pater Eduardo zat achter het bureau.

De oudste priester keek Bernie wantrouwig aan. ‘Wat kom je doen?’

‘Deze gevangene en ik voeren gesprekken met elkaar,’ legde zijn collega uit.

‘Met hem? Hij is een communist! Heeft hij gebiecht?’

‘Nog niet.’

Pater Jaime trok zijn neus op. ‘Ik ga mijn missaal halen. Het ruikt hier niet meer zo fris.’

Bernie keek met opgetrokken wenkbrauwen naar pater Eduardo. ‘Is het geen zonde om te liegen tegen een meerdere?’

‘Ik lieg niet. We hebben toch met elkaar gepraat?’ Hij zuchtte. ‘Je bent onverzoenlijk, Piper.’

‘Ik kom het water halen.’

‘Daar.’ De priester gebaarde naar een kraan in een hoek van de kamer, met een schone emmer eronder.

Toen de emmer gevuld was, liep Bernie terug naar de deur. ‘Ik hoop dat u er niet stiekem een druppel gewijd water in heeft gedaan. *Adíos.*’

De binnenplaats was nu bijna sneeuwvrij, en de mannen zetten hun

scheppen tegen de muur van een van de barakken. Halverwege de binnenplaats hoorde Bernie een luide stem.

‘Jij daar! ;*Inglés!*’

Aranda kwam de trap van zijn hut af en liep naar hem toe. Bernie zette de emmer neer en sprong in de houding.

‘Wat zit er in die emmer?’ blafte de commandant.

‘Water, *señor comandante*. Een van de mannen in mijn barak is ziek. Pater Eduardo heeft me water voor hem gegeven.’

‘Die stomme priester is niet goed wijs. Hoe eerder die *abogado* doodgaat, des te beter.’ Aranda schopte de emmer omver, en hij keek Bernie uitdagend aan. ‘Breng de emmer terug. Ik zal het er met pater Jaime over hebben. Schiet op!’

Zwijgend raapte Bernie de emmer op en hij liep langzaam terug naar de kerkbarak. Hij was boos, maar voelde ook opluchting omdat hij geen straf had gekregen. Aranda verveelde zich. Hij was duidelijk op het oorlogspad.

‘Aranda gaat het melden bij pater Jaime,’ vertelde Bernie de priester nadat hij had uitgelegd waarom hij was teruggekomen.

‘Het is een harde man,’ zei Eduardo laconiek.

Bernie draaide zich om naar de deur. ‘Wacht,’ zei de priester, die uit het raam naar buiten keek. ‘Hij gaat weer naar binnen. Waarschijnlijk heeft hij het koud en gaat hij nu bij de kachel zitten. Die staat achter in zijn hut. Vul de emmer nog een keer en ga snel terug, dan ziet hij je niet.’

‘Waarom doet u dit?’ vroeg Bernie argwanend.

‘Uw vriend snakt naar water en ik wil graag helpen. Dat is alles.’

‘Laat hem dan met rust. Maak zijn laatste uren niet onnodig moeilijk, alleen maar omdat u hoopt dat hij zich zal bekeren.’

De priester gaf geen antwoord. Bernie liet de emmer nogmaals vollopen en hij verliet zonder nog een woord te zeggen het kantoor. Met bonzend hart stak hij de binnenplaats over. Als Aranda merkte dat hij en de priester zijn bevel negeerden zou hij razend worden.

Veilig bereikte hij de barak, en hij liep naar Vicentes brits. ‘Water, *amigo,*’ zei hij. ‘Welwillend ter beschikking gesteld door de kerk.’

Die middag kwam de priester terug. De mannen verveelden zich stierlijk, en degenen die fit genoeg waren speelden een lusteloos spelletje voetbal op de

binnenplaats. Vicente ijde, scheen te denken dat hij op zijn vroegere kantoor in Madrid was, en hij bleef vragen om dossiers en of iemand het raam open wilde zette omdat hij het zo warm had. Hij baadde in het zweet, ondanks de ijzige kou in de barak. Bernie zat naast hem op zijn brits en af en toe veegde hij met een punt van het laken zijn voorhoofd af. Establo lag op de brits ertegenover te roken. Hij ging nooit naar buiten als het niet nodig was.

Bernie hoorde geritsel bij zijn elleboog en keek om. Pater Eduardo stond achter hem; kennelijk was hij stilletjes binnengekomen.

‘Hij droomt, *padre*,’ fluisterde Bernie. ‘Laat hem met rust. Hij is hier ver vandaan.’

De priester zette een kistje op het bed, vermoedelijk met het gewijde oliesel. Bernies hart begon te bonzen; het uur van de waarheid was gekomen. Pater Eduardo boog zich naar voren en raakte Vicentes voorhoofd aan. De advocaat schrok zichtbaar. Langzaam opende hij zijn ogen. Hij haalde diep en rochelend adem.

‘*Mierda*. Jij weer.’

‘Ik denk dat uw laatste uur heeft geslagen,’ zei Eduardo zacht. ‘Het is nog niet te laat, señor Vicente. Toon berouw, en God zal uw ziel genadig zijn.’

‘Luister niet naar hem,’ zei Bernie.

Vicentes gezicht vertrok tot een afgrijselijke grimas. ‘Wees maar niet bang, *amigo*. Geef me wat water.’

Bernie hielp Vicente half overeind. Hij dronk met lange, trage teugen, waarbij hij de priester onafgebroken bleef aankijken. Toen viel hij terug op zijn brits.

‘Alstublieft,’ smeekte pater Eduardo. ‘U maakt nog kans op het eeuwige leven. Vergooi die kans niet.’

Vicente maakte een gorgelend keelgeluid.

‘Dit is uw laatste kans,’ drong de priester aan. ‘Anders gaat u naar de hel.’

Vicente gorgelde en proestte. Bernie wist wat hij probeerde te doen. De priester boog zich naar voren en Vicente haalde diep adem, maar het speeksel dat hij had verzameld gleeed terug in zijn keel. Hij hoestte, verslikte zich, snakte wanhopig naar lucht en ging in hevige ademnood zitten, zijn gezicht rood van inspanning. Bernie gaf een klap op zijn rug. Vicentes ogen puilden uit terwijl hij kokhalsde. Toen ging er een stuiptrekking door zijn uitgeteerde lichaam en viel hij terug op de brits. Een lange, gorgelende zucht ontsnapte aan zijn keel, en Bernie zag het leven wegtrekken uit zijn ogen. Hij was dood.

De priester knielde en begon te bidden.

Bernie zat nog steeds op de brits. Zijn benen trilden. Na een minuut kwam pater Eduardo overeind en sloeg hij een kruis. Bernie keek hem ijzig aan.

‘Hij probeerde naar u te spugen, *padre*. Beseft u dat?’

Eduardo schudde zijn hoofd.

‘U dreigde hem met de hel en hij probeerde naar u te spugen en is erin gestikt. U hebt zijn dood veroorzaakt.’

De priester keek naar Vicentes lichaam. Hoofdschuddend liep hij naar de deur.

‘Hij is niet in de hel, *padre*,’ schreeuwde Bernie hem achterna, ‘hij is er juist uit verlost!’

Vicente werd de volgende dag begraven. Aangezien hij de laatste sacramenten niet had ontvangen, was er geen kerkdienst. Vicente kon tevreden zijn. Bernie sjokte door de sneeuw in de voetsporen van de grafdelvers die het lichaam naar de heuvel buiten het kamp droegen, ingenaaid in een oud laken. Hij keek toe terwijl het werd neergelaten in een ondiep graf dat die ochtend was gegraven. ‘*Adiós, amigo*,’ mompelde hij zacht. Hij voelde zich heel erg alleen.

De bewaker die was meegestuurd sloeg een kruis en hij gebaarde met zijn geweer dat Bernie terug moest naar het kamp. De ploeg gevangenen schepte aarde in het graf, worstelend met de bevroren grond. Het begon weer te sneeuwen, met grote, dikke vlokken. Pater Eduardo denkt dat je eeuwig zult branden, dacht Bernie, maar in werkelijkheid lig je in het ijs. Vicente zou er de ironie van hebben ingezien.

Die middag stond Bernie geleund tegen de muur van de barak een sigaret te roken die een van de grafdelvers hem uit vriendelijkheid had gegeven. Pablo kwam naar hem toe, duidelijk slecht op zijn gemak.

‘Ik ben aangewezen om uit naam van onze cel met je te praten,’ kondigde hij aan.

Omdat je mijn vriend was, dacht Bernie, om mij te laten zien dat Establo iedereen onder de duim heeft.

‘Je bent schuldig bevonden aan onverbeterlijk bourgeois individualisme en verzet tegen het gezag,’ dreunde Pablo uitdrukingsloos op. ‘Je wordt uit de

partij gezet, en als je pogingen onderneemt om onze cel te saboteren, volgen er maatregelen.’

Bernie wist wat dat betekende: een messteek in het donker. Er waren wel vaker op die manier gevangenen om het leven gebracht.

‘Ik ben een loyale communist, en dat ben ik altijd geweest,’ zei hij. ‘Ik aanvaard Establo niet als onze leider. Op een dag zal ik mijn zaak voorleggen aan het centraal comité.’

Pablo liet zijn stem dalen. ‘Waarom maak je problemen? Waarom ben je zo koppig, Bernardo? Sommige mensen zeggen dat je alleen maar bevriend was met de advocaat om ons te ergeren.’

Bernie lachte schamper. ‘Vicente was een eerlijk mens. Ik bewonderde hem.’

‘Wat had het voor zin om het die priester zo moeilijk te maken? Daar krijgen we alleen maar problemen mee. Establo heeft gelijk, we moeten de zwartjurken gewoon hun gang laten gaan.’

‘En domweg niets doen? Lijdzaam afwachten?’

‘We moeten sterk blijven, verenigd. Op een dag valt het fascisme.’ Pablo krabde aan zijn pols. Misschien had hij ook schurft; dat was het risico als je te veel in Establo’s nabijheid was.

‘O, nog één ding. Establo wil je weg hebben uit onze barak. Je moet overplaatsing aanvragen. Zeg maar dat je een andere omgeving wilt nu je vriend dood is.’

Bernie haalde zijn schouders op. ‘Dat staan ze heus niet toe.’

‘Establo zegt dat het moet.’

‘Ik zal het vragen, *compañero*,’ zei Bernie met bittere nadruk op het laatste woord.

Pablo draaide zich om, en Bernie keek hem na. Het lukt me nooit om overplaatsing te krijgen, dacht hij, en dan gaat Establo me het leven nog zuurder maken. Hij keek door het prikkeldraad naar de heuvel waar Vicente was begraven, zag de bruine streep in de sneeuw. Hij bedacht dat hij het niet erg zou vinden om daar naast hem te liggen. Toen rechtte hij zijn schouders. Zo lang hij leefde zou hij vechten. Hij was niet voor niets een echte communist.

HET ETENTJE VERLIEP IN EEN GESPANNEN SFEER. SANDY EN BARBA ra rookten allebei aan een stuk door, ook tussen de gangen. Sandy was ongewoon stil voor zijn doen en staarde nors voor zich uit, terwijl Barbara's pogingen om het gesprek gaande te houden geforceerd aandeden. De afstandelijkheid tussen hen was haast tastbaar, en Harry voelde zich slecht op zijn gemak. Telkens als hij naar Sandy keek, vroeg hij zich af wat er met Gomez was gebeurd, wat Sandy met hem had gedaan.

Die middag had hij een gesprek gehad met Hillgarth in verband met het etentje bij Sandy. Hij had hem al een week niet gezien. Het kantoor van de kapitein was aan de achterkant van de ambassade, waar Harry nog nooit was geweest. Een secretaresse bracht hem naar een grote kamer met een hoog plafond en foto's van slagschepen aan de muren. In de boekenkast stonden gebonden uitgaven van Hillgarths romans, en Harry herkende verschillende titels die Sandy op school had gelezen.

Hillgarth zat achter een groot eikenhouten bureau. Zijn gezicht had een strenge uitdrukking en er was boosheid te lezen in zijn expressieve ogen, hoewel zijn toon kalm was.

‘We hebben problemen met Maestre,’ begon hij. ‘Hij is woedend. Hij en een paar van zijn monarchistische vriendjes hielden die verdomde mijn inderdaad in de gaten, en Gomez werkte voor hen. Dit is het einde van hun operatie. Erg vervelend dat jij hem hebt verraden, terwijl Maestre toch al de pest in had omdat je zijn dochter een blauwtje hebt laten lopen.’

‘Mag ik vragen wat er met Gomez is gebeurd? Is hij...’

‘Dat weet Maestre niet, maar hij verwacht niet hem ooit nog terug te zien. Gomez heeft jaren voor hem gewerkt.’

‘Juist.’ De moed zonk Harry in de schoenen.

‘In elk geval schijnt Forsyth niet in de gaten te hebben wat jij in je schild voert,’ vervolgde Hillgarth, ‘dus ik wil dat je doorgaat met je werk. Lok hem uit zijn tent, beloof dat je zult investeren.’

‘In orde, meneer.’

‘Sir Sam lobbyt in Londen. Het is mogelijk dat ze onze operatie stopzetten. Als dat gebeurt, of als het misgaat, wil ik proberen Forsyth te werven.’ Hij zweeg even. ‘We kunnen hem niet zoveel bieden als hij met zijn goudmijn hoopt te verdienen, maar misschien kunnen we op een andere manier druk op hem uitoefenen. Heeft hij nog steeds geen contact met zijn familie?’

‘Hij heeft volledig met hen gebroken.’

‘Jammer, dan kunnen we daar niets mee beginnen,’ concludeerde hij zuur. ‘Jij kijkt zorgelijk. Vind je het moeilijk om Forsyth in het nauw te brengen? Ik dacht dat je hem verachtte.’

Harry zei niets, en Hillgarth bleef hem aankijken. ‘Eigenlijk ben je niet geschikt voor dit werk, hè, Brett?’

‘Nee, meneer,’ zei hij met een diepe zucht. ‘Ik heb gewoon gedaan wat me is opgedragen. Ik vind het heel erg wat er met luitenant Gomez is gebeurd.’

‘En terecht. Maar voorlopig hebben we je nog nodig. Als dit eenmaal achter de rug is sturen we je naar huis. Waarschijnlijk binnenkort,’ voegde hij er met een zuinig glimlachje aan toe. ‘Ik neem aan dat dat een hele opluchting voor je zal zijn.’

Pilar bracht het hoofdgerecht binnen: een paella met mosselen en grote garnalen. Ze zette de schaal op tafel zonder iemand aan te kijken. Barbara schepte de borden op.

Sandy leek tot leven te komen door de geur van het eten. ‘Verse vis! Dat is tegenwoordig een traktatie. Er is bijna geen vis meer te krijgen.’

‘Hoe komt dat?’ vroeg Harry.

‘De vissers krijgen een bepaalde hoeveelheid diesel voor hun boten, maar de prijzen op de zwarte markt zijn astronomisch, dus verkopen ze de diesel tegen een flinke winst en varen ze gewoon niet meer uit. Dat is nou het gevolg van onze blokkade.’

‘Kan de regering hen niet verplichten om de diesel voor hun boten te gebruiken?’

‘Ben je mal!’ zei Sandy lachend. ‘Ze kunnen wel een wet maken, maar zoiets is niet uitvoerbaar. Bovendien is de helft van de ministers zo corrupt als de hel.’

‘Hoe gaat het met het project waarin je investeert?’ Barbara keek Harry op een eigenaardige manier aan.

‘Eh...’

‘Op dit moment ligt alles stil,’ onderbrak Sandy hem.

Barbara keek van de een naar de ander. Het viel Harry op dat ze achter haar brillenglazen donkere kringen onder haar ogen had die hem eerder niet waren opgevallen.

‘Ik had gisteren een brief van Will,’ zei Harry om de stilte te doorbreken. ‘Hij is blij dat hij tegenwoordig op het platteland woont.’

‘Dat kan ik me voorstellen,’ zei Barbara. ‘Eindelijk verlost van de bombardementen.’

‘Ja, het was heel zwaar voor zijn vrouw,’ beaamde Harry. ‘Heb jij iets uit Coventry gehoord?’

‘Vijfhonderd mensen gedood, heb ik gelezen. Het centrum van de stad is platgebombardeerd.’

‘De verhalen in de *Arriba* zijn zwaar overdreven,’ snoof Sandy. ‘Ze schilderen de bombardementen altijd erger af dan ze in werkelijkheid zijn. De Duitsers bepalen wat ze schrijven.’

‘Het was op de BBC.’

‘Het is echt waar,’ bevestigde Harry.

‘Coventry is niet meer dan twintig kilometer van Birmingham,’ zei Barbara. ‘Elke keer dat ik naar de BBC luister ben ik bang voor berichten over nieuwe luchtaanvallen. Ik merk aan mijn moeders brieven dat ze heel erg gespannen is.’ Ze glimlachte triest naar Harry. ‘Het is zo raar als je ouders opeens bange oude mensen zijn geworden.’

‘Je zou ze op moeten zoeken,’ opperde Sandy.

Verbaasd keek ze hem aan.

‘Waarom niet? Je bent al jaren niet meer thuis geweest. Het is bijna Kerstmis. Het zou een leuke verrassing voor ze zijn.’

Barbara beet op haar lip. ‘Ik eh... ik geloof niet dat dit het goede moment is.’

‘Waarom niet? Ik kan wel een plaatsje voor je regelen op een vlucht.’

‘Ik zal erover nadenken.’

‘Je moet het zelf weten.’

Harry vroeg zich af waarom Barbara niet wilde gaan.

‘En jij, Harry,’ vroeg ze, ‘heb jij kerstverlof?’

‘Ik denk het niet. Ze willen altijd tolken achter de hand hebben voor noodgevallen.’

‘Ik neem aan dat je je oom en tante graag zou willen zien.’

‘Ja.’

‘Sandy vertelde dat je een vriendin hebt,’ zei ze quasi-opgewekt. ‘Wat doet ze?’

Harry had spijt als haren op zijn hoofd dat hij Sandy van Sofia had verteld, die dag dat ze naar de mijn waren geweest. ‘Ze... ze werkt in een melkerij.’

‘Hoe lang hebben jullie al verkering?’

‘Niet zo lang.’ Harry dacht terug aan de vorige avond, toen hij bij Sofia thuis was geweest. Ze had hem nogal onverwacht verteld dat ze haar familie van hun relatie op de hoogte had gebracht. Haar moeder en Enrique hadden hem enthousiast begroet, hoewel Harry vermoedde dat ze alleen maar blij waren omdat hij rijk was. Paco was minder teruggetrokken geweest dan anders en hij had zelfs voor het eerst tegen hem gepraat. Hij had zich geveild gevoeld.

‘Neem haar een keer mee,’ opperde Barbara. ‘Het is gezelliger om met zijn vieren te eten.’

‘Dus daarom ga je met Kerstmis niet naar huis, smiecht die je bent!’ plaagde Sandy. Hij veegde zijn mond af met zijn servet. ‘Waar is de peper? Pilar heeft er niet aan gedacht om peper en zout op tafel te zetten.’

‘Ik ga wel even peper halen,’ bood Barbara aan. ‘Neem me niet kwalijk.’

‘Ik wilde je even alleen spreken,’ zei Sandy op samenzweerderige toon zodra ze de kamer uit was. ‘Ik ben bang dat er problemen zijn met de mijn.’

Harry’s hart begon te bonzen. ‘Hoezo?’

‘Sebastian heeft bezwaren tegen een buitenlandse investeerder. Het hele feest gaat niet door.’

‘Wat jammer.’ Harry wist nu al dat Hillgarth teleurgesteld zou zijn. ‘Ik ben verbaasd. Ik dacht dat Otero juist degene was die mij niet vertrouwde.’

Sandy speelde met zijn wijnglas. ‘Hij is bang dat de regering moeilijk zal doen over een Engelse investeerder. Ze zetten ons eh... onder druk.’

‘De commissie van generaal Maestre?’

‘Ja. Ze houden ons scherper in de gaten dan we dachten. Het lijkt erop dat

ze van jou op de hoogte zijn.'

Harry wilde wel naar Gomez vragen maar durfde het niet aan. 'Dus nu hebben jullie nog steeds problemen met de financiering?'

Sandy knikte. 'De commissie is erop uit om het project van ons over te nemen. Dan kunnen wij de winst natuurlijk wel schudden, en gaan de mensen in de commissie met de buit aan de haal.'

'Wat vervelend voor je.'

'O, we verzinnen er wel iets op. Sorry dat ik je in de steek moet laten.' Zijn bruine ogen stonden triest; wat kon zijn uitdrukking toch snel veranderen.

'Het geeft niet. Misschien is het beter zo. Ik ben niet iemand om risico's te nemen.'

'Blij dat je het zo opvat. Maar het blijft jammer. Ik wilde graag iets voor je doen, weet je. Je bent een oude vriend.'

De telefoon in de hal rinkelde. Harry hoorde Barbara's voetstappen, en toen haar stem. Ze sprak Engels.

Even later kwam ze de kamer weer binnen, een zorgelijke uitdrukking op haar gezicht.

'Harry, de ambassade wil je spreken. Ze zeggen dat het dringend is. Ik hoop dat het geen slecht nieuws is van thuis.'

'Heb je ze ons nummer gegeven?' vroeg Sandy scherp.

'Ik moest wel, ik heb vanavond piket voor noodgevallen. Neem me niet kwalijk.'

Hij liep naar de hal en pakte de hoorn. Naast het tafeltje stond een kleine *braseiro* die zijn voeten warmde. 'Hallo, met Harry Brett.'

Een beschaafde vrouwenstem antwoordde. 'O, Mr. Brett, wat ben ik blij dat ik u te pakken kon krijgen. Ik heb iemand voor u aan de lijn, ene Miss Sofia Roque Casas.' De vrouw aarzelde. 'Ze zegt dat het dringend is.'

'Sofia?'

'Wilt u haar spreken?'

'Ja, graag. Verbind haar maar door.'

Er klonk een klikje, en even dacht Harry dat de verbinding was verbroken, maar toen kreeg hij Sofia aan de lijn. Het was vreemd om haar stem te horen in Sandy's hal.

'Harry? Harry, ben jij het?' Er klonk paniek door in haar anders zo beheerste stem.

‘Ja, ik ben het. Wat is er?’

‘Mijn moeder. Volgens mij heeft ze weer een beroerte gehad. Enrique is er niet, ik ben alleen thuis. Paco is in alle staten, hij was erbij toen het gebeurde. Kun je alsjeblieft komen?’ Hij hoorde tranen in haar stem.

‘Een beroerte?’

‘Ik denk het. Ze is buiten bewustzijn.’

‘Natuurlijk, ik kom meteen. Waar ben je nu?’

‘Ik ben naar de telefooncel gelopen, twee straten verderop. Ik wist niet wat ik anders moest doen. O, Harry, ze is er vreselijk aan toe.’

Hij dacht even na. ‘Ga jij maar terug naar huis, dan neem ik zo snel mogelijk een taxi. Wanneer komt Enrique terug?’

‘Laat pas. Hij is uit met vrienden.’

‘Ik ben in de wijk Vigo. Ik kom zo snel ik kan. Ga terug naar je moeder en Paco.’

‘Schiet alsjeblieft op!’ Het was beangstigend om de paniek in haar stem te horen. ‘Ik wist dat je zou komen,’ voegde ze eraan toe. Er klonk een klikje toen ze de hoorn neerlegde.

De deur van de salon ging open en Barbara stak haar hoofd om de hoek. ‘Wat is er? Hoorde ik je zeggen dat iemand een beroerte heeft gehad? Is het je oom?’

‘Nee, de moeder van Sofia, mijn... mijn vriendin.’ Hij liep met Barbara mee terug naar de eetkamer. ‘Ze heeft de ambassade gebeld, en ze hebben haar doorverbonden. Ze is alleen met haar moeder en een klein jongetje voor wie ze zorgen. Ik moet er nu meteen naartoe.’

‘Kunnen ze geen dokter laten komen?’ vroeg Sandy.

‘Dat kunnen ze niet betalen,’ zei hij bits.

Sandy stak een hand omhoog. ‘Al goed, ouwe jongen, al goed.’

‘Kan ik hier een taxi bellen?’

‘Dat duurt eeuwen op dit uur van de avond. Waar wonen ze?’

Hij aarzelde. ‘In Carabanchel.’

‘Carabanchel?’ Sandy trok zijn wenkbrauwen op.

‘Ja.’

Barbara’s stem klonk opeens doortastend. ‘Ik breng je wel. Als die arme vrouw een beroerte heeft gehad kan ik misschien helpen.’

‘Sofia heeft vroeger medicijnen gestudeerd, maar het zou fijn zijn als je wilt helpen. Vind je het echt niet erg?’

‘Het is niet veilig om daar met een auto naartoe te gaan,’ protesteerde Sandy. ‘Laten we nou maar een taxi bellen.’

‘Het komt heus wel goed.’ Barbara liep al naar de deur. ‘Ik haal de sleutels.’

Harry volgde haar. In de deuropening bleef hij staan. Sandy zat nog steeds aan tafel, een verongelijkte uitdrukking op zijn gezicht. Hij had het altijd vreselijk gevonden om genegeerd te worden.

Het was een koude, heldere nacht. Barbara reed door het centrum naar de donkere, smalle straten van de arbeiderswijken, snel en bedreven. Ze leek opgelucht te zijn dat ze weg was uit haar huis. ‘Ik wist niet dat Sofia uit Carabanchel kwam.’

‘Je verwachtte iemand uit een beter milieu?’

‘Ik denk het,’ gaf ze toe. ‘Maar ik had kunnen weten dat we niet kunnen voorspellen op wie we verliefd worden.’ Ze keek hem van opzij aan. ‘Is ze bijzonder?’

‘Ja.’ Harry dacht even na. ‘In het begin vroeg ik me af of het... o, ik weet niet, of het schuldgevoel was of zo, of ik wilde ervaren hoe gewone Spanjaarden leven.’ Hij lachte beschaamd. ‘Maar het is gewoon... liefde. Ik hou van haar. Kun je dat begrijpen?’

‘Natuurlijk. Wat vindt de ambassade ervan?’

‘Ik heb het ze niet verteld. Ik wil dat deel van mijn leven voor mezelf houden. Hier is het, de volgende straat.’

Na de auto voor het huizenblok geparkeerd te hebben, holden ze naar binnen, de trap op. Sofia hoorde hen aankomen. Ze stond al in de deuropening, afgetekend tegen zwak geel licht. Binnen klonk het hysterische huilen van een kind. Sofia was bleek, en haar haar was ongekamd. Ze staaarde naar Barbara. ‘Wie is zij?’

‘Barbara, de vrouw van een vriend van me. Ik was bij hen te gast voor het eten. Ze is verpleegster, misschien kan ze helpen.’

Sofia’s schouders zakten omlaag. ‘Het is te laat. Mijn moeder is er niet meer. Ze was dood toen ik terugkwam van de telefoonsel.’

Ze ging hen voor. De oude vrouw lag op het bed. Haar ogen waren gesloten, en haar lijkwitte gezicht zag er vredig uit. Paco lag op haar, klampte zich snikkend aan haar vast. Hij tilde zijn hoofd op toen ze binnenkwamen,

angstig loerend naar Barbara. Sofia liep naar het bed en aaide hem over zijn hoofd.

‘Het is goed, Paco, deze dame is een vriendin van Harry. Ze komt ons helpen. Ze is niet van de Kerk. Kom eens bij me zitten.’ Zacht tilde ze hem op van het lichaam en ze hield hem tegen zich aan. Zittend op de rand van het bed begonnen ze allebei te huilen. Harry kwam naast hen zitten en hij sloeg een arm om Sofia heen.

Paco ging staan. Hij keek naar Barbara, nog steeds bang. Barbara liep naar hem toe, en ze nam heel voorzichtig zijn handje in de hare. ‘Hallo, Paco,’ zei ze in het Spaans. ‘Mag ik je Paco noemen?’ Hij knikte zwijgend. ‘Luister naar me, Paco. Sofia is heel erg verdrietig. Je moet proberen een grote jongen te zijn. Kun je dat? Kom even bij me zitten.’

Zacht voerde ze hem weg van het bed. Ze zette hem neer op een van de krakkemikkige stoelen rond de tafel en kwam naast hem zitten.

Sofia omhelsde Harry nog steeds krampachtig terwijl ze naar haar dode moeder keek. ‘Ik was de hele tijd bang dat dit zou gebeuren. Het is beter voor haar, maar ik vind het heel moeilijk. Ik zou een ambulance moeten bellen, we kunnen haar niet hier laten liggen.’

‘Wil Enrique haar niet zien?’ vroeg Harry.

‘Het is misschien beter van niet.’ Ze stond op om haar jas te pakken.

‘Ik ga wel,’ bood Harry aan.

Barbara ging staan. ‘Nee, blijf jij maar bij Sofia. Ik heb onderweg een telefooncel gezien, hier niet ver vandaan. Ik ga wel.’

‘U zou niet alleen over straat moeten gaan,’ zei Sofia.

‘Ik kan wel tegen een stootje. Laat me alsjeblieft gaan.’ Ze klonk doortastend en zakelijk, liet zich niet uit het veld slaan. ‘Ik ben zo terug.’ Voordat iemand nog iets kon zeggen was ze de deur uit en kletterden haar voetstappen omlaag over de trap.

Sofia spreidde haar armen, en Paco kroop bij haar op schoot. ‘Ze was de laatste tijd heel erg moe,’ fluisterde ze, kijkend naar het verstilde gezicht van haar moeder. ‘Vanavond na het eten begon ze opeens te kreunen, heel hard. Toen ik kwam kijken was ze bewusteloos. En nadat ik jou had gebeld was ze er niet meer. Ik heb die arme Paco met haar alleen gelaten.’ Ze drukte een kus op zijn kruin. ‘Ik had niet weg moeten gaan, ik had hier moeten blijven.’

‘Je hebt gedaan wat je kon.’

‘Het is beter zo,’ herhaalde ze met een zucht. ‘Soms plaste ze in bed, en

dan was ze heel erg van streek.’ Ze schudde haar hoofd. ‘Je had haar moeten zien voordat ze ziek werd. Ze was zo sterk, ze zorgde voor ons allemaal. Mijn vader wilde niet dat ik naar de universiteit ging, maar mijn moeder heeft me altijd gesteund.’

Ze keek naar de trouwfoto aan de muur, het jonge stel en de priester, allemaal lachend in de camera.

Harry hield haar stevig vast. ‘Arme Sofia. Ik snap niet hoe je het volhoudt.’ Er klonken voetstappen op de trap. ‘Daar is Barbara.’

‘Ken je haar goed?’ vroeg ze.

Hij kuste haar voorhoofd. ‘Al heel lang, maar alleen als een goede vriendin.’

Barbara kwam binnen, haar gezicht rood van de kou. ‘Ik heb het ziekenhuis gesproken. Ze sturen een ambulance, maar het kan wel een tijd duren.’ Ze haalde een papieren zakje uit haar tas. ‘Ik heb in een *bodega* een flesje cognac gekocht. Ik denk dat we allemaal wel een slokje kunnen gebruiken.’

‘O, wat goed van je,’ zei Harry.

Sofia haalde glazen en Barbara schonk hen allemaal een flinke scheut in. Paco was nieuwsgierig. Hij vroeg of hij mocht proeven, en ze gaven hem een klein beetje, aangengelgd met water. Zijn hele gezicht vertrok. ‘Bah!’ zei hij. ‘*¡Es horroroso!*’ Het doorbrak de spanning en ze lachten allemaal.

‘Het is niet respectvol om te lachen,’ zei Sofia beschaamd.

‘Soms moet het gewoon,’ zei Barbara. Ze keek om zich heen in de kamer, naar de vochtplekken op de muren en de gammele meubels. Gegeneerd sloeg ze haar ogen neer toen ze zag dat Sofia haar bestudeerde.

‘U bent verpleegster, señora?’ vroeg Sofia. ‘Werkt u hier?’

‘Nee, nu niet meer. Ik... ik ben getrouwd met een Engelse zakenman. Hij heeft samen met Harry op school gezeten. En noem me alsjeblieft Barbara,’ voegde ze eraan toe.

‘Barbara heeft vrijwilligerswerk gedaan in een van de weeshuizen van de Kerk,’ legde Harry uit. ‘Ze vond het vreselijk. Ze is ermee opgehouden.’

‘Ik kon er niet tegen, het was te erg,’ beaamde Barbara. ‘Harry vertelde dat je medicijnen hebt gestudeerd.’

‘Ja, totdat de burgeroorlog uitbrak. Zijn er in Engeland vrouwelijke artsen?’

‘Een paar. Niet veel.’

‘Wij waren met zijn drieën in mijn jaar. Soms wisten de docenten zich geen raad met ons. De dingen die ze ons moesten laten zien brachten hen in verlegenheid.’

Barbara glimlachte. ‘Niet damesachtig?’

‘Precies. Maar in de oorlog zag iedereen dat soort dingen.’

‘Ik weet het. Ik heb een tijdje in Madrid gewerkt voor het Rode Kruis.’ Ze keek naar Paco. ‘Hoe oud ben je, *niño*?’

‘Tien.’

‘Ga je naar school?’

Hij schudde zijn hoofd.

‘Hij had een te grote achterstand,’ zei Sofia. ‘Bovendien zijn de scholen tegenwoordig heel erg slecht. Er wordt lesgegeven door nationalistische veteranen die geen enkele ervaring hebben. Ik probeer hem thuis les te geven.’

Er klonken zware voetstappen op de trap. Sofia’s adem stakte. ‘Dat moet Enrique zijn.’ Ze stond op. ‘Ik wil hem graag even alleen spreken. Willen jullie Paco meenemen naar de keuken?’

‘Kom op, jongeman.’ Barbara gaf Paco een hand, en Harry kwam achter hen aan. Hij stak het fornuis aan, terwijl Barbara een kinderboek van tafel pakte. ‘Wat is dit voor boek?’

Paco beet op zijn lip, luisterde naar het geroezemoes in de andere kamer. Harry hoorde Enriques stem en toen een gesmoorde kreet.

‘Wat is het?’ drong Barbara aan, in de hoop hem af te leiden.

‘Mijn oude schoolboek. Van toen ik nog naar school ging, voordat papa en mama werden weggehaald.’

Barbara sloeg het boek open, en ze schoof het naar Paco toe. Ze hoorden het huilen van een man, en Paco keek naar de deur. ‘Laat het me eens zien,’ zei Barbara vriendelijk. ‘Sofia en Enrique moeten even met elkaar praten.’

Ik herinner me dit boek,’ vervolgde ze. ‘Ik heb het bij de familie Mera gezien. Carmel had het ook.’ Ze kreeg tranen in haar ogen, en Harry beseftte dat ze ondanks haar zogenaamde opgewektheid aan het eind van haar Latijn was. ‘Kijk eens wat er allemaal in staat: geschiedenis, aardrijkskunde, rekenen.’

‘Ik vond aardrijkskunde leuk,’ zei Paco. ‘De plaatjes van vreemde landen.’

Het was stil geworden in de andere kamer. Harry ging staan. ‘Ik ga even kijken hoe het gaat. Blijf jij maar hier met Paco.’ Hij gaf een kneepje in

Barbara's arm en ging terug naar de huiskamer. Enrique zat op het bed met Sofia. Hij keek Harry aan, een verbitterde uitdrukking op zijn betraande gezicht.

‘Je maakt al onze familiedrama's mee, *inglés*.’

‘Ik vind het heel erg voor jullie, Enrique.’

‘Het is niet Harry's schuld,’ zei Sofia.

‘Ik wilde dat hij ons niet in deze omstandigheden hoefde te zien. Vroeger konden we trots zijn op wie we waren, Harry.’

Er werd op de voordeur geklopt. Sofia slaakte een zucht. ‘Dat zal de ambulance zijn.’ Toen ze opendeed, stond ze echter oog in oog met señora Avila, die nieuwsgierig naar binnen gluurde. Ze droeg een zwarte sjaal om haar hoofd.

‘Neem me niet kwalijk, maar ik hoorde iemand huilen, en ik dacht...’ Toen ze het lichaam op het bed zag, sloeg ze een kruis. ‘O, arme señora Roque! Maar nu heeft ze rust, ze is bij God.’

‘Señora Avila,’ zei Sofia beslist, ‘we willen graag even alleen zijn. Mijn moeder wordt zo weggehaald.’

De *beata* keek om zich heen. ‘Waar is Paco? De *pobrecito*.’

‘In de keuken, met een vriendin van ons.’

‘Er zou nu een priester bij jullie moeten zijn,’ flikflooide de vrouw. ‘Ik ga *padre* Fernando wel even halen.’

Er leek iets te knappen in Sofia. Harry kon het haast voelen, alsof er een krak had geklonken. Ze richtte zich in haar volle lengte op. De oude vrouw was groter dan zij, maar ze deinsde toch achteruit.

‘Luister naar me, jij gemene ouwe aasgier, we willen jouw *padre* hier niet!’ Sofia ging steeds luider praten. ‘Hoe je ook je best doet om hem bij ons binnen te krijgen, hoe je ook je best doet om Paco van ons af te pakken, het lukt je niet! Je bent hier niet welkom, begrepen? Ga weg!’

Señora Avila liep rood aan. ‘Dus zo begroet jij een buurvrouw die je graag wil helpen! Zo reageer jij op christelijke naastenliefde. *Padre* Fernando heeft gelijk, jullie zijn vijanden van de Kerk...’

Enrique stond op van het bed en hij liep met gebalde vuisten naar de buurvrouw toe. ‘Ga je maar beklagen bij die priester van je, vals oud wijf! Je hebt een hele woning voor jezelf, alleen maar omdat jullie pastoor bevriend is met het blokhoofd!’

‘Mijn vader is door de communisten vermoord,’ antwoordde de *beata*

beverig. ‘Ik kon nergens naartoe.’

‘Ik spuug op die vader van je. Donder op!’ Enrique hief een vuist, en señora Avila sloeg op de vlucht, terug naar haar eigen huis. Hijgend liet Enrique zich weer op het bed zakken. Sofia kwam naast hem zitten. Barbara deed de keukendeur open en keek van de een naar de ander.

‘Het spijt me,’ zei Enrique, zijn hoofd gebogen, zijn benige handen rond zijn knieën geklemd. ‘Ik had niet zo uit moeten vallen.’

‘Het is niet erg. Als ze ons aangeeft kunnen we zeggen dat je overmand was door verdriet.’

Ergens buiten hoorde Harry vaag gehuil. Het zwol aan, leek van tientallen plaatsen tegelijk te komen.

‘Wat is dat in hemelsnaam?’ vroeg Barbara met trillende stem.

Sofia keek op. ‘Het zijn de honden. De wilde honden. In deze tijd van het jaar huilen ze soms van de kou. Het betekent dat het nu echt winter is.’

DEEL DRIE

Barre kou

AL BIJNA EEN MAAND LAG ER EEN DIK PAK SNEEUW IN DE TIERRA Muerta. De bewakers zeiden dat de inwoners van Cuenca het de koudste winter in tijden noemden. IJskoude, heldere dagen werden afgewisseld met zware sneeuwval, en de wind kwam altijd uit het noordoosten. Soms kwamen er 's nachts herten op de geur van voedsel in het kamp af. Als ze te dicht bij de hekken kwamen schoten de bewakers op hen vanuit de wachttorens en aten zij die avond wildgebraad.

Nu, begin december, was er tussen de sneeuwduinen een pad uitgesleten van het kamp naar de steengroeve. Elke ochtend schuifelde de werkploeg de heuvels in, met vergezichten over de witte vlakte, slechts doorbroken door de kale takken van bergeiken.

Bernie was eenzaam. Hij miste Vicente, en geen van de communisten praatte nog met hem. 's Avonds lag hij zwijgend op zijn brits. Zelfs op Rookwood was er altijd wel iemand geweest met wie hij kon praten. Hij dacht aan Harry Brett; Vicente had hem soms aan Harry doen denken; ze waren allebei gemoedelijk en principieel, alleen wel hopeloos bourgeois.

De gevangenen hadden het zwaar door het koude weer. Iedereen was verkouden of hoestte, en er waren nu al mannen overleden, gevolgd door processies naar de kale heuvel waar de doden werden begraven. Bernie had last van de oude wond in zijn arm, en in de loop van de middag was het een kwelling om zijn pikhouweel op te tillen. De beenwond die hij bij de Jarama had opgelopen was destijds snel en goed geheeld, maar nu deed ook zijn been pijn.

Het was hem niet gelukt om overgeplaatst te worden naar een andere barak, zoals Establo hem had opgedragen. Hij had het verzoek weken geleden ingediend, maar er was niets gebeurd. Op een avond kreeg hij bij hun

terugkeer in het kamp te horen dat Aranda hem wilde spreken.

Bernie stond voor de *comandante* in zijn warme hut. Aranda zat in een leren fauteuil, het rijzweepje binnen handbereik. Tot Bernies verbazing nodigde hij hem glimlachend uit om te gaan zitten. Hij had een map in zijn hand.

‘Dit is het verslag van dokter Lorenzo,’ begon hij op joviale toon. ‘Hij noemt je een asociale psychopaat. In zijn ogen lijden alle linkse intellectuelen aan een vorm van asociale gekte.’

‘Ja, *comandante*?’

‘Zelf vind ik dat flauwekul. In de oorlog vochten jullie voor jullie belangen, en wij voor de onze. Wij hebben Spanje veroverd en dus zijn wij nu aan de macht. Zo is het toch?’

‘Ja, *comandante*.’

‘Mooi, we zijn *de acuerdo*.’ Aranda pakte een zilveren sigarettenkoker en hij bood Bernie een sigaret aan. ‘Ga je gang. Ik beveel het je.’

Bernie pakte een sigaret, en Aranda gaf hem vuur met een gouden aansteker. Het leer van zijn stoel kraakte toen hij weer achterover ging zitten.

‘Zo, nu wil ik wel eens weten waarom je overplaatsing naar een andere barak hebt aangevraagd.’

‘Ik vind het moeilijk om in dezelfde barak te zijn nu mijn vriend dood is.’

‘Ik heb gehoord dat je nu ook ruzie hebt met je communistische vrienden. Vooral met Establo Cabo. Een sterke kerel, in zekere zin heb ik bewondering voor hem.’ Hij glimlachte. ‘Kijk niet zo verbaasd, Piper. Ik heb mijn oren onder de gevangenen.’

Bernie zei niets. Hij wist dat er in de meeste barakken informanten waren. Zelf verdacht hij een kleine Bask, een katholiek die vrijwillig de mis bijwoonde. Hij was twee weken daarvoor bezweken aan een longontsteking.

‘Het valt niet mee om een gevangene te zijn en bovendien impopulair bij de anderen. Je communistische vrienden hebben je laten vallen. Waarom zou je geen wraak nemen?’ Verwachtingsvol keek hij hem aan. ‘Je kunt zo veel sigaretten krijgen als je wilt, en andere privileges. Ik zou je ander werk kunnen geven. Het moet verdomde koud zijn daarboven; ik heb het al koud als ik ’s ochtends op de binnenplaats sta. Ik nodig je uit om een van mijn vrienden te worden. Ik vraag niet veel, alleen nu en dan informatie. Of iemand de regels overtreedt, dat soort dingen. Als je vrienden hebt in het vijandelijke kamp maakt dat je leven een stuk makkelijker.’

Bernie beet op zijn lip. Hij was bang dat hij problemen zou krijgen als hij weigerde. Hij koos zijn woorden met zorg en sprak op respectvolle toon. ‘Dat zou niet gaan, *comandante*. Establo verwijt me nu al dat ik niet loyaal ben. Hij houdt me in de gaten.’

Aranda dacht even na. ‘Het zou kunnen, maar misschien zijn je problemen met de communisten een goed excuus om andere vrienden te zoeken. Zo zou je dingen aan de weet kunnen komen.’

‘*Comandante*,’ zei Bernie aarzelend, ‘u had het net over de strijd tussen de twee kampen...’

‘Nu ga je me vertellen dat je je loyaliteit niet kunt verloochenen,’ concludeerde Aranda. Hij glimlachte nog steeds maar had zijn ogen samengeknepen.

Bernie zweeg.

‘Hier was ik al bang voor, Piper. Idealisten zoals jij maken het jezelf niet makkelijk,’ besloot hij. ‘Goed, je kunt gaan. Ik heb het druk.’

Bernie ging staan, verbaasd dat hij er zo makkelijk afkwam. Maar soms wachtte Aranda af en nam hij je later te grazen. Zijn sigaret was opgebrand, en hij boog zich voorover naar de asbak. Hij verwachtte min of meer dat Aranda de zweep zou pakken en hem in zijn gezicht zou slaan, maar er gebeurde niets.

Aranda glimlachte cynisch, genietend van Bernies angst, en hij bracht de fascistische groet. ‘*¡Arriba España!*’

‘*Viva España!*’ Bernie verliet de hut. De deur deed hij achter zich dicht. Zijn benen trilden.

Establo was ziek. Zijn schurftige gezicht zag geel, en hij had nu ook last van zijn darmen; hij had vrijwel voortdurend diarree. Hij was sterk vermagerd, vel over been, en hij moest lopen met behulp van een stok, maar hoe zwakker zijn lichaam werd, des te dictatorialer hij optrad.

Pablo had Vicentes brits genomen, maar hij had het bevel gekregen om Bernie te negeren. Hij draaide zijn hoofd weg toen Bernie terugkwam van zijn gesprek met Aranda en zich op zijn brits liet vallen. Establo had aan de andere kant van de barak overleg gevoerd met een aantal van de communisten, maar nu liep hij naar Bernies brits, zijn stok tikkend op de houten vloer. Aan het voeteneinde bleef hij staan.

‘Wat wilde Aranda van je?’ snauwde hij met zijn schorre stem.

‘Het ging over mijn verzoek om overplaatsing. Hij zei nee.’

Wantrouwig keek Establo hem aan. ‘Hij behandelt je wel erg vriendelijk. Zoals alle informanten,’ voegde hij eraan toe, zo luid dat iedereen in de barak het kon horen.

‘Hij wilde dat ik zijn informant zou worden, Establo,’ zei Bernie even luid. ‘Als ik ja zei, mocht ik naar een andere barak. Ik heb tegen hem gezegd dat een communist nooit een informant kan zijn.’

‘Jij bent geen communist,’ hijgde Establo. ‘Pas op, Piper, we hebben je in de smiezen.’ Hij hinkte weg naar zijn brits.

De volgende dag was Bernie ingedeeld bij een ploeg die de brokstukken van de grot moest weghalen. Er was een enorme lading dynamiet tot ontploffing gebracht, waarmee de hele grot was opgeblazen. De groep moest de brokstukken sorteren op grootte en zo nodig kleiner hakken. Die avond zou er een vrachtwagen komen om de stenen op te halen – voor Franco’s monument, ging nog steeds het gerucht.

Pablo werkte naast Bernie. Plotseling legde hij zijn pikhouweel weg en raapte hij iets op. ‘Ay, kijk eens!’ riep hij uit.

Bernie draaide zich opzij, nieuwsgierig naar wat Pablo ertoe had gebracht om het spreekverbod te overtreden. Na een snelle blik op de dichtstbijzijnde bewaker boog hij zich naar voren om te kijken naar een platte steen die Pablo in zijn gebarsten handen hield. Op het rode oppervlak was de kop van een mammoet geschilderd, met twee stakerige figuurtjes die speren vasthielden.

‘Kijk,’ zei Pablo vol ontzag. ‘Er is toch nog iets van over.’

Bernie streek met een vinger over de steen. ‘Prachtig,’ fluisterde hij.

Pablo knikte, en hij stopte de steen in de zak van de oude poncho van oliedoek die hij droeg. ‘Ik bewaar hem. Op een dag laat ik de mensen zien wat ze hier kapot hebben gemaakt.’

‘Wees voorzichtig,’ waarschuwde Bernie zacht. ‘De hel breekt los als ze erachter komen.’ Het kampleven, wist Bernie, werd draaglijker door dit soort kleine overwinningen op de bewakers, maar soms betaalde je er een hoge prijs voor.

Het enige voordeel van de winter was dat de dagen korter waren. De fluit

ging om halfvijf, wanneer de schemering inviel. Het was opnieuw een heldere koude dag geweest. Een grote rode zon die geen warmte gaf hing laag boven de horizon en hulde de bergen in de verte in een roze gloed. De stapel puin was bijna opgeruimd; er restte slechts een grillig gat in de helling. Nadat de vrachtwagen hobbelen was weggereden over het bergpad leverden de mannen hun pikhouwelen in en begonnen ze aan de lange tocht terug naar het kamp.

Die dag was Cuenca onzichtbaar door de dichte nevel. De laatste tijd hadden ze de stad bijna elke ochtend kunnen zien. Bernie vroeg zich af of de bewakers de ploeg bewust op die plek lieten uitrusten, om hen te kwellen met een glimp van de vrijheid. De hangende huizen bleven hem fascineren. Hoe zou het zijn om daar te wonen, vanuit je huiskamer uitzicht te hebben op de kloof? Zou je last hebben van hoogtevrees? Hij had nog maar zo weinig mensen om mee te praten dat hij zijn fantasie vaak de vrije loop liet. Zelfs de niet-communisten gingen hem uit de weg; Bernie vermoedde dat Establo de anderen had wijsgemaakt dat hij een informant was.

Vermoeid verzamelden de mannen zich op de binnenplaats voor het appel. Aranda beklom het podium en begon namen af te roepen.

Halverwege hoorde Bernie opeens iets vallen in de rij voor hem. Hij zag dat Pablo een hand over zijn broekzak sloeg en omlaag keek. Het stuk steen was door een gat in zijn zak gegleden en op de grond gevallen. Een van de bewakers liep razendsnel naar hem toe.

‘Wat gebeurt daar?’ vroeg Aranda scherp.

De bewaker bukte zich en raapte het stuk steen op. Hij bekeek het, staarde naar Pablo, en marcheerde naar het podium. Aranda en hij bogen zich over de steen. Pablo keek toe, zo wit als een doek.

Op een knikje van Aranda sprong de bewaker van het podium. Samen met een andere bewaker trok hij Pablo weg uit de rij, en ze draaiden zijn armen op zijn rug.

‘We hebben een souvenirjager in ons midden!’ schreeuwde Aranda, zwaaiend met de steen. ‘Deze man heeft een stuk van de heidense schildering in de grot gevonden en hij heeft het meegenomen. Zijn er soms nog meer mensen die een leuk schilderijtje voor hun barak hebben opgescharreld?’ Zijn blik gleed over de rijen zwijgende gevangenen. ‘Nee? Nou, jullie worden vanavond allemaal gefouilleerd, en de barakken worden doorzocht.’ Meewarig schudde hij zijn hoofd. ‘Waarom kunnen jullie toch niet gewoon

gehoorzamen? Nu moet ik een voorbeeld stellen. Deze man blijft vannacht in eenzame opsluiting. Morgen zien jullie hem terug.'

De bewakers sleepten Pablo hardhandig weg.

'Dat wordt het kruis,' mompelde iemand.

Aranda ging verder met het oplezen van de namen, schel en luid.

Nadat de barak was doorzocht kwam Establo naar Bernies brits, geflankeerd door vier andere communisten. Hij ging op Pablo's lege brits zitten, en hij legde zijn handen op de knop van zijn stok.

'Ik heb gehoord dat je vandaag met Pablo hebt gepraat in de steengroeve. Heb je de bewakers verteld dat hij een stuk steen had meegenomen? ¿Eh, hombre?'

Bernie keek Establo recht in de ogen. 'Je weet dat ik dat niet heb gedaan, Establo. Iedereen heeft gezien wat er is gebeurd – het viel uit zijn zak.'

'Wat heb je tegen hem gezegd? Hij mag niet met je praten.'

'Hij liet me het stuk steen zien. Ik heb tegen hem gezegd dat hij voorzichtig moest zijn. Vraag het hem zelf maar.'

'Ik denk dat je hem hebt verraden.'

'Het viel uit zijn zak,' beaamde Miguel, de oude tramconductor. 'Kom, *compadre*, we hebben het allemaal gezien.'

Establo keek Miguel nijdig aan.

'Zie je nou wel?' zei Bernie lachend. 'Iedereen hier doorziet je, *hijo de puta*. Een man die munt wil slaan uit wat er met Pablo gaat gebeuren.'

'Laat hem met rust, Establo,' zei Miguel. De oude man draaide zich om. Hij liep weg, gevolgd door de andere drie.

Bernie glimlachte naar Establo. 'Nu je lichaam wegwijnt wordt je hart zichtbaar.'

Moeizaam hees Establo zich overeind. 'Ik maak je af, *cabrón*,' snauwde hij dreigend.

'Als je niet eerst zelf de pijp uitgaat,' riep Bernie hem na.

De volgende ochtend kregen de mannen bevel om na het appel in de rij te blijven staan. Bernie zag dat Augustín terug was van verlof. De man keek even naar hem, leek hem te bestuderen. Bernie vroeg zich opnieuw af of hij misschien seksueel iets van hem wilde, of hij hem daarom had geholpen, die

ochtend op de heuvel. ‘Betere tijden,’ had Augustín gezegd. Het was bijna lachwekkend.

Twee bewakers haalden Pablo uit de isoleercel en ze sleepten hem naar het houten kruis naast de etensbarak. Bernie zag dat Augustín zuchtte, alsof hij het onverkwikkelijke tafereel vermoeiend vond. De drie mannen bleven naast het kruis staan, hun adem zichtbaar in de koude lucht. Aranda stevende naar hen toe, de rijzweep in zijn hand, geflankeerd door de beide priesters. Ze hadden achter hem gestaan op het podium tijdens het appel, diep weggedoken in hun zware cape, pater Jaime kil en grimmig, zijn jongere collega met gebogen hoofd. Voor Pablo bleven ze staan, en Aranda richtte zich tot de gevangenen.

‘Jullie kameraad Pablo Jimenez heeft gestolen en gaat voor straf een dag aan het kruis. Maar eerst dit.’ Aranda hield het gewraakte stuk steen goed zichtbaar omhoog en legde het op de grond.

Pater Jaime kwam naar voren. Hij haalde een hamer uit zijn zak, bukte zich en verbrijzelde de steen. Voldaan richtte hij zich weer op. ‘Zo rekent de Kerk al sinds mensenheugenis af met het heidendom!’ riep hij luid. ‘Met hamerslagen! Vergeet dat nooit, stelletje godslasteraars!’ Hij beende weg, gevolgd door pater Eduardo, die eerst haastig de brokstukken had opgeraapt.

De bewakers pakten Pablo’s armen beet en bonden die met touwen vast aan de dwarsbalken van het kruis, zó dat alleen de punten van zijn schoenen de grond raakten. Pablo zakte omlaag en richtte zich na een seconde op door op zijn tenen te gaan staan. Een man die met zijn armen boven zijn hoofd aan het kruis hing kon niet ademen, behalve als hij op zijn tenen ging staan. Na een paar uur in die houding werd elke beweging een folterende kwelling, maar het was de enige manier om te blijven ademen: pijnlijk omhoog en omlaag, omhoog en omlaag.

Aranda bleef nog even naar Pablo staan kijken, waarna hij tevreden knikte. Na het bevel ‘Ingerukt!’ liep hij terug naar zijn hut. De bewakers deelden de mannen in voor de werkploegen. Augustín had dienst bij Bernies ploeg. Toen ze door het hek naar buiten marcheerden, kwam hij naast Bernie lopen.

‘Ik moet je spreken,’ fluisterde hij. ‘Het is belangrijk. Ga na het avondeten naar buiten, zeg dat je moet plassen. Ik wacht op je achter de barak.’

‘Wat wil je van me?’ siste Bernie, maar de man keek hem nerveus aan, niet op een wellustige manier.

‘Straks. Ik moet je iets vertellen.’ Augustín hield zijn pas in.

Aan het eind van de middag begon het hevig te sneeuwen, en de mannen mochten eerder ophouden met werken. Tijdens de terugtocht bleef Augustín achter aan de rij lopen, en hij ontweek Bernies blik.

Terug in het kamp hing Pablo nog steeds aan het kruis, sneeuwvlokken dwarrelend rond zijn gezicht. ‘*Mierda,*’ mompelde de man naast Bernie, ‘hij hangt er nog steeds.’ Bleek en roerloos hing Pablo aan het kruis, en even dacht Bernie dat hij dood was, maar toen drukte hij zichzelf met zijn tenen een klein eindje omhoog. Hij haalde diep adem en ademde langzaam en rochelend uit. De bewakers sloten de hekken, en Bernie en een aantal anderen liepen naar Pablo toe.

‘Water,’ kraakte hij. ‘Dorst.’

De mannen bukten zich en schepten sneeuw in hun handen, zodat Pablo erop kon zuigen. Het was een langzaam proces. Plotseling ging de deur van Aranda’s hut open, en geel licht scheen op de sneeuwvlokken. De mannen verstijfden, bang voor harde maatregelen van de kampcommandant, maar pater Eduardo kwam naar buiten, niet Aranda. Hij zag de mannen rond het kruis staan, en na even gearzeld te hebben, liep hij naar hen toe. De mannen gingen opzij om hem door te laten.

‘Ik dacht dat alleen de Romeinen onschuldigen kruisigden,’ zei iemand luid.

De priester reageerde er niet op, hij keek omhoog naar Pablo. ‘Ik heb de *comandante* gesproken,’ zei hij. ‘Je wordt er nu snel af gehaald.’

Pablo’s enige reactie was zijn gierende ademhaling toen hij zich opnieuw moeizaam oprichtte. Eduardo sloeg zijn ogen neer, en hij draaide zich om.

Bernie kwam voor hem staan. De pastoor knipperde met zijn ogen achter brillengazen waar sneeuwvlokken op smolten. ‘Is dit wat u bedoelt, *cura*, met christenen die het lijden van Christus aan het kruis met hem delen?’

Pater Eduardo liep langzaam weg, zijn hoofd diep gebogen, zijn voeten slepend door de sneeuw.

‘*¡Hijo de puta!*’ riep iemand hem na.

Bernie schrok toen iemand hem een klap op zijn rug gaf. Het was Miguel.

‘Goed gedaan, Bernardo,’ zei hij. ‘Die smeerlap schaamt zich dood.’

Maar terwijl Bernie de priester nakeek, voelde hij zélf schaamte. Niemand

zou pater Jaime ooit op die manier durven beledigen, hij ook niet. De man had de zwakste gekozen, de kwetsbaarste, en dat was niet moedig, het was laf.

Na het eten ging Bernie naar buiten om te plassen. De mannen mochten hun barak verlaten totdat het licht uitging. Augustín maakte hem nerveus, maar hij moest weten wat de man van hem wilde. Pablo lag op de brits naast de zijne onder een dikke stapel dekens. De andere mannen hadden allemaal hun deken afgestaan, net als Bernie, want hij was door en door koud en had hevige pijn in zijn schouders.

‘Hij is jong en sterk,’ zei Miguel op gedempte toon. ‘Met een beetje geluk komt hij er weer bovenop.’ Kennelijk negeerde hij Establo’s bevel om hem dood te zwijgen, en misschien zouden de anderen nu volgen.

Inmiddels sneeuwde het niet meer. Bernie liep naar de achterkant van de barak, waar het maanlicht een lange schaduw wierp. In het donker lichtte de punt van Augustíns sigaret op.

‘Wat moet je van me?’ vroeg Bernie bot. ‘Waarom kijk je de hele tijd naar me?’

‘Ik heb een broer in Madrid. Hij heeft hier als bewaker gewerkt. Luis, herinner je je hem?’

Bernie fronste zijn wenkbrauwen. ‘Die is toch al maanden weg? Wat heeft hij met mij te maken?’

‘Hij is naar Madrid gegaan om werk te zoeken, want in Sevilla kon hij niets vinden. Daar heeft hij een Engelse journalist ontmoet die een vriendin van jou kent.’ Augustín aarzelde even voordat hij verderging. ‘Ze willen je helpen ontsnappen.’

‘Wát?’ zei Bernie verbluft. ‘Wie is die vriendin?’

‘Een Engelse vrouw. Señora Forsyth.’

Bernie schudde zijn hoofd. ‘Ik ken geen señora Forsyth. Ik heb op school gezeten met een jongen die Forsyth heette, maar dat was geen vriend van me.’

Augustín stak een hand op. ‘Rustig, man, alsjeblieft. Die vrouw is met hem getrouwd. Je hebt haar in de oorlog gekend. Ze heette toen nog Barbara Clare.’

Bernies mond viel open. ‘Is Barbara nog steeds in Spanje? En ze is

getrouwd met Sandy Forsyth?’

‘Sí. Hij is zakenman. Hij weet nergens iets van. Zij betaalt ons. Ik mag hier bijna weg, Piper, en ik wil niet bijtekenen. Ik vind het hier vreselijk. De kou en het isolement.’

‘Jezus.’ Bernie streek over zijn stoppelbaard. ‘Hoe lang zijn jullie hier al mee bezig?’

‘Weken. Het is niet makkelijk. Ik hou een oogje op je sinds ik terug ben. Je zou voorzichtiger moeten zijn, je maakt vijanden. De winter is geen goede tijd in het kamp, iedereen heeft het koud en mensen halen nare streken uit.’

‘Barbara, o god, Barbara.’ Opeens knikten zijn knieën, en hij leunde tegen de muur van de barak. ‘Barbara,’ herhaalde hij heel zacht, zijn ogen nat van de tranen. Toen haalde hij heel diep adem en deed hij een stap naar Augustín toe. ‘Is het waar wat je me vertelt? Is het echt waar?’

‘Het is echt waar.’

‘Ze is met Forsyth getrouwd?’ Hij lachte ongelovig. ‘Weet hij hiervan?’

‘Nee, ze heeft hem niets verteld.’

‘Hoe gaat het gebeuren? Wat is het plan?’

Augustín boog zich naar hem toe. ‘Ik zal het je vertellen.’

SINDS BEGIN DECEMBER WAS HET BITTER KOUD GEWEEST IN MADRID, en toen Harry op 6 december wakker werd, lag er een dik pak sneeuw. Door de zware sneeuwval reden er geen trams, zodat hij naar de ambassade moest lopen. Het was vreemd stil in de stad, alle geluiden werden gedempt.

Het was onwerkelijk om sneeuw te zien in Madrid. Sommige littekens van de oorlog gingen eronder schuil, maar kijkend naar de rode gezichten van de voorbijgangers vroeg hij zich af hoe de half uitgehongerde bevolking moest overleven als het zo koud bleef. Een oude man liep langzaam langs met een zwaarbeladen ezel aan een leidsel. Zijn gebarsten schoenen waren kletsnat.

‘Hace mal tiempo,’ zei Harry.

‘Sí, muy malo.’

Hij had om tien uur een bespreking met Hillgarth waar hij zich bepaald niet op verheugde, en nu zou hij ook nog te laat komen. In de veertien dagen sinds het etentje bij Sandy was onderbroken door Sofia's telefoontje was Harry doorgedaan met zijn inlichtingenwerk. Hij had Sandy twee keer in het café ontmoet en hij was nog een keer bij hem wezen eten, maar het had niets opgeleverd. Sandy bracht de goudmijn niet meer ter sprake, en als Harry informeerde hoe het ging zei hij ‘moeizaam’ en veranderde hij van onderwerp. Hij maakte een afwezige indruk en het leek hem moeite te kosten om zijn gebruikelijke jovialiteit vol te houden. Tijdens hun laatste ontmoeting, in het café, had hij Harry naar de situatie in Engeland gevraagd, hoe groot de zwarte markt was en hoeveel een zwarthandelaar kon verdienen. Harry had hem gevraagd of hij uiteindelijk toch terug wilde gaan, maar Sandy had alleen zijn schouders opgehaald. De gedachte dat Gomez waarschijnlijk was vermoord bleef door zijn hoofd spoken.

Ook Barbara was nog steeds tobberig, en ze was afstandelijk tegenover

hem, maar toen ze hem na het etentje uitliet had ze gevraagd hoe het met Sofia ging. Sofia had gezegd dat ze het leuk zou vinden om Barbara nog een keer te zien, en Harry had voorgesteld om met zijn drieën te gaan lunchen. Barbara had eerst gearzeld, maar toen toch ja gezegd.

Op de ambassade waren ze niet blij geweest toen bleek dat hij een vriendin had. Tolhurst had hem aan de tand gevoeld over het telefoontje naar de ambassade; Harry vermoedde dat elk telefoontje voor hem automatisch aan Tolhurst werd doorgegeven.

‘Je had ons moeten vertellen dat je een Spaanse slet aan de haak hebt geslagen,’ zei hij. ‘Hoe heb je haar leren kennen?’

Harry vertelde het verhaal over haar broer en de honden, zonder uit te leggen wie Enrique was.

‘Ze kan wel een spion zijn,’ zei Tolhurst. ‘Je kunt hier niet voorzichtig genoeg zijn met vrouwen. Je vertelde dat je niet langer wordt gevolgd. Aan de andere kant, als je haar door toeval hebt ontmoet...’

‘Stom toeval. En Sofia veracht het regime.’

‘Ja, Carabanchel was een rode wijk. Maar ze zijn daar niet dol op Engelsen. Wees op je hoede, Harry, meer zeg ik niet.’

‘Ik heb haar verteld dat ik vertaler ben. Ze vraagt niet naar mijn werk.’

‘Is ze knap? Heb je haar al in bed weten te krijgen?’

‘Verdomme, Tolly, ze is niet een van je hoertjes!’ viel Harry geërgerd uit.

Tolhursts gezicht kreeg een gekwetste uitdrukking. Hij streek een lok haar van zijn voorhoofd en trok zijn Eton-das recht. ‘Rustig aan, ouwe jongen, loop niet te hard van stapel.’

De stoep voor de ambassade was sneeuwvrij gemaakt. Er stond geen wind en de Union Jack hing lusteloos aan de vlaggenstok. De twee *civiles* voor de deur waren diep weggedoken in hun cape. De bespreking vond opnieuw plaats in Tolhursts kantoor. Hillgarth was er al, in zijn marineuniform dit keer, en hij zat achter het bureau een sigaret te roken. Tolhurst stond allerlei papieren te bekijken.

‘Goeiemorgen, Harry,’ begroette Tolhurst hem.

‘Goeiemorgen. Sorry dat ik te laat ben, maar de trams rijden niet.’

‘In orde,’ zei Hillgarth. ‘Het wordt misschien tijd om het anders aan te

pakken met Forsyth. Ik heb de verslagen van je recente ontmoetingen bekeken. Hij zegt niets meer over de goudmijn, en volgens jou maakt hij zich zorgen.'

'Dat klopt, meneer.'

'Maestre geeft geen enkele informatie over de mijn. We weten dat hij in de commissie van toezicht zit, maar hij wil niets loslaten, wat we hem ook bieden.' Hij roffelde met zijn vingers op het bureau. 'Er is geen spoor te bekennen van die Gomez – waar hij ons trouwens de schuld van geeft, met name jou, Harry. Je kunt beter bij hem uit de buurt blijven.'

'Ik kwam hem een paar weken geleden tegen op de Rastro. Hij was niet erg toeschietelijk.'

'Dat kan ik me voorstellen,' zei Hillgarth droog. 'Denk jij dat Forsyth iemand is die actief bij louche zaakjes betrokken zou kunnen raken?'

'Ik denk het wel,' zei Harry langzaam. 'Als hij bijvoorbeeld het gevoel heeft dat zijn belangen worden bedreigd.'

'We moeten meer weten over die mijn, op hoeveel goud het regime precies rekent. Forsyth is nu nog onze enige ingang.' Hillgarth zweeg even. 'Ik wil je de kans geven om je fouten goed te maken. We overwegen hem te rekruteren, aangezien Maestre zich niet laat omkopen. Vertel het hem, Tolly.'

'Dit is geheime informatie, Harry,' waarschuwde Tolhurst in diepe ernst. 'Weet je nog dat je naar de *Knights of St. George* hebt gevraagd?'

Harry knikte.

'Onze regering heeft grote sommen geld apart gezet om mensen om te kopen, hooggeplaatste monarchisten in het regime en anderen die invloed kunnen uitoefenen op de regering om buiten de oorlog te blijven.'

'De meeste ambassades hebben fondsen voor omkoping,' vulde Hillgarth aan, 'maar dit gebeurt op een andere schaal. Maestre en een paar andere belangrijke figuren spelen informatie aan ons door, en dat doen ze niet alleen uit afkeer van de fascisten. Als Forsyth voor ons wil gaan werken, kunnen we geld beschikbaar maken. En we kunnen zo nodig voor diplomatieke bescherming zorgen. Het lijkt mij de enige manier om aan informatie over het goud te komen. De aandelen in zijn bedrijf kelderen. Ik vermoed dat Maestre en zijn commissie hem de duimschroeven aanzetten. Ze willen natuurlijk zorgen dat het goud uit handen van de Falange blijft.'

'Dat klinkt aannemelijk, meneer.'

'Londen wil weten of er goud is, en hoeveel. Ze zetten Sam onder druk,

maar op dit moment kan hij niet eens een afspraak met Franco maken. Franco houdt ons zo veel mogelijk op afstand om de Duitsers te plezieren. En als ik Forsyth goed inschat, lijkt het me waarschijnlijk dat hij met ons in zee wil gaan als zijn project in gevaar is.' Hij boog zich naar voren. 'Wat denk jij, Harry?'

Harry dacht even na. 'Als hij echt in de problemen zit, denk ik dat hij het doet.' Hij was Sandy gaan verachten, maar het idee dat Hillgarth hem een reddingslijn zou toewerpen gaf hem toch een gevoel van opluchting.

'Ik neem aan dat hij met minder geld genoeg wil nemen als hij echt in het nauw zit,' merkte Tolhurst op. 'Ons budget is niet onuitputtelijk.'

'Ik weet alleen niet in hoeverre Sandy te vertrouwen is,' waarschuwde Harry. 'Hij speelt altijd zijn eigen spelletje.'

'O, daar was ik allang achter,' verzekerde Hillgarth hem. 'Ik denk dat Forsyth een verdomd goede spion zou zijn. Iemand die ervan houdt om geheimen te hebben, misschien zelfs wel geniet van gevaar. Heb ik gelijk?'

'Zolang het gevaar tenminste niet te dichtbij komt. Ik krijg de indruk dat hij op dit moment bang is,' voegde hij eraan toe. 'Het zou kunnen dat jullie iemand aantrekken die een moord op zijn geweten heeft.'

'Hij zou niet de eerste zijn,' zei Hillgarth laconiek. 'We kunnen niet kieskeurig zijn.'

Het bleef even stil. 'Heeft Forsyth een politieke voorkeur?' vroeg Tolhurst.

'Volgens mij is hij bereid om elk systeem te ondersteunen dat hem in staat stelt om geld te verdienen. Daarom is hij pro-Franco. Uiteraard verafschuwt hij de communisten.' Harry zweeg een moment. 'En hij voelt geen verbondenheid met Engeland, geen enkele vorm van trouw aan zijn vaderland.'

'Zijn vader is toch bisschop?' zei Hillgarth. 'Zoons van geestelijken raken vaak op het verkeerde pad.'

'Sandy meent dat de Kerk en de oude tradities verstikkend zijn voor mensen zoals hij.'

'Daar zit wat in.' Hillgarth plantte zijn vingertoppen tegen elkaar. 'Goed, dit gaan we doen. Je spreekt nog een keer met Forsyth af, en je vertelt hem dat iemand van de ambassade werk voor hem heeft. Laat niet te veel los, moedig hem alleen aan om langs te komen. Je kunt zeggen dat je contacten hebt met de afdeling die het inlichtingenwerk doet, als je denkt dat dat helpt.'

Als het je lukt om dit klaar te spelen, kun je straks met eervol ontslag naar huis.'

'Ik zal doen wat ik kan,' beloofde Harry. 'Ik lunch vandaag met Barbara. Misschien dat ik dan iets kan afspreken.'

'Mooi. Hoe is het met haar?'

'Ik krijg niet de indruk dat ze erg gelukkig zijn.'

'Ze weet nog steeds niets van zijn zaken?'

'Nee. Ik weet vrij zeker dat hij haar niets vertelt.'

'We waren een beetje bang dat je een oogje op haar had totdat je het aanlegde met die melkmeid.' Hillgarth gaf hem een onverwachte en onwelkome knipoog.

Toen Harry in de lunchpauze naar het centrum liep, dacht hij na over het gesprek. Hij vond het onvoorstelbaar dat Hillgarth zo luchtig deed over Gomez en wat Sandy wellicht met hem had gedaan. Snapten ze dan niet hoe het voor een gewoon iemand was om dit soort werk te moeten doen? Groepjes straatvegers waren bezig de sneeuw van de trottoirs te vegen. Enrique was er niet bij.

Barbara had voorgesteld om hem en Sofia te ontmoeten in Café Gijón. Harry vond het een merkwaardige keus, want hij wist dat ze er tijdens de burgeroorlog vaak met Bernie was geweest. Ze had het nooit over hem, ook al vreemd. Arme Bernie, dacht hij, hoewel hij tenminste niet had hoeven meemaken wat er van Spanje geworden was.

Het was druk in het café. Welgestelde Madrilenen dronken er koffie en klaagden over de sneeuw. Harry bestelde een *café con leche* en ging in een rustig hoekje zitten. Hij beseftte dat hij veel te vroeg was.

Sandy en de spionnen waren geknipt voor elkaar, bedacht hij. Nou, ze moesten het samen maar uitzoeken, hij ging naar huis. Maar hoe aanlokkelijk was dat vooruitzicht? Terug naar Cambridge, alleen. Hij keek naar zijn gezicht in een van de spiegels. Hij was afgefallen sinds hij naar Spanje was gekomen, en dat stond hem goed. Zou hij Sofia het land uit kunnen krijgen, vroeg hij zich af, was er een manier? Hij zou Paco ook mee moeten nemen, want Sofia zou hem nooit achterlaten. En hoe moest het dan verder in Engeland? Stel nou dat hun relatie stukliep? Hij had haar pas zes weken geleden leren kennen.

Opnieuw dacht hij aan Hillgarth, die hem doodgemoedereerd vertelde dat hij een mogelijke moordenaar wilde rekruteren, dat hij monarchisten omkocht. Hoare had gezegd dat hij alle registers opentrok om de monarchisten te vriend te houden. Ook het kasregister, dacht Harry. Mensen zoals Maestre, die de mond vol hadden van de Spaanse eer en de tradities die ze beschermden, terwijl ze ondertussen doodleuk steekpenningen aannamen van een potentiële vijand. En Engeland had alleen belangstelling voor Spanje vanwege de strategische ligging. Zelfs als ze de oorlog wonnen, zou Spanje waarschijnlijk weer vergeten worden en overgeleverd blijven aan Franco's regime.

Met gebogen schouders zat hij boven zijn kop koffie. Misschien was het beter als Hitler Spanje wel binnenviel, bedacht hij. Zelfs Sandy zei dat het regime zwak was; misschien zou het volk in opstand komen tegen de Duitsers, zoals vroeger tegen Napoleon. Maar dan ging Gibraltar verloren en zou Engeland nog zwakker staan. Hij herinnerde zich de foto die hij op zijn eerste dag in Spanje had gezien, de Duitse en Spaanse soldaten die elkaar begroetten op de grens. De *Führer* en de *Caudillo*, boezemvrienden in een bezet Europa. Het was een vreselijke gedachte, en het sterkte hem in zijn voornemen om dit laatste nog te doen: hij zou proberen Sandy te werven als agent.

Hij schrok van een hand op zijn schouder. Sofia stond naast hem, ingepakt in haar oude zwarte jas. Haar gezicht gloeide; van blijdschap om hem te zien, beseft hij met een warm gevoel vanbinnen. Ze glimlachte naar hem. 'Waar dacht je aan?'

'O, aan problemen op het werk. Kom, ga zitten.'

'Is Barbara er nog niet?'

'Nee.' Hij keek op zijn horloge. Tot zijn verbazing zag hij dat het al bijna één uur was. 'Ze zal zo wel komen. Ik haal een kop koffie voor je.'

Ze aarzelde even. 'Goed.'

Er waren discussies geweest omdat Harry altijd alles voor haar betaalde en haar ook nog cadeautjes gaf. 'Ik heb dat geld,' had hij betoogd, 'dus waarom zou ik dan niet een deel aan jou uitgeven?'

'Mensen zullen zeggen dat ik een maintenee ben,' had ze blozend geantwoord. Harry had beseft dat Sofia gevoeliger was voor wat zij de 'burgerlijke moraal' noemde dan ze wilde toegeven.

'Jij weet dat het niet waar is, en daar gaat het om.'

Ze wilde echter niet dat hij haar geld gaf voor het huishouden. Ze hield vol dat ze best rond konden komen. Harry wilde dat ze hem meer voor haar liet doen, hoewel hij tegelijkertijd bewondering had voor haar trots.

‘Hoe is het met Paco?’ vroeg hij toen hij terugkwam met haar koffie.

‘Hij is heel stil. Enrique is vandaag bij hem, hij heeft vandaag ook zijn vrije dag.’ Nu Elena dood was en Sofia en Enrique allebei werkten, was het jongetje overdag meestal alleen thuis. Hij weigerde naar buiten te gaan, tenzij een van de volwassenen met hem meeging.

‘Hij is heel blij met de kleurpotloden die je voor hem had meegebracht. Hij wil weten wanneer de dame met het rode haar weer komt. Ze heeft indruk op hem gemaakt. Hij noemt haar “die aardige dame”.’

‘We kunnen vragen of ze het leuk vindt om een keer langs te komen.’

‘Goed.’ Ze zuchtte. ‘Ik ben bang dat Paco señora Avila op een dag binnenlaat, want ik weet dat ze aan de deur komt. Ik heb gezegd dat hij niet open mag doen. Hij raakt in paniek van het kloppen, het doet hem denken aan de dag dat zijn ouders werden weggehaald. Maar hij is de hele dag in zijn eentje, dus misschien doet hij toch een keer open.’

‘Hij doet heus niet open als hij bang is.’

‘We kunnen niet altijd zo door blijven gaan en hem telkens alleen thuislaten.’

‘Nee,’ beaamde Harry.

‘Ik wil hem niet kwijtraken,’ zei Sofia. ‘Vind jij het dom van ons dat we dit op ons nemen? Ik weet dat Enrique wel eens twijfelt, maar hij is ook van Paco gaan houden.’

Ze heeft haar moeder verloren, dacht hij, en nu is ze bang dat ze Paco kwijtraakt. En als ze mij naar huis sturen, raakt ze mij ook nog kwijt. Hij fronste zijn wenkbrauwen.

‘Wat is er, Harry?’

‘Niets.’ Toen hij zijn hoofd optilde zag hij Barbara aankomen, haar sjaal en bril bespikkeld met sneeuwvlokken. Hij zwaaide naar haar.

‘Sorry dat ik zo laat ben. Het is weer gaan sneeuwen.’

‘Ik heb dit nog nooit meegemaakt,’ zei Sofia. ‘De droogte in de zomer, en nu dit.’

Harry stond op om Barbara uit haar jas te helpen. ‘Zullen we iets te eten bestellen?’

Ze hief een hand. ‘Nee, luister. Het spijt me heel erg, maar ik kan niet

blijven. Ik heb om twee uur een afspraak aan de andere kant van de stad en de trams rijden niet, dus ik moet lopen. Zou je alleen een kop koffie voor me willen halen?’

‘Natuurlijk.’ Harry liep nogmaals naar de bar, en toen hij terugkwam waren Barbara en Sofia ernstig met elkaar in gesprek.

‘Barbara zegt dat Paco naar de dokter moet,’ vertelde Sofia hem.

‘Een dokter kan misschien advies geven, dat is waar. Ik wil best financieel...’ Hij slikte de rest van zijn zin in toen hij zag dat Sofia haar wenkbrauwen fronste. Hij had niet moeten zeggen dat hij haar geld wilde geven waar Barbara bij was.

‘Ik wilde dat ik iets voor dat arme ding kon doen,’ verzuchtte Barbara.

‘Ben je al in het veteranenziekenhuis begonnen?’ vroeg Harry.

‘Ja. Het is in elk geval beter dan het weeshuis, maar ik zie de gruwelijkste verwondingen. Alle dingen die het Rode Kruis nou juist probeerde te voorkomen. Daar is het nu jammer genoeg te laat voor.’ Ze keek Harry aan. ‘Ik ga misschien toch met Kerstmis naar huis.’

‘Naar Engeland?’

‘Ja. Sandy stelde het voor, weet je nog, en ik dacht: Waarom niet? Dan kan ik tenminste met eigen ogen zien hoe het er werkelijk is.’

‘Laten ze je Spanje dan wel weer in?’ vroeg Sofia. ‘Ik neem aan van wel, want je man werkt hier.’

Barbara aarzelde. ‘Ik denk het.’

Maar Sandy is haar man niet, dacht Harry. Er kwam een gedachte bij hem op. ‘Is het andersom niet net zo? Ik bedoel, als een Engelse man een Spaanse verloofde heeft, laten ze haar Engeland misschien niet binnen. Maar als ze getrouwd zijn, mogen ze allebei het land in.’

‘Zo was het voor de oorlog,’ beaamde Barbara. ‘Ik herinner me al die regels van het Rode Kruis.’ Even staarde ze voor zich uit. ‘Minder dan vijf jaar geleden. Het lijkt een eeuwigheid.’

Sofia liet haar stem dalen. ‘Er bestaat nog steeds een risico dat Franco de oorlog verklaart.’

Barbara zette haar bril af om de beslagen glazen schoon te poetsen. Zonder de bril was haar gezicht aantrekkelijker, en ook kwetsbaarder. Terwijl ze peinzend in haar koffie roerde, keek ze Harry en Sofia aan.

‘Waarschijnlijk kom ik niet terug,’ zei ze toonloos. ‘Het gaat niet goed tussen Sandy en mij.’

‘Wat naar voor je,’ zei Harry. ‘Ik kon aan je zien dat je niet gelukkig was.’

‘Ik heb veel aan hem te danken. Hij heeft me weer op de been geholpen na... na Bernie. Alleen heeft hij iemand van me gemaakt die ik niet wil zijn.’ Ze lachte verlegen. ‘Sorry dat ik dit er zomaar uit flap. Ik heb niemand om mee te praten. Snap je wat ik bedoel?’

‘Er komt een moment dat je de waarheid onder ogen moet zien,’ zei Harry. ‘Oogkleppen af.’ Hij keek naar Sofia. ‘Dat heeft Spanje voor mij gedaan. Ik ben gaan inzien dat de wereld ingewikkelder is dan ik dacht.’

Barbara keek hem doordringend aan. ‘Zeg dat wel.’

‘Heb je hem verteld dat je niet terugkomt?’ vroeg Sofia.

‘Nee. Het kan hem toch niet schelen. Ik moet eh... eerst nog iets doen hier, en dan ga ik met Kerstmis naar huis. Hoop ik.’

‘Ik denk dat Sandy zakelijke problemen heeft,’ zei Harry voorzichtig.

‘Weet je er iets van?’ vroeg Barbara.

Harry gaf niet meteen antwoord. ‘Je weet dat hij me bij een van zijn... ondernemingen wilde betrekken, maar dat gaat niet door.’

‘Welke onderneming?’

‘Dat weet ik niet precies. Hij laat weinig los.’

‘Het is misschien slecht van me dat ik hem afval,’ zei Barbara, ‘maar ik heb gezien hoe je met hem omgaat. Eigenlijk mag je hem helemaal niet, hè? Je gaat alleen met hem om vanwege de goeie ouwe tijd.’

‘Eh... zoiets.’

‘Het is raar, hij hunkert naar je goedkeuring.’ Ze draaide zich opzij naar Sofia. ‘De band tussen mannen die op Engelse kostscholen hebben gezeten is iets wat ze in Spanje helemaal niet kennen.’ Ze lachte een beetje hysterisch, en Harry beseftte dat ze op was van de zenuwen.

Barbara beet op haar lip. ‘Dit blijft wel onder ons, hè?’

‘Uiteraard.’

Sofia glimlachte naar haar. ‘Paco blijft naar je vragen. Misschien kun je nog een keer langskomen voordat je naar Engeland gaat.’

Barbara glimlachte terug. ‘Graag. Misschien kunnen we hem ergens mee naartoe nemen. Een uitje.’

Harry haalde diep adem. ‘Ik moet Sandy spreken. Het heeft met die onderneming te maken. Weet jij of hij vandaag op kantoor is?’

‘Ik denk het wel.’ Ze keek op haar horloge. ‘O hemel, ik moet weg. Ik heb jullie van de lunch gehouden met mijn problemen. Het spijt me.’

‘Het geeft niet. Bel me snel een keer, dan spreken we af wanneer we naar Paco gaan.’

‘Doe ik. Het was fijn om jullie te zien.’ Ze boog zich opzij en drukte een kus op Sofia’s wang. Vervolgens stond ze op en liep ze naar de deur.

Harry keek haar na, denkend aan trouwen. Durfde hij die stap te nemen? En zou Sofia hem willen? Hij zou een en ander uit kunnen zoeken op de ambassade, maar eerst moest hij proberen Sandy te werven, en dan kon hij pas naar huis, al dan niet met eervol ontslag.

Bij de deur bleef Barbara even staan om haar sjaal vast te knopen. Ze draaide zich om, zwaaide, en verdween in de wervelende sneeuwvlokken.

BARBARA VERVLOEKTE ZICHZELF IN STILTE TOEN ZE WEGLIEP. ZE was helemaal niet van plan geweest haar hart te luchten. Het was gekomen doordat ze hen daar samen zag zitten; ze zagen er zo huiselijk uit, zo veilig. Ze vond het steeds moeilijker om alles voor zich te houden, en ze wist dat ze soms bijna hysterisch was.

Ze was een tijdlang bang geweest dat Harry betrokken was bij de vreselijke dingen die Sandy uitspookte, maar uiteindelijk was ze tot de conclusie gekomen dat het onmogelijk was, dat Harry alleen werd gebruikt als marionet. Godzijdank ging de deal niet door, wat het dan ook was geweest. Elke keer dat ze Harry zag voelde ze zich bezwaard omdat hij nog steeds dacht dat Bernie dood was. Haar afspraak om twee uur was met Luis; ze hoopte vandaag een concreet plan voor Bernies ontsnapping te bespreken. Augustín was terug van verlof, wist ze. Ze had voorgesteld om Harry in Café Gijón te ontmoeten omdat ze, nu de mogelijkheid dat ze Bernie weer zou zien zo dichtbij kwam, heimwee had naar alle plaatsen waar ze samen met Bernie was geweest. Drie jaar in een werkkamp, dacht ze. Hoe zou hij nu zijn? Hoe zou hij op haar reageren? Ze moest nergens op hopen, want ze waren ongetwijfeld allebei heel erg veranderd. Ze zou alleen hopen dat hij kon ontsnappen.

Het sneeuwde flink, en de voorbijgangers leken net spookverschijningen in hun witte jassen. Voor een regeringsgebouw stonden twee *civiles* op wacht; er lag zo veel sneeuw op hun cape en pet dat ze Barbara deden denken aan sneeuwpoppen met een grimmig masker. Het was voor het eerst dat ze het zien van een *civil* lachwekkend vond.

Sinds de avond waarop ze een deel van Sandy's telefoongesprek had opgevangen, twee weken daarvoor, had ze geprobeerd zijn woorden te

analyseren. ‘Die Marokkaanse veteranen zijn taai. Hij zegt nog steeds dat Gomez zijn echte naam is?’ Er waren allerlei interpretaties mogelijk, maar ze kwam telkens uit op hetzelfde: er werd iemand gemarteld. Als Sandy ontdekte wat zij aan het doen was, kon ze zelf ook in gevaar zijn.

Toen hij na dat telefoontje beneden was gekomen, had ze hem het tasje van de joodse vluchteling gegeven, maar hij had nauwelijks belangstelling getoond. Hij legde het naast zijn stoel op de vloer terwijl hij in het vuur bleef staren. Hij had Barbara volkomen genegeerd. Ze had hem nog nooit zo zorgelijk zien kijken; er lag zelfs een waas van zweet over zijn voorhoofd. Sinds die avond was hij steeds verder in zijn schulp gekropen. Hij leek haar nauwelijks op te merken, wat zij trouwens helemaal niet erg vond. Ze hoefde nog maar even vol te houden, en als Bernie eenmaal was bevrijd kon ze naar Engeland. Sandy zou er misschien nooit achter komen wat ze had gedaan.

Twee avonden daarvoor was hij ’s avonds laat thuisgekomen. Hoewel hij veel dronk, was Sandy bijna nooit dronken. Zijn beheersing was opmerkelijk. Die avond wankelde hij echter een beetje toen hij de *salón* binnenkwam, en keek hij wazig om zich heen, alsof hij de kamer voor het eerst zag.

‘Waar zit jij nou naar te staren?’ vroeg hij met dikke tong.

Haar hart begon te bonzen. ‘Nergens naar, schat. Hoe is het met je?’ Zoals altijd probeerde ze de lieve vrede te bewaren. Ze legde haar breiwerk neer. Tegenwoordig zat ze ’s avonds vaak te breien, de ritmische bewegingen kalmeerden haar.

‘Je bent net een oude vrouw met die stomme breiwerkjes van je,’ zei hij. ‘Waar is Pilar?’

‘Het is haar vrije avond, weet je nog?’ Waarschijnlijk verlangde hij naar haar – daar zou Pilar blij mee zijn, betast te worden als hij zo ver heen was.

‘O ja, dat is waar.’ Hij liep naar het buffet om zichzelf een glas whisky in te schenken, waarna hij tegenover haar kwam zitten en een flinke teug nam. ‘Jezus, wat is het vanavond weer koud.’

‘Veel planten in de tuin zijn doodgevroren.’

‘Planten,’ herhaalde hij op spottende toon. ‘Planten! Ik heb een rottag gehad. Een groot project waar ik mee bezig was is afgeblazen.’ Hij grijnsde naar haar. ‘Hoe zou je het vinden om arm te zijn, Barbara?’

‘Zo erg kan het toch niet zijn?’

‘Zo erg? Arme Barbara,’ schamperde hij. ‘Arme Barbara, zo dacht ik aan je toen ik je nog maar net kende.’

Ze bleef glimlachen, maar in stilte hoopte ze dat hij in slaap zou vallen. Dat hij dood zou vallen.

‘We worden niet arm,’ zei hij, dit keer met een ernstig gezicht. ‘Dat laat ik niet gebeuren. Begrepen?’

‘Goed, Sandy.’

‘Ik kom er wel bovenop. Mij krijgen ze niet klein. We blijven in dit huis wonen. Jij en ik en Pilar.’ Zijn ogen begonnen te glinsteren. ‘Kom mee naar bed. Kom op, dan laat ik je zien wat ik nog kan.’

Ze had zich voorgenomen hem op afstand te houden door hem zijn verhouding met Pilar te verwijten, maar ze was te bang. ‘Je hebt te veel gedronken, Sandy.’

‘Daar kan ik echt wel tegen. Kom op.’ Hij stond op, strompelde naar haar toe en plantte een natte zoen op haar mond. Hij stonk naar bier.

Het kostte haar moeite om hem niet af te weren, en ze liet zich overeind trekken en meevoeren naar boven. Eenmaal in de slaapkamer hoopte ze dat hij in zou storten op het bed, maar hij had zichzelf nu weer in de hand. Hij begon zich uit te kleden, en met een akelig wee gevoel vanbinnen trok ze haar jurk uit. Ooit had zijn gespierde lichaam haar opgewonden, maar nu deed het haar denken aan een sterk, kwaadaardig dier. Op de een of andere manier wist ze haar afkeer te bedwingen terwijl hij haar nam, met vreemde kreungeluiden die bijna wanhopig klonken. Erna rolde hij zich van haar af, en binnen een minuut begon hij te snurken. Barbara vroeg zich af hoe ze het had volgehouden, hoe het haar was gelukt om niet te gillen en zich tegen hem te verzetten. Angst, vermoedde ze. Angst kan je verpletteren, maar het kan je ook kracht geven. Op haar tenen liep ze naar de badkamer. Toen ze de deur op slot had gedaan, gaf ze over, hevig en langdurig.

Het kleine café zat vol met mensen die schuilden voor de sneeuw. Elke stoel was bezet en mensen verdrongen zich rond de bar. Er hing een vochtige, bedompte geur. De ruiten waren beslagen, en zelfs Franco’s portret had een waas van condens. Barbara’s bril besloeg direct. Ze veegde de glazen af met de mouw van haar jas en ze keek om zich heen. Luis zat niet op hun vaste plek maar helemaal in de hoek, aan een tafeltje voor twee. Met een vermoeide uitdrukking op zijn gezicht staarde hij in zijn koffie. Toen Barbara zich tussen de mensen door naar het tafeltje wurmde, keek hij haar

glimlachend aan. Ze ging zitten, trok de natte sjaal van haar hoofd en ging met haar hand door haar haar.

‘Wat een weer,’ zei ze.

‘Vindt u het erg om geen koffie te drinken?’ vroeg Luis. ‘Er staan zo veel mensen bij de bar.’

‘Kunnen we niet ergens anders naartoe gaan, waar het rustiger is?’

‘Met dit weer is het overal hetzelfde.’ Zijn stem had een ongebruikelijk scherpe klank.

‘Is er iets mis?’ fluisterde ze angstig.

‘Nee, er is niets mis. Ik word gewoon nerveus van al die mensen.’ Hij liet zijn stem dalen. ‘Alles is klaar. Hebt u het geld meegenomen?’

‘Ja, zeventienhonderd peseta’s. De rest na afloop.’

Hij knikte, keek opgelucht. Ze pakte haar sigaretten en bood hem een Gold Flake aan.

‘Bedankt. Luister goed.’ Hij boog zich naar voren en begon op hese fluisterton te spreken. ‘Ik ben net terug uit Cuenca. Ik heb Augustín gisteren gesproken. Hij heeft uw vriend van ons plan verteld, en ook dat u het heeft opgezet.’

‘Hoe reageerde hij?’ vroeg ze gretig. ‘Wat zei hij?’

‘Hij was blij, señora, heel erg blij.’

‘Weet hij...’ begon ze aarzelend, ‘...weet hij dat ik met iemand anders ben?’

‘Dat heeft Augustín me niet verteld.’

Ze zuchtte. ‘Nou, wat is het plan?’

‘De ontsnapping vindt plaats op 14 december. Een zaterdag.’

Acht dagen, dacht Barbara, nog acht dagen. ‘Kan het niet eerder?’

‘Het is een goed moment, want het is dan bijna Kerstmis en de mensen raken in een feeststemming. De bewaking in het kamp verslapt. Augustín wil niet dat het gebeurt als hij net terug is van verlof, en ik ben het met hem eens dat het argwaan zou kunnen wekken. En met een beetje geluk is de sneeuw dan weg. Een man op de vlucht valt te veel op in de sneeuw.’

‘De sneeuw is dan vast weg. Zwarte sneeuwval is ongebruikelijk zo vroeg in de winter.’

‘Laten we het hopen.’

‘Is het plan nog hetzelfde? Hij ontsnapt tijdens het werk?’

‘Ja. Señor Piper zegt dat hij diarree heeft, en Augustín gaat met hem mee

naar de bosjes. Uw vriend geeft hem een klap op zijn hoofd, hard genoeg om een buil te veroorzaken, en hij maakt met Augustíns sleutel zijn boeien los. Dan rent hij de heuvel af en verbergt hij zich in het struikgewas totdat het helemaal donker is, zodat hij onder dekking van de duisternis naar Cuenca kan lopen.’

‘Zullen ze Cuenca niet afzetten? Is het niet logisch dat hij daar naartoe gaat?’

Luis knikte. ‘Het is de enige plek waar hij naartoe kan, want de andere kant op kom je in de wildernis en de bergen. We weten dus nu al dat ze in de stad naar hem op zoek zullen gaan.’ Hij glimlachte. ‘Maar daar hebben we iets op bedacht.’

‘Wat dan?’

‘Er staan struiken en bomen langs de weg bij de kloof, niet ver van de brug, aan de andere kant van de stad. Daar verbergt hij zich totdat u hem andere kleren komt brengen.’

Barbara haalde diep adem. ‘Goed.’

‘U gaat op de veertiende met de auto naar Cuenca en u zorgt dat u er om drie uur ’s middags bent. Het is belangrijk dat u er voor het donker bent, want een vrouw alleen valt te erg op. Er is buiten de stad een beschutte plaats waar u uw auto kunt achterlaten.’ Hij keek haar ernstig aan. ‘Tijdens zijn verlof heeft Augustín de stad en de omgeving uitgebreid verkend om ervoor te zorgen dat alles klopt.’

‘Dus ik wacht tot het donker is?’

‘We hebben geregeld dat u in de kathedraal kunt wachten. Als iemand vragen stelt, kunt u zeggen dat u er een kijkje wilde nemen. Daar neemt u uw vriend later mee naartoe. Als hij zich eenmaal heeft verkleed, steekt u de brug over om als Engelse toeristen de kathedraal te komen bekijken. Daar kan hij zich scheren – hij heeft een baard – en zich een beetje fatsoeneren.’

‘Stel nou dat er andere mensen zijn?’

‘In de winter zijn er op zaterdag geen bezoekers. En er is iemand om u te helpen.’

‘Augustín? Komt hij erheen?’

‘Nee,’ zei Luis, ‘maar hij woont daar op zondag af en toe de mis bij. Het is zijn excuus om naar de stad te gaan; in het kamp denken ze dat hij religieus is geworden. Er is daar een hulpkoster om een oogje in het zeil te houden. Hij heeft aangeboden om ons te helpen.’

‘Iemand van de kerk?’ vroeg Barbara scherp. ‘Waarom zou hij ons helpen?’

‘Omdat we hem betalen, señora,’ viel Luis ongeduldig uit. ‘Zijn vrouw is ziek en hij heeft geen geld voor de dokter. Hij helpt u om dezelfde reden als wij. Hij wil driehonderd peseta’s.’

‘Sorry,’ zei ze. ‘Ik begrijp het.’

‘Goed, u gaat dus op de veertiende naar Cuenca. U laat de auto achter op de plek die wij hebben uitgekozen, en dan gaat u naar de kathedraal. De oude hulpkoster, Francisco, weet dat u komt. Daar wacht u tot het donker wordt en dan gaat u naar de hangende huizen. Weet u die te vinden?’

‘Ja. Ik heb een kaart en een gids bestudeerd. Ik kan er waarschijnlijk geblinddoekt de weg vinden.’

‘Mooi. Neem kleren mee voor uw vriend, zo mogelijk een pak.’

‘Ik koop wel een pak. In een grote maat. Bernie is groot en sterk.’

‘Na drie jaar in het kamp niet meer,’ waarschuwde Luis. ‘U moet iets kopen voor een magere man. En neem scheerspullen mee.’

‘En een hoed? Een hoed met een brede rand om zijn gezicht en blonde haar te verbergen?’

‘Dat is een goed plan.’

‘Ik zorg voor de kleren,’ verzekerde ze hem. ‘Ik doe gewoon alsof het kerstinkopen zijn. De auto zou een probleem kunnen zijn. Misschien dat mijn... mijn man de auto nodig heeft.’

‘Daar zult u een oplossing voor moeten vinden, señora,’ zei Luis fel.

‘Ja, ja, wees maar niet bang. Ik regel wel iets. Wat doe ik als ik bij de hangende huizen ben?’

‘Aan de voet van de Tierra Muerta loopt de rivier door een kloof. Die is heel diep. De oude stad ligt aan de andere kant van de kloof, en er loopt een ijzeren brug voor voetgangers overheen. Aan de ene kant ligt de oude stad, aan de andere kant een weg. Langs die weg zijn de struiken waar uw vriend zich moet verbergen.’

‘Stel nou dat er politie is op de brug omdat ze weten dat er een gevangene is ontsnapt?’

‘Dat zou kunnen. Het kamp waarschuwt ongetwijfeld de *guardia* in de stad. Als er inderdaad politie staat, wacht u in de kathedraal. Señor Piper steekt dan ergens anders de kloof over en komt daarheen. Dan gaat u terug naar de auto als een Engels echtpaar dat een dagje in Cuenca is geweest.’

Vergeet niet dat ze uitkijken naar een gevangene, niet naar een keurig geschoren man in een pak. Met een beetje geluk zijn er geen wegversperringen, want ze zullen er geen rekening mee houden dat hij in een auto de stad verlaat.' Luis nam nog een sigaret uit het pakje op tafel. 'Dat u welgesteld bent is uw beste vermomming, señora.'

'Hoe ver is Cuenca ook alweer van het kamp? Acht kilometer?'

'Ja.'

'Is hij fit genoeg om zo ver te lopen?' vroeg Barbara met een trilling in haar stem.

'Dat denk ik wel. Veel gevangenen zijn ziek geworden door de kou, maar uw vriend is tot nu toe nog gezond. En het is allemaal heuvelafwaarts.'

'Stel nou dat ze hem vinden onderweg naar de stad?'

'Laten we maar gewoon hopen dat dat niet gebeurt,' zei Luis toonloos.

'We moeten hopen dat er geen maan is en geen sneeuw, en hij weet dat hij zo veel mogelijk tussen de bomen moet blijven.'

Barbara begon opeens hevig te twijfelen.

'Als hij wordt gepakt...'

Luis keek haar aan. 'Hij wil dit zelf, señora.'

'Ja, ik weet dat hij zo'n kans wil aangrijpen,' zei ze met een diepe zucht. 'Ik moet dit voor hem doen.'

'Wat gaat u doen als u eenmaal weg bent uit de stad?' vroeg hij nieuwsgierig.

'Ik breng hem naar de Britse ambassade. Hij is Brits staatsburger, dus ze zullen hem binnen moeten laten. Ze hebben alle andere internationale brigadisten naar huis gestuurd.'

'En wat gaat u doen?'

'We zien wel.' Haar eigen plannen gingen hem niet aan. '

Ik vertrouw erop dat u me de rest van het geld geeft als u terug bent.'

'We zien elkaar op de zestiende. Hier, om twaalf uur,' beloofde ze. 'Wat doen we als het plan gewijzigd moet worden, als Augustín's rooster wordt veranderd of als Bernie bijvoorbeeld ziek wordt?'

'Augustín stuurt me een boodschap en dan bel ik u thuis op.'

'Dat is riskant.' Ze dacht even na. 'Als ik niet thuis ben, zeg je dat je de banketbakker bent met een vraag over de taart voor Kerstmis en dat je later terugbelt. Dan kom ik meteen hierheen. Goed?' Ze schreef haar

telefoonnummer op het pakje sigaretten en schoof het naar hem toe. Hij glimlachte, altijd blij met sigaretten.

‘Jullie hebben dit goed doordacht,’ zei ze. ‘Jij en je broer.’

‘Ik wil niet dat u ons bedankt.’ Hij keek haar niet aan. ‘We doen dit voor het geld.’

‘Vertel me eens,’ zei ze na een stilte, ‘heb jij ooit nog iets gehoord van die journalist, Markby?’

Luis schudde zijn hoofd. ‘Nee. Hij heeft via een vriend van me contact opgenomen. Hij wilde een artikel schrijven over de werkkampen, maar ik heb nooit meer iets van hem gehoord. Ik denk dat hij terug is naar Engeland.’

‘Ik heb hem een paar keer geprobeerd te bellen, maar hij was altijd weg.’

‘Journalisten. Het zijn rusteloze mensen.’ Hij keek naar Barbara en kuchte. ‘Señora...’

‘Sorry.’ Barbara opende haar handtas en onder de tafel gaf ze hem een dikke envelop aan. Hij bleef even heel stil zitten, knikte toen. Ze zag dat de schouders van zijn tot op de draad versleten colbertje nat waren en ze besefte dat hij geen jas had.

‘*Gracias,*’ zei hij. ‘Ik stel voor dat we elkaar hier woensdag de elfde nog een keer ontmoeten om de laatste details te bespreken. Alles moet volkomen duidelijk zijn.’

‘Goed.’ Ze voelde zich uitgelaten. Het ging gebeuren, het ging nu echt gebeuren.

Luis keek om zich heen om te zien of er iemand op hen lette, waarna hij snel de envelop in zijn zak stak.

Barbara ging staan. ‘Zullen we gaan?’

‘Ik blijf wachten totdat het ophoudt met sneeuwen. Tot volgende week. U bent een goede vrouw,’ voegde hij er onverwacht aan toe.

‘Ik?’ zei ze lachend. ‘Helemaal niet. Ik zorg alleen maar voor problemen.’

‘Dat is niet waar,’ zei Luis beslist. ‘*Adiós, señora.*’

‘*Hasta luego.*’

Ze wurmde zich door de menigte naar de deur en ze was opgelucht toen ze weer buiten stond. Het sneeuwde minder hard, maar er waren toch weinig mensen op straat. De mensen bleven binnen als het maar even kon om hun schoenen niet te verpesten; als je al nieuwe kon vinden, waren de prijzen astronomisch.

Ze liep over het Plaza Mayor. De palmbomen zagen er vreemd uit in de

sneeuw. Bij een kiosk trok een krantenkop haar aandacht. ‘Veteraan gemarteld en vermoord.’ Ze kocht een *Ya*, de katholieke krant, en ze schilde even in de portiek van een gesloten winkel om de voorpagina te bekijken. Onder de foto van een magere man in legeruniform las ze:

Gisteren is het lichaam gevonden van luitenant Alfredo Gomez Romero (59), in een greppel bij het dorp Paloblanco, niet ver van Santa Maria de Real. Majoor Gomez, veteraan van de oorlog in Marokko, is zwaar gemarteld; zijn handen en voeten vertonen brandwonden, en zijn gezicht is ernstig misvormd. Aangenomen wordt dat een bende rode bandieten verantwoordelijk is. De werkgever en voormalig bevelvoerend officier van Gomez, onderminister van Handel kolonel Santiago Maestre Miranda, heeft verklaard dat de luitenant dertig jaar lang een vriend en kameraad van hem is geweest, en dat hij er persoonlijk op zal toezien dat zijn moordenaars zullen worden opgepakt. ‘De vijanden van Spanje zijn nergens veilig,’ zo zei hij.

Barbara’s knieën knikten en ze verkreukelde de krant in haar hand. Een priester die langs de portiek liep keek haar nieuwsgierig aan. Nu wist ze het zeker. Sandy had in dat telefoongesprek de naam Gomez genoemd, en Sandy’s falangistische vrienden hadden Maestre in haar bijzijn een tegenstander genoemd. Sandy was betrokken geweest bij het martelen en vermoorden van deze oude man. Ze had hem horen zeggen dat hij het aan de ander ‘overliet’, waarmee hij had bedoeld dat Gomez uit de weg geruimd moest worden. En dit was de man die zij bedroog om zijn vroegere vijand te bevrijden. Ze greep de deurknop beet en ze haalde diep adem om te voorkomen dat ze van haar stokje ging.

NADAT HARRY AFSCHEID HAD GENOMEN VAN SOFIA GING HIJ TERUG naar de ambassade. In het kamertje waar een speciale telefoon stond voor de Geheime Dienst belde hij Sandy's kantoor, en de secretaresse verbond hem door. 'Sandy? Met Harry. Zeg, kunnen we iets afspreken? Ik wil iets met je overleggen.'

'Ik heb het razend druk, Harry,' antwoordde Sandy met iets van ongeduld in zijn stem. 'Kan het na het weekend?'

'Het is nogal dringend.'

'Vooruit dan maar,' zei hij met een onderdrukte zucht. 'Het is morgen zaterdag, maar ik ga wel naar kantoor. Om drie uur in het café?'

'Bedankt.'

Vervolgens ging hij naar het archief om op te zoeken wat de voorwaarden waren om een visum voor Engeland te krijgen. Toen hij terugkwam in zijn kantoor stond Tolhurst op hem te wachten, geleund tegen het bureau met de krant in zijn hand.

'Hallo, Harry,' begroette hij hem op koele toon.

'Ik heb Forsyth gesproken,' vertelde Harry hem. 'We zien elkaar morgen in het café.'

'Mooi.' Hij gaf hem de krant aan. 'Lees dit eens.'

Harry las het stukje over Gomez. 'Dus ze hebben hem vermoord,' concludeerde hij somber.

'Daar lijkt het wel op,' beaamde Tolhurst. 'Dat vermoedden we natuurlijk al. Het maakt geen verschil voor onze plannen met Forsyth.' Zijn stem klonk zakelijk, zonder enige emotie. Harry dacht aan hun eerste ontmoeting, toen hij Tolhurst nog als het gezellige dikke jongetje had beschouwd. Nu zag hij een heel andere kant.

‘Terwijl jullie weten dat hij hierbij betrokken is geweest?’ vroeg hij.

‘Het is een vermoeden, Harry, meer niet. En wij zijn de politie niet.’

‘Dat is waar.’ Harry legde de krant op het bureau. ‘Ik maak er geen punt van, Tolly. Ik wil nog steeds proberen hem over te halen.’

‘Blij dat te horen.’ Hij glimlachte met iets van zijn vroegere vriendelijkheid. ‘Zeg, hoe is het trouwens met je oor?’

‘Goed. Volgens mij was het deels psychisch, net als de paniekaanvallen.’ Hij had sinds die keer na *Macbeth* geen aanval meer gehad. Het leek wel of Sofia hem had genezen.

‘Fijn voor je, ouwe jongen,’ zei Tolhurst. ‘Nou, ik moet ervandoor. Veel succes.’

Toen Tolhurst weg was, bleef Harry nog een hele tijd naar het krantenartikel over Gomez staren. De arme drommel. Was Sandy erbij geweest? Nee, dacht Harry bitter. Zoiets liet hij ongetwijfeld aan anderen over.

Sofia zag er moe uit toen ze die avond bij hem kwam, met donkere kringen onder haar ogen.

‘Voel je je niet goed?’ vroeg Harry toen hij haar jas aannam.

Ze glimlachte als een dapper kind. Soms zag ze er zo jong uit. ‘Ik wil morgen niet terug naar mijn werk. Ik heb schoon genoeg van koeien. Het is zo saai. En de geur van melk maakt me misselijk.’

‘Ga zitten, dan haal ik het eten. Ik heb een *cocido* gemaakt.’

Hij had een langspeelplaat opgezet, en Vera Lynn zong op melancholieke toon ‘When the lights go on again all over the world’, maar Sofia liep met hem mee naar de keuken. Ze keek toe terwijl hij in de pannen roerde.

‘Ik ken geen enkele man die kan koken.’

‘Dat leer je wel als je alleen bent. Je moet wel.’

Ze hield haar hoofd schuin. ‘Je kijkt zo zorgelijk. Zijn er problemen op je werk?’

‘Nee hoor.’ Hij haalde diep adem. ‘Ik moet je iets vertellen.’

‘Wat dan?’ Ze klonk meteen ongerust, en Harry beseftte dat ze al jaren alleen maar slecht nieuws gewend was.

‘Wacht tot we aan tafel zitten.’

Hij had een goede rode wijn gekocht, en hij schonk hen allebei een glas in.

Het zwakke elektrische licht scheen alleen op de tafel, de rest van de kamer was donker.

‘Sofia,’ begon hij, ‘de ambassade wil me naar huis sturen.’

Ze kromp ineem en trok bleek weg. ‘Waarom? Ze hebben je toch nodig? Er is niets veranderd...’ Ze brak haar zin af. ‘Tenzij Franco de oorlog wil verklaren. Dus ze gaan jullie allemaal evacueren...’

‘Nee, nee,’ onderbrak hij haar, ‘dat is het niet. Ik ben de enige. Ze... ze denken dat ik thuis nuttiger werk kan doen.’

‘Harry,’ zei ze zacht, ‘zit je in de problemen?’

‘Nee, echt niet. Ik eh... ik heb ook ander werk gedaan, niet alleen vertaalwerk, en dat zit er nu bijna op.’

Ze fronste haar wenkbrauwen. ‘Wat voor werk?’

Hij aarzelde voordat hij antwoord gaf. ‘Inlichtingenwerk. Meer kan ik je niet vertellen, het spijt me. Ik had het je helemaal niet mogen vertellen. Maar het is nu bijna klaar, en daar ben ik blij om. Ik vind het vreselijk om te doen.’

‘Is je werk tegen dit regime gericht?’

‘Ja.’

‘Gelukkig. Daar ben ik blij om.’ Ze zweeg even. ‘Wanneer ga je weg?’

‘Dat weet ik nog niet precies. Misschien al voor het eind van dit jaar.’ Hij keek haar ernstig aan. ‘Sofia, zou je met me mee willen gaan? Je hoeft niet nu meteen antwoord te geven. Ik heb er de hele middag over nagedacht. Weet je nog wat Barbara zei, dat buitenlanders worden toegelaten in Engeland als ze met een Engelsman getrouwd zijn?’

‘Harry, vraag dat niet van me,’ smeekte ze met trillende stem. ‘Ik kan Paco niet achterlaten. Enrique kan voor zichzelf zorgen, maar niet ook voor Paco. De *beata* zou hem weg laten halen.’ Ze nam Harry’s hand in de hare. ‘Vraag me niet om die keuze te maken.’

‘Daar heb ik ook over nagedacht. Als je Paco op de een of andere manier kunt adopteren...’

Zuchtend schudde ze haar hoofd. ‘Dat kan niet. Tegenwoordig gaat de Kerk over dit soort zaken, en ze zouden nooit toestemming geven.’

‘Niet in Spanje, in Engeland. Als we zeggen dat je al voor hem zorgt sinds zijn ouders zijn overleden en het lukt ons om hem Engeland binnen te krijgen, zouden wij hem kunnen adopteren. Volgens mij zijn er mogelijkheden. Mijn werk, weet je, ik moet nog iets afhandelen maar als dat goed gaat, verwacht ik dat de ambassade me dankbaar zal zijn. Zij zijn

misschien bereid ons te helpen.’

Strak keek ze hem aan. ‘Doe je gevaarlijk werk?’

‘Nee, nee,’ verzekerde hij haar lachend. ‘Ik probeer informatie te krijgen over een zakenman, dat is echt niet gevaarlijk. Vergeet het. Sofia, wat vind je ervan?’

‘Hoe zou Paco het vinden in Engeland? Een vreemde taal, de bommen. Ik moet aan Paco denken.’

Het stak hem een beetje dat ze de jongen belangrijker leek te vinden dan hem. ‘We zouden naar Cambridge kunnen gaan,’ opperde hij. ‘Die stad wordt niet gebombardeerd. We zouden een goed leven kunnen hebben. In Engeland zijn de meeste dingen nog te koop, en ik heb genoeg geld. Paco zou veilig zijn, geen klopjes op de deur meer. Ik zou later kunnen proberen om Enrique naar Engeland te laten komen, maar dat wordt misschien lastig.’

‘Paco zou in Engeland inderdaad betere kansen hebben. Tenzij de Duitsers komen, maar dat kan hier ook gebeuren. Het gaat slecht met Spanje, en ze zeggen dat het nog jaren, tientallen jaren kan duren om te herstellen van wat Franco met dit land heeft gedaan.’ Met een vragende blik in haar ogen keek ze hem aan. ‘Zou je dat echt voor Paco willen doen, zou je die verantwoordelijkheid op je willen nemen?’

‘Ja. Ik wil hem ook niet achterlaten. Ik weet zeker dat de juiste medische zorg alle verschil kan maken,’ betoogde hij. ‘Sofia, als het ons lukt om Paco mee te nemen, zou je dan... zou je dan met me willen trouwen? Je... je zegt niet hoe je daarover denkt. Als je niet wilt...’

Ze bestudeerde hem. ‘Wil je dat echt, een leven met mij en Paco? Terwijl je weet hoe hij is?’

‘Ja! Het is de enige verantwoordelijkheid die ik nu nog wil. Sofia, wil je met me trouwen?’

Ze stond op van haar stoel en liep naar hem toe; ze boog zich voorover en kustte hem. ‘Ja. Ja, ik wil met je trouwen. Al vraag ik me af of je misschien gek bent.’

Hij lachte hardop, opgelucht en blij. ‘Ik vind het niet erg om een beetje gek te zijn. Ik weet dat we elkaar nog maar een paar weken kennen, maar in deze tijden moet je de goede dingen met beide handen aangrijpen.’

‘Het waren de mooiste weken van mijn leven.’ Ze kwam naast hem op haar knieën zitten, en hij sloeg zijn armen om haar heen.

‘Ik heb er de hele dag over nagedacht, vanaf het moment dat ze me hebben

verteld dat ze me terugsturen.'

'Ik moet rekening houden met Paco,' herhaalde ze. 'Ik kan hem niet in de steek laten.' Ze liet haar stem dalen. 'Hij is het enige wat ik heb weten te redden van alle hoop die we vroeger hadden.'

'Dat begrijp ik, Sofia. In Engeland kun je misschien weer gaan studeren en toch nog dokter worden.'

'Ik moet eerst Engels leren. Dat zal niet meevallen. Maar ik heb er alles voor over om bij jou te kunnen zijn.' Ze schudde haar hoofd. 'En dan te bedenken dat we elkaar zonder Enrique nooit hadden ontmoet. Stel je voor...'

De prostituee die Harry eens voor een spionne had aangezien zat in Café Rocinante toen hij de volgende dag binnenkwam. Sandy was er nog niet. De vrouw zat aan een tafeltje met een dikke man van middelbare leeftijd. Hij sprak Spaans met een sterk Duits accent en hij schepte op over het geld dat hij in Spanje had verdiend, de zaken die hij had gedaan. De vrouw knikte en luisterde, maar met een afwezige uitdrukking op haar gezicht. Ze had mooie benen voor haar leeftijd, waar ze aan de achterkant een lijntje op had getekend. Het moest lijken alsof ze de nieuwe nylon kousen droeg, maar Harry zag dat haar benen bloot waren. Ze moest het ijskoud hebben.

De Duitser zag dat Harry naar hen keek en hij trok zijn borstelige wenkbrauwen op. Harry ging zo ver mogelijk bij het tweetal vandaan zitten. Een koude luchtvlaag was voelbaar toen Sandy binnenkwam. Hij droeg een dikke zwarte jas en een vilthoed met een dun laagje witte vlokken, want het sneeuwde alweer. Harry had zich van tevoren afgevraagd of hij angst zou voelen als hij hem zag, maar hij voelde alleen afgrijzen en boosheid.

Sandy liep naar Harry's tafeltje. Onderweg bleef hij even staan om een kennis te begroeten. Harry wenkte de bejaarde ober, die in een hoekje stond te praten met het schoenpoetsertje. Het was een andere jongen; de vorige was misschien wel doodgevroren op straat.

'Hallo, Harry.' Sandy stak een hand uit. Zijn vingers waren ijskoud.

'Hallo. Koffie?'

'Liever chocolademelk, met dit weer.' Sandy knikte naar de toegesnelde ober, en hij bestelde koffie en chocolademelk. Hij grijnsde breed, zoals zijn gewoonte was, maar het viel Harry op dat hij er moe en gespannen uitzag.

'Hoe gaat het?' vroeg Harry.

‘Het is wel eens beter geweest. Waarom moest je me zo dringend spreken? Ik ben benieuwd.’

‘Sandy,’ begon Harry voorzichtig, ‘ik heb op de ambassade verteld dat een Engelse vriend van me zakelijke problemen heeft. Er zijn een paar mensen die je graag zouden willen spreken. Je kunt misschien werk voor ze doen.’

Sandy keek hem lang en doordringend aan. Je kon de radertjes bijna horen draaien. ‘Dat klinkt naar inlichtingenwerk,’ merkte hij droog op.

Allemachtig, wat was hij snel. Harry gaf geen antwoord.

‘Zijn het spionnen?’ Zijn stem stakte. ‘Ben jij een spion, Harry?’ vroeg hij zacht. ‘Mijn god, het is zo, hè? Tolken is een goede dekmantel, denk ik. Heb je in Franco’s prullenbakken gegrabbeld?’ Lachend keek hij Harry aan, zijn ogen vol ongeloof.

‘Meer kan ik niet zeggen, Sandy, sorry. Ik heb... hoe zal ik het zeggen... ik heb gemerkt dat het niet zo goed gaat met je zaken, en ik wil je graag helpen,’ loog hij zonder blikken of blozen. ‘Gewoon een verkennende ontmoeting met een paar mensen van de ambassade, geen verplichtingen.’

‘Ze willen me zeker rekruteren.’ De ober verscheen en Sandy draaide zich naar hem toe. ‘Ha, Alfredo, *muy bien*. Suiker, Harry?’ Met veel omhaal ging hij in de weer met het bestelde, zodat hij tijd had om na te denken. Hij leunde weer achterover, blies rook uit en schopte toen pijnlijk tegen Harry’s knie. ‘Kun je me echt niet wat meer vertellen, ouwe jongen?’

‘Het spijt me.’

Opeens gleed er een geschrokken uitdrukking over Sandy’s gezicht, en hij keek Harry met grote ogen aan. ‘Jezus, het heeft toch niets met het goud te maken?’

Voor het eerst voelde Harry iets van angst. ‘Daar kan ik me niet over uitlaten.’

Sandy trok zijn gezicht weer in de plooi, maar zijn ogen behielden de verslagen uitdrukking. ‘Ze zeggen dat het op de Britse ambassade wemelt van de spionnen,’ zei hij. ‘Dat ze meer spionnen hebben dan elke andere ambassade behalve de Duitse. Niet dat ik op de Duitse ambassade ben geweest, maar ik ken mensen die er regelmatig komen. Ik heb gehoord dat Hoare woedend is omdat Franco steeds zegt dat hij het te druk heeft om hem te zien, terwijl Von Stohrer kind aan huis is op El Pardo.’

Harry reageerde niet.

‘Ach, misschien is het tijd voor verandering. Mijn broer is overleden, wist

je dat?’

‘Is dat zo? Gecondoleerd.’

‘Ik kreeg verleden week een brief. Hij was in Egypte, en een Italiaanse granaat raakte zijn tent.’ Hij glimlachte spottend. ‘Waarschijnlijk mikten ze op Wavell – typisch iets voor die spaghettivreters om per ongeluk de aalmoezenier te raken.’

‘Wat vervelend voor je, Sandy.’

Hij haalde zijn schouders op. ‘Ik had hem in geen jaren gezien. Ik heb het nooit met Peter kunnen vinden, dat weet je.’

‘Heeft je vader je geschreven?’

‘Nee, een oude kennis in Londen las het in de krant, en die heeft me geschreven. Mijn goeie ouwe vader zou me nog niet schrijven, zelfs als hij wist waar ik was. Ik ben toch bestemd voor het vagevuur. Maar Peter is nu veilig in de hemel,’ vervolgde hij op sarcastische toon. ‘Wat kijk je ernstig, Harry. Je gelooft toch niet in al die religieuze onzin?’

‘Nee. Nog minder na wat ik hier allemaal heb gezien.’

Peinzend nam Sandy een trekje van zijn sigaret. ‘Soms beseft ik hoe lachwekkend het allemaal is.’

‘Wat?’

‘Het leven. De dood. De hele sodemieterse zooi. Kijk eens naar die snol daar, met haar nepnylons. Duizenden jaren evolutie, en dat is ervan gekomen. De dino’s waren indrukwekkender, die hebben het honderd zestig miljoen jaar volgehouden.’ Hij nam de laatste slok chocolademelk. ‘Dus je hebt me al die tijd bespioneerd, Harry?’

‘Ik kan niets zeggen.’

‘Ik wilde je goedkeuring, weet je. Ook op Rookwood al. Ik weet niet waarom. Het was zo raar dat je opeens terug was. Zo raar...’ Hij keek Harry aan, een harde uitdrukking in zijn ogen. ‘Ik wilde je helpen om wat geld te verdienen. Mijn oude vriend. Heb ik mezelf even belachelijk gemaakt.’

Harry gaf geen antwoord; er viel niets te zeggen.

‘Goed, ik ga met die mensen praten. Heb je een nummer voor me?’ Hij schoof het pakje sigaretten naar Harry toe. Hij noteerde het nummer van Tolhurst. Sandy stak het pakje in zijn zak en hij glimlachte raadselachtig. ‘Misschien heb ik informatie voor ze waar ze verstoeld van zullen staan.’

‘Zoals?’

‘Wacht maar af,’ zei hij. ‘Ik heb Barbara trouwens niet verteld dat mijn

broer dood is. Ik heb geen zin in sentimenteel gedoe. Zeg alsjeblieft niets als je haar ziet.'

'Best.'

'Weet zij dat je een spion bent?'

'Nee. Ze weet niets, Sandy.'

'Ik vroeg me gewoon even af of ze daarom zo uit haar doen is.' Hij zweeg even. 'Grappig, toen ik klein was, wilde ik altijd braaf zijn, maar op de een of andere manier lukte dat nooit. En als je niet braaf bent, gooien de fatsoenlijke mensen je voor de wolven. Dus dan kun je net zo goed slecht zijn.'

Hij stond op en pakte zijn jas. 'Kom, laten we gaan.'

Ze liepen naar de deur, waar ze even bleven staan. Het sneeuwde nog steeds. Aan de overkant van de straat verlieten mensen de kerk na de mis, weggekropen in hun jas, en de pastoor stond in de deuropening om iedereen de hand te schudden.

'Nou, daar gaan we dan weer.' Sandy zette zijn hoed op. 'Zorg dat je niet wordt betrappt als je in prullenbakken neust, Harry. Tot kijk.' Zonder om te kijken liep hij weg.

Alvorens de sneeuw in te lopen, zette Harry de kraag van zijn jas op. Hij kon Tolhurst gaan vertellen dat hij zijn prooi had binnengehaald.

LANGZAAM BAANDE DE TAXI ZICH EEN WEG DOOR DE KRONKELstraatjes van Carabanchel. De stroom was uitgevallen, en het was aardedonker buiten. De auto hobbelde door de kuilen in het besneeuwde wegdek. In het licht van de koplampen doemde een kar op die langs de stoeprand stond, en de auto slipte toen de chauffeur een ruk aan het stuur gaf om het obstakel te vermijden. ‘*Mierda!*’ vloekte hij. ‘Dit is een rit door de hel, señor.’

Harry had de taxi aangehouden op de Puerta del Sol, en de chauffeur had aanvankelijk geweigerd hem naar Carabanchel te brengen terwijl de straatverlichting het niet deed. Het was opgehouden met sneeuwen en de maan stond nu aan de hemel. Zonder straatverlichting, en met alleen hier en daar de zachte gloed van kaarslicht achter de ramen van de huizen, leek het alsof ze door een vervallen, dode stad reden die aan de elementen was overgeleverd.

Die ochtend was Harry naar Tolhursts kantoor geroepen. Door de stroomstoring deed de verwarming het niet, en Tolhurst droeg opnieuw een dikke trui, waardoor hij nog molliger leek.

‘Forsyth heeft al gebeld,’ kondigde hij aan. ‘Kennelijk is hij enthousiast.’

‘Mooi.’ Het is gelukt, dacht Harry, dat is dat.

‘We willen graag dat jij erbij bent als we met hem praten.’

‘Wat?’ Harry fronste zijn wenkbrauwen. ‘Is dat echt nodig?’

‘We denken dat het helpt. Het lijkt ons zelfs het beste om bij jou thuis af te spreken.’

‘Ik dacht dat ik klaar was hier.’

‘Dit is het laatste wat we van je vragen. Ik weet dat je graag zo snel

mogelijk weg wilt,' zei Tolhurst op afkeurende, haast gekwetste toon. 'De kapitein heeft gezegd dat je hierna naar huis mag. Er zijn nog plaatsen op het toestel dat mensen naar huis brengt voor de kerst. Hij denkt alleen dat Forsyth op jouw territorium ontvankelijker zal zijn. Dit soort kleine dingen kunnen alle verschil maken, weet je. En als hij ontkent dat hij je bepaalde dingen heeft verteld, ben jij erbij om hem tegen te spreken.'

'Dat wordt vernederend, voor hem en voor mij,' zei Harry boos. 'Doe het in elk geval hier op kantoor, dat maakt het minder persoonlijk.'

Tolhurst schudde zijn hoofd. 'Bevel van de kapitein, ben ik bang.'

Harry zweeg.

'Het spijt me dat het minder goed is gegaan dan we hadden gehoopt,' zei Tolhurst. 'Dat is het probleem met dit soort werk; één verkeerd woord en het gaat mis.'

'Ik weet het,' verzuchtte Harry. 'Zeg, Tolly, je weet dat ik verkering heb.'

'Ja.'

'Ik wil met haar trouwen. Haar meenemen naar Engeland.'

'Het melkmeisje?' schamperde hij.

Harry voelde boosheid opkomen, maar het was belangrijk om Tolhurst aan zijn kant te hebben. 'We houden van elkaar.'

'Weet je het heel zeker?' vroeg Tolhurst bezorgd. 'Als je haar meeneemt naar Engeland, zit je voorgoed aan haar vast.' Hij streek over zijn kin. 'Je hebt haar toch niet met kind geschopt, hè?'

'Nee. Maar er is wel een kind, een oorlogswees. Zij en haar broer zorgen voor hem, en we willen hem ook meenemen.'

'Ik weet dat je het niet makkelijk hebt gehad, maar is dit wel het goede moment om dit soort beslissingen te nemen?' betoogde Tolhurst. 'Je vindt het hopelijk niet erg dat ik dit zeg.'

'Hoor eens, Tolly, ik wil dit. Kun je me helpen? Met de mensen van immigratie?'

'Dat weet ik niet. Ik moet het eerst met de kapitein bespreken.'

'Wil je dat voor me doen? Ik weet dat het een grote verantwoordelijkheid voor je is, maar wil je me alsjeblieft helpen?'

'Zijn dat meisje of haar broer politiek actief?'

'Nee. Ze zijn tegen het regime, maar dat is niets bijzonders.'

'Niet voor dat soort mensen, nee,' beaamde Tolhurst.

'Doe wat je kunt, Tolly. Ik zou je echt heel erg dankbaar zijn.'

‘Goed,’ zei hij met een zucht. ‘Ik zal het proberen.’

Harry en Sofia hadden afgesproken dat hij bij haar zou komen eten, en dan zouden ze Enrique en Paco van hun plannen vertellen. Eindelijk zette de taxi hem af, en Harry opende de deur met de sleutel die Sofia hem had gegeven. Aangezien hij geen hand voor ogen kon zien in het donkere trappenhuis, moest hij een lucifer afstrijken. Dat was een tip van Tolhurst geweest, om altijd lucifers in je zak te hebben voor het geval de stroom uitviel.

Hij klopte en Sofia deed open. Ze droeg de jurk die ze aan had gehad toen ze naar de schouwburg gingen. Achter haar verlichtte de warme gloed van kaarsen de kamer, die daardoor minder armoedig leek. Hij boog zich naar voren en kustte haar. Ze zag er moe uit.

‘*Hola,*’ zei ze zacht.

‘Waar zijn Enrique en Paco?’

‘Ze zijn koffie gaan kopen. Ze komen zo terug.’

‘Weten ze wat er aan de hand is?’

‘Paco voelt aan dat er iets is. Kom, doe je jas uit.’

Er lag een schone spreij op het bed van de moeder, en de tafel was gedekt met een wit tafelkleed. De *brasero* stond aan en het was heerlijk warm in de kamer. Ze gingen naast elkaar op het bed zitten, en hij vertelde haar dat hij het met een collega over haar visum had gehad.

‘Hij heeft beloofd dat hij zal doen wat hij kan. Misschien kunnen we al voor Kerstmis weg.’

‘Zo snel?’

Hij knikte.

‘Dat wordt heel moeilijk voor Enrique.’

‘We kunnen hem geld sturen, dan kan hij hier in elk geval blijven wonen.’ Hij nam haar hand in de zijne. ‘Weet jij nog steeds zeker dat je met me mee wilt?’

‘Ja,’ verzekerde ze hem. ‘Hoe zit het met je werk? Ben je bijna klaar?’

‘Bijna. Zeg, is het wel verstandig om het ze nu te vertellen? Kunnen we niet beter wachten totdat alles in kannen en kruiken is?’

Beslist schudde ze haar hoofd. ‘Ik wil niet tot het laatste moment wachten. Ze moeten weten wat we van plan zijn, nu.’

‘Dan zijn we het eens.’

Er klonken voetstappen op de trap. Enrique kwam binnen met Paco. Hij zag er afgetobd uit, maar Paco's wangen hadden voor het eerst een beetje kleur. Enrique gaf Harry een hand. '*Buenas tardes. Madre de Dios*, het is kouder dan ooit. Kijk,' zei hij tegen Sofia 'we hebben koffie gevonden. Dit spul, in elk geval.' Triomfantelijk haalde Paco een flesje cichoreiextract uit zijn zak.

Sofia maakte eten: kikkererwten met kleine stukjes chorizo. Aan tafel vertelde Enrique over zijn werk en de rijke vrouwen die ondanks de sneeuw nog steeds hoge hakken droegen, zodat ze voortdurend uitgleden. Toen ze klaar waren, schoof Sofia haar bord weg en nam ze Harry's hand in de hare.

'We willen jullie iets vertellen.'

Enrique keek hen verwonderd aan, en Paco, wiens hoofd maar net boven de rand van de tafel uit kwam, fronste zijn voorhoofd.

'Ik heb Sofia ten huwelijk gevraagd,' zei Harry. 'Ik ga binnenkort terug naar Engeland, samen met Sofia, en we willen Paco meenemen.'

Enriques gezicht betrok en hij keek Sofia aan. 'Laten jullie mij hier alleen achter?' Toen haalde hij zijn schouders op, en hij glimlachte geforceerd. 'Ach, wat zou ik in Engeland moeten doen? Ik kan nauwelijks lezen en schrijven. Jij was altijd de slimste van ons tweeën.'

'Nee! Nee!' riep Paco geschrokken. 'Ik wil niet weg bij Enrique!' Hij sloeg zijn armen om hem heen, begroef zijn gezicht tegen zijn schouder en begon hartverscheurend te snikken.

'Ik neem hem even mee naar de keuken,' zei hij, en hij tilde Paco op en liep de kamer uit.

'Enrique probeert zich groot te houden,' zei Sofia met een diepe zucht.

'En mama is nog maar net dood.'

Harry trok haar handen weg van haar gezicht. 'We kunnen hem misschien later laten komen...' Hij brak zijn zin af toen er luid op de deur werd geklopt.

'Als het die vreselijke señora Avila weer is...' Ze beende naar de deur en rukte hem open.

Barbara stond op de overloop. Haar gezicht was bleek en ze had duidelijk gehuild.

'Wat is er?' vroeg Harry geschrokken. 'Wat is er gebeurd?'

'Mag ik alsjeblieft binnenkomen? Ik ben eerst naar jouw huis gegaan, en ik hoopte dat je hier zou zijn. Het spijt me, ik kan nergens anders naartoe.' Ze

klonk bang en wanhopig.

‘Kom binnen.’ Sofia pakte haar bij de arm en ze voerde haar mee naar een stoel. Met een plof liet Barbara zich erop vallen.

‘Neem een glas wijn,’ zei Harry. ‘Je bent half bevroren.’

‘Graag. Het spijt me, zaten jullie te eten?’

‘We zijn net klaar,’ zei Sofia. ‘Paco was van streek, en Enrique heeft hem even meegenomen naar de keuken.’

‘Het is beter als hij niet hoort waarom ik ben gekomen.’ Ze haalde een pakje sigaretten uit haar tas, bood Sofia er een aan en stak er zelf een op. Ze slaakte een zucht van verlichting. ‘Het is zo fijn om bij vrienden te zijn. Jullie hebben geen idee.’

‘Wat is er gebeurd?’ herhaalde Harry. ‘Waarom ben je zo over je toeren?’

Ze haalde diep adem. ‘Je weet dat het niet goed gaat tussen Sandy en mij. Ik heb je verteld dat ik misschien terugga.’

‘Ja.’

‘Nou, een tijdje geleden ving ik een deel van een telefoongesprek van Sandy op, toen hij op zijn werkkamer was. Stomtoevallig,’ voegde ze er haastig aan toe, ‘ik stond niet aan de deur te luisteren. Ik hoorde vreemde dingen. Sandy vroeg aan de persoon aan de andere kant wat hij met een of andere man had gedaan,’ vervolgde ze met een huivering, ‘en hij zei dat hij taai was. Hij noemde een naam: Gomez. Het liet me niet meer los.’

Harry zette grote ogen op toen Barbara de *Ya* uit haar handtas viste. ‘Gisteren las ik dit.’

Sofia pakte de krant aan om het stukje te lezen. Harry staarde intussen naar Barbara, zijn hoofd tollend.

‘Is er een verband?’ vroeg Sofia.

De keukendeur ging open, en Enrique stak vragend zijn hoofd om de hoek. Sofia stond op. Ze liep naar hem toe om even te overleggen, en daarna kwam ze terug naar de tafel. ‘Ik heb ze gevraagd om nog even in de keuken te blijven,’ vertelde ze toen ze weer ging zitten. ‘Weet je het heel zeker, Barbara? Je bent heel erg van slag, vergeef me dat ik het zeg.’

‘Alles klopt,’ bevestigde Barbara met overslaande stem. ‘Sandy is betrokken geweest bij het martelen en vermoorden van deze man. Toen ik het had gelezen, wilde ik niet naar huis. Ik moest mezelf dwingen. Ik heb tegen hem gezegd dat ik hoofdpijn had en ik ben meteen naar bed gegaan. Ik kan bijna niet meer met hem praten.’ Haar hele lichaam trilde nu. ‘Ik hoorde hem

lachen met het dienstmeisje op de gang – hij heeft een verhouding met haar. Ik lag in bed en ik was zo bang, ik ben nog nooit van mijn leven zo bang geweest. Vandaag ben ik vroeg de deur uitgegaan, naar het veteranenziekenhuis. Na mijn werk durfde ik niet naar huis. Ik weet dat ik terug moet, maar ik kan het gewoon niet aan.’

‘Barbara,’ zei Harry zacht, en hij schraapte zijn keel, ‘ik weet hiervan.’

‘Wát?’ vroeg ze verbluft.

‘Ik werk voor de inlichtingendienst. Ik ben geheim agent. Het is mijn schuld dat die man dood is.’

Met open mond staarde ze hem aan.

‘Je zei dat je geen gevaarlijk werk deed,’ viel Sofia fel uit.

‘Ik heb dit nooit willen doen. Nooit.’

Hij vertelde de twee vrouwen het hele verhaal: hoe hij was gerekruteerd in Londen, zijn ontmoetingen met Sandy, hun bezoek aan de mijn, de vergissing die Gomez het leven had gekost. Zwijgend zaten ze naar hem te luisteren, allebei diep geschokt. Uit de keuken hoorden ze af en toe een snik van Paco, en de geruststellende woorden van Enrique.

‘Een goudmijn?’ vroeg Barbara toen hij klaar was. ‘Je bent een smeerlap, Harry.’ Ze schreeuwde niet, ze zei het zacht en verdrietig. ‘De afgelopen twee maanden heb je meerdere keren bij ons gegeten, we hebben samen geluncht, en al die tijd speelde je dubbel spel. Je bespioneerde mij dus ook.’

‘Nee! Toen ik naar Spanje ging, had ik geen idee dat jij met hem samen was. Ik vond het vreselijk om je te bedriegen, ik vond het allemaal even vreselijk. Ik háát het!’ zei hij, zo luid en verbitterd dat Sofia hem verbaasd aankeek.

‘Het kon je niet schelen dat ik in gevaar was?’ vervolgde Barbara. ‘Je wist het van Gomez, maar je hebt mij niet gewaarschuwd?’

‘Ik wist het vrijdag pas zeker. En ik heb tegen je gezegd dat je naar huis moest gaan.’

‘Nou, bedankt, Harry, hartelijk bedankt!’ Barbara zette eerst haar bril af en streek toen met haar handen over haar gezicht. ‘Sandy noemde je naam in dat bewuste telefoongesprek. Ik kon me niet voorstellen dat jij bij moord betrokken zou zijn. En intussen ben je een spion, verdomme!’

‘Het is afgelopen, geloof me alsjeblieft. Ze schoppen me eruit vanwege Gomez, en daar ben ik blij om.’ Hij wachtte even. ‘Nu proberen ze Sandy te werven.’ Kijkend naar de verbijsterde gezichten van de twee vrouwen dacht

hij bij zichzelf: O, hemel, wat heb ik ze aangedaan?

‘Die Gomez was erbij toen Toledo werd ingenomen,’ vertelde Sofia. ‘De straten zagen rood van het republikeinse bloed, en de Moren hakten hoofden af als oorlogstrofee. Met zo’n man hoef je geen medelijden te hebben.’

Barbara keek haar aan. Ze huiverde.

‘Ga terug naar Engeland, Barbara, ga hier weg. Je kunt een hotel nemen totdat je een boot of een vlucht hebt.’ Ze keek naar Harry. ‘Wij zullen je helpen, ja toch, Harry?’

‘Uiteraard.’ Hij knikte gretig, dankbaar voor het ‘wij’. ‘Sofia heeft gelijk, Barbara, je moet zo snel mogelijk weg.’

‘Alsof ik dat niet weet,’ snoof ze op spottende toon. ‘Ik kan nog niet naar huis. Mijn god. Je weet nog niet de helft.’

Harry kreeg kippenvel van haar toon. ‘Wat bedoel je?’

‘Je weet het niet van Bernie. Bernie leeft nog. Hij zit gevangen in een werkkamp bij Cuenca, en ik ben betrokken bij een plan om hem te laten ontsnappen. Ik heb contact met een ex-bewaker. Het gaat zaterdag gebeuren, over zes dagen.’ Ze zweeg even. ‘Zo, nu sta jij perplex.’

Barbara lachte schrill en een beetje hysterisch, zoals Harry haar al eerder had horen lachen. In gedachten zag hij Bernie voor zich, lachend terwijl ze door Madrid liepen, een opgewonden glinstering in zijn groene ogen.

‘Wie is Bernie?’ vroeg Sofia. ‘Is dat die vriend van jullie, die hier is gekomen om te vechten?’

‘Ja,’ beaamde Harry. ‘Allemachtig,’ zei hij tegen Barbara, ‘is het echt waar?’

‘Reken maar.’

Sofia keek hem met haar grote donkere ogen geëmotioneerd aan. Verdomme, dacht Harry, ik heb alles kapotgemaakt. Ze vergeeft me nooit dat ik niet eerlijk ben geweest tegen Barbara.

‘Nou, dat is mijn verhaal,’ besloot Barbara. ‘Daarom moet ik tot zaterdag hier blijven.’

‘Je kunt nog steeds weggaan bij die man,’ zei Sofia.

‘Nee. Hij laat me niet zomaar gaan, hij zou me gaan zoeken. Het zou een enorme scène geven. Hij mag het niet weten,’ zei ze beslist. ‘Als hij erachter komt, laat hij Bernie misschien iets aandoen door een van die vriendjes van hem, om wraak te nemen op mij.’

‘Je kunt iemand anders naar Cuenca laten gaan.’ Sofia keek Harry vragend

aan. ‘Wij, misschien?’

‘Waarom zouden jullie je leven wagen?’ vroeg Barbara verbluft.

‘Omdat ik iemand zou helpen die voor ons heeft gevochten. En het zou een daad van verzet zijn tegen de smeerlappen die nu de macht in handen hebben. Ik verloochenen mijn loyaliteit niet.’

‘Het kan niet,’ liet Barbara weten. ‘Luis, de ex-bewaker, is nu al zo nerveus. Hij vindt het nooit goed dat er onbekenden bij betrokken raken.’ Ze vertelde hun van haar plan, vanaf de eerste ontmoeting met de journalist, in oktober. ‘Nee, ik moet terug naar Sandy,’ besloot ze. ‘Ik zeg dat ik griep heb en in de logeerkamer wil slapen. Dat vindt hij toch niet erg – waarschijnlijk neemt hij het dienstmeisje bij hem in bed.’

‘Het wordt een zware week voor je,’ zei Harry. ‘De hele tijd toneelspelen.’

‘Ja, jij kunt het weten!’ antwoordde ze boos. ‘Ik zou bijna medelijden met hem krijgen dat jij hem zo hebt behandeld. Nee, dat is niet waar,’ voegde ze er rustiger aan toe. ‘Hij heeft het aan zichzelf te wijten. Ik ben zo ontzettend geschrokken van wat hij met die man heeft gedaan.’

‘Je zou niet in je eentje naar Cuenca moeten gaan,’ merkte Sofia op. ‘Een buitenlandse vrouw in haar eentje valt veel te veel op. Het is een afgelegen stad.’

‘Ken je Cuenca?’

‘Als kind kwam ik er vaak. Mijn oom woonde er. Het is niet verstandig om er in je eentje naartoe te gaan,’ benadrukte ze.

Barbara zuchtte. ‘Ik heb niet eens een auto, tenzij ik die van Sandy kan lenen. Dat is het andere grote probleem.’

‘Ik kan een auto van de ambassade lenen,’ bood Harry aan, ‘en die aan jou geven.’

‘Is dat niet tegen de regels?’

Harry haalde zijn schouders op. Het kon hem niet schelen.

‘Wij zouden met je mee kunnen gaan, Harry en ik,’ opperde Sofia. ‘Harry zou dan een diplomaat zijn die twee vriendinnen meeneemt voor een dagje uit. In een auto met een diplomatiek kenteken.’

Harry’s hart begon te bonzen. Dit is gekkenwerk, dacht hij. Als ze werden betrapt, zou Sofia’s kans om uit Spanje weg te komen verkeken zijn. Hij en Barbara zouden waarschijnlijk het land worden uitgezet, maar Sofia... Hij keek naar haar, voelde dat ze wilde dat hij ja zei, ook om zijn fouten goed te maken. En als Bernie nog leefde, als ze hem konden bevrijden...

‘Weet je zeker dat die Luis weet wat hij doet?’ vroeg hij aan Barbara.

‘Natuurlijk weet ik dat zeker,’ antwoordde ze kribbig. ‘Denk je nou echt dat ik de afgelopen weken geen vragen heb gesteld? Luis is niet gek, zijn broer en hij hebben dit heel zorgvuldig beraamd.’

‘Goed dan,’ zei hij, ‘ik ga met je mee. Maar jij niet, Sofia, je hebt te veel te verliezen.’

‘En als de ambassade er nou achter komt?’ protesteerde Barbara bezorgd. ‘Je zou in de problemen kunnen komen, zeker met... met het soort werk dat je doet.’

‘Ze kunnen doodvallen. Je hebt gelijk, Sofia, wat loyaliteit betreft. Door jou ben ik anders tegen de dingen aan gaan kijken, maar mijn loyaliteit aan Bernie blijft.’ Hij zuchtte. ‘Ik heb geruchten gehoord over die kampen.’

‘We kunnen Bernie mee terug nemen in de auto,’ stelde Barbara voor, ‘en hem in een telefooncel in de buurt van de ambassade achterlaten. Dan sturen ze toch zeker iemand om hem op te halen?’

‘Ja,’ zei Harry aarzelend, ‘ja, dat denk ik wel.’

‘Hij zou kunnen zeggen dat hij een lift heeft gekregen vanuit Cuenca. Op die manier hoeft niemand te weten dat jij bij zijn ontsnapping betrokken bent geweest.’

Harry knikte langzaam, niet geheel overtuigd. Hij zou hierdoor alles kwijt kunnen raken, maar hij moest het doen. Voor Sofia. En voor Bernie. Bernie nog in leven...

‘Ik ga ook mee,’ kondigde Sofia beslist aan. ‘Ik kan jullie de weg wijzen.’

‘Nee.’ Harry legde een hand op haar arm. ‘Nee, ik wil het niet hebben.’

‘Luister, Harry. Het is veel minder riskant als we met zijn allen gaan. Ik ken de stad. We kunnen makkelijk overal komen, zonder op kaarten te kijken en de aandacht te trekken.’

‘Sofia, denk aan...’

Ze rechtte haar rug. Haar stem was zacht, maar haar ogen fonkelden. ‘Ik heb me zo schuldig gevoeld bij de gedachte dat ik wegloop uit mijn land. Dat heb ik je niet verteld, maar het is wel zo. Nu krijg ik de kans om iets te doen. Iets tegen dit barbaarse regime.’

VAN TIJD TOT TIJD WERDEN DE MANNEN 'S AVONDS NAAR DE KERKbarak gebracht. Daar moesten ze naar propagandafilms kijken. Een jaar daarvoor hadden ze naar de feestelijke parade ter ere van Franco's overwinning gekeken, duizenden mannen die langs de *Caudillo* marcheerden terwijl Duitse vliegtuigen overvlogen. Er waren films geweest over de wederopbouw van Spanje, falangistische jongeren die hielpen op het land, een bisschop die de heropening van fabrieken in Barcelona zegende. Onlangs hadden ze een film gezien over de ontmoeting in Hendaye: Franco en Hitler die samen triomfantelijk langs een erewacht liepen.

De strenge vorst bleef aanhouden. Uitgehongerde herten kwamen in steeds groteren getale op de geuren uit de keuken af. De bewakers hadden meer vlees dan ze konden eten en ze schoten de dieren alleen nog maar om de verveling te verdrijven.

De gevangenen schuifelden de barak binnen, in elk geval blij dat het er warm was. Ze zaten op harde houten banken terwijl twee bewakers de stokoude projector installeerden. Aan een van de muren was een scherm opgehangen, en Aranda stond ongeduldig te wachten, zijn uniform onberispelijk gestreken, spelend met een rottinkje.

Weggedoken in zijn jas masseerde Bernie zijn pijnlijke schouder. Het was nu 9 december; nog vijf dagen tot aan zijn ontsnapping. Hij vermeed het om naar Augustín te kijken, die op wacht stond bij de deur.

Op een knikje van de operateur kwam Aranda naar voren. 'Velen van u zullen nieuwsgierig zijn naar een glimp van de buitenwereld. Ik kondig dan ook niet zonder trots een film van eigen bodem aan. Ik presenteer' – zwierig zwaaide hij met het stokje naar het scherm – 'de Duitse zegetocht.'

Wat een acteur is die man, dacht Bernie, of hij nou iemand martelt of dit

doet, de schijnwerper moet altijd op hem zijn gericht.

De film begon als een bioscoopjournaal: beelden van Duitse troepen die Warschau binnenmarcheerden, tanks op het Franse platteland, Hitler die uitkeek over Parijs. Bernie had dit soort beelden nooit eerder gezien, en de schaal waarop het gebeurde was beangstigend. Toen kwam een gebombardeerd en rokend Londen in beeld, voorzien van commentaar. ‘Alleen Engeland heeft zich nog niet overgegeven. Churchill verschuilt zich in Londen. Hij denkt dat zijn land veilig is omdat het een eiland is, maar de wraak komt vanuit de lucht en vernietigt Engelse steden. Was Churchill maar zo verstandig geweest om Stalins voorbeeld te volgen en een pact te sluiten waarvan zowel hij als Duitsland zou hebben geprofiteerd.’

Nu volgden beelden van een kamer waar Sovjet-minister van Buitenlandse Zaken Molotov achter een bureau zat om een papier te tekenen, terwijl Von Ribbentrop lachend toekeek en door Stalin op zijn rug werd geklopt. Bernie had zich zo vaak afgevraagd waarom Stalin het jaar daarvoor een pact met Hitler had gesloten, in plaats van zich bij de geallieerden aan te sluiten. De communisten zeiden dat Stalin wist wat hij deed, maar Bernie vond het schokkend om te zien dat hij feestvierde met Von Ribbentrop.

‘Door dit pact met Duitsland houdt Rusland niet alleen de helft van Polen bezet, het land drijft nu bovendien op grote schaal handel met Duitsland, en het ontvangt buitenlandse valuta in ruil voor grondstoffen.’

Die middag in de steengroeve had hij tegen Augustín over diarree geklaagd, om vast kenbaar te maken dat hij een probleem had. ‘Ga dan maar achter de bosjes,’ had Augustín luid gezegd. Hij boeide Bernies voeten en liep met hem mee naar de zijkant van de heuvel.

Augustíns smalle gezicht stond zoals gewoonlijk somber en zorgelijk, maar hij bekeek het witte landschap om hen heen met een scherpe, intelligente blik. ‘Ga eerst naar die kom daar,’ zei hij wijzend. ‘Er loopt daar een pad, je kunt het nu net zien in de sneeuw. Ik ben er een paar keer geweest. Zie je die bomen? Daar houd je je schuil tot het donker wordt. Dan loop je recht naar beneden over het pad, en uiteindelijk kom je bij de weg die langs de kloof loopt.’

‘Ze zullen mijn voetafdrukken zien in de sneeuw.’

‘Misschien is de sneeuw dan weg. Maar zelfs als er nog wel sneeuw ligt, hoeft dat geen ramp te zijn. De bewakers zullen iemand naar het kamp sturen om alarm te slaan, maar tegen de tijd dat Aranda een zoekactie op touw heeft

gezet, zou jij al bijna in Cuenca moeten zijn. Bovendien is het dan allang donker.'

Bernie deed zijn ogen dicht. In gedachten zag hij voor zich dat hij de heuvel af rende, hoorde hij een schot, zag hij zichzelf vallen. Het einde van alles. 'Laten we maar kijken wat voor weer het zaterdag is.'

'Je krijgt misschien alleen deze ene kans.' Hij keek nerveus op zijn horloge. 'We moeten terug. Kijk goed om je heen, Piper. We kunnen dit niet nog een keer doen, dat zou opvallen.' Hij hees zijn geweer over zijn schouder terwijl hij Bernie ongelukkig aanstaarde.

Bernie grijnsde naar hem. 'Misschien denken ze wel dat we van elkaar houden, Augustín.'

Augustín fronste zijn wenkbrauwen en met een ruk van zijn geweer gaf hij aan dat Bernie terug moest lopen naar de groeve.

De film duurde eindeloos lang. De gevangenen wasenden een vochtige, ongewassen geur uit. Sommigen waren in slaap gevallen door de warmte waar ze niet aan gewend waren, anderen staarden dof voor zich uit. Net als de kerkdiensten waren de propagandafilms een vorm van straf die de mannen mokkend ondergingen. Bernie keek naar Pablo, die een eindje verderop zat in dezelfde rij. Sinds de kruisiging was hij in zichzelf gekeerd, en zijn armen deden nog steeds pijn. Soms had hij een blik in zijn holle ogen alsof hij het had opgegeven. Ook Vicente had zo gekeken toen zijn einde naderde. Establo was opvallend vriendelijk voor hem. Zijn krachten begaven het, en hij liet zich met allerlei dingen door Pablo helpen, waarschijnlijk, vermoedde Bernie, om hem iets te doen te geven en zo te voorkomen dat hij depressief zou worden.

De kruisiging had ook pater Eduardo aangegrepen. Bernie had gezien dat hij met een gepijnigde uitdrukking in zijn ogen naar Pablo keek als deze moeizaam over de besneeuwde binnenplaats schuifelde. Zelf meed hij de priester, want hij schaamde zich er nog steeds voor dat hij hem belachelijk had gemaakt. De vorige dag was de priester echter naar hem toe gekomen na het appel.

'Hoe gaat het met Pablo?' vroeg hij.

'Niet goed.'

Treurig keek hij Bernie aan. 'Dat doet me verdriet.'

‘Dat zou u tegen h em moeten zeggen.’

‘Dat heb ik gedaan. Althans, ik heb het geprobeerd, maar hij negeerde me. Ik wilde het jou ook laten weten.’ Pater Eduardo slofte weg, zijn schouders gebogen als die van een oude man.

De filmspoel ratelde en het scherm werd wit. Een bewaker stak de olielampen aan en Aranda kwam glimlachend voor de mannen staan, de handen gevouwen op zijn rug. Hij geniet ervan om ons te vernederen, dacht Bernie.

‘Zo, heren, was u onder de indruk van de film?’ begon hij. ‘U hebt nu met eigen ogen kunnen zien hoe laf de communisten zijn. Ze tekenen liever een verdrag met hun vijand Duitsland dan dat ze vechten. Ze zijn net zo laf als de Engelsen.’ Hij zwaaide met zijn stokje. ‘Kom, laat me eens horen hoe u erover denkt. Wie heeft iets te zeggen?’

Het was een gevaarlijk spel om op dit soort verbale uitdagingen in te gaan. Als een reactie Aranda niet beviel, noemde hij de man brutaal en liet hij hem straffen. Toch hees Establo, die naast Paco zat, zich moeizaam overeind met zijn stok. Hij had geelzucht, en zijn gele huid vormde een vreselijk contrast met de rode striemen van de schurft. Establo was niet klein te krijgen.

‘Kameraad Stalin is wijzer dan u denkt, *señor comandante*.’ Hijgend bracht hij de woorden uit, en hij moest pauzeren om adem te halen. ‘Hij wacht rustig af terwijl de imperialistische grootmachten oorlog voeren. Als Engeland en Duitsland elkaar eenmaal hebben uitgeput, zullen de arbeiders in beide landen in opstand komen, en komt de Sovjet-Unie ze te hulp.’

Aranda vond het prachtig. ‘Maar Engeland staat aan de rand van een nederlaag, terwijl Duitsland machtiger is dan ooit. Het komt niet tot een impasse, Duitsland zal overwinnen.’ Hij wees op Bernie met zijn rotting. ‘Hoe denkt onze Engelse communist erover?’

Het was van cruciaal belang om niet in de problemen te komen. Bernie ging staan. ‘Ik weet het niet, *comandante*.’

‘U hebt in de film kunnen zien dat Engeland het niet aan durft om tegen Duitsland te vechten. Hoopt u niet dat er wel gevochten gaat worden, zodat de heersende klassen in de beide landen elkaar vernietigen, zoals uw kameraad net zei?’

Establo keek hem uitdagend aan, maar Bernie zei niets. Tot zijn opluchting gaf Aranda aan dat hij weer kon gaan zitten.

‘De Engelsen weten dat ze verslagen zullen worden, daarom blijven ze

thuis. In de lente zal kanselier Hitler Engeland binnenvallen, en dan is het afgelopen.’ Glimlachend keek hij naar de rijen gevangenen. ‘En wie weet, misschien richt hij zijn aandacht dan op Rusland.’

Later lag Bernie in de barak op zijn brits, diep in gedachten verzonken. Er lag nu al weken een dikke laag sneeuw, en het zag er niet naar uit dat het binnenkort zou gaan dooien. Nog maar vijf dagen. Toen hij het tikken van een stok hoorde, keek hij op. Establo kon niet meer zelf lopen, en Pablo ondersteunde zijn andere arm. Aan de voet van de brits bleef hij staan, en hij keek Bernie doordringend aan, zijn ogen glinsterend, het enige aan hem dat niet werd weggevreten.

‘Je had vanavond weinig te zeggen, Piper.’

‘Het heeft geen zin om te discussiëren met een gek.’

‘Engeland vecht nog steeds op zee. Het blijft een formidabele vijand.’

‘Ik hoop het.’

‘Intussen wacht kameraad Stalin rustig zijn kans af.’

‘Als hij zich verleden jaar bij Engeland en Frankrijk had aangesloten, zou Duitsland nu misschien verslagen zijn.’

‘Dus je bent het met Aranda eens dat kameraad Stalin een lafaard is?’

‘Ik weet niet waarom hij een pact heeft gesloten, net zo min als jij.’

‘Hij heeft gelijk. Dit is een imperialistische oorlog.’

‘Het is een oorlog tegen het fascisme. Daar heb ik in 1936 voor gevochten. Ga weg, Establo, je bent te ziek om verstandige dingen te kunnen zeggen.’ Bernie keek naar Pablo. Zijn gezicht was vertrokken van pijn, en hij leunde met zijn ene hand op de rand van de brits, terwijl hij met de andere Establo bleef ondersteunen.

‘Op een dag,’ zei Establo zacht, ‘als de Sovjets hebben gewonnen, krijg je er spijt van dat je het communisme hebt afgezworen. Ik zal er niet meer zijn om je aan te geven als een vijand van de arbeidersklasse, maar dat zullen anderen voor mij doen.’ Met zijn hoofd gebaarde hij naar Pablo.

‘Ja, kameraad.’ Bernie had er genoeg van, Hij stond op. ‘Neem me niet kwalijk, ik moet pissen.’ Hij liep naar buiten en waterde tegen de zijkant van de barak, starend naar het witte landschap aan de andere kant van het prikkeldraad. Als er die nacht maar geen maan is, dacht hij. Hij schrok van een hand op zijn schouder. Een kreet onderdrukkend, draaide hij zich om. Augustín stond achter hem.

‘Wat doe jij hier, verdomme?’ fluisterde hij kwaad.

‘Ik sta al een uur te wachten,’ siste Augustín terug. ‘Het rooster is veranderd. Ik ben zaterdag vrij. Het gaat niet door.’

HARRY VERWACHTTE HILLGARTH EN TOLHURST OM ZEVEN UUR, Sandy om halfacht. Toen Tolhurst Harry vertelde dat hij Hillgarth zou vergezellen, glom hij van trots. ‘De kapitein heeft mijn hulp gevraagd omdat ik overal van op de hoogte ben,’ verklaarde hij gewichtig, alsof het Harry iets uitmaakte.

Toen Harry aan het eind van de middag thuiskwam van de ambassade was het ijskoud in zijn huis. Het had niet meer gesneeuwd, maar er stonden grote ijsbloemen op de ruiten. Nadat hij de *brasero* had aangestoken, liep hij doelloos naar een van de muren om een aquarel recht te hangen. Wachten was het ergste. De tijd zou kruipen totdat het zaterdag was en ze naar Cuenca zouden gaan.

De kamer rook nog vaag naar Sofia. Vreemd dat een geur zoet was in de warmte, pittig in de kou. Ze waren bijna de hele nacht op gebleven en hadden tot in de kleine uurtjes over de reddingsactie gepraat. Wat ze gingen doen was een zwaar misdrijf. Als ze werden gepakt zou Harry diplomatieke onschendbaarheid krijgen, en Barbara zou op bescherming van de ambassade kunnen rekenen, maar Sofia was Spaans en het zou een lange gevangenisstraf kunnen betekenen. Harry had eindeloos op haar ingepraat, maar ze was vastbesloten om mee te gaan.

‘Ik heb tijdens de belegering genoeg gevaarlijke situaties meegemaakt,’ betoogde ze. ‘Ik ga mijn land verlaten, maar ik kan tenminste nog een goede daad doen: iemand helpen bevrijden.’

‘Bernie is belangrijk voor me, anders zou ik het niet doen. Maar jij bent hem niets verschuldigd.’

‘Ik ben alle mensen die naar Spanje zijn gekomen om de republiek te helpen dankbaarheid verschuldigd. Ik wil iets dóén voordat ik wegga.’ Ze glimlachte triest. ‘Klinkt dat hopeloos romantisch en Spaans en stom?’

‘Nee, helemaal niet. Het klinkt zuiver.’ Hij vroeg zich af of ze hem op de proef stelde, of ze wilde weten of ook hij in staat was om iets zuivers te doen na alle smeerlapperij en bedrog waar hij bij betrokken was geweest. Hij had Barbara beloofd te helpen, deels omdat hij dolblij was dat Bernie nog leefde, deels om zijn leugens goed te maken, maar ook om Sofia te laten zien dat hij niet alleen maar slecht was. Er was iets veranderd tussen hen; een lichte afstandelijkheid van haar kant, een aarzeling die alleen een geliefde op zou merken.

Ze had echter niet gearzeld toen Harry haar vertelde dat hij had geregeld dat ze op de ambassade konden trouwen; de ambassade was gemachtigd om stellen volgens de Engelse wet in de echt te verbinden. Tolhurst had woord gehouden en het pad geëffend.

‘Het enige waarover ik me zorgen maak,’ zei hij, ‘is of Barbara er sterk genoeg voor is.’

‘Ik denk van wel. Ze heeft het tot nu toe allemaal in haar eentje geregeld. Die Bernie moet heel bijzonder zijn. De meeste Spaanse communisten waren slechte mensen.’

‘Hij was mijn beste vriend. Bernie liet je nooit in de steek, hij was een rots in de branding.’ Heel anders dan ik, dacht hij. ‘En zelfs op Rookwood bleef hij trouw aan zijn socialistische principes, ondanks de afkeurende reacties.’ Hij glimlachte wrang. ‘We sturen Paco niet naar een particuliere kostschool. Je komt in opstand, of anders maken ze een slaapwandelaar van je.’

De deurbel wekte Harry uit zijn overpeinzingen. Hij haalde diep adem en ging opendoen. Hillgarth en Tolhurst stonden naast elkaar, allebei met een gleufhoed en een dikke overjas. Hij liet hen binnen en nam hun jas en hoed aan. Eronder droegen ze een net pak.

Hillgarth wreef in zijn handen. ‘Jezus, Brett, wat is het hier koud.’

‘Het duurt een tijd om dit huis warm te stoken. Willen jullie iets drinken?’

Hij schonk whisky in voor Hillgarth, cognac voor Tolhurst en zichzelf. Tolhurst ging op de bank zitten, duidelijk nerveus. Al rondlopend door de kamer bekeek Hillgarth de schilderijen.

‘Zijn deze van de ambassade?’

‘Ja. Er hing niets aan de muren toen ik hier kwam.’

‘Nog souvenirs gevonden van de vorige bewoner?’ vroeg hij spottend.

‘Oekazes uit Moskou achter het buffet?’

‘Nee, helemaal niets.’

‘Franco’s mensen hebben de boel waarschijnlijk grondig doorzocht. Zeg, je wordt toch niet nog steeds gevolgd?’

‘Nee. Al weken niet meer.’

‘Kennelijk vinden ze je niet belangrijk genoeg.’

Hemel, dacht Harry, er zijn zo veel dingen die ik voor hem verzwijg, en dat is niets vergeleken bij wat ik zaterdag ga doen. Zet het van je af, droeg hij zichzelf op, houd het hoofd koel.

‘Trouwens,’ zei Tolhurst, ‘je vriendin moet morgen naar de ambassade komen voor een gesprek. Ze willen haar aan de tand voelen over haar politieke denkbeelden, om zeker te weten dat ze geen agent van Franco is. Ik laat je nog wel weten wat ze moet zeggen.’

‘Fijn, bedankt.’

‘Dat jochie levert waarschijnlijk geen problemen op,’ vervolgde hij, ‘maar ze moet wel kunnen aantonen dat ze echt voor hem zorgt.’

‘Ze int zijn voedselbonnen, al anderhalf jaar.’

‘Dat moet voldoende zijn.’

‘Je mag Tolly wel dankbaar zijn, Brett,’ merkte Hillgarth op. ‘Hij is gisteren de halve middag bij immigratie geweest.’

Opnieuw ging de bel, schrill en luid, en ze verstijfden alle drie. Toen zei Hillgarth: ‘Laat hem binnen, Brett.’

Sandy stond voor de deur, nonchalant tegen de muur geleund. ‘Hallo, Harry.’ Hij tuurde over zijn schouder. ‘Zijn ze er al?’

‘Ja. Kom binnen.’

Hij ging hem voor naar de *salón*, en Sandy keek goedkeurend om zich heen. ‘Leuk optrekje. Compleet met Engelse landschappen.’

Hillgarth kwam met uitgestoken hand naar hem toe. ‘Kapitein Alan Hillgarth. Dit is mijn collega, Simon Tolhurst.’

‘Aangenaam kennis te maken.’

‘Wil je iets drinken, Sandy?’ vroeg Harry.

‘Een glas whisky, als je hebt.’ Hij keek naar de flessen op het buffet. ‘O, ik zie dat je Glenfiddich hebt. Van de zwarte markt?’

‘Van de ambassade,’ corrigeerde Hillgarth hem. ‘Rechtstreeks uit Schotland. Een van de voordelen van ons werk.’

Breed grijnzend pakte Sandy het glas van Harry aan. ‘*Home sweet home.*’

‘Zullen we gaan zitten?’ stelde Hillgarth voor.

‘Zeker.’ Sandy koos een stoel, pakte zijn zilveren sigarettenkoker en bood Hillgarth en Tolhurst een sigaret aan. ‘Ik weet dat Harry niet rookt,’ zei hij terwijl hij de koker dichtklapte. ‘Heren, wat kan ik voor u doen?’

‘We houden je al een tijd in de gaten, Forsyth,’ zei Hillgarth zonder er doekjes om te winden. ‘We weten van je betrokkenheid bij de mijn buiten Segovia, we weten dat het om een groot project gaat, en we weten ook dat je problemen hebt met de commissie van kolonel Maestre. We weten verder dat de monarchisten en de falangisten op het ministerie van Mijnbouw er elk op gebrand zijn om de mijn in handen te krijgen.’

Sandy staaarde Hillgarth uitdrukingsloos aan. Harry wilde het liefst door de grond zakken. Sandy moest weten dat deze informatie alleen van hem afkomstig kon zijn. Hillgarth had hem moeten waarschuwen dat hij recht op zijn doel af zou gaan.

‘De aandelen in je bedrijf, Nuevas Iniciativas,’ vervolgde Hillgarth, ‘worden met de dag minder waard.’

Sandy boog zich naar voren, tikte zorgvuldig de as van zijn sigaret in de asbak, leunde weer achterover en trok een wenkbrauw op. ‘De beurshandel is altijd onberekenbaar.’

‘En de situatie is uiteraard helemaal nijpend geworden nu het lichaam van luitenant Gomez is gevonden.’

Sandy’s gezicht verried nog steeds niets, en hij bleef zwijgen. De stilte duurde niet langer dan een paar seconden, maar het voelde als een eeuwigheid.

‘U bent bijzonder goed geïnformeerd,’ zei hij uiteindelijk tegen Hillgarth. ‘Dus Harry heeft me bespioneerd? Mijn oude vriend?’ Hij keek Harry met trieste bruine ogen aan. ‘Dat valt me van je tegen, ouwe jongen.’

‘Dus de informatie is correct?’ drong Hillgarth aan.

‘Ten dele, misschien,’ zei Sandy vaag.

‘Speel geen spelletjes met me, Forsyth,’ dreigde Hillgarth. ‘Je zit als een rat in de val. Als de staat de exploitatie van de mijn overneemt, heb jij geen rooie cent meer. Bovendien zou je vervolgd kunnen worden wegens de moord op Gomez.’

‘Het is niet mijn schuld dat de mensen met wie ik samenwerk zich niet altijd even goed kunnen beheersen.’

‘Volgens onze informatie hebben zij in jouw opdracht gehandeld.’

Zwijgend nam Sandy een lange teug whisky. Al die tijd staarde Tolhurst Sandy onafgebroken aan. Als het was bedoeld om hem nerveus te maken werkte het niet – hij merkte het niet eens.

‘Maar die dingen interesseren ons niet,’ vervolgde Hillgarth met een achteloos handgebaar. ‘Het gaat erom dat jij in de nesten zit en misschien belangstelling hebt voor ander werk. Werk voor ons.’

‘Wat voor werk zou dat zijn?’

‘Inlichtingenwerk. We zijn bereid je te laten terugkeren naar Engeland, maar eerst zul je ons alles over de mijn moeten vertellen. Met die opdracht hebben we Brett op pad gestuurd: inlichtingen inwinnen over de mijn. Hoe groot is de mijn, hoe snel kan er worden ontgonnen? Levert het Spanje voldoende goudreserves op om in het buitenland voedsel te kopen? Op dit moment zijn ze afhankelijk van leningen, zowel van ons als van de Amerikanen, wat ons in zekere mate macht geeft.’

Sandy knikte langzaam. ‘Dus als ik jullie alles over de mijn vertel, zorgen jullie dat ik het land uit kan?’

‘Ja. We zouden je naar Engeland sturen, en je een training geven, als je dat zou willen, zodat we je ergens kunnen inzetten waar je talenten van pas komen. In Latijns-Amerika wellicht. Dat lijkt ons heel geschikt voor iemand zoals jij. We zouden je goed betalen.’ Hillgarth boog zich naar voren. ‘Als je op dezelfde manier door wilt gaan, best, maar als je hier weg wilt, moeten we alles over de mijn weten. Alles.’

‘Is dat een belofte?’

‘Een belofte.’

Sandy hield zijn hoofd schuin en hij liet de whisky rondgaan in zijn glas.

‘De beslissing is aan jou,’ benadrukte Hillgarth langzaam. ‘Je kunt met ons in zee gaan, of teruggaan naar je goudmijn. Maar dat is een gevaarlijk spel, ook al leek het op een gegeven moment nog zo winstgevend.’

Tot Harry’s starre verbijstering gooide Sandy zijn hoofd naar achteren en begon hij hardop te lachen.

‘Jullie hebben me bespioneerd, maar jullie weten van niets. Jezus! Nooit iets in de gaten gehad.’

‘Wat niet?’ vroeg Harry verbluft.

‘Wat niet?’ aapte Sandy hem na. ‘Nog steeds een beetje doof, of was dat een verzinsel?’

‘Nee,’ zei Harry. ‘Wat bedoel je? Wat heb ik niet in de gaten gehad?’

‘Er is geen goudmijn,’ zei Sandy zacht, zijn stem druipend van verachting. ‘Er is nooit een mijn geweest.’

‘Maar ik ben er zelf geweest!’ protesteerde Harry.

Sandy keek naar Hillgarth toen hij antwoord gaf, niet naar Harry. ‘Hij heeft een stuk land gezien, een paar machines en een paar bouwketen. De bodemsoort zou goud kunnen bevatten, dat is waar, maar er zit nog geen milligram goud in de grond.’ Geamuseerd schudde hij zijn hoofd. ‘Heeft een van jullie wel eens van *salting* gehoord?’

‘Ik,’ zei Hillgarth. ‘Je neemt een bodemmonster en je mengt dat met fijne goudkorreltjes, zodat het lijkt alsof het erts is.’ Zijn mond viel open. ‘Jezus, hebben jullie dat gedaan?’

‘Precies.’ Gnuiwend stak Sandy nog een sigaret op. ‘Allemachtig, het is het bijna waard om door Brett bedrogen te worden om jullie gezichten te kunnen zien.’

‘Ik heb zelf in de mijnbouw gezeten,’ vertelde Hillgarth. ‘Je moet een verdomd goede geoloog zijn om die truc te kunnen uithalen.’

‘Helemaal waar. Zoals mijn vriend Alberto Otero. Hij heeft in Zuid-Afrika gewerkt, en hij vertelde me over de stunts die ze daar hebben uitgehaald. Zo kwam ik op het idee om het hier in Spanje te proberen; de regering zit te springen om goud, en op het ministerie van Mijnbouw werken falangisten die hun invloed willen uitbreiden. Hij heeft een geschikt terrein gevonden, en dat hebben we gekocht. Ik had toen al nuttige contacten bij het ministerie.’

‘De Salas?’ vroeg Tolhurst.

‘Precies, De Salas. Hij is ervan overtuigd dat de mijn echt is, en hij denkt nog steeds dat Spanje met dit goud een grote fascistische natie kan worden. Hij heeft zijn uiterste best gedaan om Maestre op afstand te houden.’ Glimlachend keek hij Hillgarth aan. ‘We gebruiken ons laboratorium om goudstof door de aarde te mengen, en dan gaat het monster naar een lab van de regering. We doen dit nu al zes maanden. Ze blijven meer monsters vragen, en die krijgen ze.’

Hillgarth kneep zijn ogen tot spleetjes. ‘Er is een hoop goud nodig om dat te doen. De prijzen op de zwarte markt zijn astronomisch. Een grote aankoop zou de aandacht trekken.’

‘Goud is geen probleem als je in een comité zit dat wanhopige joden helpt ontsnappen uit Frankrijk. Ze zijn alleen in de gelegenheid om mee te nemen wat ze kunnen dragen, en de meesten hebben goud. Dat nemen wij in

ontvangst in ruil voor een visum voor Portugal. Alberto smelt het en verwerkt het tot gruis. We beschikken over zo veel goud als we willen, en niemand die het weet. De joden waren trouwens mijn idee.’ Hij blies een rookwolk uit. ‘Toen ik hoorde dat Franse joden naar Madrid kwamen op de vlucht voor de nazi’s voelde ik de behoefte om ze te helpen. Harry gelooft me misschien niet, maar ik had medelijden met ze. Het zijn mensen die altijd overal de schuld van krijgen, altijd rondzwerven. Maar ik had wel geld nodig om visums voor ze te krijgen, en ze hadden alleen goud. Zo raakte ik met Otero aan de praat over goud, hoe waardevol het is, hoe hebzuchtig mensen ervan worden. Daar komt het idee vandaan.’ Hij glimlachte naar Hillgarth, maar leek Harry nog steeds niet aan te willen kijken.

Het was dus allemaal een truc, dacht Harry. Dit allemaal, het werk en het bedrog en de dood van Gomez, het was allemaal voor niets geweest. Het is niet alles goud wat er blinkt, bedacht hij ontgoocheld.

Hillgarth keek Sandy eerst langdurig aan, en toen begon hij te lachen. ‘Allemachtig, Forsyth, wat ben jij een sluwe vos. Je hebt iedereen een rad voor ogen gedraaid.’

Sandy nam het compliment met een knikje in ontvangst.

‘Wat was je van plan? Wachten tot de aandelen hoog genoeg stonden, dan verkopen en met de noorderzon vertrekken?’

‘Dat was het idee. Maar iemand van het ministerie van Mijnbouw heeft het gerucht verspreid dat het bedrijf elk moment overgenomen kan worden – hun nieuwste tactiek om de touwtjes in handen te krijgen. Stelletje wezels.’ Hij grinnikte. ‘Alleen hebben ze geen idee dat ze niets in handen krijgen, behalve een paar waardeloze bouwketen.’

‘Dus je zou binnenkort blut kunnen zijn,’ concludeerde Hillgarth ijszig. ‘Misschien zelfs met een prijs op je hoofd.’

‘Helemaal waar. Of ik krijg in een donker steegje een mes tussen mijn ribben. Erg vervelend om je leven niet zeker te zijn.’

‘Je hebt een verdomd riskant spel gespeeld.’

‘Zeker. Ik was blij met Harry,’ ging hij verder, nog steeds zonder Harry aan te kijken. ‘Ik wist dat hij geld had, en als we meer geld investeerden en meer land kochten, zouden we geloofwaardiger overkomen. Harry zou ook een fikse winst hebben gemaakt; ik zou hem hebben gewaarschuwd wanneer hij zijn aandelen moest verkopen. Toen we ontdekten dat Gomez een spion van Maestre was, waren we doodsbang dat de aap uit de mouw zou komen,

maar kennelijk is het muntje niet gevallen, want er is verder niets meer gebeurd. Gomez was niet de slimste. Maar Maestre is er nog steeds op uit om het goud in handen te krijgen. Tijd om het anker te lichten.'

Toen pas keek Sandy Harry aan, een boze en gekwetste blik in zijn ogen. 'Ik vertrouwde je, Harry, je was de enige op deze hele wereld die ik nog vertrouwde. Maar misschien is het wel beter zo,' voegde hij er met een flauw glimlachje aan toe, en vervolgens verzonk hij in gepeins.

Harry zag een kleine tic boven zijn linkeroog. Hij schaamde zich, hij schaamde zich heel diep, ondanks het feit dat Sandy misschien een nog grotere bedrieger was dan hijzelf.

Sandy herstelde zich, en hij richtte zich weer tot Hillgarth. 'Bent u toevallig de Alan Hillgarth van de avonturenromans?'

'Inderdaad.'

'En nu doet u het echte werk. Vroeger op school heb ik uw boeken gelezen. Harry vond er niets aan, maar ik wel. Avonturen. U lijkt op mij, u houdt van avontuur.'

Hillgarth gaf geen antwoord.

'Mijn enige punt van kritiek is dat u de dingen romantiseert. In uw boek over Spaans Marokko laat u bijvoorbeeld niet zien hoe een echte koloniale oorlog eraan toegaat. De wreedheid.'

Hillgarth glimlachte. 'Hoe het er werkelijk aan toegaat zou niet door de censuur zijn gekomen.'

'U hebt waarschijnlijk gelijk,' gaf Sandy toe. 'Er is altijd en overal censuur, zodat we gaan denken dat de wereld beter en veiliger is dan hij in werkelijkheid is.'

'Genoeg gefilosofeer, Forsyth. Ik denk nog steeds dat we je kunnen gebruiken. Iemand die de hele kluit kan belazeren, allemachtig... Maar als wij je in veiligheid brengen, gaat dat op onze voorwaarden. Om te beginnen zul je dit aan mensen in Londen moeten vertellen. We escorteren je in een vliegtuig. Is dat duidelijk?'

Sandy aarzelde even. 'Volkomen.'

'Mooi zo. Kom morgen om tien uur naar de ambassade. Je woont samen met een Engelse vrouw, niet?'

'Ja.'

'Wat weet zij van de mijn?'

'Niets, helemaal niets,' zei hij met een cynisch lachje. 'Barbara is zo

onschuldig als een pasgeboren kind, ja toch, Harry?’

‘Als je teruggaat naar Engeland, zul je haar toch iets moeten vertellen,’ merkte Hillgarth op.

‘O, ik denk dat ze gewoon blij is dat ze naar huis gaat. Bovendien denk ik niet dat we nog lang bij elkaar blijven. Ze is niet van belang.’

‘Voorlopig weet ik genoeg. Ik heb het idee dat je een goede agent zult worden, Forsyth.’ Hillgarth stond op en hij keek Sandy lachend aan. ‘Maar haal geen geintjes met ons uit.’

Sandy ging eveneens staan, en hij gaf Hillgarth een hand.

‘Wat doe je met je huis?’ vroeg Tolhurst.

‘Dat is van een van de ministeries. Ik betaal niet eens huur.’ Sandy drukte ook Tolhurst de hand. Na een blik op Harry draaide hij zich om en liep naar de deur, met Tolhurst achter zich aan.

‘Wat een gehaaide jongen,’ zei Hillgarth tegen Harry. ‘Die mijn, ongelofelijk, al het werk dat we erin hebben gestoken. Denk je dat hij zat te liegen?’

‘Ik denk dat hij de waarheid vertelde,’ zei Harry zacht.

‘Mmm, ik ook. Als die verdome goudmijn echt bestond, zou hij die troef hebben uitgespeeld. Ik neem aan dat hij daarom direct toegaf dat hij iedereen heeft opgelicht. Hij wist dat het alleen een kwestie van tijd was voordat de waarheid aan het licht zou komen.’

Tolhurst kwam terug en ging weer zitten. ‘Sir Sam zal hier niet blij mee zijn, meneer. Alle tijd en geld, Maestre tegen ons, allemaal vanwege een mijn die nooit heeft bestaan. Wat een toestand.’

‘Ik moet een goed moment afwachten om het hem te vertellen.’ Hillgarth schudde lachend zijn hoofd. ‘Dat hij Franco zelf heeft belazerd! Die Forsyth heeft wel lef, dat moet je hem nageven.’ Voor het eerst keek hij Harry begrijpend aan. ‘Sorry dat jouw rol naar buiten moest komen, maar dat kon helaas niet anders.’

Harry aarzelde even. ‘Het geeft niet, meneer, ik kijk nergens meer van op. Het verbaast me zelfs niet meer dat de monarchisten op grote schaal worden omgekocht.’

Tolhurst schoof ongemakkelijk heen en weer, en Hillgarth trok zijn wenkbrauwen op.

Harry was niet meer te stuiten; het was voorbij en het kon hem niet meer schelen. ‘Ik begrijp alleen niet waarom het nodig was om ze om te kopen,’

voegde hij er verbitterd aan toe. ‘Ze willen geen oorlog voeren tegen ons, ze weten dat het ons koud laat wat ze de mensen in dit land aandoen.’

Hillgarth vloog niet op, zoals Harry had verwacht en zelfs een beetje had gehoopt, maar liet het bij een neerbuigend glimlachje. ‘Ga hier weg, Brett. Maak het in orde met dat meisje van je, dan kun je naar huis. Laat Spanje over aan de mensen die begrijpen wat er moet gebeuren.’

DIE AVOND ZAT BARBARA THUIS. ZE WAS DE DAG DAARVOOR SNIP-verkouden geworden, en met haar loopneus en rode ogen kostte het geen moeite om te doen alsof ze griep had. Ze had voorgesteld om in een van de logeerkamers te slapen om Sandy niet aan te steken, en hij was het met haar eens geweest. Hij was afweziger dan ooit, leek tegenwoordig nauwelijks meer te horen wat ze zei.

Hij had tegen haar gezegd dat hij laat terug zou zijn. Ze was de hele middag op haar slaapkamer gebleven, om tegenover Pilar de schijn op te houden dat ze ziek was.

Ze luisterde naar de radio, probeerde af te stemmen op de BBC, maar de ontvangst was slecht. Vervolgens ging ze bij het raam zitten om uit te kijken over de besneeuwde straat. Na een tijdje werd ze zich bewust van een druppelend geluid, en ze deed het raam open. De lucht voelde aanzienlijk warmer, en smeltwater druppelde van de boomtakken. In de voortuin was nu al een groene plek zichtbaar onder de iep. Er ging een golf van opluchting door haar heen. Als de sneeuw weg was, zou dat Bernies ontsnapping makkelijker maken.

Morgen zou ze Harry en Sofia meenemen naar haar laatste ontmoeting met Luis. Ze zou eerst alleen gaan, want Barbara was bang dat hij in paniek zou raken en op de vlucht zou slaan als hij twee wildvreemde mensen zag. Als ze Luis de situatie had uitgelegd, zouden de anderen komen. Ze verwachtte niet dat hij bezwaar zou maken. Sofia had gelijk, met haar en Harry erbij was de kans op succes juist groter. Ze was hen dankbaar voor hun hulp, maar ze voelde zich nog steeds verraden door Harry; stille, rustige Harry had een hoop te verbergen gehad.

Haar overpeinzingen werden verstoord door een klopje op de deur. Snel

deed ze het raam dicht, en voordat ze opendeed snoot ze luidruchtig haar neus en trok ze een zielig ziek gezicht. Pilar stond in de gang, haar gezicht nors, een wit kapje op haar krullende haar.

‘Kan ik u even spreken, señora?’

‘Vooruit. Kom maar binnen,’ zei Barbara kortaf. Het meisje kon moeilijk anders verwachten, want zij en Sandy hadden nauwelijks de moeite genomen om te verbergen wat ze deden. ‘Wat is er?’

Pilar bleef in het midden van de kamer staan, haar handen over elkaar geslagen voor haar witte schort. Er stond boosheid te lezen in haar ogen. Mensen haten altijd degenen die hun onrecht hebben aangedaan, dacht Barbara, waarschijnlijk om hun schuldgevoel te sussen.

‘Ik wil mijn ontslag indienen, señora.’

Dat had ze niet verwacht. ‘O ja?’

‘Ik wil graag aan het eind van de week weg, als dat schikt.’

Het gaf Barbara maar weinig tijd om iemand anders te vinden, maar ze zou blij zijn als ze van Pilar af was. Gelukkig had ze de werkster nog. Ze vroeg zich af wat er was gebeurd. Hadden Sandy en Pilar ruzie gehad?

‘Dit komt heel onverwacht, Pilar.’

‘Sorry, señora. Mijn moeder in Zaragoza is ziek. Ik moet naar haar toe.’

Het was een aperte leugen: Barbara wist dat haar ouders in Madrid woonden. Ze kon een steek onder water niet weerstaan.

‘Het is toch niet omdat je het werk voor mijn man en mij niet prettig meer vindt?’

‘Nee, señora,’ antwoordde Pilar, die haar met boze, half geloken ogen bleef aankijken. ‘Mijn moeder in Zaragoza is ziek,’ herhaalde ze.

‘Dan moet je naar haar toe. Ga vanavond maar, als je wilt. Ik betaal je tot het eind van de week.’

Pilar keek opgelucht. ‘Dank u wel, señora, dat is erg vriendelijk van u.’

‘Ga maar meteen pakken. Ik kijk even of ik genoeg geld in huis heb.’

‘Dank u wel.’ Pilar maakte een kleine buiging, waarna ze snel de kamer uitliep.

Barbara haalde de sleutel van haar bureau uit haar zak om geld te pakken. Ongeruimd staat netjes, dacht ze.

Binnen een uur was Pilar gepakt en vertrokken. Door het slaapkamerraam

keek Barbara haar na toen ze met haar gebutste koffer over het pad naar de straat liep. Haar schoenen lieten diepe afdrücken achter in de snel smeltende sneeuw. Ze vroeg zich af wat het meisje nu ging doen.

Ze ging naar beneden, naar de keuken. Er stond een grote afwas op het aanrecht en de vloer was niet geveegd. Eigenlijk zou ze er iets aan moeten doen, maar ze kon het niet opbrengen. Ze bleef aan de keukentafel zitten roken, kijkend naar het vallen van de duisternis. Ten slotte maakte ze iets te eten voor zichzelf, om de tijd te doden.

Het was al negen uur geweest toen ze Sandy's voetstappen hoorde. Hij ging naar de *salón*. Barbara liep stilletjes de trap op, in de hoop dat ze boven op haar kamer kon komen zonder dat hij haar hoorde, maar de deur naar de woonkamer stond op een kier, en hij riep haar. 'Barbara, ben jij het?'

Op de trap bleef ze staan. 'Ja.'

'Kom eens hier.'

Hij stond naast de koude haard te roken, zijn hoed nog op, zijn overjas nog aan. 'Hoe voel je je?' vroeg hij. Hij klonk een beetje dronken. Hij had een doffe, trieste blik in zijn ogen die ze nooit eerder had gezien.

'Nog steeds erg beroerd.'

'Het is hier ijskoud. Waarom heeft Pilar geen vuur gemaakt?'

Barbara haalde diep adem. 'Pilar is weg, Sandy. Ze heeft vanmiddag opgezegd. Haar moeder in Zaragoza is ziek – dat beweert ze tenminste.'

'O,' zei hij onverschillig. 'Ik heb vanavond een paar mensen van de Britse ambassade gesproken.'

'Waarover?' Dat wist ze natuurlijk. Harry had haar verteld dat ze hem wilden rekruteren.

'Ga zitten,' droeg Sandy haar op, en ze ging op het puntje van de bank zitten. 'Vertel me eens, als jij en Brett elkaar zagen, stelde hij dan wel eens vragen over mij? Over mijn werk?'

O, hemel, dacht ze, hij weet het. Daarom noemt hij hem Brett. 'Een paar keer, toen hij er nog maar net was. Ik kon hem niet veel vertellen.'

Sandy knikte peinzend. 'Harry is helemaal geen tolk, hij is een spion. Hij werkt voor de Geheime Dienst en moest uitzoeken wat ik voor zaken deed.'

'Wat?' riep ze quasi-verbaasd uit. 'Weet je het zeker? Waarom zou de Geheime Dienst willen weten wat jij doet?'

'Ik ben betrokken geweest bij een groot project.' Nijdig schudde hij zijn hoofd. 'Dat is nu naar de haaien. Ik heb niets meer.'

‘Wat? Waarom niet?’

‘Ik had te veel vijanden. Harry heeft me erin geluisd. Ik had het kunnen weten,’ zei hij, meer tegen zichzelf dan tegen haar. ‘Ik had alert moeten blijven. Maar ik vertrouwde hem. Dat wisten ze waarschijnlijk van tevoren.’

‘Wie? Wie wisten het?’

‘Hè? O, zijn bazen, dat stelletje avonturiers,’ snoof hij. ‘Ik had het moeten zien. Blijf altijd op je hoede,’ mompelde hij, ‘vertrouw niemand.’ Hij staarde glazig voor zich uit, en ze meende tranen in zijn ogen te zien.

‘Weet je het echt heel zeker?’ drong ze aan.

‘Hij heeft het me zelf verteld,’ zei Sandy emotieloos. ‘Of eigenlijk hebben zijn bazen het me verteld, waar hij bij zat. Je kon merken dat hij het vreselijk vond. Ze waren geïnteresseerd in mijn zakelijke activiteiten. Nu willen ze dat ik voor hen ga werken. In Engeland. In Engeland!’ schamperde hij. ‘De regen en de regeltjes en de verstikkende hypocrisie. En de bommen. Als ze me tenminste niet achter de tralies zetten zodra ik terug ben. Onder escorte.’ Doordringend keek hij haar aan. ‘Jij wil toch graag terug?’

‘Ja.’ Ze aarzelde. ‘En je zaken?’

‘Naar de verdommenis, dat zei ik net al.’ Hij kreeg een verbeterd trek om zijn mond. ‘Het grootste wat ik ooit heb gedaan.’

Opeens voelde ze de krankzinnige behoefte om het er allemaal uit te gooien, om hem te vertellen van Bernie en de ontsnapping. Het kwam door de spanning, ze kon er niet meer tegen.

Maar Sandy was haar voor. ‘Ik ga naar boven. Ik moet een paar dingen uitzoeken. Dan ga ik nog even de deur uit.’

‘Zo laat nog?’

‘Ja.’ Hij draaide zich om en verliet de kamer.

Ze liep naar het buffet waar ze zichzelf een stevige whisky inschonk. Toen ging ze weer zitten en stak een sigaret op. Dus Harry was ontmaskerd. Dat moest hij vreselijk hebben gevonden. Maar misschien verdiende hij het.

De telefoon in de hal rinkelde schrill. ‘Verdorie,’ mompelde ze hardop, ‘wat nu weer?’ Ze wachtte tot Pilar op zou nemen, maar plotseling herinnerde ze zich dat het meisje weg was. De telefoon bleef rinkelen. Waarom nam Sandy niet op in zijn werkkamer? Ze ging naar de hal en nam op.

‘Señora Forsyth?’

Meteen herkende ze Luis’ stem, hees en ademloos. In paniek keek ze om zich heen, als de dood dat Sandy naar de trap zou lopen om te vragen wie het

was.

‘Ja?’ fluisterde ze. ‘Wat is er? Waarom bel je?’

‘Vergeef me, señora, het kan niet anders.’ Hij zweeg even. ‘Kunnen we veilig praten?’

‘Ja. Maar als je een klikje hoort luistert hij mee en moet je direct neerleggen.’ Ze praatte zo zacht mogelijk, struikelend over haar woorden. ‘Wat is er? Snel.’

‘Ik heb Augustín net gesproken. We hebben de afspraak dat hij me kan bellen in de bar waar ik ’s avonds vaak ben...’

‘Ja, ja, snél, alsjeblieft!’

‘Het rooster van de bewakers is veranderd. Augustín gaat zaterdag niet met de werkploeg mee naar de steengroeve.’

‘Wat? O mijn god...’

‘Het moet vrijdag gebeuren. Kunt u een dag eerder naar Cuenca komen? Het plan blijft hetzelfde. Augustín is naar Cuenca geweest om met de oude man in de kathedraal te praten.’

‘Ja, ja, goed.’ Ze hield haar adem in. Zou Harry vrijdag vrij kunnen krijgen?

‘Ik weet dat we morgen hebben afgesproken, maar ik wilde het u zo snel mogelijk laten weten. U moet misschien dingen regelen.’

‘Goed, goed. Ik zie je morgen.’

‘Tot morgen.’ Er klonk een klikje, en de verbinding werd verbroken. De kiestoon klonk in haar oor. Ze legde de hoorn neer en ging terug naar de *salón*, maar ze was te rusteloos om te gaan zitten. Ze ging weer naar boven, naar haar kamer. Het was donker in de gang, en ze herinnerde zich dat ze als kind altijd angstig was geweest wanneer ze naar bed ging, omdat ze bang was in het donker. Opeens moest ze aan Carmela denken, en aan het wollen ezeltje dat ze in de kerk had achtergelaten.

Een streep licht was zichtbaar onder de slaapkamerdeur. Ze wist dat hij er was, want ze hoorde de laden open- en dichtgaan. Wat was hij aan het doen?

Ze ging terug naar de *salón*, waar ze bleef roken en drinken. Na een tijd hoorde ze voetstappen op de trap. Ze verstijfde, verwachtte dat hij de kamer binnen zou komen, maar toen hoorde ze de voordeur dichtgaan, gevolgd door het starten van de auto. Sandy reed weg. Barbara rende naar boven. Hij had kleren meegenomen, een pak en een overhemd. Ze keek uit het raam naar buiten. Het miste, en het zwakke schijnsel van de straatlantaarns vormde een

gelig waas. Waar ging hij heen? Wat was hij van plan? Dit was geen weer om auto te rijden.

Urenlang zat ze voor het raam te roken, alleen in dat grote, lege huis.

HET WAS RUSTIG IN HET RESTAURANT BIJ HET KONINKLIJK PALEIS. Barbara bestelde een kop koffie bij de gezette kleine eigenaar; ze kon aan hem merken dat hij haar herkende van de dag dat ze hier met Harry was geweest. Nog maar een paar weken geleden, al leek het een eeuwigheid.

Het was net twee uur geweest. Harry en Sofia zouden pas over een uur komen, maar Barbara had het niet uitgehouden in het lege huis. Sandy was niet thuisgekomen. De werkster was er om negen uur, en ze had haar gevraagd om de keuken op te ruimen. Daarna zwierf ze rond door de stille kamers, met als enige geluiden haar eigen voetstappen en het voortdurende druppelen van smeltende sneeuw. De sneeuw was bijna weg.

In Sandy's werkkamer leek alles normaal, de schilderijen hingen er nog, de kunstvoorwerpen stonden op hun plaats. Ze opende de la van zijn bureau waar hij zijn bankboekjes bewaarde. Die was leeg. Hij is voorgoed weg, besepte ze, hij heeft me verlaten. Ze voelde zich merkwaardig gekwetst, afgedankt, maar ze zette dat gevoel snel weer van zich af; ze moest zich niet aanstellen, dit had ze zelf gewild. Nog niet zo lang geleden zou ze er kapot van zijn geweest dat Sandy een verhouding had met het dienstmeisje, al helemaal als hij bij haar weg was gegaan, want het zou haar minderwaardigheidscomplex hebben versterkt. Nu raakte het haar eigenlijk niet echt.

Het restaurant begon vol te stromen met klanten voor de lunch tegen de tijd dat Harry en Sofia kwamen. Ze keken allebei zorgelijk.

‘Is er iets?’ vroeg Barbara nadat ze hen had begroet.

Harry ging zitten. ‘Sandy zou vanochtend naar de ambassade komen om dingen te bespreken, maar hij is niet op komen dagen.’

Ze zuchtte. ‘Ik denk dat hij zijn biezen heeft gepakt.’ Ze vertelde hun wat

er de avond daarvoor was gebeurd. ‘Hij zei rare dingen, maar die begin ik nu te begrijpen. Ik denk dat hij er met Pilar vandoor is.’

‘Waar zouden ze naartoe zijn?’ vroeg Sofia.

‘Naar Lissabon, misschien,’ zei Harry. ‘Hij zit in een comité dat joodse vluchtelingen uit Frankrijk helpt. Gisteravond vertelde hij dat ze met goud betaalden om een visum voor Portugal te krijgen.’

‘Dus dat was het,’ zei Barbara. ‘Daarom hielp hij ze.’

‘De sieraden werden uit elkaar gehaald en het goud werd omgesmolten en vergruisd om er hun bodemmonsters mee te vervalsen.’ Harry vertelde in het kort wat hij de vorige avond had gehoord: dat de goudmijn een verzinsel was.

‘Dus het waren allemaal verzinsels,’ concludeerde Barbara gelaten. ‘Het was één grote leugen.’

‘Ik vermoed dat Sandy er met een vals paspoort vandoor is.’

‘Ook dat nog.’

‘Hillgarth zei dat hij het min of meer had verwacht. Sandy leek hem niet iemand om in het gareel te lopen en bevelen op te volgen.’

‘Nee, dat is waar,’ gaf Barbara toe. ‘Nou, dat was dan dat. Ik vraag me af wat hij gaat doen.’

‘Hij zal ergens anders wel weer opnieuw beginnen,’ zei Harry. ‘In Amerika, bijvoorbeeld. Eerlijk gezegd begrijp ik niet waarom hij de kans om terug te gaan naar Engeland niet heeft aangegrepen.’

‘Omdat hij het er vreselijk vindt. Hij zei iets over de regen en de hypocrisie. En hij was bang dat ze hem op zouden sluiten.’

‘Ik denk niet dat ze dat gedaan zouden hebben. Ze wilden gebruikmaken van zijn... talenten. Weet je,’ vervolgde Harry peinzend, ‘hij vertelde dat het allemaal is begonnen omdat hij de joodse vluchtelingen wilde helpen. Vreemd genoeg geloof ik hem.’

Barbara deed er het zwijgen toe.

‘Wat gaat er met jullie huis gebeuren?’ vroeg Sofia.

‘Sandy heeft het in bruikleen van een ministerie. Ik neem aan dat ze het terug willen. Ik blijf gewoon zitten. Het is maar voor even.’

De ober verscheen, en Harry en Sofia bestelden koffie. Ze hadden nog bijna een uur voordat Barbara met Luis had afgesproken, in het gebruikelijke café, en dat was een kwartier lopen.

‘Hoe voelt het dat hij bij je is weggegaan?’ vroeg Sofia bezorgd.

Barbara stak een sigaret op. ‘Over een paar dagen zou ik bij hem zijn weggegaan. Ik vraag me af hoe lang hij het uithoudt met Pilar. Ze moeten dit al een tijd van plan zijn geweest.’

‘Het maakt de dingen makkelijker voor ons,’ zei Sofia aarzelend.

‘Ja.’ Ze haalde diep adem. ‘Luister, er is een ander probleem. Luis heeft gisteravond gebeld. Het rooster van zijn broer is gewijzigd, en nu moeten we het een dag eerder doen. Op vrijdag.’

Sofia fronste haar wenkbrauwen. ‘Waarom veranderen ze zo kort van tevoren zijn rooster?’

‘Hoe moet ik dat nou weten?’ viel Barbara geïrriteerd uit. ‘Ik stond in de gang en ik was als de dood dat Sandy beneden zou komen. We kunnen het straks aan Luis vragen.’

‘Ik heb voor zaterdag een auto besproken – een van de kleine Fords die beschikbaar zijn voor het junior-personeel – maar het moet geen probleem zijn om dat te veranderen. Ik heb gezegd dat ik een dagje de stad uit wilde met mijn vriendin. Ik verzin er wel iets op.’ Hij streek over zijn kin. ‘Morgen heb ik dienst. Er is een kerstreceptie voor de vertalers op de Spaanse Academie, maar ik had geen zin om te gaan, dus heb ik aangeboden om op de ambassade te blijven. Vrijdag heb ik niets.’

‘En ik meld me vrijdag ziek in plaats van zaterdag,’ vulde Sofia aan.

‘Sorry dat ik daarnet zo bits was,’ zei Barbara tegen haar. ‘We zijn allemaal gespannen.’

Sofia glimlachte. ‘Het geeft niet.’

‘Onze speciale toestemming is rond,’ vertelde Harry terwijl hij Sofia’s hand in de zijne nam. ‘We trouwen op de negentiende, morgen over een week. Op de drieëntwintigste vliegen we naar Engeland. We hebben een visum voor Paco.’

‘Geweldig!’ zei Barbara enthousiast. ‘Ik ben zo blij voor jullie.’

‘Paco heeft nu mijn achternaam,’ vertelde Sofia trots.

‘Godzijdank kan er in elk geval één kind weg uit dit land. Hoe is het met hem?’

‘Hij begrijpt niet echt wat weggaan betekent,’ legde Sofia uit, ‘en hij is nog steeds verdrietig dat Enrique niet meegaat.’

‘Jullie konden geen visum voor hem krijgen?’

‘Nee,’ antwoordde Harry. ‘We gaan het nog een keer proberen als we eenmaal in Engeland zijn, maar ik vrees dat het onmogelijk zal zijn zolang de

oorlog voortduurt. We mogen van geluk spreken dat er voor ons nog plaats was in het vliegtuig.’

‘Ik ben zo blij voor jullie.’

‘Heb jij iets geboekt?’

‘Nee. Ik kan nog geen plannen maken. Eerst moet Bernie op de ambassade zijn, en dan zullen zij moeten regelen dat hij naar huis kan. Ik ben een beetje bang dat het problemen zal geven omdat hij een communist is. Je verhalen over Hoare zijn niet erg geruststellend. Ik zie hem ervoor aan dat hij Bernie weer aan de Spanjaarden overdraagt.’

Beslist schudde Harry zijn hoofd. ‘Nee, Barbara, de ambassade moet hem helpen, hoe Hoare er ook over denkt. Hij is een krijgsgevangene, en hij wordt in strijd met het internationale recht gevangengehouden. En het lijkt me onwaarschijnlijk dat de Spaanse autoriteiten gaan protesteren, want ze zijn buiten hun boekje gegaan.’ Hij dacht even na. ‘Neem hem alleen niet mee naar de voordeur. Er staan *civiles* op wacht, en als die zijn gewaarschuwd dat hij is ontsnapt, zouden ze hem kunnen inrekenen. Hij is pas op Brits grondgebied als hij daadwerkelijk ín de ambassade is.’

‘Ik neem hem mee naar een telefooncel in het centrum. Daarvandaan kan hij de ambassade bellen en vragen of iemand hem komt halen. Hij kan zeggen dat hij de kleren heeft gestolen en een lift heeft gekregen naar Madrid, zoals we hebben afgesproken. Daar kunnen ze moeilijk een punt van maken.’

Harry lachte hardop. Barbara bedacht dat ze hem voor het eerst sinds ze elkaar hadden teruggezien oprecht vrolijk hoorde lachen. ‘Ik weet nu al dat de hele ambassade de volgende dag op zijn kop zal staan! Ik kan zeggen dat ik hem nog ken van school, en ik zal hem helpen om terug te keren naar Engeland.’ Hij zweeg even. ‘Is het niet onvoorstelbaar? Misschien zitten jullie wel in hetzelfde vliegtuig als wij.’

‘Het klinkt alsof het allemaal in kannen en kruiken is, maar vergeet niet dat er iets mis kan gaan,’ waarschuwde Sofia. ‘Het zou kunnen dat we moeten improviseren.’ Ze keek Barbara aan. ‘Voel je je niet lekker? Ben je verkouden?’

‘Ja, maar het gaat vandaag alweer beter.’ Het verbaasde Barbara dat Sofia opeens de leiding had overgenomen.

‘Ik heb een wapen,’ kondigde Sofia aan. ‘Mocht het nodig zijn.’

‘Een wápen?’ herhaalde Harry geschrokken. ‘Hoe kom je eraan?’

‘Het is van mijn vader geweest, en het ligt al sinds de burgeroorlog bij ons

thuis.’ Ze haalde haar schouders op. ‘Zo veel mensen in Madrid hebben wapens, Harry.’

‘Waarom zou je een wapen mee willen nemen?’ hakte Barbara ontzet.

‘Alleen voor noodgevallen. Ik ben echt niet van plan om het te gebruiken als het niet nodig is.’

‘Heb je ook patronen?’ vroeg Harry.

‘Ja, en ik kan ermee schieten. In de oorlog werden vrouwen opgeleid om te schieten.’

‘Vind je het goed als ik het bij me draag?’ opperde Harry. ‘Ik kan ook met vuurwapens omgaan.’

‘Als je wilt,’ zei ze na enige aarzeling. ‘Barbara,’ vervolgde ze, ‘je moet goed begrijpen dat het geen onschuldig uitstapje wordt.’

‘Ik weet het.’ Ze streek met een hand over haar voorhoofd. Het druiste tegen haar intuïtie in om een wapen mee te nemen, maar Sofia kende dit land beter dan zij.

‘Ik vind nog steeds dat je niet mee moet gaan,’ zei Harry tegen Sofia. ‘De risico’s voor jou zijn veel groter dan voor ons.’

‘Ik kan helpen,’ hield ze vol. ‘Cuenca is een middeleeuwse stad, en het is niet makkelijk om er de weg te vinden.’ Ze keek naar Barbara. ‘Is het geen tijd voor je afspraak?’

‘Ja. Wacht nog een kwartier, en kom dan achter me aan.’ Met knikkende knieën stond ze op.

Het was een kille, vochtige middag, en de smeltende sneeuw vormde een dikke laag smurrie in de straten. Het was nog steeds een beetje mistig, en in sommige winkels brandde al licht. In de etalages waren de eerste kerststalsetjes ingericht, met de drie wijzen rond de kribbe. Barbara vroeg zich af of Sandy in Lissabon Kerstmis zou vieren met Pilar.

Real Madrid speelde een wedstrijd, en in het café zaten mensen rond de bar naar de radio te luisteren. Luis zat aan hun vaste tafeltje. Dit keer ergerde ze zich aan zijn nervositeit.

‘Je hebt me gisteravond behoorlijk aan het schrikken gemaakt,’ zei ze kortaf toen ze tegenover hem kwam zitten.

‘Ik moest het u laten weten.’

‘Waarom is het rooster gewijzigd?’

Hij haalde zijn schouders op. ‘Dat soort dingen komen voor. Een van de andere bewakers is ziek, en daarom moesten ze alles aanpassen. We doen het precies volgens hetzelfde plan, alleen dan op vrijdag in plaats van zaterdag.’

‘Vrijdag de dertiende,’ zei ze met een geforceerd lachje, maar Luis keek haar niet-begrijpend aan. ‘In Engeland is dat een ongeluksdag.’

‘Bij ons is dinsdag de dertiende een ongeluksdag, señora,’ mompelde hij. ‘Maakt u zich daarover nou maar geen zorgen.’

‘Het maakt niet uit. Zeg, weet jij of de sneeuw in Cuenca ook aan het smelten is?’

‘Volgens het weerbericht dooit het in heel Spanje. Hoog in de bergen blijft de sneeuw natuurlijk liggen, maar niet in het lager gelegen deel van de Tierra Muerta.’ Hij keek om zich heen en boog zich naar voren. ‘Hij ontsnapt om vier uur, zoals ik u heb verteld, en hij zou tegen zeven uur bij de brug moeten zijn. Als hij er om negen uur nog niet is, of niet in de kathedraal als de brug wordt bewaakt, weet u dat het niet is doorgedaan vanwege het weer.’

‘Of dat hij is gesnapt.’

‘Hoe dan ook, u kunt dan niets meer doen. Als hij niet komt, moet u nog dezelfde dag teruggaan naar Madrid. Blijf die nacht niet in Cuenca; de gegevens van hotelgasten worden doorgegeven aan de *civiles*, en een Engelse vrouw in haar eentje valt op. Is dat duidelijk?’

‘Natuurlijk.’ Ze gaf hem een sigaret, waarna ze het pakje Gold Flake op tafel legde.

‘Ik heb het gevoel dat u geluk zult hebben, ook al is het vrijdag de dertiende.’

‘Ik heb in meerdere opzichten geluk,’ zei ze voorzichtig. ‘Een oude vriend van Bernie is hier in Madrid, en hij zorgt voor een auto. Hij brengt me erheen, samen met zijn Spaanse verloofde. Zij kent Cuenca.’

‘Wat?’ siste Luis ontsteld. ‘Dit zou geheim blijven! Hoeveel mensen hebt u het verteld?’

‘Alleen die vriend en zijn verloofde. Ze zijn te vertrouwen. Ik ken Harry al jaren.’

‘U zou alleen gaan, señora, dat was de afspraak. Dit maakt alles nog ingewikkelder.’

‘Integendeel,’ antwoordde ze kalm. ‘Het maakt de dingen juist makkelijker. Met zijn drieën vallen we minder op dan als ik alleen zou zijn. Bovendien had ik Harry nodig om aan een auto te komen. Waar ben je nou zo

bang voor?’

Luis was totaal in de war. Door het raam zag Barbara dat Harry en Sofia de straat overstaken. ‘Het heeft geen zin om ruzie te maken, ze komen eraan.’

‘¡Mierda!’ vloekte hij kwaad. ‘U had het me moeten vertellen.’

‘Ik heb het hun pas twee dagen geleden verteld.’

‘U had het eerst met mij moeten bespreken! De consequenties zijn voor u, señora.’

Luis’ ogen schoten vuur toen Harry en Sofia het café binnenkwamen, en hij schudde hen ijzig de hand.

‘Luis is er niet blij mee,’ legde Barbara in het Engels uit, ‘maar ik heb gezegd dat het allemaal al afgesproken is.’

‘Dit is een gevaarlijk avontuur,’ waarschuwde Luis.

‘Daar zijn we ons van bewust,’ antwoordde Harry rustig en zelfverzekerd. ‘Laten we het plan doornemen, dan kunnen we zien waar het problemen zou kunnen geven dat we met zijn drieën zijn.’

Luis knikte met tegenzin. De mensen rond de bar joelden toen er een doelpunt werd gescoord.

‘We rijden naar Cuenca, en we zorgen dat we er om vier uur zijn,’ begon Harry. ‘Dan laten we de auto ergens achter.’

‘Augustín is dagenlang op zoek geweest naar een goede plek,’ zei Luis. ‘Vlak buiten de stad is een collectieve boerderij, met een veld dat door bomen is afgeschermd van de weg. Daar laten jullie de auto achter. Jullie móéten de auto achterlaten,’ benadrukte hij. ‘Bijna niemand in Cuenca heeft een auto, dus het zou veel te veel opvallen om de auto gewoon ergens in een van de straten te parkeren. Het zou de *civiles* alarmeren.’

Harry knikte. ‘Dat lijkt me duidelijk.’

‘Augustín heeft er veel tijd in gestoken,’ benadrukte Luis fel, kijkend naar Barbara. ‘Als het fout gaat, kan hij de kogel krijgen.’

‘Dat weten we, Luis,’ zei Barbara vriendelijk.

‘En dan lopen we naar de kathedraal in de oude stad?’ vervolgde Harry onverstoorbaar.

‘Ja. Het is donker tegen de tijd dat u daar bent. U blijft tot zeven uur wachten in de kathedraal, dan steekt u de kloof over naar de bomen aan de andere kant. Op een winteravond zijn er daar weinig of geen mensen. Maar de hulpkoster, Francisco, rekent alleen op señora Forsyth.’

‘Dan leggen we het uit,’ zei Harry. ‘Het lijkt mij het beste als ik Bernie

ophaal. Jullie tweeën kunnen in de kathedraal op ons wachten.'

'Nee,' protesteerde Barbara, 'dat moet ik doen. Hij rekent erop om mij in mijn eentje te zien.'

Luis maakte een driftig handgebaar. 'Dit is nou precies wat ik bedoel. Zelfs daarover zijn jullie het niet eens.'

'Daar hebben we het later nog wel over,' zei Harry. 'Barbara, heb jij kleren voor hem?'

'Die liggen klaar, ingepakt en wel. Hij verkleedt zich in de bosjes, we steken de brug over naar de kathedraal, en dan lopen we terug naar de auto.'

'Als twee stelletjes op een dagje uit,' zei Harry. 'Volkomen plausibel.'

'Is die hulpkoster te vertrouwen?' wilde Sofia weten.

'Hij zit te springen om geld. Zijn vrouw is ziek.'

'Ik heb een vraag,' zei Sofia. 'In de meeste kerken in de republikeinse zone hangt een lijst met namen van priesters die tijdens de burgeroorlog zijn vermoord. Is dat in Cuenca ook zo?'

'Ik denk het.' Luis keek haar onderzoekend aan. 'Hoezo?'

'Een oom van me is daar priester geweest.'

'Ik voel met u mee, señorita. Wat doet u in Spanje, señor?' vroeg hij in een adem door aan Harry. 'Bent u zakenman, net als de man van señora Forsyth?'

'Inderdaad,' beaamde Harry met een uitgestreken gezicht. Liegen gaat je erg makkelijk af, dacht Barbara.

'Uw man weet nog steeds nergens van?' vroeg hij haar.

'Nee.'

Hij keek van de een naar de ander en haalde zijn schouders op. 'Het is uw eigen verantwoordelijkheid. Ik zie u de dag erna, señora?'

'Zeker. Zoals afgesproken.'

'En je broer?' vroeg Harry. 'Hij laat zich op zijn hoofd slaan en houdt vol dat hij van niets weet?'

'Uiteraard! Hij kan de kogel krijgen als hij een gevangene helpt ontsnappen!'

'Rustig maar,' suste hij. 'Nou, dat is dan geregeld. Ik zie geen problemen.'

'En naderhand gaan u en uw broer terug naar Sevilla,' zei Sofia.

'Ja.' Luis blies de rook van zijn sigaret uit. 'We hebben schoon genoeg van het leger en het gevaar.'

'Jullie moesten dienst nemen toen de fascistten Sevilla aan het begin van

de oorlog innamen?’ vroeg ze.

‘We hadden geen keus,’ beaamde hij. ‘Als je weigerde werd je doodgeschoten.’

‘Dus jullie hebben in 1936 meegedaan aan Franco’s mars naar Madrid. Met de Moren.’

‘We hadden geen keus, señorita, dat zei ik net al,’ snauwde Luis. ‘Die winter heb ik de belegering meegemaakt, ongetwijfeld aan de andere kant van de linies als u. Maar er is bijna geen straat in Spanje zonder mensen die aan twee verschillende kanten stonden.’

‘Dat is waar, Sofia,’ gaf Harry toe. ‘Kijk maar naar jou en je oom.’

De mannen rond de bar slaakten een teleurgestelde kreet. Ze begonnen zich over de tafeltjes te verspreiden. De wedstrijd was afgelopen en Real Madrid had verloren.

‘Als jullie verder geen vragen meer hebben, wil ik nu graag weg,’ zei Luis.

‘Volgens mij hebben we alles besproken.’ Harry keek vragend naar de beide vrouwen, die instemmend knikten.

Luis ging staan. ‘Ik wens jullie veel geluk.’

‘Wat een nare man,’ zei Sofia toen hij weg was.

‘Wat hij over de oorlog zei was waar,’ betoogde Harry. ‘Mensen konden vaak niet kiezen aan welke kant ze vochten.’

‘Hij heeft nooit beweerd dat hij dit om een andere reden doet dan geld,’ merkte Barbara op. ‘Als hij me had willen oplichten, had hij ervandoor kunnen gaan met het geld dat ik hem tot nu toe heb gegeven, en dat is een aardig bedrag.’

‘Goed dan.’

Twee mannen aan het tafeltje naast het hunne voerden op luide toon een gesprek over de voetbalwedstrijd. ‘Real heeft gewoon pech.’

‘Misschien hebben ze de volgende keer meer geluk,’ zei de ander. ‘Zeg, heb je het gehoord? Ze zeggen dat het opnieuw kouder gaat worden. Het gaat weer vriezen en misschien zelfs sneeuwen.’

Heel even deed Barbara haar ogen dicht. Vrijdag de dertiende, dacht ze. Zelfs voor de beste plannen was geluk nodig.

DE VOLGENDE OCHTEND LIEPEN HARRY EN SOFIA OVER DE CASTellana naar de ambassade. Harry wilde het liefst een arm om haar heen slaan, maar er waren een paar *civiles* in de buurt.

Het was die nacht opeens weer een stuk kouder geworden; er stonden zwarte plekken ijs op de trottoirs en de smurrie in de goten was bevroren. Mensen op weg naar hun werk waren diep weggedoken in hun jas. Maar het had niet gesneeuwd, en de lucht was helder blauw.

‘Zie je er tegenop?’ vroeg Harry.

‘Nee hoor.’ Ze glimlachte naar hem. ‘Ik moet formulieren invullen, en dat zijn wij Spanjaarden wel gewend. Gelukkig heb ik de politieke vragen al achter de rug.’ Er moest een aantal documenten worden voorbereid voor hun huwelijk, en die ochtend had ze een gesprek met de advocaat van de ambassade. De man wilde haar onder vier ogen spreken, maar na het gesprek zou ze naar Harry’s kantoor komen.

‘Morgen om deze tijd zijn we onderweg naar Cuenca,’ zei hij.

‘Weet je heel zeker dat de ambassadeur Bernie terug zal sturen naar Engeland?’

‘Hij moet wel, anders handelt hij in strijd met de wet.’

‘Hier zouden ze zich niets van de wet aantrekken.’

‘Engeland is anders,’ zei hij. ‘Het is daar ook niet ideaal, maar wel beter dan hier.’

‘Ik hoop het.’

‘Vraag de receptie of ze me willen bellen als je klaar bent, dan laat ik je mijn kantoor zien. Hoe laat moet je op de melkerij zijn?’

‘Om twaalf uur.’

‘Ik heb een brief van Will gekregen. Hij heeft een huis voor ons gehuurd,

in een buitenwijk van Cambridge. Het heeft vier slaapkamers.'

Sofia lachte hoofdschuddend bij de gedachte aan zo veel luxe.

'We kunnen er meteen in. Dan ga ik op zoek naar een baan aan de universiteit en een goede dokter voor Paco.'

'En ik neem Engelse les.'

Hij glimlachte naar haar. 'Denk erom dat je je netjes gedraagt. Niet onbeleefd zijn tegen de leraar.'

'Ik zal het proberen.' Ze keek om zich heen, naar de hoge gebouwen aan de Castellana, naar de blauwe lucht boven Madrid. 'Het is zo'n raar idee dat we over iets meer dan een week heel ver weg zijn.'

'In het begin zul je Engeland heel raar vinden. Je zult eraan moeten wennen dat we heel formeel zijn en niet zeggen wat we vinden.'

'Jij doet dat wel.'

'Alleen tegen jou. Nou, we zijn er. Ben je er klaar voor?'

Hij gaf haar naam op bij de receptie, waarna hij samen met haar bleef wachten totdat de advocaat haar kwam halen. Hij stelde zich voor en schudde hen hartelijk de hand voordat hij Sofia meenam. Op dat moment ging er een andere deur open en kwam Weaver de hal binnen.

'Hallo, Brett. Ga je niet mee naar de Spaanse Academie?'

'Ik sta reserve.'

'O ja, dat was ik vergeten. Er zijn altijd zo veel recepties in deze tijd van het jaar. Morgen heb je vrij, is het niet?'

'Ja. Ik heb een auto besproken. We gaan een dagje de stad uit.'

'Is het daar niet een beetje koud voor? Nou ja, veel plezier. Tot volgende week.'

Tolhurst zat achter zijn bureau, met een stapel dossiers naast zich. Hij maakte in zijn nette ronde handschrift berekeningen op een vel papier.

'Onkosten van de agenten?'

'Ja. Dit moet voor de kerst nog klaar zijn. Ga je morgen mee naar de receptie op de Amerikaanse ambassade? Die pakken altijd flink uit.'

'Nee, ik heb een dagje vrij. Ik ga de stad uit met Sofia.' Harry voelde iets van zijn vroegere genegenheid voor hem. 'Zeg, Tolly, nog even over ons trouwen. Ik wil je bedanken voor al je hulp.'

'Graag gedaan.'

‘Ik vind het erg vervelend dat het niet is gelukt met Forsyth.’

Tolhurst vouwde zijn handen over zijn buik. Hij was nog dikker geworden. ‘Nou ja, in elk geval weten we dat er geen goud is.’

‘Is er nog nieuws op dat gebied?’ vroeg Harry onverschillig.

‘Volgens de kapitein overweegt Sam om Maestre te vertellen dat de goudmijn een verzinsel was. Dan weet hij natuurlijk meteen van onze infiltratie, maar hij krijgt tenminste nuttige informatie. Laat de falangisten zichzelf maar belachelijk maken.’

Harry knikte. Het kon hem niet meer schelen.

Hij glimlachte naar Harry. ‘Je gaat binnenkort naar huis, heb ik gehoord.’

‘Ja, na ons trouwen.’

Tolhurst keek hem even aan. ‘Heb je al een getuige?’

‘We hebben Sofia’s broer gevraagd.’ Harry besepte dat Tolhurst had gehoopt dat hij gevraagd zou worden. Tolhurst, zijn oppasser. Harry was hem dankbaar voor zijn hulp met hun huwelijk, maar dat had hij zelfs niet overwogen.

‘Ga jij met Kerstmis naar huis?’ vroeg Harry om van onderwerp te veranderen.

‘Ik blijf hier,’ antwoordde hij snoeverig. ‘Er moet iemand paraat zijn als er problemen zijn met onze agenten.’ De telefoon ging en hij nam op. Na even geluisterd te hebben, zei hij: ‘Receptie. Ze zijn klaar met je meisje. Ze wacht beneden op je.’

‘Dan ga ik maar.’

‘Zeg,’ vroeg hij voordat Harry bij de deur was, ‘heb jij dat grietje van Forsyth nog gesproken? Miss Clare?’

‘Ik heb gisteren koffie met haar gedronken,’ antwoordde Harry voorzichtig.

‘Het schijnt dat Forsyth inderdaad met de noorderzon is vertrokken. Ik neem aan dat ze teruggaat naar Engeland.’

Er werd op de deur geklopt en een oudere secretaris in een geklede jas kwam binnen. Hij maakte een nerveuze indruk. Door een gouden pincenez tuurde hij naar Harry. ‘U bent Brett?’

‘Ja.’

‘De ambassadeur wil u spreken.’

‘Hoezo? Waarover?’

‘Wilt u me alstublieft volgen? Het is dringend.’

Harry keek naar Tolhurst, maar die haalde alleen verbaasd zijn schouders op. Harry liep achter de secretaris aan door de gang, bijna in paniek. Waren ze op de een of andere manier iets over Cuenca aan de weet gekomen?’

De secretaris hield de deur van Hoares kantoor voor Harry open. Hij was sinds zijn eerste dag op de ambassade niet meer in het luxueuze vertrek geweest. De ambassadeur stond achter zijn bureau, gekleed in jacquet, zijn magere gezicht roze van boosheid. Hij fronste zijn wenkbrauwen toen hij Harry zag.

‘Is dit de enige die we hebben?’ grauwde hij tegen de secretaris.

‘Ja, excellentie.’

‘Het is toch niet te gelóven dat alle vertalers naar die receptie zijn!’

‘Mr. Weaver is net weg, meneer, hij was de laatste. Ik heb de Spaanse Academie geprobeerd te bellen, maar ze zijn niet bereikbaar.’

Hoare keek Harry ijsig aan. ‘Nou, dan zal ik het met jou moeten doen, Brett. Waarom ben jij niet naar die receptie?’

‘Mijn verloofde is hier om papieren te tekenen voor ons huwelijk.’

Hoare gromde iets en hij gebaarde driftig dat de secretaris kon vertrekken. ‘Waar is je jacquet?’ blafte hij tegen Harry.

‘Thuis.’

‘Dan zul je er een van hier moeten lenen. Luister goed naar me. Ik probeer al wekenlang een gesprek met de *generalísimo* te regelen. Hij houdt me aan het lijntje, weigert me te zien, terwijl Von Stohrer en de Italianen zijn deur platlopen,’ legde hij op hevig verontwaardigde toon uit. ‘Dan krijg ik zomaar een boodschap dat hij me vanochtend wil spreken. Ik moet erheen. Er spelen belangrijke kwesties, en ik moet mijn aanwezigheid kenbaar maken.’ Hij zweeg even. ‘Ik versta uiteraard Spaans, maar ik spreek het niet vloeiend.’

Harry kon wel lachen, zowel van opluchting als om Hoares bluf: iedereen wist dat hij bijna geen woord Spaans sprak. ‘Ja, meneer.’

‘Vandaar dat ik een tolk nodig heb. Zorg dat je over een halfuur klaar bent. We gaan met de auto naar El Pardo. Je hebt toch ook wel eens voor een onderminister getolkt?’

‘Ja, meneer. En ik heb een aantal van Franco’s toespraken vertaald.’

‘Zo mag je niet over hem praten,’ zei Hoare geërgerd. ‘Je bedoelt *generalísimo* Franco. Hij is wél het staatshoofd. Daarom heb ik een ervaren tolk nodig. Schiet op, ga je voorbereiden.’ Hij joeg Harry weg alsof hij een lastig insect was.

Het was een lange rit naar het paleis ten noorden van de stad dat Franco zich als zijn residentie had toegeëigend. De auto reed de stad uit over de weg langs de Manzanares; de rivier was net zichtbaar tussen hoge oevers met kale bomen. Harry zat op de achterbank naast Hoare en hij staaarde naar de wolkeloze hemel. Hij hoopte vurig dat het niet opnieuw zou gaan sneeuwen.

Harry had een jacquet geleend van de ambassade en nadat hij Hoare op zijn kantoor had afgehaald, waren ze samen naar de receptie gelopen. Sofia zat op hem te wachten en keek hem met grote ogen aan. Snel legde hij uit waar hij naartoe ging, terwijl Hoare ongeduldig toekeek. Harry noemde Franco's naam, en Sofia's gezicht kreeg een verbeterde uitdrukking. Hij voelde haar ogen op zich gericht toen hij de ambassade verliet.

Op de achterbank van de auto bladerde Hoare in een dossier en hij maakte aantekeningen met een zwarte vulpen. Hij negeerde Harry, totdat hij eindelijk opzij keek.

‘Als je vertaalt, moet je ervoor zorgen dat je mijn woorden l etterlijk overbrengt. En kijk de *generalísimo* niet aan, dat wordt onbeleefd gevonden.’

‘Ja, meneer.’

‘Er staan foto's van Hitler en Mussolini op zijn bureau. Neem er geen notitie van, ga er alsjeblieft niet naar staren,’ droeg Hoare hem op. ‘Ik zal hem stevig aan moeten pakken over alle propaganda voor de As in de pers, maar jij blijft formeel en je houdt je stem vlak. Duidelijk?’

‘Ja, meneer.’

‘Als de *generalísimo* een redelijk man was, zou hij me bedanken omdat Winston op mijn aandringen akkoord is gegaan met de levering van extra tarwe. Helaas is hij allesbehalve redelijk. Hij laat me op stel en sprong opdraven alsof ik een loopjongen ben.’ Hoare pakte een kam en haalde die door zijn dunne haar.

Beelden kwamen bij Harry boven: de vrouw die in vuilnisbakken graaide en werd gearresteerd omdat haar jurk over haar hoofd waaide, de wilde honden die Enrique aanvielen, Paco die zich vastklampte aan het lichaam van Sofia's moeder. Nu zou hij de man die dit nieuwe Spanje had voortgebracht persoonlijk ontmoeten.

Ze kwamen in een klein dorp dat in een legerplaats was veranderd, met overal troepen. De auto reed langs een hoge muur tot aan een smeedijzeren

hek, dat door soldaten met machinegeweren werd bewaakt. De chauffeur overhandigde hun papieren, waarop het hek werd geopend en ze langzaam naar binnen reden. De soldaten brachten de fascistische groet.

El Pardo was een gebouw van drie verdiepingen van gele steen, omringd door enorme gazons, die wit waren van de rijp. Marokkaanse wachtposten met lansen flankeerden de trap naar de hoofdingang; een van hen kwam naar de auto om het portier voor hen open te houden. Ergens in de verte hoorde Harry de klaaglijke roep van een pauw. Hij rilde; het leek hier nog kouder.

Een assistent in burger kwam hen op de trap tegemoet en voerde hen mee door een reeks kamers met achttiende-eeuwse meubels, weelderig maar stoffig. Harry's hart begon sneller te kloppen toen ze een enorme deur bereikten, opnieuw met twee Moorse bewakers aan weerszijden, hun bruine gezichten uitdrukingsloos als maskers. Een van de twee klopte, en de assistent liet hen binnen.

Franco's kantoor was groot, maar het stond vol met donker, log meubilair, zodat het er somber was, ondanks het zonlicht dat door de hoge ramen binnenviel. Aan de muren hingen middeleeuwse wandtapijten met krijgstaferelen. De *generalísimo* stond voor een kolossaal bureau, met inderdaad foto's van Hitler en Mussolini, maar ook, tot Harry's verbazing, een foto van de paus. Hij droeg een generaalsuniform met een brede rode sjerp rond zijn dikke middel. Zijn vaalgele gezicht had een hooghartige uitdrukking. Harry had een indrukwekkende verschijning verwacht, maar de man had geen enkele uitstraling; met zijn kalende hoofd, onderkin en grijzende snorretje deed hij Harry denken aan een bankdirecteur, zoals Sandy hem de eerste dag in Café Rocinante had beschreven. Bovendien was hij klein. Toen Harry zijn ogen neersloeg, zoals hem was opgedragen, zag hij dat Franco schoenen met extra dikke zolen droeg.

'*Generalísimo, buenos dias,*' zei Hoare. Zoveel Spaans sprak hij tenminste nog wel.

'*Excelencia.*' Franco's stem was hoog en schrill. Hij gaf Hoare een hand, maar keurde Harry geen blik waardig. De assistent kwam naast Franco staan. 'U had om een onderhoud verzocht.'

'Ik ben blij dat u me eindelijk kunt ontvangen,' zei Hoare op afkeurende toon. Hij liet zich niet intimideren, dat moest je hem nageven. 'Mijn regering is zeer bezorgd over de steun voor de As in de Spaanse kranten. Ze hitsen het volk op.'

Harry begon te vertalen, rustig en beheerst, en nu keek Franco wel naar hem. Zijn bruine ogen waren groot en glanzend, maar ook nietszeggend.

‘Ik ben niet verantwoordelijk voor de pers, excellentie. U wilt toch zeker niet dat ik de vrije meningsuiting ga beteugelen?’ Hij glimlachte vreugdeloos naar Hoare. ‘Dat zou precies zijn waar bepaalde landen ons van beschuldigen.’

‘De pers is onderhevig aan staatscensuur, *generalísimo*, dat weet u net zo goed als ik. En een groot deel van de kopij komt rechtstreeks van de Duitse ambassade.’

‘Ik hou me niet bezig met de pers. U kunt beter met de minister van Binnenlandse Zaken gaan praten.’

‘Dat zal ik zeker doen,’ zei Hoare scherp. ‘Het is een kwestie die mijn regering hoog opneemt.’

Franco schudde quasi-verdrietig zijn hoofd. ‘Ach, excellentie, ik betreur het dat dit soort beletsels de vriendschap tussen twee landen bemoeilijkt. Het zou zo veel beter zijn als u vrede sloot met Duitsland. Kanselier Hitler is zeker niet uit op de vernietiging van het Britse Rijk.’

‘We zullen nooit toestaan dat Duitsland de heerschappij krijgt over Europa,’ antwoordde Hoare beslist.

‘Maar die hebben ze al, excellentie.’ Op het bureau stond een antieke wereldbol, en Franco stak een kleine, opvallend fijngevormde hand uit om er een zetje tegen te geven. ‘De Engelsen zijn trots, net als wij Spanjaarden, maar we moeten de werkelijkheid onder ogen zien. Nog maar twee jaar geleden, toen uw oude vriend Mr. Chamberlain het verdrag van München tekende, dacht ik dat Engeland en Duitsland de handen ineen zouden slaan om samen te vechten tegen de echte vijand, de bolsjewieken.’ Hij slaakte een zucht. ‘Nu is het helaas te laat.’

Terwijl Harry vertaalde verstijfde Hoare van woede. ‘Het is zinloos om hierop door te gaan,’ briepte hij. ‘Engeland zal zich nóóit overgeven.’

Franco richtte zich op, en zijn kille gezicht deed Harry denken aan zijn beeltenis op het muntgeld. ‘Dan vrees ik dat u verslagen zult worden.’

‘Eigenlijk wilde ik het hebben over de import van tarwe,’ zei Hoare. ‘In verband met de blokkade moet uw regering bepaalde documenten tekenen. Op zee zijn wij nog steeds heer en meester,’ voegde hij er vinnig aan toe. ‘We hebben de verzekering nodig dat de tarwe niet naar Duitsland wordt uitgevoerd, en dat de Spaanse regering er zelf geheel voor zal betalen.’

De *generalísimo* glimlachte, dit keer oprecht geamuseerd. ‘Maakt u zich geen zorgen. De Argentijnse regering heeft ons een lening toegezegd. We hebben immers geen goudreserves, en ons land produceert geen goud.’ Langzaam draaide hij zijn hoofd opzij naar Harry, en hoewel hij nog steeds glimlachte, had zijn blik iets angstaanjagends. ‘Ik had het er gisteren nog met generaal Maestre over,’ besloot hij gladjes.

O god, dacht Harry, hij weet het. Hillgarth heeft Maestre in vertrouwen genomen, en die heeft het doorverteld aan Franco.

Hoare keek de *generalísimo* geschrokken aan.

‘Ik hoop van harte dat de invoer van de tarwe verder soepel zal verlopen. Zo niet...’ Hij liet de rest van de zin dreigend in de lucht hangen. ‘Wij willen Engeland zeker niet als vijand beschouwen, maar het gaat er natuurlijk om op welke wijze een land met ons omgaat. Zowel in de openlijke betrekkingen als in de geheime.’ Hij keek Hoare met opgetrokken wenkbrauwen aan, en de ambassadeur liep rood aan.

Harry vroeg zich af wat Franco gezegd zou hebben als hij op de hoogte was geweest van de *Knights of St. George*.

Tijdens de hele terugrit naar Madrid was Hoare woedend. De bespreking had nog zo’n anderhalf uur geduurd. Hoare had handelsovereenkomsten ter sprake gebracht, en het gerucht dat vrachtwagens met voedsel naar Frankrijk werden gestuurd voor het Duitse leger, maar het initiatief was hij kwijt. Franco had zich gedragen als de gekwetste partij die met een halsstarrige onderhandelaar te maken had.

‘Wacht maar tot ik Hillgarth op het matje roep,’ fulmineerde hij met een felle blik op Harry. ‘Ik ben door hem vernederd, vernederd! Dáárom moest ik komen, zodat hij me met die verdomde goudmijn om de oren kon slaan. En dat ik dan ook nog uitgerekend alleen jóú als tolk mee kon krijgen! Er moet een einde komen aan die avonturen. Ik ben in mijn hemd gezet!’ Hij siste haast, en zijn gezicht was vertrokken van kwaadheid. Harry voelde zelfs een druppel speeksel in zijn gezicht.

‘Het spijt me, meneer.’

‘Maestre moet Franco op de hoogte hebben gebracht nadat Hillgarth hem had verteld dat alles één grote zwendel was.’ Hoare haalde diep adem. ‘Het is maar goed dat je binnenkort naar huis gaat. We laten de *generalísimo* straks

weten dat je weg bent. Trouwen met een of ander Spaans arbeidersmeisje, dat zal je toekomstige carrière geen goed doen, Brett. Niet dat je nu überhaupt nog een carrière hebt,' voegde hij er vals aan toe. Hij keerde zich van Harry af, opende zijn aktetas en haalde er een map uit.

Harry staaarde uit het raampje naar de eerste buitenwijken van Madrid. De volgende dag zouden ze om deze tijd in Cuenca zijn, en een paar dagen later zou hij weggaan uit Madrid. Naar de hel met jullie, dacht hij, naar de hel met jullie allemaal.

HOOG IN DE TIERRA MUERTA LAG NOG SNEEUW, MAAR BENEDEN DE steengroeve was het meeste tijdens de paar minder koude dagen weggesmolten. De binnenplaats van het kamp was in een grote modderpoel veranderd.

Toen ze de vorige dag een rustpauze hielden tijdens de tocht naar het werk was Augustín zo onopvallend mogelijk naast Bernie blijven staan. ‘Ben je er klaar voor?’ fluisterde hij.

Bernie knikte.

‘Raap morgenochtend een scherpe steen op en stop die in je zak.’

‘Waarom?’ vroeg Bernie verbaasd.

‘Om me mee te slaan, natuurlijk,’ zei hij, geërgerd en ook een beetje angstig. ‘Je moet zorgen dat ik bloed, dat maakt het realistischer.’

‘Goed,’ beloofde hij.

Toen hij die avond op zijn brits lag, wreef Bernie over zijn schouder, die na een dag hard werken in brand leek te staan van de pijn. Zijn been was stijf, en hij hoopte dat hij er de volgende dag niet al te veel last van zou hebben tijdens de lange tocht door de bergen, naar Cuenca. Het leek onwaarschijnlijk, en toch ging het echt gebeuren. Hij keek naar de brits tegenover de zijne. Establo was twee avonden daarvoor overleden, kronkelend van pijn, en de anderen hadden zijn dekens verdeeld. De communisten in de barak waren stil en terneergeslagen.

De volgende ochtend voelde hij zich suf. Hij stond op en keek door het raam naar buiten. Het was kouder dan ooit maar het sneeuwde nog steeds niet. Zijn hart begon te bonzen. Het ging gebeuren. Voorzichtig oefende hij zijn stijve been.

Tijdens het ontbijt vermeed hij het de communisten aan te kijken. Hij schaamde zich ervoor dat hij de andere gevangenen in het kamp achterliet,

maar hij kon niets voor hen doen. Hij vroeg zich af of ze blij voor hem zouden zijn als hij wist te ontsnappen of dat ze hem juist zouden veroordelen. Als het hem lukte om terug te komen naar Engeland zou hij de hele wereld vertellen van de toestand in dit kamp, hij zou het van de daken schreeuwen.

Samen met de anderen stond hij op de modderige binnenplaats in de rij voor het appel. De modder was in ijs veranderd en leek wel een bevroren zee. Aranda riep de namen af. Nadat Bernie had geweigerd zijn informant te worden, bleef Aranda's blik soms op hem rusten tijdens het appel, en dan pauzeerde en glimlachte hij, alsof hij zon op wraak en iets vervelends voor hem in petto had. Maar gelukkig gebeurde er niets, hij ging gewoon door met het afroepen van namen. Bernie slaakte een zucht van verlichting. Je hebt je kans gemist, klootzak, dacht hij.

Pater Eduardo kwam uit de kerkbarak naar buiten. Hij zag er vermoeid en somber uit, zoals steeds de laatste tijd. Het viel Bernie op dat zijn donkerrode haar bijna dezelfde kleur had als dat van Barbara. Hij had het nooit eerder opgemerkt, maar hij had dan ook heel vaak aan haar gedacht sinds hij had gehoord dat zij de drijvende kracht was achter de plannen om hem te laten ontsnappen. De priester liep naar het hek, waar hij zijn arm hief in antwoord op de fascistische groet van de wachtpost toen deze hem doorliet. Waarschijnlijk ging hij naar Cuenca. Geen van de beide priesters waren aan Establo's sterfbed verschenen, misschien omdat ze het niet durfden. In tegenstelling tot de arme Vicente was Establo een gevreesd man geweest.

Na het appel marcheerde de werkploeg naar het hek. Augustín keek niet naar Bernie. Het hek werd geopend, en de lange rij begon aan de tocht naar de groeve. Het eerste deel van het pad liep tussen bruin gras door, toen verschenen de eerste vingers van sneeuw in de greppels, en uiteindelijk kwamen ze boven de sneeuwgrens uit en was de wereld weer wit. Augustín liep een eind voor Bernie uit; hij wilde natuurlijk niet dat iemand hen voor de ontsnapping samen zou zien.

Bernie werd ingedeeld in een groep die grote brokken steen in kleinere stukken moest hakken. Hij had gehoopt dat hij het die dag rustig aan kon doen om zijn energie te sparen, maar het was zo koud dat hij direct begon te bibberen als hij ophield met werken. In de loop van de ochtend vond hij een geschikte steen om Augustín mee te slaan; plat en rond, maar met een scherpe punt, zodat hij zonder al te hard te slaan toch een bloedende wond kon veroorzaken. Hij stak de steen in zijn zak en probeerde niet te denken aan

Pablo aan het kruis.

In de korte lunchpauze schepte hij zo veel mogelijk kikkererwten en rijst uit de pan. Die middag bleef de lucht wolkeloos. De zon zakte omlaag en wierp een roze gloed over de kale hellingen en de besneeuwde bergtoppen in het oosten. Bernies hart begon te bonzen. Hoe dan ook, het was de laatste keer dat hij dit uitzicht zou zien.

Uiteindelijk zag hij Augustín, die zijn groep bewaakte, naderbij komen. Dit was het teken dat het moment was gekomen. Bernie haalde diep adem en telde tot drie om zich voor te bereiden. Toen liet hij zijn pikhouweel vallen en greep hij naar zijn buik, kreunend alsof hij pijn had. Hij klapte voorover en slaakte een luide kreet. De mannen in zijn groep staarden hem aan. Ze hadden geluk, want er waren geen andere bewakers in de buurt.

‘Wat is er, Bernardo?’ vroeg Miguel.

Augustín nam het geweer van zijn schouder, en hij liep naar Bernie toe. ‘¿*Que pasa aquí?*’ blafte hij ruw.

‘Ik heb diarree. Au, ik kan het niet ophouden!’

‘Niet hier! Ik neem je wel mee naar de bosjes. Jezus man,’ voegde hij er luid aan toe, ‘sta toch stil, anders kan ik je niet boeien.’

Wat speelt die man goed toneel, dacht Bernie. Nadat Augustín zijn geweer had neergelegd, haalde hij een lange ketting met twee boeien aan de uiteinden uit zijn zak om vervolgens de beugels rond Bernies enkels dicht te klikken.

‘Snel, alsjeblieft!’ smeekte Bernie, zijn gezicht een grimas van pijn.

‘Vort, lopen!’ Augustín pakte zijn geweer en maakte een ongeduldig handgebaar naar Bernie.

Snel liepen ze weg over het paadje dat rond de heuvel liep. Binnen een minuut waren ze uit het zicht van de anderen, bij de struiken. Bernie hijgde van opluchting.

‘Het is gelukt,’ zei hij buiten adem.

Augustín bukte zich snel. Met trillende handen maakte hij de boeien open. Hij gooide de sleutel op de grond, legde zijn geweer neer en ging op zijn knieën in de sneeuw zitten. Met een smekende blik keek hij omhoog naar Bernie, doodsbang nu hij aan zijn genade was overgeleverd.

‘Je slaat me niet dood, hè?’ Hij slikte moeizaam. ‘Ik heb zonden op mijn geweten...’

‘Ik geef je alleen een klap.’ Bernie haalde de steen uit zijn zak en bracht zijn arm omhoog.

‘Doe het!’ siste Augustín. ‘Nu! Maar niet te hard.’ Hij klemde zijn kaken op elkaar en sloot zijn ogen.

Opeens was Bernie besluiteloos; hij vond het moeilijk om te beoordelen hoe hard hij moest slaan. Toen sloeg hij Augustín met de steen tegen zijn slaap. Zonder een geluid te maken zakte de bewaker opzij, waar hij stil bleef liggen. Geschrokken stond Bernie naar hem te kijken, want het was niet zijn bedoeling geweest om hem bewusteloos te slaan. Een dun straaltje bloed sijpelde uit de wond. Hij boog zich over Augustín heen, maar de bewaker ademde nog.

Hij richtte zich op en keek om in de richting van de groeve, toen omlaag langs de heuvel. Vluchtig overwoog hij Augustíns geweer mee te nemen, maar dat zou hem hinderen. Hij haalde diep adem en begon te rennen, langs de heuvel omlaag, zich er pijnlijk van bewust hoe duidelijk hij afstak tegen de sneeuw in zijn bruine jas en groene overall. Elk moment verwachtte hij een kogel te voelen in zijn rug. Het was net als bij de Jarama, dezelfde hulpeloze angst.

Aan de rand van de sneeuwgrens bleef hij staan, en hij keek om naar de voetafdrukken die hij in de sneeuw had achtergelaten. Hij was eerst afgebogen naar rechts en vervolgens naar links, in de hoop zijn achtervolgers op een dwaalspoor te brengen. Naar beide kanten waren plooien in de heuvels. Het was beangstigend om alleen te zijn en door deze wildernis te lopen, en opeens verlangde Bernie wanhopig naar de beslotenheid van de barak. Het volgende moment gleed hij uit over een stukje ijs en rolde hij holderdebolder de heuvel af, buiteland, kreunend, snakkend naar adem. Hij stootte zijn schouder en moest een kreet van pijn onderdrukken.

Onder aan een aardplooi kwam hij tot stilstand. Hijgend ging hij zitten en hij keek omhoog. Niets. Niemand. Hij glimlachte. Op deze manier was hij veel sneller onder aan de heuvel beland dan als hij had gelopen. Zoals Augustín had gezegd groeiden er op een beschutte plek een aantal bergeiken dicht bij elkaar. Hij rende erheen, kroop zo diep mogelijk weg in het kreupelhout en bleef buiten adem liggen tegen een boomstam. Goed gedaan, zei hij tegen zichzelf. Tot nu toe ging het volgens plan.

Hij spitste zijn oren maar hij hoorde geen enkel geluid, niets, alleen de stilte die leek te gonzen in zijn oren. Hij raakte ervan in de war, want hij had al drie jaar lang geen volledige stilte meer meegemaakt. De verleiding was groot om verder te rennen, maar Augustín had gelijk, het was beter om te

wachten totdat het donker was. Het zou Molina snel genoeg opvallen dat Augustín en hij niet waren teruggekomen. Hij leunde achterover tegen de boomstam, wriemelend met zijn ijskoude tenen. Een tijd later meende hij in de verte vaag een schreeuw te horen, maar hij hoorde het niet nog een keer.

Een halve maan kwam op en er twinkelden sterren. Bernie verwonderde zich erover dat sterren werkelijk één voor één verschenen. Hij wachtte totdat de lucht helemaal donker was voordat hij overeind krabbelde. Tijd om te gaan. Toen verstijfde hij. Hij had geritsel gehoord aan de rand van het bosje, een paar meter bij hem vandaan. O mijn god, dacht hij, o mijn god... En hij hoorde het weer, op dezelfde plek. Heel behoedzaam, zijn kiezen op elkaar geklemd, deed hij de takken van een struik uit elkaar. Een hertje stond te grazen van het stugge gras, nog geen meter bij hem vandaan. Het was een heel jong dier; misschien was zijn moeder wel doodgeschoten door de kampbewakers. Nu de sneeuw was gesmolten zouden de herten weer de bergen in gaan om naar voedsel te zoeken. Het hertje ontroerde hem, en hij kreeg tranen in zijn ogen, die hij snel wegveegde met zijn mouw. De beweging maakte het hertje aan het schrikken, het tilde zijn kop op, draaide zich om en rende weg. Bernie hield zijn adem in, luisterde ingespannen. Als ze hem achternazaten en ze waren in de buurt, zou het geluid hen alarmeren. Godzijdank bleef het stil. Hij kroop tussen de struiken vandaan en maakte zich zo klein mogelijk, voelde zich opnieuw heel erg kwetsbaar. Hij moest zichzelf dwingen om weer te gaan lopen. Zeven kilometer te gaan.

Hij was verbaasd hoeveel hij kon zien bij het licht van de maan. Via geitenpaden werkte hij zich gestaag langs de heuvel omlaag, zo veel mogelijk in de schaduw. Hij schatte dat hij Augustín een uur of twee geleden had achtergelaten. Steeds verder omlaag. Om de zoveel tijd hield hij halt om op adem te komen en te luisteren, telkens als er bomen waren langs de rand van het pad, en dat werden er steeds meer. Zijn schouder stak en zijn voeten begonnen pijn te doen, maar zijn stijve been kon zijn gewicht nog steeds dragen.

Op een gegeven moment moest hij over een kleine helling heen, en eenmaal boven zag hij recht voor zich uit de lichten van Cuenca. Lager dan de stad zelf zag hij een aantal verlichte ramen bij elkaar: de hangende huizen in het klif. Hij haalde diep adem. Wat een geluk dat hij pal tegenover de stad was uitgekomen.

Hij liep nu langzamer, zocht elk plekje schaduw op. Er waren wolken

verschenen die voor de maan langs schoven, en hij was dankbaar voor het extra beetje duisternis. Inmiddels kon hij de kloof zien, en de zwarte balken van de ijzeren brug, die verrassend fragiel leek; over het houten middenstuk konden niet meer dan drie mensen naast elkaar lopen. De huizen in het klif aan de overkant waren veel kleiner dan hij zich had voorgesteld.

De weg die parallel liep aan de kloof lag ongeveer honderd meter beneden hem. Bernie dook weg achter een struik. Nergens mensen te bekennen. Het kamp moest inmiddels de *civiles* hebben gebeld, en misschien stuurden die wel mannen om de brug af te zetten. Maar dit was niet de enige brug; Augustín had hem verteld dat er nog een paar andere waren, verderop. Als de belangrijkste brug werd bewaakt, zou Barbara in de kathedraal op hem wachten.

Toen hij stemmen hoorde, verstijfde hij. Vrouwen. Ze waren met zijn vieren, gekleed in het zwart met sjaals over hun hoofd, en ze voerden twee ezels met brandhout mee. Hij bleef staan kijken terwijl ze beneden hem langsliepen; hij kon hun gezichten niet onderscheiden maar hun stemmen klonken oud. Hij had al drie jaar geen vrouw meer gezien. In gedachten zag hij Barbara voor zich in bed, en zijn hart begon te bonzen, speeksel vulde zijn mond. Snel slikte hij het weg.

De vrouwen en hun ezels staken de brug over en ze verdwenen uit het zicht. Bernie verliet zijn schuilplaats. Een eind voorbij de brug zag hij een grote groep bomen. Dat moest de plek zijn. De helling was verder zo goed als kaal, en toen hij naar beneden liep zocht hij dekking bij elke kleine eik.

Op het moment dat hij achter een boom vandaan kwam, hoorde hij boven zich een metalig geluid. Hij liet zich op de grond vallen en wachtte op het schot. Er gebeurde niets. Hij opende zijn ogen maar zag alleen de kale helling. Een eind boven hem onderscheidde hij een grote, eenzame eik. Het geluid was daar vandaan gekomen, maar als het een *civil* of een kampbewaker was, zou er nu zeker zijn geschoten. Telkens keek hij omhoog naar de eik toen hij verder liep, maar hij hoorde verder niets meer. Misschien was het een hert of een geit geweest.

Toen hij de bomen bereikte, stortte hij zich in het dichte struikgewas. Hij kon de weg niet meer zien, en dat betekende dat hij goed beschut was. En Barbara wist waar hij zich schuilhield. Barbara. Hij rilde, werd zich ervan bewust hoe koud hij het had nu hij niet meer bewoog. En hij was moe, zijn armen en benen trilden. Hij wreef zijn handen tegen elkaar en blies erop. Nu

kon hij alleen nog maar afwachten, wachten totdat Barbara hem kwam redden.

HARRY WERD DIE OCHTEND VROEG WAKKER. VOOR HET EERST IN weken was het gonzen terug in zijn oren, maar het zakte vrij snel weer weg. Toen hij de gordijnen opende zag hij dat de straat wit was, en hij hield zijn adem in. Verdorie, dacht hij, verse sneeuw. Hij knipperde met zijn ogen en toen kwam het besef dat het alleen rijp was, een dikke laag die de stoep en de straat bedekte. Opgelucht liet hij zijn adem ontsnappen.

Sofia kwam om negen uur, zoals afgesproken. Hij maakte ontbijt voor haar. Ze waren allebei ingetogen nu het moment was aangebroken.

‘Heb je lekker geslapen?’ vroeg ze.

‘Niet echt. Ik heb de auto, een oude Ford. Hij staat buiten. Jij?’

‘Gaat wel.’

‘Geen problemen thuis?’

‘Enrique heeft de pest in dat hij thuis moet blijven bij Paco. Ik heb gezegd dat we een dagje uitgaan, en hij wilde dat ik hem meenam.’ Ze schudde haar hoofd. ‘Ik vind het vreselijk om tegen hem te liegen.’

Hij kneep in haar hand. ‘Geen leugens meer na vandaag. Kom, we moeten iets eten.’ Hij bracht de borden met roerei naar de *salón*.

‘Hoe is het met Barbara?’ vroeg ze onder het eten.

‘Goed.’ De vorige avond had Harry de auto opgehaald bij de ambassade en was hij naar Barbara’s huis gereden. Hij had haar verteld dat Franco nu zelf wist dat de goudmijn een verzinsel was, en het dus waarschijnlijk leek dat de autoriteiten jacht zouden maken op Sandy.

Er klonken voetstappen op de trap en ze keken allebei naar de deur. ‘Dat zal Barbara zijn,’ zei Harry.

Barbara droeg een grote rugzak, en haar gezicht was bleek en gespannen. ‘Sorry dat ik laat ben,’ zei ze ademloos. ‘Er waren vanochtend om zes uur

een paar *civiles* en iemand van de regering aan de deur. Ik lag nog in bed. Ik was als de dood dat ze iets wisten van ons plan, maar ze kwamen voor Sandy. Ik heb me van de domme gehouden, gezegd dat ik nergens iets van afweet.' Ze ging zitten en stak een sigaret op. 'Ze geloofden me op mijn woord. In hun ogen zijn alle vrouwen onnozel. Ik heb ze verteld dat hij een paar dagen geleden de benen heeft genomen. Ze hebben alles weggehaald uit zijn werkkamer, zelfs zijn verzameling fossielen. Ik had bijna medelijden met hem.'

'Het is allemaal zijn eigen schuld, Barbara,' zei Harry. Hij voelde niets meer voor Sandy. Sandy liet hem koud.

'Ja,' gaf Barbara toe, 'dat is waar.'

'We kunnen beter zo snel mogelijk gaan.' Sofia stond op en ze haalde een zwaar Duits pistool uit haar jaszak, een Mauser, en dat gaf ze aan Harry. 'Neem jij het maar.'

'Goed.' Hij bekeek het grondig. Het was schoongemaakt, geolied en geladen. Hij stak het in zijn zak. Barbara huiverde en keek naar Sofia, maar die gaf geen krimp.

Harry ging staan. 'Laten we controleren of we alles hebben, en dan gaan we.'

Het was zo koud buiten dat het pijn deed om adem te halen. Ze moesten het ijs van de ruit van de Ford krabben. Harry was bang dat de motor niet zou starten, maar die kwam meteen tot leven; de Britse ambassade onderhield zijn auto's goed. Barbara en Sofia gingen op de achterbank zitten, en Harry reed weg. Het was stil in de auto, alsof de kwestie van het pistool hen allemaal dwarszat.

'Ik heb bedacht wat we kunnen zeggen als iemand vraagt waarom we naar een afgelegen stad als Cuenca zijn gekomen,' zei Sofia na een tijdje. 'We zeggen dat ik op zoek ben naar mijn oom, en dat jullie met me mee zijn gekomen. Dat is ook een goede reden om naar de kathedraal te gaan, om de lijst van priesters die in de oorlog zijn vermoord te bekijken.'

'Denk je dat zijn naam erop staat?' vroeg Barbara.

'Als hij is vermoord wel.' Sofia draaide haar hoofd opzij, en in de achteruitkijkspiegel zag Harry dat ze tranen wegknipperde. Hij kreeg een brok in zijn keel, zo veel liefde en bewondering voelde hij voor haar.

Ze reden de hele ochtend door het droge hart van Castilië. De weg was hier en daar heel erg slecht, zodat ze niet echt opschoten. Aan het begin van de middag werd het landschap heuvelachtig, met bevroren rivieren die als grillige witte strepen langs de bruine hellingen omlaag liepen.

Tegen drie uur zagen ze lage bergen met ronde toppen aan de horizon, en er verschenen velden in het landschap. In de verte kwam een grote stad in zicht, grijs-witte huizen tegen een helling die zo steil was dat de huizen boven op elkaar leken te zijn gebouwd, tot aan de hemel. Een bord langs de kant van de weg gaf aan dat ze Cuenca binnenreden, en Barbara boog zich naar voren en raakte Harry's arm aan. Ze wees op een pad dat naar een verwaarloosd veld leidde, met bomen erlangs die de auto aan het zicht zouden onttrekken.

‘Dat moet het zijn.’

Harry sloeg af, en de auto hobbelde over het onverharde pad. Hij stopte achter de bomen. ‘Wat denk je?’ vroeg hij aan Barbara.

‘Het is een eind lopen, maar Luis heeft gezegd dat het de dichtstbijzijnde plek is waar de auto niet opvalt.’

‘We moeten maar op zijn advies afgaan.’

Ze stapten uit, en in een bitter koude wind liepen ze terug naar de weg. Harry droeg de rugzak met kleren en voedsel. Eenmaal bij de weg bleef Sofia staan om naar de stad te kijken.

‘Ik zie de kathedraal niet,’ merkte Harry op.

‘Die ligt helemaal op de top van de heuvel, met de kloof erachter.’

‘En de Tierra Muerta ligt aan de andere kant van de kloof?’ vroeg Barbara.

Sofia knikte, ze begon meteen te lopen. De andere twee volgden haar over de lange, verlaten weg.

Alleen een paar ezelkarren en één auto reden langs voordat ze bij een brug over een kolkende grijs-groene rivier kwamen. De winterzon stond laag aan de hemel toen ze de armoedige huizen van de nieuwe stad bereikten. Er waren maar weinig mensen op straat en niemand besteedde veel aandacht aan hen. Ze kwamen geen *civiles* tegen, alleen een paar schurftige honden die naar hen blaften maar wegrenden toen ze dichterbij kwamen. Harry vond het een geruststellende gedachte dat hij een wapen op zak had.

Via smalle straatjes met uitgesleten kinderhoofdjes liepen ze in de vallende schemering omhoog, tussen eeuwenoude huizen door. Rook kringelde omhoog uit de schoorstenen, en er hing een geur van brandend hout en gedroogde mest, sterker dan in Madrid. De meeste luiken waren gesloten,

maar af en toe vingen ze een glimp van een gezicht op achter een raam, dat dan snel weer verdween.

‘Hoe oud zijn deze huizen?’ vroeg Harry aan Sofia.

‘Vijf-, zeshonderd jaar. Niemand weet wie de hangende huizen heeft gebouwd.’

Op een pleintje halverwege de heuvel bleven ze staan om op adem te komen.

‘Ik herinner me alles,’ zei Sofia. ‘Ik was bang dat ik het vergeten zou zijn.’

‘Ik vind het maar een sombere stad,’ zei Barbara rillend van de kou.

‘Niet voor een kind,’ zei Sofia. ‘Ik vond het spannend, al die steile straatjes.’ Ze gaf Harry een arm en ze vervolgden de klim.

Het oude Plaza Mayor kroonde de top van de heuvel, met aan twee kanten gemeentelijke gebouwen. Langs de derde zijde liep een balustrade langs een steile rotswand, met een straat eronder. De vierde zijde werd geheel in beslag genomen door de kathedraal, met een indrukwekkende gotische façade. Een brede trap voerde naar het diepe portaal met immens hoge deuren, waar bedelaars dicht bij elkaar zaten. Afgezien van de bedelaars was er niemand op het plein. De bar naast de kathedraal was gesloten.

Ze keken om zich heen naar alle gesloten luiken. Een oude vrouw met een enorme bundel kleren op haar hoofd stak het plein over, en haar wegstervende voetstappen weergalmden door de ijzige schemering.

‘Waarom is het hier zo stil?’ vroeg Harry zich hardop af.

‘Het is altijd een rustige stad geweest. Op een dag als deze zit iedereen binnen, daar is het warm.’ Sofia keek naar de lucht en ze zag dat er wolken aan kwamen drijven vanuit het noorden.

‘Ik denk dat we beter naar binnen kunnen gaan,’ zei Barbara, ‘dan zijn we tenminste uit het zicht.’

Sofia knikte. ‘Je hebt gelijk. Laten we op zoek gaan naar de koster.’ Ze liep voor de andere twee de trap op, haar schouders gebogen, haar handen diep weggestopt in de zakken van haar oude jas, langs de bedelaars, die hun handen uitstaken. Ze duwde tegen de enorme deur, en die ging langzaam open.

De kathedraal was heel groot en compleet verlaten. Door de glas-inloodramen viel een gelig licht naar binnen. ‘Er is hier niemand,’ fluisterde Barbara, en haar adem vormde witte wolkjes in de koude lucht.

Sofia liep langzaam tussen de torenhoge pilaren door in de richting van de kansel, met achter een hoog hek een altaarscherm dat rijkelijk met goud was versierd. Voor het hek bleef ze staan, klein en nietig in haar zwarte jas. Harry liep naar haar toe.

‘Zoveel goud,’ zei ze zacht. ‘De kerk heeft nooit gebrek gehad aan goud.’

‘Waar is de koster?’ vroeg Barbara.

‘Laten we hem gaan zoeken.’ Sofia maakte zich los uit Harry’s omhelzing en ze liep verder het schip door, met Barbara en Harry achter zich aan. De banden van de zware rugzak sneden in Harry’s schouders.

Naarmate ze verder in de kathedraal kwamen, was er steeds minder licht. Harry schrok hevig toen er in een zijkapel opeens een staande figuur opdook.

Barbara greep zijn arm beet. ‘Wat is het?’

Toen Harry beter keek, zag hij dat het een levensgroot tableau van het Laatste Avondmaal was, met een verbijsterend realistische Judas die van tafel opstond. Zijn gezicht was opzij gedraaid naar de man die hij zou gaan verraden en hij had een kille, berekenende uitdrukking, de mond halfopen in een huiveringwekkende grijns. Naast hem zat Christus in een wit gewaad.

Intussen was Sofia doorgelopen, en ze keek om naar Harry. ‘Daar zit hij,’ zei ze zacht.

Een man zat op een bankje naast een beeld van de Heilige Maagd, nauwelijks zichtbaar in het donker. Ze liepen langzaam naar hem toe. Opeens bleef Sofia staan en ze hield haar adem in, kijkend naar een gedenkplaat aan de muur. Aan weerszijden ervan brandden kaarsen in nissen en eronder lag een boeket rozen. Boven de lijst met namen stond de tekst: GEVALLEN VOOR DE KERK.

‘Hij staat erbij,’ zei ze. ‘Mijn oom.’ Haar schouders zakten omlaag, en Harry sloeg een arm om haar heen. Ze voelde zo klein en broos.

Ze liepen verder, en de man stond op van het bankje. Hij was oud, klein en gezet, gekleed in een oud pak en een versleten overhemd. Met priemende blauwe ogen keek hij hen aan, een wantrouwende en vijandige uitdrukking op zijn gezicht.

‘U komt van Luis, de broer van Augustín?’ vroeg hij.

‘Ja,’ antwoordde Barbara. ‘U bent Francisco?’

‘Er zou alleen een Engelse vrouw komen. Waarom zijn jullie met zijn drieën?’

‘Het leek ons beter. Luis weet ervan.’

Weifelend keek hij van de een naar de ander.

‘Ik heb geld voor u,’ stelde Harry hem gerust. ‘Is het veilig om hier te wachten en onze vriend hierheen brengen?’

‘Ik verwacht geen problemen. Er is vanavond geen mis. Het is koud, dus er is vanmiddag niemand geweest, behalve de zus van pater Belmonte.’ Hij gebaarde naar de gedenkplaat. ‘Met bloemen. Hij is een van de martelaren, uit de tijd dat de rooien priesters vermoordden en nonnen verkrachtten.’

Dus hij is een nationalist, dacht Harry bij zichzelf. ‘Ik heb driehonderd peseta’s voor u.’

‘Geef me het geld,’ beval de oude man met uitgestoken hand.

‘Als onze vriend eenmaal hier is,’ zei Harry op afgemeten, autoritaire toon. ‘Dat was de afspraak.’ Hij pakte zijn portefeuille en liet de man het geld zien, waarbij hij ver genoeg vooroverboog om hem ook een glimp van het pistool te laten opvangen.

‘Sí. Sí.’

Harry keek op zijn horloge. ‘We zijn vroeg. We zullen nog een tijdje moeten wachten.’

‘Ga uw gang.’ De man schuifelde terug naar zijn bankje, en daar bleef hij naar hen zitten kijken.

‘Kunnen we hem vertrouwen?’ vroeg Barbara op gedempte toon. ‘Hij is zo vijandig.’

‘Logisch,’ antwoordde Sofia scherp. ‘Denk je nou echt dat de Kerk republikeinen in dienst neemt?’

‘Kennelijk vertrouwt de broer van Luis hem,’ zei Harry. ‘En hij kan de kogel krijgen als het misgaat.’

Ze gingen op een bankje zitten waar vandaan ze zowel de koster als de deur konden zien. ‘Het is tien over zes,’ zei Harry. ‘Sofia, hoe ver is het lopen naar de brug?’

‘Een minuut of vijftien. Het lijkt me het beste om nog een kwartier te wachten. Ik breng je wel. We lopen naar de achterkant van de kathedraal, en dan zijn we bij de brug.’

Barbara haalde diep adem. ‘Laat mij daar maar achter, Sofia, en ga zelf terug. Hij rekent erop dat ik alleen ben.’

‘Ik weet het.’ Sofia boog zich opzij en ze gaf Barbara een kneepje in haar hand. ‘Het gaat allemaal goed, heus.’

Het onverwachte gebaar leek Barbara van haar stuk te brengen. ‘Het spijt

me van je oom, Sofia,' hakkelde ze.

In gedachten zag Harry een oude priester, die tegen de muur werd gezet en doodgeschoten. Hij vroeg zich af of er bij Sofia dezelfde beelden opkwamen, en hij sloeg opnieuw een arm om haar heen.

'Sofia,' zei Barbara zacht, 'ik wilde nog zeggen... ik ben je zo dankbaar dat je mee bent gegaan. Jullie hadden het allebei niet hoeven doen.'

'Ik wel,' zei Harry. 'Voor Bernie.'

'Ik wilde dat ik meer kon doen,' zei Sofia met onverwachte heftigheid. 'Ik wilde dat er weer barricades waren, en dit keer zou ik wel een wapen meenemen. Ze hadden nooit mogen winnen. Mijn oom zou nu nog leven als zij niet met de oorlog waren begonnen.' Ze keek naar Barbara. 'Vind jij me hard?'

Barbara zuchtte. 'Nee. Voor iemand zoals ik is het soms moeilijk te bevatten wat jullie allemaal hebben meegemaakt.'

'Je doet je best om hard te zijn,' zei Harry, 'maar in feite ben je het niet.'

'Ik heb geen keus.'

'In Engeland wordt het allemaal anders.'

Een tijdje zaten ze zwijgend naast elkaar. Toen schoof Sofia Harry's mouw omhoog om op zijn horloge te kijken. 'Halfzeven,' zei ze. 'We moeten gaan. Hou die man alsjeblieft goed in de gaten, Harry.'

Met tegenzin gaf Harry de rugzak aan Barbara. 'We zouden met zijn allen moeten gaan.'

'Nee. Een van ons moet hier blijven.'

Ze gingen alle drie staan, en met zijn rug naar de hulpkoster toe haalde Harry het pistool uit zijn zak.

'Ik vind dat jullie het mee moeten nemen, voor het geval er problemen zijn. Niet om ermee te schieten, alleen om te dreigen.' Hij hield het pistool aan de loop vast en stak het naar voren, maar nu leek Sofia opeens te aarzelen.

'Ik neem het wel.' Barbara pakte het pistool voorzichtig van hem aan en ze stak het in haar zak. 'Grappig,' zei ze met een wrang glimlachje, 'het geeft je inderdaad een gevoel van veiligheid. Kom, Sofia, we gaan.'

De twee vrouwen liepen naar de deur, die krakend openging en met een zachte klap achter hen dichtviel. Harry voelde een fysieke pijn nu hij van Sofia gescheiden was. Hij keek naar de oude man en hij kon zijn vijandige blik haast voelen.

HET WAS INMIDDELS HELEMAAL DONKER BUITEN. ER WAREN WOLKEN VOOR DE maan geschoven, maar de zwakke straatverlichting brandde. De bedelaars waren weg. Sofia liep door een smalle steeg langs de zijkant van de kathedraal, die uitkwam op een brede straat. Langs de ene kant liep een balustrade, met erachter een breed en diep ravijn. Een eindje verderop overspande een voetbrug op ijzeren steunpilaren de kloof.

‘Dus dat is de brug,’ zei Barbara.

‘Ja. En gelukkig staan er geen *civiles*,’ zei Sofia opgelucht. ‘Kennelijk weten ze nog niet dat hij is ontsnapt.’

‘Als het tenminste is gelukt.’

Sofia wees op heuvels in de verte, afgetekend tegen de lucht. ‘Kijk, dat is de Tierra Muerta. Daar komt hij vandaan.’

Rechts van haar zag Barbara lichtjes van huizen die vlak aan de rand van het klif waren gebouwd, met balkonnetjes die boven de gapende diepte hingen.

‘De hangende huizen,’ vertelde Sofia.

‘Ongelofelijk.’ Barbara verstijfde bij het horen van zware voetstappen die vanuit een zijstraat dichterbij kwamen. Een man in een lange zwarte mantel kwam aanlopen, een wit boordje net zichtbaar rond zijn hals. Een priester. Hij was jong, een jaar of dertig, en hij had een vriendelijk gezicht en rood haar in bijna dezelfde tint als zij. Hij glimlachte toen hij hen zag.

‘*Buenas tardes, señoras*. Het is laat voor een wandeling door de kou.’

Barbara vloekte in stilte. Priesters hadden het recht om vrouwen op straat te ondervragen, hen zelfs naar huis te sturen. ‘We wilden net teruggaan, *padre*.’

Nieuwsgierig keek hij haar aan. ‘Vergeef me, *señora*, komt u misschien uit

het buitenland?’

‘Ik ben Engels, meneer,’ antwoordde ze op opgewekte toon. ‘Mijn man werkt in Madrid.’

‘¿Inglesa?’

‘Inderdaad. Bent u wel eens in Engeland geweest?’

‘Nee.’ Hij leek nog iets te willen zeggen maar bedacht zich. ‘Het is donker,’ zei hij vriendelijk, alsof hij het tegen een kind had. ‘U kunt misschien beter naar huis gaan.’

‘We zijn onderweg.’

‘Komt u uit Cuenca?’ vroeg hij aan Sofia.

‘Nee. Ik wilde de gedenkplaat in de kathedraal zien, en mijn vriendin is zo aardig geweest om me te brengen. Vroeger had ik een oom hier, een priester.’

‘O? Is hij een martelaar uit 1936?’

‘Helaas wel.’

De priester knikte triest. ‘Zoveel doden, zoveel wreedheid. Ik kan aan je gezicht zien dat je verbitterd bent, mijn kind, maar als we Spanje willen vernieuwen, zullen we moeten vergeven.’

‘Dat hoor je niet vaak,’ zei Sofia.

‘Nee,’ beaamde hij. ‘Mag ik vragen waar u logeert?’

Sofia aarzelde even. ‘In het klooster van San Miguel.’

‘Ik ook, wat toevallig. Misschien zien we elkaar later bij het avondeten. Ik ben pater Eduardo Alierta.’ Met een knikje draaide hij zich om, en zijn voetstappen stierven langzaam weg.

‘We hebben geluk gehad,’ zei Sofia. ‘Sommige priesters zouden erop hebben gestaan om met ons mee te lopen naar het klooster.’

‘Als hij er nu heen gaat, weet hij snel genoeg dat ze nog nooit van ons hebben gehoord.’

Sofia haalde haar schouders op. ‘Tegen etenstijd zijn we al weg.’

‘Wat keek die man triest. De meeste priesters zijn zo streng, maar hij was verdrietig.’

‘Heel Spanje is verdrietig,’ zei Sofia. ‘Kom op.’

Samen liepen ze naar de brug. Barbara’s mond was droog geworden en haar hart bonsde. Beelden van Bernie kwamen boven, Bernie zoals hij vroeger was geweest. Hoe zou hij er nu uitzien?

‘Ga jij maar terug naar Harry,’ zei ze tegen Sofia. ‘Ik hoop dat ik over een uur weer in de kathedraal ben.’

‘Veel succes.’ Sofia omhelsde haar en drukte een kus op haar wang. ‘Het gaat goed, wees maar niet bang.’

Ze draaide zich om en ze liep terug naar de steeg waaruit ze waren gekomen.

In haar eentje stond ze voor de brug, het bloed gonzend in haar oren. Over een metalen geraamte lagen houten planken, en de brug was zo lang dat ze de andere kant nauwelijks kon onderscheiden in het donker. Ze stak haar ene hand uit naar de leuning, legde de andere over het pistool in haar zak, en voorzichtig begon ze te lopen, beducht voor ijzige plekken op het hout. Aan de andere kant zag ze alleen de vorm van een heuvel, net een tint donkerder dan de lucht. Een zwakke maar ijskoude wind blies door de kloof. Het was doodstil, de rivier in de diepte was niet hoorbaar. Ze keek over de rand en zag alleen een inktzwarte duisternis, niet alleen onder haar maar overal om haar heen. Even voelde ze duizeligheid opkomen, en ze haalde een paar keer diep adem voordat ze verder liep. Ze voelde iets kouds prikken tegen haar wangen en ze besepte dat het licht was gaan sneeuwen.

Toen hoorde ze voetstappen op de brug, vanaf de andere kant. Ze hield haar adem in. Kon het Bernie zijn? Had hij haar en Sofia gezien vanaf de andere kant en besloten haar tegemoet te lopen? Nee, dat risico zou hij nooit nemen in zijn gevangenskleren, het moest iemand uit de stad zijn.

De voetstappen kwamen naderbij, en ze voelde het trillen van de planken onder haar voeten. Ze liep door, hield de leuning krampachtig vast, en probeerde zo ontspannen mogelijk te kijken.

Een lange mannenfiguur doemde op, gekleed in een dikke jas. Hij liep in het midden van de brug, zonder de leuning vast te houden. Geleidelijk begon zijn gezicht zich af te tekenen, de ogen die strak op haar waren gericht. Haar hart stond even stil, maar begon toen nog heviger te bonzen.

Sandy bleef drie meter voor haar staan, zijn ene hand op zijn jaszak, de andere tot een vuist gebald langs zijn zij. Hij had zijn snor afgeschoren en zijn gezicht zag er anders uit, opgezet en gelig.

‘Hallo, schatje,’ zei hij met een brede grijns. ‘Verbaasd? Had je iemand anders verwacht?’

In de kathedraal stond de oude man op, en hij schuifelde naar een schakelaar aan de muur. Harry schrok van een luide klik, en boven het altaar ging het

licht aan. Hij wilde dat hij het pistool nog had, verlangde naar het geruststellende gevoel van het wapen in zijn zak. Het deed hem aan de oorlog denken. Hij kwam overeind en begon heen en weer te lopen om warm te blijven. Sofia had al terug moeten zijn, en hij vrat zich op van de zorgen.

Met een ruk draaide hij zich om toen hij het kraken van de deur hoorde. Het was niet Sofia, maar een priester met rood haar. Harry liet zich op het dichtstbijzijnde bankje vallen, verstrengelde zijn handen en boog zijn hoofd, alsof hij bad. Tussen zijn vingers door zag hij de man naar het altaar lopen en knielen. Nadat hij een kruis had geslagen liep hij naar Francisco, die geschrokken opstond. Harry klemde zijn handen tegen elkaar. Stel nou dat de oude man in paniek raakte, hen verried?

‘*Buenas tardes, señor,*’ zei de priester zacht. ‘Ik ben op bezoek in de stad en ik logeer vannacht in het klooster. Ik zou hier graag willen bidden.’

‘Maar natuurlijk, *padre.*’

‘Het is stil vanavond.’

‘Er komen maar weinig mensen met dit weer.’

‘Ja, het is koud. Maar niet te koud om te bidden.’

De priester liep naar een bankje een paar rijen bij Harry vandaan. Hij knielde en begroef zijn gezicht in zijn handen. Hij maakte een afwezige indruk en hij leek Harry niet eens op te merken. Francisco ging weer zitten, maar bleef nerveus van de een naar de ander kijken.

De deur ging opnieuw open, maar de priester bleef onverstoorbaar bidden toen Sofia binnenkwam. Harry draaide zich om en gebaarde naar de priester. Tot zijn verbazing dook Sofia onmiddellijk weg in de biechtstoel onder het raam. Hij stond op en liep erheen, heel rustig vanwege zijn weergalmende voetstappen, want de priester zou zeker opkijken als hij iemand hoorde rennen. Hij bleef echter in gebed verzonken.

‘Wat is er?’ fluisterde hij bezorgd. ‘Is het goed gegaan?’

‘Ja, ik heb Barbara bij de brug achtergelaten. Maar die priester daar, die kwamen we net tegen op straat. Ik heb gezegd dat we in het klooster logeerden en er meteen heen zouden gaan, dus hij mag me hier niet met jou zien. En als Barbara komt met Bernie...’

‘Ik zeg tegen Francisco dat hij hem weg moet sturen.’

Heftig schudde ze haar hoofd. ‘Hij kan niet tegen een priester zeggen dat hij weg moet uit de kathedraal.’

‘Hij zal wel moeten.’

Stokstijf stond Barbara tegenover Sandy, haar hand krampachtig rond de leuning.

‘Heb je je tong ingeslikt?’ hoonde hij, genietend van haar schrik. ‘Weet je nog dat je werd gebeld door die contactpersoon van je? Ik heb tegelijk opgenomen en meegeluisterd. Daarna heb ik je bureau opengemaakt en een hele map met details gevonden. Zelfs een kaartje van de bosjes bij deze brug.’

‘Hoe heb je het opengemaakt?’

‘Ik heb een extra sleutel laten maken toen ik het bureau kocht,’ zei hij glimlachend. ‘Dat doe ik altijd als ik iets koop met een slot. Vooral als het voor iemand anders is. Oude gewoonte.’

Barbara zei niets. Ze staarde hem alleen maar aan.

‘Hoe lang weet je al dat Piper nog leeft?’ vroeg hij. ‘Hoe lang ben je dit al aan het voorbereiden?’

‘Een paar maanden,’ antwoordde ze zacht. Ze bestudeerde zijn gezicht. Wat was hij van plan? Zijn ogen fonkelden van woede, en ondanks de kou glom zijn voorhoofd van het zweet. Een spier trok in zijn wang.

‘Wist Brett hiervan?’

‘Nee.’ Ze keek naar de hand die hij in zijn zak hield en zag een duidelijke bobbel. Had hij ook een wapen?

‘De politie is vanochtend geweest,’ vertelde ze. Haar hart klopte in haar keel en het was moeilijk om gewoon te praten. ‘Ze hebben alles meegenomen uit je kantoor.’

‘Dat was te verwachten,’ zei hij nonchalant. ‘Ik heb een vals paspoort, dus ik kom het land wel uit. Het was van een van de Franse joden, en nu zit mijn foto erin. Ik neem een boot in Valencia, maar ik wilde jou eerst nog dag zeggen.’

Haar hand lag rond het pistool, haar vinger om de trekker gehaakt. ‘Waar is Pilar?’ vroeg ze, dit keer met vaste stem.

‘Weg. Ik heb haar geld gegeven. Ze was gewoon een verzetje, niet belangrijk. Maar jij bent wél belangrijk, jij hebt me verráden,’ siste hij furieus. Toen haalde hij diep adem. Op dezelfde plagerige toon ging hij verder. ‘De worm is in een draak veranderd. En dan te bedenken dat ik je heb gemaakt. Ik had je weg moeten laten rotten in Burgos.’

Ze gaf geen antwoord, staaarde hem alleen aan.

‘Hij zit daar tussen de bomen,’ vervolgde hij met een gebaar over zijn schouder. ‘Ik heb hem gezien. Ik heb achter een boom hoog op de helling op hem gewacht. Ik was van plan hem te vermoorden, zodat jij hem dood zou vinden, maar hij hoorde mijn aansteker toen ik een sigaret opstak. Het maakte hem alert, en niets is zo gevaarlijk als een man in het nauw, dus ben ik maar hierheen gekomen. Ik denk niet dat hij ons kan zien.’ Sandy boog zijn hoofd naar zijn jaszak. ‘Ik heb trouwens een wapen.’ Barbara kon de bomen net zien, een paar honderd meter voorbij de brug. Was Bernie daar echt? ‘Waarom, Sandy?’ vroeg ze. ‘Wat heeft het nu nog voor zin? Het is toch voorbij tussen ons.’

‘Op school behandelde hij me als een stuk vuil, net als mijn vader,’ antwoordde hij op kille toon. ‘Hij probeerde mijn vriendschap met Harry te verzieken. En nu heeft hij jou zo ver gekregen dat je mij bedriegt en hem helpt ontsnappen. Dat vraagt om wraak.’ Hij glimlachte op een vreemde manier, bijna kinderlijk. ‘Wraak geeft me altijd een goed gevoel.’

Onwillekeurig deinsde ze achteruit. De klank in zijn stem maakte haar bang; het leek wel of hij gek was geworden.

‘Kijk me verdomme niet zo aan! Heb ik soms ergere dingen gedaan dan Piper en al die andere zogenaamde idealisten? Nou?’

‘Dit heeft Bernie niet van me gevraagd, Sandy, het was mijn idee. Hij wist er zelfs niets van, tot een tijdje geleden.’

‘Toch ben ik bedrogen,’ hield hij vol. ‘Maar ik laat me niet afdanken. Als je denkt dat ik me zomaar aan de kant laat schuiven, heb je het mis. Ik blijf vechten, hoor je?’ Hij had een verwilderde blik in zijn uitpuilende ogen en hij bleef haar maar aanstaren. Het kostte hem duidelijk moeite, maar hij wist zich weer te beheersen.

Op luchtige toon vroeg hij: ‘Hoe ben je hier gekomen? Met de trein?’

‘Ja.’ Godzijdank wist hij niet dat Harry en Sofia in Cuenca waren, maar zonder hen voelde ze zich heel erg alleen.

‘Ik neem aan dat je kleren voor hem hebt in die rugzak.’

Ze knikte.

‘Nou, ik zal je vertellen wat we gaan doen. Jij draait je om en je gaat terug, dan reken ik met hem af. Ik zou jou het liefst ook doodschieten, maar ik wil niet dat iemand het schot hoort.’ Hij boog zich naar voren, zijn gezicht een lelijk grimas. ‘Maar vergeet nooit dat ik je heb laten leven, vergeet nooit

dat ik heb gewonnen,' grauwde hij. Hij bewoog de hand in zijn jaszak. 'Draai je om en ga lopen.'

Ze liet de leuning los en haalde diep adem.

'Schiet op! Lopen, anders schiet ik je dood!' beval hij met overslaande stem. 'Drie jaar lang heb ik me ervoor ingezet om iets van je te maken, en nu bedrieg je me, teef! Draai je om!'

Barbara trok de Mauser uit haar zak, pakte het pistool met beide handen beet en richtte het met haar armen gestrekt op zijn borst.

'Gooi je wapen over de brug, Sandy.' Ze was verbaasd hoe kalm haar stem klonk. Ze spreidde haar benen, concentreerde zich op haar evenwicht. 'Doe het. Doe het nú, anders schiet ik.'

Stomverbaasd deed hij een stap naar achteren. 'Je hebt... je hebt een pistool?'

'Haal het jouwe uit je zak, Sandy. Langzaam.'

'Kreng!' snauwde hij.

'Gooi je wapen over de brug!'

Sandy keek haar strak aan terwijl hij langzaam zijn hand uit zijn zak haalde. In paniek vroeg ze zich af wat ze moest doen als hij dreigde te schieten, maar ze was vastbesloten om hem niet de kans te geven. Hij mocht Bernie niet vermoorden, dat zou ze niet laten gebeuren.

Hij hield een grote steen in zijn hand, keek ernaar en glimlachte naar haar. 'Er was niet genoeg tijd om aan een wapen te komen. Hiermee wilde ik Bernie de hersens inslaan.' Hij opende zijn hand, en de steen viel op de brug, stuiterde en zeilde over de rand. Er klonk geen plons, daarvoor was de kloof te diep.

'Leg je handen op je hoofd,' droeg ze hem op.

Zijn gezicht betrok, maar hij deed wel wat ze vroeg. 'Wat ga je nu doen?' vroeg hij. Er klonk angst in zijn stem, iets wat ze nooit eerder had gehoord. Het stelde haar gerust; hij beseftte dat het menens was.

Snel dacht ze na. 'We gaan naar Bernie.'

'Nee,' kreunde hij. 'Niet zo.'

Ze richtte het pistool op zijn gezicht. 'Draai je om.'

Geschrokken kromp hij ineen. Hij mompelde iets en draaide zich om, waarna hij langzaam begon terug te lopen. Barbara volgde op veilige afstand, voor het geval hij haar plotseling probeerde te overheersen. Ze bereikten de weg aan het einde van de brug. Het was opgehouden met sneeuwen en de

maan kwam achter de wolken vandaan.

‘Blijf staan,’ beval ze. Sandy zag er bespottelijk uit zoals hij daar stond, met zijn handen op zijn hoofd. Ze probeerde te bedenken wat ze nu moest doen. Ze draaide haar hoofd opzij en staarde naar de bomen langs de kant van de weg. Kan Bernie ons zien? vroeg ze zich af. Wat gaan we met Sandy doen? Ze wist dat zij hem niet in koelen bloede dood kon schieten, maar Bernie misschien wel.

Toen hoorde ze snelle voetstappen, en ze zag Sandy wegrekken over de weg. Zodra zij haar hoofd opzij had gedraaid, was hij bliksemsnel in beweging gekomen.

‘Blijf staan!’

Zigzaggend rende hij door. Ze probeerde te richten, maar bedacht dat Sandy gelijk had, een schot zou weergalmen tussen de heuvels en de wanden van het ravijn. Ze liet het pistool zakken toen Sandy aan de andere kant van de weg tegen de heuvel op begon te klimmen, nog steeds niet in een rechte lijn. Hij verdween tussen een paar bomen, en ze hoorde het kraken en ritselen van takken.

Laat hem maar gaan, dacht ze, schieten is te riskant. Hij was niet gewapend, en hij was niet in de positie om naar de politie te gaan en haar te verraden, want hij werd zelf ook gezocht.

Snel liep ze over de weg naar het bosje en ze keek voortdurend schichtig omhoog naar de heuvel. Ze voelde zich kwetsbaar en heel erg alleen.

Eindelijk was ze er. Het was donker en stil tussen de bomen. Was Bernie hier echt, of had Sandy gelogen? Ze keek om naar de weg en de brug, allebei nog steeds verlaten, en ze begon te klimmen. Haar voeten gleden weg op het bevroren gras. Ze beseftte dat ze het pistool nog steeds in haar hand had en ze stopte het terug in haar zak.

‘Bernie!’ riep ze zo luid als ze durfde. Er kwam geen antwoord. ‘Bernie!’ riep ze nog een keer.

Er klonk gekraak in het kreupelhout, en ze verstijfde toen de figuur van een man opdoemde in de duisternis, broodmager en gekleed in een oude jas. Hij had een baard en hinkte als een oude man. Ze dacht dat het een zwerver was. Snel haalde ze het pistool weer uit haar zak.

‘Barbara!’

Voor het eerst in drie jaar hoorde ze zijn stem. Ze spreidde haar armen, en Bernie kwam naar haar toe, omhelsde haar onstuimig.

Francisco had een rozenkrans gepakt en zat prevelend te bidden. Harry boog zich over hem heen en bracht zijn mond bij het harige oor van de oude man.

‘Zorg dat die priester weggaat. Hij heeft mijn twee vriendinnen gezien. Ze hebben gezegd dat ze naar het klooster zouden gaan. Als hij ze hier ziet, gaat hij vragen stellen.’

‘Ik kan een priester niet vragen om het huis des Heren te verlaten!’ siste de oude hulpkoster verontwaardigd.

‘Het moet, dit is gevaarlijk voor ons allemaal.’ Harry keek hem aan. ‘Als je niets doet, krijg je geen geld.’

‘*Mierda*,’ vloekte hij. ‘Waarom heb ik dit gedaan?’

De priester had zijn hoofd opgetild van zijn handen en zijn lippen bewogen niet meer. Verdomme, dacht Harry, wat nu? Hij kon onmogelijk hebben verstaan wat er was gezegd, maar misschien had hij hun stemmen gehoord.

‘Hij bidt nu niet meer,’ fluisterde hij. ‘Zeg tegen hem dat je vrouw ziek is en dat je de kathedraal een poosje moet afsluiten.’

Plotseling stond de priester op. Hij kwam naar hen toegelopen, de zwarte mantel golvend rond zijn benen. Francisco ging staan, maar hij zei niets.

‘Alles goed, *viejo*?’ informeerde de priester glimlachend.

‘Ik vrees dat zijn vrouw ziek is geworden.’ Harry deed extra zijn best op zijn uitspraak om zo Spaans mogelijk te klinken. ‘Ik ben arts. Als u het geen bezwaar vindt, zou hij de kathedraal graag af willen sluiten om naar haar toe te gaan. Ik kan de andere koster waarschuwen.’

De priester keek hem doordringend aan. Harry vroeg zich af of hij hem zou kunnen overmeesteren. Hij was jong, maar zag er niet fit uit.

‘Waar komt u vandaan, dokter? Ik kan uw accent niet plaatsen.’

‘Uit Catalunya, señor. Na de oorlog ben ik naar Cuenca gekomen.’

Francisco gebaarde naar Harry. ‘*Padre*, hij heeft... hij heeft...’ Hij brak zijn zin af en boog zijn hoofd.

‘Ik wil wel hier blijven terwijl u de koster gaat halen,’ bood de priester aan.

‘Het spijt me, *padre*, het is tegen de regels om de kathedraal open te laten als er niemand aanwezig is.’

‘Het is beter om de kathedraal af te sluiten,’ zei Harry beslist. ‘Ik ga met

Francisco mee naar huis, en onderweg waarschuwen we de andere koster.'

'Zoals u wilt. Ik moet toch terug naar het klooster. Hoe heet je vrouw, *viejo*?'

'Maria, *padre*.' De oude man begon te snikken en hij begroef zijn gezicht in zijn handen.

'Ik zal bidden voor haar herstel.' De priester draaide zich om. '*Vaya con Dios, viejo*.'

'Dank u wel, *padre*,' mompelde Francisco beschaamd.

Eindelijk liep de priester weg, de kathedraal uit.

'Je hebt me te schande gemaakt, *cabrón rojo*,' beet de oude man Harry toe. 'Je hebt me op deze heilige plaats te schande gemaakt.'

Bernie en Barbara bleven elkaar stevig vasthouden. Ze voelde de ruwe stof van zijn jas, rook zijn ongewassen geur, maar het lichaam in haar armen was het zijne. 'Bernie, Bernie,' zei ze zacht.

Toen hij zich eindelijk van haar had losgemaakt, keek hij haar aan. Zijn gezicht was mager en groezelig, zijn baard onverzorgd. 'Mijn hemel,' zei hij. 'Hoe heb je dit voor elkaar gekregen?'

'Ik moest, ik moest je vinden. We moeten hier weg,' zei ze in één adem door, gebarend naar de heuvel. 'Sandy was net hier.'

'Forsyth? Wéét hij dit?'

'Ja.' Snel legde ze uit wat er was gebeurd. Hij zette grote ogen op toen hij hoorde dat Harry en zijn Spaanse vriendin op hen zaten te wachten in de kathedraal.

'Harry en Sandy.' Ongelovig schudde hij zijn hoofd. 'Zo te horen is Sandy gek geworden.'

'Hij is weg. Hij komt heus niet terug, want hij weet dat ik een pistool heb.'

'Jij met een pistool... Wat je allemaal voor me hebt gedaan.' Zijn stem brak.

De tijd drong, en Barbara wist dat ze praktisch moest zijn. 'Ik heb kleren voor je. Je moet je nu verkleden, straks kun je je scheren. Hier is het te donker.'

'Je hebt aan alles gedacht.' Hij glimlachte naar haar en nam haar handen in de zijne. 'Je ziet er zo anders uit.'

'Jij ook.'

‘Je kleren. En je gebruikt parfum. Dat deed je vroeger nooit.’

Ze bukte zich om de rugzak uit te pakken. Het was heel donker tussen de bomen, en ze beseftte dat ze een zaklantaarn mee had moeten nemen. ‘Ik heb een warme jas voor je.’

‘Ben je door de stad gekomen?’

‘Ja. Er was bijna niemand op straat.’

‘Het kamp moet de *civiles* hebben gewaarschuwd.’

‘We hebben geen politie gezien.’

‘Heb je een auto?’

‘Ja, met een diplomatiek nummerbord. Harry heeft ervoor gezorgd. Hij staat buiten de stad op een verborgen plek. We rijden terug en brengen je naar de ambassade.’

‘Krijgt Harry daar geen problemen mee?’

‘Ze hoeven niet te weten dat hij erbij betrokken was. We laten je achter bij een telefooncel, dan kun je de ambassade bellen. Je moet zeggen dat je de kleren hebt gestolen, dat je ergens hebt ingebroken of zo, en naar Madrid bent gelift.’

Bernie keek haar aan en opeens barstte hij in tranen uit. ‘O, Barbara, ik dacht dat het met me gedaan was, en toen hoorde ik dat jij me zou komen redden. En ik heb je in de steek gelaten om te gaan vechten in de oorlog. Barbara, het spijt me zo...’

‘Het geeft niet. Kom, liefste, je moet je verkleden.’

Bernie begon zich uit te kleden. Hij kreunde van pijn toen hij het hemd uittrok dat hij dagenlang had gedragen en dat aan zijn huid plakte van het vuil. Zelfs in het donker kon Barbara littekens zien op het lichaam dat ze had bemind, nu vel over been.

Een paar minuten later stond hij voor haar in Sandy’s pak, met de gleufhoed die ze van huis had meegenomen op zijn hoofd. Ondanks de kreukels zag hij er min of meer presentabel uit, afgezien van zijn baard en groezelige gezicht.

Ze streek een paar kreukels glad en moest een hysterische lach onderdrukken. ‘Zo,’ zei ze zacht, ‘je kunt ermee door.’

Het halfuur na het vertrek van de priester was het langste uit Harry’s leven. Rusteloos ijsbeerden hij en Sofia heen en weer, kijkend van de deur naar de

oude man. Bijna had de priester roet in het eten gestrooid. Laat er verder niets misgaan, bad Harry tot een god waar hij niet in geloofde, niet nu het geluk voor mij en Sofia zo dichtbij is.

Eindelijk ging de deur weer open. Harry en Sofia bleven stokstijf staan, en ook de hulpkoster verstijfde op zijn bankje. Langzaam liep Barbara naar binnen met Bernie, die zwaar op haar leunde en duidelijk uitgeput was. Het duurde even voordat Harry de uitgemergelde, baardige man herkende, en toen rende hij naar hen toe.

‘Bernie,’ zei hij zacht. ‘Jezus, man, wat zie je eruit.’

‘Harry!’ Hij knipperde heel snel met zijn ogen, alsof hij het allemaal niet kon bevatten. ‘Ik kan het gewoon niet geloven.’

Harry kreeg een brok in zijn keel bij het zien van deze vogelverschrikker. ‘Wat heb jij in godsnaam uitgespookt?’ kraakte hij. ‘Zo zou je je op Rookwood niet moeten vertonen.’

Bernie beet op zijn lip, duidelijk bijna in tranen. ‘Ik heb een oorlog meegemaakt, Harry.’ Hij sloeg zijn armen om Harry heen. Zo bleef hij hem lang vasthouden, en toen hij zijn oude vriend losliet, wankelde hij op zijn benen.

‘Gaat het?’ vroeg Sofia bezorgd.

‘Ik moet even gaan zitten.’ Bernie glimlachte naar haar. ‘Jij moet Sofia zijn.’

Ze knikte.

‘*Viva la República,*’ zei hij zacht.

‘*Viva la República.*’

‘Ben je communist?’ vroeg hij haar.

‘Nee,’ antwoordde ze behoedzaam. ‘Ik was het niet eens met wat de communisten deden.’

‘We dachten dat het nodig was,’ zei hij met een zucht.

Barbara trok aan zijn arm. ‘Kom, je moet je scheren.’ Ze gaf hem scheerspullen, wees naar de deur van de wasruimte aan de zijkant, en hij hinkte erheen.

Harry liep naar de hulpkoster en hij drukte de opgerolde bankbiljetten in diens handen. ‘Hier is je geld.’

Francisco kneep zijn hand dicht. Even dacht Harry dat hij het geld op de vloer zou smijten, maar hij stak het in zijn zak en leunde achterover terwijl hij Harry vernietigend aankeek.

Bernies wangen waren nog steeds een beetje stoppelig toen hij terugkwam nadat hij zich haastig had geschoren. Zijn gezicht was ouder, magerder, met diepe groeven, maar hij was nu tenminste herkenbaar.

‘Ik moet even gaan zitten,’ zei hij. ‘Ik ben kapot.’

‘Hij is heel erg moe,’ zei Barbara tegen de anderen, ‘maar we moeten hier zo snel mogelijk weg.’

‘Is er soms iets gebeurd?’ vroeg Sofia scherp.

Barbara vertelde hun van Sandy.

‘Allemachtig,’ zei Harry. ‘Zo te horen is hij gek geworden.’

‘Hij is in elk geval gek van woede.’

‘We moeten opschieten,’ zei Sofia gejaagd. ‘Als de priester in het klooster vertelt wat er is gebeurd, sturen ze misschien iemand naar Francisco’s huis.’

‘Je hebt gelijk.’ Harry keek naar de oude man, die ijzig naar hen zat te staren. Hij legde een hand op Bernies schouder. ‘De auto staat hier een paar kilometer vandaan, buiten de stad. Lukt het je om erheen te lopen? Het is allemaal heuvelafwaarts.’

‘Ik doe mijn best. Maar wel langzaam.’ Bernie stond op, en zijn hele gezicht vertrok, zo uitgeput was hij. ‘Wat zei Sofia daarnet over een priester?’

‘Sofia en Barbara kwamen hem tegen onderweg naar de brug. Daarna was hij hier om te bidden, maar ik heb hem weg laten sturen door de hulpkoster. Ik zat vreselijk in mijn rats, ik dacht dat hij nooit meer weg zou gaan.’

Bernie leek zich iets te bedenken. ‘Hoe zag hij eruit?’

‘Jong, lang, een beetje dikkig. Rood haar.’

‘Rood haar? Dat moet pater Eduardo zijn geweest, een van de priesters in het kamp.’

‘Ja, zo heette hij,’ bevestigde Barbara. ‘Hemel, daar leek hij me helemaal het type niet voor.’

‘Klopt, hij is veel te aardig. Maar als hij ons hier ziet,’ voegde hij er grimmig aan toe, ‘zijn we er geweest. Dat gaat hij melden. Kom op, laten we gaan.’

Harry pakte de lege rugzak en liep naar de deur. Het was een enorme opluchting om de kathedraal te verlaten. Hij keek om naar de oude man, zittend op zijn bankje, een nietige figuur in dit kolossale monument van het katholicisme.

ZE KWAMEN MAAR HEEL LANGZAAM VOORUIT DOOR DE STEILE, slechtverlichte straten. Bernie was uitgeput. Hij liep zo moeizaam dat het leek alsof hij dronken was; hij voelde zich ook dronken, dronken van verbazing en geluk. De sporadische voorbijgangers bleven staan om naar hen te kijken.

Hij had zich afgevraagd hoe het zou voelen om Barbara na al die tijd terug te zien. Ze was harder nu, zag er chic uit, maar hij kon merken dat alle dingen waarvan hij had gehouden er nog steeds waren. Het voelde alsof hij haar gisteren nog had gezien, alsof de Jarama en het kamp een lange nachtmerrie waren geweest. Maar de pijn in zijn schouder was heel erg echt, en zijn voeten waren zo opgezwollen dat hij nauwelijks kon lopen.

Halverwege de lange heuvel kwamen ze op een pleintje met een bankje onder een standbeeld. ‘Mag ik even gaan zitten?’ smeekte Bernie. ‘Heel even maar.’

‘Kun je echt niet doorlopen?’ vroeg Sofia zorgelijk. Nerveus keek ze naar een café aan de andere kant. De ramen waren verlicht en er klonken stemmen.

‘Vijf minuutjes,’ pleitte Barbara.

Bernie liet zich op het bankje vallen en Barbara kwam naast hem zitten. De andere twee bleven staan, een eindje bij het bankje vandaan. Als beschermengelen, dacht Bernie. ‘Het spijt me,’ zei hij zacht. ‘Ik ben duizelig. Het gaat zo wel weer.’

Barbara legde een hand tegen zijn voorhoofd. ‘Volgens mij heb je koorts.’ Ze pakte haar sigaretten en bood hem er een aan.

‘Een echte sigaret!’ zei hij lachend. ‘Gold Flakes.’

‘Sandy wist er altijd aan te komen.’

Hij pakte haar hand. ‘Ik heb geprobeerd je te vergeten,’ zei hij terwijl hij

haar aankeek. ‘In het kamp.’

‘Is het gelukt?’ vroeg ze geforceerd luchtig.

‘Nee. Je moet de goede dingen vergeten, want het doet alleen maar pijn. Maar ze blijven bovenkomen. Een beetje zoals de hangende huizen. We konden ze soms zien onderweg naar de steengroeve, zwevend boven de mist. Als een soort luchtspiegeling.’

‘Het spijt me van Sandy,’ zei ze. ‘Ik was... ik was helemaal kapot toen ik dacht dat je dood was. En in het begin was hij heel lief voor me.’

‘Ik had nooit bij je weg moeten gaan.’ Hij kneep in haar hand. ‘Toen Augustín me vertelde dat jij met mijn ontsnapping bezig was, toen hij je naam noemde... dat was zo’n mooi moment.’ Een golf van emoties ging door hem heen. ‘Ik ga nooit meer bij je weg.’

De deur van het café ging open en twee arbeiders kwamen naar buiten. Verbaasd keken ze naar het viertal bij het bankje voordat ze wegliepen.

‘We moeten verder,’ zei Harry. ‘Lukt het?’

Bernie knikte. Toen hij ging staan voelden zijn voeten alsof ze in brand stonden, maar hij verbeet de pijn. Ze waren er bijna.

Langzaam liepen ze verder, zonder veel te zeggen. Ondanks de pijn in Bernies voeten drong alles verscherpt tot hem door: het blaffen van een hond, het zien van een statige boom, de geur van Barbara’s parfum – alle dingen waarvan hij sinds 1937 beroofd was geweest.

Ze bereikten de rand van de stad, staken de rivier over, en liepen over de lange, lege weg naar het veld waar de auto stond. Het begon weer te sneeuwen, niet zwaar, kleine vlokjes die met zachte tikjes neerkwamen op het gras. Bernie had het niet meer koud in zijn nieuwe kleren, en de zachte stof was een luxe.

‘We zijn er bijna,’ fluisterde Barbara eindelijk. ‘De auto staat achter die bomen.’

Ze sloegen af naar het onverharde pad. Bernie klemde zijn kaken op elkaar toen zijn schoenen uitgleden over de hobbels en kuilen. Harry en Sofia liepen een eindje voor hen uit, Barbara bleef bij Bernie. De vorm van de auto werd zichtbaar.

‘Ik rij wel,’ zei Barbara tegen Harry.

‘Weet je het zeker?’

‘Ja. Jij hebt op de heenweg gereden. Bernie, als je op de achterbank gaat zitten, kun je je benen strekken.’ Ze opende het portier, kroop achter het stuur en boog zich over de leuning om de andere portieren te ontgrendelen.

Met een geruststellende glimlach opende Harry het achterste portier. ‘Uw voiture, meneer,’ grapte hij tegen Bernie.

Sofia stak een hand omhoog. ‘Ik hoorde iets,’ fluisterde ze. ‘Tussen de bomen.’

‘Het is vast een hert,’ zei Bernie, denkend aan het dier waar hij die middag zo van was geschrokken.

‘Wacht.’ Sofia draaide zich om en begon langzaam naar de bomen te lopen. De anderen stonden met ingehouden adem naar haar te kijken terwijl ze bleef staan en naar de donkere bosjes tuurde.

‘Ik hoor niets,’ zei Bernie.

‘Kom op!’ riep Harry.

‘Goed.’ Sofia draaide zich om.

De lichtbundel van een zoeklicht priemde door het donker vanuit de bosjes, en vrijwel tegelijkertijd begon een machinegeweer oorverdovend te ratelen. Bernie zag takjes door de lucht vallen terwijl Sofia, gevangen in de lichtbundel, met kogels werd doorzeefd. Haar lichaam schokte, bloed spoot alle kanten op, en haar frêle gestalte sloeg tegen de grond.

Harry begon te rennen, maar Bernie greep zijn arm beet en pinde hem vast tegen de zijkant van de auto, verbaasd dat hij er de kracht voor had. Harry worstelde om los te komen, maar hij verstijfde toen twee *civiles* tevoorschijn kwamen, hun zwarte petten met vleugeltjes glimmend in het schijnsel van het zoeklicht. Een van de twee, een oudere man met een hard, emotioneel gezicht, richtte een mitrailleur op hen. De ander, een jonge man die angstig keek, hield een revolver in zijn hand.

Bernie kreeg geen lucht meer, snakte naar adem. De oudste van de twee *civiles* gaf met de teen van zijn laars een duwtje tegen Sofia’s hoofd, en hij knikte tevreden toen het levenloos terugviel. Harry probeerde zich opnieuw los te maken, maar Bernie bleef hem stevig vasthouden.

‘Het is te laat,’ zei hij.

Barbara zat nog steeds in de auto, een doodsbanige uitdrukking op haar gezicht. De *civiles* hielden hen onder schot terwijl twee mannen in

legeruniformen tussen de bomen vandaan kwamen. De een was Aranda, met een glimlach op zijn knappe gezicht. De andere man was magerder en ouder, en zijn verweerde gezicht had een triomfantelijke uitdrukking.

‘Maestre,’ hijgde Harry. ‘Jezus, het is generaal Maestre. Mijn god, Sofia...’ Zijn stem brak en hij begon hulpeloos te snikken.

Maestre marcheerde naar hen toe terwijl hij Harry een minachtende blik toewierp. ‘Beweeg u niet,’ beval hij luid. ‘Señorita Clare, kom uit de auto.’

Barbara stapte uit. Ze leek elk moment flauw te kunnen vallen. Slap hing ze tegen het openstaande portier terwijl ze met een van afschuw vertrokken gezicht naar Sofia’s lichaam keek.

Aranda glimlachte stralend naar Bernie. ‘Nou, we hebben onze vogel tenminste weer gevangen.’

‘Hoe wisten jullie hiervan?’ vroeg Harry aan Maestre. ‘Heeft Forsyth ons verraden?’

‘Nee,’ antwoordde hij kil. ‘De hele ontsnapping is door ons op touw gezet, señor Brett. Kolonel Aranda en ik zijn oude vrienden, we hebben samen in Marokko gediend. Op een reünie vertelde hij me over een Engelsman die werd vastgehouden in het kamp in de Tierra Muerta, met een Engelse vriendin die inmiddels in Madrid woonde. De naam kwam me bekend voor.’ Hij stak zijn handen in zijn zakken. ‘We hebben dossiers van alle mensen die bij de republiek betrokken zijn geweest. Toen ik zag dat Miss Clare zichzelf uitgaf voor de vrouw van Mr. Forsyth, hebben mijn vriend en ik bedacht hoe we hem zwart konden maken. Dit was een mooi moment voor de ontknoping. Morgen is er een belangrijke bijeenkomst over de goudmijn.’

‘O, nee,’ kreunde Barbara.

Maestre stak een sigaret op. Fel keek hij Harry aan, met haat in zijn blik, hoewel zijn stem rustig en beleefd bleef. ‘Alleen was er helemaal geen goudmijn. Dat weten we nu.’

Harry zei niets. Hij luisterde nauwelijks naar wat er werd gezegd. Opnieuw probeerde hij zich te bevrijden uit Bernies greep, maar Bernie bleef hem vasthouden, ondanks de stekende pijn in zijn schouder. Als Harry weg probeerde te rennen, zouden ze hem ongetwijfeld neerschieten.

‘We hebben de Engelse journalist Markby omgekocht om de bal aan het rollen te brengen. Kijk niet zo verbaasd, señorita Clare, ook Engelsen zijn omkoopbaar. Vervolgens heeft kolonel Aranda een voormalige kampbewaker in Madrid benaderd voor de verdere uitvoering. Hij wist dat hij en zijn broer

geld nodig hadden voor hun moeder.'

'Luis?' vroeg Barbara. 'Werkte Luis voor jullie? Jezus...'

'Luis en Augustín krijgen geld om hun moeder te helpen, maar van ons. En natuurlijk mogen ze het geld dat ze van u hebben gekregen ook houden.' Hij schudde zijn hoofd. 'Luis heeft een paar keer geprobeerd zich te drukken. Ik denk dat ze het allebei moeilijk vonden om u te bedriegen, maar we moeten hard zijn als we Spanje weer willen opbouwen.'

Maestre begon heen en weer te lopen, een generaal die terugdenkt aan een succesvolle campagne. Hij bewoog in en uit de lichtbundel, die steeds meer dwarrelende sneeuwvlokken zichtbaar maakte. Aranda sloeg hem glimlachend gade. Een eindje bij hen vandaan lag Sofia, met een dun laagje sneeuw over haar zwarte jas en haar. Harry verzette zich niet langer. Hij hing slap in Bernies armen.

'We zijn steeds van plan geweest u hier te arresteren. We hebben overwogen de ontsnapping niet door te laten gaan, maar we wisten dat u de ambassade zou waarschuwen over het kamp, Miss Clare, en wellicht uw vriendjes bij het Rode Kruis zou inschakelen. En señor Brett was er ook bij betrokken. Dat zou ambassadeur Hoare in een kwaad daglicht stellen, terwijl hij toch al de toorn van de *generalísimo* heeft opgewekt met zijn spionageactiviteiten. Forsyth heeft zijn humeur er niet beter op gemaakt met zijn zwendel. We krijgen die Forsyth trouwens wel te pakken, alle havens en grensovergangen zijn gewaarschuwd. En wij hebben Hoare nodig, we hebben zijn hulp nodig om Spanje buiten de oorlog te houden, zodat de rechtmatige heersers het roer weer van het falangistische tuig kunnen overnemen.'

'Wat gaat u met ons doen?' vroeg Barbara met trillende stem.

Maestre haalde zijn schouders op. 'Voorlopig sluiten we u op. Het zou voor iedereen het makkelijkst zijn als Piper wordt neergeschoten bij een ontsnappingspoging, en als u en señor Brett omkomen bij een auto-ongeluk.'

Aranda liep naar Maestre toe, niet langer glimlachend. 'We zouden ze nu allemaal neer moeten schieten.'

Maestre schudde zijn hoofd. 'Nee. Voorlopig sluiten we ze op. Ik moet nadenken. En ik heb morgen een belangrijke bespreking. Nogmaals bedankt dat dit een dag eerder kon, Manuel. Ik had het niet graag willen missen.'

Iedereen keek om toen Barbara kreunde en in elkaar zakte op de grond.

Aranda lachte hardop. 'Die stomme hoer is flauwgevallen.' Hij gebaarde naar de jonge *civil*. 'Breng haar bij.'

De jongen knielde naast haar neer en schudde aan haar schouder. ‘Wakker worden, señorita,’ zei hij verbazend vriendelijk.

Steunend ging Barbara zitten en ze legde haar hoofd op haar knieën. Bernie wilde naar haar toe lopen, maar de *civil* gebaarde met zijn revolver dat hij moest blijven staan.

Harry, bevrijd uit Bernies greep, kwam in beweging. Langzaam wankelde hij in de richting van Sofia’s lichaam, gebogen als een oude man. De oudere *civil* richtte zijn mitrailleur op hem toen hij door de lichtbundel liep, maar Maestre stak een hand omhoog en keek toe toen Harry zich naast Sofia op zijn knieën liet vallen. Hij stak een hand uit naar haar besneeuwde haar.

‘Waarom hebt u haar vermoord?’ vroeg hij over zijn schouder aan Maestre. ‘Waarom?’

‘Ze heeft een strafbaar feit gepleegd.’ Dreigend hief hij een wijsvinger. ‘Dat tolereren we niet langer. Dit wetteloze volk moet discipline leren, en wij weten hoe dat moet. Ga terug naar de auto.’

‘Moordenaars,’ zei Harry terwijl hij Sofia’s haren streelde. ‘Móórdenaars!’

‘En dan te bedenken dat mijn dochter iets in u zag,’ snoof Maestre. ‘Een bedrieger en een schoft. Het is uw schuld dat Alfonso dood is.’

Barbara hees zich overeind aan het portier en hing er slap tegenaan, haar gezicht lijkwit. ‘Alstublieft,’ stamelde ze zacht, ‘mag ik in de auto gaan zitten? Mijn benen trillen te erg.’

‘Ze is ziek, generaal,’ zei de jonge *civil*.

Maestre knikte. Minachtend keek hij naar Barbara toen ze in de auto ging zitten. De *civil* deed het portier dicht.

‘Engelse vrouwen,’ zei Aranda hoofdschuddend tegen Bernie. ‘Geen ruggengraat.’

‘Het is een verwijfd en decadent volk,’ vulde Maestre aan. ‘Als zij de oorlog zouden winnen, konden wij afrekenen met de falangisten, maar ik betwijfel of ze ertoe in staat zijn.’

Bernie kon in de auto net de achterkant van Barbara’s hoofd zien. Harry had zich over Sofia heen gebogen, zachtjes huilend, en ook op zijn schouders lag nu een laagje sneeuw.

‘Tijd om weg te gaan,’ kondigde Maestre aan. ‘Brett!’ blafte hij naar Harry. ‘Terug naar de auto.’

Harry richtte zich op. Langzaam liep hij terug naar Bernie. Die pakte zijn

arm beet en keek naar zijn gezicht. Hij zag er vreselijk uit, ontzet en verdrietig.

Maestre gebaarde naar de jonge *civil*. ‘Ga naar onze auto en telegrafeer het bureau dat we eraan komen.’

‘Ik ben over een kwartier terug, generaal.’ De man salueerde en hij rende naar het pad, terwijl zijn collega Harry en Bernie onder schot bleef houden met de mitrailleur.

‘Generaal Maestre is speciaal uit Madrid gekomen om hier bij te kunnen zijn,’ zei Aranda gnuivend tegen Bernie. ‘We wisten natuurlijk dat je naar de kathedraal zou gaan; de koster en de kerkenraad waren van alles op de hoogte. Ik heb je de afgelopen weken in de gaten gehouden, Piper, ik weet dat je een afstraffing verwachtte nadat je had geweigerd mijn informant te worden. Ik heb een spelletje met je gespeeld. Welnu, dit is je straf,’ concludeerde hij voldaan. ‘Zal ik je nog wat vertellen? Pater Eduardo is bij de *civiles* geweest om de vermissing van twee vrouwen te melden. Hij maakte zich ongerust! Wat is die man toch een onbenul.’

Barbara was niet echt flauwgevallen, hoewel het weinig had gescheeld toen ze Sofia’s lichaam had gezien. Zo was ze op het idee gekomen om in elkaar te zakken en te vragen of ze weer in de auto mocht gaan zitten. De twee officieren stonden pal achter de auto. Waarschijnlijk hadden ze geen idee dat ze auto kon rijden, want dat konden maar heel weinig Spaanse vrouwen. In het spiegeltje volgde ze wat er buiten gebeurde, en ze dacht koortsachtig na. Toen ze de jonge *civil* weg zag lopen nam ze een besluit: het was nu of nooit. Het was een risico, maar ze moest het proberen. De kans was groot dat ze toch allemaal gedood zouden worden, en ze was niet zo ver gekomen om haar toekomst en haar leven met Bernie zonder slag of stoot op te geven. Hij mocht niet weer in hun handen vallen.

Behoedzaam stak ze haar hand uit naar het contactslot, haar blik op het spiegeltje gericht om te controleren of er niemand naar haar keek. Ze hoopte vurig dat de auto meteen zou starten, net als die ochtend; daar hing alles nu van af. Als ze snel achteruit reed, zouden Harry en Bernie, die tegen de zijkant van de auto leunden, opzij worden geduwd, en zou ze de officieren raken. Als de *civil* met de mitrailleur traag reageerde, zou ze een ruk aan het stuur kunnen geven en hem ook aan kunnen rijden. ’s Mans blik bleef strak

op Harry en Bernie gericht.

Na eerst diep ademgehaald te hebben, draaide ze aan het sleuteltje. De motor kwam brullend tot leven. Ze schakelde en trapte het gaspedaal in. Ze voelde Harry en Bernie loskomen van de auto en ze hoorde Bernies geschrokken kreet. De oudste van de twee officieren sprong opzij, maar hij verloor zijn evenwicht en viel. Niet meer dan een fractie van een seconde zag ze in het spiegeltje het woedende gezicht van de andere officier, de kampcommandant, voordat hij viel en onder de auto terechtkwam. Ze hoorde hem krijsen en ze voelde de auto hobbelen toen ze over hem heen reed.

De *civil* stond stomverbaasd te kijken, draaide zich toen opzij en bracht de zware mitrailleur omhoog. Die paar seconden gaven Barbara net genoeg tijd om een scherpe draai te maken. Het achterspatbord raakte de man hard, en de mitrailleur vloog in de lucht en ketste met een klap af tegen het dak terwijl de man tegen de grond ging. Barbara trok de handrem aan en sprong uit de auto, het pistool al in haar hand. De motor draaide nog.

Harry en Bernie krabbelden overeind. Harry was een beetje verdwaasd, maar Bernie was alert. ‘Kijk uit!’ brulde hij.

De versufte *civil* werkte zich op handen en knieën en stak zijn hand uit naar de holster met zijn pistool. Barbara aarzelde geen seconde; ze richtte de Mauser en vuurde. Het wapen knalde, braakte een steekvlam uit, en bloed spoot uit de borst van de *civil*. Hij zakte opzij en bleef roerloos liggen. Hevig geschrokken van wat ze had gedaan, stond ze naar hem te staren. Toen ze zich omdraaide zag ze Aranda liggen – hij was eveneens dood. Zijn ogen staarden ongelovig omhoog, zijn mond hing open en er liep een dun straaltje bloed over zijn kin.

‘O mijn god!’ hijgde ze.

Maestre kwam half overeind, nog enigszins versuft. Zijn pet was af gevallen, en de lokken zwart haar die hij altijd zorgvuldig over zijn kale schedel kande hingen nu aan een kant van zijn gezicht omlaag. ‘Schiet me niet dood,’ riep hij hees en bang. Hij hield zijn arm omhoog alsof hij zo kogels kon afweren. ‘Heb genade!’

Barbara voelde dat Bernie haar arm beetpakte en het pistool uit haar hand trok. Hij richtte het op Maestre. ‘Ga in de auto zitten,’ zei hij over zijn schouder tegen Barbara. ‘Met Harry. Kun je rijden?’

‘Ja.’

‘Die andere *civil* kan elk moment terugkomen,’ zei hij. ‘We moeten hier

weg.'

Maestre lag op zijn rug in het gras, steunend op zijn ellebogen. Barbara keek toe terwijl Bernie naar hem toe liep, het pistool op zijn hoofd gericht. De generaal knipperde sneeuw uit zijn ogen. Naast hem vormde Sofia's lichaam nu een witte heuvel.

Barbara verdroeg het niet om nog een schot te horen, om nog iemand te zien sterven. 'Bernie,' smeekte ze. 'Bernie, schiet hem niet dood.'

Bernie keek om, en ze zag Maestres hand naar zijn zak gaan, snel als een slang die toesloeg, om zijn wapen te trekken. 'Pas op!' gilte ze. Bernie draaide zich om en vuurde op hetzelfde moment als Maestre. Barbara zag de zijkant van Maestres hoofd uiteenspatten, het bloed, de uitpuilende hersenen, terwijl Bernie achteruitwankelde en tegen de zijkant van de auto in elkaar zakte. Ze hoorde een wilde, dierlijke kreet en ze besepte dat het haar eigen stem was.

'Bernie!'

'Verdomme!' schreeuwde hij. 'Barbara, help me in de auto.' Zijn gezicht vertrok van pijn en hij greep met een hand naar zijn dij. Bloed sijpelde tussen zijn vingers door.

Harry had het hele tafereel verward gadeslagen, maar nu kwam hij weer tot leven. 'O, jesus, nee!' kreunde hij, kijkend naar Bernie.

'Help me,' droeg ze hem op. Harry kwam in beweging, en met zijn tweeën hesen ze Bernie op de achterbank.

'Harry, rij jij alsjeblieft,' zei Barbara. 'Ik moet hem helpen. Vlug, vlug, voordat die andere *civil* terugkomt.'

Harry keek langs haar heen naar Sofia. 'Ze is dood, hè? We kunnen niets meer voor haar doen.'

'Nee. Harry, dóé het!' Ze nam zijn hoofd tussen haar handen en keek hem recht in de ogen.

Hij knipperde met zijn ogen, focuste met moeite op haar. 'Ja, ja, ik doe het.'

Bernie voelde een hevige, kloppende pijn in zijn dij. Hij kon zijn been niet bewegen, en het bloed gutste uit de wond. Barbara had haar jas uitgetrokken, en ze begon de dikke voering aan repen te scheuren. Voor hem zag hij Harry's hoofd en diens handen, stevig rond het stuur. Dikke sneeuwvlokken

wervelden rond in de luchtbundels van de koplampen.

‘Waar gaan we heen?’ vroeg hij.

‘Terug naar Madrid. De ambassade is onze enige hoop.’

‘Zullen ze geen alarm slaan als die andere *civil* ziet wat er is gebeurd? Wegversperringen opwerpen?’

‘We moeten het erop wagen. Praat nou niet meer, liefste.’ Ze noemde hem liefste, net als vroeger. Bernie glimlachte naar haar, en hij kreunde toen ze een nagelschaartje pakte en zijn broekspijp openknipte.

‘Het is een flinke wond, Bernie. Volgens mij zit de kogel vast in het bot. Ik ga je been verbinden, en in Madrid kun je naar de dokter. Probeer alsjeblieft te gaan zitten.’ Met koele, geoefende handen wond ze de repen stof rond zijn dijbeen.

Toen ze klaar was, liet hij zich achterovervallen tegen de leuning. Het kostte hem moeite om zijn ogen open te houden. Op de tast vond hij haar hand en hij kneep erin. Hij verloor het bewustzijn, en toen hij bijkwam hield Barbara nog steeds zijn hand vast. Het sneeuwde onafgebroken. Zijn been voelde verdoofd.

‘Ik wil iets tegen je zeggen, Barbara,’ zei hij. ‘Je mag het niet vergeten.’

‘Je komt er heus wel weer bovenop.’

‘Misschien niet. Dan moet je dit onthouden.’

‘Ik luister.’

‘De mensen, de gewone mensen... nu lijkt het alsof ze hebben verloren, maar op een dag wordt het volk niet meer gemanipuleerd en uitgebuit door bazen en priesters en soldaten. Op een dag zullen ze zich bevrijden en een menswaardig bestaan kunnen leiden.’

‘Ik hoor je. Maar je mág het niet opgeven.’

Hij sloot zijn ogen en zakte weer weg.

HARRY REED ZO HARD HIJ KON, STRAM ALS EEN ROBOT. HIJ PROBEERDE zich helemaal te richten op de lichtbundel van de koplampen. Alles daar buiten was inktzwart. Na een tijdje hield het op met sneeuwen, maar het wegdek was zo slecht dat hij al zijn concentratie nodig had. De hele tijd voelde hij een groot zwart gat vanbinnen, alsof hij ook was neergeschoten. Het beeld van Sofia's lichaam, schokkend terwijl kogels haar doorzeefden, kwam telkens boven, en dan ging er een steek door zijn ziel, wilde hij het uitschreeuwen van verdriet, maar hij dwong zichzelf alleen maar oog te hebben voor de weg... de weg... In het spiegeltje zag hij Barbara's zorgelijke gezicht. Bernie sliep of was bewusteloos, maar het geluid van zijn ademhaling, zwaar en zwoegend, betekende in elk geval dat hij nog leefde.

In elk dorp, in elk stadje, was hij doodsbang dat er *civiles* zouden opduiken om de auto aan te houden, maar gedurende de hele rit zag hij vrijwel geen mens.

Tegen middernacht bereikten ze de buitenwijken van Madrid, en Harry reed door de stille witte straten naar de ambassade.

‘Hoe is het met hem?’ vroeg hij aan Barbara.

‘Nog steeds bewusteloos,’ antwoordde ze zacht. ‘Hij was er al zo slecht aan toe, en hij heeft veel bloed verloren. Ik ben nog steeds bang.’ Met een hand die bruin was van het opgedroogde bloed schoof ze haar mouw omhoog om op haar horloge te kijken. ‘Dat heb je snel gedaan.’

‘Waarom zijn we niet aangehouden?’ vroeg hij nerveus.

‘Ik weet het niet. Misschien heeft die *civil* het niet snel genoeg gemeld.’

‘Hij had een radio. En de politie is zowat de enige instantie die in Spanje wél efficiënt is. Misschien wachten ze ons hier wel op, in Madrid.’ Hij keek naar haar bleke, uitgeputte gezicht in het spiegeltje. ‘Waar is het pistool?’

‘In Bernies zak. Ik moet hem verplaatsen als ik het wil pakken, en dan gaat de wond misschien weer bloeden.’

‘We hebben het misschien nodig,’ zei hij. ‘Je kunt het beter aan mij geven.’

Ze aarzelde even, maar stak toen haar hand in Bernies zak. Ze gaf het wapen aan Harry. Hij pakte het aan en legde het in zijn schoot, onderwijl een ruk gevend aan het stuur om een sputterende gazogène te ontwijken.

Eindelijk kwam de ambassade in zicht. Harry reed langs de voordeur, waar een *civil* op wacht stond, en stopte pas op de bijna verlaten parkeerplaats aan de achterkant, naast de achterdeur. Ze waren op Brits grondgebied. Op de eerste verdieping brandde licht achter het raam van de officier van dienst. Hij toeterde. Het gordijn werd opzijgeschoven en er verscheen een gezicht.

Harry keek om naar Barbara. Een veeg bloed liep over haar bleke gezicht. ‘Er komt iemand naar beneden. We moeten Bernie uit de auto halen. God nog aan toe, wat ziet hij eruit.’ Bernies ogen waren gesloten. Hij haalde onregelmatig adem, en zijn wangen leken holler dan ooit.

‘Kun je hem wakker maken?’ vroeg hij.

‘Ik weet niet of het verstandig is om hem te verplaatsen.’

‘Hij moet naar binnen. Probeer het.’

Ze kneep in Bernies schouder, eerst zachtjes, toen harder. Hij kreunde, maar bewoog niet. ‘Je moet me helpen.’

Harry stapte uit. Hij opende het achterportier en schoof zijn armen onder Bernies oksels. Hij was verbaasd hoe weinig hij woog. Barbara sjarde aan hem, en samen hielpen ze hem in een zittende houding. Bloed liep onder het noodverband door. De achterbank zat onder, net als Barbara.

Er klonk het geluid van grendels die open werden geschoven. De deur ging open, en sneeuw knerpte onder schoenzolen. Chalmers kwam naar hen toe, een magere man van in de dertig. Zelfs midden in de nacht droeg hij een formeel pak. Hij scheen met een zaklantaarn over hun gezichten, en zijn ogen werden groot bij het zien van hun bloederige kleren. ‘Goeie god, wat is dit? Wie zijn jullie?’

‘Ik ben Brett, een van de vertalers. We hebben hier een gewonde man, hij heeft medische verzorging nodig.’

Chalmers richtte de zaklamp op Bernie. ‘Jezus!’ riep hij bij het zien van het bloed op de achterbank. ‘Wat is er gebeurd? Dit is een van onze auto’s.’

Harry en Barbara sleepten Bernie naar de deur. Hij was nog steeds bewusteloos maar ademde gelukkig nog wel. Chalmers dribbelde achter hen aan.

‘Wie is die man? Heeft hij een ongeluk gehad?’

‘Hij is neergeschoten,’ legde Harry uit. ‘Hij is een Engelsman. Allemachtig, man, hou op met dat getreuzel en bel een dokter!’ Harry duwde de deur open, en ze strompelden naar het eerste het beste kantoor. Ze legden Bernie voorzichtig op de vloer, en Chalmers liep naar het bureau om de telefoon te pakken en een dokter te bellen.

‘Hoelang gaat het duren?’ vroeg Harry gespannen nadat hij had neergelegd.

‘Niet lang. Brett, wil je nu eindelijk uitleggen wat er is gebeurd?’

In gedachten zag Harry Sofia’s bebloede lichaam, en hij deed zijn ogen dicht. Chalmers keek hem verwonderd aan.

‘Bel Simon Tolhurst, alsjeblieft, Speciale Operaties. Ik moet hem spreken.’

‘Speciale Operaties?’ Chalmers fronste zijn wenkbrauwen; het reguliere personeel had niet veel op met de spionnen. Hij zocht het nummer op en gaf de hoorn aan Harry.

‘Hallo?’ zei een slaperige stem.

‘Met Harry. Het is een noodgeval. Ik ben op de ambassade met Barbara Clare en een Engelsman die is neergeschoten... Nee, niet Forsyth, een krijgsgevangene... Ja, de burgeroorlog. Hij is zwaargewond. Er is een... een ongeluk gebeurd. Maestre is dood.’

Tolhurst was verbazend snel en doortastend. Hij liet Harry weten dat hij Hillgarth en de ambassadeur zou bellen en direct naar de ambassade zou komen. ‘Blijf waar je bent,’ besloot hij. Alsof ze ergens anders naartoe konden, dacht Harry toen hij neerlegde.

Hij dacht aan Enrique en Paco, die thuis zaten te wachten en zich ongerust zouden maken omdat hij en Sofia nog niet terug waren. Dit zou het einde zijn voor Paco. ‘Ik heb nog zo gezegd dat ze niet mee moest gaan,’ mompelde hij hardop.

De dokter en Tolhurst arriveerden tegelijkertijd. De dokter was een Spanjaard van middelbare leeftijd die duidelijk nog niet helemaal wakker was. Barbara

legde hem uit wat er was gebeurd. Tolhurst keek wonderbaarlijk kalm naar de gewonde man op de vloer, het bloed op zijn been en op Barbara's kleren.

'Is dat Miss Clare?' vroeg hij zacht aan Bernie.

'Ja.'

'Wie is die man?'

'Een soldaat van de Internationale Brigade die drie jaar lang in strijd met de internationale regels is vastgehouden in een werkkamp. Het is een oude vriend van ons. We hebben gezorgd dat hij kon ontsnappen, en dat is fout gegaan.'

'Ik zie het,' zei hij droog. 'Ik wil graag dat jij en Miss Clare meegaan naar mijn kantoor.'

'Ik ben verpleegster,' protesteerde Barbara. 'Ik kan de dokter helpen.'

'Nee, señorita, het is beter dat ik dit alleen doe,' zei hij vriendelijk. Hij wikkelde het verband van Bernies been, en Harry ving een glimp op van rode pulp en een wit bot.

Barbara keek naar de wond en slikte moeizaam. 'Kunt u hem helpen?'

'Ik werk echt veel beter als ik alleen ben,' herhaalde de dokter. 'Alstublieft.'

'Kom mee, Barbara.' Harry legde een hand om haar elleboog en hielp haar overeind. Ze volgden Tolhurst de kamer uit en een donkere trap op.

Nadat Tolhurst het licht in zijn kantoor had aangedaan, gebaarde hij naar de stoelen. Ik was hier gisteren nog, dacht Harry, gisteren, in een andere tijd, een andere wereld. Sofia leefde nog.

'Vertel me nu eens precies wat er is gebeurd, Harry.' Tolhurst zat achter zijn bureau, een strenge uitdrukking op zijn mollige gezicht. 'En wat heeft dit met Maestre te maken?'

Harry vertelde hem het hele verhaal, vanaf het moment dat Barbara hem en Sofia in vertrouwen had genomen over haar plan, tot aan de gebeurtenissen van die middag en avond. Barbara zat onderuitgezakt op de stoel en ze staaarde glazig voor zich uit.

'U hebt dit allemaal gedaan zonder dat Forsyth ervan wist?' vroeg Tolhurst op een gegeven moment scherp.

'Ja,' antwoordde ze onverschillig.

Harry vertelde hem van de hinderlaag bij het veld. 'Ze hebben Sofia doodgeschoten,' zei hij, en voor het eerst brak zijn stem. 'Ik heb Maestre gevraagd waarom, en hij zei alleen dat Spanjaarden zich aan de wet moeten

houden.’

Help ons, Tolly, dacht Harry in stilte, laat ons niet in de steek. Toen hij beschreef hoe ze waren ontkomen, keek Tolhurst Barbara met grote ogen aan.

‘U hebt een man overreden en een andere doodgeschoten?’

‘Ja.’ Ze keek hem recht in de ogen. ‘Ik had geen keus.’

‘Bent u nu nog steeds gewapend?’ vroeg hij.

‘Nee. Harry heeft het.’

Tolhurst stak een hand uit. ‘Geef het maar aan mij, ouwe jongen.’

Harry deed wat hem werd gevraagd, en Tolhurst pakte het pistool van hem aan. Hij legde het in een la van zijn bureau. Hij trok een vies gezicht vanwege het bloed dat erop zat en veegde zijn vingers zorgvuldig af aan een zakdoek.

‘Dit is heel ernstig,’ zei hij. ‘Een minister is vermoord, en daar is iemand van de ambassade bij betrokken. En dat na wat Franco gisteren tegen Hoare heeft gezegd. God nog aan toe.’ Hij schudde zijn hoofd.

‘Het was geen moord,’ zei Barbara toonloos, ‘het was noodweer. Er is maar één persoon vermoord, en dat is Sofia.’

Tolhurst keek haar aan alsof ze achterlijk was, te dom om te begrijpen wat belangrijk was. Harry voelde nu ook diepe teleurstelling, boven op zijn onmetelijke verdriet. Hij had gedacht dat Tolhurst hen op de een of andere manier zou helpen, het voor hen zou opnemen. Maar wat kon hij doen?

De telefoon rinkelde, en Tolhurst nam direct op. ‘Ik kom eraan,’ zei hij kortaf voor hij de hoorn weer neerlegde. ‘De kapitein en de ambassadeur zijn er. Ik moet ze op de hoogte brengen.’ Hij stond op en vertrok.

‘Ik wil Bernie zien,’ zei Barbara tegen Harry.

‘Ik kreeg de indruk dat die dokter weet wat hij doet.’

‘Toch wil ik hem zien.’

Opeens voelde Harry boosheid opkomen. Waarom leefde zij nog, terwijl Sofia dood was? Het was heel raar, eigenlijk zouden ze elkaar moeten troosten, maar hij voelde alleen die vreselijke woede. Toen hij zich over Sofia heen had gebogen, waren haar starende ogen half geopend, net als haar mond, en hij had haar witte tanden kunnen zien, die ze op elkaar had geklemd terwijl het leven uit haar werd weggerukt. Hij knipperde met zijn ogen, probeerde het beeld te verdringen. Het gonzen was terug in zijn oor.

Zwijgend zaten ze naast elkaar. Ze moesten heel lang wachten. Nu en dan hoorden ze luide stemmen en voetstappen op de gang.

Eindelijk was het zo ver. Harry hoorde Hillgarths basstem en het schrille

geratel van de ambassadeur, en hij zette zich schrap toen de deur openging. Hillgarth droeg een pak en hij zag er even fris uit als anders. Hoare verkeerde daarentegen in een deplorabele toestand: zijn overhemd was scheef dichtgeknoopt, zijn ogen waren rood en zijn pluizige witte haar piekte alle kanten op. Hij keek woedend naar Harry, en hij verbleekte toen hij het bloed op Barbara's kleren en gezicht zag. Hij ging achter Tolhursts bureau zitten, geflankeerd door Tolhurst en Hillgarth. Het kleine kamertje was opeens overvol.

‘Bent u gewond?’ vroeg Hillgarth onverwacht vriendelijk aan Barbara.

‘Nee, ik mankeer niets. Hoe is het met Bernie?’

Hillgarth gaf geen antwoord maar draaide zijn hoofd langzaam naar Harry toe. ‘Brett, ik hoor van Simon dat je verloofde dood is.’

‘Ja, meneer. De *civiles* hebben haar neergemaaid met een machinegeweer.’

‘Ik heb met je te doen, Brett. Maar je hebt ons wel bedrogen. Waarom heb je hieraan meegewerkt?’

‘Ze hebben haar doodgeschoten met een machinegeweer,’ herhaalde hij. ‘Ze had de wet overtreden. Je moet mensen discipline bijbrengen.’

Hoare boog zich naar voren, een woedende grimas op zijn gezicht. ‘En ze willen jou ook, Brett! Voor moord! En jou!’ Hij wees op Barbara, en ze knipperde verbaasd met haar ogen. ‘Ik heb een van onze vrienden in de regering gesproken. Ze weten er alles van. Toen die *civil* terugkwam, trof hij een bloedbad aan. Zijn superieuren zijn naar El Pardo gegaan, en ze hebben de *generalísimo* wakker moeten maken, verdomme!’ tierde hij met overslaande stem. ‘Ik zou jullie aan hen uit moeten leveren, dan kunnen ze jullie tegen de muur zetten! Er is een *miníster* doodgeschoten!’

‘Dat heeft die andere man gedaan, Piper,’ zei Hillgarth kalm. ‘Ze zitten echt niet op Brett en Miss Clare te wachten, Sam. Franco kan op dit moment geen diplomatieke rel gebruiken. Denk nou even na: ze hadden de auto onderweg aan kunnen houden, maar ze hebben hen hierheen laten komen.’

Hoare keek nog steeds naar Harry. Door een tic in zijn wang bleef zijn ene oog spastisch knipperen. ‘Ik zou je aan kunnen klagen wegens hoogverraad, jongeman, en dan ga je thuis voor de rest van je leven de cel in!’ Hij haalde een hand door zijn haar. ‘Ik had onderkoning van India moeten zijn, Winston had het me beloofd! En in plaats daarvan zit ik hier, met idioten en gekken om me heen, en moet ik deze púinhoop op zien te lossen! Daar zal die nieuwe

man voor Spanje in Londen blij mee zijn, die... die... hoe heet hij...'

'Philby,' zei Hillgarth. 'Kim Philby.'

'Die Philby valt met zijn neus in de boter! En reken maar dat ik de schuld krijg!'

'Het valt allemaal wel mee, Sam,' suste Hillgarth.

'Het valt níét mee!'

'Kunt u me alstublieft vertellen hoe het met Bernie is?' vroeg Barbara zacht. 'De man die we mee hebben genomen uit Cuenca?'

'De dokter laat hem naar het ziekenhuis overbrengen, hij heeft een bloedtransfusie nodig,' blafte Hoare ongeduldig. 'Laten we hopen dat ze er de apparatuur voor hebben, want ik verdom het om hem naar een privékliniek te sturen. Het schijnt dat er een of andere zenuw is beschadigd, dus misschien kan hij zijn linkerbeen nooit meer gebruiken. En als hij het niet haalt,' vervolgde hij, 'dan haal ik opgelucht adem. Een ernstig diplomatiek incident vanwege een stupide rooie terrorist! Gelukkig hoeven we ons om die andere geen zorgen meer te maken, die Spaanse. Opgeruimd staat netjes.'

Barbara viel achterover tegen de leuning van haar stoel, alsof ze een klap had gehad. Er gleed een triomfantelijke uitdrukking over Hoares gezicht, en voor Harry was het de druppel. Alle pijn en verdriet en woede welden in hem op, en met een kreet stortte hij zich over het bureau heen op Hoare en legde hij zijn handen rond de magere nek. Knijpen in die droge huid, het dichtdrukken van de luchtpijp, vulde hem met een enorm gevoel van bevrijding. Hoare liep rood aan, en zijn mond ging open. Harry keek recht in de keel van de ambassadeur, Zijne Majesteits speciale gezant in Spanje. Hoare fladderde krachteloos met zijn armen om Harry weg te duwen.

Toen hoorde hij Barbara 'Kijk uit!' roepen en voelde hij een verpletterende klap in zijn nek. De klap verdoofde hem en zijn handen verslaptten. Versuft keek hij om, en hij zag Tolhurst staan, Tolhurst die hem had geslagen en hem nu met opvallende kracht van het bureau sleurde. Hoare hing naar achteren op zijn stoel, kokhalzend en hoestend, met twee vurige rode plekken in zijn hals.

Harry voelde zich duizelig. Zijn knieën knikten, en terwijl hij op de grond viel, ving hij een glimp op van een merkwaardige uitdrukking op Hillgarths gezicht, bijna bewonderend. Voor hem is het allemaal één groot avontuur, dacht Harry vlak voordat hij het bewustzijn verloor.

EPILOOG

Croydon, mei 1947

DE SCHOOL STOND IN EEN RUSTIGE VILLAWIJK MET LOMMERRIJKE straten. Barbara liep erheen in het lentezonnetje, een aktetas met de papieren voor de werkbepreking van die middag over haar schouder. Zelfs in deze buitenwijk waren nog littekens zichtbaar: met gras en onkruid overwoekerde bomkraters.

Ze hoorde de school al voordat ze het gebouw zag, een kakofonie van jongensstemmen. Ze liep langs een hoge stenen muur totdat ze bij de poort was, met een groot bord erboven waarop in zwarte letters, onder een wapenschild, de naam van de school stond: HAVERSTOCK SCHOOL. Op het schoolplein voor het indrukwekkende victoriaanse gebouw speelden tientallen rumoerige jongens. Ze droegen zwart met wit gestreepte blazers en petjes met het wapen van de school. Zo'n wapen van een school was alleen maar voor de sier, had Bernie haar eens verteld, alleen aristocraten mochten een wapen voeren.

De jongens negeerden haar volkomen toen ze tussen hen door naar de voordeur laveerde. Ze riepen naar elkaar met het bekakte accent van de sociale elite. Barbara vroeg zich af hoe het zou zijn om deze kinderen les te geven.

Ze kwam binnen in een statige hal met een balken plafond en een podium tegen een van de muren. Wat een verschil met de gemeenteschool waar ze zelf op had gezeten, hoewel de vage geur van desinfectans hetzelfde was. Aan een kant van het podium hing een nieuwe koperen gedenkplaat voor de gevallen uit de laatste oorlog. De lijst namen was korter dan die op de gedenkplaat aan de andere kant, voor de slachtoffers uit 1914-1918, maar

lang genoeg.

Harry had in zijn brief beschreven waar zijn lokaal was, en ze liep erheen door een lange, verlaten gang; kennelijk was iedereen buiten in de zon. Door het raampje in de deur zag ze hem zitten, achter zijn bureau. Ze klopte en ging naar binnen.

Hij stond glimlachend op. 'Barbara, wat fijn om je te zien.' Hij droeg een tweed jasje met elleboogstukken, als een typische schoolmeester, en was kilo's aangekomen, hij had zelfs een onderkin. Er liepen grijze strepen door zijn zwarte haar; net als zij was hij bijna veertig nu.

Ze gaf hem een hand. 'Hallo, Harry. Jeetje, wat is het lang geleden.'

'Bijna een jaar,' beaamde hij. 'Te lang.'

Ze keek om zich heen in het lokaal. Er hing een poster van de Eiffeltoren, en een kaart met Franse onregelmatige werkwoorden. 'Dus hier werk je.'

'Ja, dit is het domein van de leraar Frans. Ik ben niet erg populair, vrees ik,' voegde hij eraan toe. 'Kom, laten we gaan lunchen. Er is een gezellige pub hier niet ver vandaan.'

Ze verlieten het schoolgebouw en liepen naar de pub. De Japanse sierkers stond in bloei. Een warm briesje blies een wolk van lichtroze blaadjes door de straat, en Barbara moest aan de sneeuw in Spanje denken.

'Geef je ook Spaans?' vroeg ze.

'Nee, alleen Frans. Er is geen vraag naar Spaans.' Hij gebaarde naar de aktetas over haar schouder. 'Jij bent tegenwoordig de Spaanse expert. Wat is het precies voor ontmoeting op vliegveld Croydon?'

'O, een stel Argentijnse zakenlieden. Ze reizen mee in het kielzog van Eva Peróns Europese handelsmissie en ze willen hier contacten leggen. Ingeblikte vleesproducten, niet bepaald interessant.'

Na hun terugkeer naar Engeland in 1940 had Barbara werk gevonden als tolk en vertaler Spaans. Het geld was hard nodig geweest tijdens Bernies lange herstelperiode. De artsen hadden gezegd dat hij nooit meer normaal zou kunnen lopen, maar met zijn ijzeren doorzettingsvermogen had hij bewezen dat die diagnose niet klopte. Toen ze eind 1941 waren getrouwd, was hij zonder krukken door het middenpad gelopen, zelfs zonder te hinken, ondanks de kogel in het bot van zijn dijbeen. Dat verzachtte haar schuldgevoel, want ze wist dat als zij niet naar hem had geroepen, daar op dat besneeuwde veld, Maestre nooit de kans had gehad om een wapen te trekken.

'Werk je nog steeds met vluchtelingen?' vroeg Harry.

‘Ja. Tegenwoordig zijn het bijna alleen nog maar intellectuelen, het verzet is vrijwel gebroken. Op dit moment geef ik een schrijver uit Madrid Engelse les.’ Ze zweeg even. ‘Heb je nog iets van Enrique en Paco gehoord?’

‘Verleden maand kreeg ik een brief van Enrique,’ zei Harry met een glimlach. ‘Ik hoor tegenwoordig niet meer zo vaak van ze. Paco werkt inmiddels als landarbeider voor een plaatselijke boer.’

‘Hoe oud is hij nu?’

‘Zestien. Ik had nooit gedacht dat hij het zou redden, maar gelukkig gaat het goed. Enrique schreef dat hij nog steeds weinig praat, maar hij geniet van zijn werk.’

‘Enrique is zijn redding geweest.’

‘Ja.’

Na het bloedbad waren Barbara, Bernie en Harry op het eerste het beste vliegtuig naar Engeland gezet. Zodra ze terug waren in Engeland had Harry Enrique geschreven; hij wist zelfs niet of Sofia’s broer te horen had gekregen wat er met haar was gebeurd. Een paar weken later kreeg hij een brief uit Asturias, in het noorden van Spanje. Nadat de *guardias* bij hem thuis waren gekomen om te vertellen dat Sofia dood was, had Enrique nog diezelfde nacht zijn koffers gepakt en was hij met Paco naar het station gegaan om de trein naar het noorden te nemen. Daar had hij een beroep gedaan op familie, met een kleine boerderij in de buurt van Palencia. Zij hadden hem en Paco liefdevol opgevangen, en ze waren er gebleven. Harry stuurde hun regelmatig geld. Ze leefden er van de hand in de tand, maar Enrique schreef dat de rust op het platteland Paco goed deed. Dankzij Enrique was Paco niet in een weeshuis beland, zoals Carmela Mera. Carmela moest nu tegen de twintig zijn, bedacht Barbara. Als ze tenminste nog leefde. Het was een van de dingen waar ze liever niet aan dacht.

‘Het is zonde om je Spaans vaarwel te zeggen,’ zei ze tegen Harry.

‘Ik vind het eigenlijk wel best om alleen Frans te geven,’ bekende hij. ‘Toen ze me niet terug wilden in Cambridge heb ik me bij veel dingen neer moeten leggen.’

‘Dat was zo oneerlijk.’

‘Hoares wraak,’ concludeerde hij bitter. ‘Destijds zaten ze te springen om docenten.’

‘Helemaal waar. En ze hebben Bernie op alle mogelijke manieren tegengewerkt toen hij de waarheid over de Spaanse werkkampen boven tafel

probeerde te krijgen.’

‘Dat was naïef van hem. Hij had kunnen weten dat ze daar van hogerhand een stokje voor zouden steken.’

‘Heb je overwogen het zelf een keer te proberen? Het is nu bijna zeven jaar geleden.’ Ze aarzelde. ‘Ik krijg de indruk dat ik niet langer in de gaten word gehouden.’ Tot vele jaren na haar terugkeer had ze haar post geopend aangetroffen, opengescheurd en weer dichtgeplakt, en soms had ze vreemde geluiden gehoord als ze aan de telefoon was.

‘Volgens Will kom je er nooit meer van af als je eenmaal op de zwarte lijst staat.’ Hij zweeg even. ‘Bovendien ben ik helemaal niet ongelukkig op Haverstock.’

‘Weet je wat ik me soms afvraag?’

‘Nou?’

‘Ik moest eraan denken door de nieuwe gedenkplaat op jouw school. Ik vraag me af of Bernies naam op de gedenkplaat in Rookwood staat.’

Bernie was opgeroepen in 1943, nadat hij medisch gezond was verklaard. Met al zijn verwondingen uit het verleden had hij waarschijnlijk vrijstelling kunnen krijgen, maar hij had het niet geprobeerd, hij wilde weer tegen het fascisme vechten. Hij was op D-day gesneuveld, 6 juni 1944, neergeschoten op het strand van Juno. In de auto onderweg naar Madrid had hij tegen Barbara gezegd dat hij nooit meer bij haar weg zou gaan, maar hij had geen woord gehouden. Nu zag ze in dat een man zoals hij, in dat tumultueuze tijdsgewricht, altijd ten strijde zou trekken. Toch verlangde ze nog steeds naar hem, en naar het kind dat ze nooit hadden gehad.

‘Heb je gezien dat Hoare zijn memoires heeft gepubliceerd?’ vroeg Harry.

‘Echt waar?’

‘Graaf Templewood,’ schamperde Harry, ‘speciaal gezant in Spanje. Hij beweert dat hij persoonlijk heeft voorkomen dat Franco bij de oorlog betrokken is geraakt. Hillgarth wordt uiteraard niet genoemd. Memoires van een roze rat.’

Ze waren bij de pub, die vol zat met zakenmensen. Harry knikte naar een paar mensen bij de bar toen hij Barbara meenam naar een tafeltje.

‘Het eten is niet slecht,’ zei hij. ‘Hoe laat moet je op het vliegveld zijn?’

‘Om vier uur pas. Zeeën van tijd.’

Ze bestelden *steak and kidney pudding*, die veel te gaar en te vet was. Harry leek het niet erg te vinden.

‘Houdt het werk je een beetje bezig?’

‘Ja, mijn werk en de vluchtelingen.’

‘Wat doe jij tegenwoordig, afgezien van lesgeven?’ Ze zag dat hij zich lelijk had gesneden bij het scheren. ‘Je had toch verkering met een docente?’

‘Ach, dat is niets geworden,’ antwoordde hij schouderophalend. ‘Ik werk, en verder is mijn leven gewoon heel saai.’

‘Mijn leven draait ook om werk. En de vluchtelingen. Misschien ga ik proberen om mijn doctoraal Spaans te halen.’

‘Goed plan,’ zei Harry enthousiast. ‘Voor jou is het waarschijnlijk een fluitje van een cent.’

‘Ik zal mijn werk met de vluchtelingen dan wel moeten beperken. Weet je,’ vervolgde ze lachend, ‘ik ben toch zo’n vrijgezelle wereldverbeteraar geworden, als ik vroeger altijd dacht.’

‘We hebben in elk geval herinneringen,’ zei Harry, maar met een sombere blik in zijn ogen. ‘Ik overweeg mijn kamer op te zeggen en in te gaan wonen op de school. Wills zoon, Ronnie, zit nu op Haverstock. Uiteindelijk konden ze Rookwood niet betalen. Het is een slim joch, lijkt op zijn vader.’

‘Zitten Will en Muriel nog steeds in Italië?’

‘Ja. Ik mis Will, vooral sinds de dood van mijn oom,’ bekende hij. ‘Muriel vindt het er vreselijk, te heet en te stoffig. Ze zou veel liever in Parijs willen wonen.’

Barbara prikte lusteloos in het smerige eten. ‘Als je op de school gaat wonen, raak je dan niet... een beetje afgesneden van de wereld?’

‘Wat is er zo geweldig aan de wereld? Ik werk op die school, dus dan kan ik er net zo goed ook gaan wonen. Lesgeven is soms een beetje saai, maar ik ben het gewend. En af en toe kun je een jongen helpen, dat maakt het de moeite waard.’

‘Bernie zei altijd dat particuliere scholen een gesloten wereld zijn. Een bevoorrechte wereld.’

‘Ik weet het. Sofia zou er ook geen goed woord voor over hebben gehad.’

‘Dat is waar, maar dat bedoelde ik niet. Je was boos toen we terugkwamen uit Spanje, je wilde dingen dóén. Nu ben je... hoe zal ik het zeggen... in jezelf gekeerd.’

‘Wat valt er nou te doen?’ Weer dat bittere glimlachje. ‘Wat hebben jij en ik kunnen doen?’

‘Ik help in elk geval vluchtelingen. Toen ik net terug was, heb ik

overwogen om politiek actief te worden naar aanleiding van... van iets wat Bernie in de auto tegen me zei.’ In gedachten hoorde ze opnieuw zijn woorden, en ze slaakte een zucht. ‘Hij had zijn lidmaatschap van de Communistische Partij opgezegd. Hij was gedesillusioneerd geraakt, maar zijn principes bleven hetzelfde. Jammer genoeg kunnen we niets veranderen aan de situatie in Spanje. Maar hier gaat het tenminste iets beter nu Labour in de regering zit.’

Harry trok een gezicht. ‘Is dat zo? Wie bezat alles voor de oorlog? De mensen die naar scholen als Haverstock gingen. En wie bezit nu alles? Er is niets veranderd.’

‘Waarom blijf je er dan?’ Opeens was ze boos op hem, zoals hij daar stoïcijns het weerzinwekkende eten naar binnen werkte, nu al een stoffige oude vrijgezel.

‘Omdat je niets werkelijk kunt veranderen,’ zei hij vermoeid. ‘Ze zijn te sterk, uiteindelijk verslaan ze je.’

‘Dat weiger ik te geloven. Je moet vechten.’

‘Ik heb verloren,’ zei hij alleen maar.

Ze praatten weinig gedurende de rest van de lunch. Harry verontschuldigde zich omdat hij haar niet naar de bus kon brengen – hij moest lesgeven. Ze gaven elkaar een hand en beloofden elkaar nog een keer te zien, maar op de een of andere manier wist Barbara dat het niet zou gebeuren, dat dit de laatste keer was geweest. Waarschijnlijk praatten ze allebei alleen maar over Bernie en Sofia als ze elkaar zagen, en dat deed met het verstrijken van de jaren meer pijn, niet minder. In de bus voelde ze tranen prikken in haar ogen, maar die knipperde ze weg. Ze opende haar tas en probeerde zich te concentreren op de gegevens over de mensen die ze ging ontmoeten, hun namen en de bedrijven die ze vertegenwoordigden. Señor Gomes, señor Barrancas, señor Grazziani. Veel Argentijnen hadden Italiaanse namen; immigranten, nam ze aan.

Op het vliegveld werd ze opgewacht door een vertegenwoordiger van de Londense Kamer van Koophandel, een lange, hoffelijke man met een stropdas van de Guards, die zich voorstelde als Gore-Brown. Hij was in gezelschap van minstens zes zakenlieden.

‘Jeetje,’ zei ze, ‘ik wist niet dat uw groep zo groot zou zijn. En er zijn vier

Argentijnen. Ik kan niet voor iedereen tegelijk tolken.'

'Ik heb begrepen dat een of twee van de Argentijnen Engels spreken.'

'Nou, we zien wel hoe het gaat,' zei ze opgewekt. Met mannen zoals deze probeerde ze altijd zo zelfverzekerd mogelijk over te komen. Ze hoopte dat ze geen problemen zou hebben met het moeilijke, lispelende Argentijnse accent.

'Het toestel gaat zo landen,' zei Gore-Brown. 'We zouden naar boven kunnen gaan om te kijken.'

'Goed plan,' zei een van de zakenmannen. 'Ik heb nog nooit een vliegtuig zien landen.'

'Dan hebt u duidelijk niet bij de RAF gezeten,' merkte een man met een enorme walrusnor op.

'Vijf jaar op de slagschepen, ouwe jongen. Ik heb er een paar neergeschoten, maar ik heb er nooit een zien landen.'

Lachend beklom de groep de trap naar de vertrekhal, waar ze door een groot raam uitzicht hadden op de start- en landingsbanen.

'Daar komt het vliegtuig aan,' zei de marineman, en Barbara zag een klein tweemotorig vliegtuigje landen.

'Er zit een zekere Barrancas in die groep,' zei Gore-Brown tegen Barbara. 'Zorg alstublieft dat ik straks naast hem zit. Ik verwacht dat ik goede zaken met hem kan doen. Vlees is hier nog steeds schaars.'

Het vliegtuigje was naar het hoofdgebouw getaxied en tot stilstand gekomen. Een paar mannen in overalls reden een trap naar de deur. Even later kwam een klein groepje mannen uit het toestel naar buiten. Ze hadden allemaal zongebruinde gezichten, en ze droegen hoeden en dikke overjassen. Engeland was waarschijnlijk erg koud voor hen, bedacht Barbara.

Ze kneep haar ogen halfdicht, en ze schoof haar bril omhoog. De laatste man van de groep kwam haar vaag bekend voor. Hij bleef een eindje achter, keek om zich heen alsof hij zijn omgeving fascinerend vond. Ze liep naar het raam en tuurde naar buiten.

Gore-Brown kwam naast haar staan. 'Die laatste man, dat is Barrancas. Ze hebben me een foto gestuurd. Hij schijnt Engels te spreken.'

In werkelijkheid heette hij helemaal geen Barrancas, wist Barbara. Ze herkende dat stevige postuur, dikker nu, de schouders een beetje gebogen, het harde gezicht, het Clark Gable-snorretje. Ze zag Sandy Forsyth hun kant op komen, glimlachend als een nieuwsgierige schooljongen toen hij zijn gezicht

optilde naar het Engelse lentesonnetje.

HISTORISCH PERSPECTIEF

BIJNA DRIEKWART EEUW NA DATO IS DE SPAANSE BURGEROORLOG nog steeds controversieel.

In het begin van de twintigste eeuw werd de oligarchische monarchie in Spanje geconfronteerd met toenemend verzet van republikeinse hervormers, Catalaanse en Baskische voorstanders van afscheiding, en vooral van de verarmde werkende klasse, zowel in de steden als op het platteland. Een cyclus van verzet en onderdrukking voedde de klassenstrijd en de polarisatie op een manier die uniek was in Europa, met uitzondering van Rusland.

In 1931 deed koning Alfonso XIII afstand van de troon en werd de Tweede Republiek uitgeroepen. De ene na de andere krachteloze regering volgde elkaar op, van liberaal-socialistisch tot conservatief, totdat in 1936 een radicaal linkse coalitie werd gekozen. Het gewone volk nam de zaak in eigen hand, bezette landgoederen en nam de lokale instellingen over.

Of de volksfrontregering uiteindelijk succesvol zou zijn geweest zullen we nooit weten, want in 1936 vond de gevreesde militaire opstand plaats, onder leiding van conservatieve krachten, en met enorme financiële steun van Juan March. De aanvankelijke coup mislukte aangezien veel legerofficieren trouw bleven aan de democratisch gekozen regering, en in de grote steden werd de opstand neergeslagen. De opstandelingen hadden slechts een derde van het Spaanse vasteland in handen, en geen van de industriële regio's.

Mogelijk zou de hele opstand zonder internationale steun zijn mislukt, maar Hitler en Mussolini stuurden generaal Franco direct vliegtuigen, zodat hij elitetroepen uit de Spaanse kolonie Marokko kon laten overvliegen om deel te nemen aan de mars op Madrid.

Intussen zette de conservatieve Engelse regering Frankrijk onder druk om de republiek geen hulp te verlenen en de grens dicht te gooien. Het gevolg hiervan was dat de republiek zich gedwongen zag om hulp te aanvaarden van

de enige grootmacht die bereid was hen te helpen: de Sovjet-Unie. De republikeinse zone werd afhankelijk van Stalin en zijn 'adviseurs,' die niet alleen diens systeem van terreur invoerden, maar ook wapens. In Spanje leeft nog steeds de mythe, in gang gezet door het Franco-regime, dat het leger in opstand is gekomen om een communistische coup te voorkomen, maar voor 1936 was de Spaanse Communistische Partij verwaarloosbaar klein, en republikeinen, socialisten en anarchisten waren traditiegetrouw anti-autoritair. Het feit dat de communisten toch aan de macht kwamen, was een direct resultaat van de Britse druk op Frankrijk om buiten het conflict te blijven.

Er volgde een bloedige burgeroorlog, die drie jaar duurde en desastreus was voor Spanje. Naar schatting 250.000 mensen kwamen om in de strijd, en nog eens 200.000 tijdens het schrikbewind dat beide partijen voerden, waar vaak apolitieke mensen met 'verdachte banden' het slachtoffer van werden omdat ze toevallig aan de verkeerde kant van de linies terecht waren gekomen.

Toen de oorlog in april 1939 met Franco's overwinning werd beëindigd volgde er geen verzoening. Integendeel, de executies en verdwijningen gingen onverminderd door in het kader van Franco's waanidee om Spanje te 'zuiveren'. De jaren na 1940 waren voor de Spanjaarden een even grote nachtmerrie als die van de burgeroorlog. Verschillende factoren waren daar de oorzaak van: door de droogte mislukten de oogsten, veel van de infrastructuur was tijdens de oorlog vernietigd, Franco voerde een fascistische economische politiek in zijn streven naar autarkie, en het distributiesysteem was chaotisch en corrupt. Franco fantaseerde over oplossingen, zoals gigantische goudreserves en het produceren van olie uit gras.

Van het begin af aan was het Franco-regime verdeeld tussen fascisten van de Falange, waarvan de gewapende bendes Franco hadden gesteund tijdens de burgeroorlog, de enige politieke partij die destijds in Spanje werd toegestaan, en de monarchisten, traditioneel Spaanse conservatieven. De monarchisten waren vaak pro-Engels en anti-Duits, maar het Engeland dat zij bewonderden was dat van de aristocratische landgoederen; ze minachtten de falangisten als zijnde 'ordinair', en hadden zo mogelijk nog minder sympathie voor de beproevingen van de gewone Spanjaarden dan de falangisten. Gedurende de burgeroorlog waren ze niet minder gewelddadig.

Zelf stond Franco ergens in het midden. Hij was een geslepen politicus en zijn vermogen om de verschillende facties tegen elkaar uit te spelen heeft hem veertig jaar in het zadel gehouden. Na de nederlaag van Hitler-Duitsland heeft de Falange echter altijd een ondergeschikte rol gespeeld in zijn coalitie.

Franco's grootste dilemma tussen 1939 en 1940 was deelname aan de oorlog aan Hitlers kant, zoals de Falange wilde. Franco droomde intussen van een Spaans-Afrikaans rijk, met inbegrip van de koloniën van het verslagen Frankrijk, maar de monarchisten wilden neutraal blijven. Zij vonden het een riskante onderneming om aan de oorlog deel te nemen, en ze vreesden bovendien dat de falangisten hun macht zouden consolideren. Franco's positie was uiteindelijk pragmatisch. Hij was de zoon van een marineofficier en hij kende daardoor als geen ander de macht van de Britse marine, die de doorvoer van goederen naar Spanje door middel van de blokkade volledig beheerste. Vandaar dat hij alleen aan de oorlog kon deelnemen als Engeland was verslagen. In juni 1940 zag het ernaar uit dat dit zou gebeuren en zocht hij toenadering tot Hitler, die echter behoedzaam reageerde. In de herfst van 1940, toen Hitler Franco alleen als bondgenoot wilde om Gibraltar in te kunnen nemen, had Duitsland in de Slag om Engeland het onderspit gedolven, en besepte Franco dat Engeland verre van verslagen was.

De ontmoeting tussen Hitler en Franco op de Spaans-Franse grens in oktober 1940 blijft omstreden. Verdedigers van Franco beweren dat Spanje alleen dankzij zijn handige diplomatie neutraal kon blijven, terwijl zijn tegenstanders volhouden dat hij wel aan de oorlog zou hebben deelgenomen als de voorwaarden in zijn kraam te pas waren gekomen. Ik denk dat het laatste standpunt het juiste is, maar in de herfst van 1940 had Hitler eenvoudigweg niet de middelen om het door de Britse marine geblokkeerde Spanje van de hongerdood te redden en een dreigende nieuwe revolutie af te wenden. Franco's aanhoudende verzoeken om hulp hadden tot gevolg dat de Führer na zijn ontmoeting met Franco in Hendaye met een gevoel van diepe minachting huiswaarts keerde. De onderhandelingen tussen Franco en de Asmogendheden werden hierna nog wel voortgezet, maar dankzij de niet-aflatende blokkade van de Royal Navy was de kans dat Spanje aan de oorlog zou deelnemen geminimaliseerd.

In mei 1940 ontsloeg Winston Churchill, premier van het Britse

oorlogskabinet, de conservatieve sir Samuel Hoare als minister van Buitenlandse Zaken en stuurde hij hem als speciaal gezant naar Spanje, met als opdracht Spanje buiten de oorlog te houden. Hoare, al minister sinds 1931, was ijdel en arrogant, teleurgesteld dat hij niet tot onderkoning van India werd benoemd, maar een geslepen politicus die bekendstond om zijn onderhandelingskwaliteiten. Churchill mocht hem niet én vertrouwde hem niet, dus het zou kunnen dat hij zijn vriend Alan Hillgarth als hoofd geheime operaties (waaronder het omkopen van potentiële monarchistische bondgenoten) naar Spanje heeft gestuurd omdat deze dan tevens een oogje op Hoare kon houden. In elk geval staat vast dat Hillgarth rechtstreeks bij Churchill verantwoording aflegde.

Gedurende de herfst en winter van 1940 tot 1941 volgde Hoare een voorspelbaar pad. Franco en diens belangrijkste minister, de profalangistische Serrano Suñer, behandelden hem als een vod, maar het lukte hem om een vertrouwensrelatie op te bouwen met de monarchisten en belangrijke informatie van hen los te krijgen. Afgezien van de omkoping wilde hij geen spionageactiviteiten toestaan – geen geheim agenten die Europa ‘in lichterlaaie’ zetten – en hij ging niet in op verzoeken van de linkse ondergrondse, met als argument dat Franco het rechtmatige staatshoofd was en Engeland al zijn inspanningen op diens regering diende te richten. In mijn ogen was dat een zwak argument: met de dreiging van steun aan de oppositie zouden de Britten meer gewicht in de schaal hebben kunnen leggen. Net als veel Britse conservatieven sympathiseerde Hoare evenwel met de aristocratische, antirevolutionaire monarchisten. Hoare pleitte met succes voor het op afstand houden van de linkse oppositie, waarmee hij de basis legde voor de naoorlogse politiek van de geallieerden om Franco's regime in het zadel te houden.

Naarmate de oorlog vorderde ging Hoare echter anders tegen de zaak aan kijken, en tegen de tijd dat zijn ambassadeursschap in 1944 eindigde, was hij er fel op tegen om Franco te laten zitten en stelde hij economische sancties voor. Maar Churchills denken was juist in tegenovergestelde richting gegaan, en hij was Franco gaan zien als een bolwerk tegen het communisme. Churchills standpunt was uiteindelijk doorslaggevend, ondanks Hoares tegenwerpingen, en Franco bleef aan de macht.

Ik heb de karakters van Hoare en Hillgarth op mijn eigen wijze geïnterpreteerd; ik ben daarin misschien hardvochtig geweest, maar volgens

mij klopt het beeld wel met de bekende feiten. Alle andere Britse en Spaanse personages zijn fictief, afgezien van enkele belangrijke figuren uit de Spaanse historie in die jaren: Azaña, de bizarre Millán Astray, en uiteraard Franco zelf.

Ik heb een grimmig beeld van Spanje in 1940 geschetst, maar dat is grotendeels gebaseerd op verslagen van mensen die er zelf getuige van zijn geweest. Het kamp buiten Cuenca is fictief, maar er waren vele echte werkkampen. De manier waarop ik de Spaanse Kerk afschilder is in mijn ogen niet onrechtvaardig; de geestelijkheid stelde zich vierkant op achter de politiek van een gewelddadig regime, en priesters met een bezwaard geweten, zoals pater Eduardo, waren volgens mij eerder uitzondering dan regel.

Generaal Franco's archaïsche beeld van een autoritair en katholiek Spanje stierf tegelijk met hem, in 1975. De Spanjaarden keerden zijn erfenis onmiddellijk de rug toe en omarmden de democratie. Het verleden werd vergeten met het *pacto de olvido*, het pact om te vergeten. Dat was misschien de prijs voor een vreedzame overgang naar de democratie. Nu pas komt daar verandering in. Spaanse historici verdiepen zich weer in de beginjaren van het Franco-regime, en er worden tal van nieuwe gruwelverhalen aan het licht gebracht die ons eraan herinneren wat de gewone Spanjaarden hebben meegemaakt, niet alleen tijdens de burgeroorlog maar ook daarna.

Ik heb historische data zo nauwgezet mogelijk verweven met mijn verhaal. Twee keer ben ik daarvan afgeweken in het belang van de plot: ik heb Himmlers bezoek aan Madrid enkele dagen eerder laten plaatsvinden, terwijl ik de oprichting van *La Barraca* juist naar later heb verplaatst, naar 1931. Verder heb ik verzonnen dat Franco aanwezig was bij de première van Rodrigo's *Concierto de Aranjuez*, die in werkelijkheid in Barcelona plaatsvond.

DANKWOORD

Veel dank aan een aantal vrienden die het manuscript van *Winter in Madrid* hebben gelezen en met mij hebben gediscussieerd over de heikele politieke, historische en culturele kwesties die ik in dit boek in een nieuw daglicht plaats. Dank aan Roz Brody, Emily Furman, Mike Holmes, Caroline Hume, Jan King, Tony Macaulay, Charles Penny, Mari Roberts voor haar redactiewerk, en William Shaw, en voorts vooral aan mijn agent Antony Topping en mijn editor Maria Rejt van Macmillan. Will Stone wil ik graag bedanken voor zijn hulp met de research aangaande een kritiek knelpunt. Frankie Lawrence is zoals altijd onmisbaar geweest voor haar tikwerk en het spotten van een aantal blunders.

SELECTE BIBLIOGRAFIE

Er zijn in het Engels veel boeken verschenen over de Spaanse Burgeroorlog en het ontstaan ervan. Zelfs na meer dan zestig jaar vind ik *The Spanish Labyrinth* (Cambridge 1943) van Gerald Brenan nog steeds het beste werk over de oorsprong van de oorlog. Antony Beevers *The Spanish Civil War* (Cassell 1982) is de meest toegankelijke inleiding tot de oorlog zelf.

Denis Smyth' *Diplomacy and the Strategy of Survival: British Policy and Franco's Spain 1940-'41* (Cambridge UP 1986) is het meest toonaangevende wetenschappelijke verslag van die periode, hoewel ik van mening ben dat het belang van de culturele affiniteit tussen de Spaanse monarchisten en de Britse heersende klasse wordt onderschat. Paul Prestons monumentale biografie *Franco* (Harper-Collins 1993) geeft eveneens een goed beeld van de buitenlandse politiek van het Franco-regime in oorlogstijd, hoewel een beschrijving van het leven van de gewone man vreemd genoeg ontbreekt. Hoares verslag van zijn ambassadeurschap, geschreven nadat hij Viscount Templewood was geworden, *Ambassador on Special Mission* (Londen 1947), is vanuit eigenbelang geschreven en zijn verslag van de gebeurtenissen in de periode 1940-'41 is onbetrouwbaar (waarbij opgemerkt moet worden dat hij destijds over veel aspecten moest zwijgen, zoals bijvoorbeeld het omkopen van ministers), maar het laat goed zien hoe hij zich in de loop van de oorlog tot een uitgesproken tegenstander van Franco heeft ontwikkeld. *Churchill and Spain* (Routledge 2005) van Richard Wigg werpt een interessant nieuw licht op Churchills én Hoares volte-face ten opzichte van Spanje. Door Phillip Knightleys *Philby, KGB Masterspy* (Londen 1978) kreeg ik inzicht in de wereld van de spionage in oorlogstijd. Miss Maxse heeft echt bestaan; zij voerde in het St. Ermin's Hotel een gesprek met Philby nadat deze zich bij de Geheime Dienst als kandidaat had aangemeld. Caroline Moorhead beschrijft op een levendige en realistische manier de geschiedenis van het Rode Kruis

in haar werk *Dunant's Dream* (Harper-Collins 1998). Het artikel 'Psychologie in Franco's concentratiekampen' (*Psychology in Spain*, 1997, vol. 1, nr. 1, pagina 3-9), geschreven door J. Bandrés en R. Llavona, is een huiveringwekkend verslag van misbruik van de psychiatrie. Voor details over de fraude met de goudmijn heb ik geput uit het verhaal over een nog opmerkelijker moderne fraude, door V. Danielson en J. White beschreven in hun boek *Bre-X: Gold Today, Gone Tomorrow* (Canada 1997).

Ik noem hier twee contemporaine verslagen van de Slag aan de Jarama. In *English Captain* (Londen 1939) vertelt Tom Wintringham het verhaal vanuit het ijzige standpunt van een elitaire stalinist, terwijl Jason Gurney in *Crusade in Spain* (Londen 1974) de invalshoek van een toegewijde maar later gedesillusioneerde vrijwilliger laat zien.

Voor bijzonderheden over het dagelijkse leven in Madrid in Franco's beginjaren ben ik voornamelijk afgegaan op Britse en Amerikaanse journalisten en diplomaten die de situatie in Spanje vanuit hun eigen ervaringen te boek hebben gesteld. Als tegenstanders van Franco schetsen zij een afschrikwekkend beeld. Ik heb veel gehad aan de volgende werken: *Appeasement's Child* (Londen 1943) van T. Hamilton, *Report from Spain* (New York 1948) van E.J. Hughes en *Masquerade in Spain* (Londen 1948) van C. Foltz. De brieven van David Eccles, in 1940 economisch attaché op de Britse ambassade, *By Safe Hand, Lettres of Sybil and David Eccles, 1939-'42* (Londen, Bodley Head 1983), vormen een levendig en boeiend verslag van het diplomatieke en alledaagse leven van een man die er weliswaar merkwaardige politieke ideeën op nahield, maar die duidelijk ontzet was over de leefomstandigheden van het Spaanse volk. Het verhaal over de vrouw die werd gearresteerd toen de wind haar jurk over haar hoofd blies is gebaseerd op een voorval dat hij beschrijft, evenals het verhaal van Hoare die zich uit angst voor een vleermuis onder een tafel verschool. Café Rocinante is beschreven met een knipoog naar doña Rosa's café in Camilo José Cela's *The Hive* (USA 1953).